

Pertti Nurminen

Aatteesta ammatiksi

Puolueyötä ja

punapääomaa

*Aatteesta ammatiksi
puoluettyötä ja punapääomaa*

Pertti Nurminen

**Aatteesta ammatiksi
puoluetyötä ja punapääomaa**

Julius Nurmisen ja Anna Haverisen
(ent. Nurminen) elämä ja toiminta
työväenliikkeen järjestöaktiiveina
1900-luvun alkukymmeninä

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura
Helsinki 2016

© Pertti Nurminen

Taitto: Raimo Parikka

Kannen kuva: Viipurin työväenyhdistyksen toimitaloa lokakuussa 1941. Kuva: Virtuaaliviipuri.

ISBN 978-952-5976-40-3

ISBN 978-952-5976-41-0

Hansaprint Vantaa 2016

SISÄLLYS

JOHDANTO	...9
1. Sidokset	...9
2. Tutkimuskysymykset	...18
3. Teoreettiset lähtökohdat - verkostot ja valta	...27
4. Aikaisempi tutkimus ja lähteet	...34
1. LIIKKEESTÄ ORGANISAATIOKSI	...43
1.1 Alku ja järjestörakenteen muodostuminen	...43
1.2 Talouden valta – jäsenyydestä riippuvuudeksi	...48
2. LIIKEEN LUMO	...65
2.1 Aate ja elämäntilanne	...65
2.2 Annan ja Juliuksen tiet kohtaavat	...77
2.3 Juliuksen juuret ja kehitys	...84
2.4 Uusille urille	...90
3. VIIPURIN PIIRISIHTEERI	...103
3.1 Järjestötyötä	...103
3.2 Työn ongelmia	...110
3.3 Puolueopisto	...114
3.4 Toimintamahdollisuudet kiristyvät	...120
3.5 Muuttuvat haasteet	...128
4. VALINTOJA JA VAIKEUKSIA	...139
4.1 Kähvellykset	...139
4.2 Toimittaja ja kansanedustaja	...153
4.3 Vallankumouksen varjossa	...160

5. MYRSKYN ALLA	...168
5.1 Sotilaalliset valmistelut Sortavalassa ja lokakuun vaalit	...168
5.2 Lehti, eduskunta ja suurlakko	...182
5.3 Marraskuun puoluekokous ja Sortavalan loppuvaiheet	...194
6. PUNAISET VANGIT	...207
6.1 Eduskunnan hajoaminen	...207
6.2 Julius vankina Kokkolan ja Tammisaaren leireillä	...225
6.3 Annan pidätys ja vankeus	...235
7. PUNAINEN LESKI	...249
7.1 Uuden elämän alku	...249
7.2 Annan paluu Viipuriin	...257
8. VAALEJA, VALINTOJA JA VAIKEUKSIA	...276
8.1 Selviytyminen ja syytös	...276
8.2 Tynkäeduskunta ja hajotusvaalit	...285
8.3 Kolme ehdokkuutta ja kolme valintaa	...292
9. ANNA JA EDUSKUNTATYÖ	...308
9.1 Noviisi	...308
9.2 Uudistunut mandaatti	...322
9.3 Työ jatkuu	...331
9.4 Kolmannella kaudella	...341
10. VALTAKUNTA, VAALIPIIRI JA SÄINIÖ	...351
10.1 Kenttätyötä edustajaroolin rinnalla	...351
10.2 Vakautumista ja skismaa	...355
10.3 Puoluetyötä kuntatasolla	...362

11. VALTATAISTELUN JA JÄRJESTÖTYÖN MARGINAALISSA	...373
11.1 Tannerin hallitus	...373
11.2 Yhdistyslaki	...378
12. VASTOINKÄYMISTEN JÄLKEEN	...398
12.1 Viimeiset ponnistukset	...398
12.2 Paikallispolitiikkaa	...407
12.3 Lopun ajat	...421
JOHTOPÄÄTÖKSET	...431
LÄHTEET	...439

Johdanto

1. Sidokset

Tutkimustyö alkaa aiheen valinnalla. Tämä voi tapahtua monella tavalla. Nyt esillä olevassa tapauksessa kyseessä on tutkijan isovanhempien, Annan ja Juliuksen poliittiseen toimintaan nojautuva aihe, jonka hän on akateemisen vapauden nimissä alkuun itse määritellyt ja saanut sille tutkimusluvan. Työn edistyttyä, väitöstutkimusten tavoitteiden uudistuttua ja palautteen kerryttyä on tutkimuksen alkuperäinen elämäkerrallinen kysymyksenasettelu väistynyt taustalle ja korvautunut sosialidemokraattisten puoluetoimitsijoiden elämää ja asemaa koskevalla yleisemmällä kysymyksenasettelulla, johon Annan ja Juliuksen elämänvaiheet antavat viitekehyksensä.

Läheisen tutkimusaiheen tietoinen valinta asettaa tarpeen sen selvittämiselle, minkä asteista tutkijan ja tutkimuksen kohteen erityisyysuhde on ollut. Nyt kyseessä olevan tutkimuksen aihe on tekijälleen toki henkilökohtainen, mutta yhtä aikaa etäinen. Annan poliittinen toiminta ja Juliuksen muisto oli perheen ja suvun piirissä tietoisesti painettu pimentoon. Todellisuus molempien asemasta ja poliittisen toiminnan laajuudesta selvisi kirjoittajalle alkuun Hannu Soikkasen luovutetun Karjalan työväenliikkeen historiasta ja perusteellisemmin vasta 1980-luvulla julkaistusta kansanedustajien matrikkelistä.

En ole silti työntänyt työssäni syrjään sitä, että sen keskeiset kohteet ovat isovanhempiani, enkä kiellä tutkijarooliini tätä taustaa vastaan liittyvää partikularismin mahdollisuutta. Olen pyrkinyt arvioimaan ja ymmärtämään heitä sekä ihmisinä, että poliittisina toimijoina myös tunneperäisellä tasolla ajanjakson yleisen tunneilmaston tiedostaen. Tutkimukseni näkökulmasta he ovat

olleet samanaikaisesti etäisiä, että erityisesti elämänsä muutoskohdissa läheisiä, sitäkään en voi kieltää.

Toisaalta – samoihin päätelmiin uskoisin päätyneeni myös silloin, jos tutkimuksen kohteena olisivat olleet ketkä tahansa kyseisen ajanjakson vastaavalla tavalla toimineet ja eläneet henkilöt. Mutta, kuten lausuttu on, historia on kirjoittajansa kaltainen, tutkijan tulkinta menneisyydestä. Tavalla tai toisella tulkinnan perustana ovat aina tutkijan omat kokemukset; ne määräävät mistä tekijöistä hän lähtee määrittämään jollekin ilmiölle kontekstia, millaisiin selitysmalleihin hän turvautuu ja mitä hän lopujen lopuksi pitää tutkimisen arvoisena.¹

Heikki Ylikankaan mukaan on kaksi eri asiaa kysyä, mitä historioitsijain pitäisi tutkia ja mitä ja miten he todennäköisesti tulevat tutkimaan. Kolmas eri asia on, kuka sanottuja seikkoja arvioi. Hänen mielestään näin on hyvä, sillä vaikka yksimielisyys on voimaa sodassa ja kenties politiikassakin, ei historiatieteessä.² Tie Tampereelle -tutkimuksensa esipuheessa Ylikangas toteaa joutuneensa työnsä osalta kiirastuleen yhtäältä ammattietiikan ja toisaalta vahvan sosiaalisen paineen kanssa; edellinen velvoittaa kertomaan totuuden, jälkimmäinen vaatii vaikenemaan tai valikoimaan. Hän toteaa yrittäneensä karsia ristiriitaisen ja epäluotettavan luotettavasta ja todennäköisestä, mutta tehnyt sen täysin tietoisena, että koko totuuden perille ei koskaan päästä. Tämä yritys ja sama tietoisuus koskevat omassa mittakaavassaan tätäkin tutkimusta.

Äitinsä isän, Kustaa Vilkunan yhteiskunnallisesta ajattelusta ja toiminnasta väitellyt Ilkka Herlin korostaa aiheensa osalta kiinnittäneensä erityistä huomiota tutkimuskohteen ja tutkijan suhteen selvittämiseen. Tutkimuksen objektiivisuuden eli ulko-kohtaisuuden osalta hän toteaa, ettei ole siihen edes pyrkinyt, vaan yrittänyt kääntää ongelman tutkimuksen eduksi pohtimalla lähtökohtiaan sen suhteen mahdollisimman tarkoin. Herlinin

1 Autio, Katajala–Peltomaa ja Vuolanto (toim.) 2001; ”Johdanto”, s. 11.

2 Perko (toim.) 1990; Heikki Ylikangas, ”Historiantutkimus lähimmässä tulevaisuudessa”, s. 27.

mukaan objektiivisuuden suojassa voi yhtä hyvin etäännyä tutkimuskohteen ymmärtämisestä, kuin ymmärtää sitä paremmin.³

Maalaisliittolaisen isoisänsä Viljami Kalliokosken elämäkerran kirjoittanut Matti Kalliokoski toteaa puolestaan alkusanoissaan, että elämäkerta voi olla harhaanjohtava tapa kirjoittaa historiaa. Sen kautta saattaa syntyä liioiteltu kuva yhden ihmisen vaikutuksesta omaan aikaansa ja historian kulkuun. Ylikorostuksen uhka on vieläkin ilmeisempi, kun kirjoittaja on päähenkilön pojanpoika. Kalliokoski sanoo yrittäneensä pitää nämä vaarat mielessään ja pyrkineensä kääntämään sukulaissuhteen työnsä eduksi. Hänen työtään ohjasi nimekkäiden puolueen veteraanipoliitikojen joukko, joten ainakin tässä suhteessa tutkimus sai asian-
tuntevan sivustatuen.⁴

Toisen maalaisliittolaisen, Juho Lahdensuon elämänkaaresta väitellyt Pekka Kakkuri toteaa, että hänen tutkimuskohteensa kohdalla oli joskus noussut esiin kysymys siitä voiko muu, kuin samaan puolueeseen kuuluva ihminen yleensä kirjoittaa maalaisliittolaisen poliitikon historiaa. Hänen omasta mielestään voi ja intomielinen puoluesidonnaisuus saattaa olla jopa haittana kirjoittajalle.⁵

Annan kokoomuslaisen edustajakollega Paavo Virkkusen elämäkerran kirjoittanut pojanpoika Paavo Virkkunen nuorempi ei taas ota lainkaan kantaa läheissuhteen mahdolliseen merkitykseen työnsä näkökulmasta. Hän toteaa vain, että on tuntenut pojanpoikana ja nimikaimana erityisenä haasteena vaatimuksen luomansa kuvan näköisyydestä Virkkuseen ihmisenä ja kuvailee teoksensa lopussa henkilökohtaista suhdettaan isoisäänsä.⁶

Saksalaisen Michael Jonasin mukaan elämäkerta on saanut uutta kantavuutta historian tutkimuksen metodina. Kun Keski-Euroopassa on ajoittain esitetty epäilyksiä biografisen tutkimuksen tieteellisestä annista, on 1980-luvun lopulla myös saksalai-

3 Herlin 1993, s. 16.

4 Kalliokoski 2002, s. 7.

5 Kakkuri 1999, s. 12.

6 Virkkunen 2002, s. 7.

sella kielialueella ollut näkyvissä elämäkerran osalta uusi avaus. Sen kanssa on edennyt tendenssi vakiinnuttaa elämäkerran historiantutkimuksen metodiksi myös tieteellisten opinnäytetöiden muodossa. Hänen mukaansa sama koskee Skandinaviaa sekä Suomea, jossa uusimmat tutkimukset ovat lisänneet kiinnostusta elämäkertatutkimukseen ja keskustelu on kohdistunut biografian ja historiografian suhteeseen.⁷

Jorma Kalelaan nojautuen tutkimustehtävän valinnan perusteluihin kuuluu tutkijan näkemys aiheesta koskevan tiedon merkittävydestä. Juuri tämä käsitys vie työtä eteenpäin. Siksi kannattaa esittää kysymys ”kenelle”. ”Itselle” on todennäköisesti aina osa vastausta. Tieto siitä ”miksi tutkin juuri sitä mitä tutkin” on itse asiassa tutkijan keskeinen työkalu. Mitä paremmin hallitsee oman työnsä eri puolet, sitä lyhyemmäksi jäävät aina väistämättömät harhapolut ja sitä tehokkaammin osaa etsiä juuri sitä tietoa, mitä tarvitsee. Historiantutkimuksen oikeutus perustuu Kalelan mukaan velvollisuuteen esittää oikeudenmukainen kuvaus tutkimuksen kohteena olevista ihmisistä; ilman tätä eettistä vaatimusta ei ole mielekästä puhua mennyttä koskevasta tutkimuksesta tieteenalana.

Kalela suosittelee historioitsijan perusasenteeksi ”kriittistä etäisyyttä” ja määrittelee hyvän historiantutkimuksen seuraavasti:

”Onnistuakseen työssään tutkijan on ensinnäkin löydettävä yleisönsä kannalta kiinnostavat menneisyyden ihmiset. Toiseksi hänen on tehtävä oikeutta näille ihmisille, tavoitettava heidän käsityksensä omista olosuhteistaan ja selvitettävä heidän toimionsa tarkoite.” Kalelan ohjelmaa on kommentoitu toisaalta hyvin laajaksi ja toisaalta hyvin kapeaksi sikäli, että historiantutkimuksen kohteena eivät voi olla vain ”kiinnostavat ihmiset”.⁸

7 Jonas 2010, s. 14.

8 Jorma Kalelan artikkeli ”Historian rakentamisen mieli ja tutkijan valinnat”, Grönholm & Sivula (toim.) 2010 s. 40–58 sekä Heini Honkasalon arvostelu Tieteessä tapahtuu lehdessä 1/2011.

Pertti Haapalan näkemyksen mukaan historiantutkimuksen tehtävänä on selittää todellisuuksien moninaisuutta ja moninaisuuden todellisuutta, ikään kuin sietämään sitä, että yhtä totuutta ei ole – ja jos on, sekin muuttuu. Historian ymmärtämisen kannalta on oleellista erottaa toisistaan se, miten ihmiset perustelevat tekojaan, miten he reagoivat muiden tekemisiin, miten he selittävät tekojaan ja miltä tapahtumat näyttävät vuosikymmeniä myöhemmin. Lisää todellisuuden kerroksia saadaan, kun asiaa selittävät jälkipolvet, joilla ei ole enää perittyä taakkaa kannettavanaan.⁹

Vuoden 1918 poliittisen väkivallan yhteiskunnallisista edellytyksistä väitellyt Sirkka Arosalo (1994) kirjoittaa, kuinka hänen ennen tabuna pidetyn aiheensa selvittämisen yliopistollisena sosiologisena tutkimustyönä teki mahdolliseksi 1960-luvun murros ja vapautuminen aikaisemmasta jäykän ja umpiomaisten yhteiskunnan rajoista. Hän toteaa, että kokemus poliittisesta terrorista oli ollut perheen, vanhempien ja isovanhempien peruskokemuksia, jota nämä pohtivat usein keskenään. Kertomukset olivat siirtyneet osaksi hänen omaa minuuttaan jopa niin, että hänestä tuntui joskus kuin olisi kokenut tapahtumat myös itse. Arosalon mielestä nämä henkilökohtaiset motiivit olivatkin vastoinkäymisistä huolimatta pitäneet tutkimustyötä yllä.¹⁰

Markku Kuisma on lausautanut ”tieteen ja taiteen välimaastossa etenevästä historiankirjoituksesta”. Kun 1900-luvun alun tapahtumarikkaiden vaiheiden ja moninaisten ihmiskohtaloiden kokonaiskuva on iskostunut kansalaisten mieliin usein viitatulla tavalla pitkälti kaunokirjallisuuden – niin Ilmari Kiannon, F. E. Sillanpään ja Väinö Linnan ym. tuotannon – kuin elokuvien kautta, on kyseinen huomautus tämänkin tutkimuksen osalta mielestäni relevantti. Erityisesti vielä siksi, että tutkimuksen inhimilliset taustat lepäävät Juliuksen osalta samassa urjalalaisessa kokemusmaailmassa, josta Linna ammensi Pohjantähtensä aihepiirin.

9 Huhta 2009 (toim.); Pertti Haapala, ”Kun kansankirkko hajosi”, s. 17.

10 Arosalo 1994, s. 7.

Historiallisen ihmiskuvauksen tulisi olla parhaimmillaan lukukokemuksena tosiasioista ja niiden oikeasta tulkinnasta tinkimättä sujuvaa, viihdyttävää ja tunteita herättävää. En osaa pitää tutkimukseni arvoa tässä mielessä heikentävänä sitä, että työssäni myös tutkija kiinnittyy taustoineen kyseisen ajan ja sen tapahtumien virran inhimilliseen ja historialliseen jatkuvuuteen. Kuisman mukaan biografia ei kerro parhaimmillaan vain kohdehenkilöstään, vaan tekee samalla persoonattomina näyttäytyvät ajatustavat, tapahtumakulut ja rakennemuutokset tajuttaviksi ja kouriintuntuviksi, siis ihmisten aikaansaannoksiksi ja ihmisiin vahvasti vaikuttaviksi.¹¹

Kirjoittajan elämänhistoriaani sisältyy vielä toinen tutkimustyöhön heijastuva sidonnaisuus; parinkymmenen vuoden työskentely 1970–1990-luvuilla johtotehtävissä ns. punapääoman palveluksessa. Sen nimissä toteutunut kumppanuus ja yhteistointa erityisesti taloudellis-hallinnollisessa roolissa toimineiden työväen rahalaitosten, ns. edistysmielisen osuuskauppaliikkeen sekä ay-liikkeen toimihenkilöiden kanssa ovat väistämättä vaikuttaneet tutkimukseni kysymyksenasetteluun, tulkintoihin sekä erityisesti siihen, että taloudellis-hallinnolliset näkökohdat muodostuivat tutkimustyön edessä yhä keskeisemmiksi. Kokeukseni punapääoman piirissä herkistivät myös havaitsemaan aatteen ja yksityisen edun ristiriidat työväenliikkeen historiassa.

Jälkikäteen asioita arvioiden voin kokemusperäisesti todeta, että työväenliikkeen taloudellisen toiminnan perusasioissa ja inhimillisissä käyttäytymismalleissa vaikutti vielä tuolloin aikavälin pituudesta ja maailman muuttumisesta huolimatta olleen paljon samaa siihen nähden, miten asiat olivat 1900-luvun alussa. Todistin myös läheltä punapääoman tuhon ja osallistuin konkreettisesti koko kirjoitusjaksoni ajan Hakan konkurssihallinnon osalta sen jälkiselvittelyyn. Kykenin uskoakseni säilyttämään asenteeni asioiden etenemiseen analyttisenä ja ammattimaisena, koska en ollut ideologisesti tai edes muodollisesti muuten sitoutunut työväenliikkeeseen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettenkö olisi kokenut punapääoman sortumisen loppuvaiheita

11 Kuisma 2010/2, s. 19 ja 149.

omassa asemassani ankeina, ahdistavina ja epäoikeudenmukaisina.

Siirryin silloisen Helsingin Asuntokeskuskunta Hakan – myöhempien Rakennuskunta Hakan ja Haka Oy:n – palvelukseen toimittuani kotikaupungissani näkyvänä kokoomuslaisena opiskelija- ja paikallispoliitikkona. Kiinteistöjen ja rakentamisen piiriin olin ajautunut opiskelijatoiminnan kautta. Tästä taustasta tietoisena minut valittiin Hakan rakennuskohteiden hallintopäälliköksi; ehdoksi esitettiin, että en enää toimisi julkisesti puolueessa. Noudatin sitä kirjaimellisesti. Hakan ajautuessa konkursiin parikymmentä vuotta myöhemmin, toimin maan suurimmaksi nousseen ja vahvasti kansainvälistyneen Haka-konsernin rahoitusjohtajana.

Tulin työssäni havaitsemaan, ettei Hakassa ja muissakaan punapääoman piiriin kuuluneissa yrityksissä työskennelleen henkilön puoluekannalla ei ollut merkitystä, kunhan hän ei esiintynyt julkisuudessa ja piti näkemyksensä omana tietonaan. Poliitikasta puhumista kuitenkin varottiin. Organisaation ylätasolla vaihtoehtoja oli kaksi – täysin neutraali ammattijohtajan tai poliittisesti sitoutuneen kiintiöjohtajan rooli – tosin välimuotojakin löytyi. Siitä, mihin kategoriaan kukin tässä mielessä kuului, oltiin yleisesti tietoisia. Toiminnan poliittinen yleisleima johti kuitenkin siihen, että parhaat kaupalliset kyvyt eivät hevin hakeutuneet työväenliikkeen yritysten palvelukseen ja tämä heikensi niiden asemaa liiketoimintaosaamisen näkökulmasta.¹² Tyypillistä oli myös se, että yritysten johdon vaihtuvuus oli hidasta, jolloin samoissa tehtävissä saatettiin toimia vuosikymmeniä ja tulpata näin nuorempien urakierto. Työväenliikkeen yritysten hallintoelimet oli yleensä miehitetty niin, että niiden johtajat valvoivat toinen toisiansa, millä oli oma osuutensa punapääoman kohtalossa.

Hakassa ylpeiltiin hiljaisesti pitkään siitä, että kommunistien leiriä edustaneen kiintiöjohtajan valintaa oli kyetty vastusta-

12 Kuulin käytettävän määritelmää ”osuuskaupallinen oveluus” haluttaessa kuvata henkilön toimintaa, jossa tiedon ja osaamisen korvasivat muut ominaisuudet. Lienee lainattu venäjänkielen ”talonpoikaista oveluutta” tarkoittavasta sanasta ”hitryi”.

maan. Tämä jouduttiin viimein toteuttamaan, kun Neuvostoliiton rakennusprojekteja koordinoivat Finnstroi purettiin ja perustettiin oma idän kaupan vientiyhtiö. Sen vetäjäksi palkattu henkilö oli kuitenkin samalla korkean tason ammattimies. Työväen yritysten kiinteistöjohtajan tehtävät olivat silmiinpistävästi usein kommunistikiintiöön kuuluneiden hallussa; heidän piiristään löytyi helpommin insinöörejä ja rakennusmestareita, kuin varsinaiseen kaupalliseen toiminnan koulutettuja.

Toisin kuin operatiivisesti, puoluevalta näkyi sekä oli itsestään selviö yritysten hallintoneuvostojen tasolla. Näiden jäsenillä oli poikkeuksetta puolueleimat ja paikat oli kiintiöity näiden pohjalta. Tilanne oli tässä mielessä säilynyt lähtökohtaisesti samana kuin punapäätöiden synnyn aikoihin, vaikka työväenliikkeen hajoaminen olikin tuonut siihen omat nyanssinsa. Vasemmistopuolueet valvoivat ja ohjasivat yritystensä toimintaa strategisella tasolla ja useimmiten niiden hallintoelinten jäsenillä oli samalla merkittävä asema puolueessa tai ay-liikkeessä – mitä suurempi yritys – sitä merkittävämpi. Työväen yritysten ylimpään johtoon tai johtaviin luottamushenkilöihin kuuluneet palvelivat vuosikymmenien mittaan usein aatettaan ministereinä ja yrityksillä oli vahva henkilöedustuksensa kunnallishallinnossa. Tämä loi vaikutusmahdollisuuksia, mutta hajotti henkilöiden mielenkiintoa ja sitoi heidän resurssejaan.

Työväen liikelaitosten omistajan ääni hautautui osuuskuntamuotoisessa toiminnassa osuuden omistajien suureen lukumäärään ja välittyi vaaleissa sekä vuosikokouksissa heidän poliittisen ohjaamisensa kautta. Osakeyhtiöissä pitivät ristiinomistus ja ay-liikkeen pääomasijoitukset huolen puoluelähtöisen omistajaohjauksen toteutumisesta. Uutta liikkeen syntyvaiheisiin verrattuna oli se, että yritysten perustamisessa ja omistusjärjestelyissä saatettiin käyttää bulvaaneina myös vasemmistoenemmistön alla toimineita kuntia (esimerkiksi paikalliset Hakat ja VVO).

Työväenliikkeen vaikutusvallassa toimineiden yritysten resursseja hyödynnettiin vasemmistopuolueiden ja ay-liikkeen taholla sekä valtakunnallisesti, että paikallisesti monella lailla. Vaalirahoitus muodosti tästä vain vähäisen osan. Rakentamisen näkö-

kulmasta ratkaisevia olivat kaavojen valmistelu, aluerakennusso-
pimukset ja maakauppojen toteuttaminen. Vähittäiskaupan sekä
hotelli- ja ravintolatoiminnan sektoreilla näillä tekijöillä oli liike-
toiminnan menestymisen kannalta perustavaa laatua oleva mer-
kityksensä. Paikallisilla työväenyhdistyksillä tai osuusliikkeillä
saattoi merkittävä rooli myös kohteiden kiinteistönomistajana tai
rakennuttajana. Kunnallisella tasolla kaavoituksesta ja kohteiden
varaamisesta käytiin kulissien takaista kauppaa jakamalla koh-
teita eri poliittisia ryhmittymiä lähellä olevien yritysten kesken.

Ei ollut harvinaista, että työväenliikkeen yritysten, puolueen
tai ay-liikkeen tarpeisiin toteutettujen rakennusprojektien tai
kiinteistökauppojen hinnoitteluun sisällytettiin niihin kuulumat-
tomia arvoja ylisuuren katteen tai tappion muodossa. Jouduin
omassa tehtävässäni osallistumaan useaan kertaan toimenpitei-
siin, joiden välityksellä hyvissä asemissa ollut Haka pakotettiin
sijoittamaan varojaan työväenliikkeen kannattamattomien yri-
tysosien tukemiseen niin, että tämä oli vahingoksi antajalleen.
Menettely kuohutti yrityksen johtoa, edisti tietojen salailun ja
piilottelun kulttuuria ja johti liikkeen yritysten keskinäisen luot-
tamuksen rapautumiseen.

Työväenliikkeen yritystoiminta menestyi kokemuseräisen
arvioni mukaan alkuperäisen ideansa ja puoluejohtoisen toi-
mintamallinsa varassa niin pitkään, kun äänestyskäyttäytyminen
ohjasi kansalaisten osto- ja asiakasuskollisuutta, kun ulkomailta
kohdistuva tai Suomesta muualle suuntautuva kansainvälistymi-
sen paine eivät sotkeneet kotoperäisiä toimintastrategioita ja kun
Neuvostoliitto oli pystyssä. Tiivistetysti niin kauan, kun aatteel-
lisesta sidonnaisuudesta koitui enemmän hyötyjä kuin haittoja.
Toisaalta, kun punapäätöiden karttumisesta voidaan kiittää työvä-
enliikkeeseen sen nousuvaiheessa sisällytettävää innovatiivisuutta,
aktiivisuutta ja uhrivalmiutta, voidaan sen tuhon keskeinen sie-
men myös löytää näiden tekijöiden hiipumisesta.

2. Tutkimuskysymykset

Sosialisti- ja agraaripuolueet ovat tavallisesti olleet edelläkävijöitä puolueorganisaatioiden kehittämässä. Liikkeiden järjestäytymistä helpotti niiden kannattajien sosiaalinen homogeenisuus. Suomen ensimmäinen nykyaikainen puoluejärjestö laajoinen organisaatioineen, ohjelmine ja sääntöineen, oli Suomen Työväenpuolue jatkonaan Suomen Sosialidemokraattinen Puolue. Sen organisoitu toiminta alkoi jo 1900-luvun kynnyksellä, jolloin muut poliittiset yhteenliittymät olivat vielä hajanaisia ja järjestymättömiä, poliittisen johtajiston muodostamia ryhmiä, joiden takana ei ollut juuri minkäänlaisia jäsenjoukkoja.¹³

Vuoden 1905 suurlakon seurauksena sosialidemokraattisen puolueen jäsenyhdistysten määrä kasvoi suorastaan räjähdysmäisesti. Kun puolueeseen kuului vuoden 1904 lopussa 99 yhdistystä ja runsaat 16.000 jäsentä, oli yhdistyksiä Oulun vuoden 1906 lopussa jo 937 ja jäsenmäärä noin 85.000.¹⁴ Yhdistyksiin tulvi väkeä syrjäkyliä myöten. Lakon yhteydessä alkaneen toiminnan jatkaminen ja uusien toimintatapojen omaksuminen mahdollisti työväenliikkeelle Suomessa poikkeuksellisesti myös maalaisproletariaatin organisoimisen. Sen vetäminen yhdistystoimintaan oli osoittautunut ongelmaksi monissa muissa maissa.

13 Hölttä 1982, s. 5. Vuosien 1905–07 murrosta on kuvattu Suomen puoluejärjestelmän suurista murrosvaiheista jyrkimmäksi ja perustavalaatuisimmaksi. Äänioikeus uudistus toteutui Suomessa äkkiryynnäköllä, radikaalina purkauksena, joka laukaisi vuosikymmenten takaisia patoutumia. Samoin kuin muualla Euroopassa se toi näkösillemme alempia yhteiskuntaluokkia edustavia työväen- ja talonpoikaipuolueita sekä pakotti vanhat puolueet uudenaikaistamaan ohjelmiaan ja organisaatioitaan. Samalla voimaan saatettu suhteellinen vaalitapa ankkuroi omalta osaltaan hahmottumassa olevaa monipuoluejärjestelmää. Tämän massademokratian perustan laskemisen erikoislaatuisuutta Suomen tapauksessa korostaa se, että sisäinen uudistuminen oli mahdollista taantumuksellisen Venäjän yhteydessä; Juhani Myllyn artikkeli ”Vuosien 1905–07 murros Suomen puoluejärjestelmän kehityksessä”, Turun historiallinen arkisto 34, s. 106.

14 Puoluetilastot 1899–1942, Sosialidemokraattinen puolue Suomessa, tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluneista yhdistyksistä v. 1906, s. 38.

Suomen sosialidemokraattista puoluetta on pidetty vuoden 1906 lopulla kannatukseltaan maailman suhteellisesti vahvimpana työväenpuolueena. Ajanjakso merkitsi samalla liikkeen radikalisoitumista ja aatteellisen sisällön marxilaistumista. Mitä kauemmaksi keskuksista siirryttiin, sitä epämääräisempänä työväenaate kuitenkin ymmärrettiin.

Puolueen organisaatio modernisoitiin agitaatiotyön tehostamiseksi ja hajotettiin vuoden 1906 kuluessa 16 piiriin. Niihin perustettiin erityiset ”agitatsioonivaliokunnat” ja palkattiin piirigaataattorit. Paikallisjärjestöt muodostivat niin ikään kunnallisella tasolla yhteenliittymiä, joihin alueellista toimintaa kanavoitiin. Työväentalojen määrä kasvoi vuosien 1904 ja 1908 välillä 37:stä 370:een.¹⁵ Monia uusia työväenlehtiä ryhdyttiin julkaisemaan. Sosialidemokraatit onnistuivat saamaan haltuunsa myös laajenevan torppariliikkeen. Poliittinen herääminen heijastui muuhunkin työväen järjestökenttään kuten ay-liikkeeseen, osuustoimintaan, nuoriso- ja naisliikkeisiin sekä työläisurheiluun.

Ensimmäiset vaalit vuonna 1907 liittivät työväenliikkeen toimintaan kansalaisten äänistä käytävän poliittisen taistelun ulottuvuuden. Ne loivat vastakkainasettelun, jonka suurlakon aikaiset tapahtumat olivat ensi kerran kärjistäneet aseellisen selkkauksen mahdollisuutena. Samalla työväenliike radikalisoitui ja menetti porvarilliset ja kristillislähtöiset varhaismuotonsa. Ajan saatossa Suomeen oli kehittynyt omaleimainen työväenkulttuuri, jonka arvomaailma kattoi huomattavan osan inhimillisen elämän muodoista.¹⁶

15 Puoluetilastot 1899–1942, Sosialidemokraattinen puolue Suomessa, tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluneista yhdistyksistä v. 1909, s. 41.

16 Lauri Keskisen mukaan työväenaate perustui ennen kaikkea työväenkulttuuriin, ei puoluepolitiikkaan. Se oli laaja sosiaaliryhmän – työväestön – yhteisesti jaettu näkemys siitä, mikä oli työläisen paikka yhteiskunnassa, kuinka hänen tuli käyttäytyä vertaistensa ja herrojen joukossa, minkälaisessa seurassa oli soveliaista liikkua, kuinka suhtautua hintakeinotteluun ja niin edelleen. Sanalla sanoen, kyseessä oli yhden luokan näkemys paikastaan yhteiskunnassa kaikilla elämänoilla. Vaaleissa tämä tietoisuus näkyi vasemmistopuolueiden kannatuksena. Keskinen näkee työväen urheiluharrastusta koskevassa tutkimuksessaan työväenkulttuurin myös

Tutkimuksen avainhenkilöt, Anna ja Julius, eivät lukeutuneet varsinaiseen työtä tekevään luokkaan eikä työläisparadigma ollut keskeinen tekijä heidän omassa elämässään. Anna omaksui aatteen itsellisen puuseppäyrittäjän puolisona ja Julius kiertokoulun opettajana, jonka isä ansaitsi elantonsa suutarina. Sinänsä tämä ei ollut poikkeavaa, koska itsenäisen yrittäjän asemassa toimineiden käsityöläisten panos oli liikkeen kehittämisessä erittäin merkittävä.

Anna ja Julius liittyivät jo järjestäytyneen liikkeen piiriin lähes välittömästi aktiivijäsenen rooleissa ja saivat pian aseman sen paikallisella johtotasolla. Heidän ”valaistumisensa” oli äkillistä ja asemansa kehitys nopeaa. Avoimeksi jää olisiko muita vaihtoehtoja voinut olla tai harkitsivatko he näitä. Ajan myötä heidän aatteelliseen aktiivisuuteensa liittyi entistä selvempiä aineellisia intressejä, joiden nimissä niin järjestökoneiston, kuin siihen liittyvän henkilökohtaisen aseman säilyttäminen muodostuivat keskeisiksi.

Annan ja Juliuksen elämän ja toiminnan historiallista tarkastelua leimaa se, että molempien vaiheissa kysymys oli eräänlaisesta ajopuuilmistä. Toiminta aatteen palveluksessa tarjosi heille matkan varrella mahdollisuuksia valintoihin palvellako puoluetta, sen erityisjärjestöjä, työväen osuustoiminnallisia yrityksiä, työväenlehtiä, ay-liikettä vai kunnallishallintoa. Liikkeen toiminta laajeni pian valtakunnalliseksi ja antoi mahdollisuuden avartaa elämää matkustamalla tai asuinpaikkakuntaa vaihtamalla. Sen internationalistinen luonne loi taustan, johon he yksilöinä saattoivat samaistua ja tuntee kohtalon omaisesti olevansa osa jotain suurempaa kokonaisuutta, joka antoi järjestöaktiivin asemalle ja työlle tarkoituksen.

Sisällissota hajotti työväenliikkeen ja karsi huomattavan osan sen entisestä eliitistä tai ajoi tämän jäseniä maanpakoon. Olojen vakiintuessa jotkut heistä palasivat, mutta esiin astuivat myös uudet nimet. Niin palanneiden kuin jääneidenkin oli sopeuduttava järjestyksen kokeneeseen yhteiskuntaan, jossa parlamenta-

vastakulttuurina, jonka vastustaja oli porvarillinen yhteiskunta arvoineen; Keskinen 2011, s. 10 ja 69.

rismi kuitenkin vakiintui. Tämä ja kunnallishallinnon uudistuminen tarjosivat toimintaväylän, johon sekä liikkeen maltillisin että radikaalein osa orientoituivat eri tunnuksin. Elpyvässä järjestöelämässä käytiin kiihkeää kädenvääntöä organisaatioiden korvamerkeistä. Yksilöjen näkökulmasta valintoihin sisältyi ristipaineita, tunnetta, pelkoa ja tuskaa. Juliuksen kuoleman jälkeen tutkimus jatkuu tältä osin Annan toiminnan ympärille rakentuvana yksilöiden ja yhteisön vuorovaikutuksen ja suhteiden historiana.

Sisällissodan jälkeiseen yhteiskuntaan sisältyi Suomessa paljon samoja ilmiöitä kuin maailmansodasta toipuvassa muussa Euroopassa. Haluttiin kiihkeästi ottaa haltuun se osa elämää, mikä oli ollut sotien johdosta jäänyt elämättä. Tämän ilmenemismuotoja ei ole tiettävästi erityisemmin selvitetty. Asiaan liittyy myös kollektiivisen unohtamisen piirteitä. Tutkimuksessa seikka käy ilmi muun muassa hui- ja tanssitilaisuuksien runsautena sekä teatteriharrastuksen nopeana elpymisenä. Työväen teattereita tutkinut Mikko-Olavi Seppälä pitääkin hämmästyttävänä sitä, miten nopeasti nämä nousivat sodan raunioista ja kehittyivät puoliammattilaisiksi paikallisteattereiksi. Hänen mukaansa vaikutti siltä, että teattereilla oli terapeutin tehtävä sisällissodan jälkeisenä henkireikänä.¹⁷ Myös Anna sovelsi näyttämöllä tätä mahdollisuutta pian vankilasta vapautumisensa jälkeen.

Tutkimuksen keskeisin kysymys koskee työväenliikkeen kasvuun, kriisiin, hajaantumiseen sekä elpymiseen liittyviä yhteisöllisen ja yksilöllisen toiminnan ilmiöitä 1900-luvun alun Suomessa. Tavoitteena on kuvata järjestöllisestä näkökulmasta edellä todettua yksilöhistoriallista taustaa vastaan liikkeen toimitsija- ja luottamustehtävissä toimineiden ihmisten asemaa ja keskinäisiä suhteita sekä niiden muodostumiseen vaikuttaneista tekijöistä eri tilanteissa. Sisällissota, liikkeen hajoaminen sekä yhteiskunnan elpymisen muuttivat aika ajoin radikaalisti poliittista toimintakenttää, minkä mukaisesti työväenliikkeen aktiivien oli kyettävä orientoitumaan säilyttääkseen asemansa, jopa henkensä. Aatteen edistämistyöstä oli kehittynyt jo sisällissodan alla toimitsijakaaderin toimeentulon lähde ja keskeinen elämänsisältö, jonka tur-

17 Seppälä 2010, s. 134.

vaaminen leimasi heidän käyttäytymistään ja suhdettaan sotaan sekä toimintaansa sen jälkeisissä vaiheissa.

Molemmat tutkimuksen avainhenkilöistä joutuivat kokemaan sisällissodan kovuuden. Juliuksen kohdalla tämä johti elämän päättymiseen ja Annan kohdalla uuden elämän mahdollisuuteen. Tältä osin tutkimus pyrkii pureutumaan erityisesti niihin kontekstuaalisiin tekijöihin, jotka muodostuivat ratkaiseviksi henkilöiden kohtaloiden kulminaatiovaiheissa. Annan osalta tutkimuksen loppuosan keskeiseksi tutkimuskysymykseksi muodostuu hänen nousunsa ja tuhonsa analysointi; asema liikkeen keskeisenä naispoliittikkona, joka lopulta ajautuu sen marginaaliin.

Oheiskysymyksenä huomio kohdistetaan aatteelliseen toimintaan tiiviisti kytkeytyneeseen työväenliikkeen taloudelliseen toimintaan sekä sen piirissä tapahtuneisiin laittomuuksiin ja näiden heijastusvaikutusten arviointiin. Tämä ilmeisen heikosti tutkittu, ehkä vaiettukin aihe, nousi korostetusti esiin työn edetessä. Liikkeen omassa historiankirjoituksessa taloudellisten aktiviteettien merkitys sekä niihin liittyvät ongelmat ovat jääneet taka-alalle. Anna ja Julius eivät olleet henkilökohtaisesti osallisina väärinkäytöksissä, mutta joutuivat kokemaan tehtävissään välillisesti niiden heijastukset.

Omana aikanaan viimeksi mainitut olivat suuria skandaaleja, joita käsiteltiin kiihkeähenkisissä kokouksissa ja ruodittiin lehdistössä. Syylliset olivat osin pitkään liikkeen johtotehtävissä toimineita, joihin uskottiin ja luotettiin sokeasti. Heidän suunnitelmallisuutensa ja kyynisyytensä asiakirjojen hävittämisineen ja muistamattomuuksineen tuntuu näin jälkikäteen epätodelliselta. Mukaan mahtuu myös osaamattomuutta, hyväuskoisuutta ja elämänhallinnan puutetta. Taloudelliset menetyksetkin olivat merkittäviä.

Merkittävänä tutkimuksen sivukysymyksenä nousee Annan kautta esiin naisten rooli työväenliikkeessä. Anna kohosi paikallisesti puhujana ja agitaattorina näkyvään asemaan jo nuorena. Liikkeestä muodostui hänelle pelastusrenkas radikaalin elämänmuutoksen toteuttamiseksi ja Anna saattoi sen ansiosta irtautua perheestään sekä vapautua perinnäisen naisroolin taakasta. Liike

tarjosi hänelle mahdollisuuden itsensä kehittämiseen, liikkumiseen ja taloudelliseen riippumattomuuteen.

Kohdattuaan Juliuksen Anna muodosti tämän kanssa parin, jossa hänen panoksensa liikkeen palveluksessa oli todellisuudessa muodollista kanslianhoitajaa keskeisempi. Hän nousi keran paikallisesti parrasvaloihin sisällissodan alla niin, että tästä olisi voinut koitua laajakantoisempiakin seurauksia. Anna toimi pitkään eduskunnassa, mutta menetti asemansa tavalla, jonka perimmäiset syyt jäävät tutkimuksessa avoimiksi. Puolueen, kuten työväen naisliikkeenkin keskuudessa hänen toiminnalleen oli tunnusomaista, että ristiriidat seurasivat toistaan.

Tutkimus pyrkii osin täyttämään tutkimusaukkoa, joka koskee sotia edeltäneen ajan työväenliikkeen toimintaa luovutetussa Karjalassa. Tässä suhteessa vaikuttaa siltä, että vuosien vierieessä ja oman elämäkokemuksen omaavien ihmisten aikakauden väistyessä, on mielenkiinto menetetyt alueen elämään ja tapah-tumiin yleisesti laimentunut. Alueen työväenliikkeellä oli Venäjän läheisyydestä johtuvat erityspiirteensä, joiden tallentaminen on jäänyt Soikkasen historiateoksen sekä joidenkin historiikkien ja paikallishistorioiden varaan. Viipurin läänin alueella toiminut työväenliikkeen kannattajakunta oli merkittävä tekijä koko maan kannalta liikkeen kehityksessä sekä sen hyvinä, että huonoina aikoina. Annan ja Juliuksen toiminta kohdistui oleellisilta osin Karjalaan ja heidän vaiheittensa kuvaaminen valottaa siten koko alueen työväenliikkeen menneisyyttä.

Olen pyrkinyt rajaamaan tutkimukseni ulkopuolelle Annan ja Juliuksen henkilöhistoriaan liittyvät elämäkerrallisen sisällön, ellen ole katsonut tällä olleen merkitystä heidän toimintansa, asemansa tai järjestöllisten yhteyksiensä arvioinnin kannalta. Henkilöiden kotiseudun, samoin kun niiden piirissä kehittyneen työväen toiminnan yleisen kuvauksen olen myös jättänyt pitkälti paikallishistorioiden sekä työväenyhdistysten ja puolueen piirien historiikkien varaan.¹⁸ Urjalan osalta kunnan olo- ja väestösuh-teita sekä työväenliikkeen syntyä ja kehitystä valottaa lisäksi yksi-

18 Paikallishistoriat: Urjalan osalta Arajärvi 1973 ja 1975 sekä Ojanen 1989 ja Someron osalta Aaltonen 1958.

tyiskohtaisesti Sami Suomenjoen väitöstutkimus.¹⁹ Sama periaate koskee Annan ja Juliuksen myöhempiä poliittisen toimeliaisuuden aikaisia asuinpaikkoja Tohmajärveä, Poria, Kotkaa, Viipuria, Sortavalaa ja Viipurin maalaiskuntaa.

Toinen rajausta koskee tutkimuksen metodologiaa ja näkökulmaa. Tältä osin hylkäsin saamani palautteen perusteella tutkimustyön loppuvaiheessa sille alkuun asettamani mikrohistorialliset tavoitteet ja poistin tekstistä tätä koskevan osuuden. Työn sisältö ja tutkimuskysymys olisivat mielestäni mahdollistaneet kyseisen lähestymistavan, mutta saivat kuitenkin aikaan sen, että kytkentä mikrohistoriaan vaikutti tutkimukseen päälle liimatulta. Tulkitseen tämän johtuneen toisaalta Annan ja Juliuksen yksityiselämästä koskevan lähdeaineiston vähäisyydestä ja toisaalta oman tutkijaroolini rajallisuudesta mikrohistorian alueella. Ehkä juuri tässä yhteydessä läheissuhde Annaan ja Juliukseen olisi myös saattanut värittää arviointia.²⁰

Tutkimuksen avainhenkilöt, Julius Ivar Nurminen ja hänen puolisonsa Anna Albertina (os. Fonsell, aik. Kemppe, myöh. Haverinen) edustivat avioparina poikkeuksellista aktivistityyppiä. Heitä oli toki työväenliikkeen piirissä muitakin, kuten Anni ja Anton Huotari sekä Lydia ja Santeri Saarikivi. He ammensivat parina voimaa toisistaan ja täydensivät samalla toisiaan. Yhteistä

19 Suomenjoki 2010. Aiheesta myös Suomenjoki & Peltola 2007.

20 Mikrohistorialliselle tutkimukselle on tunnusomaista, että katse käännetään yhteiskunnallisista ja suurista kehityslinjoista pienyhteisöihin ja henkilöön. Metodien ohella korostetaan lähteiden lukutapaa, jossa niiden tulkitseminen on tärkeämpää kuin niiden määrä. Mikrohistoriallinen tutkimus nostaa esiin ryhmiä tai yksilöitä, joita ei ole aikaisemmin pidetty tämän arvoisina. Päivi Mäkelän mukaan mikrohistoriakeskustelun tuomaksi maksimiksi biografiatutkimukselle olisi tiivistettävissä se, että ”henkilöidonnaisesta näkökulmasta tuotetun tiedon status ja omien johtopäätösten rajat on tehtävä selviksi.” Lisätukena tälle Mäkelä viittaa alan keskusteluissa toisinaan kuultavaan käsitykseen, että tutkimuksen kohteeksi kannattaa etsiä sellaisia henkilöitä, joiden voidaan jo ennalta käsin arvioida toimivan hyvänä ”kuvajaisena” esimerkiksi kohteen poliittisen viiteryhmän toimintaa tarkasteltaessa; Kurth & Soikkanen (toim.) 2006, Päivi Mäkelä; ”Mene lähelle – näe kauas”, s. 272.

heille oli työväenaatteen ilmestyksen omainen omaksuminen sekä puolueetyön kaikkea elämää leimaava keskeisyys.

Tässä mielessä he eivät poikenneet monista kaltaisistaan, jotka heittäytyivät samalla tavoin aatteen vietäviksi sen kasvuaikoina. Sisällissota katkaisi puolisoitten yhteiselämän, mutta loi pohjan Annan poliittiselle uralle työväenliikkeen johtavana naishahmona läntisessä Karjalassa 1920-luvulla. Tämä päättyi ristiriitoihin, jotka sysäsivät Annan valtakunnalliselta vaikuttamiselta tasolta paikallispoliitikoksi.

Työväenliike laajeni 1900-luvun alun tienoilla puolue toiminnan ohella myös ammattiyhdistysliikkeen muodossa. Kokonaiskuvaa täydensivät sosialidemokraattisten nais- ja nuorisjärjestöjen syntyminen, viranomaisten lakkauttama Ihanneliitto, raittiustyö sekä työväestön laaja harrastustoiminta ja sivistystyö. Osuustoiminta ja monipuolinen muu taloudellinen aktiivisuus saivat varhain merkittävän aseman liikkeen keskuudessa ja sitoivat sen resursseja; historiallisesta perspektiivistä katsoen jopa niin, että on vaikea sanoa, kumpi muodostui toimijoille tärkeimmäksi, aatteen levittäminen vai toiminta varojen keräämiseksi.

Oli tyypillistä, että liikkeen aktiivit toimivat samanaikaisesti hyvin laajalla skaalalla – puhuivat, kirjoittivat, johtivat kokouksia, näyttelivät, soittivat ja lauloivat, opettivat, kävivät kurseja, toimivat yhdistysten, osuuskuntien ja yhtiöiden johtoelimissä ja matkustivat. Tämän myötä liikkeen piiriin muodostui pian monista eri lähtökohdista asemaansa hakeutunut järjestöeliitti, joka miehitti sen avaintehtävät ja käytti valtaa.

Kasvava työväenliike generoi varallisuutta ja kassavirtaa, jonka turvin sen piiriin syntyi toimittajien, toimitsijoiden, agitaattorien ja sihteerien sekä liikeyritysten palveluksessa toimivien työpaikkoja. Kokous-, kirjoitus- ja esiintymispalkkiot kannustivat nekin aktiivisuuteen. Varallisuuden kertyminen ja taloudelliset menestykset houkuttelivat ihmisiä liikkeen tehtäviin ja ajoivat heikkoja tai vaikeuksiin joutuneita yksilöitä väärinkäytöksiin.

Vuosisadan alkukymmeninä voimakkaasti kasvanut työväen lehdistö tarvitsi kirjoittajia. Anna ja Julius esiintyivät tässä roolissa koko poliittisen elämänsä ajan. Lehtien toimittajat nousivat

työnsä johdosta esille ja olivat luonnollisia vaaliehdokkaita. Puolisojen toiminta puhujina kertoo siitä, että hyvään kynään yhdistyi esiintymistaitoa. Näin ollen ei ole poikkeuksellista, että Julius valittiin puolueen paikallisjärjestön piirisihteeriksi 21-vuotiaana ja eduskuntaankin alle kolmekymmppisenä. Anna rakensi Juliuksen rinnalla miehelleen uraa, mutta ei vetäytynyt itsekään takalalle. Hänenkin osuutensa liikkeen tehtävissä alkoi poikkeuksellisen varhain ja johti nopeasti näkyvään asemaan sen paikallis- ja piiritasolla.

Anna ja Julius ajautuivat uransa kuluessa silmiinpistävän usein konfliktiin sekä ulkoisen vallan, että oman järjestönsä ja aatovereittensa kanssa. Annan roolia työläisnaisliikkeessä ja Juliuksen asemaa lehtimiehenä sävyttivät samat piirteet. Toisaalta tämänkaltainen toiminta, ”rakentava riitely” ja dialogien sekä ideologisen kädenväännön päättymättömyys, olivat tyypillisiä työväenliikkeelle.

Edellä kuvatuissa olosuhteissa vakaumukselliseksi sosialistiksi kehittyneen Julius Ivar Nurmisen elämä sammui heinäkuussa 1918 Tammisaaren vankileirillä 31-vuotiaana. Sitä oli edeltänyt yli kymmenen vuoden toiminta Suomen sosialidemokraattisen puolueen Karjalan paikalliselimissä ja työväen lehdissä. Poliittinen ura huipentui menestykseen kaksissa eduskuntavaaleissa sekä jäsenyyteen kausien 1917 I ja 1917 II eduskunnissa. Jälkimmäinen eduskunnan jäsenyyksistä toteutui huolimatta vaalipiirin vaihtumisesta ja puolueen yleisestä vaalitappiosta.

Juha Siltala viittaa Sisällissodan psykohistoriassaan oikeistososialidemokraattien ensimmäisiin selityksiin kapinalle heti sodan jälkeen: seikkailijat ja vastaliittyneet kaappasivat puolueen. Näin syntyi uusi konsensustulkinta, joka rajasi oikeiden suomalaisten ulkopuolelle molempien osapuolten ääriainekset ja ulkoisti tappajuuden kansallisesta minäkuvasta. Hän toteaa, että koska viimeaikainen historiankirjoitus ja historiajulkisuus ovat jättäneet sosialidemokraatit vain toiminnan kohteiksi, tuo hänen tutkielmansa heidät esiin korostetun aktiivisina toimijoina valintatilanteissa.²¹ Tätä selitystä tukee myös Annan ja Juliuksen tarina ja

21 Siltala 2009, s. 10 – 15.

heidän peitelty osallisuutensa punaisten paikalliseen organisoitumiseen Sortavalassa.

Katkeran sodan jälkeen lähiomaiset eivät kaikesta päätellen halunneet enää pitää näkyvästi yllä Juliuksen muistoa. Lesken ja kahden pojan elämä jatkuivat olosuhteissa, joissa menneisyys saattoi olla taakka, vaikkakin antoi samalla poliittista ”katuuskottavuutta”. Anna joutui myös kokemaan pitkän vankeuden. Sinä aikana perheen kaksi lasta elivät tuttavien hyväntahtoisuuden varassa. Lesken uusi avioliitto toi uusperheeseen oikeistolaiseen aatemaailman, joka vähitellen yleisen kehityksen myötä toimi osatekijänä Annan radikalismiin rapautumisessa.

Anna toimi eduskunnassa neljissä vaaleissa valittuna 1920-luvulla uudelleen avioituttuaan Haverisen nimellä. Hänet on nostettu esiin eduskunnan 100-vuotisjuhlan merkeissä laaditussa historiatutkimuksessa erityisesti naisten aseman parantamista koskevien puheenvuorojensa johdosta. Anna oli nuoruudessaan omaksunut sosialismin hengessä opin naisen oikeudesta päättää omasta ruumiistaan. Aatteellisen kipinän saatuaan hän myös hylkäsi totaalisesti entisen epätydyttävän elämänsä ja luopui perheestään. Annan radikaali vasemmistolaisuus nosti hänet kansalaissodan jälkeen yhdeksi sosialidemokraattisen ”keskustan” johtonimistä. Vanhemmiten hän maltillistui ja ajautui viimein hylkiön poltinmerkki otsassaan ulos liikkeen ytimeistä.

3. Teoreettiset lähtökohdat – verkostot ja valta

Sosiaalisilla verkostoilla tarkoitetaan yleisesti ottaen ihmisten, ihmisryhmien ja organisaatioiden välisten suhteiden muodostamia kokonaisuuksia. Näiden kokonaisuuksien tutkimiseksi käytettyjä tieteellisiä menetelmiä kutsutaan verkostoanalyysiksi. Sosiaalitieteen tutkijat erottavat yleensä toisistaan verkostoanalyysin teoreettis-metodologisena suuntauksena ja verkostokäsitteen metaforisen käytön. Viimeksi mainitussa tarkoituksessa verkosto toimii tutkimuskohteen luonnetta väljästi kuvaavana käsitteenä, joka parhaassa tapauksessa rikastuttaa kuvaa tutkitta-

vasta ilmiöstä ja nostaa esille sen uusia piirteitä. Verkostoanalyytisiä tarkastelutapoja on sovellettu jonkin verran myös historialliseen tutkimukseen, missä on ollut useimmiten kyse nimenomaan metaforisesta käytöstä.²²

Verkostoitumisnäkökulmaa on erityisesti hyödyntänyt Kari Teräs tarkastellessaan väitöskirjassaan 1880–1920 lukujen työelämän suhteita ja ammatillista työväenliikettä. Hänen mukaansa näkökulmassa ollaan kiinnostuneita yksilön ja yhteiskunnallisten rakenteiden vuorovaikutuksesta ja tehdään näkyväksi sellaisia sosiaalisia suhteita, joihin ei perinteellisen liiketutkimuksen keinoin ole päästy riittävän syvällisesti käsiksi. Verkostoitumisnäkökulmassa sosiaalista liikettä ei määritellä kapeasti ja poissulkevasti sen myöhemmän kehityksen perusteella, vaan paneudutaan ennakkoluulottomasti siihen, minkälaisia sosiaalisia verkkoja esiintyy liikkeen ”sisällä”, ”alapuolella” tai ”rinnalla”. Naisten järjestäytymisen kohdalla Teräs kiinnittää huomiota työpaikan ulkopuolisiin keskinäisen auttamisen verkostoihin, joiden merkitys ulottui konfliktitilanteissa myös työn sisälle ja joiden välityksellä ay-toiminta saattoi tulla työpaikoille ikään kuin ulkoa käsin.²³

Teräs hahmottaa ammattiyhdistysliikkeen suhdeverkoston – sen erilaiset osallistumislogiikat – nelikehäisenä kuviona, jonka kehille sijoittuvat ytimeistä alkaen ylläpitäjät, suhdannejäsenet, järjestäytymättömät ja ulkopuoliset. Kolmen sisimmän verkostokehän väliset rajat olivat jatkuvassa liikkeessä ja luonteeltaan hämäriä niin, mutta niiden ja uloimman kehän välillä oli suorastaan muuri. Paikallisella työväenyhteisöllä oli Teräksen mukaan Januksen kasvot, sillä sen kiinteys perustui kahteen ristiriitaiseen tekijään: suojaan ja uhkaan.²⁴

Samu Suomenjoki toteaa, että työväenhistorian tutkijat ovat kiinnittäneet 1990-luvulta alkaen kasvavaa huomiota sosiaalisten verkostojen merkitykseen järjestötoiminnassa. Hänkin soveltaa

22 Saaritsa ja Teräs 2003 (toim.), toimittajien artikkeli *Verkostot työväenhistoriassa*, s. 7–8.

23 Saaritsa ja Teräs (toim.) 2003, Kari Teräs: Liikeverkot, s. 134–144.

24 Teräs 2001, s. 312–314.

väitöstutkimuksessaan nelikehäistä suhdeverkkoa paikalliseen urjalalaiseen työväenliikkeeseen ja jakaa sen kehät aktiivijäseniin, rivi- ja suhdannejäseniin, ”liepeilijöihin” sekä kokonaan liikkeen ulkopuolella pysyneisiin. Suodenjoki painottaa verkon joustavuutta ja sitä, että yksittäinen henkilö saattoi kehityksen myötä siirtyä moneen kertaan kehältä toiselle.²⁵

Sakari Saaritsan ja Kari Teräksen mukaan verkostonäkökulmaa auttaa jäsentämään monia tapoja, joilla työväki on historiallisesti käyttänyt valtaa tai ollut vallankäytön kohteena. Uusi työväenhistoriallinen tutkimus on purkanut käsityksiä homogeenisesta ja vahvaan solidaarisuuteen perustuvasta työväenyhteisöstä ja siirtänyt tarkastelutapaa verkostojen suuntaan. Sisäisen vallankäytön kannalta tärkeitä tarkastelukohteita ovat olleet muun muassa syrjäytyminen ja syrjäyttäminen verkostoissa. Ulkoisen vallankäytön kannalta kiinnostava teema voi olla esimerkiksi verkostojen kasvun tarkoituksellinen suuntaaminen tai rajoittaminen. Mielekästä olisi kuitenkin pyrkiä erottelemaan horisontaalisia ja vertikaalisia verkostosuhteita.²⁶

Weijo Pitkänen on todennut, että myös vallan pohtija ja tutkija voi huomata olevansa osa verkkomaista valtasuhteiden kenttää, alistaneensa analyysinsä vallan käytettäväksi. Hän viittaa Michel Foucaultin huomioihin siitä, että ”valta on kaikkialla; ei sen vuoksi, että se sulkee kaiken piiriinsä, vaan siksi, että se tulee kaikkialta” ja että ”vallan esiintymispinta on rajaton ja se esiintyy verkkomaisena suhteiden kenttänä”. Kansanedustajien persoonallisuustyyppien pohjalta valtakysymystä tarkastelleen Pitkäsen mukaan eräs vaikeimmista tutkimusongelmista onkin vallan näkymättömyys ja läpikuultavuus, mikä saa monenlaisia ilmenemismuotoja. Valta ja johtajuus ovat päällekkäisiä käsitteitä ja niitä on sen vuoksi vaikea erottaa toisistaan.²⁷

25 Suodenjoki 2010, s. 45.

26 Saaritsa ja Teräs 2003, toimittajien artikkeli *Verkostot työväenhistoriassa*, s. 26–27.

27 Pitkänen 1991, s. 1–5, Foucault 1984, s. 93 ja Foucault 1986, s. 98. Pitkäsen tutkimuksen lähtökohdana on hajautettu eliittiteoria, jonka mukaan valta-eliitti korostuu useita erilaisista eliiteistä. Sen vaihtoehdona voidaan nähdä

Vilfredo Pareto korostaa, että jokaisen inhimillisen toiminnan alueelle syntyy ajan myötä eliitti. Hänen sosiaalisen pyramidin mallissaan hallitseva eliitti ajautuu säännönmukaisesti kamppailuun vallasta vastustavan eliitin kanssa, joka nousee pyramidin alatasolta.²⁸ Gaetano Mosca käsittelee samalla tavalla kysymystä hallitsevasta luokasta ja sen toimista valta-aseman ylläpitämiseksi sekä vallasta kilpailevien vähemmistöryhmien olemassaolosta.²⁹

Robert A. Dahl jakaa poliittisen järjestelmän sisällä olevat yksilöt neljään ryhmään: epäpoliittisiin, poliittisiin, vallantavoittelijoihin ja vallassa oleviin. Hän viittaa siihen, että toiset ihmiset tavoittelevat enemmän valtaa kuin toiset, vallantavoittelijoiden persoonallisuudet sekä heidän persoonallisuuttaan ja motiiviin koskevat käsitykset ovat erilaisia, valta on välineellisen luonteensa vuoksi rahan kaltaista ja vallantavoittelu on tietoisien ja tiedostamattomien motiivien yhdistelmä.³⁰

Robert Michelsin perusteella järjestöille on ominaista ”oligargian rautainen laki”, eli ne alkavat kasvaessaan saada yhä enemmän harvanvaltaisia piirteitä, olipa niiden toiminta ideologiaaltaan miten demokraattinen tahansa. Organisaatio tuottaa itse oligarkiaa, sillä demokratiakin tarvitsee johtajuutta. Toinen Michelsin laeista - ”transgression laki” liittyy puolueiden rajaviivan siirtymiseen yli näiden alkuperäisen, ”geneettisesti” määrätyn tarkoituksen tai periaateohjelman hahmottaman yhteiskunnallisen toimintaperustan, eli pyrkimykseen kasvaa mahdollisimman suureksi. Uusien kannattajaryhmien tavoittelemisen muokkaa puoluetta ideologisesti ja saa sen näin hämärtämään omaa profiiliaan kannatuksen laajentamiseksi.³¹

suljetun eliitin teoria, joka koostuu vain yhdestä pyramidimaisesta, kaiken kontrollin saavuttamattomissa olevasta eliitistä, jonka rekrytointipohja on kapea ja jolla on vain yksi ideologia. Viimeksi mainittu on ollut tyyppillistä totalitäärisille liikkeille.

28 Pareto 1963, s. 36.

29 Mosca 1939, s. 50–69.

30 Dahl 1971, s. 150–173.

31 Michels 1986, s. 250–267. Petra Pauli on analysoinut Michelsin väitteiden pohjalta johtaja-ideaaleja ja urapolkuja 1900-luvun alun Ruotsin työväen-

Pauli Kettunen viittaa tutkimuksessaan ns. työläisaristokratia-teoriaan, johon voidaan liittää myös Saksan työväenliikettä koskevan tutkimuksen tulkinta työväenbyrokratiasta tai organisaatiofetisismistä. Ammattiyhdistysliikkeellä on tässä vallankumouksellisen marxilaisuuden kumoamista koskevassa teoriassa keskeinen osansa. Sen mukaan organisaatioiden ja eritoten ammattillisten järjestöjen kasvaessa niihin muodostui yhä eriytyneempi ja sisempi johtaja- ja toimitsijakerros, joka ei halunnut asettaa järjestöjä ja niille kenties avautuneita vaikutusmahdollisuuksia uhanalaiseksi poliittisia tavoitteita tukevalla joukkotoiminnalla. Kettusen mukaan kuvatun tyyppiset reformismin selitykset sopivat kuitenkin huonosti suomalaiseen todellisuuteen; agraarisen Suomen työväenliikkeen erikoislaatu ei ollut kuitenkaan niinkään ay-liikkeen heikkoudessa, kuin poliittisen työväenliikkeen vahvuudessa.³²

Ilkka Ruostetsaari tuo esiin, kuinka eliittiteoreetikot pitävät valtaa kumulatiivisena: valta tuo lisää valtaa. Se on keino hankkia muita sosiaalisia hyödykkeitä kuten varallisuutta, taloudellista vaikutusvaltaa, statusta, koulutusta jne. Teoreetikot korostavat hänen mukaansa eliitin eksklusiivisuutta ja vaikeutta päästä siihen sisälle muilla kuin eliitin omilla ehdoilla. Toisaalta eliitin säilyminen voi riippua sen kyvystä itse mukautua ulkoapäin tuleviin paineisiin ja jopa muiden yhteiskunnallisten ilmiöiden sulauttamisesta eliittiin.

Eliitin koko riippuu Ruostetsaaren tiivistämänä siitä, mihin vedetään raja vaikutusvaltaisten ja vähemmän vaikutusvaltaisten välillä. Teoreetikot ovat erottaneet kaksi tasoa eli kerrostumaa eliitin sisällä, mikä edustaa pyrkimystä ottaa huomioon erot eliitin jäsenten vaikutusvallan määrässä ja tyyppissä. Joissain

liikkeessä; erityisesti suhteessa niihin jännitteisiin, jotka saattoivat nousta jos johtajat porvarillistuivat uusissa rooleissaan ja sosiaalisessa ympäristössään. Paulin mukaan Ruotsissa vältyttiin porvarillistumiskehitykseltä v:n 1910 jälkeen sen perusteella, että johtajat tulivat työväenluokasta ja heitä ohjasivat luokkatietoisuus, lojaalisuus ja idealismi. Pauli 2012, tiivistelmä (sähköiset lähteet).

32 Kettunen 1986, s. 11–12.

tapauksissa eliitin alempi kerros on silta keskeisimpien päätösten tekijöiden ja muun yhteiskunnan välillä. Se voi samoin toimia lähteenä, josta ylempi taso rekrytoidaan yhtä hyvin kuin tasona, jonka kautta ulkopuoliset nousevat eliittipiireihin. Avain minkä tahansa poliittisen järjestelmän stabiiliuteen on enemmän eliitin alemman kerrostuman laadussa kuin niissä muutamissa, jotka kontrolloivat valtakoneistoa. Ruostetsaaren mukaan yhteisenä piirteenä klassisille eliittiteorioille voidaan pitää inhimillisen käyttäytymisen irrationaalisuuden korostumista.³³

Kullervo Rainio on käsitellyt valtaa ja sen käyttöä sosiaalipsykologian näkökulmasta. Nojautuen amerikkalaiseen Richard M. Emersoniin hän korostaa yksilön riippuvuuden ja vallan käänteissuhdetta. Yksi päämäärä saattaa ottaa ihmisen niin valtoihinsa, että hän on täysin siinä kiinni, ts. ”pyhittänyt elämänsä” tietylle asialle. Tässä vallan tavoittelussa on teoreettisesti tarkasteltuna kyse kahdesta asiasta, toisaalta oman riippuvuuden vähentämisestä, toisaalta toisten toimijoiden (aktorien) riippuvuuden lisäämisestä.

Poliittisessa elämässä puolueen jäsenet muodostavat keskenään koalition ja puoluekuri on hyvin keskeisessä asemassa puoluepolitiikassa. Rainion ilmaisemana ryhmän mahdollisuus kontrolloida jäseniään ja sen kiinteys on sitä suurempi, mitä tärkeämpien päämäärien saavuttamista se välittää tai helpottaa jäsenilleen. Toiseksi ryhmän jäseniinsä ulottama kontrolli on sitä vahvempi, mitä vaikeampi jäsenten on saavuttaa päämääriään korvaamalla tämä ryhmä jollain toisella. Ryhmän toiminnassa esiintyy suhteellisen harvoin tapauksia, joissa ryhmän jäsenet toimivat koalitiona sen yhtä jäsentä vastaan, sillä jäsenet oppivat jo varhain välttämään tällaisen konfliktin aiheuttamista. Todellisuudessa eivät tietyt yksilöt muodostakaan yleensä vain yhtä ryhmää, vaan samanaikaisesti useita eri ryhmiä.³⁴

Nils Brunsson on kiinnittänyt huomiota siihen, että poliittiset organisaatiot ovat yleisesti jakautuneet kahteen osaan – aatteelli-

33 Ruostetsaari 1992, s. 13–17.

34 Rainio 1968, s. 19–35.

seen ja hallinnolliseen. Aatteellisen organisaation nimitykset suoritetaan poliittisin näkökohdin ja sen oletetaan lähtökohtaisesti kontrolloivan järjestön hallinnollista osaa. Hallinnollinen organisaatio toimii puolestaan keskitetyn vallankäytön periaatteella ja sen rekrytoinnit on toteutettu enemmän asiantuntemuksen, kuin aatteellisen edustavuuden nojalla. Järjestön ajattelu ja toiminta on näin organisatorisesti eriytetty. Käytännössä hallintokuvio on kuitenkin tätä komplisoidumpi.

Hallinnollisen asiantuntijaorganisaation on usein helpompi kontrolloida aatteellisen organisaation toimintaa, kuin päinvastoin. Aatteellinen osa on riippuvainen asiantuntijaorganisaation erityisosaamisesta päätöksistään valmistellessaan ja asiantuntijaorganisaatioiden alkuun panemilla muutosehdotuksilla on paremmat mahdollisuudet tulla toimeenpannuiksi. Hallinnollisten yksiköiden dominoimat poliittiset organisaatiot saattoivat osoittautua tämän johdosta erityisen vahvoiksi muutoksentekejiksi, jolloin järjestön aatteellinen organisaatio muodostui puskuriksi asiantuntijaorganisaation ja muun ympäristön välille. Poliittisista organisaatioista voi kehittyä näissä tapauksissa joustavia, mutta niiden toiminta muodostuu helposti demokraattisessa mielessä puutteelliseksi ja sellaiseksi, joka palvelee ensisijaisesti asiantuntijatoimihenkilöiden eikä kentän etua.³⁵

Vallan anatomiaa kirjoittanut taloustieteilijä Kenneth Galbraith puhuu sen kolmijaosta: ansaitusta, korvaavasta ja ehdollisesta vallasta sekä määrittelee kolme vallan lähdettä: persoonallisuuden eli johtajuuden, omaisuuden ja organisaation. Viimeksi mainitut kytkeytyvät tiiviisti toisiinsa ja käytännössä esiintyy lukuisia vallan lähteiden ja niiden välineiden yhdistelmiä. Organisaatio, joka liittyy ehdolliseen valtaan, on välttämätön sille, joka pyrkii tai joutuu käyttämään valtaa. Galbraithin mukaan päämäärät, joiden vuoksi sitä tavoitellaan, tunnetaan laajalti, mutta jäävät usein lausumatta julki. Kaikissa yhteiskunnissa vallan käyttö on myös syvällisen nautinnon kohteena. Niinpä sitä ei tavoitella vain henkilökohtaisten etujen, arvostusten tai yhteiskunnallisten pää-

35 Brunsson 1987, s. 164–169.

määrien ajamiseksi, vaan myös vallankäytön aineellisen ja emotionaalisen palkitsevuuden takia.³⁶

Suomen Akatemian laajaan Valta Suomessa -tutkimusohjelmaan sisältyi tutkimushanke ”Vallan käyttäjinä ja kohteina Suomessa 1550–1980”. Se tarkastelee eritoten arkipäiväisiä valtasuhteita, jotka jäävät usein tutkimuksen varjoon, sekä epävirallisia ja näkymättömiä vallankäytön tilanteita. Tutkimushankkeeseen pohjautuvassa artikkelikokoelmassa ”Vallan teoriat historiantutkimuksessa” kirjoittajat pohdiskelevat sitä miten historiantutkimus lähestyy valtaa tutkimuskohteena, millaisista teoreettisista lähtökohdista valtaa voidaan jäsentää ja mitä kaikkea vallan käsitteellä voidaan tarkoittaa. Perehtymällä valtaa käsitteleviin teorioihin he soveltavat niitä historiallisiin tapausesimerkkeihin. Erityisesti teoksen Elvi Sinervon vankeutta koskeva artikkeli liittyy myös tämän tutkimuksen aihepiiriin.³⁷

4. Aikaisempi tutkimus ja lähteet

Julius ja Anna Nurmisen yhteiselämän ajalta ei ole säilynyt henkilökohtaisia asiakirjoja. Heidän elämänvaiheittensa osuus on täten rakennettava arkistoihin ja yleiseen aineistoon pohjautuen. Henkilökohtaisten dokumenttien puuttuminen kuvaa osaltaan ajanjakson drastisuutta ja sen muiston häivyttämisen painetta. Omaisten haltuun mahdollisesti jääneet kirjeet, valokuvat ja muu aineisto on ilmeisen tarkoituksellisesti hävitetty. Kuten edellä on todettu, on tämä osa kehitysprosessin kokonaisuutta, jonka kautta menneisyyden muisto siirtyy jälkipolville ja joka taustoittaa tätäkin tutkimustyötä.

36 Galbraith 1984, s. 15–23.

37 Aalto, Boxberg, Ijäs, Paalumäki (toim.) 2011; ”Saatteeksi vallan teorioihin historiantutkimuksessa”, s. 7–15 ja Jaana Torninoja-Latolan Sinervoa koskeva artikkeli ”Omapäisesti valtaa vastaan” s. 61–83. Omapäisyyden soveltaminen käyttäytymisteorian perustuu saksalaisen sosiaalishistorioitsija Alf Lydgen ”Eigensinn” -käsitteeseen vallasta ja sen kokemisesta sekä yksilöiden mahdollisuudesta vastata valtaan omassa arkipäivässään.

Tutkimuksen lähdeaineistoa on koottu useista arkistoista. Kun kysymys on pääosin luovutetun Karjalan alueella tapahtuneesta toiminnasta, on sitä myös sotien saatossa kadonnut. Merkittävimpiä Annan ja Juliuksen henkilökohtaisen toiminnan lähteitä kapinan ajalta ovat heistä molemmista laaditut kuulustelupöytäkirjat ja Annan Kansallisarkistossa olevan aktin muu sisältö. Myös Viipurin läänin läntisen ja itäisen vaalipirin aineisto on säilynyt verraten täydellisenä. Sen sijaan puolueen paikallisjärjestöjen asiakirjoissa esiintyy huomattavia aukkoja. Sodan jäljiltä on osa aineistosta jäänyt venäläisten haltuun, mutta ei sisällä ainakaan Viipurissa säilytettävien asiakirjojen luettelon perusteella mitään erityisen merkittävää.

Ainutlaatuisen ja keskeisen lähteen tutkimuksen kannalta muodostaa Pekka (Bertil) Railon painamaton muistelmakäsikirjoitus.³⁸ Ilman sitä olisi moni yksityiskohta jäänyt pimeäksi ja erityisesti tiedot Juliuksen vankilavaiheista ohuiksi. Myös joissain aikalaisten painetuissa muistelmissa Julius ja Anna mainitaan. Työväen arkiston muistitietoaineisto pitää sisällään monia tapahtumia ja yhtymäkohtia, jotka valaisevat erityisesti Juliuksen, mutta myös Annan toimintaa ja näiden taustoja. Annan ja Miina Sillanpään kirjeenvaihto antaa tutkimukselle ensin mainitun osalta harvinaisia henkilökohtaisia ulottuvuuksia.

Tutkimuksen näkökulmasta tärkeään asemaan nousevat aikakauden lehdet. Kun nykyisen käytännön mukaista intimitteettisuojaa ei tunnettu, kirjoitettiin tapahtumista ja ihmisistä peittelemättä. Työväenliikkeen alkuaikoina lehdet toimivat aatteen merkittävänä levittämisvälineenä. Ne selostivat seikkaperäisesti muutakin poliittista toimintaa, luonnollisesti omalta kannalta väritettynä. Lehtien luotettavuutta voidaan pitää silti hyvänä, kun kysymyksessä ovat kokousten tapahtumia ja päätösten asiasisältöä koskevat artikkelit.

Tutkimuskokonaisuuden suhteen on ollut olennaista, että Anna ja Julius jättivät jälkeensä runsaasti lehtikirjoituksia ja hei-

38 Tammen aikanaan hylkäämä ja vuosikymmeniä Työväen arkistossa levännyt Railon käsikirjoitus julkaistiin aivan tutkimuksen loppuvaiheessa Pekka Tuomikosken toimittamana Minerva Kustannus Oy:n toimesta.

dän tekemisistään kerrottiin viljalti. Myös tilaisuuksia koskevat kutsut ja selostukset ovat antaneet valaistusta heidän työilleen. Lehtiartikkelien määrä ja monipuolisuus olisivat antaneet pohjan niiden sisällön nyt toteutettua analyttisempaan läpikäyntiin. Tämä oli pakko jättää haluttua vähäisemmälle huomiolle tutkimuksen paisumiseen liittyneistä syistä ja on merkittävin sen osaluista, joihin työn loppuvaiheessa suoritettu karsinta ja tiivistäminen kohdistuivat.³⁹

Aikaisemmassa tutkimuksessa on perusteellisesti käsitelty työväenliikkeen aatteellista ja organisatorista kehitystä vuosisadan alkukymmeninä. Sisällissodan tapahtumat ovat kuitenkin saaneet uutta valoa viime vuosiin asti. Ajassa eläneiden jo väistyttyä jälkipolvien suhtautumista asiaan leimaavat edelleen jonkin asteiset syyllistämisen ja uhman asenteet. Voidaan perustellusti sanoa, että sisällissodan kansallisen muistin purku on vieläkin kesken ja tapahtuu ajan kulun, mutta myös vielä kirjoittamattoman historian kautta. Kuten Juha Siltala on todennut, historian kollektiiviset identiteetit sopivat säilömään viha ja syyllisyyttä, jota ei välitetä kohdata omassa itsessä tai sovitella nyky-yhteiskunnassa. Riidan riemua ja sovinnon suloisuuttakin voi käydä läpi historiassa.⁴⁰

Historiantutkimukseen liittyy harvoin eettisiä ongelmia, mutta kylläkin samojen lähteiden tulkinnasta johtuvia näkemyseroja. Kukin aikakausi pyrkii värittämään historiansa, myös henkilöitensä historian, vallitsevan ajatussuunnan mukaiseksi. Oikeushistorian edustaja Jukka Kekkonen on omasta näkökulmastaan käsitellyt termiä menneisyyden oikeudellistaminen (judicialization), jolla hän tarkoittaa historiantutkimuksen ja erilaisten oikeudellisten menettelyjen välistä suhdetta. Kekkonen kysyy uhkaako menneiden vääryyksien (vastuun ja syyllisyyden kysymysten) lisääntyvä puiminen oikeussaleissa ja parlamenteissa historiantutkimuksen roolia ”historiallisen totuuden” ja ”oikeiden”, uusim-

39 Tiedekunnan työn viimeistelyvaiheessa antama ohje väitöstutkimusten noin 250 sivun laajuudesta ei ollut ehdoton ja sen suhteen jo vuosikausia aikaisemmin aloitetussa työssäni oli liikkumavaraa.

40 Siltala 2009, s. 11.

paan tutkimustietoon pohjautuvien historiantulkintojen esittäjänä. Hän viittaa myös menneisyyspolitiikkaan, tarkoittaen sillä kaikkia niitä toimenpiteitä, joilla valtiot pyrkivät tekemän tiliä ja tulemaan toimeen historiansa vaikeiden vaiheiden kanssa.

Kekkonen toteaa, että historiantutkimusta on usein sanottu kaikkein ”politisoituneemmaksi” tieteenalaksi. Hänen mukaansa sille on tyypillistä koulukuntaisuus johon liittyy, että tutkimuksen tavoitteissa, tutkimuksellisissa kohteissa ja käytetyissä lähteissä on eroja ja kysymys pysyvistä tai vaikeasti muutettavissa olevasta sitoutumisesta tietynlaiseen tutkimukselliseen paradigmaan. Koulukuntaa ei valita vaan se käytännössä valitsee tai sulkee piiristään tutkijan. Vasta toisen maailmansodan lopputuloksen luoma poliittisen linjan muutos sekä 1960-luvun käänne loivat Kekkonen mukaan edellytykset vuoden 1918 kaltaisten kansallisten kipupisteiden tarkastelulle akateemisessa historiantutkimuksessa.⁴¹

Nyt kyseessä olevan työn kuluessa ilmestyi lukuisia uusia tutkimuksia tai teoksia, joissa käsiteltiin 1900-luvun alkuvuosia, työväenliikettä sekä vuotta 1918. Työn alkuvaiheessa loppuun saatettu sotaturmaprojekti antoi päivitettyjä tietoja osapuolten menetyksistä. Projektin kuolleiden listalta löytyy myös Julius Nurmisen nimi. Vaikuttaa siltä, että sekään ei vielä muodostu lopulliseksi totuudeksi. Samoin vaikuttaa siltä, että sisällissodan ja sitä edeltäneiden sekä seuranneiden tapahtumien selvittämisessä on edelleen runsaasti tehtävää, vaikka kuolleiden nimilista alkaisi olla jo tyhjentävä.

Tutkimus kohdistuu merkittävältä osin työväenliikkeen toimintaan eteläisessä ja keskisessä Karjalassa. Hannu Soikkanen toteaa *Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historiassa* -kirjassaan, että alueen monitahoisuus teki lankojen pitämisen tutkimustyössä vaikeaksi ja ongelmat eri tahoilla aluetta olivat myös huomattavan erilaiset. Tästä syystä hän oli pakotettu paisumisen vaaraan uhkaamana keskittymään ensisijaisesti liikkeen poliit-

41 Tieteessä tapahtuu 6/2011. Jukka Kekkonen artikkeli *Onko menneisyyden oikeudellistaminen uhka akateemiselle vapaudelle*.

tisen yleislinjan kuvaukseen. Työväenliikkeeseen liittyvä laaja erityisalojen harrastustoiminta oli tällöin jäänyt kuvausta vaille.⁴²

Annan ja Juliuksen toiminnan pääalueet ja kohteet, Viipurin itäinen ja läntinen piiri lakkautettiin alueluovutusten jälkeen ja läntisen piirin jäljelle jääneet alueista muodostettiin laajennettu Kymen sos. dem. piiri. Vanhan vaalipiirin aineistoa säilytetään Työväen arkistossa sen nimen alla. Kymen piirin historiikissa Viipurin piirin aikoja käsitellään verraten rajoitetusti. Sekä Soikkasen tutkimuksen että viimeksi mainitun osalta voidaankin todeta tämän tutkimuksen laajentavan tietämystä luovutetun Karjalana työväenliikkeen toiminnan monista yksityiskohdista sekä tarjoavan lisävalaistusta siihen erityisesti liikkeen aktiivien henkilökohtaisen toiminnan tasolla.

Työväenliikkeeseen ja sen osa-alueisiin kohdistuvaa tutkimusta toteutetaan laajalti työväentutkimuksen nimikkeen alla. Nyt kyseessä oleva tutkimus voidaan lukea osaksi myös em. tutkimusaluetta. Kirjoittajana olen pyrkinyt perehtymään työväentutkimuksen sisältöön Annan ja Juliuksen toiminnan ajalta ja käyttänyt hedelmällisesti hyväkseni useita sen piiriin luettavissa olevia tutkimuksia. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran toimintaan ja sen organisoimaan tutkijayhteistyöhön en ole kuitenkaan ottanut osaa.

Tutkimus liittyy naishistoriaan Annaan koskevan osuutensa kautta. Aikaisemman tutkimuksen näkökulmasta erityisesti Maria Lähteenmäki on sekä perehtynyt työläisnaisten elämän ja aseman kuvaukseen, että sivunnut Karjalan kannaksen oloja koskevassa tutkimuksessaan tätäkin tutkimusaluetta.⁴³ Tutkimusaineiston valossa Anna toimi eduskunnassa erityisen aktiivisesti naisten aseman parantamiseksi ja heidän holhousasemansa purkamiseksi, vaikkakaan ei saanut sosialidemokraattisessa naisliikkeessä kovin merkittävää sanansijaa. Annaa ei voida silti luokitella henkilöhistoriallisesta näkökulmasta varsinaisesti työläis-

42 Soikkanen 1970, s. 13.

43 Lähteenmäki 1995, 2000 ja 2009, joista viimeisin käsittelee toimintaa ja tapahtumia Raja-Karjalassa.

naiseksi, vaan pikemminkin työväenaatteen omaksuneeksi ja sen asiaa ajaneeksi toimitsijapoliitikoksi.

Poliittisen edustuksen sukupuolittumisesta Suomessa väitellyt Jaana Kuusipalo korostaa kuinka poliittinen toiminta ja agenda eriytyivät sukupuolen mukaan siten, että naiset suuntasivat 1900-luvun alun naisliikkeiden piirissä tarmonsä äitien, lasten ja vähäosaisten hyvinvoinnin sekä naisten aseman parantamiseen. Kansainvälisessä keskustelussa tällaista toimintaa kutsutaan maternalistiseksi politiikaksi. Hän viittaa kysymyksessä J. V. Snellmaniin ja tämän hegeliläisen filosofian pohjalta muodostuneeseen nationalistiseen diskurssiin; siinä miehet liitettiin valtioon ja naiset perheeseen.

Kuusipalo käyttää termiä ”henkinen tai yhteiskunnallinen äitiys” osoittaessaan tutkimuksessaan, että naisten saavuttamat poliittiset oikeudet sekä pääsy parlamentaariseen politiikkaan eivät johtuneet (ainakaan pelkästään) yhtäläisten oikeuksien periaatteesta. Päinvastoin juuri kansalaisuuden, poliittisen toiminnan ja edustuksen sukupuolittuminen avasi naisille tien moderniin politiikkaan, johon he rekrytoituivat pääsääntöisesti eri reittiä kuin miehet eli sukupuoliserityisten järjestöjen (naisliike) ja äidillisosiaalisen toiminnan kautta.⁴⁴ Tähän perusasetelmaan Annankin poliittinen toiminta ja aseman kehittyminen hyvin sopivat.

Ulla-Maija Peltonen pitää punakapinan muistoja koskevien tutkimustensa keskeisimpänä ajatuksena sitä, että historiakuvalle on olemassa ainakin kaksi lähdettä: toisaalta historiankirjoitus ja toisaalta suullisena perinteenä välittyvä kansanomaisen historia. Näiden vaihtoehtona toimii vaikeneminen ja unohtaminen.⁴⁵ Havaintoja tämän yleisyydestä oman menneisyytemme osalta on tehty keskiluokkaisten suomalaisten elämäkerroista sekä muistitietoaineistosta.

Peltosen mukaan vuoden 1918 sisällissodan väkivaltaiset kuolemat ja hävinneen puolen vainajien kohtelu synnyttivät muista-

44 Kuusipalo 2011, s. 23–24.

45 Peltonen 1996, s. 23–28.

misen ja unohtamisen valtataistelun, joka ilmenee muistitietokerronnassa. Kertomuksiin kohdistuu menneisyyden muuntelua silloin, kun asiat ovat ristiriidassa kertojan nykyisen arvomaailman kanssa. Peltonen kutsuu halua unohtaa muistin politiikan ilmentymäksi. Hänen mukaansa tutkijan tehtävänä pohtia mitä tästä voisi päätellä. Se ei ole tässä tapauksessa keskeinen tutkimuskysymys, vaikkakin olennainen osa tutkimuksen taustaa.⁴⁶

Tiina Lintunen on tutkinut naisten osuutta sisällissotaan ja heidän sen jälkeisiä selviytymisstrategioitaan. Hänen mukaansa niin punaisten kuin valkoistenkin puolella koettiin luontevana, että naiset toimivat sodassa sairaanhoito- ja huoltotehtävissä. Sen sijaan aseelliseen toimintaan osallistuneet naiset tuomittiin jyrkästi. Toisaalta kansainvälisten esimerkkien valossa ei naisten perinteellisiä rajoja rikkonut toiminta ollut vallankumouksellisen liikehdinnän yhteydessä epätavallista muuallakaan. Sisällissodan aattona naisten emansipoituminen oli muutenkin edennyt merkittävästi.⁴⁷

Sodan päätyttyä punaisten ja valkoisten naisten vastakkainasettelu oli yleinen ilmiö ja valkoiset kyseenalaistivat punaisten naisten seksuaalisen moraalin. Punaiset äidit olivat epäonnistuneet kasvatustehtävässään, koska heidän poikansa ja tyttärensä olivat nousseet maan virallista hallitusta vastaan. Punaisten naisten ei katsottu olevan sopivia kasvattamaan lapsiaan, koska heidän pelättiin istuttavan näihin ”punikin basillin”. Jyrkimmissä piireissä heitä pidettiin siinä määrin sosiaalisesti degeneroituneina, ettei heillä ollut oikeutta edes lisääntyä.

Aivan työn kalkkiviivoilla ilmestynyt Tuulikki Pekkälaisen tutkimus sisällissodan naiskohtaloista avasi uusia näkökulmia Annan vankeuteen ja antoi häntä koskeville tulkinnoille pohjaa. Pekkäläinen toteaa, kuinka vankileirit on tähän asti mielletty enemmän miesten, kuin naisten kokemiksi ja mainitsee ihmetelleensä tutkimusprosessin yhteydessä sitä, minne vankeina olleiden äitien lapset joutuivat sillä aikaa, kun äidit olivat leirillä.

46 Peltonen 2003, s. 9–15.

47 Railo et Laamanen (toim.) 2010; Tiina Lintusen artikkeli *Punaiset naiset aikansa naiskuvan haastajina*, s. 115–134.

Joillakin oli lapset mukanaan, mutta moni joutui jättämään heidät muiden hoidettaviksi. Hänen tutkimuksensa sivuaa tässä suhteessa läheisesti Annan keskeistä avainkokemusta, joka heijastui hänen myöhemmän elämänsä valintoihin ja reaktioihin, jopa hänen jälkeläistensä toimintatapaan.⁴⁸

Karjalaan on sotien jälkeisenä aikana kohdistunut laaja määrä pitäjä- ja kylähistorioita, joissa on muun ohella käsitelty työväenliikkeen osuutta. Samoin on ilmestynyt merkittävä joukko sukuhistorioita, joissa karjalaiset suvut tai niiden haarat ovat olleet edustettuina. Itä-Suomen yliopiston piirissä on suoritettu erityistä Karjalaan kohdistunutta historiatutkimusta – sen toimesta valmistui tutkimuksen loppuvaiheessa laajan Viipurin läänin historiaa koskeva tutkimushankkeen viimeisin osa. Tämän päähuomio kohdistuu kuitenkin viime sotiin sekä niiden jälkeiseen asukkaiden evakko- ja asuttamisvaiheisiin, eikä työväenliikkeen toimintaa siinä juurikaan käsitellä. Vaikuttaa näin siltä, että Hannu Soikkasen kirjassaan toivoman luovutetun Karjalan työväenliikkeen toiminnan erityisalueiden historian tutkiminen jää vieläkin toteuttamatta.

Työväen taloudellinen toiminta ja sen osuus liikkeen kehityksessä nousee tutkimuksessa merkittävään asemaan. Siltä osin löytyy runsaasti hajamateriaalia, mutta kokoavia ja arvioivia tutkimuksia on vähän. Muun muassa Soikkasen puoluehistoriassa jää osuustoimintaliikkeen rooli sosialidemokratian eri vaiheissa verraten olemattomalle huomiolle. Syynä tähän pidän sitä, että työväenliikkeen tutkimuksellinen kysymyksenasettelu ja mielenkiinto ovat yleisön lukuodotusten osalta ja tutkimusten rahoittajien taholla kohdistuneet ensisijaisesti ideologiaan, järjestöraken-teisiin ja henkilöihin. Vertailu taloudellisen toiminnan asemaan työväenliikkeessä muualla, erityisesti Pohjoismaissa, olisi myös ollut tutkimustani täydentävä ja syventävä lisätekiä. Tästä jouduin kuitenkin luopumaan työn liialliseen laajenemiseen ja rön-syilyyn perustuvista syistä.

Osuustoimintaliikkeen kehittymisen suhteen historian tutki-joiden näkökulmasta kiinnostavimpia näyttävät hieman kärjis-

48 Pekkainen 2011, s. 8–10.

täen olleen suuntariidat ja vuosikokoukset, kuin kaupallisen toiminnan ja liiketalouden analysointi. Tätä tutkimusta olennaisesti taustoittavan ja markkinoilta jo kadonneen ”punapääoman” sekä sen osuustoimintasektorin vaiheiden tieteellislähtöinen käsittely on sekin tällä hetkellä pitkälti Jorma Kallenaution tutkimusten varassa, mutta saa toivottavasti tulevina vuosina seuraajia.⁴⁹ Kaiken rahan, työn ja resurssien määrää, joka on työväenliikkeen osalta sitoutunut kymmenien vuosien kuluessa pelkästään osuuskauppojen toimintaan liittyviin tehtäviin ja ongelmiin kuvaa se, että Suomessa on laskettu vuosien 1901–1998 välillä toimineen 1057 itsenäistä osuuskauppaa, joista toimintansa syystä tai toisesta lopetti tänä aikana 1011 kauppaa.⁵⁰

Kiinnostavan poikkeuksen edellä todettuun asetelmaan tuo Kari Inkisen kauppatieteiden alaan kuuluva väitöskirja, jossa hän analysoi osuustoimintaliikettä innovaatioiden diffuusiotarkastelun näkökulmasta. Hänen tutkimuksessaan osuuskauppatoiminnan sisällöllinen samoin kuin sen levinneisyyskuvan muuttuminen ymmärretään sosiaaliantropologisesti akkulturaationa eli kulttuurien yhtenäistymisilmionä. Osuuskaupat merkitsivät alkuvaiheessa käännteentekevää uudistusta kuluttajien tarpeista lähtevinä paikallisina organisatorisina ja toiminnallisina ratkaisumalleina. Sittemmin osuuskauppatoiminta on lähtökohtaisine kokonaisideasisältöineen pitkälle sopeutunut modernisoituvan yhteiskunnan ja talouselämän toimintamalleihin sekä seurannut ja soveltanut niissä yhä korostetummiksi käyneitä tehokkuus- ja taloudellistamistendenssejä. Osuuskauppatoiminnan yleisen kehityskulun ohella tämä pätee hyvin myös punapääoman luhistumisen selittymiseen.⁵¹

49 Kallenautio 1992, 1994 ja 2010.

50 Inkinen 2000, s. 376.

51 Inkinen nojaa tutkimuksensa Lawrence Brownin (1981) esittämään lähestymistapaan innovaatioiden diffuusioajattelusta, jossa tämä tuo perinteisten näkökulmien täydennykseksi kolme lisänäkökulmaa: markkina- ja infrastruktuurinäkökulman, kehitysnäkökulman sekä taloushistoriallisen näkökulman. Samalla aiempi kysyntäpainotteinen lähestymistapa innovaatioiden diffuusioon täydentyy tarjousnäkökulmalla. Osuuskaupat nähdään Inkisen tutkimuksessa osuustoimintateorioiden mukaisesti kaksoisroolin

1. Liikkeestä organisaatioksi

1.1 Alku ja järjestörakenteen muodostuminen

Sosialistisen työväenliikkeen järjestäytyminen puolueeksi toteutui yleiseurooppalaisena ilmiönä 1800-luvun jälkineljänneksellä. Saksassa perustettiin työväenpuolue jo 1863, mutta se määrättiin ns. sosialistilakien nojalla lakkautettavaksi ja elpyi uudelleen vuonna 1891 Erfurtin kokouksen seurauksena. Ranskassa työväenpuolue sai alkunsa v. 1879 pidetyn Marseillen työväenkokouksen päätöksellä. Englannissa ammattiyhdistyksiin nojautuva unionistiliike toimi taustavaikuttajana, kun v. 1893 Bradfordissa päätettiin riippumattoman työväenpuolueen perustamisesta. Espanjassa sosialistinen puolue sai alkunsa v. 1888, Hollannissa 1894 ja Italiassa 1895.

Skandinaviassa Tanska toimi työväenliikkeen järjestäytymisen edelläkävijänä kun Socialdemokratisk Forbund perustettiin Saksasta omituin ideoin v. 1878. Norjassa liike järjestäytyi puolueeksi v. 1887. Suomeen suuntautuneiden vaikutteiden kannalta on nimenomaan Ruotsin työväenliikettä ja sen lehdistöä pidetty tärkeänä ja siellä puoluetoiminta sai alkunsa v.1889.⁵² Venäjän sosialidemokraattinen työväenpuolue perustettiin salaisessa kokouksessa Valko-Venäjän Minskissä v. 1898.⁵³ Senkin läheinen yhteys Suomeen viittaa tänne virranneisiin vaikutteisiin, mutta suuri osa kontakteista on pysynyt tuntemattomana, koska liike

(taloudellinen ja sosiaalinen) omaavina henkilöyhteisöinä ja markkinainstitiutioina, joiden jäsenet ovat niin ikään kaksoisroolissa (omistaja ja asiakas) ja joiden alueellisena sisältönä on paikallinen toiminta ja kiinnittymisen paikallisyhteisöihin; Inkinen 2000, s. 16–18.

52 Elvander, 32–37.

53 Santonen 1988, s. 108.

toimi Venäjällä maan alla. Amerikan siirtolaisuuden vaikutuksesta myös sieltä levisi Suomeen sosialistisia herätteitä erityisesti ay-toiminnan näkökulmasta; sosialistinen työväenpuolue USA:n perustettiin 1876.⁵⁴

Suomessa työväenliikkeen on katsottu saaneen varsinaisen alkunsa 1800-luvun viimeisinä kymmeninä sosiaaliliberaalisen työväenliikkeen eli wrightiläisyyden muodossa. Sen järjestö rakenne – työnantajat ja työntekijät samoissa yhdistyksissä – luotiin Skandinaviasta ammennetuin esimerkein. Wrightiläisyys ei ryhtynyt vaatimaan valtiollisten oikeuksien saamista työväelle, vaan tyytyi yleisen kansalaiskasvatuksen jakamiseen. Työväestön keskuudessa voimistuneen radikalismien ja wrightiläisyyden vastakkainasettelu kulminoitui vuonna 1896 Tampereella pidettyyn työväenyhdistysten edustajakokoukseen, jonka seurauksena rottinkitehtailija V. J. von Wright luopui liikkeen johtotehtävistä ja eräät muut vapaamieliset työväenjohtajat luopuivat työväenyhdistysten johdosta ja jäsenyydestä.⁵⁵

Työväenliikkeen itsenäistymispyrkimysten konkreettinen alkutilaus oli yhdistysten edustajakokouksessa Turussa 1899 tehty päätös Suomen Työväenpuolueen perustamisesta. Forssassa 1903 pidetyssä kokouksessa puolueen nimeksi muutettiin ensin Sosiaalidemokraattinen Puolue Suomessa ja sille omaksuttiin sosialistinen ohjelma, joka oli hahmoteltu sellaiseksi kuin saksalaiset ja itävaltalaiset olivat aiemmin aatetta tulkinneet. Ohjelmassa oli keskeisellä sijalla valtiopäivälaitoksen kansanvaltaistaminen. Nimiasu uudistettiin pian nykyiseen muotoonsa. Tämän jälkeen vuoden 1905 suurlakko antoi ratkaisevan sykäyksen yksikamari- sen eduskunnan syntyyn ja viitoitti puolueelle tien parlamentaariseen toimintaan.⁵⁶

54 Soikkanen 1961, s. 31–39; aiheesta enemmän Paasivirta 1953 ja Haataja, Hentilä, Kalela ja Turtola (toim.) 1978 s. 22–26, Santonen 1988.

55 Työv. yhdistysten Edustajain Kokousten Pöytäkirjat 1893, -96, -99, toisen työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja Tampereella 9.–11. heinäkuuta 1896, s. 88–90.

56 Paasivirta 1953, s. 212–215 j a 301.

Suomessa 1880-luvun alkupuolella perustettujen ensimmäisten työväenyhdistysten yhtenä keskeisenä merkityksenä on pidetty organisaation luomista ja työväestön opastamista järjestötyöhön. Vuonna 1899 maassa oli 64 yhdistystä, joissa oli alaosastot mukaan lukien 9.400 jäsentä.⁵⁷ Keskusyhdistyksenä toimi Helsingin työväenyhdistys, jonka sääntöjen ja ohjeiden mukaan monet muut yhdistykset perustettiin. Vuonna 1900 ruotsinkieliset perustivat oman liittonsa (FSA), joka pysyi silti suomenkielisen liikkeen yhteydessä.

Helsingin työväenyhdistykseen kuului jo 1880-luvun lopulla yli kymmenen ammattiyhdistystä. Vuonna 1889 kaupungissa perustettiin Ammattiyhdistysten Keskuskomitea, jonka sijalle tuli vuonna 1902 Helsingin Ammatillinen Paikallisjärjestö. Työväenyhdistysten alaosastojen määrä kasvoi nopeasti pääkaupungin lisäksi Turussa, Tampereella ja Viipurissa. Seuraavassa vaiheessa syntyivät valtakunnalliset ammattiliitot, joita oli vuoden 1899 lopussa 18. Vuonna 1907 syntyi viimein saksalaisen periaatelinjan mukainen Suomen Ammattijärjestö (SAJ).⁵⁸

Raittiusliikettä voidaan pitää yhtenä työväenliikkeen airuista. Se säilyi yhtenäisenä vuoteen 1914 asti jolloin perustettiin Suomen Sosialidemokraattinen Raittiusliitto. Irma Sulkunen on luonnehtinut raittiusliikettä jopa epäpoliittiseksi työväenjärjestöksi, joka kokosi 1800-luvun lopulla jäsenikseen huomattavan joukon työläisiä. Hän nostaa myös esiin palvelijattarien merkittävän roolin naisten järjestäytymisessä, mihin kehityskulkuun Annakin kytkeytyy omalta taustaltaan.⁵⁹ Työväen naisliikkeen ensimmäinen pysyvä keskusjärjestö sai alkunsa vuonna 1900. Nuorisotoiminnan sektorilla käynnistettiin vuonna 1902 myöhemmin viranomaisten vaatimuksesta lakkautettu Ihanneliitto, jonka toiminta uskottiin liikkeen naisjärjestön huoleksi.⁶⁰

57 Puolueliastot 1899–1942, Sosialidemokraattinen puolue Suomessa, Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluneista yhdistyksistä 1905, s. 38.

58 Ala-Kapee ja Valkonen 1982, s. 104, 112–113 ja 179–182.

59 Sulkunen 1986, s. 117–126 ja 20–44.

60 Työn naisen juhlavuosi 1950; Martta Salmela-Järvinen, *Nuorena vitsa väännettävä*, s. 111–112.

Suurlakon seurauksena maahan syntyi runsaasti työväestön nuoriso-osastoja ja näitä yhdistämään perustettiin vuonna 1906 Suomen Sosialidemokraattinen Nuorisoliitto.⁶¹ Urheiluharrastus kuului työväenliikkeeseen jo varhaisvaiheessa ja liikkeen ensimmäinen urheiluseura Helsingin Ponnistus perustettiin jo 1887.⁶² Puoluetilaston mukaan seuroja oli vuonna 1916 jo 204 kpl.⁶³ Eriytyisen urheilun keskusjärjestön perustaminen liikkeen piiriin tapahtui vasta sisällissodan jälkeen.

Työväenliikkeen alkuvaiheessa myös julkisella sanalla oli oma merkityksensä ja useita wrightiläisiä lehtiä ilmestyi 1870-luvulta alkaen. Nämä kuolivat taloudellisista syistä, mutta elämään jäi 1895 perustettu Työmies; 1910-luvulla julkaistiin jo pariakymmentä työväen päivälehteä sekä muutamaa pila- ja aikakauslehteä. Alkuun liikkeen piirissä jalansijaa saanut kansanopistoate korvautui 1898 kehitysoppiin ja tieteelliseen maailmankatso- mukseen nojaavalla työväenopistoaatteella, kun ensimmäinen tämän niminen perustettiin tukholmalaisen esikuvaansa mukail- len Tampereelle.

Oulun puoluekokouksessa toteutettiin vuonna 1906 ripeän kasvun siivittämänä sääntöuudistus, joka oli omiaan lujittamaan puolueen järjestörakennetta. Uudistusta sävytti valmistautumi- nen yksikamarisen eduskunnan ensimmäisiin vaaleihin ja sen mukainen organisaation virtaviivaistamistarve. Pyramidiorgani- saation huipulle tulivat puolueoimikunta ja puolueuuvosto. Ensin mainittu oli toimeenpaneva elin, joka kokoontui tarpeen vaatiessa ja piti yllä pysyvää toimistoa palkattuine toimihenkilöi- neen. Puolueuuvoston jäseniä olivat kaikki puolueoimikunnan jäsenet, 20 muuta puoluekokouksen valitsemaa piirien edustajaa sekä neljä ruotsinkielistä ja yksi venäjänkielinen jäsen. Pyrami-

61 Kairamo 1986, s. 38–39.

62 Keskinen 2011, s. 27.

63 Puoluetilastot 1899–1942, Suomen sosialidemokraattinen puolue, tilastolisia tietoja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1916, s. 56.

din alemmilla tasoilla organisaatioon kuuluivat vaalipiirijärjestöt, kunnallisjärjestöt ja paikallisyhdistykset.⁶⁴

Puolueorganisaation uudistamisprosessi on hyvä esimerkki siitä, kuinka tiiviisti työväenliike Suomessa seurasi kansainvälistä kehitystä ja pyrki hyödyntämään sen antamia esimerkkejä. Asian esitellyt puoluesihteerri Yrjö Sirola pohjusti kokoukselle sääntökysymystä muistuttamalla, että puolue oli kolmikielinen ja sillä oli sekä ruotsin-, että venäjänkielisiä alaosastoja. Hän analysoi muutosesityksen pohjaksi veljespuolueiden rakenteita Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa, Saksassa ja Belgiassa tuoden esiin näiden keskeisimpiä eroja kuten sen, että Ruotsissa ammattiliitot kuuluvat puolueeseen, mutta Saksassa ammatillinen liike on täysin vapaa – ”meidän kulkee näiden kahden tavan välillä”.⁶⁵

Puoluekentän järjestäminen moniportaiseksi selvensi valtasuhteita keskusjohdon näkökulmasta, minkä tärkeyttä Sirolakin oli alustuksessaan painottanut. Toiminta jaettiin 16 piiriin, joiden alueet noudattivat valtakunnallista vaalipiirijakoa. Puoluekokoukselle esitetyssä puoluehallinnon kertomuksessa korostettiin organisaatiouudistuksen merkitystä erityisesti agitaatiotoiminnan kannalta, sillä ”se valtava herätys, joka koko talven on yhä leventynyt, mullisti myös kokonaan vanhat agitatisionsuhteet”.⁶⁶ Piirijaon aikaansaamisella puolueen valistustyö muuttui moniportaiseksi niin, että keskustuomiston ohella tästä ottivat vastuuta omilla tasoillaan myös piirit, kunnallisjärjestöt ja yksittäiset yhdistykset.

64 Suomen Sosialidemokraattisen puolueen viidennen edustajakokouksen pöytäkirja Oulussa 20.–27.8.1906, s. 415–426.

65 Suomen Sosialidemokraattisen puolueen viidennen edustajakokouksen pöytäkirja Oulussa 20.–27.8.1906, s. 108–117.

66 Suomen Sosialidemokraattisen puolueen viidennen edustajakokouksen pöytäkirja Oulussa 20.27.8.1906, s. 81. Puolueen säännöissä piiriorganisaatiota kutsuttiin vuoteen 1919 saakka vaalipiirijärjestön nimellä. Tämä oli saman vaalipiirin puolueosastojen ja kunnallisjärjestöjen keskuselin. Järjestön ylin päättävä elin oli vähintään kerran vuodessa kokoontuva edustajakokous, johon valittiin edustajat jokaisesta kunnasta puolueosastojen jäsenmäärän perusteella.

1.2 Talouden valta – jäsenyydestä riippuvuudeksi

Tutkimus antaa viitteitä siitä, että työväenkaaderin valtarakenteita sekä sen jäsenten verkottumista saattaisi olla mahdollista kuvata myös liikkeen piirissä toteutettuun taloudellis-hallinnolliseen toimintaan liittyneillä hierarkioilla ja verkostoilla. Ne kehittyivät aatteellisten, järjestöllisten ja käytännöllispoliittisten intressien rinnalle lähinnä kahden tekijän toimesta: laajentuva toiminta edellytti jatkuvaa organisointia, kehittyvää raportointia sekä järjestökokonaisuuden resurssien kasvattamista ja vaati rahaa. Toisaalta kaupallisen ja järjestöllisen aktiivisuuden välityksellä liikkeen eri tasoille kertyi varallisuutta, jonka käyttäminen, sijoittaminen ja allokointi toimintaan loivat vastuita sekä velvoitteita, edellyttivät erikoistumista, vaativat päätöksiä, edellyttivät niiden toimeenpanoa sekä synnyttivät työtilaisuuksia ja ansaintamahdollisuuksia toimiin osallistuville.⁶⁷

Työväen taloudellisen toiminnan ominaispiirteisiin voidaan edellä todettuun viitaten liittää sen alkuvaiheista alkaen voimakas autarkia eli omavaraisuushenki.⁶⁸ Tämän taustalla oli

67 Taloudellis-hallinnollisten kysymysten ympärillä liikkeen sisälle kehittyntä sosiaalista pyramidia voidaan näkemykseni mukaan kuvata ylätasoltaan alkaen neliportaisena: linjanvetäjät, operaattorit, jäsenet ja maksajat. Siinäkin tapahtui jatkuvaa elämistä tasojen välillä; liikkeen sisällä toimi toisaalta eri taloudellisen toiminnan alatasoja. Paikka pyramidissa synkronoitui sekä henkilöiden yleiseen, että heidän taloudellisiin asioihin liittyneeseen asemaansa järjestöorganisaatiossa, mutta rakentui samalla heidän persoonakohtaisten ominaisuuksiensa ja motivaationsa pohjalta. Tätä taustaa vasten Julius ja Anna on nähtävä lähinnä operaattoreina, eivätkä he nousseet kansanedustajinakaan linjanvetäjien kastiin. Henkilön asema pyramidissa loi pohjan hänen asemalleen liikkeen taloudellisessa suhdeverkossa – ”similis similibi gaudet”. On kuitenkin korostettava, että työväenliikkeen taloudellisen toiminnan kokonaisuus kaipaa kipeästi selvitystä, joka voisi ottaa kantaa myös edellä todettuun näkemykseen.

68 Autarkian henki leimasi työväenliikkeen taloudellista toimintaa omien havaintojeni mukaan punapääoman loppuun saakka. Monilta toimialoilta jouduttiin tosin vaikeiden vuosien koittaessa vetäytymään (esim. laaja elintarviketeollisuus, kattohuopatehdas (Kerana), rakennussuunnittelu (KK:n suunniteluosasto/Suunnittelurengas), kosmetiikkateollisuus, tekstiiliteollisuus. Näiden tilalle hankittiin tai perustettiin 1960–80 luvuille

kaksi erisuuntaista tavoitetta: keskittää jäsenistön keskuudessa syntyvä ostovoima ja rahavirrat järjestökokonaisuuden omiin tai omien yritysten käsiin ja toisaalta vetää ne pois porvarilliselta vastapuolelta ja sen etupiiriin kuuluvilta yrityksiltä. Omavaraisuus toimi lähtökohtana muun muassa työväen vakuutustoiminnan käynnistämiseksi, kun työväenalojen ja myymäläkiinteistöjen sekä vaurastuvien työläisperheiden omaisuuden palovakuuttamisen tarve loi markkinat.⁶⁹ Pyrkimysten toteutumista edesauttoi puolue- ja ay-organisaatioiden sekä työväen yritysten hallinnon ja johdon toimiminen tiukasti samoissa käsissä.

Toiminnan laajentuessa työväenliikkeen piiriin hakeutui ihmisiä, joiden intresseissä taloudelliset kysymykset olivat keskeisiä ja jotka motivoituivat niiden käsittelemisestä.⁷⁰ Liikemieskykyjen merkitys korostui ja niiden arviointi muodostui toisaalta osaksi kriteerejä, kun henkilöitä palkattiin tiettyihin työtehtäviin. Koulutettua väkeä ei ollut liiemmin saatavissa, joten oma koulutus ja työn ohella harjaantuminen nousivat tärkeiksi. Kun henkilöt toimivat yleensä samanaikaisesti sekä aatteen pal-

yrityksiä uusille toimialoille, kuten rautakauppa (Renlund), polttoainekauppa (E-Öljyt/Finnoil), autokauppa (Haka-Auto), kiinteistövälitys ja isännöinti (Talorengas), mainonta (Julisterengas/Ulkomediat), huonekalukauppa (Tasokaluste) ja kiinteistösijoittaminen (Siltasaari Invest). Istuin itse liikkeen yritysryppäeseen lukeutuneiden Suomen Yrityskeskitys Oy:n ja Sijoitus-Kantava Oy:n hallituksissa, joissa uudet liiketoiminta-alueet olivat toistuvasti esillä ja harkittiin mm. apteekkitoiminnan käynnistämisen mahdollisuutta..

69 Hietanen – Loppi 2010, s. 10.

70 Väinö Tanneria voidaan pitää erinomaisena esimerkkinä yrittäjä/liikemies-tyyppistä, jonka arvoissa, asenteissa ja toiminnassa taloudelliset kysymykset muodostuivat keskeisiksi; kamreeripersoonallisuuden esikuvana taas mainita Annan ja Juliuksen kanssa läheisesti Sortavalassa työskennellyt lehti-yhtiön talouspäällikkö Pekka Kapanen. Taloudelliset-hallinnolliset organisaattoreina ja samalla keskeisinä poliittikkoina nousevat esiin mm. Oskar Tokoi, Matti Paasivuori, K. H. Wiik, Miina Sillanpää (myöh. talousneuvos!), Eetu Salin ja Väinö Hupli. Käytännössä kaikilla sosialidemokraattisen puolueen johtotehtävissä toimineilla oli myös jonkinlainen asema työväenliikkeen taloudellisen toiminnan organisaatioissa.

veluksessa, että tulosvastuullisissa tehtävissä, on antagonistisen ristiriidan mahdollisuus näihin liittyvien vaatimusten kesken mahdollinen.⁷¹

Taloudellis-hallinnolliset pyrkimykset nousivat esiin heti työväenliikkeen järjestäytymisen varhaisvaiheessa ja työväenyhdistykset käynnistivät wrightiläisellä kaudella monipuolisia taloudellisia hankkeita kuten sairaus-, hautaus- ja työttömyyskassoja sekä suorittivat yhteishankintoja. Sosiaalisten kysymysten sektorilla oli pitkään keskeistä oma-aputoiminnan kehittäminen. Maa-han vuonna 1901 saatu osuustoimintalaki mahdollisti monien harrastusluontoisen osuustoiminnan aikaisempien muotojen konvertoimisen vakiintuneeksi liiketoiminnaksi. Lain luomalle juridiselle perustalle muodostuneen osuuskauppaliikkeen kehitys oli nopeaa, mutta sille oli alusta alkaen tunnusomaista sisäinen eriytyminen. Tämä johti vuonna 1916 liikkeen hajoamiseen ja Kulutusosuuskuntien Keskusliitto KK:n sekä Osuustukku-kauppa OTK:n perustamiseen.⁷²

Oulun puoluekokouksen toteuttama organisaatiouudistus vaikutti työväenliikkeen yritystoiminnan laajenemisen ohella merkittävästi aatteen palveluksessa tavalla tai toisella leipänsä ansainneiden määrään. Tätä eivät puolue- ja yritystilastot suoraan ilmaise, mutta asia on jollain tarkkuudella määriteltävissä tutkimuskirjallisuuden pohjalta sekä puolueen, piirien ja merkittävimpien yhdistysten toimintakertomuksista. Tutkimuksessa on otettu tältä osin kiinnekohdaksi vuosi 1910. Olen arvioinut kaikki puolueen ja sen erityisjärjestöjen, ay-liikkeen, puolueleh-

71 Pareton teorioiden pohjana olevan erään perusväittämän mukaan pääosa ihmisten toimista ei perustu loogiseen järkeilyyn vaan tunteeseen. Näin tapahtuu erityisesti silloin, kun toimenpiteiden motivaatio ei ole taloudellinen. Vastakohtana näille voidaan nähdä erityisesti taloudelliset toimet, jotka liittyvät kauppaan ja teollisuuteen. Jokaisella sosiologisella ilmiöllä on kaksi erityispiirrettä: objektiivinen muoto, joka määrittelee sen suhteen todellisuuteen ja subjektiivinen muoto joka määrittelee sen suhteen tunnetiloihin; Pareto 1968, s. 27.

72 Omaksi ryhmäkseen erottautui v. 1916 satakunta osuuskauppaa. Niiden lukumäärä oli ennen sisällissotaa kasvanut 166:ksi, mutta alentui vuoden 1918 loppuun mennessä 87:ään, kun SOK:laisia kauppiaa oli 494.

distön ja osuustoimintayritysten tarjoamat toimet ja työtehtävät ko. vuonna ja päätynyt siihen, että näissä työskenteli päätoimisesti noin 800 henkeä. Lisäksi sadat henkilöt hankkivat tuloja osa- ja sivutoimisesti tai satunnaisesti kirjastonhoitajina, soit-tajina, näyttelijöinä, puhujina, rahastonhoitajina, sihteereinä, kouluttajina, työväentalojen vahtimestareina, avustajina, järjes-tysmiehinä, kirjeenvaihtajina, tilaus- ja ilmoitushankkijoina tai muissa vastaavissa tehtävissä liikkeen piirissä.⁷³

Edellä esitetyt luvut kasvoivat vielä merkittävästi vuoteen 1917 mennessä erityisesti työväen osuustoiminnan osalta. Osuustuk-kukauppa OTK:ta ko. vuonna perustettaessa sen piiriin liittyi 94 osuusliikettä. Niissä oli noin 100.000 jäsentä, eli noin 25.000 enemmän kuin itse puolueessa. OTK:n ja edistysmielisen osuus-kauppaliikkeen aatteellisen yhteiselimen, Kulutusosuuskuntien Keskusliitto KK:n johdossa sekä johtavissa luottamustehtävissä esiintyivät pitkälti samat nimet kuin puolueen johdossakin. Käy-tännössä ei ollut eroa sille missä ja millä forumilla kukin heistä

73 Puolueen keskustoimistossa työskenteli päätoimisesti viisi ja piirien pal-veluksessa 23 henkilöä, eduskunnassa toimi 86 kansanedustajaa, puolue-
een 20 lehden ja niiden painojen palveluksessa arvioin toimineen 60 ja SAJ:n sekä sen 23 jäsenliiton palveluksessa 30 työntekijää, erityisjärjes-töissä 10 henkeä, työväenyhdistyksissä ja näiden ravintoloissa ja kiinteis-töissä arvion mukaan 100 henkeä sekä työväenliikkeen hallinnassa olevien osuustoimintayritysten ja niiden tuotantolaitosten palveluksessa arviolta 500 työntekijää, joista 189 oli pelkästään Elannon ja 53 tamperelaisen Voi-man palkkalistoilla. Vuonna 1911 HTY:n ravintolassa työskenteli 30 ”pal-velijaa”. Puoluetilaston mukaan työväenliikkeen eri järjestöjen toimesta järjestettiin v. 1910 kaikkiaan 13.131 iltamaa; niiden järjestelytehtävistä suoritettiin myös palkkioita. Esim. Kymintehtaan ty. maksoi näytelmän esittäjille palkkiona 10 % ovitulojen bruttomaksusta; Aartelo 1978, s. 45.

Vertailun vuoksi todettakoon, että em. vuonna 19 kansanedustajaa edus-kuntaan saanut Maalaisliitto päätti vasta v. 1917 palkata itselleen päätoimi-set puoluesihteerin ja piirisihteerit vaalipiireihin. Vuonna 1906 järjestäyty-misprosessinsa toteuttanut Nuorsuomalainen puolue käytti esimerkkinään sosialidemokraattien organisoitumismallia ja perusti toimintansa 14 piiriin sekä palkkasi v. 1907 vakituisen sihteerin. Aktiivisesti järjestäytymistä ajanut Eero Erkko piti tuolloin sosialidemokraatteja parhaiten järjestettyinä puolueena koko maassa, minkä syynä oli paljolti jäsenmaksujen keräämi-nen; Vares (toim.) 2002.

esiintyi, koska jokaiselle oli selvää, että laajasti ottaen oli kyse aina jollain tavoin työväenliikkeen asian ajamisesta. Puolue-eliitin todellisen huipun muodostivat näin ne, joilla oli keskeinen asema sekä liikkeen järjestöllisellä, että sen liiketoiminnallisella sektorilla.⁷⁴

Muodostaessaan pyramidiorganisaation puolue järjestäytyi samalla moniportaisesti puolueverojen, ts. jäsenmaksujen keräämisen suhteen. Sääntöjen mukaan ”jäsenen oli maksettava puolueelle, piirille ja kunnalliseen toimintaan menevät verot”. Em. kohdassa määrättyt verot ”suorittaa puolueosasto kunnallistoi- mikunnalle, kunnallistoi- mikunta piiritoimikunnalle ja piiritoi- mikunta puoluetoi- mikunnalle, kuitenkin kukin osasto ja toimi- kunta pidättäen varoista sen osan, mikä on osaston ja järjestön oma vero”.⁷⁵

Puolueverojen kokoamisen vaikeutta jo organisaation muo- dostamisvaiheessa ilmentää Etelä-Hämeen piirin vuoden 1907 tammikuun piirikokouksen tilanne. Sen alueella toimi tuolloin 110 yhdistystä, joissa oli 11.799 jäsentä. Kokoukseen oli saapu- nut 52 edustajaa 17 kunnallisjärjestöstä ja 16 eri kunnissa toimi- vista yhdistyksistä, joiden alueella ei vielä ollut kunnallisjärjestöä.

74 Osuuskauppatoiminnalle loi vahvaa arvorationaalista pohjaa paitsi osuus- toiminta-aate itsessään, myös sen yhteiselo ja risteäminen erilaisten mui- den aatteiden ja ideologioiden, kuten työväenaatteen, maamiesaatteen, kansallisuusaatteen ja raittiusaatteen kanssa. Taloudellisessa arvorationaa- lisuudessaan osuuskauppatoiminnalla oli muusta kauppatoiminnasta poik- keavat taloudelliset pyrkimyksensä (mm. taloudellinen tasa-arvo ja koti- talouksien tukemistehtävä). Sosiaalisen arvorationaaliteetin ulottuvuuksia konkretisoivat lukemattomat esimerkit, joissa jäsenet ovat rakentaneet perustamiaan osuuskauppoja omin voimin ja samalla talkooperaa- teella osallistuneet muuhunkin toimintaan; Inkinen 2000, s. 168. Työväestön pii- rissä osuuskaupat koettiin ”omiksi kauppoiksi” ja niiden kalliimmat hinnat katsottiin oikeutetuiksi, sillä osuuskaupalle kertynyt voitto koituisi lopulta jäsenten hyödyksi; Norvanto 1997, s. 21. Tämän päivän maailman näkökul- masta osuustoiminnalliset ihanteet ovat osin korvautuneet ”reilun kaupan” , luomu- tuotannon ja vihreiden arvojen idealismilla, joiden varassa ihmiset ovat valmiita maksamaan tuotteistaan enemmän.

75 Suomen sosialidemokratisen puolueen järjestyssäännöt, Sos.Dem. Puolu- een Pöytäk. 1909, s. III–VIII, TA.

Piiriveron suuruus oli 5 penniä jäsen/kk, jolloin sen täysi vuosituotto olisi ollut 7.080 mk. Veroa ei ollut kertynyt kuin 6.142 jäseneltä ja maksamatta oli näin 5.657 jäsenen osuus.⁷⁶

Piirin toimintakertomuksessa tilanteesta todettiin, että ”vaikka jäsenluku onkin kasvanut kolmen vuosineljänneksen aikana kolminkertaiseksi ja uusia yhdistyksiä perustetaan parhaillaan, niin ovat järjestöt aatteellisesti katsoen heikolla pohjalla, josta johtuvat laiminlyönnit”.⁷⁷ Maksamattomuutta seliteltiin näin aatteettomuudella, vaikka sen yhtä olennaisena syynä voidaan pitää maksun määrää ja sen rasiitetta yhdistysten taloudelle, jotka eivät kyenneet keräämään omia jäsenverojaankaan.⁷⁸

Puolueen tilastoista löytyvät tiedot puolueen perusjärjestöjen tulojen vuosittaisesta kokonaiskertymästä vuoteen 1909 saakka. Seuraavana vuonna tilastointi muutettiin taseperusteiseksi, koska sen katsottiin osoittavan paremmin puolueen varojen todellisen tilan.⁷⁹ Peräkkäisten vuosien tilastojen perusteella on näin mahdollista arvioida sekä puolueen toimintaan liittyneitä kassavirtoja, että sen taseasemaa kyseisenä ajanjaksona.

Puolueverot vaihtelivat huomattavasti rahapalkkaa ansainneista työläisistä ja toisaalta osittaisessa luontaistaloudessa elä-

76 Markan ja euron välinen, elinkustannusindeksiin perustuva kerroin oli v. 1907–1910 välillä n. 4,5–4,0 muuttuen inflaation seurauksena edelleen niin, että vuoteen 1918 edetessä se oli alentunut 0,36:ksi; OP-Pohjola, Strateginen suunnittelu.

77 Kivisalo 1931, s. 49–50.

78 Puolueverorasituksen arvioimiseksi vuonna 1905 vuosittaiset verotetut keskitulot jakautuivat Urjalassa taksoitusluettelon mukaan ammattiryhmittäin niin, että vuosipalkkolisten tulo oli 110 mk ja irtainten maatyöläisten 150 mk. Ensin mainituista vain 50 % ja jälkimmäisistä 64 % kykeni ylittämään verotusrajan. Torppareiden ansiot nousivat jo 345 mk:aan, teollisuus- ja muiden palkkatyöläisten 442 mk:aan ja virkamiesten sekä toimenhaltijoiden 1.391 mk:aan. Heidän ryhmiinsä kuuluneista 80–90 % ylitti verotusrajan. Käsityöläisten vuositulo oli 297 mk ja rajan ylittäneiden osuus 84 %; Suodenjoki 2010, s. 63.

79 Puoluetilastot 1899–1942, Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluneista yhdistyksistä v. 1910, s. 48–49.

neestä maaseutuväestöstä koostuvien yhdistysten välillä.⁸⁰ Vuoden 1909 tilaston mukaan puolueen piirijärjestöjen ja niihin kuuluneiden yhdistysten vuositulot olivat yhteensä 2.065.000 Mmk ja menot 1.870.000 mk, jolloin säästöksi oli jäänyt vajaa 200.000 mk. Runsaimman kassavirran kokosi Uudenmaan piiri, jonka osuus tuloista oli lähes 30 %. Uudellamaalla tuottoja kertyi ko. vuonna 53 markkaa per jäsen, kun vastaava luku seuraavaksi suurimmassa Viipurin läntisessä piirissä oli 33 mk sekä jäsenlultaan keskivaiheilla olleessa Oulun eteläisessä vaalipiirissä 18 mk.⁸¹ Vuoden 1910 tilastossa puolueen varojen määräksi on merkitty 8,5 Mmk, veloiksi 3,4 Mmk ja ”Puhtaaksi omaisuudeksi” 5,1 Mmk, mikä on n. 100 mk jäsentä kohti.⁸²

Puolueverojen kertymä kattoi vuosina 1909–1911 noin puolet puolueen keskushallinnon 45.000–65.000 markan välillä vaihdelleista vuosikuluista, toisen puolen koostuessa pääosin merkki-

80 Tilaston mukaan puolueella oli ko. vuonna 52.076 jäsentä, joista n. 15.000 oli kaupungeista ja 37.000 maaseudulta; Puoluetilastot 1899–1942, tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä 1910, s. 46–47, TA. Vuoden 1910 valitseminen esimerkiksi perustuu myös siihen, että aikaisempien vuosien osalta ei pidetty puoluetilaston jäsenlukua kerättäessä erityisen tarkkaa kontrollia olivatko kaikki tilastoidut jäsenet suorittaneet puolueveronsa. Vuonna 1909 toteutetun menettelyn tarkennuksen arvioitiinkin vaikuttaneen jäsenmäärätilastolliseen alenemiseen ja vuoden 1910 luvut ovat tämän perusteella jo verraten luotettavia; Sos.dem. Puoluetoimikunnan kertomus 1909–11, s. 19, TA. Puoluetoimikunta julkaisi v. 1910 erityisen ohjeen puolueveron suorittamisesta.

81 Puoluetilastot 1899–1942, Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1909, s. 42–43.

82 Puoluetilastot 1899–1942, Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1910, s. 48–49. Pohjanmaan Järviseudun työväenliikettä tutkinut Leevi Norrena on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka piirien ja työväenyhdistysten ilmoittamat jäsenluvut poikkesivat merkittävästi toisistaan. Hän toteaa tämän syyksi sen, että yhdistykset joutuivat maksamaan piiriveronsa jäsenmäärän mukaan ja ilmoittivat piirille vain jäsenmaksunsa säännöllisesti maksaneiden jäsentensä luvun. Jäsenmaksut kerättiin niin täydellisinä kuin mahdollista, mutta suuri osa jäsenistä ei velvollisuuttaan täyttänyt. Vaikka jäsenmaksun laiminlyönnistä olisi pitänyt seurata jäsenyydestä erottaminen, vain harvoin näin meneteltiin; Norrena 1993, s. 68.

ja julkaisujen myyntituloista; valtaosan tästä kerrytti Työväen kalenterin osuus. Merkkimyynnin puhdas voitto vaihteli 5.500–13.500 markan välillä. Puolueen kassassa oli vuoden 1910 lopussa pankkitalletuksia, jotka riittivät kattamaan noin puolen vuoden menot. Puolue toimikunta saattoi tyytyväisenä todeta, että puolueen puhdas omaisuus oli lisääntynyt vuoden 1910 aikana 7.500 markalla. Vuosille 1912–13 vahvistettiin tulo- ja menoarvio, jonka 50.000 markan tuloista puolueveron osuus oli puolet.⁸³

Työväen ammatillinen järjestäytymisaktiivisuus kehittyi 1910-luvulla samojen piirteiden merkeissä kuin työväenyhdistysten jäsenyys. Vuonna 1907 perustetun Suomen Ammattijärjestön jäsenmäärä kohosi perustamisvuonna 25.000 henkeen, mutta aleni vuoteen 1910 mennessä puolueen jäsenluvun kehitystä myötäillen 16.000 jäseneen. Tämän jälkeen jäsenten lukumäärä nousi uudelleen kasvuun kaksinkertaistuen vuosikymmenen puoliväliin mennessä ja kohoten vuonna 1917 huipputasolleen, kun SAJ:ssa ja sen jäsenliitoissa oli 160.000 jäsentä.⁸⁴

SAJ:n taloudellisen aseman kehitys ei sen sijaan noudatellut puolueen suotuisaa linjaa. Siitä oli silti muodostunut taloudellisessa mielessä merkittävä toimija. Keskusjärjestön oma liikevaihto vuonna 1910 oli runsaat 25.000 mk, mutta sen jäsenliit-tojen yhteiset tulot olivat tähän nähden kymmenkertaiset, jolloin

83 Sos. dem. puolue toimikunnan kertomus 1909–11, s. 22–29, TA.

84 Ala-Kapee & Valkonen 1982, s. 233. SAJ:n perustamiseen liittyi kulmakuntaista keskustelua siitä tulisiko se olemaan kaikkien raatajien yhteinen tehdasliitto ja erottamaton osa puoluetta. Puoluesyntyiselle ammattijärjestölle oli elintärkeää, että se suoriutuisi omin toimin kustannuksistaan. SAJ joutui aloittamaan puolueeseen verrattuna heikkona, kun Saksan vapaa ammattijärjestön jäsentulon luoman omaisuus oli viisikymmenkertainen Saksan sosialidemokraattiseen puolueeseen verrattuna. Aatteellisesti vireä sosialistinen nuorisovainu nopeasti ”kassalinjan” ay-miesten olevan rikka puolueessa ja palkatut toimitsijat saivat heiltä ”revisionistin” haukkumanimen; Peltonen (toim.) 1990, Risto Reunan artikkeli Miten käsitys ammattijärjestöstä kiteytyi. Työväen ja toimihenkilöiden linjaeron synty Suomessa, s. 235–236.

taloudellisen toiminnan kokonaisvolyymi lähenteli vuositasolla 300.000 mk.⁸⁵

Työväenliikkeen poliittisen ja taloudellisen toiminnan erotamatonta suhdetta valaisee ponsi, joka hyväksyttiin Suomen Työväenpuolueen perustavassa kokouksessa 1899; sen mukaan ravintoyhtiöiden voittovaroista tuli siirtää etuoikeutetusti 25 % työväenaatteen hyväksi. Asiallisesti ravintoyhtiöillä tarkoitettiin ruokakauppoja ja kysymys liittyi osuuskauppatoiminnan laajentamiseen.⁸⁶ Myöhemmin tavoitetta jouduttiin alentamaan 10 %:iin.

Vuonna 1901 pidetyssä Kotkan puoluekokouksessa hyväksyttiin päätöslauselma, jonka mukaan ”Kooperatiivisen työväenliikkeen kanssa käsi kädessä kulkevan toiminnan avulla on työkenneltävä niin hyvin taloudellisen tilan parantamiseksi kuin työväen kouluttamiseksi vastaiseen vallankäyttämiseen”.⁸⁷ Kahta vuotta myöhemmin Forssan puoluekokouksessa vahvistettiin päätös, jonka mukaan osuusyrietykset ryhtyisivät henkisesti ja aineellisesti kannattamaan sosialidemokraattista työväenliikettä, jolloin aineellisen kannatuksen määrä olisi riippuvainen paikal-

85 SAJ:n toimintakertomus 1907–12, Kertomus toiminnasta v. 1910, s. 40–51, TA. Ammattijärjestöjen jäsenmaksut olivat selvästi korkeampia kuin työväenyhdistysten. Suomen Leipuri- ja Kondiittoriammatin harjoittajain liiton pääsymaksuksi vahvistettiin v. 1900 liittoa perustettaessa 10 mk; Jalas & Åberg 2010. Simpeleen-Kangaskosken paperi- ja puuhiomotehtaiden ammattiosastoa vuonna 1911 perustettaessa vahvistettiin sisäänkirjoitusmaksuksi miehiltä 1,50 mk ja naisilta 1,0 mk. Viikkovero oli miehiltä 30 penniä ja naisilta 20 penniä eli vuositasolla 15,60 ja 10,40 mk; Martikainen 2011, s. 13. Suomen Postiljooniyhdistyksen Vaasan osaston jäsenmaksu vuonna 1908 oli 13,60 mk/v; Heinonen 2006, s. 39. On huomattava, että ammattiosastot olivat usein liittyneet jäseniksi paikalliseen työväenyhdistykseen, mutta kaikki niiden jäsenet eivät olleet sos.dem. puolueen jäseniä. Niinpä Lahden ty:n jäsenistä v. 1910 kuului puoluejäseniin 70 %. Henkilöjäsenenä suoraan yhdistykseen oli liittynyt vain 10–12 henkeä; Anttila 1975, s. 86.

86 Työväenyhdistysten Edustajain Kokousten Pöytäkirjat 1893, -96, -99, Kolmannen yleisen Suomen työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja, s. 117–119, TA.

87 Sos.Dem. Puolueen Pöytäkirja. 1901, Suomen Työväen Puoluekokouksen pöytäkirja 17.–20.7.1901, s. 34.

lisistä olosuhteista ja muista mahdollisuuksista. Osuuskunnan jäsenten tuli sitoutua kaikissa mahdollisissa oloissa ja tapauksissa ostamaan kaikki tarpeensa osuuskunnan kaupasta, jonka on myytävä tavarat käteistä rahaa vastaan pääasiallisesti paikkakunnalla vallitseviin tavallisiin hintoihin (!).⁸⁸

Osuustukkukauppa OTK:n perustavassa kokouksessa v. 1917 alustajana toiminut Väinö Hupli painotti puolestaan uuden keskusliikkeen perustamisen merkitystä seuraavasti: ”Osuuskaupallisen keskusliikkeen suurin ja korkein tehtävä, se tehtävä, jolla sen arvo mitataan, on tuotannon välikappaleiden valtaaminen joukkojen käsiin mahdollisimman ripeästi ja mahdollisimman laajassa mitassa.”⁸⁹

Osuustoiminnan alueella käytiin usean vuoden taistelu valta-aseamista tuottajien ja kuluttajien välillä, jonka perusteella osuuskaupat jakautuivat kahteen kastiin; vuonna 1909 työväen hallussa olevia osuuskauppoja oli 74 kpl ja näissä 23.000 jäsentä. Osuuskauppojen jäsenistön suurimman ryhmän muodostivat palkkatyöläiset, joita oli n. 40 % kaikista. Työväen osuuskauppojen yhteiseksi liikevaihdoksi v. 1910 olen em. perusteella arvioinut SOK:n ko. vuoden kokonaisymyynnin keskiarvoa käyttäen 7.2 Mmk.⁹⁰

Työväenliikkeen aseman nopeaa voimistumista osuustoiminnan sektorilla kuvaa se, että vuonna 1917 perustetun Osuustuk-

88 Sos. Dem. Puolueet Pöytäk. 1903, Toisen Suomen Työväen Puoluekokouksen pöytäkirja Forssassa 17.–20.8. 1903, s. 38–39.

89 Aaltonen 1953, s. 339–440. Jorma Kallenautio korostaa, kuin edistysmielissä osuuskauppaliikkeessä oli paljolti kysymys poliittisella pohjalla olevasta järjestötoiminnasta ja toteaa Pauli Kettusta lainaten, että ”monilla paikkakunnilla osuuskaupanhoitaja näyttää olleen sosialidemokratian tukipylväs.” Osuuskauppaliikkeessä toimi myös ääriivasemmisto ja tämä muodosti itse asiassa järjestötoiminnan alueen, jolla kielletyn kommunistisen aatesuunnan edustajat saattoivat Suomessa laajamittaisimmin ja yhtäjaksoisimmin toimia: Kallenautio 1992, s. 46.

90 Aaltonen 1953, s. 215 ja 311–312. Arvio työväen hallussa olleiden osuuskauppojen liikevaihdosta on summaarinen, koska vain osa niistä oli SOK:n jäseniä ja toisaalta osa kaupoista määriteltiin sekamuotoisiksi niin, että niiden omistus jakautui sekä palkkatyöläisten, että tuottajaomistajien kesken.

kukauppa OTK:n jäseneksi liittyi tuolloin 94 osuusliikettä, joilla oli noin 100.000 jäsentä ja joiden 140 Mmk:n liikevaihto edusti lähes puolta osuuskauppaliikkeen kokonaisvaihdosta.⁹¹ Huolimatta aatteellisista taustatavoitteista oli osuusliikkeiden varsinainen liiketoiminta luonteeltaan puhtaasti kaupallista, eikä siinä kaihdettu niitäkään keinoja, joista kapitalisteja moitittiin.⁹²

Työväenliikkeen merkittävä taloudellinen toimija oli myös sen lehdistö. Vuoden 1910 lopussa julkaistiin 20 lehteä, joiden painosten suuruus oli yhteensä 126.450 kpl. Vajaa kolmasosa lehdistä ilmestyi kuusipäiväisesti.⁹³ Työväen lehdet joutuivat taistelemaan saman ongelman edessä kuin yhdistyksetkin, kun tilausmaksuista osa jäi suorittamatta ja koitui niiden luottotappioksi; maksujen perinnästä aiheutui myös ylimääräistä vaihua.⁹⁴ Käyttämällä lehtien tilausmaksun keskiarvona 6 mk/vuosi, saadaan niiden yhteiseksi ko. maksutuotoksi n. 750.000 mk/v. Arvioitaessa ilmoitus- ja tilausmaksutulot keskimäärin vuosittain tasasuuruiseksi olisivat lehtien vuosittaiset tuotot olleet yhteensä noin 1,5 Mmk.

Lehtien tuottajayhteisöjen muiden tuottojen osuus saattoi lisäksi nousta merkittäväksi mm. painotöiden ansiosta.⁹⁵ Esi-

91 Aaltonen 1953, s. 437–438.

92 Tampereen hajanaisen työväen osuuskauppaliikkeen piirissä oltiin v. 1914 kateellisia kun Oulussa yhtynyt osuuskauppa jakoi ostovoittoja kolme prosenttia jäsentä kohti, eli keskimäärin 22, 77 mk. Se oli paisunut suomalaisissa oloissa suurliikkeeksi, jolla oli 23 myymälää ja tuotantolaitoksia: leipomo, makkaratehdas, ja jalkineversta. Sen päämyymälässä oli sekatavara-, leipä-, maito-, jalkine- ja kangasosasto, kaupan varastot olivat monipuoliset, joten jäsenet voivat tehdä kaikki ostoksensa osuuskauppansa myymälöissä. Oulussa osuuskauppa määräsi melkeinpä kaikkien kulutustarvikkeiden hinnat paikkakunnalla; Heinivaara & Kanerva 1950, s. 148.

93 Sos.dem. puoluetuomikunnan kertomus 1909–11, Puoluelehdet, s. 51, TA. Vuonna 1917 oli 1895 perustettu *Työmies* 80.000 kpl levikillään maan suurin päivälehti, kun sen suurimman kilpailijan *Helsingin Sanomien* levikki oli 50.000 kpl; Hyvönen 2010, s. 16.

94 Isomäki 1956, s. 37–38 ja 43.

95 Karjalan Työväen Sanomalehti-, Kirjapaino- ja Kirjansitomato Osuuskunnan tuotoista suurimpia olivat v. 1912 ilmoitustulot, sen jälkeen tilaustulot ja muut tulot muodostivat 15 % tuotoista. Suhteet vaihtelivat jonkin verran

merkkinä tästä helsinkiläinen Työväen Sanomalehti Oy oli vuoden 1908 loppuun mennessä kustantanut toimintansa aikana 120 työväenkysymyksiä koskevaa kaunokirjallista tai tieteellistä teosta. Se julkaisi myös pilalehti *Kurikkaa* sekä aikakauskirjaa *Uuden ajan kynnyksellä*, joka muuttui myöhemmin *Työväen Joulualbumiksi*. Työväen Kirjapaino Oy toimi erittäin kannattavasti erityisesti sisällissotaa edeltäneinä vuosina ja kykeni jakamaan tuotostaan avustuksia järjestötoimintaan. Se omisti myös menestyvän Työväen Kirjakaupan sekä Kansan Kirjakaupan.⁹⁶

Työväen rahalaitosten toiminta vakiintui samoin 1910-luvulla. Vuonna 1908 perustettiin ensin Työväen Säästöpankki Helsingissä ja se sai ennen sisällissotaa seuraajansa vielä Kotkassa, Viipurissa, Lahdessa, Lappeenrannassa, Kuopiossa ja Turussa ja Tampereella.⁹⁷ Vuonna 1910 Tampereella perustettiin Hämeen Keskinäinen Paloapuyhdistys, joka muutti myöhemmin nimensä Keskinäinen Vakuutusyhtiö Turvaksi.⁹⁸ Viimeksi mainitun ja pienempien paikallisten työväen säästöpankkien toiminta jäi 1910 vielä vähäiseksi, joten niitä ei ole sisällytetty ko. vuoden volyy-miarvioon.

Esimerkiksi työväenliikkeen aineelliseen hyvinvointiin liittyvästä käytännön aktiivisuudesta voidaan nostaa omien asunto-osakeyhtiöiden aikaansaaminen. Helsinkiin oli jo 1870-luvulta alkaen perustettu yhtiöitä, joiden omistukseen rakennetut asunnot oli tarkoitettu yksinomaan työväelle. Näitä syntyi 1900-luvun alkuvuosiin mennessä kaupunkiin kymmenittäin ja niissä asuvien perheiden määrä liikkui sadoissa. Tampereelle Työväen asunto-osakeyhtiö perustettiin vuonna 1896 ja vuoteen 1902 mennessä lisäksi kahdeksan muuta.⁹⁹ Puolueen ja sen oheisjärjestöjen silmää tekevistä moni asui tällaisissa omistuskeskittymissä.

vuosittain. Lehden kirjeenvaihtajille ryhdyttiin v. 1911 maksamaan kirjoituspalkkioita, joiden suuruus oli 5 p./cm ; Elsinen 1981, s. 47.

96 Hyvönen 2010, s. 17.

97 Lyytinen 1983, s. 67–68.

98 Hietanen – Loppi 2010, s. 14–16.

99 Asuntokysymys 1904, s. 29–31. Väinö Tannerin rautateillä jarrumiehenä työskennellyt isä oli mm. lunastanut osuuden Työväenasunto-osakeyhtiö

Edellä todettuihin työväenliikkeen aktiviteetteihin on lisättävissä muitakin toiminnan alueita, joihin taloudelliset kysymykset liittyivät oleellisesti. Näitä olivat mm. monen muotoiset kulttuurija sivistysharrastukset, työläisten tuotanto- ja työosuuskunnat,¹⁰⁰ hautaus-, työttömyys-, sairaus- ja muut apukassat sekä kirjat ja julkaisut mukaan lukien ulkomaisen kirjallisuuden suomennokset ynnä muu kustannustoiminta. Sosialidemokraattisen nuorisoliiton ja naisliiton toiminta oli ennen sisällissotaa kuitenkin taloudellisesti verraten vähäistä ja näiden vuosivaihto liikkui tuhansien markkojen suuruusluokassa.¹⁰¹

Olen edellä todetun perusteella päätenyt arvioon, että työväenliikkeen taloudellisen toiminnan vuosivaihdon kokonaisvolyymi olisi vuonna 1910 ollut 11,0–12,0 Mmk. Verrattaessa tätä Suomen luterilaisen kirkon toiminnan tunnuslukuihin samoina

Alusta, jonka Helsingin Ruoholahdenkadun varrelle pystyttämään kivitaloon perhe pääsi muuttamaan v. 1888.

100 Esimerkkinä työväen tämän kaltaisesta aktiivisuudesta voidaan tuoda esiin v. 1907 perustettu Haukiputaan Työosuuskunta r.l. Sen ensisijainen tehtävä oli saada Kiiminkijoella puun kuljetuksen yhteydessä toteutetut työvaiheet paikkakunnan oman väestön haltuun ja estää yrittäjien mielivalta palkkauksessa erityisesti heikoimpina työllisyysaikoina. Tavoitteena oli myös tasata työvoimatilannetta harjoittamalla metsäkauppaa. Ensisijaista oli taloudellinen toiminta, mutta sen ohella myös jäsenistön sivistyksellisen tason nostaminen. Osuuskunnalla oli v:n 1909 lopussa n. 400 jäsentä. Sen metsäkaupan liikevaihto oli v. 1908–09 n. 100.000 mk/v. Puiden kuljetukseen liittyvän toiminnan vuosivaihto liikkui samassa suuruusluokassa ja suurimmat yksittäiset sopimukset 30–40.000 mk:n välillä. Osuuskunnalla oli v. 1911 valmistunut oma talo jossa toimi ravintola ja harrastettiin näyttämötoimintaa. Osuuskunnan säännöt kielsivät työskentelyn juopuneena erottamisen uhalla ja järjestyssääntöjen mukaan oli mm. ”Kortin, ristirahan, lotterin y.m. rahallinen peli kiellettyä...”; Haukiputaan Työosuuskunta 1981.

101 Työväentalojen toiminta saattoi olla erittäin tuottavaa pienemmillään paikkakunnilla. Niinpä Sääksmäen ty:n historiassa talo on nimetty ”rahanpyydykseksi”. Sen yhteydessä toiminut kirjasto oli maksullinen niin, että lainauksesta perittiin 10 p./viikko ja myöhästymismaksu oli 20 p./viikko; Blomqvist 2002, s. 16–17 ja 9. Useat liikkeen johtohenkilöistä ansaitsivat lisätuloja suomentamalla ulkomaista sosialistista ja osuustoiminnallista kirjallisuutta (Tanner, Sirola, Wiik, Gylling, Voionmaa ym.).

aikoina voidaan panna merkille, että vuosisatainen ja yli kolmen miljoonan jäsenen kirkko työllisti 1910-luvun alkupuolella 3.550 henkeä, sen seurakuntien rahavarat olivat 12,0 Mmk ja suurruh-
tinaskunnan menot kirkon tarpeisiin olivat runsaat 420.000 mk
vuodessa. Pappien vuosipalkat vaihtelivat 3.000 mk:n ja 7.000
mk:n (piispat) välillä. Kolehtien vuosikertymä oli 35.000 mk.¹⁰²

Tätä taustaa vastaan työväenliike oli onnistunut joidenkin vuosikymmenien kuluessa ja erityisesti muutamina suurlakon jälkeisinä vuosina kokoamaan itselleen merkittävän taloudellisen potentiaalin, joka vielä laajeni tuntuvasti edettäessä kohti sisällissotaa. Se kykeni myös tarjoamaan palveluksessaan olleille kilpailukykyiset aineelliset edut. Tehokas organisointi ja jäsenten taloudellinen sitouttaminen aikaansaivat tuloksen, jonka rinnalla kirkko vaikuttaa kokoeron huomioon ottaen selvästi tehottomammalta, vaikkakin sen vuosisatojen kuluessa keräämä kiinteä omaisuus vielä rutkasti ylitti arvossaan työväenliikkeen vastaa-
van.

Ensimmäisen maailmansodan syttyminen johti Suomessa sotakonjunktuurin aiheuttamaan voimakkaaseen teollisuustuotannon kasvuun, mutta samalla hurjasti laukkaavaan inflaatioon; vuonna 1917 oli vuoden 1914 markan arvosta jäljellä vain neljännes. Hyvän työllisyyden ja ansiotason nousun hyödyt eliminoituivat palkansaajien näkökulmasta elintarvikkeiden hintojen nousuna. Työväenliikkeen taloudellisten toimintojen kannalta ajanjaksoa on kuvattu kuitenkin ennätysmäisen hyväksi¹⁰³. Sisäl-

102 Seitsemännen kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet I, s. 17–94. Evl. kirkon palveluksessa toimi 900 pappia, 550 lukkaria ja urkuria sekä 2.100 sun-
tiota, kellonsoittajaa ja muuta alempaa kirkon palvelijaa.

103 Helsingin Työväen Säästöpankin talletusmäärät ylittivät kaikki aiemmat ennätykset joulukuussa 1917 ja pankin talletuskanta kasvoi v. 1917 edellisestä vuodesta 66,3 %:lla; Lyytinen 1983, s. 86-96. Elanto yli viisinkertaista myyntinsä vuodesta 1914 vuoteen 1917 ja korotti toimintansa nettoylijäämän viisinkertaiseksi. Se toteutti maailmansotavuosien aikana aikaisempaan volyymiinsä nähden valtavan investointiohjelman laajoine maanhan-
kintoineen. Tuottoisa leivänmyynti nousi 2,6-kertaiseksi ja kahvila- ja ruo-
kalatoiminnan myynti 11-kertaiseksi; Siipi 1963, s. 56. Turvaksi nimensä muuttaneelle Hämeen Työväen Keskinäisen Paloapuyhdistykselle vuosi

lissodan vaikutukset liikkeen hallussa olleisiin yrityksiin jäivät vähäisiksi ja vuosi 1919 oli lähes kautta linjan taloudellisen menestyksen kannalta erinomainen.¹⁰⁴

Se, että toiminnasta työväenliikkeessä muodostui verraten nopeasti huomattavalle ihmisjoukolle ideologisen sidosryhmän ja arvomaailman ohella samalla työ- ja elämänympäristö, elämäntapa, ansioiden lähde, etenemistie, johtajana tai johdettuna olemisen paikka, ihmissuhdeverkosto, vertaisryhmä ja yhteiskunnallisen aseman määrittelijä, on väistämättä vaikuttanut kyseisessä asemassa toimineiden henkilöiden asenteisiin. Sosiaalipsykologisesti he elivät omassa järjestöllisessä elämäntilassaan, jossa käytännön elämän kysymyksiin kytkeytyivät sekä heidän persoonallisuutensa, että psykologinen ympäristönsä.¹⁰⁵ Konkreettisim-

1917 merkitsi siihenastisen toiminnan parasta tulosta, vakuutuskanta oli kymmenkertaistunut vuodesta 1911, asiamiehiä oli 200 ja sivutoimisto Helsingissä avautunut elokuussa; Hietanen – Loppi 2010, s. 22.

104 Työväen Kirjapaino Oy:n vuoden 1917 hyvä 50.000 mk:n tulos nousi v. 1919 noin nelinkertaiseksi ja Työväen Kirjakaupan v:n myynti v. 1919 nousi sen historian korkeimmaksi; Hyvönen 2010, s. 17. Vakuutusyhtiö Turvan vakuutusmaksutulot lisääntyivät jo vuonna 1918 edellisestä menestyksellisestä vuodesta 40 %:lla ja vuoden 1919 aikana saatiin uusia vakuutuksia 400 kpl kuukaudessa ja vakuutuskanta ylitti 40 Mmk, vaikka tulosta rasittivat vielä toiminnan käynnistämiskulut; Hietanen – Loppi 2010, s. 31–32. Vuoden 1918 alussa aloittaneen OTK:n toiminta elpyi jo syksyllä. Vaikka menetettiinkin osa jäsenliikkeistä, saatiin uusia tilalle. Jo seuraavana vuonna perustettiin kolme uutta myyntitoimistoa ja aloitettiin yksi uusi tuotantolaitos; Aaltonen 1953, s. 438–440. Sisällissodan päätyttyä todettiin myös Elannon selvinneen melko pienin vaurioin ja vuodesta 1918 tuli loppujen lopuksi eteenpäinmenon vuosi; Siipi 1963, s. 61–64. Niin ikään Helsingin Työväenyhdistyksen historiikissa vuotta 1919 kuvataan ylösnousemuksen vuodeksi, jolloin raha-asiat saatiin järjestetyksi ja tuhoutunut talo rakennettua kuntoon. Vuonna 1921 yhdistys ”lopetti politiikoimisen” ja muuttui taloudelliseksi yhdistykseksi. Suurimpiin vaikeuksiin sisällissodan aiheuttamien menetysten johdosta olivat joutuneet pienehköt ja keskisuuret osuuskaupat, joita isoimmat liikkeet ottivat omistukseensa (mm. Elanto Malmilla ja Keravalla toimineet osuusliikkeet).

105 Vuosisadan alkupuolella osuuskaupan ylempien toimihenkilöiden, johtajien ja myymälänhoitajien luontaisetuihin kuului useimmiten asunto ja myös kauppa-apulaisista kaksi viidesosaa asui työpaikallaan. Palkkataso oli erittäin hyvä siihen nähden, että työntekijät olivat pääosin naisia ja mie-

min tämä koski työväenlehtien toimittajia, joilta Oulun puoluekokouksen päätöksellä edellytettiin jopa niin pitkälle menevää sidonnaisuutta, että heillä ei ollut puolueesta eroamisen uhalla ”oikeutta astua porvarillisen sanomalehden toimitukseen, eikä muutenkaan ottaa osaa varsinaiseen toimitustyöhön”.¹⁰⁶

Robert Michels on sivunnut edellä todettua aihekokonaisuutta käsitellessään kysymystä puoluerahastosta johtajiston vallan väliin. Jos poliittiseen agitaatioon liittyvät kustannukset suoritetaan puolueen kassasta, syntyy riippuvuusuhde jäseniin, jotka hallitsevat kassaa. Puolue, jolla on käytettävissään hyvin täytetty rahasäkki voi perustaa itsestään rahallisesti riippuvaisen toimitusijakoneiston, jonka pohjalta järjestölle muodostuu hierarkia. Saksassa puoluebyrokratian käsissä olivat lehdistö, kustannus- ja myyntitoiminta ja paikallisten agitaattoreiden palkkaaminen. Nämä tulolähteet voitiin koska tahansa tukkia kilpailijoilta ja johon tyttymättömiltä aineksilta.

Michels luonnehti johtajien asemaa toteamalla, että he voivat olla eettisestä näkökulmasta joko lähetyssaarnaajia taikka edunsaajia. Johtajatyypinä lähetyssaarnaajat olivat alkuun eitaloudellisesti suuntautuneita, mutta saattoivat liukua vähitellen edunsaajiksi, jolloin vakaumuksesta tuli heille ”tavara”. Molempien suurten johtajakategorioiden välinen lukumääräinen ja vielä merkittävämmän dynaaminen suhde oli puolueen poliittiselle taktiikalle ja käyttäytymiselle tärkeä. Jos puolueen tapana oli korvata toimihenkilöilleen näiden palvelukset riittävän hyvin, loi se siteen, jonka rikkomista tovereiden oli syytä varoa. Siltikin ”Työväen johtajan ja lehtimiehen elämä oli kaikkea muuta kuin vaateliasta ja rehentelevää, heidän päivätyönsä kaikkea muuta kuin laiskaa ja helppoa, eikä palkka, uhrautuvasta ja hermoja repivästä työstään, ole kohtuuttoman korkea verrattuna hänen työsuori-

het vielä nuoria. Alalla oli hyvät mahdollisuudet urakiertoon ja työpaikan vaihtamiseen. Työnantajien sosiaalinen toiminta oli laajaa ja henkilöstöpolitiikka yhteishenkeä vahvistavaa; Hentilä 1999.

106 Sos. Dem. Puolueen Pöytäk. 1906, s. 470–471. Työväenlehtien toimittajat järjestäytyivät jo vuonna 1907 Suomen Sosialidemokraattiseksi Sanomalehtimiesliitoksi.

tuksensa raskauteen ja vaivalloisuuteen” Michelsin mukaan niiden aatteellisten motiivien rinnalla jotka sitoivat virkailijat puoluekoneistoon, olivat yhtä tärkeitä aineelliset motiivit.¹⁰⁷

Myös Anna ja Julius asemoituivat ja arvioivat mahdollisuuksiaan edellä todettua taustaa vasten oman elämäntilanteensa ja sen näkymien perusteella. He olivat nousseet puolueuralla lähes välittömästi rivijäsenen roolista liikkeen keskijohtoon sekä kolkuttelivat ylimmän johtotason portteja. Heidän, kuten monien muiden liikkeen aktiivien kohdalla voidaankin esittää sisällissodan edetessä kysymys; mihin muuhun he olisivat voineet enää ryhtyä luopumatta keskeisistä tekijöistä elämänympäristössään: ihmissuhteistaan, sosiaalisesta asemastaan ja toimeentulostaan. He saattoivat jäädä passiivisiksi tai jopa sanoutua irti sisällissodan järjestö- ja sotilastehtävistä, mutta eivät voineet hevin asettua aktiivisesti sotaan valmistuvia vastaan.

107 Michels 1986, s. 99–102.

2. Liikkeen lumo

2.1 Aate ja elämäntilanne

Anna Albertina Fonsell, toinen tutkimuksen ”ankkurihenkilöistä”, syntyi vuonna 1884 Tammelassa kahdeksanlapsisen perheen toiseksi viimeisenä tulokkaana. Seuraavana vuonna perhe muutti sieltä Somerolle.¹⁰⁸ Hänestä kehittyi myöhemmin moninkertainen sosialidemokraattinen kansanedustaja sekä yksi aikansa näkyvimmistä puolueen naispoliitikoista. Kansanedustajista laadituissa matrikkeleissa Annan syntymäpaikaksi mainitaan virheellisesti Urjala. Vaikuttaa siltä, että hän ei ollut itsekään pitkään selvillä oikeasta syntymäpaikastaan.¹⁰⁹ Anna sai viimeis-

108 Kustaa Kaarlenpoika Fonsellin sukuselvitys, Someron srk. Pertti Haapala on kuvannut yhteiskunnallista muutosta sukupolvijaon taustaa vasten ja jakanut 1826–1890 vuosien välillä syntyneet neljään sukupolveen, joista viimeisin käsittää 1886–1890 välillä syntyneet. Se kävi koulun yläluokat sortovuosina, aikuistui suurlakon jälkeen ja oli siten ensimmäinen, joka astui poliittisesti käsitettyyn luokkayhteiskuntaan. Suurlakko oli heidän nuoruudessaan, mutta ensimmäisen kerran he pääsivät äänestämään vasta 1910-luvun ”turhissa” vaaleissa. Heidän varhaislapsuutensa osui turhauttaviin maailmansodan vuosiin. Tämä näytti ottavan pois sen mikä oli luvattu: kansalaisvapaudet ja kohoavan elintason. Neljäs sukupolvi eli Haapalan mukaan sosiaalisesti ja demografisesti erilaisissa oloissa kuin varhemmat, he olivat 1900-luvun ihmisiä: Peltonen (toim.)1990, Pertti Haapalan artikkeli *Arki, politiikka ja työväestön sukupolvet. Kuvaus Tampereesta 1850–1920*, s. 399–416. Annan ja Juliuksen syntymäajat voidaan sovittaa hyvin Haapalan sukupolvijakoon ja tämän jäsenten kuvatun mukaisiin avainkoemuksiin, vaikka se osuikin Annan osalta hieman aikajakson ulkopuolelle. Toisaalta kehitys kulki Someron ja Urjalan näkökulmasta jossain määrin eri rataa kuin Tampereella.

109 Kysymyksessä on rekisterin pitäjälle tapahtunut kaksoiserehdys, koska kirjoittajan hallussa olevassa Someron seurakunnan sukuselvityksessä Annan syntymäpaikaksi ilmoitettiin aluksi Somero. Tämä korjattiin myöhemmän

tään edustaja-aikanaan tietoonsa asioiden oikean laidan, jolloin eduskuntakalenteriin merkittiin paikaksi Forssa. Tarkkaan ottaen näin olikin, sillä Anna syntyi seudulla, joka kuului Tammelasta vuonna 1923 erotettuun Forssan kauppalaan.

Annan lapsuuden ajasta ei ole säilynyt tietoja. Hän kertoi itse myöhemmin vaihtelevasti elämänvaiheistaan mainitsemalla suorittaneensa kansakoulun, yksityisen kauppakoulun ja nauttineensa yksityisopetusta eräissä oppikouluaineissa sekä osallistuneensa opettajaseminaarin valmistelevalle kurssille. Lehti uutisessa hänen 65-vuotispäivänsä johdosta Annan mainitaan käyneen myös keskikoulun. Annan nuoruuden tapahtumat viittavat siihen, että kansakoulun jälkeisen mahdollisen opiskelun on täytynyt tapahtua aikuisiässä. Forssassa sijainnut lähin oppikoulu perustettiin vasta vuonna 1899.

Perheen Kustaa-isän ammattinimikkeeksi on kirkonkirjoihin merkitty koneenhoitaja ja jyvärenki. Somero oli maatalouspitäjä lukuisine kartanoineen ja torppineen. Annan vanhemmat muuttivat vuonna 1913 nuorimpien lastensa mukana kehittyvän teollisuuden mahdollisuuksien houkuttelemana Lohjalle. Käytettävissä olevien lähteiden perusteella lähiomaiset eivät osallistuneet aktiivisesti poliittiseen toimintaan.

Anna vihittiin 29.11.1900 avioliittoon Wilhelm Kempen (Kemppi) kanssa ollessaan vielä 16-vuotias. Puoliso, itsellisen poika läheisestä Ävikin kartanosta, hankki elantonsa puuseppänä ja oli 12 vuotta Annaa vanhempi. Liitossa syntyi kaksi poikaa: heinäkuussa 1901 hieman ennen ”kunniallisen ajan” täyttymistä Richard Waldemar sekä heinäkuussa 1904 Alfred Wilhelm.¹¹⁰

Myöhempien tapahtumien perusteella avioliitto ei vastannut Annan odotuksia. Kahdeksan aviovuoden jälkeen toteutunut ero ja sen vaiheet kertovat liiton raskaudesta molemmille. Anna oli ennen tätä muuttanut pois perheensä piiristä. Eroprosessi pantiin

selvittelyn yhteydessä. Anna totesi itse vuonna 1918 pidetyssä kuulustelussa syntymäpaikkaansa koskevan merkinnän virheelliseksi, mutta nimesi jostain syystä paikaksi Limingan.

110 Anna Albertina Kustaantytär Kempe os. Fonsellin virkatodistus, Someron srk.

vireille Tammela/Someron syyskäräjillä vuonna 1907. Kanteen avioliiton purkamisesta jätti Annan puoliso. Hän esitti sen perusteeksi aviorikoksen. Anna ilmoitti oikeudessa antaneensa kirjallisen suostumuksensa avioeroon, mutta kielsi aviorikoksen.¹¹¹

Oikeudelle esitettiin myös puolisoiden turkulaisen työväenlehden yleisönosastolla marraskuussa 1906 julkaisema ilmoitus:

Purettu avioliitto

Koska me allekirjoittaneet olemme kokeneet, että avioliittoomme, joka kuusi vuotta takaperin solmittiin, ei meille sovellu, niin olemme nyt sen yksimielisesti purkaa päättäneet. Tästä lähtien ei siis enää ole meidän välillämme mitään aviopuolisoiden velvollisuuksia enempää kuin oikeuksiakaan. Velka-asioissa ei myöskään ole mies vastaamassa vaimonsa veloista; kaikin puolin on eromme täydellinen. Lain kautta sille vahvistuksen haemme yksimielisellä päätöksellämme.

Somerolla 24 p. marrask. 1906

Anna Fonsell Wille Kemppi¹¹²

Oikeus katsoi aviorikoksen tulleen toteennäytetyksi ja tuomitsi puoliset eroon. Samalla se vahvisti Annan menettävän puolet yhteisen pesän naimaosastaan ja määräsi yhteisten lapsien jäävän Wilhelm Kempin hoidettaviksi.¹¹³

111 Someron syyskäräjät 1907 § 62, Tammelan tuomiokunta, HMA.

112 *Sosialisti* 27.11.1906; Yleisöltä, ”Purettu avioliitto”.

113 Someron käräjät 1908 § 50, Tammelan tuomiokunta, HMA. Käräjillä kuultiin kolmea Wille Kempin nimeämää todistajaa. He vahvistivat valalla nähneensä Annan ”kävemässä kotiinsa metsässä erään toisen mieshenkilön kanssa kuin oman miehensä”, tai nähneensä kun ”illalla maata hankittaessa oli saman torpan poika Kalle Luoto ja vastaaja riisuuntuneena panneet maata samaan sänkyyn yhden peitteen alle.” Kantajan pyynnöstä asian käsittely siirrettiin vuoden 1908 talvikäräjille, jossa tämä ilmoitti esittävänsä vielä lisätodisteita. Toisessa käsittelyssä kantajan tueksi tuotiin kaksi todistajalausuntoa. Niissä todistettiin Annan maanseen vuoden 1907 marraskuussa samassa vuoteessa erään työmies Kustaa Salmisen kanssa. Tähän Anna esitti puolustuksenaan ”pitäneensä itsensä oikeutettuna elämään hiukan vallattomammin sen jälkeen, kun oli kantajan kanssa sopinut siitä, että heidän avioliittonsa purettaisiin ja tämän seikan julkisuuteen saattanut.”

Ero vahvistettiin Porvoon tuomiokapitulin toimesta joulukuussa 1908. Asiakirjat oli pantu tätä ennen kahteen kertaan kiertämään sen jäsenten kesken.¹¹⁴ Tämän jälkeisiin virkatodistuksiin Annan asemaksi merkittiin irtolainen. Tilanne muuttui vasta vuosien päästä uuden avioitumisen myötä.

Anna oli 25-vuotias avioeron astuessa voimaan. Hänellä oli takanaan jo muutaman vuoden aktiivinen toiminta työväenliikkeessä. Annasta oli tämän välityksellä kehittynyt seudullinen ”julkkis”. Hänen nimensä mainitaan pariinkin kertaan Someron historiassa ainoana kyseisen ajanjakson paikallisista puhuja- ja kirjoittajakuuluisuuksista.¹¹⁵ Eroprosessiin liittyi tämän johdosta myös poliittinen ulottuvuus, jota Anna saattoi henkilökohtaisesti hyödyntää rakentaessaan uraansa.¹¹⁶

Anna menetti avioeron myötä kosketuksen kahteen pieneen lapseensa. Nämä muuttivat vuoden 1909 kesällä isänsä mukana Tammelaan. Voi olettaa tämän olleen hänelle erityisen raskasta. Anna maksoi näin toiminnastaan kovan hinnan, mutta osoitti samalla aatteellista intoa ja uhrivalmiutta. Ne nousivat henkilökohtaisten ongelmien yläpuolelle. Toisin tulkittuna voisi hänen käyttäytymistään luonnehtia kevytmieliseksi. Annan henkilökohtaiselta kannalta ratkaisuun saattoi vaikuttaa käsitys relativisesta sukupuolimoraalista, joka oli kehittynyt osin samoihin

114 Pöytäkirjat 26.9., 26.11. ja 10.12.1908, Porvoon tuomiokapitulin asiakirjat (PTA), KA.

115 Aaltonen II, s. 599–600.

116 Tätä kuvaa paikallisen työväenlehden artikkeli: ”Avioerojuttu. T.k. 6. pnä oli Someron pitäjän syyskäräjillä käsiteltävänä avioerojuttu puuseppä W. Kempin ja hänen entisen vaimonsa Anna Kempin välillä. Tähän juttuun, joka on lopullisesti päättämättä, koetti kantaja W. Kemppi saada mahdollisimman räikeän värityksen, onnistumatta sentään erityisemmin. Vastaja huomautti vain, että viha ja vaino yksin saattaa kantajan esittämään häväistysjuttuja entiselle vaimolleen, joka väkivaltaisesti kuusitoistavuotiaana tehtiin vastenmielisen miehensä aviosiiipaksi. Juttu lykättiin kantajan pyynnöstä kevätkäräjiin, todistajia luvaten etsiä vaikka maan alta, jotta se sosialistinen muijansa kerrankin näkee, mitä suomettariaanit voivat! Koko käräjäjoukon nauraessa löi vastaaja kättä entiselle kullalleen ja poistui, kantajan nolona katsellessa.”; *Hämeen Voima* 10.9.1907.

aikoihin suomeksi julkaistun Bebelin kirjan *Nainen ja sosialismi* pohjalta.¹¹⁷

Annan ero ja hänen myöhemmät vaiheensa viittaavat siihen, että yleiset asiat muodostuivat hänelle äitiroolia tärkeämmiksi. Hänen sisäisestä kamppailustaan ei kerro suoranaisesti mikään. Voimme saada vain välilisiä viitteitä siitä, että elämä on tuntunut Annalle erityisen ristiriitaiselta vuoden 1907 lopulta seuraavan vuoden syksyyn. Tänä aikana hän seurusteli jo tulevan uuden puolisonsa kanssa, vaikka pitikin oikeutenaan lausuntonsa mukaan elää ”hieman vallattomammin”.

Kirkolliseen avioliittoon perustuva perhe oli 1900-luvun alkupuolella Suomessa lain turvaama ja vaatima instituutio. Naimattomille naisille oli myönnetty täysivaltaisuus pari sukupolvea aikaisemmin vuosien 1863–64 valtiopäivillä. Mahdollisuus vahvistaa avioliitto siviilivihkimisen välityksellä laillistui vuonna 1917. Oikeuden tuomitseman eron aviosuhteesta vahvisti sekä maallisesti, että kirjallisesti hiippakunnan tuomiokapituli. Vuonna

117 Tämän päivän lukijankin silmissä Bebelin, ”Naisten Marxin” 1880-luvulla esittämät näkemykset naisesta tulevaisuudessa nousevat esiin Yrjö Sirolan 1907 suomentaman teoksen toisen painoksen sivulta jylhinä ja profeetallisina: ”Nainen on uudessa yhteiskunnassa sosiaalisesti ja taloudellisesti täysin riippumaton, hän ei ole minkäänlaisen herruuden eikä riistämisen alainen, hän on miehen suhteen vapaa, tasa-arvoinen ja oman onnensa seppä. Hänen kasvatuksensa on sama kuin miehen, paitsi milloin sukupuoliset seikat toista vaativat; eläen luonnonmukaisissa elinehdoissa voi hän kehittää ja käyttää ruumiillisia ja henkisiä kykyjään tarpeen mukaan; kun hän valitsee toimialan joka vastaa hänen toiveitaan ja taipumuksiaan ja työskentelee samojen ehtojen alaisena kuin mieskin... Hän tutkii, työskentelee, huvittelee ja seurustelee kaltaistensa kanssa tai miesten seurassa, kuten häntä haluttaa ja tilaisuutta on. Rakkausvalinnassa hän on miehen tavoin vapaa ja esteetön. Hän kosii tai antaa toisen kosa, eikä tee liittoa millään muulla kuin taipumuksen perusteella. Tämä liitto on yksityinen sopimus ilman virkamiehen välitystä, kuten avioliitto oli keskiaikaan saakka... *Sukuvietin tyydyttäminen on yhtä paljon yksilön yksityisasiaa kuin minäkään muun luonnonvietin tyydytys tahansa.* (muotoilu alkuperäistekstistä) Kenenkään ei tarvitse tehdä siitä tiliä toiselle, eikä kellään kutsumattomalla ole asiaa sekaantua siihen; Bebel 1907, s. 279.

1907 Suomessa päättyi laillisen eron kautta 126 avioliittoa, kun niitä toisen puolison kuoleman kautta päättyi 14.922 kpl.¹¹⁸

Avioero oli poikkeuksellinen toimenpide ja sai tästäkin joh-
tuen myös huomiota. Työväenlehdissä saatettiin nimet mainiten
todeta, että eroavat ne rikkaat ja porvaritkin. Vastapuolen leh-
dissä taas käsiteltiin kauhistellen eroavien työläisparien jumalattomuutta.

Annan tämän elämänvaiheen kannalta voidaan sosialistinen idealismi nähdä kahdella tavalla. Se järkeisti sopivasti hänen itsenäistymisensä ja antoi perheen jättämiselle vapauttavan ideologisen siunauksensa – toisaalta se toimi pelastuksen välikappaleena. Sitä hyödyntäen Anna saattoi rikkoa perinteisiä normeja ja kristillistä arvoja sekä irrottautua deterministisestä kohtalostaan vanhemman miehen maskuliiniseen ylivaltaan alistumaan pakotettuna perheenäitinä.

Tulkinnaksi muodostuu, että kyse oli molemmista. Annan puoliso ei osallistunut poliittiseen toimintaan. Yhteisestä lehti-ilmoituksesta päätellen hän oli valmis taipumaan Annan vaatimuksiin. Hänelle ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin hankkia laillinen ero ja jatkaa elämää poikiensa kanssa, kun aate riisti perheen äidin.

118 *Suomen Tilastollinen Vuosikirja* 1909, s. 37. Pakollisen kirkollisen avioinstituution kimppuun hyökättiin vuosisadan vaihteessa sekä kulttuuriradikaalien, että sosialistisen työväenliikkeen taholta. Liittoja solmittiin myös ilman kirkon siunausta; ensimmäiset siviiliavioliitot syntyivät eräänlaisen lain porsaanreiän kautta jo 1900-luvun alkuvuosina, kun parit hankkivat liitolleen oikeusistuimen tuomion. Ensi askelen asiassa oli ottanut professori Lars Lagerborg antaessaan vuonna 1903 Viipurin raastuvanoikeuden julistaa morsiamensa ja itsensä aviopuolisoiksi naimiskaaren ns. makaa-mispykälän nojalla. Kesällä 1904 huomiota herätti myös kirjailija Ilmari Kiannon siviiliavioliitto Hildur Molnbergin kanssa. Matti Kurikka solmi samoin tuomioistuiniiton Hanna Rähän kanssa ja kannusti muitakin tarttumaan samaan mahdollisuuteen. Vakaumukselliset työväenaktiivit menivät liittoihin toverisopimuksilla ja solmivat omantunnon avioliittoja julkis-tamalla tämän ilmoituksella sanomalehdessä. Vaikka avioliiton pakollista kirkollisuutta kritisoitiin, ei se merkinnyt yksiavioisuuden hylkäämistä. Kirkolliseen avioitumiseen perustuva perhenormi oli työväestön keskuudessa hyvin vahva ja muita keinoja sovellettiin kokonaisuuteen nähden vähän; Anttila et al, 2009.

Aatteen omaksuminen antoi Annan elämälle samalla uuden sisällön, joka oli verrattomasti haastavampi ja palkitsevampi kuin näköalaton, alistettu asema maaseudun puusepän puolisona. Työväenliike muodostui hänen kohdallaan väyläksi, jonka välityksellä kirjallisesti kyvykäs ja puhetaiteinen nuori ihminen kykeni hyödyntämään lahjansa ja irtaantumaan sääty-yhteiskunnan ja pakkoavioliiton kahleista.

Anna kertoi 1950-luvulla laadituissa ”veteraanimuistelmis-
saan” tulleen liikkeeseen piiriin vuoden 1905 syksyllä, kun ”ajan
aallot roiskahtelivat moniin maaseutupitäjiin asti. Se oli merkki,
että sydänmaatkin olivat vihdoinkin heränneet ja olivat omalla
tavallaan kuohumistilassa.” Hän osallistui saman vuoden lopulla
innostuksen siivittämänä Someron kk:n työväenyhdistyksen
perustamiseen sekä toimi Pitkäjärven työväenyhdistyksen sihtee-
rinä. Pian häntä tultiin noutamaan puhujaksi myös lähipitäjiin.¹¹⁹

Annan nopea nousu liikkeen piirissä ilmeni myös siinä, että
hänen nimensä alkoi pian näkyä työväenlehtien palstoilla.
Vuoden 1905 lopulla Turussa ilmestyneen *Länsi-Suomen Työ-
miehen*¹²⁰ paikallisuutisiin liitettiin pari kertaa kuussa Someroa
koskeva katsaus, jonka ahkerimmaksi laatijaksi Anna ryhtyi. Jot-
kut hänen ensimmäisistä kirjoituksistaan oli laadittu nimimerkin
suojissa, mutta myöhemmin jo Anna Kempin nimellä.¹²¹

Vuoden 1906 kesäkuussa paikallispalstalla kerrottiin Some-
ron Pitkäjärven työväenyhdistyksen toiminnasta ja todettiin,
että tämän sihteerinä työmiehen vaimo Anna Kemppi.¹²² Saman
vuoden elokuussa mainostettiin Annan esiintymistä puhujana
työväenyhdistyksen kokouksessa, jonka tavoitteena oli erityisen
naisyhdistyksen perustaminen.¹²³

119 *Tulevaisuus*, marraskuu 1956, s. 25 ja 29.

120 Lehti muutti nimensä *Sosialistiksi* 1.2.1906, mutta joutui palauttamaan sen
17.2.1906 joksikin aikaa lupaongelmien johdosta *Länsi-Suomen Työmie-
heksi*.

121 *Länsi-Suomen Työmieheissä* 22.3. 1906 nimimerkillä -nn- -mp- sekä
20.9.1906 A. K...i.

122 *Sosialisti* 7.6.1906; ”Someron Pitkäjärveltä”.

123 *Sosialisti* 9.8.1906; ”Someroilta”.

Someron Pitkäjärven työväenyhdistys lukeutui vuonna 1906 keskisuurten yhdistysten kastiin ja siihen kuului 192 jäsentä.¹²⁴ Anna toimi yhdistyksen palvelijaosaston puheenjohtajana, liikkui järjestön asioilla eri paikkakunnilla ja värväsi naisväkeä järjestäytymään. Hänet valittiin samana vuonna Suomen Palvelijain Liiton liittovaliokunnan jäseneksi. Toimiessaan jo liikkeen paikallisissa johtotehtävissä ja laatiessaan yllä siteerattuja lehtikirjoituksia Anna oli saavuttanut vasta 22-vuoden iän. On huomiota herättävää, että hän oli nuorena naisena elämäntilanteessaan ja aikansa olosuhteissa noussut niinkin näkyvään asemaan.

Tekstiensä perusteella Anna vaikuttaa koulutustaustaansa nähden harvinaisen valmiilta kirjoittajalta, jolla on uskallusta ilmaista itseään. Muu lähdeaineisto viittaa siihen, että hänellä olisi ollut myös poikkeuksellinen suullisen esiintymisen taito. Nämä selittävät hänen nopean nousunsa, mutta niin ikään osin sen, että avioliiton jatkaminen oli muodostunut Annalle henkilökohtaisesti mahdottomaksi.

Vuoden 1906 lopulla Anna otti osaa sosialidemokraattisen puolueen Lahdessa toimeenpanemille kaksiviikkoisille agitaatiokursseille. Puolueen ensimmäiset kurssit pidettiin Turussa vuosien 1902 ja 1903 vaihteessa ja seuraavat Helsingissä vuonna 1904. Niiden tarpeellisuus oli noussut esiin jo Viipurin edustajakokouksessa 1901. Ohjaamalla kurssien välityksellä suoraan puhujia puoluejohto pyrki säilyttämään välittömän kontrollin puhevallan käyttäjiin, joiden toiminta uhkasi erityisesti vuosina 1905–1906 tapahtuneen agitaation laajenemisen ja organisatoristen muutosten myötä riistäytyä johdon kontrollin ulkopuolelle.¹²⁵

Lahden 178 osanottajan kurssi koostui sekä puolueen vanhasta, että nuoresta polvesta ja sille oli hakeutunut niin agitaattorin uraa suunnittelevia, kuin kokeneita ja liikkeessä jo nimeä saaneita henkilöitä. Osallistujista 46 oli naisia. Luennoitsijoina toimivat useat silloiset puolueen johtohenkilöt, kuten Sulo Wuolijoki, O. W. Kuusinen, Yrjö Sirola, Matti Paasivuori, Miina Sil-

124 Puoluetilastot 1899–1942, V:n 1906 piiritilasto, s. 8.

125 Ehrnrooth 1992, s. 191–194.

lanpää ja Hilja Pärssinen. Koulutuksen aiheet vaihtelivat sosialismin teoriasta ja uskontokysymyksestä käytännön asioihin, kuten puhetaitoon ja vaaliharjoitusten pitämiseen.¹²⁶

Jari Ehrnrooth on arvioinut Lahden agitaatiokurssin opetusta ja päätynyt siihen, että vallankumouspuhunta, jota agitaattoreiden mieliin haluttiin painaa, perustui luokkaparlamentarismien konseptioihin, jolloin agitaattoreista ei tehty vallankumouskiihottajia; lähinnä ihanneagitaattori kiihotti äänestämään. Mikäli he puhuivat vallankumouksesta, kehottivat he odottamaan, ei tekemään sitä.¹²⁷

Puoluetoimikunnan kertomuksessa Kotkan vuoden 1909 puoluekokoukselle arviointiin, että Lahden agitaattorikurssi oli jäänyt liian lyhyeksi. Niiden jälkeen ei valtakunnallisia kursseja enää pidetty. Sen sijata ryhdyttiin järjestämään vaalipiireittäin kerran vuodessa muutaman päivän kestäviä luentokursseja ja suunnittelemaan puolueopiston eli agitaatioseminaarin järjestämistä.¹²⁸

Vuoden 1907 elokuussa Anna valittiin puolueen Turun läänin pohjoisen eli Porin sos.dem. piirin naispuhujaksi. Hän otti toimen vastaan ilmeisen suurin odotuksin, mutta menetti sen jo muutaman kuukauden kuluttua syistä, jotka selviävät muodollisesti piirin vuosikertomuksen katkelmasta:

Pahin pulma piiritoimikunnalla on ollut kunnollisista naispuhujista, niin välttämättömän tarpeellista kuin olisikin terveellisen

126 SDP/Puolueopisto, kansio HEA 1, TA. Hilja Pärssinen, Annan myöhempien vuosien pahin kilpailija kansanedustajapaikasta Viipurin läänin läntisessä vaalipiirissä muisteli *Kansan Työssä* vuosikymmenien kuluttua kurssia seuraavasti: ”Muistan kuinka ollessani Lahdessa puolueen agitaatiokursseilla luennoimassa lastensuojelulainsäädännöstä ja sosialistisesta kasvatusohjelmasta näin oppilaiden joukossa Anna Haverisen. Hänen tyttönimeään en muista. Hän lienee silloin ollut 18-vuotias – kuvaavaa muuten, että monet silloiset työväenliikkeen naiset olivat hyvin nuoria”. Annan iän Pärssinen sentään arvioi väärin. Totta kuitenkin se, että kurssit toimivat Annan osalta poliittisena ponnahduslautana ja johtivat hänen toimitsijauransa avautumiseen.

127 Ehrnrooth 1992, s. 210.

128 Ehrnrooth 1992, s. 211.

kehityksen vuoksi naispuhujain matkaaminen piirissä työläisnaisten järjestöön saamiseksi. Kun varsin suurta kaipausta on kuulunut naisten puolelta sen johdosta, ettei piiritoimikunta voinut täyttää heidän toiveitaan, niin ilmoitettiin Työmieheissä ja Sosialidemokraatissa kesällä kahden naispuhujan paikka avoimeksi, kun ensin oli muuten koetettu saada naispuhujaa tänne. Hakijoita ilmaantuikin kaksi, mutta toimikunta valitsi niistä ainoastaan toisen, kun hänellä oli hyvät suositukset. Toisella hakijoista ei ollut suosituksia ja kun hän oli aivan tuntematon, ei voitu häntä ottaa huomioon. Naisagitaattori, joka valittiin oli Anna Kemppi Loimaalta. Hän alkoi toimensa 21. p. elokuuta ja kiersi 17 kunnassa puhuen 67 eri kertaa ja oli hänellä kaikkiaan 9.440 kuulijaa. Kemppi ei näyttänyt pystyvän arvostelevaan toimensa tärkeyttä, oli pintapuolisesti kehittynyt liikkeen tuntemuksessa ja sellaisena ei sopiva agitaattoriksi. Hän olikin otettu vain toistaiseksi, kunnes paremmin tunnettaisiin hänen kykynsä. Edellä olevat havainnot tehtyään piti vaalipiiritoimikunta parhaimpana sanoa hänet irti toimestaan. Siten loppui Kempin kiertokulku 8. p. marraskuuta.¹²⁹

Annan asialle uhrataan vuosikertomuksessa poikkeuksellisen ja paljastavankin seikkaperäinen jakso. Sen laatijoilla on ollut ilmeinen tarve selitellä hänen erottamistaan. Teksti tuo esiin kuinka naispuhujia hankittiin piirin naisväen painostuksesta. Erottaminen oli pakko suorittaa, koska puhujia ei osoittanutkaan olevana agitaattoriksi soveltuva.¹³⁰

Vastauksen sille millainen agitaattorin tuli olla antoi toimintakertomuksen seuraava kappale, jossa käsiteltiin piirin miespuhujan toimintaa. Siinä todettiin, että ”Kivikoski on iäkkäämpänä henkilönä arvokkaalla esiintymisellään saavuttanut etenkin

129 *Sosialidemokraatti* 4.2.1908; ”Porin sos. dem. vaalipiirijärjestön toimintakertomus v. 1907”.

130 Väinö Tanner oli nimitetty vuonna 1906 porilaisen *Sosialidemokraatti* -lehden vakinaiseksi avustajaksi ja hänet valittiin seuraavan vuoden vaaleissa kansanedustajaksi Turun pohjoisesta vaalipiiristä. On todennäköistä, että Annan ja Tannerin tiet kohtasivat tällöin ensimmäisen kerran, vaikka tästä ei näy mainintoja käytettävissä olevista dokumenteista.

maaseutuväestön luottamusta. Hän on väsymätön uurastaja, aina valmis matkalle milloin vaan ei voittamattomia esteitä tiellä ole.”

Jäljempänä selostettiin vielä, että Kivikoski oli työnsä Annan kanssa samana päivänä aloitettuaan kiertänyt 25 kunnassa ja pitänyt 115 tilaisuutta 10.850 kuulijalle. Hänen määrälliset saavutuksensa ylittivät näin selvästi Annan vastaavat. Lukujen pohjalta on kuitenkin laskettavissa, että Annalla oli omissa tilaisuuksissaan keskimäärin 140 kuulijaa, Kivikoskella vain 94. Anna oli tämän perusteella ollut odotetumpi ja kiinnostavampi puhuja kuin mieskollegansa. Siinä saattoi piillä yksi hänen erottamiseensa johtaneista, ääneen lausumattomista syistä.¹³¹

Anna oli piirin ensimmäisenä naisagitaattorina erityisen tarkkailun kohteena. Naisten alistettu asema ja sen korjaamisen tarve tulivat monella tavoin esiin hänen puheissaan. Tämä ei aina miellyttänyt piirin miesvaltaista johtoa. Anna oli jättänyt laillisesti vihityn miehensä ja kaksi lastaan; ehkä hänen pelättiin villitsevän naisväkeä laajemminkin moiseen. Hän oli vielä nuori, eikä ilmeisesti aina nurisematta mukautunut piirin puhujamatkoja koskeviin vaatimuksiin toisin, kuin ”väsymätön uurastaja” Kivikoski. Osansa ratkaisussa oli varmaan myös piirin naisväen painostuksella. Heidän suunsa saatiin nyt tukkoon, kun voitiin epäonnistuneen kokeilun välityksellä osoittaa naispuhujien valintaan liittyvät riskit.¹³²

131 Naisten asema ja Annan kohtelu sosialidemokraattisen liikkeen piirissä sivuavat mielenkiintoisella tavalla sitä tilannetta, joka Suomalaisen Puolueen piirissä vallitsi ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeen; naisia koskevat kysymykset olivat yksi vaaleja seuranneen henkisen kriisin uhreista, eikä niihin pystytty kiinnittämään sitä huomiota, mitä oli toivottu. Ensimmäiseen eduskuntaan valitun Hilda Käkikosken värikkäät ja uhkaavatkin kokemukset vaalimatkoiltaan noudattanevat pitkälle Annan puhujakokemuksia omalla tahollaan. Kysymys oli yleisestä, ei aatesidonnaisesta ilmiöstä: Vares 2009, s. 23–27.

132 Jari Ehrnrooth on huomauttanut kuinka puolueagitaattori oli lähempänä esiintyvää taiteilijaa kuin puhujamatkoilla kiertävää poliitikkoa. Kansantajuistaminen muutti virallisesti annettua puhuntasäilytystä, missä mielessä agitaattorin puhe oli aina vääräoppista. Myöhemmin osa agitaattoreista hakeutui poliittiselle uralle, valtiopäivämiehiksi ja päättäviin sekä toimeenpaneiviin toimiin. He joutuivat tällöin vaihtamaan roolia eikä se ollut aina

Vaikuttaa siltä, että lyhyen työsuhteensa aikana Annalta jäi vain kymmenkunta päivää käyttämättä puhujamatkoihin. Yksi viiden päivän jakso niistä ajoittuu syyskuun 1907 alkupuolelle ja toinen vastaava lokakuun alkupäiville. Syyskuun päivät Annalta kului-
vat 2.9. alkaneilla Someron erokäräjillä. Muina aikoina hänellä näyttää olleen puhetilaisuus päivässä.¹³³ Käräjämатkaansakin Anna yhdisti esiintymisen kotiseudullaan.¹³⁴ Ajan matkustustavat huomioon ottaen tätä voidaan pitää hyvänä saavutuksena; mainitaanhan agitaattoreita koskevissa puolueen hakuilmoituksissa paikallisena referenssinä joskus ”erityisen hyvät pyörätiet.”

Tultuaan erotetuksi Anna muutti ilmeisesti Urjalaan, vaikka siirsikin kirjansa Somerolta Kotkaan vasta vuonna 1909. Hän aloitti välittömästi puhematkat alueen työväenyhdistysten keskuudessa näiden johdon tuella ja siunauksella. Vuoden 1907 marraskuun loppupuolella Anna suoritti seitsemälle paikkakunnalle ulottuneen kiertokäynnin. Tätä koskevassa lehti-ilmoituksessa todettiin, että ”Koska olemme tilaisuudessa kuulemaan näin harvinaista puhujaa, niin toivottavasti lukuisasti saavutaan kuuntelemaan mitä hänellä on sanomista. Ehkä toverit huolehtivat hänen kyytinsä kun hän matkustaa omalla kustannuksellaan.”¹³⁵

Agitoinnista oli muodostunut Annan ammatti ja hänen oli hankittava sillä myös leipänsä. Palautteesta päätellen eivät julkisuutta saaneet yksityisasiat ja erottaminen olleet lannistaneet hänen intoaan. Tammelan Torajärvellä tapahtunutta esiintymistä kuvattiin piirin kuukausikokousta käsitelleessä lehtijutussa seuraavasti: ”sillä toveri Anna Kemppi rupesi ”saarnaan” paukuttelemaan klo 5:stä. Oli hauskaa että häntä vielä kerta saamme kuulla.

helppoa. Esimerkiksi eduskunnan kateederilla heidän oli vaikeaa löytää oikeaa, riittävän argumentoivaa tyyliä; Ehrnrooth 1992, s. 278–279.

133 Someron syyskäräjien pöytäkirja 1907 § 62, Tammelan tuomiokunta, HMA.

134 *Hämeen Voima* 10.9.1907; ”Avioerojuttu” ja sen alla oleva ilmoitus esitelmästä Somerolla. Samassa lehdessä oli vielä Annan kirjoitus otsikolla ”Toivomus kunnallistoimikunnalle Somerolla”, jossa hän esitti palvelijajuhlan järjestämistä kunnassa ennen kuin ”sarvipäiviä” eli palvelusväen sopimusten päättymisajankohtaa.

135 *Hämeen Voima* 14.11.1907; Lähiseudulta palstan, ”Sosialistinen valistustyö.”

Kylläkai se paukutus rupesi suomettarelaisten korvia kuumotamaan. Terve vaan sinä jalo ”saarnaaja”, joka olet rohkea kuin Jalopeura.”¹³⁶

Anna laati marraskuisesta puhekierrroksestaan myös selostuksen paikalliseen työväenlehteen. Hän totesi sen lopussa jatkavansa yksityistä puhujatoimintaansa ja pyysi ilmoittamaan paikoista, joissa häntä haluttaisiin kuulla. Kirjoituksen taustalla oli Annan tarve markkinoida puhujapalvelujaan, joita hän joutui ilman virallista asemaa tuottamaan rahvaalle ”toveri Kempin” brändin varassa elantonsa turvaamiseksi.

2.2 Annan ja Juliuksen tiet kohtaavat

Syksyllä 1907 Annan ihmissuhteissa tapahtui käänne, joka vaikutti ratkaisevasti hänen myöhempiin vaiheisiinsa. Suomen Palvelijain Liiton innolla toiminut Urjalankylän palvelijaosasto oli julistanut pestilakon, jonka syntymisessä Annallakin oli osuutensa. Lakon vaiheita seurattiin paikallisessa työväenlehdessä. Samaan lehteen kirjoitti myös paikkakunnalle äskettäin palannut Julius Nurminen, joka kommentoi lakon jatkuvan yhä ”vaikka lakkolaisten vainoaminen onkin mennyt niin pitkälle, että p.o. puheenjohtaja on eroitettu palvelupaikastaan.”¹³⁷

136 *Hämeen Voima* 3.12.1907; Maaseudulta, ”Tammela Torajärvi”. Jari Ehrnrooth on tutkinut suurlakon jälkeisen agitaattoripuhunnan aatesisältöä ja vaikutusta. Hänen mukaansa puhujalla oli puhevallan käyttöön, mutta puheen sisältö oli annettu; puolueen nimissä oli lupa puhua vain jos pysyi puolueohjelmassa ja puoluekokousten päätöksissä. Agitaatiotilaisuuksissa julistettu sana ja sen vaikutukset poikkesivat pakostakin tästä ideaalista. Agitaattorit hakivat ilmaisunsa itse ja kansantajuistaminen muutti oppisisältöä tilanteen mukaan. Ehrnrooth korostaa, kuinka kiertävän puhunnan oli otettava yleisö valtaansa ja siinä samassa toteutettava vaikutusfunktionsa. Sanalla sanoen: sanan oli tultava lihaksi; Ehrnrooth 1992, s. 271–272.

137 *Hämeen Voima* 17.9.1907; Maaseudulta, ”Urjala”, alaotsikko ”Palvelijain lakko”.

Lokakuun alkupuolella kirjoittaja palasi aiheeseen tuomiten rikkureiden toiminnan. Hän selosti saman kuun lopulla lehdessä Urjalankylän ty Kipinän palvelijaosaston kokousta, jossa oli päätetty koko kuntaa koskevan lakkokokouksen järjestämisestä.¹³⁸ Palvelijoiden asia näyttää muodostuneen kirjoittajalle tavanomaista läheisemmäksi. Tälle oli syynsä.

Anna ja ”Torajärvellä muodostetun agitaatiopiirin” puhujaksi valittu Julius olivat kohdanneet ehkä jo kesällä 1907 pestilakon merkeissä. Tästä seurasi pian tuttavuuden syveneminen seurustelusuhteeksi. Suhdetta tiivistä osapuolten yhteinen kutsumus työväenliikkeen palveluksessa. Vuoden lopulla Anna ja Julius esiintyivät jo yhdessä.¹³⁹

Julius Nurminen oli Annan kohdatessaan vielä 19-vuotias, mutta saanut politiikasta jo hyvän tuntuman. Hän oli palannut Tohmajärveltä kotikuntaansa Urjalaan vuoden 1907 keväällä toimestaan erotettuna kiertokoulun opettajana. Anna oli nelisen vuotta aatetoveriaan vanhempi. Julius oli aloittanut pian Urjalaan saavuttuaan toiminnan kotikylänsä työväenyhdistys Kipinässä toimien jo muutaman viikon kuluttua pidetyn ”suuren työväenkokouksen” sihteerinä. Kokous ajoi 10 tunnin työpäivään siirtymistä ja päätti ulkotyöläisten ammattiosaston perustamisesta.¹⁴⁰

138 *Hämeen Voima* 29.10.1907; Maaseudulta, ”Urjala”.

139 Tämä käy ilmi muun muassa Nuutajärven ty. Työn joulukuisen kokouksen lehtiselostuksesta:

”No niin siitä päivästä tuli ilta. Mutta annappas kun tuli seuraava aamu, silloin kulki hienona hyminänä puhe suusta suuhun että illalla saadaan kuulla esitelmää. Ja kun päivä odotuksestaan oli hiljaiseen iltaan ehtinyt niin ei ollutkaan se turhaa puhetta, sillä kun saavuin omalle pienelle tuvallemme, jonka jo toiset raatajat olivat seiniään myöten täyttäneet, niin saapui kokouksen pitäjää kaksittain, nimittäin toveri Anna Kemppi ja toveri J. Nurminen. Näistä ensin mainittu sai tilaisuuden ensinnä päästää äänensä kuuluville ja ei suotta toverit häntä kiittäneet sillä niin uskaliaasti ja reippaasti vuodatti hän sitä tietoa jota hän itseensä oli ammentanut josta lämmin kiitos hänelle. Hyvin oli Nurmisenkin esitys valaiseva, että oikein täytyy ihmetellä reipasta poikaa. Siis kiitos hänellekin”; *Hämeen Voima* 10.12.1907.

140 *Hämeen Voima* 30.4.1907; Maaseudulta, ”Urjala”.

Toukokuun puolivälissä hän esiintyi puhujana Kipinän hellun- tai-iltamissa, joiden ”Ohjelmakin tulee olemaan erittäin runsas ja arvokas, m.m. puhe jonka pitää toveri J. Nurminen.”¹⁴¹ Julius laati kirjoituksia paikallisiin työväenlehtiin käyttäen myös nimimerkkiä ”Knir”. Santeri Nuortevan Forssassa julkaisemassa *Yhdenvertaisuudessa* olleessa jutussa oli iskevä ”Herätkää”-otsikko. Työväestöä kehoitettiin siinä vahvoin sanoin tiedon hankintaan ja aktiivisuuteen.¹⁴²

Juliuksen varsinainen ura agitaattorina paikkakunnalla käynnistyi lopullisesti Annan myötävaikutuksesta. Torajärvellä heinäkuussa 1907 pidetty työväenyhdistysten kokous oli päättänyt palkata Anna Kempin kahden kuukauden ajaksi yhteiseksi puhujakseen. Hän joutui kuitenkin kieltäytymään tästä saatuaan Porin piirin naispuhujan pestin.¹⁴³

Tämä avasi Juliukselle mahdollisuuden, jota hänen puolestaan pohjustettiin lehdessä jo noin viikon kuluttua seuraavasti:

Kun Anna Kemppi t.l. N:o 92 ilmoittaa Urjalalaisille, että hän ei voikkaan ottaa puhujan tointa täällä vastaan, niin sen johdosta pyytäisin esittää asianomaisten huomioon seuraavaa: Olen puhunut Opettaja Julius Nurmisen kanssa ja hän on ilmoittanut olevansa halukas ottaa mainitun toimen, ja mitä tulee puhujataitoon ynnä muihin ominaisuuksiin mitä vaaditaan työväenpuhujalta, niin en voi muuta kuin mitä lämpimämmin suosittaa häntä asi-

141 *Hämeen Voima* 16.5.1907.; Maaseudulta, ”Urjala”.

142 *Yhdenvertaisuus* 8.7.1907; Lähiseudulta, ”Urjala”

143 Anna kirjoitti asiasta selvityksen paikalliseen työväenlehteen: ”Urjalalaisille. Mielipahalla täytyy minun täten ilmoitta tovereille Urjalassa, että olen valittu Porin piirin vakinaiseksi puhujaksi, joten joudun nyt sanani syöjäksi siinä, etten voikaan nyt ottaa vastaan kunnallispuhujan tointa Urjalassa, johon kyllä annoin jo lupauksenikin. Mutta nyt olen päättänyt lomapäivinä aina Urjalan takamaille pistäytyä, vaikka ei siitä voi mitään matkasuunnitelmaa tehdä, koska tulen itse sitten ”Hämeen Voimassa” ilmoittamaan tulostani. Pyydän nyt sydämeni pohjasta anteeksi tämän ”pettämiseni” sillä olosuhteeni vaativat minun pysymään Porissa, niin etten voi auttaa asiaamme nyt mitenkään muuten.

Toveritervehdyksellä. Anna Kemppi.”; *Hämeen Voima* 20.8.1907.

anomaisten huomioon. Niissä paikoissa kun toveri Nurminen on esiintynyt, on hän saavuttanut tavattoman suosion etevänä puhujana. Siis, nyt kuin on tilaisuus saada hän, kieltäytyneen Kempin tilalle niin käyttäkää sitä. Asianosaiset voivat kääntyä joko hänen itsensä tai allekirjoittaneen puoleen. Jukka Helin.¹⁴⁴

Suosituksen esittäjä oli yksi työväenyhdistys Kipinän voimamiehistä. Hän oli toiminut muun muassa tämän perustavan kokouksen puheenjohtajana. Juliuksella oli näin takanaan kotikylänsä työväestön johdon kannatus.

Syyskuun alussa totesi nimimerkki ”J-us” paikallisessa työväenlehdessä, että saman kuun 8. ja 9. päivä ovat urjalalaisille kaksi tärkeää päivämäärää, koska niiden aikana kunnallisjärjestö pitää kokouksen hunningolle menneen yhteistoiminnan järjestämisestä. Näin Julius vielä itse korosti peitetysti valintansa tärkeyttä. Seuraavassa numerossa kerrottiin Urjalan Saviniemen ty:n päätäneen hyväksyä Juliuksen puhujaksi, ”koska Anna Kemppi oli mennyt Poriin.”¹⁴⁵

Asia ei kuitenkaan edennyt toivotulla tavalla. Paikallislehden kunnallisjärjestön kokousta koskevasta selostuksesta käy ilmi, että tilaisuudessa esitettyjen mielipiteiden mukaan ”agitatsoonia on jo harjoitettu liiaksikin!” Enemmistö oli kuitenkin toista mieltä ja toivomuksia lausuttiin ”vapaaehtoisesta agitatsoonista”. Selostuksen mukaan opettaja Julius Nurminen lupautui lopulta omalla kustannuksellaan ja tovereiden vapaaehtoisella avustuksella esitelmöimään ja puhumaan syyskuun aikana yhdessätoista eri paikassa. Tovereita pyydettiin järjestämään kokoukset ja ilmoittamaan niistä. Artikkelissa todettiin lopuksi, että ”Ottakaa myöskin huomioonne, että puhuja tekee tämän työnsä palkatta.”¹⁴⁶

Julius joutui näin jatkamaan itsensä markkinointia. Hän järjesti puhekierroksen alueen avainyhdistysten jäsenistön keskuudessa ja antoi tilaisuuksissa ”näyteluennot” voidakseen vakuuttaa

144 *Hämeen Voima* 29.8.1907; ”Urjalalaisille huomattavaa”.

145 *Hämeen Voima* 5.9.1907; Maaseudulta, ”Urjala”. sekä 7.9.1907 samalla palstalla ”Urjala – Saviniemi”.

146 *Hämeen Voima* 14.9.1907; Maaseudulta, ”Urjala”.

kuulijat ammattitaidostaan. Saattoi olla, että miehen vähäinen ikä ruokki ennakkoluuloja. Palkatun agitaattorin kustannukset koettiin joka tapauksessa rasittaviksi ja vapaaehtoista valistustyötä kannatettiin.

Valinnan pitkittyessä Julius näyttää jo menettäneen uskoaan ratkaisuun. Hän toimitti paikallisen työväenlehden yleisöosastolle omissa nimissään kirjoituksen ja painotti piiriin kuuluville työväenyhdistyksille omaa valmiuttaan tehtävään todeten, että ”Kyselyjen johdosta pyydän ilmoittaa, että kieltäydyin Hiitolan kiertok. opettajan toimesta, kun tahdoin pysyä teille antamassani lupauksessa. Olen siis vapaa ottamaan tarjoamanne agitaattorin toimen vastaan... Jos tahdotte välttää tuota, ettette tule toisen kerran petetyksi, niin toimikaa ripeämmin asiassanne.”¹⁴⁷

Vaikuttaa siltä, että Juliuksella ei ollut kilpailijoita. Tehtävän täyttäminen ei vain luonnistunut muista tekijöistä johtuen. Osa-syynsä viiveeseen saattoi olla sillä, että uusi agitaattori palveli useampien kuntien työväenyhdistyksiä. Nuorta miestä Urjalan kylästä ehkä aluksi muualla oudoksuttiin.

Loppujen lopuksi asia näyttää ratkenneen nopeasti tämän jälkeen, koska Julius saattoi ilmoittaa lehden seuraavassa numerossa agitatsioonipiirin puhujana esiintyvänsä sekä Urjalassa ja Tammelessa ja toivoi ”agitatsioonitoimikunnan ensi tilassa järjestävän jatkon tälle matkalle, syystä että paikkakuntaa tuntemattomana se on minulle mahdotonta.”¹⁴⁸

Juliuksen ryhtyessä agitaattorin tehtävään oli sosialidemokraattisen puolueen toiminta ohittanut voimakkaimman kasvuvaiheensa. Sen jäsenmäärä oli vuodesta 1904 viisinkertaistunut parissa vuodessa. Samalla jaksolla työväenyhdistysten määrä kasvoi lähes kymmenkertaiseksi. Se oli noussut ensimmäisissä yksikamarisen eduskunnan vaaleissa maan valtapuolueeksi. Läpimurron poikkeuksellisen nopeuden syynä olivat olleet suurlakon luoma ilmapiiri ja sortovuosien tilanne. Sosialidemokraatit olivat

147 *Hämeen Voima* 3.10.1907; Yleisöltä, ”Lehdessänne pyydän sijaa seuraavalle:”

148 *Hämeen Voima* 10.10.1907; Lähiseudulta, ”Sosialistinen valistustyö”.

onnistuneet saamaan johtoonsa laajenevan torppariliikkeen ja puolueen jäsenluku kasvoi erityisesti syrjäseuduilla.¹⁴⁹

Puolueen menestykseen oli myös vaikuttanut valistustyön organisointi. Jokaiseen piiriin perustettiin ”agitatsioonivaliokunta” ja palkattiin piiriagitaattori. Kasvunsa ja menestyksensä myötä puolue samalla radikalisoitui ja marxilaistui. Monilla sosialidemokraatteihin liittyneillä oli toisaalta sortokauden seurauksena voimakas suomalaiskansallinen motivaatio.¹⁵⁰

Eino Ketola on tiivistänyt tutkimuksessaan sosialidemokratian suhteen kansallisuuskysymykseen niin, että puolue oli purjehtinut olemassaolonsa ajan sosialismin ja nationalismin ristiaallokossa, jossa Suomen asema Venäjän valtakuntaan kuuluneena suuruhtinaskuntana olisi suorastaan pakottanut kannanottoihin, mutta itsesäilytyspyrkimys oli pitänyt puolueen viralliset reaktiot suhteellisen varovaisina. Puolueen sisällä oli hahmoteltavissa kansallinen linja, jonka ohella siellä esiintyivät sekä E. Valppaan myöntöväisyyssinja, että O. W. Kuusisen johtama ”siltasaarelaisuus”, jossa kansallisilla näkökohdilla ei ollut suurta sijaa.¹⁵¹

Hämeen lääni oli vuonna 1906 jäsenistöltään puolueen toiseksi suurin. Urjalassa kehitys oli noudattanut maan trendiä. Kunnassa toimi 14 työväenyhdistystä. Näiden jäsenmäärä nousi yli 1.000 henkeen. Ensimmäisissä vaaleissa eduskuntaan valittiin Urjalasta työmies ja mäkitupalainen Evert Hokkanen.

Vastapainoksi sosialistisen työväenliikkeen uskonnonvastaisuudelle perustettiin myös kristillisiä työväenyhdistyksiä. Urjalaan vuonna 1906 syntynyt yhdistys oli ensimmäisiä maaseudulla. Sen isä, paikkakunnalla vaikuttanut pastori Lehtonen, oli

149 Soikkanen 1975, s. 113–114.

150 Miina Sillanpää kuvaa vuonna 1933 julkaisemassaan muistelukirjoituksessa työläisnaisten vuosisadan alun kansallismielistä ”ryssänsorron” vastustamista, toimenpiteitä ”ryssäisvallan vainotoimenpiteiden” eliminoimiseksi sekä ”työläisnaisten kagaalikomitean” muodostamista. Alkuvaiheessa kehittynyt yhteistyö porvarillisten naispiirien kanssa ja näiden rahoitustuki valistustyöhön laittomien asevelvollisuuskutsuntojen vastustamiseksi päättyivät kuitenkin pian keskinäisiin erimielisyyksiin; *Kansan Työ* 24.9.1933.

151 Ketola 1987, s. 27.

yksi liikkeen puuhamiehistä. Tämä loi oman jännitteensä seudun työväenliikkeen toimintaan, vaikka kristillisyyteen pohjautuva järjestäytyminen kuihtuikin melko pian vähäisen vaalimenestyksen myötä.¹⁵²

Julius ryhtyi tehtäväänsä tilanteessa, jossa työväenaatteen voimakkain euforia oli jo hellittämässä. Monien innolla perustettujen työväenyhdistysten toiminta alkoi hiipua. Muut puolueet tehostivat toimintaansa vaaleissa pettymykseksi koetun menestyksen sisuunnuttamina. Ne houkuttelivat piiriinsä muista, kuin aatteellisista syistä työväenpuoluetta kannattaneita. Äänioikeus uudistusta ja sortovallan tilapäistä helpottumista seurasi suvantovaihe, joka heijastui passiivisuuden yleistymisenä.

Köyhälistö odotti ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan vaalikampanjassa luvattuja uudistuksia. Se pettyi kun niitä ei tulutkaan. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että kustannuksia aiheuttavan puhujan valinta ja agitaation tehostaminen kohtasivat vastarintaa. Työväenjärjestöjen toiminta katettiin lähes yksinomaan jäsenistön pussista, eikä tämä maaseudulla ollut erityisen runsas.

Julius kiersi piirin agitaattorina aktiivisesti aluettaan ja esiintyi työväenyhdistysten tilaisuuksissa. Vuoden 1907 lokakuun lopulla paikallisessa työväenlehdessä muistutettiin jäseniä arpajaisista, jonka ohjelmassa oli ”mm. näytelmä Hetken lapsi, kilpailuja runonlausunnassa, sadun kerronnassa sekä puhe тов. J. Nurmielta. Lopuksi tanssia”¹⁵³

Joulukuussa hän suoritti laajan kierroksen pitäen puheen kolmessatoista eri tilaisuudessa Tammelan, Kalvolan ja Urjalan yhdistyksille. Näitä koskevassa yhteisilmoituksessa muistutettiin, että toverit paikkakunnilla ”huolehtivat kokouspaikasta, samalla myös vielä huomautetaan asianomaisten yhdistysten rahastonhoitajien vielä täyttämään velvollisuutensa”¹⁵⁴

152 Ojanen 1989, s. 74.

153 *Hämeen Voima* 29.10.1907; Maaseudulta, ”Työläiset ym. urjalalaiset”

154 *Hämeen Voima* 23.11.1907; Lähiseudulta, ”Sosialistinen valistustyö”.

Huomautus rahastonhoitajille tarkoittaa puhujan palkkion suorittamista. Julius joutui keräämään ainakin osan kulukorvauksistaan ja palkkioistaan tilaisuuksissa paikan päällä. On helppoa kuvitella, että tämä ei ollut ongelmatonta. Lehtikirjoituksista on myös pääteltävissä, että aikaisemman agitaation jäljiltä oli taloudellisia epäselvyyksiä, joista väki purnasi. Nekin olivat tekijöitä, joiden perusteella julistustyön tehostaminen ei saanut varuksetonta myötäk aikua. Asenteissa heijastui myös normi, jonka mukaan aatteellisesta työstä ei pitäisi yleensä maksaa.

Vuoden 1907 marraskuussa Anna palasi Porista Juliuksen luo Urjalaan. Tästä alkoi puolisoiden kymmenen vuotta kestänyt yhteiselämä ja sitä leimannut tiivis puoluetö.

2.3 Juliuksen juuret ja kehitys

Julius Ivar Nurminen oli syntynyt 9.6.1887 Sääksmäellä. Hänen vanhempansa suutari Jakob (Jaakko) Edvard Nurminen ja Maria Adolfin os. Lindström olivat muuttaneet Urjalasta sinne vuonna 1881. Perhe palasi lähtöseudulle Juliuksen ollessa parivuotias ja asettui Urjalankylän Simolaan.¹⁵⁵

Juliuksen vanhemmista isä Jaakko oli syntynyt 1850 ja äiti Maria 1851. He olivat hänet saadessaan lähes nelikymppisiä. Perheeseen syntyi viisi lasta: kaksi poikaa ja kolme tytärtä. Julius oli

155 Tammela/Urjalan henkikirjat v.1909 ja Tammela/Urjalan kalunkirjoitukset v. 1915–1917, HMA. On sanottu, että Suomessa työväenliikettä hallitsi suurlakon edellä käsityöläisraatitio. Muuallakin Euroopassa varsinkin kiertävissä käsityöläisammateissa toimineet ja opinkäyneet käsityöläiset muodostivat paitsi organisoidun työväenliikkeen ytimen myös puoluepoliittisesti aktiivisimman ammattiryhmän. Tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota suutarien ja räätälien osuuteen työväenliikkeen aktiivien joukossa; vuosien 1907–1918 sos.dem. kansanedustajista 17 omasi tämän taustan joko suoraan tai isiensä välityksellä. Vastaavasti naisliikkeen puolella alkuvaiheen toiminnassa nousivat esiin palvelijat ja ompelijattaret.

heistä toiseksi nuorin. Suvun juuret olivat molempien vanhempien puolelta Urjalassa.¹⁵⁶

Julius kävi nelivuotisen kansakoulun ja sai sen päätökseen vuosisadan vaihteen tienoilla 12–13 vuoden ikäisenä. Hänen opinahjonaan toimi oletettavasti lähinnä sijainnut Nuutajärven tehtaan vuonna 1883 perustama yksityinen kansakoulu. Sen opetus oli kunnan köyhille lapsille ilmaista.

Työväen toimintaa Urjalassa aktivoi omalta osaltaan kaupunkien ja teollisuuskeskusten läheisyys. Ensimmäinen työväenyhdistys kuntaan perustettiin vuonna 1901 vielä ”wrightiläisen” työväenliikkeen myöhäisilmiönä. Sen sääntöjen vahvistamisessa ilmeni kuitenkin ongelmia ja perustaminen jouduttiin uusimaan seuraavana vuonna.¹⁵⁷ Juliuksen oman, mutta erityisesti hänen omaistensa aktiivisuuden kohde – Urjalankylän Työväenyhdistys Kipinä – sai alkunsa 52 perustajan voimin joulukuussa 1905. Vuonna 1913 kunnassa laskettiin toimivan 12 työväenyhdistystä. Ensimmäinen tiedossa oleva päätös ”Punaisen Kaartin” perustamisesta Urjalaan on vuodelta 1906.¹⁵⁸

156 Tammela/Urjalan syntyneiden luettelo v. 1794–1860, s. 181 ja 294. Kirjoittajalle Juliuksen urjalalaisuus oli yksi vastaan tulleista yllätyksistä. Oman isän joskus sanomana oli mieleen jäänyt, että Anna-mamma olisi lähöisin Urjalasta. Se, että poika ei tiennyt oman isänsä kotipaikkaa kuvaa osaltaan menneisyyden kieltoilmiötä. Toisaalta Urjala-yhteys ja Juliuksen lähiomaisten näkyvä panos paikkakunnan työväenliikkeessä houkuttelivat olettamaan, että joku heistä olisi saattanut toimia esikuvana Linnan ”pentinkulmalaisille”. Urjalan seudulla vielä elävien suvun edustajien taholta sellaiseksi mainittiinkin tämän kirjassaan kuvaamaa ”laukkuryssä”. Hänen mallinaan olisi ollut Juliuksen sisaren nainut ja paikkakunnalta myöhemmin kadonnut karjalaiskauppias.

157 Suodenjoki 2010, s. 112–113.

158 Kipinän alkuaikaa koskevat pöytäkirjat ovat tallentuneet Työväen arkistoon toisin, kuin monien muiden yhdistysten asiakirjat kansalaissotaa edeltäneeltä jaksolta. Sidoksen n:o 1 kannessa lukee Maj-Lis Nurmisen nimi. Hän oli Juliuksen Emil-veljen aviottoman Toivo-pojan jälkeläinen. Kirjan sivuilla on myös lapsen piirroksia. Nimen kirjoittaja oli löytänyt kirjan kotitalonsa ullakolta ja käyttänyt sitä piirusteluunsa. Aineisto luovutettiin Työväen Arkistolle 1960-luvulla sen ollessa jo menossa hävitettäväksi muun ullakkoroinan mukana; Urjalankylän Työväenyhdistys Kipinän pöytäkirjat n:o 1, TA.

Juliuksen perheenjäsenet osallistuivat Kipinän toimintaan yhdistyksen alkuvaiheista lähtien. Vanhempi Emil veli toimi rahastonhoitajana ja edusti Kipinää alueen ”Akitatuunikomiteassa”.¹⁵⁹ Hänen puolisonsa Maria liittyi yhdistykseen sen perustamisvuonna ja ura jäsenenä ulottui aina 1950-luvulle. Myös Juliuksen sisar Olga ja hänen puolisonsa olivat Kipinän aktiiveja. Myöhemminä vuosina jäsenluetteloon ilmestyy vielä Toivo Nurminen, joka oli Emilin tunnustettu, avioton jälkeläinen.

Kun Kipinä perustettiin, ei Julius oleskellut pysyvästi Urjalassa. Hän vietti kyseisen vuoden alkupuolen pikku- ja kiertokoulunopettajien valmistuslaitoksessa Kuortaneella sekä toimi saman vuoden syksystä vuoden 1906 loppuun kiertokoulun opettajana Tohmajärven Kutsunvaarassa. Yhdistyksen asiakirjoihin hänen nimensä ilmestyy kesällä 1907.

Julius mainitsi sosialidemokraatiksi tulonsa kannalta ratkaisevaksi tapahtumaksi kotikunnassaan vuoden 1906 kesällä pidetyt sosiaaliset luentokurssit. Aatteellinen herääminen sijoittui ajan-kohtaan, jolloin hän vietti ensimmäisen opettajanvuotensa jälkeistä kesälomaa kotonaan. Kipinä oli ollut tällöin toiminnassa muutaman kuukauden – Julius itse täytti kesällä 19 vuotta.¹⁶⁰

159 Emilin perunkirjassa vuodelta 1927 mainitaan maksettavien joukossa 300 mk:n velka Kipinälle. Näin hänkään ei rahastonhoitajana välttynyt sekoitamasta yhdistyksen ja omia rahojaan; Juho Emil Nurmisen perunkirja, Tammela/Urjalan kalunkirjoitukset 1927–30, HMA.

160 Julius on sisällyttänyt asiaa koskevan selostuksen Tohmajärven seurakuntaneuvostolle erottamisasiassaan laatimaansa vastineeseen: ”Socialidemokraatiksi tulin viime kesänä, kun kotikylässäni Hämeen läänin entisen kuvernöörin, Salaneuvos Costianderin lahjoittaman Urjalan kunnan kansan sivistys rahaston johtokunta, toimi sosiaaliset luentokurssit, joissa luennoi seuraavat opettajat seuraavista aiheista: Pastori Yrjö Loimaranta luennoi siveellisyyksykysymyksestä uskonnon kannalta; lääkäri Yrjö Partanen luennoi siveellisyyksykysymyksestä terveydenhoidon kannalta ja opettaja Pylkkänen samasta kysymyksestä raittiuden ja talouden kannalta. Maisteri Joos. Sojoniemi luennoi sosiaalisesta kysymyksestä ja lasten kasvatuksesta; Maisteri Santeri Nuorteva luennoi kirkollisista kysymyksistä ja osuustoiminnasta; valtiopäivämies Juho Astala uudesta valtiopäiväjärjestyksestä ja vaaliasiasta ja ylioppilas, Neiti Hinkkanen kieltolaista. Näillä kurseilla tuli minusta socialidemokraatti”; Pöytäkirja 1.1.1907, Tohmajärven kirkkoneuvoston pöytäkirjat, JoMA.

Kuortaneella vuodesta 1902 toimineen yksityisen opettajaseminaarin kurssi kesti vain lukukauden. Juliuksen valmistumista seuranneena vuonna se pidennettiin lukuvuoden pituiseksi. Samoihin aikoihin keskusteltiin yleisesti koulutuksen laajentamisesta kahteen vuoteen.¹⁶¹ Julius valmistui seminaarista sisarensa Olgan kanssa vuoden 1905 keväällä. Seitsemän yhdeksästä kurssilaisesta oli naisia.¹⁶² Tämä kuvastaa kiertokoulunopettajien sukupuolijakautumaa. Se antoi jo tuolloin aihetta lehtikirjoitukseen.

Kuortaneen seminaarin lyhyden perusteella voi ymmärtää Juliuksen myöhempää taipumusta peitellä koulutuksensa puutteellisuutta, vaikka opettajan titteli olikin hänelle mieluisa. Tästä saattoi johtua myös se, että hän joutui aloittamaan opetus-työnsä Tohmajärven syrjäisessä koilliskolkassa. Sinne paremman valmennuksen saaneet kasvattajat tuskin olivat ensimmäisenä hakeutumassa.

Tohmajärvellä toimi vuosisadan alussa kolme kiertokoulua. Viimeksi näistä oli vuonna 1900 perustettu Kutsun(vaaran) koulu. Siitä muodostui Juliuksen ainoa työpaikka opettajan tehtävässä. Tässä asemassa hän ryhtyi kesällä 1906 pidettyjen luentokurssien innoittamana perustamaan paikkakunnalle työväenyhdistystä. Kutsunvaaran ty. Yritys sai näin alkunsa hänen aloitteestaan marraskuussa 1906.¹⁶³

On huomionarvoista, että Julius oli tämän toteuttaessaan vielä alle kaksikymppinen. Hänellä itsellään ei ollut oikeutta äänestää

161 Aiheesta enemmän Heikkinen ja Leino-Kaukiainen (toim.) 2012; Tuula Hyrrö; ”Alkuopetus kiertokoulusta kansakouluun”, s. 327–347.

162 Alempi kansanopetus 1.6.1907, s. 47.

163 Ty Kutsunvaaran ”Yritys”, tilasto vuodelta 1906, Sos.dem. puoluetilastot, TA. Tilastolomakkeen takasivulle on kirjoitettu seuraava lisäteksti: ”Työväenyhdistyksen perustajan Julius Nurminen on Tohmajärven kirkkoneuvosto eroittanut virastaan, hän nimittäin oli tässä kylässä kiertok. Opettajana ja selvitti työläisille sosialidemokraattisen puolueen ohjelmaa, josta syystä hän eroitettiin virastaan. Mutta kun ei Nurminen ole mitään virkavirhettä tehnyt, niin seurakuntalaiset tekivät tuomiokapituliin valituksen josta ei ole vielä tullut tietoa miten siellä asia ratkaistaan. Joulusta alkaen on Nurminen toiminut Tohmajärven kunnallisagitaattorina.”

tulevissa eduskuntavaaleissa, jotka olivat yleisen äänioikeuden myötä Yrityksen perustamisen määräävin vaikutin. Alaikäisyytensä johdosta hän ei voinut kuulua edes yhdistyksen johtokuntaan.

Kiertokoulujen ylläpidosta vastasi kirkko seurakuntineen. Kansanopetuksen ohella tavoitteena oli torjua maallistumisen vitsauksia. Koulut olivat kirkon tiukassa otteessa. Uskonnolla oli vahva asema niiden opetusohjelmassa sekä opettajien koulutuksessa. Harrashenkisen Kuortaneen seminaarin johtaja Kaarlo Wesalakin oli suorittanut saarnaajan ja tutkinnon toiminut opettajantoimensa ohella vuosia tässä tehtävässä.¹⁶⁴

Kirkon näkökulmasta ei ollut samantekevää mitä sen ylläpitämien koulujen opettajat tekivät yksityiselämässään. Kun kävi ilmi, että Julius esiintyi puuhamiehenä sosialistisen yhdistyksen perustamisessa, syntyi seurakunnan kanssa sovittamaton ristiriita. Se johti hänen nopeaan irtisanomiseensa. Keskeisessä roolissa asiassa toimi seurakunnan kirkkoherra, rovasti ja jumaluusopin tohtori Johan Cederberg. Julius on kuvannut erottamisprosessia myöhemmin kahdessa lehtikirjoituksessa. Sen eteneminen ja perusteet käyvät ilmi niistä hänen näkökulmastaan vahvasti elettyinä.¹⁶⁵

164 Verkko 1909, s. 186.

165 *Hämeen Voima* 10.12.1907 ja *Eteenpäin* 3.8.1909. Molemmista seuraavat katkelmat; ”Pappi kansan ystävänä.

E i l e i p ä ä - k a p u l a s u h u n – Eräs kiertok. opettaja sai vastaanottaa näin kuuluvan todistuksen: ”Kiertokoulun opettaja NN. Oli ollut kolmantena kiertokoulun opettajana X järvellä ja työskennellyt täällä puolitoista vuotta. Kun hän ymmärtämättömyydestä (!) tai ajattelemattomuudesta (!) on koulun ulkopuolella levittänyt mielipiteitä, jotka ovat ristiriidassa kirkkomme opin kanssa ja hänen toimensa siis tuli opetettaville lapsille (!) vahingolliseksi, on kirkkoraati katsonut raskaaksi velvollisuudekseen erottaa hänet koulutoimestaan. – Muuten hän on ahkerasti tehnyt koulutyötään ja käyttänyt itseään raittiisti ja siivosti. Myöskin nyt onnettomuuden häntä kohdatessa on hänen käytöksensä ollut arvokas ja nöyrä (!). Ja kun hän elämän koulussa vakiintuu ja oppii pysymään erossa siitä, mikä on vastoin hänen velvollisuuksiaan, on toivottava, että hän hyvillä ja etevillä opettajanlahjoillaan tulee siunauksella vaikuttamaan opettaja-alalle.” (*Hämeen Voima*) ”Tehän kuulutte levittävän sitä vaarallista sosialismia”, oli pyylevän

Julius oli henkilökohtaisesti kutsuttu paikalle erottamisesta päättäneeseen kirkkoneuvoston kokoukseen. Hänelle tarjottiin näin vielä mahdollisuus puolustautua sen edessä. Tätä Julius ei tehnyt, vaan lähetti paikalle edustajansa, joka luki kokoukselle hänen kirjallisen puolustuspuheensa.

Sen sisältö ja päätös ovat kaikesta päätelleen olleet viimeinen naula hänen erottamisensa arkkuun. Kokouksessa paikalle kutsuttu kansakoulunopettaja todisti vielä, kuinka Julius oli toiminut nuorisoseuran tilaisuudessa sosialistisena agitaattorina sekä vaatinut uskonnonopetuksen poistamista kouluista. Hän oli myös sanonut kirkollisten olojen nurinkuruisuuden selvenevän siitä, että kirkossa kävijät rukoilevat, että Jumala edistäisi huoria ja juoppoja, sillä valtiohan kannattaa tällaisia laitoksia ja kirkoissa rukoillaan kaikkien laillisten tointen edestä.¹⁶⁶

Eräät työväenhenkiset kyläläiset aikoivat valittaa Juliuksen puolesta tuomiokapitulille. Tämä jäi kuitenkin tekemättä, kun kuultiin asianajalta, että kirkkoneuvoston päätöksiin ei liity valitusoikeutta. Myös todistajana toimineen opettajan kotirauhaa häirittiin. Juliuksen palkanmaksu päättyi välittömästi, vaikka hän oli vaatinut sen jatkuvan lukukauden loppuun.

Juliuksen elämässä tapahtui irtisanomisen seurauksena näin nopea muutos. Opettajan tehtävä vaihtui sosialidemokraattisen puolueen Tohmajärven kunnallisagitaattorin toimeksi. Hän kirjoitteli muun muassa nimimerkillä ”Knir” paikalliseen työväen-

rovastin ensi sanat tervehtiessään virkakansliassaan eräänä joulukuun lauantai-iltana, jolloin olin pappilassa täyttynyttä kiertokoulun päiväkirjaa viiemässä. Käsitin sosialismin täydellisimmäksi ja jaloimmaksi kaikista maailmassa esiintyvistä aatteista. – nälkäisille leipää, sorretuille oikeutta kuisi nytkin vissi ääni rinnassani – siitä johtui, että silmät tavallista suurempana kysyin ”onko sosialismi vaarallista” ”On se. Eikä sitä ainakaan teidän sivi levittää” sain vastaukseksi. ”No, miksi niin”.

”Jaah, se sopii kyllä mustalle työmiehelle, mutta pienten lasten opettajalle se on aivan mahdotonta. Kyllä teidän on kerrassaan lakattava sitä tekemästä jos edelleen opettajana aiotte olla.” ”Saako edes vaaliasiaakaan selvittää.” ”Kyllä mutta agiteeraaminen on jätettävä.” Minkälaiset evästykset sainkaan” (*Eteenpäin*)

166 Pöytäkirja 1.1.1907, Tohmajärven kirkkoneuvoston pöytäkirjat, JoMA.

lehteen ja kiersi työväenyhdistysten tilaisuuksissa värväämässä väkeä uurnille ensimmäisissä eduskuntavaaleissa.¹⁶⁷

Vaalityö osoittautui menestykselliseksi. Tohmajärven työväestön edustajana eduskuntaan nousi veturinkuljettaja Antti Hämäläinen Värtsilästä. Kaikesta päätellen Juliuksen agitaattorin tehtävä oli sovittu vaaleihin saakka kestäväksi. Hän matkusti niiden tapahduttua Urjalaan. Papinkirjansa hän siirsi Tohmajärveltä Kotkaan vasta vuonna 1909.

2.4 Uusille urille

Julius palasi kotiinsa erotettuna opettajana, joka oli löytänyt politiikasta uuden ulottuvuuden elämälleen. Paluusta ja toimen menettämisestä kesken kouluvuoden välittyi ympäristölle epäonnistumisen maku. Se ei haitannut nuoren miehen esiinmarssia. Pikemminkin paneutuminen puolueutyöhön järkeisti tapahtumat ja antoi Juliukselle marttyyrin sädekehän. Tässä yhteydessä Annan kohtaaminen oli hänen kannaltaan ratkaiseva onnenpotku.

Annalla oli Juliusta näkyvämpi ja vaikutusvaltaisempi asema liikkeessä. Hänen uransa sen jäsenenä oli kestänyt useita vuosia. Hän oli esiintymisessään Juliusta kiivaampi. Siitä työväki piti.

167 Esimerkkejä Juliuksen teksteistä: ”Kuuluisa Suomalainen Nuija on ristiretkellään poikennut myöskin tänne Tohmajärvelle, onpa saanut vielä muutamia pitäjän miehiä (suomettarelaisia) niin suuresti innostumaan, että he heiluttavat sitä yhtä varmasti ja taitavasti kuin olisi varressa itse edesmennyt YrjöKoskis-vainaa tai se kuuluisa entinen senaattori. Sattuma on onneksi joskus onneksi sosialisteillekin (niin täällä suvaitaan sanaa), niinpä sattuma johdatti minutkin Hakunkylään samaksi päiväksi, joksi nuijan agentti oli hosumiskokouksensa ilmoittanut. Kutsumattomana ja mahdollisesti vastenmielisen näköisenä istuin sanotussa kokouksessa kokonaista 4 tuntia, mutta paljon uutta sainkin silloin tietää.” (*Rajavahti* 27.2.1907). ”Työläinen ken lienetkin, oletko torppari tai pienviljelijä, oletko työvoimasi myynyt tehtaalainen tai vuosiorja suurviljelijällä, herää nyt jo vihdoinkin! Herää sorron yöstä! Herää nälkiintyneenäkin! Herää sittenkin vaikka sinua vielä nytkin 20 vuosisadalla tuuditetaan tietämättömyydessäsi! Herää Herää!!! (*Rajavahti* 8.3.1907).

Julius jäi Annan varjoon, mutta hyväksyi asemansa tämän äidilisten siipien suojassa. Elämä oli koetellut molempia, mikä yhdisti heitä. Vaikka liitto rakentui kahden aatteen ihmisen järkipäriselle yhteistyölle, liittyi siihen osapuolten vahva tunneside. Parin tiivistyvää yhteistoimintaa kantoi jatkossa toistuvien ahdinkovaiheiden sävyttämänä runsasta hedelmää.

Vuoden 1908 tammikuussa Hämeenlinnassa alkoivat kymmenen päivää kestäneet alueelliset sosialidemokraattiset agitaatiokurssit. Puolueen jäsenille maksuttomille kurseille ilmoitautui 62 osanottajaa. Ne saivat osakseen runsaasti huomiota paikallisessa työväenlehdessä. Anna Kemppi valittiin kurssien johtavaan toimikuntaan ja Julius huvitoimikuntaan. Anna piti toveritillassa osanottajille innostavan puheen.¹⁶⁸ Kurssien päätyttyä Annan ja Juliuksen yhteiselämä näyttää vakiintuneen avioliitonomaiseen muotoonsa.

Puolisoiden yhdessäoloon tuli pian tauko, kun Julius valittiin puolueen Porin piirin palvelukseen. Sosialidemokraattisen puolueen naisjärjestöjen aloitteesta oli puolueen yhteyteen aikaansaatua vuonna 1902 Ihanneliitto-niminen lapsijärjestö. Sen tavoitteena oli sitouttaa lapset jo varhain sosialismin ja työväenaatteen henkeen. Järjestön toiminta kiellettiin vuoden 1911 syksyllä tsaarinvallan mahtikäskyllä samassa yhteydessä kuin partiojärjestökin.¹⁶⁹

168 *Hämeen Voima* 21.12. 1907 sekä 9.1. ja 14.1. 1908; ”Sos. dem. agitaatiokurssit”.

169 Järjestön Ihanneliittoinen - lehtistä jaettiin naisliiton lehden välissä. Liiton poliittisen kasvatuksen sosialistinen motto kuului ”Me vaadimme: oikeutta hyvinvointiin, hyvinvointia kaikille”. Toiminnalla pyrittiin myös kilpailemaan pyhäkoulujen, raittiusjärjestöjen Toivonliittojen ja partioliikkeen kanssa. Kun Ihanneliittotyöhön ja sen sunnuntaikouluihin oli vaikea löytää pedagogisesti päteviä, sosialismin oppisisällön tuntevia opettajia järjestettiin puolueen tuella pienimuotoisia opettajakursseja. Ihanneliiton kohderyhmänä olivat aluksi 10–15 vuotiaat, josta rajoja laajennettiin myöhemmin 9–18 vuotiaisiin. Liittolaisilla oli omat symbolinsa, kuten jäsenkortit, oma lippu, hihamerkit ja oma laulu – jäsenten elämänohjeiksi oli vahvistettu kymmenen käskyä. Jäsenmäärä oli suurimmillaan vuonna 1911, jolloin siksi on arvioitu n. 2.500 lasta ja nuorta.

Poriin perustettiin piirin nais- ja nuoriso-osastojen toimesta vuoden 1907 marraskuussa toimintansa aloittanut Ihanneliittokoulu. Julius valittiin oletettavasti Annan myötävaikutuksella tämän opettajaksi.¹⁷⁰ Hän erosi vuoden 1908 alkupuolella Torajärven piirin työväenyhdistysten agitaattorin toimesta. Järjestelyn täydellisti puolisoiden näkökulmasta se, että Anna valittiin tämän jälkeen piirin naispuhujaksi.

Ihanneliittokoulun toimintaa rasittivat taloudelliset vaikeudet. Juliuksen uudelleen käynnistynyt opettajan ura ei muodostunut tämän johdosta pitkäksi. Koulu jouduttiin lakkauttamaan pariin talveen rajoittuneen työskentelyn jälkeen. Ongelmien seurauksena Julius siirtyi vuoden 1908 toukokuussa piirin puhujan tehtävään.

Keisari hajotti huhtikuussa 1908 edellisenä vuonna valitun eduskunnan. Uudet vaalit määrättiin pidettäväksi heinäkuun 1. ja 2. päivänä. Tilanne tuli sosialidemokraateille, kuten myös muille puolueille yllätyksenä. Vaalivalmisteluihin jäi aikaa vajaat neljä kuukautta. Valistustyöhön tarvittiin kaikki käytettävissä olevat puhujavoimat. Kun Ihanneliittokoulukin toimi vain talvikauden, tarjosi asetelma Juliukselle mahdollisuuden palata joustavasti poliittisen valistajan ammattiinsa. Hän ryhtyi kiertämään Porin piiriä yhtenä sen neljästätoista agitaattorista.

Toukokuusta kesäkuuhun kestäneen palvelussuhteen aikana Julius esiintyi kaikkiaan 45 puhetilaisuudessa. Hänellä oli niissä 5.720 kuulijaa eli keskimääri 127 henkeä tilaisuutta kohti. Eniten kansaa oli paikalla vaalien alla Loimaalla, jossa tilaisuuteen kertyi 600 osanottajaa. Nuorelle miehelle tarjoutui näin todellinen mahdollisuus testata kykyjään massojen edessä ilman tutun Hämeen kotikenttätua.¹⁷¹

Dokumenteista ei ilmene, että tämän suhteen olisi esiintynyt ongelmia, vaikka puhuja olikin edelleen vasta 20-vuotias. Juliukselle oli kertynyt jo runsaasti rutiinia valistustyönsä suorittami-

170 *Puolivuosisatainen työläisnaisten taival tahtuu*, Porin sos. dem. piirin naisyhdistyksen 50-v. kertomus, s.17.

171 Julius Nurmisen matkat 1908, Agitaattorien matkustustilastoa v. 1908 - 10, Turun pohjoisen sos. dem. piirin asiakirjat, TA.

nessa ja alkuvuoden agitaatiokurssi oli kohentanut hänen valmiuksiaan. Toiminta opettajana Porissa oli tehnyt hänen nimeään tutuksi piirissä.

Anna lietsoi samanaikaisesti vaali-innostusta hämäläisten keskuuteen. Voisi olettaa, että tämän vaiheen kuluessa puolisoiden kesken kypsyi päätös yhteisestä tulevaisuudesta jossain toisaalla. Annan avioeroprosessikin oli saanut päätöksensä Someron käräjillä ja odotti vahvistumistaan. Muutto uudelle paikkakunnalle tuntui ymmärrettävistä syistä houkutukselta, joka vapauttaisi olemasta ympäristön silmätikkuna.

Julius oli puolestaan hyvinkin todennut, että lasten opettaminen ei enää motivoinut sen jälkeen, kun hän oli havainnut pärjävänsä myös aikuisten valistamisessa. Molemmille lähtökohta oli otollinen – elämälle oli aika etsiä uutta suuntaa. Se sisälsi samalla päätöksen molempien tulevasta elämäntehtävästä työväenատteen palveluksessa. Julius palasi vielä Urjalaan ja alusti elokuussa uusille edustajille pidetyssä evästyskokouksessa poliittisista kysymyksistä käydyin keskustelun. Kokouksen lausumaan merkittiin sen pohjalta, että ”Sos. dem. edustajain on tinkimättä puolustettava Suomen kansan perustuslaillista oikeutta ja sotilaskysymyksissä seistävä puolueen takana”.¹⁷²

Sopiva ratkaisu muuton kohteeksi löytyi ”savolaisten Amerikasta”. Julius valittiin hakemuksensa perusteella 15.10.1908 alkaen Viipurin läänin läntisen vaalipiirin Kotkan agitatsioonipiirin puhujaksi. Vaalipiirin alueella toimi tuona aikana 168 työväenyhdistystä, joissa oli 14.000 jäsentä. Kotkan alapiirissä yhdistyksistä oli 79 – sen lisäksi 99 niiden alayhdistystä tai ammattiosastoa. Näissä oli kaikkiaan runsaat 6.000 jäsentä.¹⁷³

Viipurin läänin läntisen sos.dem. piirin Kotkan alapiirin johto joutui pitämään kynsin ja hampain kiinni itsenäisyydestään. Sen

172 *Hämeen Voima* 27.8.1908; Puolueyhdistysten hommia, ”Urjalan järjestäytynyt työväki”.

173 Kertomus Vaalipiiritoimikunnan toiminnasta s. 7–11, pöytäkirja Viipurin l:n läntisen vaalipiirin sos.dem. vaalipiirikokouksesta Kouvola 24.1.1909, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen Sos.dem. piiri, TA.

yhdistämisestä emopiiriinsä käytiin jatkuvaa kädenvääntöä. Itse­näisyyttä puolustettiin alapiirin huomattavalla jäsenmaksukerty­mällä ja tämän käyttämisellä maksajiensa hyväksi. Vuoden 1908 aikana tehtiin vielä päätös toisen alapiirin perustamisesta Lap­peenrantaan. Muutaman vuoden kuluttua kolmijako jouduttiin purkamaan ristiriitojen synnyttäjänä.

Vuoden 1908 eduskuntavaalien jälkeen oli kaikkialla vähen­netty agitaattorien määrää. Kotkan alapiirin agitatsioonitoimi­kunta katsoi kesäkuun lopussa

edulliseksi lakkauttaa syksyyn saakka varsinaisten puhujien pitä­misen. Kaikki puhujat, paisi sihteeri, pantiin pois. Kiivaan vaali­taistelun jälkeen puhumisen katsottiin olevan vähemmän tarpeel­lista. Muutenkin oli käytäntö osoittanut, että kesällä ei maksanut vaivaa kiertäviä puhujia lähettää. Lokakuussa otettiin varsinai­seksi puhujaksi Julius Nurminen.¹⁷⁴

Julius oli täyttänyt kesällä 21 vuotta. Sen aikaisen lainsäädän­nön nojalla hän ei ollut vielä muutamaan vuoteen täysikäinen. Juliuksella oli silti takanaan parin vuoden agitaatiokokemus kol­messa muussa piirissä sekä Hämeenlinnan kurssit. Hän oli myös kirjoittelut ahkerasti työväenlehtiin. Opettajan toimesta erote­tuksi joutuminen laskettiin valinnassa oletettavasti eduksi.

Vuoden 1908 aikana Kotkan sos.dem. alapiirissä esiintyi kaik­kiaan 31 puhujaa. Puhetilaisuuksia oli lähes 900 ja niissä noin 136.000 kuulijaa. Huolimatta myöhäisestä alustaan Julius ehti pitää kahden ja puolen kuukauden aikana 59 puhetta tai luen­toa 4.700 kuulijalle. Vain viisi muista puhujista ylsi koko vuoden aikana vastaavaan esiintymisten määrään. Piirin vuosikerto­muksessa todettiin, että ”Puhujien suhteen on paljon toivomisen varaa. Useat puhujat ovat kyllä perin pohjin innostuneita ja vai-

174 Kotkan agitatsioonipiirin toimintakertomus 1908 s. 34–35, pöytäkirja Viipurin I:n läntisen vaalipiirin sos.dem. vaalipiirikokouksesta Kouvolassa 24.1. 1909, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

vojaan säästämättömiä, mutta heidän tietojensa vähyyttä ja esiintymistapaansa usein valitetaan.”¹⁷⁵

Myös Anna löysi pian paikkansa poliittisena valistajana, kun Viipurin läänin sos.dem. naisten keskuskomitea nimitti hänet puhujakseen lokakuun lopulla. Kotkaan muuton jälkeen Anna ryhtyi käyttämään sukunimeä Nurminen, vaikka saikin tämän virallisesti vihkimisen kautta nimekseen vasta vuosien päästä. Hän halusi näin karistaa päältään Kempin nimen painolastin ja aloittaa uuden elämän. Se olikin sanan mukaisesti alkanut samoihin aikoihin hänen sisällään lapsen muodossa, joka ilmestyi maailmaan tulevana kesänä. Aika ajoin puoliset esiintyivät puhujamatkoilla myös yhdessä.

Puhujien tilanne muuttui, kun edellisenä vuonna valittu eduskunta hajotettiin vuoden 1909 helmikuussa. Uudet vaalit määrättiin pidettäväksi 1. ja 3. päivä toukokuuta. Nopeasti edellisiä seuranneet vaalit heijastuivat raskaasti työväenliikkeen kentätöyöhön. Viipurin läntisen sos.dem. piirin piirihallinto joutui toteamaan, että ”toiminta on ollut useissa paikoissa tykkänään lamassa, piiriverojen suoritus epäsäännöllistä, josta taas on ollut seurauksena se, että agitatsoonia ei ole voitu järjestää niin runsaasti kuin olisi suotavaa.” Silti piirin seitsemän puhujaa esiintyivät vaalien alla 18.000 kuulijalle 179 tilaisuudessa. Eniten ahkeroi

175 Kotkan agitatsioonipiirijärjestön toimintakertomus 1908 s. 39, Pöytäkirja Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sos.dem. vaalipiirikokouksesta Kouvossa 24.1. 1909, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA. Aikalaismuistelmän vuosisadan alkupuolelta kuvaa puhetilannetta seuraavasti: ”Sitten puhe. Se piti olla aivan alkeellista, niin kuin lapsille. Puhujahan seisoj joukon keskellä, joka täynnä ennakkoluuloja ja papiston harhaoppeja, ei ollut sosialidemokratiasta koskaan kuullut mitään – ellei pahaa. Kaikki, vähäpätöisemmätkin harhakuvat ja syytökset oli ensi kumottava. Aniharva oli vakava. Isäntämiehiä ja pikkuporvareita kokoontui huoneen nurkkaan irvimään. Tietämättömät työläiset seurasivat esimerkkiä matkimishalustakin. Puhujalle lennätettiin kokkapuheita vähäväliä. Se oli musertavaa puhujalle, kun juuri työväki ei omaa asiaansa tuntenut.; porvarien pilkka ei mitään merkinnyt, sitähän nytkin kuulee. Kokouksen loputtua tahtoivat ymmärtävät työläiset persoonallisesti keskustella. Sitä tekee mielellään, mutta yö on myös siinä kulunut puoleen”; Kymmenen vuotta 1909, s. 90.

Julius pitämällä 53 puhetta kolmelle ja puolelle tuhannelle osanottajalle.¹⁷⁶

Sosialidemokraatit menestyivät Viipurin läntisessä vaalipiirissä ja saivat edellisen vuoden vaaleihin verrattuna 1.673 lisääntä. Kotkasta eduskuntaan valittiin aikaisempaan tehtävänsä palaneen piirisihteeri August Vesan tilalle F. E. Kellosalmi. Piiri keskeytti vaalien jälkeen kaiken maksetun luento – ja esitelmätoiminnan. Myös Julius joutui tämän taloudellisten realiteettien saneleman toimenpiteen kohteeksi ja menetti puhujan toimensa.

Perheen elämää varjosti jonkin aikaa epävarmuus. Sitä kirkasti lapsen syntyminen heinäkuun lopulla. Isänsä mukaan ristitty Julius Emil muodostui puolisoiden kirkossa vahvistamattoman liiton sinetiksi. Poika korvasi Annalle osan siitä menetyksestä, joka hänelle oli avioeron yhteydessä koitunut.

Anna oli jatkanut Juliuksen rinnalla myös omaa puhujauraansa. Hän profiloitui erityisesti naisasioiden asiantuntijaksi ja piti vuoden 1909 tammikuussa piirissään kahdeksan luentoa naiskysymyksestä 950 kuulijalle. Julius luennoi vaalipuheittensa ohella 35 kertaa maatalouskysymyksestä, historian käsitteistä sekä vanhuudenvakuutuksesta vajaalle 3.000 kuulijalle. Piirin eri puolille ulottuneet luentomatkat veivät molempien aikaa.¹⁷⁷ Puolisot myös kirjoittelivat paikalliseen työväenlehteen ja toimivat työväenjärjestöjen luottamustehtävissä, lunastaen kaikella tällä asemansa paikallisessa sosialistisessa ”establismentissa”.

Vuoden 1909 syksyllä paikkakunnalla elettiin jännittävän poliittisen tapahtuman merkeissä, kun Kotkassa järjestettiin sosialidemokraattisen puolueen kuudes, kuusipäiväinen edustajakokous. Tilaisuus antoi paikallisille järjestöille runsaasti puuhaa ja vaikutti innostavasti kaupungin työväestön toimintaan. Juliukselle oli myönnetty kokouksessa puheoikeus, jota hän käytti kerran käsiteltäessä puoluetoimitsijoiden raittiuskysymys-

176 Viipurin l:n läntisen vaalipiirikokouksen pöytäkirja 24.4.1910 s. 7–13, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos. dem. piiri, TA.

177 Viipurin l:n läntisen vaalipiirin sos.dem. vaalipiirikokouksen pöytäkirja 24.4.1910, s. 12–13, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

tä.¹⁷⁸ Erääksi kokouksen keskeisimmistä asioista nousi puolueen rahastonhoitaja J. E. Perttilän ”vaillinkikysymys”. Tämä teema toistui myöhemmin eräiden toistenkin liikkeen toimihenkilöiden ympärillä niin, että siitä koitui myös Juliukselle huomattavasti harmia.

Edustajakokous pidettiin ajankohtana, jolloin työväestöllä ja sen nimikkopuolueella oli kolmien vaalien kokemus ja tieto siitä, että ”punaisen viivan” vetäminen ei taannut mitään asioiden äkillistä kohentumista. Sosialismin asian edistäminen kohosi voimistuvaa vastarintaa ja vaati runsaasti kenttätyötä. Jäsenistön taisteluvalmiuden hiipuessa Kymenlaaksossa lakkautettiin vuonna 1909 enemmän työväenyhdistyksiä, kuin perustettiin uusia. Piirin talous tiukentui, kun piiriveroja ja lahjoituksia kertyi aikaisempaa vähemmän. Menoja jouduttiin leikkaamaan ja katamaan vajausta lainoilla.¹⁷⁹

Alapiirin toimintaa leimasi myös tiuhaan käytyjen vaalitaistelujen aiheuttama sotaväsymys. Näissä oloissa Piirisihteeri August Vesa sanoutui puoluekokouksen alla irti tehtävästään, jota hän oli hoitanut edustajantoimensa ohella vuoden alkupuolen ajan. Irtisanoutumiseen ei aluksi myönnytty ja asia siirrettiin käsiteltäväksi puoluekokouksen jälkeen. Lähteistä ei ilmene mitään viitteitä tehtävien laiminlyönnistä tai väärinkäytöksistä. Tämän päivän termein Vesalla oli puhjennut ilmeinen ”burn out”. Hän pääsi

178 Sos. Dem. Puolueen Pöytäk. 1909, Suomen sosialidemokraattisen puolueen kuudennen edustajakokouksen pöytäkirja Kotkassa 8–13. p:nä syyskuuta 1909, 164, TA. Julius lausui: ”Oulussa olisi pitänyt jo vaatia jyrkempiä ponsia raittiusvaatimukseen nähden. Tuosta juoppouspaheen hemmottelemisesta on jo näkynyt ikäviä seurauksia. Siveellinen taso on laskenut puolueessamme. Aivan yleistä on luottamusmiesten juopotteleminen. Kannatan ainakin Oulussa tehtyjen ponsien säilyttämistä”. Asia kuumensi mieliä niin, että puoluelehtien edustajat boikotoivat käsittelyä poistumalla kokouksalista ja tämä aikaansai oman keskusteluryöppynsä.

179 Pöytäkirja Viipurin I:n läntisen vaalipiirin sos.dem. vaalipiirikokouksesta Kouvolassa 24.1.1910, s. 16–18, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

irti tehtävästään lokakuun lopussa ja tämä julistettiin ”toimeen kykenevien ja sopivien puoluetoverien haettavaksi”.¹⁸⁰

Juliukselle tarjoutui näin yllättäen puolen vuoden työttömyyden jälkeen tilaisuus uusiin haasteisiin. Hän haki tehtävää kahden muun tarjokkaan ohella ja tuli valituksi piirikokouksen selvällä äänen enemmistöllä. Kokous katsoi kuitenkin paikanhaun tulleen ilmoitetuksi puutteellisesti ja siunasi valinnan vain seuraavaan piirikokoukseen asti. Tästä päätellen Julius ei vastannut kaikkien toiveita valittavalle toimihenkilölle asetettujen edellytysten suhteen. Työnsä hän joutui aloittamaan saman tien.

Julius sai edeltäjältään perinnöksi piirin, jonka jäsenistö oli aktiivista, mutta talous kuralla. Työn vastaanottamista ei helpottanut se, että hän joutui toimimaan koeajalla, eikä ollut edes täysi-ikäinen. Nämä sekä alapiirin toiminnan jatkuvuuteen liittynyt epävarmuus pitivät pariskunnan valppaina parempien tehtävien toivossa. Kun puolueen Mikkelin piiri julisti vuoden 1910 alussa haettavaksi piirisihteerin toimensa, lähetti Julius sille hakemuksensa. Hän liitti asiakirjoihin todistuksen Annan kirjanpitotaidosta ”tarkoituksella saada jättää rahastonhoito – jos se tulee toimeen yhdistettyä – tietenkin omalla vastuullani vaimoni hoidettavaksi, ettei se veisi aikaa muilta toimeen kuuluvilta tehtäviltä”. Tehtävään valittiin kuitenkin toinen.¹⁸¹

Vain pari päivää Juliuksen työsuhteen alkamisen jälkeen tsaari määräsi jälleen eduskunnan hajotettavaksi. Vaalit pidettäisiin 1. ja 2.2.1910. Kuukaudesta tuli tärkeä poliittisen kehityksen taitekohta, kun kenraalikuvernööriksi nimitettiin autonomian kiihkeä vastustaja F. A. Seyn. Uusi käänne saattoi Kymenlaakson piirin vaikeaan asemaan.

Piirisihteerin tointa oli viimeisinä aikoina hoidettu väliaikais-
hengessä. Tehtävään oli juuri astunut tuore mies. Piirin rahavarat olivat lopussa ja sillä oli aikaisempien vaaliponnistelujen perin-

180 *Eteenpäin* 4.9.1909; Kotkasta, ”Piiritoimikunnan kokous” ja 30.10.1909 samalla palstalla ”Kotkan sos.dem. agitatsioonipiirin piirisihteerin”. Vesa istui eduskunnassa vain kauden 1908–09. Hänet vangittiin ja teloitettiin v. 1918.

181 Julius Nurmisen hakemus 24.2.1910, Piirisihteerin toimen hakemuksia 1910, Työhakemuksia 1909–1917, Mikkelin piiri, TA.

tönä velkaakin. Yhdistysten piiriverot ja velkojen lyhennykset kartuttaisivat kassaa vasta seuraavan vuoden alkupuolella. Vaalipuhujien palkkaaminen kävi näin mahdottomaksi ja vaalikiihotus jäi pitkälti piirisihteerin huoleksi.

Eikä edustajaehdokkaistakaan joutanut muut piirissämme kiertämään kuin tov. Kellosalmi sunnuntaisin. Paasivuori oli estetty eduskunnan toimitus- ja tarkastusvaliokunnan töitten takia ja tov. Typpö joutui kiertämään Viipurin ja Lappeenrannan piireihin missä hän oli parhaimmilla tiloilla ehdokkaana. Edustajaehdokas V. Tompuriakin pyydettiin matkoille lähtemään, mutta häntäkään ei saatu lähtemään...Piirisihteerin ei luonnollisesti joka paikkaan ehtinyt ja piirissämme jäi monta kylää, joissa viimeisten vaalien edellä ei käynyt yhtäkään puolueemme puhujaa.¹⁸²

Pidettiin todennäköisenä yhden paikan menettämistä, mutta toisin kävi ja suomettarelaiset menettivät vaalipiirissä paikan sosialidemokraattien sijaan. Julius suoriutui yllättäen eteen tulleesta haasteesta ilmeisen tyydyttävästi ja vakiinnutti asemansa piirisihteerinä. Kotonaan perheelle ja sen uudelle jäsenelle häneltä jäi entistäkin vähemmän aikaa. Jos näin oli leimasi sitä se, että ”piirikanslia on ollut avoinna kaikkina päivinä sihteerin asunnossa. Kansliassa on hoidettu toimikunnan ja yhdistyksien, kunnallisymp. järjestöjen ja vaalipiiritoimikunnan välinen kirjeenvaihto.” Näiden tehtävien hoitaminen oli pitkälti myös Annan työpanoksen varassa.¹⁸³

Vuoden 1910 huhtikuussa Lappeenrannassa järjestettiin Viipurin läntisen sosialidemokraattisen vaalipiirin piirikokous. Anna osallistui tilaisuuteen Kotkan kunnallisjärjestön ja Julius Kotkan

182 Kertomus Kotkan agitaatiopiirin toiminnasta s. 15, pöytäkirja Viipurin I. läntisen vaalipiirin sos.dem. vaalipiirikokouksesta Lappeenrannassa 24.4.1910, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos. dem. piiri, TA.

183 Kertomus Kotkan agitaatiopiirin toiminnasta v:lta 1909 s. 12, Pöytäkirja Viipurin I:n läntisen vaalipiirin sos.dem. vaalipiirikokouksesta Lappeenrannassa 24.4.1910, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

agitaatiopiirin edustajana. Julius valittiin kokouksen järjestävän valiokunnan jäseneksi. Pariskunta saattoi näin näyttäytyä yhdessä piirin keskeisen päättävän elimen tilaisuudessa ja esittäytyä sen ydinjoukolle. Kokous päätti lakkauttaa Lappeenrannan alapiirin, mutta säilyttää Kotkan piirin. Siihen yhdistettiin osa lakkautetun alapiirin kunnista. Tämä voidaan nähdä pienenä luottamuksen osoituksena myös alapiirin uudelle sihteerille. Hän jatkoi työtään paitsi lukuisien juoksevien asioiden junailijana, myös puhujana ja kirjoittajana.¹⁸⁴

Toukokuussa Kotkassa pidettiin Suomen Sosialidemokraattisen Nuorisoliiton kolmas liittokokous, jossa Julius edusti Urjalan Nuutajärven osastoa. Hän tuli valituksi kokouksen perustamaan suureen valiokuntaan ja sen järjestäytymisjaostoon. Julius käytti liittokokouksessa yhden puheenvuoron. Tämän jälkeen järjestettyihin nuorisoliiton vuosikokouksiin hän ei osallistunut. Vaikuttaa siltä, että Kotkan tilaisuudessakin Julius oli mukana eräänlaisena entisen kotipaikkansa edustuksen paikkaajana.¹⁸⁵

Jos oli Juliuksen alapiirin sihteerin toimen alku ollut raflaava ja työn täyteinen, tuli sitä olemaan jatkokin. Vuoden 1910 loka-kuussa eduskunta hajotettiin jälleen ja jouduttiin järjestämään uudet vaalit. Kotkan alapiirin toimintaa sävytti edelleen kysymys olemassaolosta ja suhteesta emopiiriinsä. Lappeenrannan piirin lakkauttamisen myötä sen toimialue oli laajentunut, mikä lisäsi toimihenkilöiden matkustamisen tarvetta. Piirien ehdokkaat taistelivat kiivaasti keskenään edustajapaikoista. Lopputuloksena Kotkan piiri menetti vaaleissa vahvan miehensä F. E. Kellosalmen mandaatin.¹⁸⁶ Hänen tilallaan eduskuntaan tuli valituksi vaalipiirin viipurilainen piirisihteeri Konrad Lehtimäki.

184 Pöytäkirja Viipurin I. läntisen vaalipiirin sos.dem. vaalipiirikokouksesta Lappeenrannassa 24.4.1910. Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

185 Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Nuorisoliiton kolmannesta liittokokouksesta Kotkassa 14.–16.5.1910, s. 8–9, Suomen Sosialidemokraattisen Nuorisoliiton edustajakokousten pöytäkirjat 1908–12, TA.

186 Felix Kellosalmi (Pettersson) istui eduskunnassa 1909–10 ja 1917 II. Hän toimi v. 1918 Kansanvaltuuskunnan maksukonttorin johtajana, pakeni Venäjälle sekä toimi Petroskoissa toimittajana ja kirjapainon johtajana.

Sosialidemokraatit menestyivät yleisesti ottaen vaaleissa erinomaisesti ja kasvattivat edustajalukuaan kahdella. Puolueen äänimäärä alapiirissä säilyi ennallaan, mutta aleni Kotkassa. Tämän selitykseksi annettiin äänioikeuden ”riiston” huomattava lisääntyminen, mikä oli ollut mahdollista paikallisjärjestöjen laiminlyöntien johdosta.

Vuoden 1910 aikana alapiirin toimesta järjestettiin 300 puhe- ja 150 luentotilaisuutta yli 36.000 kuulijalle. Näistä 146:ssa toimi puhujana Julius ja 58:ssa Anna. Pariskunta vastasi kahdestaan lähes puolesta piirin tilaisuuksien esiintymisistä, Loput jakautuivat kymmenen henkilön kesken. Lisäksi järjestettiin opastuskokoukset 55 paikallisyhdistyksessä. Piiritoimikunta kokoontui yhdeksän kertaa. Piiritoimisto vastaanotti 300 kirjettä ja lähetti 410. Vaalien alla kentälle jaettiin 5.000 lentolehtisen painos sekä levitettiin järjestäytymättömille työläisille *Eteenpäin* ja *Arbetet* -lehtiä. Kaikki tämä täytti Annan ja Juliuksen päivät. Matkustaminenkin vei aikaa ja lehtiin oli kirjoiteltava.¹⁸⁷

Vuoden 1911 piirikokouksessa Kotkan alapiirin olemassaolo oli jälleen vaakalaudalla. Sen tulot olivat laskeneet neljänneksen. Velka Viipurin emopiirille oli noussut huomattavan suureksi,

187 Kertomus piirijärjestön toiminnasta s. 11–13, pöytäkirja Viipurin l. läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisesta piirikokouksesta Viipurissa 14.–15.4.1911, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos. dem. piiri, TA. Aina asiat eivät menneet kaavailulla tavalla kuten seuraavasta Juliuksen vastineesta ilmenee otsikolla :”Miksi Liikalaan ei tullut vappuna puhujaa. Allekirjoittaneen, ollen nykyisin ainoa piirin vakituinen puhuja, täytyy matkansa suunnata aina sinne osaan piiriä mihin ei toisia saa lähtemään, niinpä vappunakin pitkän matkan vuoksi Miehikkälään ja Virolahdelle. Tov. Kumenia ja Rantalaista pyysin alkujaan lähtemään Inkerosiin syystä, kun sinne pyysivät kahta ammatilliseen liikkeeseen perehtynyttä puhujaa ja molemmat lupautuivat menemään. Mutta kun lähempänä vappua kaksi puhujaa peruuttivatkin lupauksensa, niin ilmoitin Kumenin matkan Liikalaan siinä ajatuksessa, että hän yhtä hyvin voi tulla Liikalaan kuin Inkerosiin – tarkempaa tietoa en enää ennättänyt saada. Vappuamuna Kumenilta kuitenkin tuli kortti, jossa hän ilmoitti, että ei voi Liikalaan lähteä, kun täytyy maanantaiaamuna olla siksi aikaisin työssä, että tarvitseisi päästä jo sunnuntaiamuna kotiin lähtemään. Olin silloin jo matkalla, enkä voinut asiaa muuksi muuttaa. Kotka 8.V.1910, Julius Nurminen”; *Eteenpäin* 10.5.1910.

koska tuottoja ei ollut kertynyt jäsenyhdistyksiltä kulujen mukaisesti. Julius alusti asiasta käydyn keskustelun. Kokous päätti muutaman äänen enemmistöllä lakkauttaa alapiirin toiminnan ja yhdistää sen vaalipiiriin 1.5.1911 alkaen. Kotkaan jätettäisiin vain erillinen agitatsioonitoimikunta. Sillä olisi puhuja ja järjestäjä sekä pieni toimisto etupäässä tilapäispuhujien hankkimiseksi.¹⁸⁸

Julius esiintyi kokouksessa aktiivisesti alapiirinsä aseman puolesta. Vaikka lähteet eivät sitä suoranaisesti kerro, oli hänellä kuitenkin asiassa ketunhätä kainalossa. Julius näytti menettävän työpaikkansa, mutta loppujen lopuksi päätös ei ollutkaan niin keho, miltä se vaikutti.

Piirisihteeriksi Konrad Lehtimäki oli valittu vuoden 1911 vaaleissa eduskunnan jäseneksi. Hän luopui saman vuoden huhtikuussa Viipurin läntisen piirin sihteerin tehtävästä tultuaan valituksi vastaavaan toimeen Turun piirissä. Lehtimäellä oli jo eduskunnassa olon aikana ollut sijaissihteeriksi. Työsuhteen päättymisen jälkeen tehtävää hoiti hetken vt:nä Hanna Ranta, eräs piirin puhujista.¹⁸⁹

Julius saattoi ainakin olettaa, ellei jo olla saamiensa lupausten perusteella varma, että hänellä oli hyvät mahdollisuudet tulla nimityksi yhdistyvän vaalipiirin sihteeriksi. Kotkalaisetkin saattoivat osin yhtyä ratkaisuun tietoisena siitä, että remmiin piirin ylimpänä toimihenkilönä astuu kohta oma mies. Asia toteutui odotetusti vaikka piirisihteerin tointa oli tavoitellut myös 11 muuta hakijaa. Julius nimitettiin kesäkuusta 1911 alkaen Viipurin läntisen sosialidemokraattisen vaalipiirin piirisihteeriksi.

188 Pöytäkirja Viipurin I. läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisesta piirikokouksesta Viipurissa 14.–15.4.1911, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

189 Sos. dem. puoluetöimikunnan kertomus 1909–11, Viipurin I. läntinen sos. dem. vaalipiirijärjestö, toiminta 1.9.1909–1.7.1911, s. 129.

3. Viipurin piirisihteeri

3.1 Järjestötyötä

Piirineuvosto edellytti Juliuksen ottavan tehtävän vastaan välitömästi. Muutto Viipuriin tapahtui heti kesäkuussa. Tilannetta hankaloitti Annan uusi raskaus. Sen hedelmänä perheeseen syntyi heinäkuussa toinen poika. Anna esiintyi jo kaikissa yhteyksissä Nurmisenä, vaikka puolisojen avioituminen toteutui vasta 22.9.1913.

Tullessaan valituksi toimeen oli Julius asiallisesti edelleen alakäinen, saavuttaen tosin 24-vuoden täysi-ikäisyyden jo 9.6.1911. Hänen meriittilistalleen oli kertynyt yli neljä vuotta monipuolista järjestötyötä, satoja puheita ja kymmeniä lehtikirjoituksia. Julius tunnettiin piirissä Kotkan ulkopuolellakin ja hän tunsu itse piirinsä. Kotkan agitaatiopiirin sihteerin tointa ei täytetty enää kustannusten säästämiseksi ja tehtäviä hoidettiin tilapäisvoimin sekä *Eteenpäin*-lehden toimituksesta. Tämän mainittiin olleen ”suurena haittana toiminnalle Kymenlaaksossa”.¹⁹⁰

Juliuksen astuessa toimeensa oli puolueessa runsaat 48.000 jäsentä. Viipurin läänin läntinen piiri oli 7.500 jäsenellään vaalipiireistä toiseksi suurin, häviten Helsingin piirille vajaalla kahdellatuhannella hengellä. Puoluekenttä oli jaettu kuuteentoista vaalipiiriin. Näiden koko vaihteli merkittävästi niin, että pienin oli Vaasan läänin eteläinen vaalipiiri runsaine 800 jäsenineen. Puolueeseen kuului 1.490 yhdistystä, joista 150 sijoittui Viipurin läntisen piirin alueelle. Vuoden 1911 aikana vaalipiireissä pidettiin yhteensä 26.100 kokousta tai mielenosoitusta sekä järjestet-

¹⁹⁰ Kertomus vaalipiiritoimikunnan toiminnasta v. 1911, Viipurin l. läntisen vaalipiirin sos.dem. vaalipiirikokouksen pöytäkirja 5.–6.4.1912, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

tiin noin 16.000 huvitilaisuutta. Viipurin läntisessä vaalipiirissä kokouksia oli ko. vuoden aikana runsaat 3.000 ja huvitilaisuuksia noin 1.600. Puolueessa toimi 210 näytelmäseuraa, 44 laulukouroa, 70 soittokuntaa sekä 158 voimistelu- ja urheiluseuraa; Viipurin läntisessä vaalipiirissä näiden yhteismäärä oli 80.¹⁹¹

Puolueorganisaation toiminnan laajuus ja monipuolisuus sälyttivät päätösten toimeenpanosta vastanneiden piirishteerien ominaisuuksille merkittävät vaatimukset. Haasteen suuruus toimi omalta osaltaan jo yhtenä halukkaiden toimenhaltijoiden karsijana. Kaikesta päätellen Juliuksella tai tarkemmin ottaen hänellä ja Annalla ei ollut epäilyksiä sen suhteen, kykenisivätkö he selviämään kunnialla tehtävästä. Se saattoi myös toimia ponnahduslautana vielä korkeampien tavoitteiden saavuttamisessa.¹⁹²

Viipuriin muuton jälkeen järjestyi Annallekin pian tehtävä piirin palveluksessa. Hänet nimettiin 16 hakijan joukosta tämän kanslistiksi vuoden 1911 syyskuusta alkaen. Toimesta maksettiin 65 mk:n kuukausipalkka. Julius sai omasta työstään 200 mk:n palkan. Perheen tulotaso nousi näin ilmeisen tyydyttäväksi.¹⁹³ Julius ja Anna olivat kohonneet politiikan vihreälle oksalle. Karjalan pääkaupunki oli ottanut heidät avosylin vastaan. Järjestöstä muodostui molemmille kokopäivätoimi.

Piirin luottamuselimet asettivat Juliukselle alusta alkaen tiukat tavoitteet. Edellisten toimen hoitajien jäljiltä asioita oli jää-

191 Puoluetilasto 1902–19, Tilastollisia tietoja Suomen Sosialidemokraattisesta puolueesta v. 1911, s. 1–4.

192 Vuosien 1911–1913 kuluessa puolueen 16 piirin sihteerin tehtävissä toimi 19 henkilöä. Heistä ainoa nainen oli Vaasan pohjoisen piirin sihteeri Hanna Malm, Kullervo Mannerin myöhempi puoliso. Tehtävän keskeisyyttä kuvaa hyvin se, että toimen haltijoista 14 nousi jossain vaiheessa eduskuntaan. Käytettävissä olevien syntymäaikatietojen perusteella sihteerien keski-ikä oli 31 vuotta. Joukossa oli kolme Juliusta nuorempaakin, joten hänen ikänsä ei sinänsä näytä olleen mikään poikkeus. Nuorin oli Vaasan eteläisen piirin v. 1889 syntynyt Kaarle Nordlund, joka toimi myöhemmin Tampereen kaupunginjohtajana.

193 Julius veloitti v. 1911 päivärahoja ja matkakorvauksia lisäksi parin kuukausipalkkansa verran. Samoihin aikoihin oli helsinkiläisen yläkansakoulun opettajan palkka 2.000–2.400 markkaa vuodessa. Sepän ja puusepän tehtävistä maksettiin samalta ajalta 1.200–1.900 mk.

nyt runsaasti rästiin. Piiritoimikunnan pöytäkirjaan kirjattiin jo kesäkuun alussa seuraavaa: ”Piirikanslia päätettiin pitää avoimna myöskin lauantaina, mutta ainoastaan 9–12 ap. Piirisihteeri velvoitettiin ensi tilassa käymään luentomatalla Saimaan kanavan varsilla laiva ja lotjamiehille kuten piirikokous on parisen kertaa asiasta päättänyt”.¹⁹⁴

Uudenkirkon työväenyhdistysten toiminta kaipasi kipeästi kohentamista. Julius vietti tämän johdosta paikkakunnalla 18.–28.6.välisen ajan tavaten yhdistysten edustajia ja selvitellen niiden tilannetta. Hän uskalsi pitää alusta alkaen päänsä ja asettua tarpeen tullen piiritoimikuntaansakin vastaan, koska heinäkuun alun toimikunnan kokouksessa ”Piirisihteeri ilmoitti olevansa valitsijayhdistyksittäisen asettamistavan puolella ja tehtyyn päätökseen ilmoitti vastalauseensa.”¹⁹⁵

Heinäkuussa 1911 piirissä suoritettiin jäsenäänestys syksyllä järjestettävän puoluekokouksen edustajien valitsemiseksi. Julius nimettiin yhdeksi kymmenestä kokousedustajasta viidenneksi eniten ääniä saneena. Hän teki viimeistään seitsenpäiväisessä puoluekokouksessa itsensä tunnetuksi koko liikkeen tasolla tulella valituksi kymmenhenkiseen menettelytapavaliokuntaan yhdessä sellaisten tunnettujen työväen vaikuttajien kanssa, kuten O. W. Kuusinen, Oskar Tokoi, Matti Turkia ja Kullervo Manner. Tästä tilaisuudesta alkaen Juliuksen ja Kuusisen sekä puolueen muiden radikaalin siiven edustajien välille näyttää kehittyneen erityissuhde, joka heijastui myöhemmin Juliuksen toimintaan.¹⁹⁶

Siirryttyään Viipuriin Julius käynnisti aktiivisen kirjoittelun piirinsä työväen julkaisuissa, tehden myös niiden kautta nimensä tutuksi jäsenille. Hän laati tekstejä sekä aatteellisista teemoista,

194 *Työ* 3.6.1911; ”Piiritoimikunnan kokouksesta”.

195 *Työ* 6.7.1911; ”Piiritoimikunnan kokouksesta”.

196 Suomen sosialidemokraattisen puolueen 7. edustajakokouksen pöytäkirja Helsingissä 4.–10.9.1911 s. 53, 103,109, 113 ja 212, Sos.dem. puolueen pöytäkirjat 1911. Julius käytti puoluekokouksessa useita puheenvuoroja ja laati kirjallisen vastaehdotuksen kunnallisvaaleista jätetylle kokousesitykselle. Hän teki myös ehdotuksen puoluekokousedustajien valinnasta. Tästä jouduttiin äänestämään ja ehdotus hylättiin 12 äänellä 56 vastaan.

että antoi yhdistysten edustajille ohjeita käytännön järjestökysymyksissä. Julius muistutti vuoden 1911 heinäkuun lopulla paikallisessa työväenlehdessä piirin jäseniä ”työväestön sanomalehtipäivän” viettämisestä, luentokurssien järjestämisen tarpeellisuudesta sekä vastauksen toimittamisesta venäläisten oikeuksia koskevaan kiertokirjeeseen.¹⁹⁷ Seuraavassa numerossa oli hänen laaja artikkelinsa puolueen suhtautumisesta kunnallispolitiikkaan. Elokuun alkupuolella Julius selvitti lukijoille tukevan puoluekokouksen edustajille annettavia evästyksiä ja antoi seuraavana päivänä artikkelissaan ”Huomautus järjestöjen virkailijoille” tiukat ohjeet puolueveron maksamisesta ja piirilehtien avustamisesta.¹⁹⁸

Vuoden loppupuolella Juliuksen kirjoittelu hiipui ja valistustyö sekä matkustaminen veivät pääasiallisesti hänen aikansa. Tähän viittaa myös seuraava piiritoimikunnan tiedote: ”Kun nyt piirisihteerin toimen uudesti järjestyttyä sihteeri joutuu olemaan enimmäkseen luento- ja järjestämismatkoilla ja kanslia tehtävissä toimii kanslianhoitajaksi valittu tov. Anna Nurminen, niin on tästä lähtien piirikanslian välityksellä aiottuja arpajaislupia varten annettava valtakirja Anna Nurmiselle”.¹⁹⁹

Julius piti vuoden 1911 aikana kaikkiaan 160 puhetta ja luentoja 8160 kuulijalle. Se vastasi yli puolta vaalipiirin ko. vuonna järjestämien tilaisuuksien määrästä. Lisäksi hän toteutti 14 sisäisen toiminnan järjestämiskurssia sekä opetti yksinkertaista kirjanpitoa viidessä eri paikassa kahdeksan päivän ajan.²⁰⁰

Tavanomaiset puhetilaisuudet Julius kykeni kaikesta päätellen vetämään jo rutiinilla. Luentokurssien järjestäminen vaati sen sijaan valmistelutyötä. Niiden aiheet saattoivat vaihdella Marxin

197 Työ 28.7.1911; Puolueriennot, ”Sos.dem. järjestöille Viipurin l. läntisessä vaalipiirissä”.

198 Työ 7.8.1911; Puolueriennot, ”Mitkä evästyksiset puoluekokouksen edustajia sitovat” ja 8.8.1911 ”Huomautus järjestöjen virkailijoille”.

199 Työ 2.10.1911; Puolueriennot, ”Viipurin läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisille järjestöille.”

200 Kertomus vaalipiiritoimikunnan toiminnasta v. 1911 s. 7–8, Viipurin l. läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirikokouksen pöytäkirja 5.–6.4.1912, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

historiallisesta työstä, maatalouskysymyksestä, ammatillisesta liikkeestä ja maan valtiollisesta asemasta kokousten pitomenetelyyn sekä kokousvirkaileijoiden ja sanomalehtikirjeenvaihtajien tehtäviin. Luentoihin liitettiin käytännön harjoituksia ja niiden sisältöä muokattiin paikkakunnan väestön ammattirakenteen sekä kiinnostuksen mukaisiksi.²⁰¹

Kaiken edellisen päälle tulivat piirijärjestöjen kokoukset valmisteluineen, puoluekokousjäsenyys sekä piirisihteerin läsnäoloa vaatineet sisäisten ristiriitojen selvittelyt. Juliuksen oli lisäksi edistettävä monien muiden asioiden kulkua, kuten työväenlehtien tilauksia ja osuustoiminnan menestystä. Perheen pikkupojille ei häneltä voinut liietä juurikaan huomiota tai vaimolle kahdenkeskeisiä hetkiä.²⁰² Joissain harvoissa tapauksissa puoliset saattoivat liikkua työväenyhdistysten vuosi- ja kesäjuhlilla myös yhdessä. Juhannuksena 1912 Anna esiintyi Punkaharjulla, Julius puolestaan Lyykylän, Repolan ja Ylä-Säiniön työväenyhdistysten juhlissa.²⁰³

Annan suvereenista vallan käytöstä muualla oleskelevan Juliuksen nimissä saattoi aiheutua ristiriitoja piirin luottamushenkilöihin ja kenttäväkeen nähden. Moni olisi mieluummin toimittanut asiansa itse piirisihteerille, kuin asioinut tämän puolison kanssa. Piirisihteerin vaimona ja kanslian hoitajana Anna oli kohonnut ylimmälle tasolle vaalipiirin sosialidemokraattisten naisten ”nokiimisjärjestyksessä”. Hän kykeni näin valikoimaan aktiivisuutensa kohteita. Tämä heijastui muun muassa Viipurin työväenyhdistyksen naisjaoston kokouksen uutisointiin, jonka mukaan

201 *Työ* 20.10.1911; ”Luento ja neuvonta kurseja Viipurin läntisessä vaalipiirissä”; 15.11.1911 Puolueriennot, ”Luentokurssit Uudellakirkolla” sekä 23.11.1911; Puolueriennot, ”Luentotoiminta Viipurin l. läntisessä vaalipiirissä”.

202 Vuoden 1912 piirikokouksessa Juliuksen toivottiin olevan aikaisempaa useammin kansliassa jäsenten tavoitettavana, vaikkakin hänen runsas liikumisensa kentällä todettiin taloudellisista syistä välttämättömäksi. Lehti-ilmoituksen mukaan piirisihteeriksi oli varmimmin tavoitettavissa vain kunkin kuun ensimmäisenä ja viimeisenä päivänä; *Työ* 1.3.1912.

203 *Työ* 4.6., 22.6, 4.7., 13.7., ja 18.7.1912; Puolueriennot, ilmoituksia tilaisuuksista.

”Huvitoimikuntaan valittiin tov. Kaukonen ja tov. Anna Nurminen lupautui hyvántahtoisesti toimimaan huvitoimikunnassa.”²⁰⁴ Anna laati myös ajoittain omissa nimissään paikalliseen työväenlehteen piirin asioita koskevia artikkeleja.

Julius ja Anna muodostivat tehokkaan työparin. Heidän toimintansa tuloksena taloudellisissa vaikeuksissa olleen piirin tulot kohosivat vuoden 1912 alkupuolella selvästi. Ne olivat alentuneet vielä edellisenä vuonna 23 % ja piiri oli joutunut ottamaan lisää velkaa. Kehitys ja puolisojen järjestelyn edistämiseksi tekemä taustatyö johtivat pian myös piirin taloudenhoidon siirtämiseen Annan vastuulle aikaisemmalta rahastonhoitajalta.²⁰⁵ Piiritoimikunta vaati häneltä vakuuden uskottujen varojen turvaksi ja kolme henkilöä sitoutui tämän johdosta Annan puolesta tuhanen markan takaukseen.²⁰⁶

Valtakunnallisessa politiikassa seurasi monien peräkkäisten vaalien jälkeen kausi, jolloin toistuvat vaalitaistelut eivät rasittaneet puoluekenttää. Tämä helpotti Juliuksen ja Annan asemaa. Työväen poliittinen aktiivisuus oli 1910-luvun tienoilla heikentynyt. Viipurin läänin läntisen vaalipiirin yhdistysten 12.016 jäsenen määrä aleni vuosien 1907–1910 välisenä aikana 7.864:ään. Tätä taustaa vastaan nähtynä on ymmärrettävää miten välttämättömäksi Juliuksen kiertäminen kentällä oli. Vuoden 1912 kuluessa jäsenten määrä lisääntyi jo noin 300:lla.²⁰⁷

Tammikuussa 1912 Viipurissa järjestettiin viikon verran kestäneet Ihanneliittokurssit. Julius toimi niiden vetäjänä, piti luentoja ja järjesti harjoituksia.²⁰⁸ Järjestön toiminta kaupungissa päättyi maaliskuun alussa senaatin päätöksellä. Viipurin poliisimestari

204 Työ 9.10.1911; Puolueriennot, ”VTY:n naisjaosto”.

205 Viipurin l. läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirikokouksen pöytäkirja 5.–6.4.1912, s. 10, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos. dem. piiri, TA.

206 Työ 11.5.1912; Puolueriennot, ”Viip. länt. vaalipiirin piiritoimikunnan kokouksesta”.

207 Puoluetilasto 1902–1919, tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1912, s. 48–49.

208 Työ 13.1.1912; Puolueriennot, ”Luentokurssit Viipurissa”.

Pekonen kutsui tällöin luokseen Annan ja sekä kolme muuta piirin naisaktiivia ja ilmoitti sen kielletyksi myös Viipurin läänissä. Julius kutsui pian tämän jälkeen koolle ”Suuren työläisäitien ja lasten kasvattajain keskustelukokouksen” toimien sen alustajana. Kielletty liitto pyrittiin korvaamaan matalammalla profiililla toimineilla lasten sunnuntaikouluilla.²⁰⁹

Kesällä 1912 Juliusta työllisti vielä ylimääräisesti Kuusaan Kymintehtaalla puhjennut lakko. Hän oleskeli sen johdosta tavanomaista pitempään paikkakunnalla ja luennoi lakkolaisille Suomen historiasta materiaalsen historiankäsitteilyn valossa, sosialismin suhteesta anarkismiin sekä osuustoimintaliikkeestä. Julius osallistui myös päivittäin järjestettyihin lakkokokouksiin väestön lakkohengen vahvistamiseksi.²¹⁰

Vuoden 1912 piirikokous pidettiin huhtikuun alussa Lappeenrannassa. Anna oli ollut ehdolla valittaessa Viipurin kunnallisjärjestön kolmea kokousedustajaa, mutta hän jäi äänestyksessä vaille riittävää kannatusta.²¹¹ Puolisot joutuivat näkemään paljon vaivaa kokouksen järjestämisessä sekä sen 59-sivuisen pöytäkirjan ja tämän liitteenä olleen toimintatilaston laadinnassa ja painattamisessa. Itse kokous sujui hyvin, eikä piiritoimiston toimia juuri arvosteltu. Toivottiin tosin, että Julius olisi aikaisempaa enemmän kansliassa jäsenistön tavoitettavana; silti hänen runsas liikkumisensa kentällä todettiin taloudellisista syistä välttämättömäksi.²¹² Lehti-ilmoituksen mukaan piirisihteeri oli varmimmin tavattavissa kansaliassa vain kunkin kuukauden ensimmäisenä ja viimeisenä päivänä.²¹³

209 Työ 8.3.1912; ”Viipurin Ihanneliittotyö kielletty”.

210 Työ 8.8.1912. Piirineuvosto hyväksyi jälkikäteen vasta keskustelun jälkeen toimenpiteen. Se oli jo aikaisemmin kiinnittänyt huomiota kysymykseen ja edellyttänyt Juliukselta luvan hankkimista pitemmille poissaoloilleen.

211 Työ 6.3.1912; Puolueriennot, ”Puolueäänestyksen tulos”.

212 Viipurin l. läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirikokouksen pöytäkirja 5.–6.4. 1912, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos. dem. piiri, TA.

213 Työ 1.3.1912; ”Työväen järjestöjen virkailijain osoitteita”.

Agitaation järjestämisestä oli muodostunut piirikokousten pysyvä puheenaihe. Vuoden 1912 kokouksessa uusittiin päätös, jonka mukaan kentällä tehtävän valistustyön pääpainon oli oltava useampipäiväisissä luentojaksoissa. Juliukselle näiden vetäminen merkitsi matkapäivien lisääntymistä entisestään. Hän joutui myös laajentamaan toimintaansa entistä pitemmälle menevään paikallisyhdistysten ohjaamiseen, vetämään näiden kokouksia, ohjaamaan tili- ja pöytäkirjojen pitämisessä sekä tekemään lakanneiden yhdistysten pesänselvityksiä.²¹⁴

3.2. Työn ongelmia

Kiristyneen sortovallan alla puheiden pitämiseen liittyivät omat riskinsä. Ne realisoituivat Juliuksen kohdalla tavalla, joka ilmenee asiasta laaditussa lehtiartikkelissa:

Piirishteeri audienssilla

Eilen t.k. 14. p:vän illaksi kutsuttiin piirishteeri Jul. Nurminen Viipurin poliisilaitoksen etsivään osastoon kuulusteltavaksi, kuten keskusteluissa selvisi, hänen Haminassa jouluk. 27 päivänä pitämässään luennossa muka tapahtuneesta majesteetin kunnian loukkaamisesta. Audienssi loppui kuitenkin lyhyeen Nurmisen kieltäytyttyä asiaa koskeviin kysymyksiin yksityiskohtaisesti vastaamasta, kun hänen mukanaan tuomille todistajille H. Meriluodolle ja J. Eklundille ei myönnetty oikeutta olla läsnä. Mikäli asiassa selveni, aiotaan väittää Nurmisen lausuneen jotain sen tapaista, että ”hallitsija oli turvautunut väkivaltaan.”²¹⁵

Tässä vaiheessa saattoi vielä vaikuttaa, että asia raukeasi. Juliusta vastaan nostettiin kuitenkin saman vuoden syksyllä kanne

214 Viipurin l. läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirikokouksen pöytäkirja 5.–6.4.1912, s. 40–41, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

215 Työ 15.2.1912; ”Piirishteeri ”audienssilla”.

Viipurin hovioikeudessa. Se sai edelleen runsaasti huomiota paikallisessa työväenlehdessä, joka selosti asiaa seuraavasti:

Haastekirjelmästä kävi selville, että keisarillinen majesteetti oli käskenyt, että syyte majesteettirikoksesta on nostettava Viipurin kaupungissa asuvaa sosialidemokraattisen puolueen Viipurin läänin läntisen vaalipiirin piirisihteeri Julius Nurmista vastaan sen johdosta, että 27 p:nä joulukuuta v. 1911 Haminan kaupungin palokunnan talolla pitämässään esitelmässä oli käyttänyt keisarillisen majesteetin kunniaa loukkaavaa lauselmaa. Senaatti on tästä käskystä 8 p:nä heinäkuuta tänä vuonna tehnyt hovioikeudelle ilmoituksen ja hovioikeus on päättänyt ottaa jutun käsiteltävään lokakuun 15 p:nä, jolloin piirisihteeri Julius Nurmisen on mieskohtaisesti hovioikeuden istuntoon saavuttava.²¹⁶

Kyseessä oli vakava asia, joka saattoi johtaa maastakarkotukseen tai pitkään vankilatuomioon. Vastaavia juttuja oli vireillä sadoittain. Ne olivat poikineet lukuisia rangaistuksia. Myös muut työväenlehdet kirjoittivat asiasta. Juliuksen nimi tuli näin entistä tunnetummaksi oman vaalipiirin ulkopuolella.²¹⁷

Asiaa käsiteltiin oikeudessa useaan otteeseen. Sen kulkua selostettiin paikallisessa työväenlehdessä lähes sanasta sanaan. Syyte perustui Juliuksen suurlakkoon liittyneitä tapahtumia käsitelleessä puheessa sanomaksi väitettyyn lauseeseen ”Venäjän hallitsija on antanut kansalle oikeuksia ja vahvistanut ne, mutta nyt, kun taantumus on päässyt voitolle, uskaltautuu sama hallituksen päämies turvautua pistimiin.”²¹⁸

216 *Työ* 9.10.1912; ”Syyte majesteettirikoksesta nostettu piirisihteeri Julius Nurmista vastaan”. Hovioikeudessa syyttäjän pyytämänä todistajana esiintyi sanomalehden toimittaja Juho Edward Nurminen, jonka tarkempi henkilöllisyys ja mahdollinen sukuyhteys Juliukseen on jäänyt selvittämättä (*Työmies* 29.1.1913).

217 Suomen virallisen oikeustilaston mukaan oli vuosina 1914 ja 1915 hovioikeuksissa esillä ”Hänen majesteettinsa armollisia kirjeitä ja läheteitä”-nimikkeellä keksimäärin 500 rikosjuttua/vuosi.

218 *Työ* 17.10.1912; ”Majesteettirikosjuttu piirisihteeri Julius Nurmista vastaan”.

Julius esiintyi oikeudessa henkilökohtaisesti. Kanne oli hänelle kokemuksena uusi ja uhkaava. Puolustautuminen useassa oikeuden istunnossa vaati valmisteluja. Lähteistä ei käy ilmi avustiko häntä tässä joku oikeusoppinut.²¹⁹

Hovioikeus kumosi syytteen 28.1.1913 ja samalla Juliuksen vastavetona väärästä ilmiannosta kahta todistajapoliisia kohtaan nostaman kanteen. Prokuraattori jätti päätöksen johdosta senaattille valituksen, johon senaatti pyysi Juliukselta siihen vastineen. Tässä Julius kielsi ponnekkaasti kaiken. Hän vetosi siihen, että hovioikeudessa todistajana esiintyneet konstaapeli Malinen ja Niittylahti ”kysymyksessä olevana päivänä ovat koko iltapuolen päivää – Niittylahti jo aamusta päivin suuressa määrässä nauttineet väkijuomia ja sen vaikutuksesta olleet siksi humalassa, että se yleisesti on esitelmätilaisuudessa huomattu”. Näin ollen he eivät ole voineet esitelmää seurata ”ja ajatuskin muistiinpanojen tekemisestä tässä tilanteessa on hassutusta”.²²⁰

Juliuksen pari vuotta kestänyt piina päättyi lopulta vuoden 1914 toukokuussa. Senaatti antoi tällöin vapauttavan päätöksensä

219 Tilanne häiritsi melkoisesti Juliuksen työskentelyä. Näin voi päätellä seuraavasta haasteen tiedoksisaannin aikoihin ajoittuneesta episodista, jossa paikallisen työväenlehden yleisönosastolla tiedusteltiin miksi toveri Nurminen ei ollut tullutkaan ilmoitettuna aikana Kämärän asemalle puhumaan. ”Yli puolensataa henkilöä tuli narrattua, joka on kyllin ikävää, erittäinkin pitkämatkalaisille.” Julius antoi kämäräläisille samassa lehden numerossa seuraavan selityksen.” Kuten jo on tunnettua sain haasteen saapua hovioikeuden istuntoon t.k. 15 p:ksi. Samaksi päiväksi kuin myöskin edelliseksi ja jälkeiseksi päiväksi oli jo ennemmin ilmoitettu luentomatkan eri paikkoihin Nuijamaalle. Ryhdyin heti järjestämään matkasuunnitelman muutosta – olihan kysymyksessä kolme eri paikkaa ja lyhyt aika enää tiedon levittämiseen – ryhdyin tähän huomaamatta lainkaan, että aika junan lähtöön oli ”täpärä”. Seuraus olikin, että myöhästyin junasta. Seuraava juna, mikä Kämärälläkin pysähtyy lähtee vasta yhdeksännellä tunnilla. Siinä matkustamisen katsoin jo liian myöhäiseksi ja turhaksi. Syynä oli siis vain ikävä sattuma.”; *Työ* 12.10.1912.

220 *Työ* 23.5.1913; Majesteettirikosjutut. ”Prokuraattori valittaa piirisihiteeri Nurmisen majesteettirikosjutusta” ja 5.6.1913; Oikeus ja poliisiasioita, ”Majesteettirikosjutut. Nurminen jättänyt selityksen”.

prokuraattorin tekemän valituksen johdosta. Sen perusteeksi esitettiin todistelun ristiriitaisuus.²²¹

Vuoden 1913 piirikokous pidettiin Viipurissa. Puolisot osallistuivat siihen yhdessä – Julius itseoikeutettuna kokouksen sihteerinä ja Anna piirikanslistin ominaisuudessa läsnäolo- ja puheoikeuksin. Erityisiä soraääniä ei edelleenkään ilmennyt. Pikeminkin tyytyväisyyttä siitä, että piirin raha-asiat olivat huomattavasti kohentuneet ja velkataakkaa oli voitu vähentää.

Piirikanslian toiminta sai huomiota valistustyön järjestämisen merkeissä. Kansliatyöt ja rahastonhoito oli eriytetty Annalle ilman esiintymisvelvollisuutta, vaikka hän tätä jossain määrin suorittikin Juliuksen paineita helpottaakseen. Asiaa valmistelemaan asetettu toimikunta ehdotti kokoukselle puhumisvelvoitteen ulottamista myös Annaan. Julius esitti tähän eriävän mielihetkenä ja ehdotti kaikkien piirikanslian tehtävien keskittämistä piirisihteerille sekä kahden vakinaisen puhujan palkkaamista kanslianhoitajan tilalle. Tällöin piirisihteeriksi vierailisi kentällä vain ”erikoisissa järjestämistilaisuuksissa, puhumassa juhliassa y.m.” Juliuksen ehdotus voitti äänestyksen vastalauseiden siivittämänä. Annan työ tulisi päättymään vuoden 1913 kesäkuussa.²²²

On luontevaa olettaa, että puolisot olivat saaneet tarpeekseen Juliuksen jatkuvasta poissaolosta. Taloudelliset seikat eivät muodostaneet estettä. Perhe tuli hyvin toimeen piirisihteerin palkalla. Juliuksen mielessä siinteli jo puolueopiston kurssin käynnistyminen syksyllä. Hän saattoi myös ennakoita elokuun vaalien työ määrän lisäystä.

Annaa tarvittiin joka tapauksessa piirin toimistossa, eikä tilanne muuttunut todellisuudessa juuri mitenkään. Hän jatkoi edelleen piirin tilien hoitoa, tosin Juliuksen nimissä ja vastuulla. Viipurin piirikokouksessa Anna valittiin piiritoimikunnan jäseneksi. Tämä saattoi myös vaikuttaa kanslistin tehtävästä vetäyty-

221 Prokuraattorin toimituskunnan kirje ja päätöstaltiot 1914 (Db 103), s. 1013., Keisarillinen Suomen senaatti, KA.

222 Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirikokouksen pöytäkirja 25.–26.5.1913, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

miseen. Näin hänestä tuli kaiken kukkuraksi tavallaan Juliuksen esimies. Piirikokouksessa nimettiin ehdokkaat tuleviin eduskuntavaaleihin. Julius kieltäytyi tehtävästä, mutta sai vapautuksen tästä vasta äänestyksen jälkeen. Näin hän saattoi 24-vuoden täysi-ikäisyyden saavutettuaan olla ensimmäisen kerran huomion kohteena tulevan kansanedustajuuden nimissä.²²³

Juliukselle kertyi vuoden 1913 aikana 112 puhe- ja luentotilaisuutta. Ne keskittyivät elokuun vaaleja edeltäneelle ajalle. Loppuvuoden hän vietti puolueopiston kursseilla Helsingissä. Vuoden 1914 alussa oli palattava menettelyyn, jossa Anna tuli takaisin piirikanslian hoitajaksi.²²⁴

3.3. Puolueopisto

Oulun puoluekokous oli vuonna 1906 käsitellyt agitaation järjestämistä. Puoluehallinnon toimintakertomuksessa asian taustaksi todettiin, että ”Se valtava herätys, joka koko talven on yhä leventynyt, mullisti myös kokonaan vanhat agitatsionisuhteet. Puoluehallinto ja vanhat agitatsioinivaliokunnat eivät mitenkään voineet tyydyttää kaikkia puhujapyyntöjä”.²²⁵ Syntyi päätös agitaatioseminaarien käynnistämisestä. Niiden järjestäminen jätettiin puolue-neuvoston huoleksi. Vuoden 1909 Kotkan puoluekokouksen jälkeen puoluetoimikunta perusti yhdessä ammattijärjestön kanssa opistovaliokunnan huolehtimaan valmisteluista.

Eduskunnan alettua toimintansa puoluejohdon suoraan ohjailmien valistustoimien opetuksellinen painopiste siirtyi kent-

223 Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirikokouksen pöytäkirja 25.–26.5.1913, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

224 Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirikokouksen pöytäkirja viipurissa 10.–11.4.1914, Katsaus puoluaasiain tilaan ja kertomus s.d. vaalipiiritoimikunnan toiminnasta Viipurin läntisessä vaalipiirissä v. 1913, s. 13–15, Kymen läänin sos.dem. piiri, piirikokouspöytäkirjoja 1908–38, kansio CA 1, TA.

225 Sos.dem. Puolueen Pöytäk. 1906, Suomen sosialidemokraattisen puolueen viidennen edustajakokouksen pöytäkirja Oulussa 20.–27. 8. 1906, s. 81.

täagitaattorien kouluttamisesta puolueaktivistien valistavaan ja sivistävään koulutukseen. Puolueopiston käynnistäminen lyk-
käytyi kuitenkin organisatoristen ongelmien ja opillisten kiistojen
johdosta. Sen ensimmäinen kurssi kesti vuoden 1911 joulukuun
alusta seuraavan vuoden helmikuun alkuun ja sille hyväksyttiin
57 oppilasta.²²⁶ Vuoden 1913 lopulla järjestettiin toinen kurssi,
joka jäikin viimeiseksi.

Vaalipiiriin oli perustettu stipendirahasto opistoon pyrki-
vien tukemiseksi. Siitä julistettiin haettavaksi 200 mk:n apura-
hat. Julius ei käyttänyt mahdollisuutta hyväkseen, vaan osallis-
tui kursseille omalla kustannuksellaan. Opetus oli maksutonta,
mutta oppilaiden oli kustannettava ylläpitonsa.²²⁷ Kaksitoistaviik-
koisen kurssin aikana – vuoden 1913 syyskuun lopulta jouluu-
n – Anna toimi vaalipiirin vt. piirisihteerinä ja rahastonhoitajana.

Vuoden 1913 puolueopistoon oli hyväksytty 51 henkilöä.
Heistä 10 jäi saapumatta ja koulutuksen suoritti hyväksytysti
loppuun 40 oppilasta. Opetusta annettiin muun muassa talous-
opissa, kunnallispolitiikassa, valtiontaloudessa ja verotuksessa,
lainopissa, maatalous – ja metsäpolitiikassa sekä työväenliikkeen
toimintaan liittyvissä aiheissa. Lisäksi annettiin käytännön opas-
tusta ainekirjoituksessa, laskennossa ja kirjanpidossa. Opintoihin
käytettiin seitsemän tuntia päivässä kuutena päivänä viikossa.
Opiston johtajana ja pääasiallisena luennoitsijana toimi O. W.
Kuusinen. Muista voidaan mainita Edvard Gylling, Oskar Tokoi,
Eino Haapalainen, K. H. Wiik ja Matti Paasivuori. Opiston kus-
tannukset jaettiin puoliksi puolueen ja Suomen Ammattijärjes-
tön kesken.²²⁸

226 Sos.dem. Puoluetoimikunnan kertomus 1911–1913, s. 2, TA.

227 Julius totesi kurssihakemuksessaan, että ”Työsuhteet toimessani ovat olleet – samoin kuin ehkä yleisesti näissä toimissa muuallakin – sellaiset että tietojen täydentämiseen ja kartuttamiseen on jäänyt kovin vähän tilaisuutta; voipa sanoa ainoastaan sen verran kuin on ollut tuiki välttämätöntä. Asemani onkin siitä syystä nykyisin sellainen että tiedollinen, johdatuksen alainen opiskelu on aivan välttämätöntä” ; Julius Nurmisen hakemus, Hakemuksia puolueopistoon 1913, SDP/Puolueopisto, kansio HEA 2, TA:

228 Puolueopistovaliokunnan kertomus v:lta 1913, Puolueopisto, kansio HEA 2, SDP/Puolueopisto, TA.

Jari Ehrnrooth on tutkinut puolueopiston toimintaa ja tämän edeltäjiä. Hänen mukaansa vuoden 1913 opisto loi puolueen kaa-deristoon uuden sukupolven, koska opistolaisten enemmistö oli Juliuksen tavoin liittynyt puolueeseen suurlakon jälkeen. Puolueopiston talousopillisen ja yhteiskunnallisen opintoaineiston perusteella ei sosialismin tuloa Suomeen pidetty vielä kovinkaan pian mahdolliselta. Ehrnrooth toteaa, että puolueopiston opillinen muokkaus ei pyrkinyt tekemään oppilaista vallankumouksellisia, vaan maltillisia yhteiskuntakehityksen tarkkailijoita.²²⁹

Julius oli vapautettu laskentoharjoituksista eikä hän osallistunut pikakirjoituksen opiskeluun. Hän sai hyvät tiedot muissa aineissa finanssioppia ja kunnallispolitiikkaa lukuun ottamatta. Kurssin yleisarvostelussa Julius sijoittui sen keskikastin yläpäähän. Menestykseen saattoivat vaikuttaa hänen poissaolonsa. Niistä pisimmän jakson muodosti syksyn puoluekokous. Myös piirin asiat ja Annan tuuraajan toimi vaativat ajoittain Juliuksen läsnäoloa, koska hän oli poissa kurssilta lähinnä viikonloppujen yhteydessä lisäksi 11 muuta päivää.²³⁰

Julius valittiin ”Puolueopistotoverikunnan järjestävän toimikunnan” jäseneksi. Opistolaiset koostuivat työväenliikkeen paikallisissa tehtävissä toimineista varttuneista, usein jo perheellisistä henkilöistä. Viipurin läntisen vaalipiirin neljästä muusta edustajasta kaksi oli titteliltään rouvia, yksi sekatyömies ja yksi seppä. Heidän joukossaan Julius oli keskimääräistä paremmin koulutettu ja poliittista kenttäkokemusta jo runsaasti omaava järjestökonkari. Näistä syistä hän tuli herkästi valituksi oppilaskunnan edustajana eri tehtäviin. Iältään Julius edusti joukon keskimääräistä tasoa.²³¹

229 Ehrnrooth 1992, s. 266–268.

230 Puolueopiston päiväkirja 1913, SDP/Puolueopisto, kansio HEA 2, TA.

231 Toverikunnan ensimmäisessä kokouksessa O. W. Kuusinen esitti oppilaille kysymyksen ”Miten on selitettävissä, että Suomessa sos.dem. puolue ja sen kannattajajoukko vaaleissa on suhteellisesti suurempi, kun muissa maissa, mutta ammattijärjestö suhteellisesti pienempi”. Hän pyysi oppilaita valitsemaan kaksi edustajaa käsittelemään asian eri puolia. Nämä nimesivät Juliuksen huolehtimaan puoluetta koskevasta alustusosuudesta. Julius tuli myöhemmin valituksi myös Kuusisen ehdottaman kolmihenkeisen ryhmän

Kurssilaiset vaikuttavat suhtautuneen opiskeluunsa tunnollisesti ja vakavasti, jopa tosikkomaisesti. Kysymys oli työväenատteen vahvasti omaksuneista valittujen joukosta. Monille puolueopiston suorittamisessa oli kyse parempien lähtökohtien saavuttamisesta elämässä. Työstä politiikan piirissä tavoiteltiin tulevaa ammattia.

Myös lauantai oli työpäivä. Koulutettavat eivät ilmeisesti ehtineet juurikaan vierailemaan viikonloppuisin kotonaan. Lauantai-illoiksi järjestettiin säännöllisesti oppilaskunnan kokouksia. Tämä herätti keskustelua ja Kuusinen antoikin loppuvaiheessa opistolaisille oikeuden päättää itse joka toisen lauantai-illan ohjelmasta. Kurssi suoritettiin myös tutustumiskäyntejä, kuten Elantoon, Ateneumiin ja Työsuojelunäyttelyyn. Joukon puhdashenkisyyttä kuvaavat seuraavat merkinnät oppilaskunnan pöytäkirjassa:

...Loppuilta vietettiin toverillisessa seurustelussa puheita pitäin, runoja lausuen jne...Toverikunnan puheenjohtaja Wiitasaari ilmoitti, että hänelle oli tehty oppilaiden puolelta sellaisia huomautuksia, että tunneilta myöhästyneet tullessaan paikalleen luennon kestäessä häiritsevät niitä, jotka tahtovat seurata tarkoin opetusta.. Pyysi toverikunnan päättämään, mitä asian auttamiseksi olisi tehtävä. Kuusinen vastusti minkäänlaisten kurinpitopäätösten tekoa ja ehdotti ettei tehtäisi päätöstä. Kuusisen ehdotus hyväksyttiin.²³²

Julius oli valittu toiseksi suurimmalla äänimäärällä vaalipiirinsä edustajaksi loka-marraskuun vaihteessa 1913 pidettävään puoluekokoukseen.²³³ Sama valinta koski joiain muitakin kurssi-

jäseneksi, jonka tehtäväksi annettiin laatia tutkimus puolueen jäsenmäärän nousun edellytyksistä; Puolueopiston oppilaiden pöytäkirjoja 1911–1913, Puolueopisto, kansio HEA 2, SDP/Puolueopisto, TA.

232 Pöytäkirjat puolueopistolaisten kokouksesta 9.10.1913, 22.10.1913 ja 5.11.1913, Puolueopiston oppilaiden pöytäkirjoja 1911–1913, SDP/Puolueopisto, kansio HEA 2, TA.

233 *Työ* 3.10.1913; Puolueriennot, ”Puoluekokousedustajiksi”. Eniten kannatusta sai piirin puhuja Sakari Saarikivi, jolle kotkalaiset olivat ilmeisesti taktisista syistä keskittäneet äänensä.

laisia. Kokoukseen osallistuminen kesken opiston tiiviin työskentelyn aiheutti sisäisiä jännitteitä. Kuusinen esitti oppilaskunnan harkittavaksi kysymyksen: ”Miten on niiden opistolaisten menettävä jotka ovat tulleet myös puoluekokoukseen valituiksi”. Keskustelussa esitettiin sekä vapaata osanottoa, että sen ehdotonta kieltämistä, jopa opiston keskeyttämistä kokouksen ajaksi. Julius ehdotti erään toisen kurssilaisen kanssa, että omin varoin opistoa käyvät voivat itse päättää osallistumisesta ja stipendejä saaneet velvoitettaisiin lähettämään tilaisuuteen varamiehensä. Äänestyksessä Juliuksen ehdotus vahvistettiin kokouksen päätökseksi.²³⁴

Asiaan jouduttiin kuitenkin palaamaan ja päättämään aikaisempaa lievemmästä kannasta toteamalla, että se oli vain ohjeellinen. Kielteisimmän kannan edustaja O. Jalava pyysi tämän jälkeen vapautusta oppilaskunnan kirjurin tehtävästä. Ylitunnollisella Jalavalla oli erityisnäkemyksensä siitä vakavuudesta, jolla opiston työhön tuli paneutua. Episodi heijasteli samalla tunteita, jotka liikkuvat puoluekokouksen ulkopuolelle jääneiden kurssilaisten mielissä. Julius puuttui vielä kysymykseen julkisuudessa korjaamalla vaalipiirinsä työväenlehdessä olleen uutisen päätöksen ehdottomuudesta.²³⁵

Suomen sosialidemokraattisen puolueen kahdeksas puoluekokous kokoontui Tampereella. Julius valittiin jäseneksi sen sääntövaliokuntaan. Puolueopiston asema nousi esiin jo kokouksen alkumetreillä. Uudenmaan piiriä edustanut Mikko Ampuja piti opiston lopettamista välttämättömänä, ellei sen opetusohjelmaa saada korjatuksi ja opiskelijoiden määrää lisätyksi. Erityisen pahana hän piti sitä, että opiston opetuksesta oli tyystin sivuutettu luonnontieteelliset aineet. Julius puolusti eräiden muiden säestämänä koulukkaan roolissa opinahjoaan toteamalla arvostelun ennenaikaiseksi ja oppiaineet hyvin harkituiksi. Kun opiston asia nousi esiin hieman myöhemmin, Julius ehdotti kurssien järjestämistä jatkossa vähintään joka toinen vuosi. Tämä sai kan-

234 Pöytäkirja puolueopistolaisten kokouksesta 3.10.1913, Puolueopiston oppilaiden pöytäkirjoja 1911–1913, SDP/Puolueopisto, kansio HEA 2, TA.

235 Työ 23.10.1913; Työn toimitukselle, ”Harhaanjohtava uutinen”.

natusta ja asia siirrettiin nimitysvaliokunnan valmisteltavaksi. Se esitti kysymyksen alistamista puolueoimikunnalle. Uutta kurssia ei kuitenkaan tultu enää koskaan järjestämään.²³⁶

Edustajien äänestyskäyttäytymiseen puoluekokouksessa liittyi Viipurin läntistä vaalipiiriä koskenut jälkinäytös, jossa myös Julius sai osansa arvostelusta. Kokouksessa oli äänestetty menettelytapavaliokunnan ehdotuksesta eduskunnan puhemieskysymyksessä. Juliuksen ja kolmen muun piirin edustajan väitettiin poikenneen asiassa piirikokouksen sitovasta päätöksestä. Piirikokous käsitteli asiaa vielä vuoden 1914 huhtikuussa. Se hylkäsi äänestyksen jälkeen ehdotuksen moitteen antamisesta edustajilleen, mutta vahvisti vastaisuutta ajatellen, että piirikokouksen päätöksiä on noudatettava.²³⁷

Kysymyksestä muodostui erityisen polttava Viipurin kunnallisjärjestössä. Sen tulevan piirikokouksen evästyskokouksessa käytiin pitkä keskustelu vaalipiirin edustajien käyttäytymisestä. Saarikiveä, Leppästä ja Nurmista moitittiin piirikokouksen kannan laiminlyönnistä. Kokous päätti äänin 18–3 lausua heille moitteen menettelystä ja korosti, että piirikokouksen päätöksiä

236 Suomen sosialidemokraattisen puolueen kahdeksannen edustajakokouksen pöytäkirja Tampereella 26.10.–1.11.1913, s. 30–31, 68 ja 103–104. Julius käytti puoluekokouksessa seitsemän pöytäkirjattua puheenvuoroa. Käsiteltäessä eduskuntavaaleja hän toivoi puolueoimikunnalta parempaa ohjausta ehdokkaita asetettaessa sekä kiinnitti huomiota puolueen vaalijulisteen siisteyteen ja taiteellisuuteen ”jotta toverit kehtaisivat sen vaikka panna seinälle.” Hän totesi myös, että Viipurin piirissä on vähemmän tarpeellista agiteerata torpparikysymyksellä, minkä johdosta piiritoimikunta jätti suuren osan torpparilehdistä makaamaan kaappiinsa. Julius esiintyi myös allekirjoittajana vastalauseessa, jossa paheksuttiin päätöstä rajoittaa puolueen valistustyöstä käytävän keskustelun puheenvuoroja. Puoluekokousedustajien valintaa koskeneen muutosehdotuksen käsittelyn yhteydessä hän lausui ”ettei voi äkkiä tulleista ehdotuksista päätöstä. Seuraavaan kokoukseen valittakoon edustajat nykyisen puolueuuvoston tulkinnan mukaan”. Julius allekirjoitti sääntövaliokunnan jäsenen ominaisuudessa ehdotuksen puolueen järjestyssääntöihin kohdistuvista muutoksista, jonka johdosta suoritettiin joukko äänestyksiä.

237 Pöytäkirja Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisesta vaalipiirikokouksesta 10.–11.4.1914, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

on noudatettava. Julius ja Anna asetettiin tästä huolimatta järjestön ehdokkaiksi piiritoimikuntaan ja Julius ehdolle jatkamaan piirisihteerinä. Tapahtuma enteili sitä, että puolisoiden asema tuli jatkossa kohtaamaan vastatuulta nimenomaan viipurilaisten työväenjärjestöjen piirissä.²³⁸

Puolueopisto antoi Juliukselle tilaisuuden irtautua kuukausien ajaksi järjestötyön rutiineista ja latautua tulevaisuuteen entistä paremmin valmiuksin. Viimeistään tuolloin hänen mielessään kypsyi päätös pyrkiä muihin tehtäviin työväenliikkeen palveluksessa. Huolimatta 26-vuoden iästään hän oli kenttätöyöntekijänä jo kokenut sotaratsu. Juliukselle, kuten monille muillekin, puolueopiston suorittaminen tarjosi mahdollisuuden sosiaaliseen nousuun. Perheasiat eivät muodostaneet erityisen keskeistä sija hänen elämässään. Tarvittaessa Anna hoiti Juliuksen työtehtävät ja siinä sivussa perheen. Pienet pojat kasvoivat sanan varsinaisessa merkityksessä järjestön jaloissa. Tällä yksityiselämän ja läheisten laiminlyönnillä saattoi olla yhteytensä Juliuksen apatiiaan ja elämänhalun kadottamiseen hänen myöhemmän vangitsemisensa jälkeen.

Käytävissä olevien lähteiden perusteella ei voida päätellä, että puolueopisto olisi ohjannut jollain osoitettavalla tavalla Juliuksen ajattelua. Sen sijaan opisto antoi runsaasti tiedollista pääomaa, jota hän saattoi hyödyntää myöhemmässä kirjoittelussaan ja esiintymisissään. Opistolaisten tiivis keskinäinen kanssakäyminen oli myös tärkeää.

3.4 Toimintamahdollisuudet kiristyvät

Julius palasi puolueopistosta kenttätöyön arkeen ja jatkoi piirinsä tiivistä kiertämistä. Työssä painottui aikaisempaa selvemmin paikallisyhdistysten ruohonjuuritason toiminnan elvyttäminen. Järjestökenttää vaivasi kasvava väsymys. Hetkeksi helpottaneet taloudelliset ongelmat palasivat taas piiritoimiston päänsäryksi.

238 Työ 30.3.1914; ”Piirikokouksen valmistelut”.

Vuoden 1914 piirikokous pidettiin huhtikuussa Viipurissa. Julius ja Anna huolehtivat sen valmisteluista ja toimivat yhdessä kokouksen sihteerinä. Keskusteluissa kertautuivat paikallisten intressiristiriitojen sävyttämät ikuisuusaiheet, kuten agitaation järjestäminen ja työväenlehtien asema. Piiriorganisaation budjetoidut kulut olivat ylittyneet noin 3.000 markalla ja toiminta oli huomattavan alijäämäistä. Piiritoimikuntaa arvosteltiin tästä kärkevästi. Se puolustautui vaalien ja puoluekokouksen aiheuttamalla lisärasitteella.²³⁹

Kiristyneen talouden johdosta toiminnasta jouduttiin tinkimään ja rajoittamaan erityisesti puhuja- ja valistustyön osuuksia. Piirisihteeripariskuntaan saakka ulottunutta arvostelua ei ainkaan kirjauksista päätellen ilmennyt. Pöytäkirjaan on kuitenkin tallennettu Annan kipakansävyinen huomautus toimintakertomuksen jakelun myöhäisyyttä koskien. Hän esitti siinä piirikokouksen siirtämistä myöhemmäksi ”koska on kovin vaikeata saada esim. selostusta puolueasiain tilasta kyllin aikaisin järjestöjen tietoon syystä että vielä huhtikuun alussa kerätään puoluetilastoa.” Piirikokous valitsi yksimielisesti Juliuksen edelleen piirisihteeriksi ja Annan äänestyksen jälkeen jäseneksi piiritoimikuntaan.²⁴⁰

Piirikokouksessa päivänpolttavaksi kysymykseksi nousi järjestöjen iltamarauhan turvaaminen. Todettiin, että

On hajoitettu kokouksia, joissa työläiset ovat yrittäneet panna vastalauseensa heitä kohtaavaa riistoa ja sortoa vastaan. On kielletty arpajaiset, etupäässä työväenjärjestöiltä. Iltamia on tämän tästä keskeytetty joillakin tekosyillä. Aivan viimeisimmät tapaukset osoittavat, etteivät luentotilaisuudetkaan ole turvattu virkain-toisilta poliiseilta.

239 Pöytäkirja Viipurin l:n läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisesta vaalipiirikokouksesta 10.–11.4.1914, s. 6–8, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

240 Pöytäkirja Viipurin l:n läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisesta vaalipiirikokouksesta 10.–11.4.1914, s. 65, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

Pöytäkirja

Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sosialidemokratiseista vaalipiirikokouksesta Viipurissa 10 ja 11 p:nä huhtik. 1914.

Toimittaneet
Anna ja Julius Nurminen.

Viipuri 1914
Viipurin läntisen vaalipiirin sosialidemokratisten
vaalipiiritöimittämän kustannuksella.

Kansilehti, Pöytäkirja Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisesta vaalipiirikokouksesta Viipurissa 10 ja 11 p:nä huhtikuuta 1914. Toimittaneet Anna ja Julius Nurminen. Kuva Työväen Arkisto.

Kokousten kulkua häiritsivät myös ”mustasotnialaiset”, jotka olivat aiheuttaneet erityisesti kauhua maaseudulla niin, että ihmiset eivät uskaltaneet tulla tilaisuuksiin tai niitä ei tohdittu edes järjestää. Iltamiin saavuttiin yleisesti juovuksissa. Järjestysmiehet ja poliisitkin olivat usein samassa tilassa. Piirikokous hyväksyi ponsilausuman, jossa edellytettiin, että järjestysmiehet noudattavat puoluekokousten päätöksiä toimitsijain raittiudesta, rauhanhäiritsijät ja viinakauppiaat saatetaan lailliseen edesvastuuseen ja

entistä parempaa huomiota kiinnitetään kieltolakiaatteen juurruttamiseksi niin jäseniin, kuin ulkopuolisiin.²⁴¹

Julius oli väistämättä joutunut kohtaamaan työssään lukemattomia kertoja viinan ja sen lieveilmiöiden kiroit. Hänen puheissaan ja kirjoituksissaan väkijuomakysymys ei silti näytä nousevan erityisesti esiin. Työväenjärjestöjen tilaisuuksissa oli aina esiintynyt häiriköintiä, usein vastapuolten organisoimana. Kiristynyt sortovalta ja venäläistäminen heijastuivat viranomaisten järjestöihin kohdistamissa toimita. Sosialismi oli kadottanut hohtoaan uskonnonomaisena arvona, jota saatettiin välttää tietoisesti loukkaamasta. Muut puolueet olivat organisoituneet ja ottaneet käyttöönsä ”likaiset keinot”. Kansa oli pettynyt monien vaalien jälkeisissä odotuksissaan ja purki turhautumistaan häiriköimällä.

Syitä saattoi olla useita, mutta ongelmien yleinen korostuminen koettiin tosiasiana. Asetelma oli siinä suhteessa ristiriitainen, että alkoholin kulutus maassa oli laskenut selvästi vuosisadan vaihteen jälkeen. Asia askarrutti raittiuspiirejä, eikä seikalle ei kyetty antamaan pitävää selitystä. Pari vuosikymmentä myöhemmin kirjoitetussa raittiusliikkeen historiassa todettiin, että ”yleisen alkoholinkulutuksen vähetessäkin voi käydä niin, että juomatapa saa entistä kohtuuttomammat ja raaemmat muodot”.²⁴² Rikkomukset paloviina- ja väkijuoma-asetusta vastaan sekä väkivalta- ja järjestysrikkomukset vähenivät loppujen lopuksi

241 Pöytäkirja Viipurin I:n läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisesta vaalipiirikokouksesta 10–11.4.1914, s. 65, 51–52 ja 56–57, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos. dem. piiri, TA. Alustuksen asiasta oli kokoukselle laatinut piirin luennoitsija ja myöhempi kansanedustaja Santeri Saarikivi. Hän oli itse ankara raittiusmiehe. Raittiuskysymys oli aiheena diskreetti. Se ei innoittanut massoja suurin joukoin liikkeelle kun puolue lähetti puhujansa kentälle teeman nimissä. Raittiusjärjestöillä oli omat tilaisuutensa ja esiintyjänsä. Puolueorganisaatiossa viina ja sen kielteiset vaikutukset sivusivat monasti agitaattoreiden työtä – jopa henkilökohtaisesti. Häiriköintiä oli kuitenkin aina esiintynyt työväenjärjestöjen tilaisuuksissa. Joskus se oli vastapuolen organisoimaa. Se, että kysymys nousi nyt ensimmäisen kerran piirikokouksen asialistalle, kertoo ongelman kärjisty misestä.

242 Hytönen 1930, s. 304–306.

sotatilan johdosta vuosien 1914 ja 1915 välillä dramaattisesti ja ongelma sai näin ainakin väliaikaisen helpotuksen.²⁴³

Vuoden 1914 heinäkuussa toimintahankaluuksien kirjoon liittyi uusi ulottuvuus. Suurruhtinaskuntaan julistettiin sotatila. Tämä merkitsi monien siviiliasioiden alistamista sotilashallinnon alle. Paikallisena erikoispiirteenä Viipurin komendantti julisti kaupungin (linnoituksen) vielä erikseen omaan sotatilaansa sekä syyskuun 20. päivänä lisäksi piiritystilaan, vaikka rintamalinjat kulkivat kaukana Euroopassa.²⁴⁴ Toimenpiteet saivat aikaan väestössä paniikinomaisen reaktion ja tuhannet viipurilaiset pakenivat maaseudulle. Kaupungin ympärillä aloitettiin linnoitustyöt. Niihin koottiin laajalti miehiä lähiseudulta.

Poikkeustilamääräykset rajoittivat väestön ja järjestöjen toimintavapautta. Viipurilaisille astui alkuvaiheessa voimaan ulkonaliikkumiskielto klo 21.00–05.00 välillä. Taivasalla pidettävien kokousten ja huvitilaisuuksien järjestäminen kiellettiin. Sisätiloissa tapahtuvat julkiset kokoukset olivat sallittuja vain poliisin luvalla. Virkavallalla oli vapaa pääsy kokouksiin ja oikeus niiden keskeyttämiseen. Järjestöjen tuli laatia jäsenistöäänkin koskevista tilaisuuksista ennakoilmoitus. Siviilihenkilöiden rikkomukset tuomittiin kenttäoikeuksissa. Vekseleiden eräpäiviä jatkettiin asetuksella (moratorio), mikä sentään tuotti iloa joillekin.²⁴⁵ Alkoi toisiaan seuranneiden kriisitilojen jakso, joka ei Juliuksen elinaikana enää päättynyt.

Sotatila hiljensi aluksi lähes täysin paikallisosastojen puhe- ja luentotoiminnan. Puolueen paikallislehti julkaisi syyskuussa artikkelin ”Mitä kaikkia voisivat järjestöt nykyoloissa toimia.” Sen mukaan työväen-, ammatti- ja muut yhdistykset voivat edelleenkin pitää säännölliset kokouksensa, kunhan niistä ilmoitetaan viranomaisille säädetyllä tavalla. Supistettavia ovat sen sijaan kunnallisjärjestöjen kokouksille etupäässä kuuluvat asiat sekä periaatteellista ja valtiollista toimintaa koskevat asiakoko-

243 Suomen virallinen tilasto XVIII, Oikeustoimi, s. 55.

244 Työ 4.8.1914; ”Tiedonanto” ja 22.9.1914; ”Viipurin linnoitus ja linnoitusalue piiritystilaan”.

245 Työ 4.8.1914; ”Tiedonanto” ja 6.8.1914; ”Kokouksista annetut määräykset”.

naisuudet. Artikkelissa korostettiin työttömyyteen liittyvien tehtävien tärkeyttä.²⁴⁶

Samassa lehdessä oli Juliuksen yhdessä Viipurin läänin itäisen piirin piirisihteerin Walavaaran kanssa allekirjoittama julistus työväenyhdistyksille. Näitä kehoitettiin osallistumaan ammattiosastojen kanssa yhteiseen kokoukseen alueellisten työttömyyskomiteoiden valitsemiseksi sekä työttömyystilastojen keräämiseksi. Tilastojen perusteella jaettaisiin avustus, joka pyritään saamaan valtiovaltalta työttömien keskuskomitean toimenpiteillä.

Joulukuussa lehdessä kosketeltiin jälleen paikallisosastojen toimintaa toteamalla suurimman osan maaseudun puolueosastoista olevan täydellisessä toimeettomuuden tilassa. Kokouksia ei pidetty moneen kuukauteen eikä jäsenmaksuja maksettu. Järjestöjä kehoitettiin keskittymään käytännöllisiin toimiin, kuten kirjanpitoon, puhe- ja lausuntaharjoituksiin sekä kokoustekniikkaan. Työväen sanomalehtiä ja kirjallisuutta oli pyrittävä levittämään kansan keskuuteen.²⁴⁷

Työttömien asiasta muodostui nopeasti työväenjärjestöjen toiminnan keskeinen teema. Se kompensoi sotatilan estämiä toimintamuotoja. Viipurin seudulla taloudellinen toiminta ja työllisyys olivat keskimääräistä enemmän riippuvaisia ulkomaankaupasta. Sotatila heikensi pian vientiä. Tämä vaikutti sahojen, kuljetusyri-tysten ja satamien toimintaan. Työtaistelut oli sotatila-asetuksen nojalla kielletty. Työnantajat alensivat palkkoja yksipuolisilla ”päiväkäsyyllään”, mikä lisäsi työntekijäpiirien ärtymystä.²⁴⁸

Piirijärjestön talouden epävarmuutta pahensi se, että useat ammattiosastot lakkauttivat sotatilan alettua maksunsa työväenyhdistyksille. Työttömät oli vapautettu jäsenmaksuistaan. Kenttäväen piirissä ongelmaksi koettiin puolueen keskusorganisaation päättämättömyys ja toiminnan puutteet. Tämä kävi ilmi poikkeuksellisen väkevästi Annan piirikokoukselle myöhemmin laatimassa vuosikertomuksen tekstissä seuraavasti: ”Kun muistaa sen

246 *Työ* 18.9.1914; otsikko tekstissä.

247 *Työ* 14.12.1914; Puolueriennot.

248 Soikkanen 1970, s. 196.

kriittillisen aseman mikä silloin vallitsi, ei voi olla sanomatta, että saamattomuus ja vitkastelu, joka tällöin puoluetoimikunnan toiminnassa esiintyi teki ainakin täällä kauempana oleville varsin kiusallisen vaikutuksen.”²⁴⁹ Myös piirisihteeri ja hänen toimistonhoitajapuolionsa olivat joutuneet poikkeustilanteessa vyöryn omaisesti kasvaneiden ongelmien eteen, eivätkä kokeneet saavansa puolueen keskusorganisaatiolta kaipaamaansa tukea.

Työväenliike otti alkuvaiheessa maltillisen kannan poikkeustilan seurauksiin. Sen järjestöt pyrkivät esiintymään sodan puhjettua korostetun rauhallisesti niin, että viranomaisille ei annettaisi aihetta tekosyitä niiden lakkauttamiseen. Vappukulkueitakin järjestettiin vuoden 1914 jälkeen vasta kolmen vuoden kuluttua. Sotatila-asetuksen nojalla annettuja määräyksiä kokousten pitämisestä saatettiin kuitenkin kiertää tuomalla hautaustilaisuuksiin työväen lippuja ja tekemällä niistä liikkeen esittäytymistilaisuuksia.²⁵⁰

Viipurin läntisessä vaalipiirissä piiritoimikunta lähetti vuoden 1914 elokuun alussa paikallisosastoille kiertokirjeen, jossa se kehotti suhtautumaan tilanteeseen rauhallisesti ja huolehtimaan järjestöjen raha-asioista. Viranomaisten antamia määräyksiä tuli noudattaa ja välttää tarpeetonta melua ja liikehtimistä. Järjestöjä kehoitettiin suunnittelemaan olosuhteisiin soveltuva luento – ja opetustoimintaa, joiden pohjalta piiritoimikunta organisoisi valistustyönsä.²⁵¹

Sotatilasta huolimatta voitiin jo vuoden 1914 loppupuolella jatkaa luentotoimintaa ja järjestötyötä jollain tavoin. Niinpä myös Juliuksen matkustelu saattoi jatkua. Tilanteen kohentumista kuvaa, että hänelle kertyi vuoden aikana tauosta huolimatta

249 Kertomus piiritoimikunnan toiminnasta v. 1914–1915, s. 7–8, Pöytäkirja Viipurin läänin I. vaalipiirin sosialidemokraattisesta vaalipiirikokouksesta 15.–16.4.1916, Piirikokouspöytäkirjoja, Kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

250 Soikkanen I 1975, s. 192 ja 196.

251 Kertomus piiritoimikunnan toiminnasta v. 1914–1915, s. 3–6, Pöytäkirja Viipurin läänin I. vaalipiirin sosialidemokraattisesta vaalipiirikokouksesta 15.–16.4.1916, Piirikokouspöytäkirjoja, Kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

145 luentoa, 20 puhetta sekä 19 opetus- ja järjestämiskokousta yhteensä 6780 kuulijalle. Aivan tumput suorana ei ollut Anna-kaan. Piiritoimisto lähetti vuodessa 573 kirjettä ja 1680 pakettia sekä otti vastaan 450 kirjettä ja korttia. Niiden päälle tulivat vielä rahalähetykset sekä 11 kiertokirjettä ja tiedonantoa. Kirjoittajana Julius näyttää vetäytyneen noina aikoina hetkeksi kuoreensa.²⁵²

Vaikuttaa siltä kuin Juliuksen matkustusinto olisi vain lisääntynyt poikkeusolojen varjossa. Hän purki uusien ongelmien paineita toteuttamalla asioita, jotka parhaiten taisi. Piiritoimistoa hallitsi ”kiivasluontoinen ja herkästi tulistuva” Anna, kuten erään aikalaisen luonnehdinta hänestä kuului. Pariskunnan kesken vallitsi ”strindbergiläinen” valta-asetelma. Anna piti suvereenisti hallussaan kodin yhteydessä sijainnutta toimistoa ja käytteli siellä piirisihteerin valtaa. Julius oli paennut kentälle. Siellä hän parhaiten viihtyikin. Työnjako antoi molemmille tilaa toteuttaa itseään niin, että ei astuttu liika toisen reviirille. Yhteiset asiat hoidettiin vakiintuneen roolijaon mukaisesti.

Ulkopuolisten oli vaikea löytää asetelmasta aukkoa, josta pariskunnan asemaa olisi voinut horjuttaa. Poikkeustila oli luonut uusia ongelmia, mutta vahvistanut samalla piirin toimeenpanovaltaa käsissään pitävän voimakaksikon valtaa. Tilanteessa piili kuitenkin yhtäaikaaisesti sen heikkous – puoliset joutuivat käytännössä kaksistaan muuta yhteisöä vastaan. Juliuksessa mielessä kyti jo pyrkimys muutokseen. Hänet valittiin syyskuussa 1914 uudelleen *Työ*-lehteä julkaisseen Viipurin työväen sanomalehti- ja kirjapaino-osuuskunnan hallinnon jäseneksi.²⁵³ Tämä toimi astinlautana tiellä, joka johti jatkossa puhetyöläisen uran vaihtumiseen kirjoittamisen ammattilaiseksi.

252 Pöytäkirja Viipurin läänin I. vaalipiirin sosialidemokraattisesta vaalipiirikokouksesta 15.–16.4.1916, Kertomus piiritoimikunnan toiminnasta v. 1914–1915, s. 3–6, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

253 *Työ* 28.9.1914; ”Viipurin työväen sanomalehti- ja kirjapaino-osuuskunta r.l. syyskokous”.

3.5 Muuttuvat haasteet

Juliuksen aktiivisuus kirjoittajana elpyi vuoden 1915 alussa aivan kuin hän olisi antanut siitä uudenvuoden lupauksen. Paikallinen työväenlehti täytti tammikuussa 10 vuotta. Se juhlisti merkkipäivää omaa toimintaansa koskettaneilla artikkeleilla. Niihin oli liitetty valokuvia. Yksi kuvista oli otettu lehden hallinnosta. Julius poseerasi siinä arvokkaana itseään iäkkäämpien ”korkeiden toverien” seurassa.²⁵⁴ Valokuvien painaminen oli kallista ja niitä esiintyi työväenlehdissä harvoin. Pariskunta eli tuossa vaiheessa vaikutusvaltansa huipulla piirin hallinnossa.

Loppiaisenä 1915 vietettiin Viipurin työväenyhdistyksen ”kuusijuhlaa”. Tilaisuuden kulkua selostettiin paikallisessa työväenlehdessä seuraavasti:

Juhla alkoi klo 6 ip. piirirovasti Julius Nurmisen pitämällä avausaarnalla, joka käsitteli työväestön virkistystilaisuuksia, juhla joista työläiset nauttivat lepo hetkenään raskaan arkisen työn lomassa. Mutta työväestö viettää niitä kuitenkin aivan toisessa merkityksessä kuin kirkolliset piirit. Työväestön juhlissa vallitsee kaikesta elämän raskaudesta huolimatta toiveikas mieliala, joka juuri pitääkin työväen luokassa yllä varmuutta ja uskoa asiansa lopullisesta voitosta.²⁵⁵

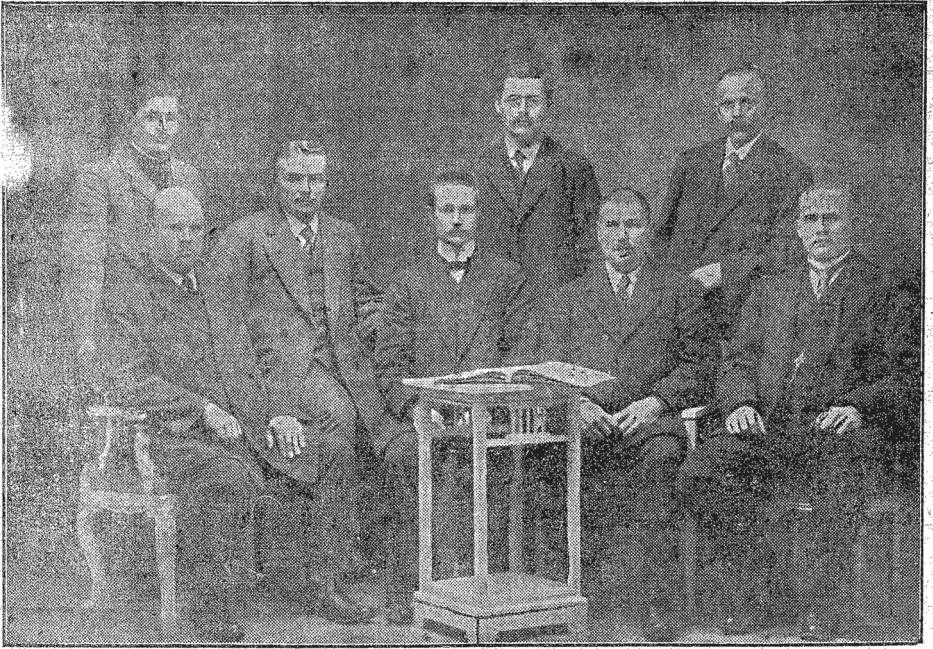
Kirjoitus rakensi papillisine vertauksineen Juliukselle työläis-massojen esitaistelijan imagoa, jolla oli uskallusta sivaltaa sanan ruoskalla kirkkoakin. Tämä saattoi hyvin olla harkittua. Sotatilan aikana oli virallisen valtakoneiston kritisoinnissa syytä olla varovainen. Luterilaisen kirkon arvostelu herätti sen sijaan tuskin erityistä ärtymistä venäläisen sotilasvallan piirissä.

Tammikuun puolivälissä paikallinen työväenlehti julkaisi etusivullaan Juliuksen artikkelin ”Missä syy? sosialidemokra-

254 Työ 16.1.1915; Valokuva ”Viipurin Työväen Sanomalehti- ja Kirjapainosuuskunta r.l. hallinto 1914”.

255 Työ 7.1.1915; Puolueriennot, ”Viipurin työväenyhdistyksen joulukuusijuhlat”.

**Viipurin Työväen Sanomalehti- ja Kirjapaino-Osuuskunta r. l. hallinto
v. 1914.**

Istumassa vasemmalta: J. Vuoristo, J. Heitto, R. Penttinen (puheenj.), J. Kirves (siht.), E. Saarinen.
Seisomassa vasemmalta: J. Nurminen, E. Pusa, V. Toikka.

Viipurin Työväen Sanomalehti- ja Kirjapaino-Osuuskunta r. l. hallinto v. 1914. Istumassa vasemmalta: J. Vuoristo, J. Heitto, R. Penttinen (puheenj.) J. Kirves (siht.) E. Saarinen. Seisomassa vasemmalta: J. Nurminen, E. Pusa, V. Toikka. Kuva skannattu Työ-lehdestä 16.1.1915.

tian kannattajain ja työväen sanomalehdistön tilaajain suurlukuisuuteen.” Kirjoitus liittyy lehden 10-vuotisjuhlaan. Julius pyrki todistamaan siinä, että työväen työväenlehtien menestys ei johdu suinkaan porvarillisten lehtien usein esittämästä väitteestä sen olevan agitaattoreiden ja väestön tunnottoman kiihotuksen tulosta. Sosialidemokraateilla oli päinvastoin suurin kannatta-

jakuntansa edistyneimmillä ja henkisessä kehityksessä pitemmällä olevilla paikkakunnilla. Työväestö hämärä luokkavaisto oli muuttunut niillä luokkatietoisuudeksi ja sosialidemokraattiseksi maailmankatsomukseksi yhteiskunnallisen kehityksen ja tiedon, ei agitaation perusteella.²⁵⁶ Puolueopisto oli syventänyt Juliuksen aatteellista tietoisuutta ja hän saattoi näin hyödyntää samaansa opetusta myös kirjoittajana.

Artikkeliä seurasi parin päivän välein viidessä lehden numerossa julkaistu Juliuksen kirjoitussarja otsikolla ”Työväenjärjestön kunnallispoliittisista tehtävistä”.²⁵⁷ Kyseisten, jopa kolmelle lehden sivulle ulottuneiden oppimestarimaisten tekstien laatiminen on vaatinut huomattavasti aikaa ja vaivaa. Voisi olettaa, että niiden sekä monien myöhempienkin artikkelien laatimisen motiivina oli valistustarkoituksen ohella osoittaa kirjoittajansa taidot tulevaa toimittajan toimen hakua varten.

Helmikuussa Julius käsitteli lehtikirjoituksessaan itselleen harvinaista aihetta, raittiutta ja kieltolakia. Hän totesi tohtori W. Hytöseltä Viipurin raittiuskursseilla omaksumine näkemyksineen, että ”sotatilán johdosta täytántöön otetut rajoitukset väkijuomain kaupassa ja tarjoilussa ovat meilläkin omiaan osoittamaan, mikä merkitys täten aikaansaadulla ns. pakollisella raittiudella on”. Julius pohjasi artikkelinsa Suomesta saatavissa olevan tilastoaineistoon juopumuspidätysten vähenemisestä sekä vastaaviin kokemuksiin Ruotsissa ja joissain USA:n osavaltioissa. Hän totesi kirjoituksensa loppuksi, että ”On siis syytä toivoa, että meillä tässä suhteessa nyt alkaneiden rajoitusten tuoma hyöty herättää yhä suuremmat joukot kaipaamaan yleistä kieltolakia ja että niin ollen se saadaan voimaan vahvistetuksi ja täytántöön.”²⁵⁸

Tämän jälkeen Juliuksen kirjoitusaktiivisuus heikentyi. Synnä saattoi olla tihentynyt matkustelu. Se näkyi puoluerientoja koskevien tiedotteiden lisääntymisenä lehdessä. Väen haalimisessa tilaisuuksiin ilmeni kuitenkin entistä suurempia ongelmia.

256 *Työ* 18.1.1915; otsikko tekstissä.

257 *Työ* 19.1.1915; otsikko tekstissä.

258 *Työ* 5.2.1915; ”Väkijuomakäytön lainsäädännöllä rajoittaminen”.

Harmistunut käkisalmelainen selostikin kunnallisjärjestön organisoimaa ja Juliuksen pitämää viikon mittaista luento- ja opaskurssia toteamalla, että

Nuoriso on sitä vastoin vieläkin suuremmin laiminlyönyt koko tämän valistustilaisuuden. Niillä on näkynyt olleen taas oma tiensä, tuon vanhan tutun pelastusarmeijan helmoissa ryömiminen juuri tänäkin aikana.” Kurssin osanottajamäärä kun oli sen kuluessa epätydyttävällä tavalla vähentynyt ja yksipuolistunut.²⁵⁹

Myös Anna kirjoitteli lehteen aika ajoin. Artikkelissaan ”Pienten palvelustyttöjen puolesta” hän muistutti monissa kotiapulaisina toimivien vähävaraisten perheiden tytärien usein surullisesta asemasta ja kehotti perheenemäntiä osoittamaan heille samaa hellyyttä ja huolenpitoa kuin omille lapsilleen. Tekstissä heijastuivat kirjoittajan omat lapsuuden kokemukset.²⁶⁰ Samanlainen tausta liittyi hyvinkin myös artikkeliin ”Lasten kurittamisesta sananen”, jonka loppu kuului seuraavasti: ”Työmiehen lapsella on kovin vähän elämän iloa, että ei saisi kodin muistoa, muistoa vanhemmistaan, tehdä hänelle katkeraksi lapsuusajan kovalla kurittamisella. Ottakaa hyvät vanhemmat tämä huomioonne.”²⁶¹

Artikkelissaan ”Työläisnaiset ja ”Kodinpäivät”. Muuan ehdotus naisosastojen huomioon” Anna esitti aloitteen vuosittaisten päivien viettämisestä kodin ja perheen kunniaksi. Idean lähtökohdina olivat Kristillisen kotikasvatusyhdistyksen toimeenpanemat kodin juhlat. Niihin oli ottanut osaa suuri joukko työläisnaisia. Anna perusteli ehdotustaan seuraavasti:

Tämä osoittaa sitä sanomatonta kaipausta jota työväenluokan nainen alati tuntee oman elämänsä ristiriitaisten seikkojen selville saamiseksi. Hänkin tietää olevansa syntynyt elämää varten, mutta minkälaista on elämä jota hänen on elettävä? ... Siksi rientää hän

259 *Työ* 3.3.1915; Puolueriennot, ”Työväen luento- ja opastuskurssit Käkisalmessa”.

260 *Työ* 6.2.1915; otsikko tekstissä.

261 *Työ* 3.8.1915; otsikko tekstissä.

tilaisuuksiin joissa näitä asioita selvitetään. Hän odottaa lohdutusta ja varmoja ohjeita elämänsä järjestämiseksi.²⁶²

Viipurin työväenyhdistyksen naisjaosto päättikin Annan ehdotuksen mukaisesti järjestää työläisnaisten kodinpäivät. Ehdottaja valittiin jäseneksi tilaisuuden järjestelytoimikuntaan. Naisjaoston kokousta selostettiin paikallisessa työväenlehdessä seuraavasti:

Lopuksi keskusteltiin kysymyksestä ”Avioliitto ja koti”. Varsin vilkkaaksi muodostui mielipiteiden vaihto asiassa. Kun ei tällä kerralla läheskään kaikki vielä ehtineet lausua ”tyhjentävästi” ajatustaan kysymyksestä, päätettiin keskustelua jatkaa seuraavassa kokouksessa. Hupaisena ilmiönä voinee mainita, että huone oli ahdinkoa myöten täyttynyt osaston entisistä jäsenistä ja uusiakin liittyi joukkoon.²⁶³

Anna oli onnistunut koskettelemaan aloitteellaan perustavaa laatua olevia kysymyksiä, joiden käsittelyyn naiset tunsivat tarvetta. Ilmeisesti hän tunsi näin myös itse. Valitettavasti miehet eivät näytä suhtautuneen kysymykseen samalla vakavuudella, koska naisjaoston seuraavien tapaamisten kulusta kerrottiin lehdessä näin:

Päätettiin V.t.y:n johtokunnalle valittaa osaston mielipahaa sen johdosta, että yhdistyksen järjestysmiehet hyvin epäkohteliaalla tavalla keskeyttivät Kodin päiväluennot kahtena iltana, sammuttaen mm. sähkön ennekuin tilaisuus oli lopetettu, vaikka osastolla oli johtokunnan lupa luentuhuoneen käyttöön.²⁶⁴

Järjestysmiehet eivät pitäneet kuulemastaan ja tunsivat ehkä korviansa kuumottavan. Episodi kuvaa sitä miten ylimielisesti puolueen miesväki saattoi suhtautua naisten tärkeäksi kokemien

262 Työ 27.3.1915; otsikko tekstissä.

263 Työ 10.4.1915; Puolueriennot, ”Viipurin t.y:n naisjaoston”

264 Työ 9.6.1915; Puolueriennot, ”V.t.y:n naisjaoston kokouksessa”.

kysymysten käsittelyyn. Ristiriidat pääsivät silti harvoin julkisuuteen näin näkyvästi.

Tiina Lintusen analyysin mukaan 1900-luvun alussa naisen asema rakentui sen sukupuoliroolin varaan, jonka mukaan hänen tuli synnyttää ja ylläpitää elämää. Naisen ensisijaisia tehtäviä olivat äitiys ja hoivaaminen. Yhteiskunnan konstruoima stereotyyppinen mieheyden ja naiseuden malli määräsi kuinka miehen ja naisen tuli käyttäytyä. Mies oli aktiivinen suojelija ja nainen passiivinen suojeltu. Naisten toimintakentäksi oli määritelty koti ja he olivat vasta saamassa vähitellen laajempaa jalansijaa yhteiskunnassa.²⁶⁵

Naisliikettä ja sosialidemokratiaa 1900-luvun Suomessa tutkinut Maria Lähteenmäki on todennut, että työläisnaisliikkeen yleisenä kasvualustana voidaan nähdä olleen uusien aatteiden, liberalismien ja nationalismien tasa-arvon sanoma, kaupungistumisen ja teollistumisen aiheuttamat muuttuneet elinolot sekä naisten oikeudeton asema. Järjestäytymistä kiihdytti oletettavasti myös yhteyksien höltyminen agraariseen elämäntapaan sekä sosiaalisten verkostojen ja kanssakäymisen puuttuminen uusissa oloissa. Se, että Suomessa työväenpuolueen yhteyteen perustettiin jo vuonna 1900 erillinen naisliitto, onkin erikoista Euroopan työväenliikkeen historiassa; työväen asian sukupuoleettomuuden periaatteen johdosta katsottiin yleisesti, että liikkeessä ei ollut erillistä naiskysymystä, vaan yhteinen työväenkysymys.²⁶⁶

Edellä kuvattu episodi osoittaa, kuinka sosialismi ja työväenliike saattoivat merkitä aatteen ohella naisille myös jotain syvästi

265 Railo et Laamanen 2010; Tiina Lintunen, ”Punaiset naiset aikansa naiskuvan haastajina”, s. 119–120.

266 Lähteenmäki 2000, s. 23–26. Esim. Saksassa naisten kuuluminen poliittisiin järjestöihin oli vuoteen 1908 saakka kiellettyä. Työläisnaisten kansainvälinen yhteistyö sai kuitenkin ensimmäiset järjestäytyneet muotonsa jo v. 1896 ja ensimmäinen Sosialistinaisten kansainvälinen kongressi järjestettiin v. 1907 Stuttgartissa. Suomea tapaamisessa edusti Hilja Pärssinen, joka toimi konferenssin toisena sihteerinä. Kööpenhaminan kansainvälisessä sosialistisessa naiskonferenssissa v. 1910 tehtiin päätös kansainvälisen naisten päivän järjestämisestä ja ensimmäistä sellaista vietettiin 19.3.1911; Hentilä & Lähteenmäki 1990, s. 15–26.

henkilökohtaista. Ideologian toivottiin antavan ratkaisuja niin kodin, yksityiselämän kuin parisuhdeharmoniankin kysymyksiin. Työläisnaisveteraani Sylvi-Kyllikki Kilpi totesi liikkeen historiassaan, miten 1900-luvun alkupuolella ”Raskaimmin kuin mikään muu yhteiskunnallinen epäsuhta rasitti työläisavioliittoja juoppous näihin aikoihin...Naisen työlle kodissa ei siis anneta mitään arvoa.”²⁶⁷ Sosialidemokraattisen työläisnaisliiton juhlaulkaisussa korostettiin erään toisen naisveteraanin suulla sitä, että

Kun on kysymys naisliikkeestä, ei perheenmäntiä ja heidän joka-päiväistä työtään niin lähellä olevia epäkohtia, kuin kotitalouden alalla on vieläkin olemassa, voida sivuuttaa eikä ainakaan kovin kauan pitää etäisinä ja vieraina naisliikkeen yhteiskunnalliselle toiminnalle.²⁶⁸

Nopeasti teollisuuden ympärille kasvaneen Kotkan olosuhteissa työläisnaisten kanssakäyminen ja uudet sosiaaliset verkostot osoittautuivat oletettavasti erityisen tärkeiksi. Liikkeen tilaisuudet saattoivat olla kirkon merkityksen väljähdettyä useimmille naisille ainoita, joiden yhteydessä näitä arkoja ja tunnepohjaisia asioita oli mahdollista edes sivuta. Vaikka miehet eivät tätä ymmärtäneet, pyrkivät naiset silti varjelemaan liikkeen ulkoista kuvaa ja nielemään harminsa.

Annalla riitti toimiston hoitamisen ja työväenyhdistyksen naisjaoston sihteerin toimen ohella harrastusta monenlaisiin järjestötehtäviin. Osa näistä oli sellaisia, että ne kaatuivat hänelle piirisihteerin puolison ja piiritoimiston hoitajan luontaisetuina. Anna toimi puheenjohtajana ja sihteerinä Viipurin työväen ruokalaosuuskunnan vuosikokouksissa ja osallistui muutenkin aktiivisesti leipomoa ja kahta ravintolaa ylläpitävän osuuskunnan toimintaan.²⁶⁹ Viipurin työväen sanomalehti- ja kirjapaino-osuus-

267 Kilpi 1953, s. 98–99.

268 *Työn naisen* juhluvuosi 1950, s. 131.

269 *Työ* 30.3.1915; ”Viipurin työväen ruokalaosuuskunnan kokous” ja 13.9.1915; ”Viipurin työväen ruokala-osuuskunnan syyskokous”.

kunnan vuoden 1915 vuosikokouksissa hän toimi sihteerinä.²⁷⁰ Juliuksen toimiessa puheenjohtajana Viipurin osuusliikkeen syyskokouksessa Anna nimitettiin osuusliikkeen Vesitehtaan myymäläneuvoston jäseneksi.²⁷¹

Ajan mittaan Viipurin työväen sanomalehti- ja kirjapaino-osuuskunta sekä Viipurin osuusliike muodostuivat tärkeiksi tekijöiksi Juliuksen elämässä. Hän ryhtyikin vähitellen pohjustamaan niiden välityksellä vaihtoehtoa tulevalle elämänuralleen. Julius toimi myös Suomen Työläisliiton paikallisena asiamiehenä ja hoiti liiton alaosastojen asioita. Ay-liikekin saattoi näin tarjota tulevaisuudelle vaihtoehdon, mutta sen toimitsijan tehtävät eivät paljoo poikenneet piirisihteerin työstä. Ratkaisu hakeutua lehtimiesuralle kypsyi vasta myöhemmin.

Julius oli valittu Viipurin osuusliikkeen vuoden 1915 syyskokouksen puheenjohtajaksi. Kokouksessa hänet nimettiin varaedustajaksi Osuustoimintaliiton, OTK:n ja Tulenvaran (myöhempi Kansa) vuosikokouksiin.²⁷² Hänellä oli näin jo jalkansa oven välissä tulevia osuustoiminnallisia tehtäviä ajatellen. Vuoden 1915 keväällä ja kesällä Julius laati lisäksi paikalliseen työväenlehteen artikkelit otsikoilla ”Osuuskauppaväki ja trustien vastustamiskeinot” ja ”Ammatillisen taistelun saavutuksia leipurityön alalla” sekä kolmiosaisen kirjoitussarjan aiheesta ”Korot-taako työpalkkojen kohoaminen hintoja”. Hän pyrki osoittamaan niiden välityksellä hallitsevansa myös taloudellisten kysymysten teoreettiset ulottuvuudet. Puolueopistosta oli jälleen kerran hyötyä kirjoitusten tausta-aineiston hankkimisen näkökulmasta.²⁷³

Vielä epävarmana lopullisesta uravalinnastaan Julius osallistui vuoden 1915 syksyllä toista kuukautta kestäneille Suomen

270 Työ 26.3.1915; ”Viipurin työväen sanomalehti- ja kirjapaino-osuuskunnan vuosikokous” ja 27.9.1915; ”Viipurin työväen sanomalehti- ja kirjapaino-osuuskunnan vuosikokous.

271 Työ 20.9.1915; ”Viipurin osuusliike. Syyskokous eilen. Myymäläneuvostoihin tulivat”.

272 Työ 20.9. 1915; ”Viipurin osuusliike. Syyskokous eilen. Valittiin edustajiksi”.

273 Työ 15.5.1915., 6.7., 7.8., 10.8., ja 12.8.1915; otsikot tekstissä.

osuuskuntaopiston yleis- ja osuuskauppakursseille Tuusulan kansanopistolla ja Helsingissä. Tuusulassa pidetyille yleiskursseille osallistui 111 oppilasta eri puolilta maata. Helsingissä jatkuneille osuuskauppakursseilla oli mukana pienempi joukko osuustoimintayritysten luottamus- ja toimihenkilöitä. Juliuksen nimimerkillä ”n” lehteen laatimasta selostuksesta käyvät ilmi ne moninaiset jännitteet, jotka tuolloin vallitsivat osuustoimintaliikkeen keskuudessa. Ne heijastuivat kurssien opetukseen sekä oppilaiden asenteisiin. Erityisesti jälkimmäinen osa oli Juliukselle melkoinen pettymys. Näin voi päätellä sitä koskevista kommentteista:

Se alkoi jo maistua puolta asiaan innostuneistakin. Tuntui siltä, että ehdottomasti on pitänyt varata tilaisuutta luennoitsijoille itsensä näyttämiseen, sivuasialla mitä ne esittivät. Eiköhän vastaisuudessa voitaisi tällaista järjestelmää muuttaa paremmaksi.²⁷⁴

Hannu Soikkanen on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka useissa yhteyksissä on todettu, että viipurilaiselle työväen yhteistoiminnalle oli tyyppillistä ryhtyminen taloudellisiin yrityksiin. Tämä perinne oli suunnilleen yhtä vanha kuin työväen yhdistystoiminta. Suomen ensimmäinen uudenaikaisen osuustoiminnan periaatteisiin nojautuva osuuskauppa, Viipurin Työläisten Ravintoaineiden Kauppayhtiö, perustettiin kaupunkiin 1882.²⁷⁵ Näin ollen oli luontevaa, että myös Juliuksen näkökulmasta liikkeen taloudellisten yritysten johtotehtävät vaikuttivat tavoittelemisen arvoisilta.²⁷⁶

Kun maahan säädettiin vuonna 1901 osuustoimintalaki, syntyi Viipuriin ja sen ympäristöön pian useita osuustoimintayrityksiä. Vuoden 1916 lopussa luovutetun Karjalan alueella toimi 69 osuuskauppaa sekä joitain muita osuuskuntamuodossa toimivia yhteisöjä, kuten ruokaloita ja saunoja. Osuustoimintaliikkeen

274 *Työ* 19.11.1915; ”Vaikutelmia ja muistelmia Suomen osuustoiminta-opiston v. 1915 yleis- ja osuuskauppakursseista”. Julius käytti nimimerkkiä ”n”, jota hän oli käyttänyt myös aiemmin.

275 Kallenautio 1992, s. 16.

276 Soikkanen 1970, 116–119.

hajotessa vuonna 1916 kahteen osaan ja työväenliikkeen haltuun jääneiden osuuskuntien järjestäytyessä Kulutusosuuskuntien Keskusliitto (KK) ry:n sekä tämän perustaman Osuustukku-kauppa (OTK) r.l:n piiriin, liittyi luovutetusta Karjalasta näihin 23 osuuskauppaa.²⁷⁷ Osuuskuntien alkuvaiheelle oli tyypillistä monien hankkeiden epäonnistuminen, pääomien vähäisyys, velkakauppa sekä jäsenten ostouskollisuuden rajallisuus. Niiden puuhamiehet joutuivat usein ylimääräisiin sijoituksiin ja henkilökohtaisiin takauksiin turvaamaan yrityksensä olemassaolon.

Tuleva elämänuraa koskeva ratkaisu kypsyi Juliukselle lopullisesti ehkä juuri osuustoimintakurssien yhteydessä. Liiketoiminta ei sittenkään ollut ala, jolla hän koki voivansa saada eniten aikaan. Päätökseen heijastui eittämättä se, että Juliuksen sisäänajo osuustoiminnan saloihin ajoittuu ajankohtaan, jolloin liikkeen hajoaminen oli tosiasia ja valtataistelua osuuskuntien sieluista käytiin vielä pitkään tämänkin jälkeen. Kun paikallinen työväenlehti tarjosi mahdollisuuden siirtyä sen toimittajaksi, Julius tarttui tähän. Lähestyvillä eduskuntavaaleilla saattoi samoin olla oma osuutensa ratkaisuun. Julius erosi piirisihteerin toimestaan vuoden 1915 joulukuun alussa. Tehtävä julistettiin paikallisessa työväenlehdessä 11.11.1915 ”amerikkalaisen kirjanpitotaidon hallitsevien puoluetoverien haettavaksi.”²⁷⁸

Jostain syystä, ehkä lähdön odottamattomuuden ja epätoivotavuuden vuoksi, sitä ei käsitelty lainkaan paikallisessa työväenlehdessä. Jälkikäteen kerrottiin vain lyhyesti toimen uusista järjestelyistä. Syynä saattoi olla Juliuksen irtisanoutumisen tienoilla Viipurin läänin itäisessä piirissä paljastunut ikävä tapahtuma, joka vei hetkeksi yleisen huomion. Sen luonteesta ja aiheuttajasta johtuen Julius joutui juuri irtisanoutuneena myös itse joksikin aikaa epäluulojen kohteeksi ja hänen tekemistensä ympärillä valitsi tovin hiljaisuus.

277 Hyvärinen 1948, s. 66–75.

278 Yhdeksästä hakijasta tehtävään valittiin A. Lehtinen. Samassa yhteydessä vahvistettiin piirikanslistin toimi omaksi vakanssiksi ja palkattiin tähän toimeen Anna Nurminen.

Viipurin Osuusliikkeen myymälä 1920-luvun alussa. Kuva Työväen Arkisto.

4. Valintoja ja vaikeuksia

4.1 Kävvellykset

Viipurin työväen sanomalehti ja kirjapaino-osuuskunnan vuosikokouksessa oli vuoden 1915 maaliskuussa käsitelty taloudenhoitaja Heikki Meriluodon tekemää kavallusta. Kokouksessa johti puhetta enteellisesti läänin itäisen piirin sihteeri ja aikaisempi kansanedustaja Nestori Walavaara. Anna ja Julius toimivat sen sihteereinä. Kokouksessa tehtiin kavalluksen johdosta useilta tahoilta esityksiä, että osuuskunnan hallinto, Julius mukaan luetuna, velvoitettaisiin korvaamaan anastettu summa. Äänestyksessä vaatimukset kuitenkin hylättiin. Jo saman vuoden marraskuussa joutui samainen lehti kertomaan, että myös piirisihteeri Walavaara oli syyllistynyt kavallukseen.²⁷⁹

Vuodesta 1909 alkaen piirisihteerin tehtävää hoitaneen Walavaaran kavallus oli koko läänin järjestökentälle shokki. Asian selvittelyn etenemistä seurattiin tarkoin viipurilaisessa *Työ*-lehdessä. Luonnollisesti myös vastapuolen lehdistö, kuten perustuslaillisten *Wiipurin Sanomat*, kirjoittivat siitä. Sinänsä kysymys ei ollut epätavallisesta ilmiöstä. Metallityöntekijäin liiton liittokokous kielsi vuonna 1914 osastoja lainaamasta rahaa jäsenilleen, ellei velan takaisinmaksusta saatu luotettavaa vakuutta. Päätöstä perusteltiin lukuisilla lainoilla, jotka työväen järjestöt ovat jäseniä luotottaessaan menettäneet.²⁸⁰

Paikallinen työväenlehti sai Walavaaran kavalluksen ja sen käsittelyn johdosta lukijoidensa kirjoituksia. Se jätti ne tutkinnan

279 *Työ* 17.11.1915. Walavaara (aik. Wallenius) oli istunut eduskunnassa 1907–1914. Vapauduttuaan hän perusti Turkuun jalkineiliikkeen ja hoiti tätä kuolemaansa v. 1946 saakka.

280 Koivisto 1963, s. 166.

keskeneräisyyteen vedoten julkaisematta.²⁸¹ Episodista löytyy sen palstoilta vain pari suoranaista mielipiteenilmaisua. Toisen laatija on ilmeisesti Julius jälleen nimimerkillä ”n”. Kirjoituksen otsikko oli ”Vippaukset”. Taloudelliset väärinkäytökset todistettiin siinä kapitalistisen yhteiskunnan kehitykseen liittyväksi ilmiöksi. Tämä saattoi joskus houkutellessa turmelevalla vaikutuksellaan myös heikoimpia alempaan luokkaan kuuluvia yksilöitä erilaatuisten rikosten teille ja ”tuon tuostakin huomaa, että valitsevasta tuotantotavasta selvillä olevana pidetty toveri tekee yksityisesti mitä uhkarohkeampia yrityksiä siirtyäksensä taloudellisessa suhteessa luokkaansa ylemmäksi, s.o. luottavat satuun ”oman onnen sepästä” ja sen kiihottamina joutuvat käyttämään välikappaleena rikollisia keinoja”. Kirjoitus tuomitsi myös hyväuskoisuuden, jolla järjestöt olivat suhtautuneet vetäjiinsä ja vaati toiminnassa mukana olevilta enemmän uskallusta ja tarmoa.²⁸²

Julius oli tullut jo Urjalan aikoinaan ennen poliittista aktivoitumistaan väistämättä tietoisesti kavalluksesta, jonka Urjala Työväen osuuskaupan hoitaja oli suorittanut vuonna 1905. Kyseinen, Helsingistä paikkakunnalle vastikään muuttanut henkilö kavalsi kaupalta 4.000 mk ja yritti paeta rahojen kanssa Pietariin. Hän jäi kuitenkin kiinni ja tuomittiin vankeuteen. Varoja ei saatu enää takaisin ja menetys johti toiminnan lamaantumiseen. Paikkakuntalaisten mukaan osuuskunnan jäsenet menettivät kavalluksen johdosta luottamuksensa ja ostajat pelkäsivät, että koko homma olikin vain huijausta.²⁸³

281 Työ 14.12.1915; Puolueriennot, ”Valavaaran juttujen jälkimaininkeja”.

282 Työ 30.11.1915; otsikko tekstissä. Walavaaran piiriltä ja tämän jäsenyhdistyksiltä kavaltama summa nousi yli 15.000 markkaan. Se oli suurempi kuin hänen palkkansa kuudelta työvuodelta ja saman suuruinen, kuin koko läntisen vaalipiirin maksutulo vuonna 1915. Rahat kavaltaja kertoi käyttäneensä huvilan rakentamiseen. Pahaksi onneksi huvila oli päässyt palamaan yhdessä piiritoimikunnan pöytäkirjojen kanssa. Vakuutusyhtiö ei suostunut maksamaan palosta korvausta. Kun piirin ja paikallisyhdistysten tuotot koostuivat pääosin jäseniltä kerätyistä maksuista ja korvauksista oli kavallettu summa sanan mukaisesti revitty vähävaraisen työväestön selkänahasta.

283 Suomenjoki 2010, s. 159.

Dokumentit eivät valaise erityisen laajasti puolueen kenttävien reaktioita Walavaaran rikokseen. Ne olivat joka tapauksessa synkkiä. Tapahtuma heikensi piirin rivijäsenistön aktiivisuutta ja uskoa aatteen jalostavuuteen. Samalla se kasvatti työväestön kyynisyyttä sekä lisäsi sen epäluottamusta johtajiinsa. Suhtautumisessa tähän ja muihin vastaaviin johtavien toimihenkilöiden väärinkäytöksiin saattoi piillä Karjalassakin monien sellaisten tapahtumien osittainen siemen, jotka koituivat myöhemmin liikkeen turmioksi. Juliuksen näkökulmasta moitteiden ja korvausvaatimusten kohteeksi joutuminen oli ehkä lopullinen syy siihen, että hän kypsyi järjestötehtäviin ja siirtyi toimittajaksi.

Työväenliikkeessä poliittinen ja taloudellinen toiminta liittyivät läheisesti yhteen niin aatteellisella kuin käytännöllisellä tasolla. Liikkeen piirissä ryhdyttiin jo sen wrightiläisen vaiheen aikana suunnittelemaan omien rahalaitosten perustamista ja muun muassa Helsingin ty:n säännöissä mainittiin säästö-, eläke- ja sairaskassain edistäminen. Vuonna 1889 yhdistyksen toimesta perustettiin Osakeyhtiö Helsingin Kansanpankki. Tämä jouduttiin kuitenkin lyhyen ajan kuluttua sulkemaan johtajansa suorittaman kavalluksen seurauksena. Useat työväenyhdistykset ryhtyivät samoin puuhaamaan säästämisen edistämiseksi säästökassoja. Niiden ajateltiin tyydyttävän niin yhdistysten omia, kuin näiden jäsentenkin lainatarpeita.

Suomen Työväenpuolueen vuoden 1899 perustamiskokouksessa päätettiin oman pankin perustamisesta, mutta myös panttilainauksen kehittämistä esitettiin tämän vaihtoehtona. Kun puolueen nimi muutettiin vuonna 1903 Forssassa sosialidemokraattiseksi puolueeksi, tehtiin pankkiasiasta uusi päätös. Suurlakon jälkeisen jäsenmäärän huiman kasvun ja ay-toiminnan viriämisen myötä oli tultu tilanteeseen, jossa yhdistysten vaatimattomat säästökassat ja muut tulot eivät riittäneet rahoittamaan toimitilaja muita hankkeita. Osuuskauppaliikkeen toivottiin aluksi generoivan tukea poliittiselle työväenliikkeelle, mutta siitä ei kasvanut sellaista tukijaa, kun oli toivottu. Tässä ilmapiirissä perustettiin vuonna 1908 nimeltään kömpelö Työväen Säästöpankki Helsingissä. Sen ensimmäisenä esimiehenä toimi puolueen rahastohoi-

taja Emil Perttilä, jonka kausi katkesi yllättäen maasta poistumisen johdosta jo kuuden kuukauden kuluttua.²⁸⁴

Maan pankkijärjestelmä oli kehittymätön ja kapearesurssinen. Sotatila oli lisännyt köyhyydessä elävien vaikeuksia, joskin tarjosi samalla joillain paikkakunnilla uusia työtilaisuuksia. Vauraimmat työväenyhdistykset olivat kehittyneet taloudellisten yhteisöjen suuntaan. Niiden kassavaroja kohtaan kohdistui monentahoisia toiveita ja niitä ylläpitäviä tovereita kohtaan paineita. Julius ja piirineuvosto olivat usein muistuttaneet paikallisjärjestöjä siitä, että ne eivät lainaisi varoja toimi- ja luottamushenkilöilleen, koska velkoja jätettiin paljon hoitamatta.

Puolueen talous oli kehittynyt jäsenluvun vähenemisestä huolimatta myönteisesti niin, että sen varat olivat kasvaneet vuodesta 1908 vuoteen 1914 noin 3,5 miljoonalla markalla ja olivat viimeksi mainitun vuoden lopussa 11,4 miljoonaa markkaa. Velat olivat säilyneet lähes samassa vajaan neljän miljoonan tasossa. Puolueeseen kuului 1.554 yhdistystä ja näillä oli 890 taloa, joiden arvoksi arvioitiin 8,5 Mmk.²⁸⁵ Useat yhdistyksistä pyrittivät merkittävää liikevaihtoa keräten tuloja jäsenmaksujen lisäksi tilaisuuksien järjestämisestä, julkaisutoiminnasta ja kiinteistöjen vuokraamisesta.

Laaja taloudellinen toiminta työllisti lukuisia toimitsijoita. Heidän elämäntilanteensa ja valmiutensa eivät aina sopineet yhteen tehtävään liittyvän vastuun kanssa. Riskejä eliminoitiin rahastonhoitajilta vaadituilla rahatakuilla; puolueen ns. Perttilä-jutun jälkeen valitulta rahastohoitajalta edellytettiin 5.000 markan takausta. Puolue painatti myös vuonna 1911 kirjanpitooppaan, jonka välityksellä pyrittiin valistamaan toimitsijoita ja luottamushenkilöitä taloushallinnollisista peruskysymyksistä ja luomaan organisaatiolle yhtenäinen tilinpitokäytäntö.

284 Lyytinen 1983, s. 25–59. Kuvaavaa kysymykselle oli se, että Edvard Valpas muistutti pankin perustamista koskeneen keskustelun yhteydessä, että siitä ai saanut tulla mitään ”huijauslaitosta”. Ennen ensimmäistä maahan perustettiin neljä muuta työväen säästöpankkia.

285 Puolueltilasto 1902–1919, Tilastollisia tietoja Suomen Sosialidemokraattisesta puolueesta v. 1914, Puolueen asema vuosina 1899–1914, TA.

Puolueen varojen käyttöön eri tasoilla liittyneitä ongelmia kuvaa jo vuonna 1908 eduskuntaryhmässä käyty keskustelu. Oli käynyt ilmi, että puoluetoimikunta oli lainannut rahaa usealle edellisen istuntokauden kansanedustajalle, joista osa oli jättänyt velkansa maksamatta. Puoluetoimikunta ehdotti tilanteen johdosta eduskuntaryhmälle, että ryhmä menisi kollektiiviseen takaukseen jäsentensä puolesta niistä lainoista, joita nämä saavat puoluetoimikunnalta. Asia raukesi, kun kukaan ryhmän jäsenistä ei kannattanut ehdotusta.²⁸⁶

Nimismiesten, kunnankirjurien ja muiden viranhaltijoiden ilmi tulleet taloudelliset väärinkäytökset tulivat lehdissä esiin yksityiskohtaisesti. Kun niihin oli syyllistynyt muu kuin työväestöön lukeutuva, työväenlehdet irvailivat rötöksistä herkästi. Omien tekemät rikokset olivat arka paikka, eikä niistä kyetty käymään avointa julkista keskustelua. Sitä käytiin kylläkin peittelemättä järjestöjen johdon kesken ja kun piiri ja puoluekokousten pöytäkirjat julkaistiin yleensä painettuina, tämä tuli jälkikäteen myös aktiivisimman kannattajakentän tietoon.

Kuvaavana esimerkkinä asennoitumisesta voidaan pitää Suomen Rautatietyöläisten liittoa, jonka keskuudessa ei haluttu asettaa liitolle tulevien jäsenverojen tilittämisessä esiintyneitä väärinkäytöksiä käsiteltäväksi ”porvarillisissa oikeuksissa”, vaikka syyllisiin ”tekikin mieli soveltaa menetelmää silmä silmästä ja hammas hampaasta, aivan Mooseksen lain mukaan”. Vuonna 1908 pidetyssä liiton edustajakokouksessa päätettiin, että väärinkäytöksiin syyllistyneet asetettiin syytteeseen virallisissa tuomioistuimissa ainoastaan siinä tapauksessa, että nämä eivät muuten halunneet selvittää rikostaan.²⁸⁷

Vuosia ennen Walavaaran kavallusta oli puolueen rahastonhoitaja Emil Perttilä syyllistynyt väärinkäytöksiin järjestön varojen hoidossa. Tapauksen johdosta tehtävästään erosivat puoluetoimikunnan puheenjohtaja Valpas sekä sen jäsenistä muun muassa

286 Pöytäkirja Sos.dem. eduskuntaryhmän kokouksesta 11.2.1908, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1908–1917, mikrofilmi 14, TA.

287 Riihinen, Hentilä, Roos 1975; Kalevi Hentilä, ”Liiton järjestömuoto ja jäsenistö”, s. 125.

Miina Sillanpää ja Yrjö Sirola. Asia kirvoitti vuoden 1908 Kotkan puoluekokouksessa sekä laajan järjestökeskustelun, että tapausten taustoja ja vastuunalaisten asemaa koskeneen väittelyn. Tilaisuudessa esiintynyt Sakari Saarikivi totesi, että ”Puolueessa tuskin millään asialla on ollut niin suurta kantavuutta kuin Perttiläjutulla”. Loppujen lopuksi kävi ilmi, että alkuaan kymmenien tuhansien suuruusluokkaan nousset vaillinkiepäily kutistui 3.686 markkaan. Valvontavelvollisuutensa laiminlyöneiden rankaisemista koskenut keskustelu vaihtui kokouksessa tämän tuloksena osin keskusteluksi siitä, onko tutkinnassa syyllistytty sittenkin ylilyönteihin ja Perttilän aiheettomaan syyllistämiseen.²⁸⁸

Epäilykset Perttilän huolimattomuudesta varainhoidossa olivat heränneet alkuun puoluesihteeri Taavi Tainion mielessä. Hän oli esittänyt ne puoluetoimikunnalle ja tämä vaati rahastonhoitajalta selvitystä. Kun Perttilä ei saapunut seuraavaan kokoukseen kävi ilmi, että hän ei ollut pariin päivään käynyt kotonaankaan. Asetettiin kolmihenkinen tarkastustoimikunta ja avattiin puoluetoimiston kassakaappi. Näytti siltä, että rahavarojen vajuus ylitti 10.000 mk. Asiasta tehtiin ilmoitus poliisille ja puoluetoimikunta pyysi eroa. Puolueneuvosto käsitteli asiaa kolmen päivän ajan ja päätti alistaa ratkaisun Kotkan syksyllä kokoontuvan puoluekokouksen ratkaistavaksi. Sen näkemyksen mukaan kyse ei ollut niinkään puoluejohton laiminlyönnistä, kuin siitä järkkymättö-

288 Sos. Dem. Puolueen Pöytäk. 1908, Suomen sosialidemokraattisen puolueen 6. edustajakokouksen pöytäkirja Kotkassa 8.–13. p:nä syyskuuta 1908, s. 51, TA. Kotkan puoluekokouksessa käytiin asiasta vaiherikasta keskustelua. Puheaikaakin jouduttiin rajoittamaan. Vaikuttaa siltä, että asiaa käytettiin jopa lyömäaseena järjestön sisäisessä kädenväännössä. Puoluesihteeri Turkiaa syytettiin liiasta virkaintoisuudesta ja henkilökohtaisesta antipatiasta Perttilää kohtaan, kun vajuus oli osoittautunut paljon arveltua pienemmäksi. Tarkastuskustannuksetkin olivat nousseet puoleen menetyksen määrästä. Tilintarkastajia ja puoluetoimikuntaa vaadittiin korvaamaan vahingon ja eroamaan. Viipurin läänin läntistä vaalipiiriäkin pidettiin osasyllisenä tapahtumaan, kun se oli valituttanut puoluesihteerin eduskuntaan ja tämä ei kyennyt huolehtimaan valvontavelvollisuudestaan puoluetoimistossa. Toisaalta paheksuttiin ilmiannon tekoa poliisille ja pidettiin tapahtumaa järjestelmän vikana. Kokous päätti pitkien keskustelujen ja monien äänestysten jälkeen hylätä puoluetoimikunnan eronpyynnön.

mästä luottamuksesta, ”mikä yleensä oli Perttilää kohtaan kohdistunut”.

Kuukauden kuluttua puoluetoimikunnalle ilmoitettiin poliisilaitokselta, että Perttilä oli vangittu Kapkaupungissa ja tiedusteltiin kustantaako puolue hänet Suomeen. Kysymys asetettiin puolueuuevoston ratkaistavaksi. Sen jäsenistä 10 kannatti Perttilän kotiuttamista ja 12 vastusti tätä – kolmelta ei saatu kannanottoa. Poliisille ilmoitettiin, että puolue ei kustanna Perttilän matkaa ja vaadi hänen tuomistaan Suomeen. Perttilän myöhemmistä elämänvaiheista ei ole tietoa. Hän kuoli Seattlessa USA:ssa v. 1933.²⁸⁹

Runsaasti huomiota sai aikaisemmin myös toinen väärinkäytös työväenliikkeen valtakunnallisella tasolla. Se koski Suomen sosialidemokraattista nuorisoliittoa ja sen sihteeri Sulo Alenia. Hänen toimintansa tuloksena liiton varoja katosi vuonna 1911 tosin verraten vähän, vain 386 markkaa. Tapaus kirvoitti seuraavan vuoden liittokokouksessa kiivaan väittelyn. Liittotoimikunnan esitettiin syyllistyneen virheeseen ”valitessaan sihteeriksi sellaisen juopon kuin Alen”. Sen edustajat puolustautuivat sillä, että oli valittu hakijoista paras eikä voitu etukäteen tietää ”minäkälaiseksi Alen oli tuleva.” Liittotoimikunnalle ei niin ikään oltu valitettu kentältä Alenin ongelmista. Asia siirrettiin valiokuntaan,

289 Sos. Dem. Puolueen Pöytäk. 1909, Pöytäkirja Suomen sosialidemokraattisen puolueen kuudennesta edustajakokouksesta Kotkassa 8.–13.9.1909, Esityksiä puoluekokoukselle, s. 16–19, TA. Jaakko Emil Perttilä oli puuseppä ja toimi taloudenhoitajan toimen ohella monissa luottamustehtävissä kuten Helsingin kaupunginvaltuustossa, Suomen työläisliiton ja vuoden 1906 Suurlakkokomitean puheenjohtajana, Suomen ammattijärjestön toimikunnassa, Puutyöntekijäin liiton sihteeri-taloudenhoitajana sekä Helsingin työväen säästöpankin hallituksessa. Hän istui eduskunnassa v. 1907–08. On esitetty, että tiliepäselvyydet olisivat johtuneet enemmänkin Perttilän ylityöllistymisestä ja puolueen varojen käyttämisestä Venäjän vallankumouksellisten tukemiseen kuin niiden siirtämisestä omiin tarkoituksiin. Perttilän velipuoli Matti Valfrid toimi myös kolmeen otteeseen eduskunnan jäsenenä ennen sisällissotaa, pakeni Venäjälle ja kuoli Leningradissa 1933. Työväen säästöpankin ensivaiheen johtaja J. Laherman monisteena olevaan muistelmakäsikirjoitukseen sisältyy selonteko tapauksesta ja väite, että Perttilä olisi noudettu Kapkaupungista Englannin hallituksen suostumuksella Suomeen.

jonka esityksen mukaisesti liittotoimikunnan menettely viimein hyväksyttiin.²⁹⁰

Julkisuudessa oli vuonna 1912 näkyvästi esillä myös Metal-liteollisuustyöntekijäin liiton piirissä käyty kädenvääntö taloudenhoitaja U. E. Lampilan jäljiltä havaituista taloudellisista epäselvyyksistä useiden vuosien ajalta. Erityisen tutkijakomitean mukaan oli paikallisosastojen jäsenmaksutilityksistä 9.000 markkaa jäänyt kirjaamatta liiton tileihin. Poliittisen valtataistelun muodon saanut selvitystyö johti lopulta siihen, että asia painettiin jäsenäänestyksen jälkeen villaisella, eikä jatkotutkimuksiin ryhdytty.²⁹¹

Vuoden 1911 kesällä nousi yleisön tietoisuuteen Helsingin sahanasettajain sekä eräiden muiden ammattijärjestöjen yhteensä 53:n hautausapurenkaan yhteishallinnon piirissä havaittu vajuusten ja epäiltyjen väärinkäytösten sarja. Uudenmaa lääni kuvernööri lakkautti tämän perusteella väliaikaisesti renkaiden toiminnan. Jutun johdosta tuomittiin Toiminimi Borgströmin työväen vanhempain kassan rahastonhoitaja Brita Tilly vuonna 1913 ainakin 3.272 markan kavalluksesta ja kassakirjan väärennyksestä yhdeksäksi kuukaudeksi kuritushuoneeseen sekä menettämään kolmeksi vuodeksi kansalaisluottamuksensa.²⁹²

Vuonna 1912 lehtiin putkahti Turun läänin eteläisen vaalipiirin entisen piirisihteri J. Merivirran joutuminen syytteeseen piirin varojen kavaltamisesta. Piirikokous oli vaatinut hänen erottamistaan kaikista puolueen luottamustoimista ja täyttämään vaillingin, joka oli jäänyt hänen jälkeensä rahastonhoitajan toimen ajalta. Oikeuteen jätetyn syytekirjeen perusteella suoritettiin poliisitutkinta, jossa Merivirta kielsi kaikki syytökset. Hän sai

290 Sos. Dem. Nuorisol. Edust. Kok. Pöytäk. 1908–12, Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Nuorisoliiton neljännestä edustajakokouksesta Helsingissä 24.–27. 11. 1912, s. 18–19 ja 30, TA. ”Kähvellykset” oli toteutettu siten, että Alen oli ottanut vastaan osastojen liittoveroja ja myynyt liiton kirjallisuutta tilittämättä saamiaan varoja tämän kassaan. Hänen muurariveljensä huolehti siitä, että liitto ei loppujen lopuksi kärsinyt menetyksiä.

291 Koivisto 1963, s. 169–171.

292 *Työmies* 9.6.1912; Yleisöltä, ”Huijaukset hautausapurenkaissa” ja 13.7.1912; ”Hautausapurengashuijaus”.

kuitenkin vastaansa piirin uuden sihteerin, Konrad Lehtimäen todistuksen siitä, että arvioitu vaillinki nousi tämän vakaumuksen mukaan vielä korkeammaksi, kuin oikeudelle jätetyssä syytekirjelmässä mainittu 1.370 markan summa.²⁹³ Merivirta nosti omana vastavetonaan kunnianloukkauskanteen Lehtimäkeä ja neljää muuta häntä vilpillisestä toiminnasta syyttäneitä kohtaan. Nämä hän veti pois saatuaan Turun raastuvanoikeudelta vapauttavan päätöksen kanteeseen.²⁹⁴ Jutun vaiheita selostettiin lehdissä laajasti ja ikään kuin ilmaan roikkumaan jäi oliko oikeus lopulta toteutunut.

Keväällä 1915 Oulun raastuvanoikeudessa käsiteltiin Suomen nahkatyöntekijäin liiton Oulun jalkinetyöntekijäin osaston n:o 14 rahastonhoitaja Väinö Haapalaisen kavallusta. Syytetty myönsi käyttäneensä osaston varoja omiin tarkoituksiinsa, mutta ei osannut kertoa summan suuruutta. Tilien tarkastajatkään eivät kyenneet vielä määrittelemään vaillinkia, koska tilikirjat ja tositteet olivat kadoksissa; istuntoon mennessä väärennyksiä oli todettu 911 markan edestä. Jutun toisessa käsittelyssä kavalletuksi summa arvioitiin 1.067 markkaa. Kolmannella käsittelykerralla oikeus tuomitsi Haapalaisen kärsimään kuusi kuukautta vankeutta kavalluksesta, jonka katsottiin olevan jatkuvaa laatua ja tapahtuneen raskauttavien asiahaarojen vallitessa.²⁹⁵

Selostaessaan Walavaaran tapausta saattoivat lehdet lähes samalla kertoa Tampereen työväenyhdistyksen rahastonhoitaja Yrjö Vuoriston kavalluksista Pitkään tehtävässään toimineen ja laajaa luottamusta nauttineen Vuoriston kavallusta oli jo edeltänyt ikävä paikallinen episodi, kun *Kansan Lehden* taloudenhoitaja Alanko oli kevättalvella 1915 jäänyt kiipeliin 21.000 markan kavalluksesta. Tämän olisi pitänyt herätellä epäluuloja työväenyhdistyksen piirissä, sillä sen oma ja lehden taloudenhoitaja oli-

293 *Työmies* 9.4.1912; ”Turun l. eteläisen vaalipiirin ent. piirisihteerin J. Merivirta syytteessä piirin varojen kavalluksesta”, 22.5.1912; ”Merivirta-juttu. Syytöskirjelmä” ja 20.12.1912; Oikeus- ja poliisiasiat, ”Merivirran juttu”.

294 *Sosialisti* 11.10.1912; ”J. Merivirran kavallusjuttu”.

295 *Kaleva* 21.4.1915; ”Väärennysjuttu” ja 15.5.1915; ”Väinö Haapalaisen kavallusjuttu”.

vat läheisiä ystäviä ja elelivät naapuruksina. Alangon asiaa puitiin lehtiyhtiön yhtiökokouksessa, ”jossa ei suinkaan sanan ruoskaa säästetty”. Kokous asetti viisihenkisen komitean selvittämään yhtiön johtokunnan korvausvastuuta siltä osin, kun Alangon omaisuus ei riitä kattamaan vajausta.²⁹⁶ Asia painui myöhemmin Vuoriston jutun varjoon ja korvausvaateita ei pantu toimeen.

Vuoristo onnistui jonkin aikaa hämäämään tilintarkastajia, mutta joutui toden eteen kun kävi ilmi, että yhdistyksen kassa- sekä pääkirja ja osa tositteista oli poltettu. Johtokunta kokoontui ja joutui toteamaan, että rahastonhoitaja oli jo vuosia käytellyt suruttomasti yhdistyksen varoja. Vuosikokous kutsuttiin koolle ja siihen osallistui noin 500 jäsentä. Kokous kesti 12 tuntia, puheenvuoroja pidettiin kymmenin, mielialat olivat kiihtyneitä ja koko yhdistyksen johto erotettiin. Oikeus tuomitsi aikanaan Vuoriston puoleksitoista vuodeksi kuritushuoneeseen ja maksamaan yhdistykselle 27.000 mk.

Vuoriston juttu rönseyli monin tavoin. Vuonna 1911 oli jo ollut esillä työväentalon vahtimestari P. Kellosalmen vaillinkiasia, jonka johdosta hänet oli tuomittu korvaamaan yhdistykselle 617 markkaa korkoineen sekä 120 markan oikeudenkäyntikulut.²⁹⁷ Se kaivettiin nyt uudelleen esiin. Pari vuotta tämän jälkeen olivat tilintarkastajat todenneet yhdistyksen emännän tilityksissä 1.000 markan vajauksen, josta ei kerrottu lainkaan johtokunnalle. Kävi ilmi, että senkin takana oli ollut Vuoristo ja emännän omista varoistaan jo korvaama summan puolikas jouduttiin palauttamaan hänelle. Vahingosta viisastuttiin ja vastaisuuden varalle laadittiin tarkka suunnitelma miten yhdistyksen tulo- ja menoerien sekä kassojen tarkkailu oli järjestettävä. Tätä myös noudatettiin vuosikymmeniä.²⁹⁸

296 *Kansan Lehti* 26.4.1915; ”Tampereen Työväen Sanomalehtiyhtiön yhtiökokous”.

297 *Työmies* 19.5.1911; Oikeus- ja poliisiasiat, ”Tampereen työv. yhdistyksen vahtimestarin vaillinki”.

298 Kanerva 1986, s. 233–236.

Tampereen väärinkäytöksiä ajankohtaan liittyi paikkakunnalla vuonna 1914 ilmi tullut Pohjoismaiden Yhdyspankin johtaja Knut Idmanin suurkavallus, joka on edelleenkin lajinsa ennätys maamme historiassa. Kavaltaja tuomittiin 15 vuoden vankeuteen sekä menettämään kansalaisluottamuksensa samaksi ajaksi. Jutun monitahoisiin seurauksiin liittyi tuon ajan ”isokenkäisten” konkursseja ja huomattavia taloudellisia menetyksiä - jopa itsemurhia. Työväenlehdet kirjoittivat asiasta laajasti, ihmettelivät Idmanin ansaitsemattoman luottamuksen rajattomuutta ja kontrollin heikkoutta sekä herkuttelivat varakkaiden yhteiskuntapiirien menetyksillä. Samanaikaiset omat ongelmat leikkasivat kuitenkin tästä parhaan kärjen.²⁹⁹

Vuonna 1915 nousi julkisuudessa samoin esiin Heinolan työväenyhdistyksen rahastonhoitaja Oskari Kunnassalon parina aikaisempana vuotena toteuttama yhdistyksen varojen kavallus, jonka laajuutta puolueen rahastonhoitaja Hörhammer lisäsi omassa erityistarkastuksessaan vielä 300 mk:lla vuosien 1909–1912 osalta. Tätäkin juttua selostettiin avoimesti sekä muissa, että työväenliikkeen omissa lehdissä. Kunnassalo tuomittiin palauttamaan yhdistykselle 2.331 markkaa sekä kärsimään kahden vuoden kuuden kuukauden vankeustuomion.³⁰⁰

Vuoden 1916 alkupuolella pidätettiin Viipurissa Satamatyöväenyhdistyksen rahastonhoitaja J. Kääriäinen sen johdosta, että yhdistyksen taloa kohdannutta tulipaloa epäiltiin murhapoltoksi, jonka hän oli toteuttanut peittääkseen kassavarojen anastuksen. Kassakaapin ovikin oli ollut auki palokunnan saapuessa rakennukseen. Tulipalon yhteydessä tuhoutuivat kaikki yhdistyksen tilikirjat. Oikeus käsitteli asiaa moneen kertaan ja prosessia seurattiin lehdissä tiiviisti. Kääriäinen tuomittiin lopulta yhdeksäksi kuukaudeksi vankeuteen 4.219 markan kavalluksesta, mutta murhapolttoa koskenut syyte raukesi.³⁰¹

299 *Kaleva* 8.5.1915; ”Pankinjohtaja Nils Idmanin tuomio.”

300 Heinonen 2001, s. 30, *Työmies* 26.5.1915; ”Kavallus”.

301 *Työmies* 20.1.1916; ”Satamatyöväen yhdistyksen talon palo Viipurissa”, 25.3.1916; ”Joonas Kääriäisen kavallus- ja murhapolttojuttu” ja 14.4.1916; ”Joonas Kääriäisen juttu Viipurissa”.

Työväen lehdissä väärinkäytöksiä puitiin avoimesti ja julkaistiin niitä koskevia mielipiteenilmauksia. *Kansan Lehdessä* oli Tampereen tapausten perusteella vuoden 1915 kevätkesällä kolme kirjoitusta, joissa ilmeisen asiantuntevien tahojen toimesta käsiteltiin työväenjärjestöjen varojen hoitoon liittyneitä ongelmia. Niistä ensimmäisessä, ”Työväen järjestöjen ja liikkeiden rahavarojen kavalluksilta turvaaminen” nimimerkillä T.B. esiintynyt kirjoittaja kauhisteli väärinkäytösten yleisyyttä, kun ”ei enää tahdo olla sitä sanomalehden numeroa, joka ei kertoisi uudesta kavalluksesta tai kassavajauksesta”. Hän totesi rikollisia olevan joka puolueessa niin, että kukaan ei kykene sormella toista osoittamaan ja porvaripiireissä vallitsee yleinen tapa, että varakkaat tuttavat ja sukulaiset rientävät peittämään rikosten jäljet ennen kuin ne tulevat julkisuuteen. Kuitenkin myös ”työväen keskuudessa on tuollaisia rikoksia alkanut tulla ilmi tuon tuostakin”.

Kirjoittaja korosti, että ”Työväki on herkkämielistä: kehen se luottaa, siihen se luottaa rajattomasti, kehen se uskoo, siihen se uskoo epäilyksettä ja vielä loukkaantuukin, jos joku toinen hänen uskotustaan puhuu epäilyksellä”. Hän ehdotti, että koska rahavarojen kanssa tekemisissä olevilta on vaikeaa saada riittävän suuruinen takaus vahinkojen varalta, näiltä edellytettäisiin jatkossa vakuutusta, joka kattaisi mahdolliset vahingot. Loppulause kuului ”Yhteisiin rahastoihin tulevat rahat niin vaikeasti ja moni ne luovuttaa verihikeä purren, etteivät ne saa joutua konnien keploteltavaksi”.³⁰² Samat teemat toistuivat myös muissa kirjoituksissa.

Edellä kerrotut esimerkit työväenliikkeen eri järjestöjen luottamushenkilöiden taloudellisista väärinkäytöksistä 1910-luvun alkuvuosina on poimittu satunnaisesti liikkeen lehdistä ja järjestöjen kertomuksista tai historiikeista. Luettelo ei pyri näin ollen olemaan tyhjentävä, mutta antaa kuvan ongelman mittaluokasta. Tilastojen mukaan annettiin vuonna 1915 maan alioikeuksissa seitsemän tuomiota rikosnimikkeellä. ”kavallus väärentämisen

302 *Kansan Lehti* 15.5.1915; otsikko tekstissä.

ohella”, mikä vastaa lähinnä kyseessä olevia tapahtumia.³⁰³ Tämän perusteella huomattava osa niistä olisi tapahtunut työväenliikkeen piirissä.

Norrköpingin työläiskulttuuria tutkinut Björn Horgbyn katsoo, että kavallukset ja vastaavat kyvyttömyyden osoitukset hoitaa vastuullisesti yhteisiä varoja olivat merkkejä omapäisyydestä. Järjestöjen tapa vastata tällaiseen omapäisyyteen oli polttomerkitä kavaltajat julkisesti häpeän leimalla. Julkisuudesta koitui kuitenkin se, että häpeään joutui myös järjestö ja rahojen saaminen muuttui aikaisempaa epävarmemmaksi. Niinpä järjestöt pyrkivät joskus mieluummin sovitteluun kavaltajien kanssa saadakseen rahansa takaisin ja välttyäkseen ikävältä huomiolta.³⁰⁴

Kari Teräksen mukaan työväestön keskuudessa erotettiin järjestön sisäiset rikkomukset, jotka koskivat periaatteessa vain järjestäytyneitä työntekijöitä sekä toisaalta kaikkia koskevat yleiset sosiaaliset rikkomukset. Ensin mainittuja olivat muun muassa järjestöjen ja apukassojen rahavarojen kavallukset ja tiliepäselvyyksistä kiinni jääneet ammattiliittojen toimihenkilöt joutuivat tavallisesti kovan julkisen riepottelun kohteeksi. Rikkomuksen tehneet erotettiin järjestöistä ja heidät suljettiin samalla työväestön yleisten kunnian koodistojen piiristä.³⁰⁵

On luonnollista olettaa, että väärinkäytökset heijastuivat liikkeen johto- ja toimihenkilöihin kohdistuneeseen arvostukseen ja luottamukseen tapahtuma-aikanaan. Samalla kun ne söivät kenttäväen aktiivisuutta, vaikuttivat ne pakosta myös järjestöjohdon työmotivaatioon ja luottamushenkilöiden toimintavalmiuteen. Pelkkä mahdollisen korvausvastuun Damokleen miekka nousi oletettavasti esiin monien mielissä. Juliuksen halu siirtyä pois kuluttavasta järjestötyöstä voidaan nähdä myös tätä taustaa vastaan. Kysymys ei käy suoranaisesti ilmi lähteistä, mutta tulee välillisesti esiin Erkki Tuomiojan K. H. Wiikin elämäkerrassa. Siinä kirjoittaja toteaa sosialidemokraattisen puoluetoimikun-

303 Suomen Virallinen Tilasto XIII, Oikeustoimi, Keisarillisen senaatin oikeustoimikunnan alamainen kertomus vuodelta 1915, s. 200.

304 Horgby 1993, s. 172–173.

305 Teräs 2001, s. 314.

nan aseman heikentyneen ratkaisevasti Perttilän kavallusjutun johdosta ja tämän aiheuttaneen monien johtavien henkilöiden vetäytymisen tai kieltäytymisen tehtävistä.

Kentän luottamuksen menettämisen veroisena vahinkona voidaan pitää myös tapahtumien järjestöjohdon keskinäistä luottamusta ja toverihenkeä rapauttavaa vaikutusta. Vaikuttaa siltä, että väärinkäytöksiin syylliset eivät saaneet aina ansaitsemaansa tuomiota. Tämä nostatti katkeruutta rehellisyyttä ja vastuuta korostaneissa jäsenissä. Tampereella työväenyhdistys erotti Vuoristo-jutun seurauksena yhden johtoonsa kuuluneen ja eväsi kahdelta johtajaltaan pääsyn luottamustoimiin, mutta päätti luopua vahingonkorvausten hakemisesta.³⁰⁶ Väärinkäytösten kohteiksi joutuneiden järjestöjen johdon jäsenet saattoivat joka tapauksessa joutua pitkäksi aikaa julkisuuden valokeilaan laiminlyönneistä ja löperyydestä syytettyinä, mikä ei ollut omiaan edesauttamaan osallistumista järjestötehtäviin.

Juliukseen ja Annaan sekä vastaavassa asemassaan olleisiin työväenliikkeen toimitsijoihin väärinkäytökset vaikuttivat kaikesta päätellen yleisen epäluuloisuuden ohella monin tavoin aivan konkreettisesti. Kontrollin tiukentuminen lisäsi piiritoimiston työtehtäviä ja ajankäyttöä tilintarkastajien kanssa. Tiliasiakirjojen tuli olla aikaisempaa täydellisempiä ja ymmärrettävämpiä. Rahastonhoitajan asemassa valittavilta, kuten Annalta, edellytettiin vakuutta varainhoidon turvaksi ja sellaisen saaminen oli käytännössä mahdollista vain henkilötakauksena. Tähän taas liittyivät omat takaajan tai takaajien kelpoisuutta ja halukkuutta koskeneet kysymyksensä.

Piiritoimiston tasolla täytyi paikallisyhdistysten ja kunnallisjärjestöjen rahavarojen hoitoon kiinnittää entistä enemmän huomiota ja taloudenhoitoa koskevaa ohjausta ja koulutusta oli tehostettava. Kontrollointikysymykset liittyivät myös ay-liikkeen ja työväen taloudellisen sekä harrastustoiminnan organisaatioihin, joihin piirisihteeri ja hänen toimistonsa olivat tiiviisti sidoksissa. Viime vaiheessa työtehtäviä lisäsivät väärinkäytök-

306 *Työmies* 31.1.1916; ”Vuoriston kavallusjuttu” ja 16.2.1916; ”N.s. Vuoristojuttu Tampereella”.

siin liittynyt poliisitutkinta ja oikeusprosessi perimistöimiseen. Ongelmien käsittely eri tasolla pidetyissä kokouksissa valmisteluineen ja päätösten toimeenpanoineen kaatui samaten osin piiritoimiston harteille. Ohittaa ei voi sitäkään, että väärinkäytöksistä seuranneiden korvausvaatimusten uhka johtolinten jäseniä kohtaan oli todellinen ja kohdistui erityisenä piirisihteeriin, jonka oli otettava vastaan lukuisia luottamustehtäviä jo asemansa velvoittamana.

4.2 Toimittaja ja kansanedustaja

Aloittaessaan vuoden 1915 lopulla toimittajanuraansa *Työ*-lehdessä Julius oli jo kokenut kirjoittaja, mutta lehtimiehenä noviisi. Hän oli kuulunut pari vuotta lehtiosuuskunnan hallintoon ja tunsu sen ongelmat. Työtoverit olivat tuttuja. Piirisihteerin velvollisuuksista ja runsaasta matkustamisesta vapautumisen hän koki varmaankin helpotuksena. Toisaalta toimittajana tuntuma matkustamiseen säilyi; kotoa pääsemiseksi löytyi tarvittaessa aina syy. Muutos aikaisempaan ei ollut erityisen dramaattinen.³⁰⁷

307 Kivulloisen alun jälkeen vuodesta 1907 säännöllisesti kuusipäiväisenä julkaistu lehti oli Karjalan työväestön äänenkannattaja. Sen lisäksi ilmestyivät Viipurin läänissä paikalliset työväenlehdet Kotkassa, Lappeenrannassa ja Sortavalassa. Lehden toimituskuntaan kuuluivat ennen sisällissotaa sellaiset tunnetut työväenliikkeen nimet kuten päätoimittaja Eero Haapalainen sekä toimittajat Hilja Pärssinen, Reinhold Svento ja Ali Aaltonen. Anna muisteli myöhemmän *Kansan Työn* 50-vuotis juhlanumerossa 15.10.1955 *Työ*-lehden liittyneitä kokemuksiaan seuraavasti: ”Lehden toimituksen jäsenistä noilta ajoilta jäi erikoisemmin muistiin eräät tyyppi-ihmiset, mm. Ali Aaltonen, joka oli ollut ennen toimitukseen tuloaan armeijan luutnanttina. Kun tämä seikka askarrutti allekirjoittaneen mieltä, kysyä täräytin kerran: ”Oletko sinä ollut ihan todellinen sotaväen luutnantti?” – Tähän Ali vastasi: No et suinkaan vaan luule, että olisin ollut Pelastusarmeijan luutnantti” – Mutta sotilaan ryhti oli luutnantista luennut. Hän oli liian ahkera viinämien mies, vaikka koetti sitä vastaan taistella. Kerran hän toi palkkiorahansa piiritoimistoon vaatimuksin, että ei saa niitä takaisin ennen kuin selvin päin niitä pyytää. Mutta Ali osasi tehdä koko piiritoimiston tienoon niin rauhattomaksi, että luovutettava ne vain oli”.

Lehti oli joutunut ennen Juliuksen palveluun astumista viranomaisten silmätikuksi arvosteltuaan Suomen ja Venäjän suhteita sekä Karjalaan kuuluvien alueiden irrottamishankkeita. Kaksi sen toimittajista oli karkotettu Siperiaan ja kaksi muuta määrätty poistumaan Viipurista. Useat lehden vastaavista toimittajista joutuivat istumaan vankilassa. Tuomiot ja vuoteen 1915 mennessä saadut 35 painokannetta haittasivat lehden toimintaa, mutta eivät onnistuneet lamauttamaan sitä. Lehden taloutta rasittivat lisäksi runsaat sakot. Vuosia aikaisemmin *Työlle* oli tullut syyte jumalanpilkasta ”Se nunna se suukotta jäänyt ei” -otsikolla julkaistun kirjoituksen johdosta. Sodan sytyttyä lehteä uhattiin useaan kertaan lakkauttamisella. *Työ* oli vuoden 1915 lopun 14.200 ja seuraavan vuoden 16.000 kappaleen painoksillaan yksi työväenliikkeen suurimmista päivälehdistä.³⁰⁸

Olosuhteet eivät olleet näin kovin otolliset kun Julius aloitti lehtityönsä. Toisaalta hän oli hyvin selvillä tilanteesta, eikä päässyt helpolla edellisessä toimestaankaan. Taloudellisesti lehtimieheksi siirtyminen ei johtanut elintason alenemiseen, sillä toimittajan palkkatariffi vastasi piirisihteerin palkkaa. Kun Anna jatkoi vielä jonkin aikaa työtään piirin kanslia- ja rahastonhoitajana 100 mk:n kuukausipalkalla, tuli nelihenkinen perhe mainiosti toimeen.³⁰⁹

Juliuksen nimissä ja hänen nimimerkeillään ”JN” sekä ”n” julkaistut kirjoitukset koskettelivat toimitustyön alkukuukausina käytännöllisiä kysymyksiä kuten otsikot ”Edustus-oikeus ja äänioikeuden käyttö osuuskuntain kokouksissa” ja ”Kansanedustajaehdokkaiden asettamisperusteista” kertovat. Kun kirjoitus oli poleeminen, kuten kolmiosainen ”Porvarien vaaliohjelmaa torpparien vapautuksesta. Puolet häätöuhan alaisista maanvuok-

308 Soikkanen 1970, s. 230–235.

309 Sosialidemokraattisen Sanomalehtimiesliiton kanssa oli sovittu siitä, että ”lehtikustantajan oli korvattava toimittajan vauriot, jotka ilman omaa tahallista ja lehdelle vahinkoa tuottavaa tarkoitusta syntyneistä painokanteista heille olivat johtuneet; erittäin vankeusajalta on suoritettava kussakin tapauksessa toimittajan siloista palkkaa korvaava hyvitys”. Tämä takasi perheelle toimeentuloturvan vaikeuksien varalta.

raajistako maantielle”, oli se kirjoittajan nimikirjainten lisäksi varustettu vastaavan päätoimittajan puumerkillä.³¹⁰ Vastuullista kirjoittajan asemaa ei Juliukselle voitu vielä aloittelijana antaa. Oli kokonaisuuden kannalta parasta, että hän tuotti aluksi tekstejä parhaiten hallitsemistaan asioista, jotka olivat muodostuneet tutuiksi puolueopistossa ja piirisihteerin työssä.

Juliuksen oli työsuhteensa johdosta jätettävä jäsenyytensä lehteä julkaisevan osuuskunnan hallinnossa. Tämä toteutui tosin virallisesti vasta neljä kuukautta töiden alkamisesta. Viipurin työväenyhdistys valitsi hänet sen sijaan jäseneksi työväenopiston johtokuntaan. Työväenopiston naisosasto nimesi vuorostaan Annan edustajakseen lehtiosuuskunnan kokouksiin, jolloin perheen puhevalta lehden hallinnossa säilyi.³¹¹

Vuoden 1916 alkupuolella Julius valittiin Viipurin työväenyhdistyksen kunnallistoimikunnan jäseneksi, tämän ehdokkaaksi piiritoimikuntaan sekä yhdistyksen naisosaston tilintarkastajaksi. Anna nousi puolestaan työväenyhdistyksen johtokuntaan ja eri tehtäviin sen naisosastossa. Kaikesta päätellen pariskunnan harkinnassa ei ollut vielä tuolloin poismuutto Viipurista.³¹²

Ei kuitenkaan kestänyt kuin kevääseen, kun Julius siirtyi Sortavalaan paikallisen työväenlehden käynnistäjäksi ja päätoimittajaksi. Kaupungissa oli vuoteen 1914 ilmestynyt *Rajanvahti*-niminen julkaisu. Sen tultua lakkautetuksi ryhtyi omistajaosuuskunta julkaisemaan seuraavan vuoden alkupuolella uutta lehteä *Päivän Tietojen* nimellä. Tämän päätoimittaja kuoli vuoden 1916 toukokuun alussa äkillisen sairauden murtamana. Lehden hallinto kutsui hänen seuraajakseen Juliuksen, joka ryhtyi hoitamaan tointaan välittömästi.³¹³

Työn painos oli Juliuksen erotessa lehden palveluksesta kivunnut 16.000 ja sillä oli toimistonsa myös Käkisalmissa ja Terijöellä. *Päivän Tiedot* jäi huomattavasti sitä pienemmäksi ja pai-

310 *Työ* 24.3., 1.4., 17.4., 19.4. ja 25.4.1916; otsikot tekstissä.

311 *Työ* 6.12.1915; ”Viipurin työväenyhdistyksen kuukausikokouksesta” ja ”V.t.y:n naisjaoston kokouksesta”.

312 *Työ* 14.2.1916; Puolueriennot, ”Viipurin työväenyhdistyksen kokouksesta”.

313 Elsinen 1981, s. 91.

kallisemmaksi. On oletettavissa, että Juliuksella olisi riittänyt tehtäviä myös *Työn* toimituksessa, jonne hän myöhemmin oli jo palaamassa, mutta päätoimittajan asema luonnollisesti kiinnosti. Läänin itäisessä piirissä sosialidemokraattien kannatus oli jonkin verran alhaisempaa kuin läntisessä, joten tukevampaa jalansijaa poliittiselle toiminnalleen eivät puoliset lähteneet hankkimaan. Paikkakunnan vaihtaminen saattoi näin olla osa kokonaisratkaisua, jolla Julius ja Anna hakivat uutta pohjaa perheen elämälle.

Juliuksen siirtymiseen pois Viipurista ja sen läntisestä vaalipiiristä liittyi toimen vaihdon lisäksi ylimääräinen ongelma. Vuoden 1916 heinäkuun alussa oli määrä järjestää eduskuntavaalit. Näiden ehdokasasettelusta päätettiin huhtikuussa Viipurissa pidetyssä piirikokouksessa.³¹⁴ Ehdokaslistalle valittiin toukokuun alkupuolella toteutetussa piiriäänestyksessä kymmenen henkilöä. Julius oli yksi valituista viidenneksi eniten ääniä saaneena. Päätös syntyi vain kaksi viikkoa ennen hänen siirtymistään Sortavalaan.³¹⁵

Vaalivalmisteluja läntisessä piirissä häiritsi myös Walavaaran asian pyykinpesu. Sen johdosta uusittiin koko piiritoimikunta, mikä viivästytti vaalitoimenpiteitä. Juliuksen valinta ehdokaslistalle ja hänen nopea muuttonsa vaikuttavat hämmentäneen piirin johtoa. Lähteiden perusteella näyttää siltä, että hän ei osallistunut

314 Vuoden 1915 sosialidemokraattinen piirikokous jäi vuonna 1915 Viipurin läänin läntisessä vaalipiirissä pitämättä, koska sille ei saatu viranomaislupaa. Puolueen johto oli päättänyt jättää asian sotatilan johdosta piirien omaan harkintaan. Myös vuoden 1916 kokouksen pitämiseen liittyi aluksi epävarmuustekijöitä. Kokouksen sihteerinä toimi Anna ja Julius nimettiin sen sääntövaliokuntaan. Annan työsuhteen jatkamisesta jouduttiin kokouksessa äänestämään. Hän säilytti paikkansa vain yhden äänen turvin. Tämä epäluottamuksen osoitus saattoi nopeuttaa sitä, että puoliset pyyhkivät pikaisesti Viipurin pölyt jaloistaan ja siirtyivät Sortavalaan. Asetelma heijastui myös Juliuksen asemaan piirin ehdokkaana, vaikka hänet valittiin vielä piirikokouksessa suurimmalla äänimäärällä piiritoimikunnan jäseneksi ja nimettiin Viipurin kaupungin valitsijayhdistysten asiamieheksi.

315 *Työ* 16.5.1916; Puolueriennot, ”Puolueemme eduskuntaehdokkaat”. Myös Annan nimi nousi esiin ehdokkaana piirikokousta edeltäneessä paikallisjärjestöjen nimeämisprosessissa. Hän kieltäytyi kuitenkin ryhtymästä tehtävään mm. Viipurin kunnallisjärjestön tätä esitettyä.

lainkaan vaalitulaisuuksiin. Sen sijaan niihin otti puhujana osaa Anna. Hän paikkasi näin kampanjan kuumimmassa vaiheessa Juliuksen poissaolon.

Sosialidemokraattisen puolueen jäsenmäärä oli sotatilan julistamisen jälkeen alentunut, vaikka jäsenyhdistyksiä olikin syntynyt lisää. Kehityksen suunta muuttui vuonna 1916 voimakkaasti ja puolueen jäsenmäärä kasvoi se kuluessa 40 %. Tämän syynä on nähty työväestön aikaisempaa suurempi turvautuminen järjestäytymiseen muun muassa kiristyneen elintarviketilanteen johdosta. Jäsenmäärä lisääntyi myös Viipurin läänissä, vaikkakin hitaammin kuin maassa keskimäärin.³¹⁶

Vuoden 1916 vaaleja on kuvattu monessa suhteessa erikoislaatuisiksi. Ne suoritettiin maailmansodan parhaillaan riehuen ja eduskunnan oltua viimeksi koolla pari vuotta aikaisemmin. Keskeiseksi kysymykseksi nousi torpparien asema, jolla ei ollut Karjalassa sellaista kantavuutta kuin ns. torpparilääneissä. Siellä oli erityiseksi ongelmaksi muodostunut elintarvikkeiden niukkuus ja kalleus. Tämä johtui Pietarin voimistuneesta kysynnästä ja markan vaihtosuhteen vahvistumisesta ruplaan nähden. Tällöin oli edullisinta viedä elintarvikkeet Pietariin, millä eräät liikemiehet olivat käärineet voittoa. Se loi konkreettista pohjaa sosialidemokraattien vaalijulistukselle.

Sosialidemokraatit saivat vaaleissa eduskunnassa ehdottoman enemmistön 103 paikalla ja heidän määränsä lisääntyi 13 edustajalla. Voiton suuruus oli yllätys puoluejohdolle. Ehdottoman enemmistön saamiseen suhtauduttiin ristiriitaisesti ja puhuttiin ”Pyrroksen voitosta”. Viipurin läntisessä vaalipiirissä puolueen edustajaluku nousi kuudesta seitsemään, vaikka menestys siellä jäi alhaisemmaksi kuin maassa keskimäärin. Julius tuli valituksi kuudenneksi eniten ääniä saaneena.³¹⁷

Uusia kansanedustajia ei kutsuttu valtiopäiville vaalivuoden aikana. Tämä sopi todennäköisesti Juliukselle. Hänellä oli nyt kansanedustajan status, mutta hyvin aikaa perehtyä uuteen työ-

316 Puoluetilastot 1899–1941, Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1916, s. 52.

317 Soikkanen 1970, s. 224–227.

Karjalan Työväen Sanomalehti-, Kirjapaino- ja Kirjansitomo-osuuskunta r. l. (S.P.)
liikkeen nykyinen henkilökunta.

Päivän Tiedot -lehteä kustantaneen Karjalan Työväen Sanomalehti-, Kirjapaino- ja Kirjansitomo-osuuskunnan henkilökunta kokoontuneena yhteiskuvaan joulukuussa 1916. Päätoimittaja Julius Nurminen eturivissä toinen oikealta. Kuva skannattu Päivän tiedot -lehdestä 30.12.1916.

hönsä ja tutustua asuinpaikkaansa. Julius oli joutunut hoitamaan toimessaan työväenjärjestöjen oikeudellisia asioita eräänlaisen asioitsija roolissa. Maahan oli synnytetty sotatilan seurauksena kieltojen, lupien ja sensuurin säädösverkosto. Oma kokemus majesteettirikoksesta syytettynä pitkin prosesseineen oli totuttanut hänen oikeudenhoidon kiemuroihin. Helmikuussa 1917 hän saattoi velkoa Sortavalan mlk:n sos.dem. kunnallisjärjestöltä 11,0 mk:n palkkiota ”valituksen laatimisesta kuvernöörille kun-

takokouksen päätöksestä menoarvioasiassa”.³¹⁸ Myös Anna siirtyi vaalien jälkeen Sortavalaan ryhtymällä saman tien luontevasti *Päivän Tietojen* avustajaksi.

Annan jäädessä Juliuksen nopean paikanvaihdon jälkeen jokikin aikaa piirikanslian palvelukseen muuttui hänen asemansa kaikesta päätellen ongelmalliseksi. Hän ei voinut enää käyttää toimistonhoitajana piirisihteerin valtaa, vaan oli esimiehen ohjeiden mukaisesti toimivan alaisen asemassa. Ei voida pitää odottamattomana, että Anna olisi ajautunut konfliktiin Juliuksen seuraajan kanssa. Piirihallintoa ärsytti, että tuore eduskuntaehdokas vaihtoi välittömästi maisemaa ja Anna sai kokea myös tämän nahoissaan. Edellä todettuun asetelmaan viittaa muun muassa *Työ*-lehdelle vaalien alla jätetyn kirjoituksen seuraava lainaus:

Wiipurin kaupungin sosialidemokraattien vaalihommat rempallaan! Se on katkeraa tunnustaa, mutta se on totta. Siitä ei päästä mihinkään, että koreasti aloitetut vaalihommat, joiden luonnollisesti piti johtaa mainioihin tuloksiin ovatkin rempallaan, ellei vielä pahemmin ole asiain laita. Osastot ovat valinneet edustajiaan agitaatiotoimikuntaan, minkä kokous piti olla eilen illalla. Läsä oli 8 (sanoo kahdeksan) valittua. Kunnallistoimikunnan kokous piti olla myöskin, sillä sen tulisi johtaa tällaisia asioita. Läsä kaksi jäsentä. Ei edes palkattu vaalineuvoja suvainnut kokoukseen saapua...³¹⁹

Kirjoituksessa ei ole nimimerkkiä, mutta tyylin ja sisällön perusteella voi hyvin olettaa, että sen takana oli turhautunut Anna. Hän käytti julkisuutta hyväkseen tölväistessään piirin johtoa ja esimiestään. Kolmen päivän kuluttua piiritoimikunta julkaisi lehdessä tiedotteen, jossa se pyysi toimittaman rahalähetykset ja muun kirjeenvaihdon pelkällä piiritoimiston osoitteella,

318 Julius Nurmisen lasku Sortavalan mlk:n kunnallistoimikunnalle 3.2.1917, Sortavalan sk:n asiakirjat (Sk 2433/Sortavala), SA.

319 *Työ* 23.6.1916; ”Wiipurin sosialidemokraattien vaalihommat”.

koska nykyinen rahastonhoitaja muuttaa pois paikkakunnalta ja tälle nimettyjen lähetysten saaminen postissa on hankalaa.³²⁰

Paikkakunnan vaihtaminen ja entisen taakse jättäminen oli pariskunnalle toimintamallina tuttu. Anna oli jo kerran aloittanut kaiken uudelleen luopumalla perheestään. Muutoissa Hämeestä ja Kotkasta oli samoja piirteitä. Oli todennäköistä, että Juliukselle ja Annalle oli kertynyt Viipurin läntisessä piirissä vastustajia. Heidän asemansa piirin keskeisinä toimihenkilöinä oli ollut epänormaalin vahva ja Walavaaran tapaus heijastui asenteisiin siitä huolimatta, että Julius oli vaihtanut tehtäviä. Sortavalan tarjous sattui tässä suhteessa ihanteelliseen rakoon. Asuinsija säilyi Karjalassa ja Julius oli liikkeen julkkis myös itäisessä piirissä. Poliitista toimintaa oli helppo jatkaa – molemmat elivät vain sille.

4.3 Vallankumouksen varjossa

Eduskunta kokoontui ensimmäiseen istuntoonsa vuoden 1917 huhtikuun alussa. Ennen tätä oli Venäjällä tapahtunut maaliskuun vallankumous. Työväenlehdistössä vallankumouksen todettiin toteutuneen yllättäen, mutta aatteelliselta pohjaltaan odotettuna.

Vaikka Karjalassa oli muuta maata paremmat tietoyhteydet Venäjälle, kohtasi vallankumous Soikkasen mukaan myös siellä täysin valmistautumattoman mielipiteen. Sodan vuoksi tietojen saanti rajan takaa oli heikentynyt, mutta tapahtumien yllätyksellisyyttä on pidetty myös osoituksena siitä, että suomalaisilla ei ollut osuutta niiden kulkuun. Tiedon leviäminen Karjalaan johti useilla paikkakunnilla työväen liikehtimiseen ja vallankumouksellisten sotilaiden kanssa syntyi spontaania yhteistoimintaa. Vallanvaihdoksen luoman innostuksen vallitessa järjestettiin juhlia vallankumousuhrien muistoksi. Kosketus venäläisiin oli omiaan herättämään epäluuloja työväenliikkeen ulkopuolella.³²¹

320 Työ 29.6.1916; ”Työväenjärjestöjen toimihenkilöiden huomioon”.

321 Soikkanen 1970, s. 238–242.

Koska *Päivän Tietojen* numerot vuoden 1917 alkupuolella eivät ole säilyneet, ei lehden suhtautumisesta vallankumoukseen ole juuri tietoa. Välillisen lähteen asialle tarjoaa nuorsuomalainen *Sortavalan Sanomat*. Se kommentoi pariin kertaan paikakuntansa työväenlehden kirjoittelua otsikoin ”Edesvastuutonta puhetta” ja ”Sappilääkettä Päivän Tiedoille”.³²² Ensin mainittu – noin viikon kuluttua vallankumouksesta laadittu artikkeli piti sisällään muun muassa seuraavaa:

Päivän Tietojen viime numerossa on Suomen porvaristolle omistettu vaaksanpituinen pala, johon meidän täytyy muutamalla sanalla puuttua, niin vastenmielistä kuin lokaan koskeminen onkin. Osoittaaksemme minkälaista kieltä lehti kansamme vapauden aamuna suvaitsee käyttää, lainaamme koko sepustuksen sellaisenaan tähän. Se kuuluu: ”Juhlimaan näyttää Suomen porvaristo ruvenneen viime päivien tapahtumien johdosta. Nuo matelijat ja keinottelijat, jotka raaässä riistämisvimmassaan ovat sammuttaneet tulen liesiltämme, nuolleet jauhon tomunkin vakoistamme, kieltäneet maitotilkan lapsiltamme, nuo lakien rikkojat ja selkäpuolen sotarosvot, jotka itse ovat pitäneet kansaa tunnottoman yhteiskunnallisen Ja taloudellisen sorron ikeessä, ne julkenevat nyt ryhtyä juhlimaan sitä vapautta, jonka Venäjän kansa on nälällään ja verellään itselleen valloittanut omilta sortajiltaan. Kuvoittavaa ! Työväki, älkää alentuko menemään porvarien joukkoon. Me juhlimme aikanaan keskuudessamme ja omalla tavallamme.

Joitain päiviä myöhemmin laaditussa artikkelissa *Sortavalan Sanomat* kiinnitti huomiota erityisesti erääseen *Päivän Tietojen* kirjoittajaan, joka ruokki räikeästi yhteiskunnallista vastakkain-

322 *Sortavalan Sanomat* 24.3. ja 29.3.1917; otsikot tekstissä. Mielenkiintoisen ulottuvuuden asiaan tarjoaa kuukauden kuluttua *Sortavalan Sanomissa* ja nähtävästi myös *Päivän Työssä* julkaistu lehtien yhteisilmoitus, jossa ne kertoivat joutuvansa kohonneiden kustannusten johdosta nostamaan ilmoitushintojaan 1.5.1917 alkaen ja siirtyneensä molemmat kahdeksantuntiseen työviikkoon. Ideologiset erimielisyydet voitiin haudata, kun yhteistyö palveli osapuolten kaupallisia etuja; *Sortavalan Sanomat* 28.4.1917.

asettelua ja oli vallankumouksesta innostuneena ”päättävästi avannut suunsa tuulta päin ja pullistunut.” Emme voi tietää tarkoitettiinko tässä Juliusta ja olivatko siteeratut kirjoitukset hänen tai Annan käsialaa. Lehden päätoimittajana niillä oli ainakin Juliuksen hyväksyntä.

Juliuksen osallistuttua jo kolmea päivää aikaisemmin kokoon-tuneen eduskunnan työskentelyyn pidettiin Antreassa Viipurin läänin itäisen sos.dem. piirin piirikokous. Hän toimi tilaisuuden toisena puheenjohtajana. Kokousta leimasivat edelleen Wala-vaaran kavalluksen jälkivaikutukset. Julius moitti pitämässään puheessa kokeneen järjestötyöntekijän arvovallalla piirin edus-kuntavaalien aikaista toimintaa kypsymättömäksi ja leväpe-räiseksi. Piirikokouksessa vahvistetun toimintakertomuksen mukaan olivat Anna ja Julius osallistuneet jo vuoden 1916 aikana aktiivisesti kentän agitointiin, vaikka heillä ei ollut vielä muodol-lista asemaa piirin organisaatiossa.³²³

Kokouksen yhteydessä käytiin keskustelu piirin toiminnan organisoinnista. Edellisessä kokouksessa oli kahden toimitsijan työnkuvat päätetty uudistaa niin, että toinen hoitaisi toimistoa ja toinen toimisi pääosin matkustavana piirisihteeri-järjestäjänä. Malli oli lainattu läntisestä vaalipiiristä. Julius ei pitänyt menette-lyä mahdollisena perustellen tätä seuraavasti:

Piirisihteerin tulisi olla ikään kuin piiritoimikunnan sielu, sen toi-
menpiteiden aloittaja, suunnittelija ja päätösten nopea käytäntöön
saattaja. Suurimman osan työajastaan ollessa matkoilla ei näihin
tehtäviin voi syventyä, eikä siis sitä tointa, minkä pitäisi olla pää-
asia ja joka on myös suurmerkityksellisin, voi hyvin toimittaa.
Matkoilta palattuun pitäisi saada levätä muutaman päivän, mutta
piirisihteerinä onkin hänen heti ryhdyttävä pöyhimään selväksi,
mitä tehtäviä piiritoimistoon on karttunut sellaisia, jotka vaativat
piiritoimikunnan toimenpiteitä ja valmistelemista sen kokouk-
selle. Kun ne sitten on kiireellisesti saanut toimitetuksi, on taas

323 Kertomus Viipurin itäisen vaalipiirin sos.dem. piirijärjestön toiminnasta helmik. 1. p:stä 1916 helmik. 28 pv:ään 1917. Piirikokousten pöytäkirjoja, kansio CA 2, Viipurin läänin itäinen sos.dem. piiri, TA.

kohta lähdeittävä jo ennakolta valmiiksi järjestetyille matkoille, joiden päätyttyä uusiintuu sama juttu. Lepoa ei ole lainkaan ja minkään tehtävän suorittamiseen ei voi kunnollisesti valmistautua. Sellaisena ”tuhattaiturina” ei voi kukaan piirisihteeri paljon vaativia tehtäviä suorittaa.³²⁴

Entisenä piirisihteerinä Julius tiesi mitä puhui. Vaikka teksti ei tätä suoranaisesti ilmaise halusi hän tuoda verhotusti esiin sen, miksi läntisen piirin esimerkki ei sovellu itäisen sisarensa toimintamalliksi; toiminnan tehokkuus oli perustunut lännessä ratkaisevasti kahden työllään omistautuneen puolison saumattomaan yhteistyöhön. Ilman tätä lisätekijää mallilla ei ollut menestymisen edellytyksiä.

Julius oli nuorin Viipurin läänin läntisen vaalipiirin kolmetoista kansaedustajasta. Koko edustajajoukossa oli seitsemän häntä nuorempaa tai saman vuonna syntynyttä. Kun eduskunta jo kesällä hajotettiin, täytti Julius samoihin aikoihin 30 vuotta. Ainoa vaalipiirin sos. dem. ryhmän jäsen, kenet saattoi ammatinimikkeen perusteella tunnistaa työväestöön kuuluvaksi, oli kirvesmies Matti Paasivuori. Kollegoiden keskuudessa vaikutti kolme myöhempää maan presidenttiä (Ståhlberg, Svinhufvud ja Kallio) sekä useita tulevia ministerejä.

Vuoden 1916 vaaleissa valitun eduskunnan kokoontumista oli edeltänyt maan ylimmän täytäntöönpanovallan uudistuminen. Venäläistynyt senaatin talousosasto sai eron Venäjän väliaikaiselta hallitukselta. Sen tilalle nimettiin Suomen Ammattijärjestön puheenjohtaja Oskari Tokoin varapuheenjohtajana luotsaama uudistunut osasto, jonka työskentelyyn kenraalikuvernööri Stahovits puheenjohtajana osallistui vain harvoin. Osastoon kuului kuusi sosialistista ja kuusi porvarillista jäsentä; heidän ääntensä mennessä tasan ratkaisi kokouksen puheenjohtajan ääni. Tätä

324 Ehdotuksia piirikokoukselle II, Mitä Viipurin läänin itäisen vaalipiirin sos. dem. piirijärjestön toiminnan vilkastuttamiseksi olisi tehtävä, piirikokouksen pöytäkirja Antreassa 7.-8.4.1917, kansio CA 2, Piirikokousten pöytäkirjoja, Viipurin läänin itäinen sos. dem. piiri, TA:

kokoonpanoa on luonnehdittu maailman ensimmäiseksi sosialistienemmistöiseksi hallitukseksi.

Tokoin senaatin ohjelmaa on kuvattu siinä mielessä ainutlaatuiseksi, että ensimmäisen kerran sosialidemokraatit ja porvarilliset puolueet kykenivät nyt sopimaan yhteistyöstä sosiaalisen reformilainsäädännön toteuttamiseksi maassa. Senaatin muodostamista edelsi silti pitkä kädenvääntö sekä puolueiden kesken, että niiden sisällä. Lupaavan alun jälkeen ei uudistunut hallinto kyennyt kuitenkaan täyttämään siihen kohdistuneita toiveita, vaan vaipui ajan mittaan ”tynkäsenaatiksi”. Myös senaatin oikeusosaston kokoonpano uusiutui, mutta sen jäsenet koostuivat pelkästään porvarillisten puolueiden edustajista.³²⁵

Eduskunta ehti kokoontua 4.4–15.6.1917 välisenä aikana 37 täysistuntoon ja oli elokuussa 1917 tapahtuneeseen hajottamiseensa saakka koolla kaikkiaan 62 kertaa. Istuntoja oli keskimäärin kolme viikossa. Useina päivinä pidettiin erilliset päivä- ja iltastunnot.³²⁶ Niiden päälle tulivat valiokuntien ja oman eduskuntaryhmän tapaamiset. Juliuksen mahdollisuudet *Päivän Tietojen* päätoimittajuuden hoitoon jäivät pakostakin vähäisiksi. Näkyvimmin Juliuksen panos lehden sisältöön konkretisoitui hänen eduskuntakatsauksissaan. Lehden vastavana toimittajana toimi tästä johtuen muodollisesti sen taloudenhoitaja Kapanen. Juliuksella oli Helsingissä ”kakkosasunto” Itäisen Viertotien varrella. Matkustamiseen Helsingin ja Sortavalan välillä kului aikaa, joten sitä tuskin liikenä liiemmin perheelle.³²⁷

Kesken eduskuntatyöskentelyn pidettiin Helsingissä 15.–18.7.1917 puoluekokous. Julius edusti tilaisuudessa Viipurin itäistä vaalipiiriä ja valittiin jäseneksi O. W. Kuusisen johtamaan menettelytapavaliookuntaan. Viipurin läntistä vaalipiiriä valiokunnassa edusti Juliuksen entinen toimittajakollega Ali Aalto-

325 Tyynilä 1992, s. 340–343.

326 Valtiopäivät 1917, Pöytäkirjat I ja II, istunnot 1–37 ja 38–51.

327 Juliuksen käytössä oli A-portaan huoneisto 11. Talon osoite on nykyään Hämeentie 28. Junamatka Helsingistä Sortavalaan kesti Viipurin junanvaihtoineen ja odotuksineen lähes vuorokauden.

nen.³²⁸ Julius oli kuulunut edellisessä puoluekokouksessa sääntövaliokuntaan. Valinnat istuvat hyvin hänen dokumenteistakin välittyvään henkilökuvaansa; pedanttisuuteen taipuvana ”sääntönikkarina” Julius viihtyi mielellään pykäläasioiden parissa. Toisaalta hänestä löytyi sovittelijan ja välittäjän kykyjä, joita tehtävissä myös tarvittiin. Peräkkäiset valinnat kertovat siitä, että ympäristökin oli tämän havainnut. Työskentely keskeisessä menettelytapavaliokunnassa merkitsi ylimääräistä kokousrasitetta, mutta tarjosi vastapainoksi näkyvyyttä ja vaikutusvaltaa.

Julius käytti puoluekokouksessa puheenvuorot muun muassa kunnallislakeja ja kahdeksan tunnin työaikalakia koskeneissa yhteyksissä. Hän polemisoi viimeksi mainittua teemaa seuraavasti:

Lakkoa näiden lakien hyväksymisen puolesta on vaikea saada käytäntöön sen tähden, että emme tiedä milloin on oikea hetki lakon tekemiseen, kun emme tiedä millä hetkellä ne tulevat lopullisesti päätettäviksi ja toivoa voidaan viime hetkeen saakka. Jos me teemme suurlakon niin pitääkö meidän, jos lakiehdotukset siitä huolimatta hyljätään, jatkaa lakkoa loppuun saakka, vai luovummeko lakosta saavuttamatta tarkoitusta? Ryhtyä määräämään lakkoa on sama kuin tehdä vallankumous. Sen sijaan voitaisiin järjestää valtavia mielenosoituksia, sillä niitä voitaisiin järjestää niin, että ne eivät tulisi liian myöhään. Sitä paitsi 8-tunnin työpäivälaisissa voitaisiin, jollei se ole myöhäistä enää, sovitella niin, että työnantajilla olisi mahdollisuus järjestää työnsä vaikka kahteen vuoroon ja saada siten 16 tunnin työpäivä. Eihän siitä olisi mitään vahinkoa.³²⁹

328 Sos. Dem. puolueen pöytäkirjat 1917, Suomen Sosialidemokraattisen puolueen yhdeksännen edustajakokouksen pöytäkirja Helsingissä 15.–18.6.1917, s. 8., TA. Soikkanen toteaa luovutetun Karjalan työväenliikkeen historiassaan Viipurin läntistä piiriä edustaneen Ali Aaltosen kuuluneen ”merkittävään menettelytapavaliokuntaan”, mutta ei huomioi itäistä vaali-piiriä edustaneen Juliuksen jäsenyyttä.

329 Sos. Dem. puolueen pöytäkirjat 1917, Suomen Sosialidemokraattisen puolueen yhdeksännen puoluekokouksen pöytäkirja Helsingissä 15.–18.6.1917, s. 21–22, TA.

Kannanotto vaikuttaa Juliuksen aatteelliseen ehdottomuuteen nähden yllättävän pragmaattiselta. Hänen persoonallisuudessaan voidaan tässäkin nähdä taktikointiin ja käytännön politiikan hyödyntämiseen taipuvia piirteitä, jotka saattoivat asettua tilanteen vaatiessa ideologisen julistustarpeen edelle.

Puoluekokous otti neljäntenä päivänään valiokuntien mietintöjen pohjalta kantaa moniin tärkeisiin kysymyksiin. Menettelytapavaliokunnan ehdotus Zimmerwaldin julistukseen liittymisen siirtämisestä työryhmän harkittavaksi palautettiin ensin uuteen valmisteluun. Valiokunnan muokattua esitystään myönteisempään muotoon päätettiin liittymisestä yksimielisesti. Juliuksen ja Kuusisen edustama kanta jäi tällä kertaa häviölle. Valiokunnan toinen ehdotus maata kattavasta suurlakosta luopumisesta hyväksyttiin sen sijaan Juliuksen puheessaan edustamalta pohjalta.³³⁰

Kysymyksessä työväen suhteesta järjestysvaltaan menettelytapavaliokunta ehdotti ratkaisua, johon sen kolme jäsentä, Kuusinen, Aaltonen ja Nurminen ilmoittivat vastalauseensa. Heidän mielestään ei kokouksessa ollut tarpeen tehdä asiassa mitään päätöstä. Kysymyksessä suhteesta hallitusvaltaan taas Kuusisen johtama kuuden jäsenen enemmistö ajoi läpi kielteisen kannan sosialidemokraattien kuulumisesta ”kapitalistisen järjestelmän hallitukseen”. Valiokunnassa vähemmistöön jääneet jättivät puolestaan tähän vastalauseensa.³³¹

Helsingin puoluekokouksessa Juliuksen poliittinen toimintalinja painottui aikaisempaa selvemmin ”kuusislaiseksi”; hänen käytettävissä olevat kannanottonsa kertovat sekä aatteellisuudesta, että harkitusta ja suunnitelmallisesta ideologisten päämäärien tavoittelusta. Kuusinen oli Juliukseen ja useimpiin muihin

330 Zimmerwaldin julistus oli annettu Venäjän, Saksan, Ranskan ja eräiden Balkanin maiden vasemmistoryhmien edustajien kokoonnuttua Italian sosialistien aloitteesta vuonna 1915. Siinä pyrittiin antamaan yleiset toimintaohjeet meneillään olevan kansainvälisen kriisin selvittämiseksi. Julistus oli vasemmistososialistisen ajatuskannan ilmaus, joka tähtäsi lähinnä erimaiden rauhanpolitiikkaa ajavien radikaalisten ryhmittymien kansainväliseen järjestäytymiseen.

331 Suomen Sosialidemokraattisen puolueen yhdeksännen puoluekokouksen pöytäkirja Helsingissä 15.–18.6.1917, s. 82–107.

puolueen kannattajiin nähden ylivoimainen koulutuksessaan, teorian tuntemuksessaan, kielitaidossaan ja kansainvälisissä kontakteissaan. Juliukselle ei ollut tyypillistä kumarrella auktoriteetteja, mutta Kuusisen hän vaikuttaa omaksuneensa sellaiseksi. Asennoitumiseen saattoi toki liittyä myös annos oman uran rakentamiseen kytkeytyvää tavoitteellisuutta.

Venäjän väliaikainen hallitus julkaisi 31.7.1917 manifestin eduskunnan hajottamisesta. Tämän taustalla oli suomalaisten pyrkimys maan autonomian laajentamiseen. Senaatti vahvisti sen kenraalikuvernöörin johdolla porvarillisen tuen turvin. Sillä taholla eduskunnan hajottamisessa nähtiin mahdollisuus päästä irti sosialidemokraattien ehdottomasta enemmistöstä.

Toimenpiteen nostattama katkeruus ja valtalain vahvistamiseen liittyvät erimielisyydet johtivat myös Karjalassa joukkokoukuksiin ja muihin tyytymättömyyden ilmauksiin. Venäläisten sotilaiden väkivallanteot ja heidän asettumisensa bolsevistien taakse sekä elintarvikelakko aiheuttivat sen, että monissa kunnissa ryhdyttiin perustamaan paikallisia järjestyskaarteja ja suojeluskuntia. Lehdistön kirjoittelu oli tiukkaa erityisesti elintarvikesyymyksen suhteen. Yleisesti ottaen sisäistä jännitystä Karjalassa on kuitenkin kuvattu vähäisemmäksi kuin muualla Etelä-Suomessa.³³²

332 Sortavalassa kävi maisteri Lauri (Tahko) Pihkala vuoden 1917 kesällä herättelemässä toimintaa ja selostamassa yleisiä suuntaviivoja. Laatokan saarissa pidettiin joitain ampumarjoituksia. Syyskuun alussa kaupungissa järjestettiin ylioppilas Lauri Starckin toimesta salainen kokous, jota suojeluskunnan historiikki selostaa seuraavasti: ”Tässä kokouksessa oli mm. esillä kysymys, olisiko suotavaa, että myös sosialistit pääsisivät suojeluskunnan jäseniksi. Päätös tuli myönteiseksi, varsinkin kun Helsingistä, jossa suojeluskunnan ylijohdon lähellä vielä oli sosialisteja, oli tullut nimenomainen kehoitus tässä suhteessa. Siten olikin jo toisessa kokouksessa sosialistien edustaja mukana. Kolmanteen kokoukseen hän ei enää saapunut, ilmoittaen syyksi, ettei saanut kannatusta puoluelaisiltaan, eikä sen vuoksi itsekään katsonut voivansa jatkaa yhteistoimintaa kanssamme... Lokakuun 4. p:nä valtuusto sitten asetti suojeluskunta valiokunnan, valiten siihen omasta puolestaan herrat H. Freyn, Br. Zilliacuksen ja E. Wartiaisen sekä jättäen Sortavalan sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön huoleksi määrätä valiokuntaan kaksi jäsentä. Lokak. 25 p:nä saapui sieltä kirjelmä,

5. Myrskyn alla

5.1 Sotilaalliset valmistelut Sortavalassa ja lokakuun vaalit

Yleisestä epävarmuudesta ja lehtien jyrkkäsävyisestä kirjoittelusta huolimatta työväestön ja muiden poliittisten ryhmien suhteet säilyivät Sortavalan seudulla rauhallisina verraten pitkään. Venäläiset sotilaat eivät myöskään syyllistyneet paikkakunnalla mieliä kuohuttaneisiin tekoihin. Suojeluskuntien perustamistoimet sekä Sortavalan kaupungissa, että maalaiskunnassa etenivät aluksi kunnallisina hankkeina. Tämä selittää osaltaan sen, että vasemmiston edustajat kytkettiin niihin mukaan. Kouluttajien järjestämiseksi ja aseiden hankkimiseksi pyrittiin tukeutumaan kunnan taloudelliseen panokseen. Kesällä 1917 ryhtyivät sekä kaupungin, että maalaiskunnan porvarilliset piirit valmistelemaan itsenäisesti suojeluskuntien perustamista ja maalaiskunnan valtuusto nimitti palokuntalaisten nimellä kutsuttuja järjestysmiehiä, joille valittiin kylittäin päälliköt. Monet heistä olivat entisiä Suomen sotaväen aliupseereita.³³³

Juliuksen mahdollisesta roolista alkuvaiheen puoluerajat ylittäneessä yhteistyössä ei ole jäänyt merkkejä lähteisiin. Hänen linjansa oli mitä todennäköisimmin yhteistoiminnan vastainen, vaikkakaan ei välttämättä kielteinen aseellisen toiminnan valmisteluun nähden. Myöskään Annalta ei liennyt myötätuntoa porvarillisten piirien aloitteisiin. Sortavalan sosialidemokraattinen

jossa kieltäydyttiin jäseniä valitsemasta, joten siis valiokunta jäi kolmihenkiseksi, toimien siten ns. suojeluskunnan johtokuntana; Sortavalan suojeluskunnan historia, Sortavalan suojeluskunnan asiakirjat, SA.

333 Sortavalan mlk:n suojeluskunnan historia, s. 1, Sortavalan suojeluskunnan asiakirjat, SA.

kunnallisjärjestö kehotti puolestaan lokakuussa 1917 paikallisia työväenyhdistyksiä omien kaartiin perustamiseen vastareaktion kaupunginvaltuuston toimille ja kunnallisen suojeluskunnan muodostamiselle.³³⁴

Työväen järjestyskaartiin perustaminen toteutui kaupungissa vasta marraskuun puolivälissä alkaneen suurlakon sivutuotteena. Paikkakunnan ja ympäristön työväestö kokoontui liikkeen paikallisjohdon kutsumana Sortavalan torille päättämään lakon aloittamisesta ja lakkotoimikunnan valitsemisesta. Samalla päätettiin, että järjestyksen ylläpitämiseksi ja lakkotoimikunnan tueksi perustetaan järjestyskaarti. Siihen liittymään halukkaat kutsuttiin kokouksen päätyttyä työväentalolle. Juliuksen toimittajakollega kuvaa kaartin perustamisprosessia seuraavasti:

Työväenliikkeen suuntauksista ja menettelytavoista päättävät perus- ja piirijärjestöjen sekä niitäkin laajemmat edustajakokoukset saavat venyä pitkiksi ja olla hyvinkin riitaisia. Mutta kun on kysymys odottamatta ylhäältä tulleen kehotuksen tai oikeammin määräyksen hyväksymisestä suuressa joukkokokouksessa, niin kukaan ei älyä ryhtyä purnaamaan, vaikka olisikin toista mieltä. Näin muovautuvat joukkokokoukset malliesimerkeiksi yksimielisyydestä ja päättäväisyydestä, vakkakin moni jälkeensä puhdistelee päätänsä ja pienemmässä toveripiirissä ilmaisee epäilevänsä, että tuo touhu olisi järkevää. Niin tälläkin kertaa oli hyvähuudoin hyväksytty kaikki, mitä kokouksen avaaja oli esittänyt hyväksyttäväksi, eikä kukaan tarkistanut, olivatko kaikki yhtyneet hyvähuutoihin vai oliko joku itsekseen jupissut: Ja perkele kans!

334 Salkola 1985, s. 312–313. Sortavalan työväestön edustajina toimivat suojeluskuntahankkeen alkuvaiheessa asianajaja Anton Kotonen ja kultaseppä Sainio. Ensin mainittu – tuleva laamanni ja eduskunnan sihteeri – oli *Päivän Tietoja* julkaisevan osuuskunnan hallituksen puheenjohtaja ja täten Juliuksen esimies. Heidän porvarillinen ammattitaitonsa helpotti olennaisesti kanssakäymistä muiden ryhmien edustajien kanssa. Sainio surmattiin sodan aikana. Suojeluskunnan johtoon kuulunut pankinjohtaja ja kapteeni S. Frey kutsui myöhemmissä muistelmissaan Sainion kuolemaa murhaksi, eikä tekijöiksi oletettua ”kolmea jääkäripukuista” koskaan löydetty. Lesken sitkeästi ylläpitämästä rikostutkinnasta löytyy mapillinen aineistoa SKS:n vuoden 1918 kokoelmasta.

Kaartia perustettaessa en ollut mukana, mutta pian kuulin, että sekin oli saatu vaivattomasti alkuun. Johtajaksi valittiin ainoa sotilaskoulutuksen saanut perustajajäsen, rakennustyöläinen ja entinen aliupseeri Balaguroff. Hän olikin aikansa karski johtaja. Esiintyi itsetietoisena ja jyrkkänä poikana, mistä ei kuitenkaan ollut haittaa, kun aseita ei ollut, ei edes johtajan käytettävissä.³³⁵

Anna valittiin torikokouksessa Sortavalan lakkotoimikunnan jäseneksi. Hän lienee osallistunut aktiivisesti kokouksen kulkuun. Julius oleskeli kokouksen aikana Helsingissä. Tuskinpa hänelläkään oli mitään päätöksiä vastaan. Puolueen eduskuntaryhmän jäsenenä Julius oli itse myötävaikuttanut valtakunnalliseksi tarkoitetun lakon julistamiseen.

Torikokouksen yhtenä pontimena voidaan pitää *Työ*-lehdessäkin selostettua Suomen Ammattijärjestön valtuuston 20.10. antamaa julistusta järjestyskaartien perustamisesta, jossa ”samalla Puolueoimikunta ja Ammattijärjestön toimikunta vakavasti teoittavat mieliin, että järjestäytyneiden työläisten on kaikkialla Suomessa pysyttävä erossa kaikista porvarillisten aseellisista ja aseettomista järjestyskunnista ja salaliittojoukoista”. Julistukseen oli liitetty myös työväen järjestyskaartien mallisäännöt.³³⁶

Hajotetun eduskunnan tilalle valittiin uusi vuoden 1917 loka-kuun alussa järjestetyissä vaaleissa. Julius sai elokuussa järjestetyssä Viipurin läänin itäisen sos.dem. vaalipiirin puolueäänestyksessä neljänkymmenenviiden ehdokkaan joukosta kuudenneksi eniten ääniä. Yllättävää ehdokasasettelussa oli se että Anna, jonka menestys puolueäänestyksessä oli heikko, nousi hankin ehdokas-

335 Pekka Railon painamaton käsikirjoitus ”Valloisten vankina”, s. 41, TA. Pekka (Bertil) Railo (v. 1907 Avelin) oli syntynyt 1888, suorittanut farma-seutin tutkinnon 1908, tullut ylioppilaaksi 1915 ja valmistunut maisteriksi 1917. Toimi myöhemmin Työväen Sivistysliiton sihteerinä, Kansainvälisen työn liiton Suomen osaston sihteerinä sekä Helsingin apulaiskaupunginjohtajana. Toimi jäsenenä Helsingin kaupunginvaltuustossa ja -hallituksessa sekä monien sivistysjärjestöjen hallintoelimissä. Hänen painamaton käsikirjoituksensa on tärkeimpiä lähteitä Juliusen vaiheista kansalaisso-dan tienoilla.

336 *Työ* 26.10.1917; ”Työväen järjestyskaarti”.

listoille Sortavalan ja kolmen muun kunnan alueella. Vaalipiirin äänestäjien valittavaksi asetettiin kaikkiaan yhdeksän miestä ja kolme naista – viimeksi mainituista Anna edusti ainoana vaalipiirin pohjoista osaa.³³⁷

Oli epätavallista ja molempien menestymismahdollisuuksien kannalta kielteistä, että aviopuoliset esiintyivät ehdokkaina keräämässä ääniä samassa vaalipiirissä. Annaa tarvittiin kuitenkin houkuttelemaan Sortavalan ja sen ympäristön työväestön naisäänestäjiä. Asetelma oli erityisen kiusallinen Juliukselle, joka oli istunut edellisessä eduskunnassa Viipurin läntisen vaalipiirin mandaatilla. Annan ehdokkuus saattoi hajottaa hänen kannaltaan ratkaisevasti ääniä, vaikka puoliset haalivatkin kannatuksensa eri kuntien alueilta.

Lähteet eivät kerro aiheuttiko vaaliasetelma skismaa puolisojen välille. Anna suhtautui ehdokkuuteensa vakavasti ja pyrki eduskuntaan täydellä innolla. Tämän vahvistaa hänen kampanjansa aktiivisuus. Pariskunnan aatteellisen yhteistyön tiiviyyteen ja Juliuksen luonnekuvaan sopii se, että hän ei estänyt vaimonsa ehdokkuutta, vaikka olisi tähän kaiken järjen mukaan pystynyt. Joka tapauksessa ehdokasasetteluun kytkeytyi myös Juliuksen ja Annan keskinäinen valtataistelu. Taiston kuumuudesta on vaikea muodostaa kuva, mutta vaalien jälkipeli oli eräs sen ilmentymä.

Valmistautumisaika lokakuun vaaleihin jäi lyhyeksi. Sosialidemokraattien kampanjointia häiritsi se, että puolueen kanta vaaleihin oli epäselvä ja sen edustajat jäivät eräin paikoin pois vaalilautakunnista. Puolueen yleinen propaganda kohdistui valtalakiin. Vallijulisteet suunnitteli O. W. Kuusinen iskusanoin ”Suomen työtätekevälle kansalle” ja ”Sorron yöstä nouskaa”. Korostaessaan vaalien laittomuutta painottivat sosialidemokraatit samalla niiden vallankumouksellista merkitystä.³³⁸

Viipurin läänin itäisen vaalipiirin piiritoimikunta pyrki piirisihteeri Jukka Tuomikosken johdolla aktivoimaan työväestöä uurnille mm. kunnallistoimikuntien, kiertokirjeiden ja työvä-

337 *Työ* 25.8.1917; ”Vaalivalmistukset”.

338 Soikkanen 1, 1975, s. 252.

enlehtien tuella. Kunnallistoimikuntia kehoitettiin luovuttamaan varoja vaalivalistukseen sekä ohjaamaan alennettuun hintaan lehtiä lyhytaikaisina tilauksina erityisesti syrjäseutujen työläisille. Piirisihteerillä tuntui olleen tulevaan kannatukseen nähden aavistuksen kaltainen huoli siitä, ”mikä panee eriväriset porvarilliset lyömään veljen kättä. Se pitäisi selvittää heille kirjallisuuden ja sanomalehdistön avulla.” Vaalitulokset osoittivatkin, että ei – sosialististen puolueiden vaaliliitot olivat tärkeä tekijä näiden menestymisessä.³³⁹

Julius ja Anna harjoittivat vaalikampanjointia kumpikin omilla tahoillaan. Lehtiaineiston perusteella välittyy kuva siitä, että Anna liikkui kentällä selvästi Juliusta laajemmin. Hän vietti syyskuun alkupuolella viikon Parikkalan seudulla puhuen päivittäin parhaimmillaan kahdessakin tilaisuudessa.³⁴⁰ Juliuksen puheumatkat suuntautuivat Läskelään sekä Salmin ja Impivaaran pitäjään – Laatokan pohjoispuoliselle alueelle. *Työ*-lehti ja olettavasti myös *Päivän Tiedot* julkaisi piirin kuuden ehdokkaan yhteisen, noina aikoina vielä harvinaisen vaalimainoksen, jossa he – Julius ja Anna mukaan lukien – esiintyivät valokuvien kera.³⁴¹ Voidaan

339 Kirje kunnallistoimikunnalle 30.8.1917, Lähetettyjä kiertokirjeitä 1906–27, kansio D 2, Viipurin läänin itäinen piirijärjestö, TA.Tuomikoski oli ammatiltaan maalari, joka oli toiminut jäsenenä v:n 1914 eduskunnassa ja valittiin sinne uudelleen v. 1917 vaaleissa. Hän toimi kansalaissodan aikana Kansanvaltuuskunnan palveluksessa ja istui vankilassa vuosina 1918–21. Palasi vankeuden jälkeen alkuperäiseen ammattiinsa. Tuomikoski oli poikkeuksellisen hyvä kirjoittaja, jonka tekstien luistavuus ja iskevyyttä kiinnittivät vieläkin huomiota.

340 *Työ* 28.8.1917; Vaaliasiat, ”Puheita”. Kirjoituksessa esitettiin toivomus siitä, että ”edellä mainittujen kylien työläiset ja järjestöjen jäsenet pitävät huolta huoneiden hankinnasta sekä tilaisuuksien ilmoittamisesta niin, että jokainen kylän työläinen on tietoinen puhujan tulosta ja rientää kuulemaan selostusta aikamme tärkeimmistä kysymyksistä. Puheiden johdosta keskustelua, joten toisina jättelevätkin tervetulleita.” Anna oli siinä määrin varma agitaattorin kyvyistään, että härnäsi paikalle väittelyn toivossa myös muunmielisiä.

341 *Työ* 20.8.1917; ”Puhujia Työnjuhliin”, 10.9.1917; Vaaliasiat, ”Vaalikokouksia” ja 26.9.1917; ”Viipurin l. länt. vaalipiirin s.d. ehdokkaita”.

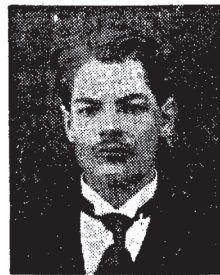
Viipurin läänin it. vaalipiirin s.-d. ehdokkaita:

Suvelanomistaja Matti Wirrti

Rouva Hanna Karhinen

Toimittaja Julius Nurminen

Rouva Anna Nurminen

Maslaari Juho K. Tuomikoski

Asioittaja Juho Rappo

Viipurin läänin itäisen vaalipiirin sosialidemokraattisten ehdokkaiden yhteinen vaalimainos Työ-lehdessä 26.9.1917. Ylärivissä oikealla toimittaja Julius Nurminen ja alarivissä vasemmalla rouva Anna Nurminen. Kuva skannattu Työ-lehdestä 26.9.1917.

päätellä, että vaalikampanjan kustannukset muodostuivat perheelle suuriksi, vaikka lehdet subventoivatkin heidän hintojaan.

Viipurin läänin itäinen sos.dem. piiri kehotti vaalien alla lehdessä ”työväenjärjestöjä ryhtymään sellaisiin toimenpiteisiin, että ensimmäinen vaalipäivä vietetään työstä vapaana, todellisena työväen vaalipäivänä. Sen tähden olisi järjestöjen ja työ kuntien tehtävä työnantajille ajoissa sen suuntainen esitys, että ensimmäisenä vaalipäivänä työt kaikissa työpaikoissa keskeytetään, jotta työläiset voivat vapaasti käyttää vaalioikeuttaan”. Samalla piiri kehotti järjestämään vaalien aluspäivänä suuria vaalikokouksia, joissa muun muassa ”saatettakoon valitsijain tietoon, että yhtyneet porvarimme sallivat meille itsenäisyyttä sikäli kun kenraalikuvernööri ja Venäjän hallitus katsovat tarpeelliseksi. Ja kokemuksesta jo tiedämme mitä tämä itsenäisyys on. Se on kasakat pistimineen.”³⁴²

Lähteet eivät paljasta kuinka laajasti työantajat suostuivat töiden keskeyttämiseen. Vaikuttaa siltä, että kehoitus onkin tehty tietoisena työnantajien vastahakoisuudesta ja tarkoituksellisen vastakkainasettelun aikaansaamiseksi. Venäjän uhkaa käytettiin lähteiden perusteella sosiaalidemokraattien vaalipropagandassa edellistä kertaa laajemmin; Karjalassa tilanteen epävarmuus koettiin vielä muuta maata konkreettisempänä. Olihan väliaikaisen hallituksen asema entisestään heikentynyt epäonnistuneen Kornilovin kapinan ja työväenliikkeeseen kohdistuneen vastareaktion seurauksena.

Äänestysprosentti kohosi vaaleissa merkittävästi, mutta kehitys suosi porvarillisia puolueita, erityisesti maalaisliittoa. Sosialidemokraattinen puolue menetti 11 edustajapaikkaa ja ehdottoman enemmistönsä, vaikka senkin äänimäärä kasvoi selvästi. Viipurin itäisessä vaalipiirissä yleinen äänestysaktiivisuus nousi suuremmaksi kuin yksissäkään aikaisemmissa vaaleissa, mutta sielläkin puolue hävisi yhden paikan saaden läpi viisi ehdokastaan. Sosialidemokraattien kannatus kasvoi

342 Työ 20.9.1917; ”Viipurin it. piirin sos.dem. järjestöille”.

erityisesti Laatokan Karjalan syrjäseuduilla, joilla Julius oli puhujamatkoillaan liikkunut.³⁴³

Vaalit olivat Juliukselle menestys siitä huolimatta, että hän oli toiminut itäisessä piirissä vasta vuoden verran. Hänen äänisaalinsa oli sosialidemokraateista kolmanneksi suurin. Kaikista vaalipiirin 17 kansanedustajasta hänen äänimääränsä oli kymmenenneksi korkein – seuraavaksi valittujen listalla sijoittui FT Lauri Kristian Relander. Anna ei sen sijaan yltänyt edes varasijalle.³⁴⁴

Vaalituloksesta koitui runsain määrin jälkipuintia. Tätä harjoitti erityisesti piirishteeri Tuomikoski, joka oli itse menestynyt vaaleissa mainiosti. Hän korosti sosialidemokraattien senaatin jäsenyyden kielteistä merkitystä seuraavasti:

... Jo maaliskuun senaatin syntymisestä tiedon saatuani asetuin heti yksityisissä piireissä ankarasti arvostelemaan meikäläisten jäsenten senaattiin menoa. Käsitin teon liian uskalletuksi niissä oloissa. Onhan omistavan luokan taholta estetty ja jarrutettu kaikkia yhteiskunnallisia uudistuksia. Elintarvikepula oli äärimmilleen kärjistynyt. Se oli synnyttänyt tyytymättömyyttä kansan pohjakerroksissa, mutta omistava luokka kukistuneine senaattoreineen ei ollut pannut tikkua ristiin poistaakseen tyytymättömyyden syitä. Koko valtionalous ja yhteiskuntaelämä oli verrattavissa haaksirikkoutuneeseen laivaan. Oliko silloin viisasta lähteä meikäläisten pelastamaan haaksirikkoutunutta ja sellaisessa merenkäynnissä, minkä vallankumous oli synnyttänyt... Olin vaalien kaksi edellistä viikkoa kansan keskuudessa. Jouduin kosketuksiin noin 4–5 tuhannen ihmisen kanssa. Tutustuin heidän sielunelämänsä. Kaikilla heillä oli suoranainen kiihkeä viha meitä vastaan ja mistä? Olemme pettäneet heidät. Olemme päässeet valtaan ja käyttäneet valtaamme väärin. Ryöstäneet heiltä heidän leipänsä tunnetulla elintarvikelaillamme.³⁴⁵

343 Soikkanen 1970, s. 251–254.

344 *Työ* 17.10.1917; ”Kuulutus”.

345 *Työ* 24.10.1917; ”Vaalitappio Viipurin I. it. vaalipiirissä”.

Juliuksen kannatuksen salaisuus piili osittain juuri Tuomikosken luettelemissa seikoissa. Hän oli toiminut hajotetussa eduskunnassa Kuusisen johtaman puolueen radikaalisiiven jäsenenä. Se oli vastustanut hallitukseen menoa. Näin hänen oli helppo esiintyä puhekiertueillaan uskottavasti petettyyn kansaan vetoavalla tavalla. Toisaalta eivät tyytymättömyyden ilmaukset olleet aivan yksiselitteisiä. Vaalien yleistä järjestämistä myös vastustettiin ja maltillisuuspolitiikkaa edustanut Väinö Tannerkin jätti niissä äänestämättä.

Vaikka Tuomikoski edusti henkilökohtaisesti samaa radikaalilinjaa, oli hänen kirjoittamisessaan jälkiviisauden makua. Piirisihteerinä hän oli ensimmäisiä niistä, joilta perättiin selitystä huonoon vaalimenestykseen.

Jälkipuinti sai lopulta yllättäviä ja poikkeuksellisen katkeria piirteitä. Tätä kuvaa seuraava lehtikirjoitus:

Eduskuntavaaliehdokkaiden listoille sijoittelu Viipurin I itäisessä vaalipiirissä. Vastalause sen johdosta. Julkaistavaksemme on lähetetty seuraava kirjelmä:

Koska Sos. dem. Itäinen Vaalipiiritoimikunta jätti tahallisesti Hanna Karhisen pois Eduskunnasta asettamalla hänet, joka sai 8:ksi puolueääniä, huonommin listoille kuin ne 8 miesehdokasta, joilla oli vähemmän ääniä ja koska nyt tulee vaikeaksi saada työläisnaisten edustus tarkoitustaan vastaavaksi, kun yksi kyvykkäimmistä naisistamme jäi pois, niin lausuu Hiitolan Hennilän TY:n naisjaosto syvän paheksumisensa piiritoimikunnalle moisesta menettelystä. Pyydetään muitakin puoluelehtiä ottamaan ylläolevan palstoilleen.³⁴⁶

Sukupuolten välinen vastakkainasettelu puolueen toiminnassa tuli jälleen kerran esiin naisten kokemana vääryytenä. Vastalauseessa voidaan muiden lähteiden valossa nähdä samalla verhottu viittaus siihen, miksi Anna nostettiin ehdokkaaksi, vaikka hänen kannatuksensa puolueäänestyksessä ei olisi tätä mahdollistanut.

346 Työ 25.10.1917; ”Eduskuntaehdokkaiden listoille sijoittelu Viipurin I itäisessä vaalipiirissä”.

Ehdokasasettelussa oli taktikoitu, mutta ei välttämättä kirjoituksessa esiin tulleessa tarkoituksessa.

Samoihin aikoihin saapui puoluetoimikunnalle Sos.dem. Naisliiton kirje. Siinä todettiin, että eräiden puolueen piirineuvostojen on todettu harjoittaneen puolueperiaatteiden vastaista menettelyä

edustajien listoille sovittelussa ja pyydämme asian julkisuuteen vetämiseksi ja moisen menettelyn lopettamiseksi vastaisuudessa esittää seuraavat moittavat tapahtumat puoluetoimikunnan käsiteltäväksi: *Tapauksia, joissa puolueäänestyksessä ääniä saanut edustaja jätettiin kokonaan valitsematta.* Julkein mielivaltaisuus tapahtui *Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä.* Liitämme tähän siitä näytteet: (kirjeeseen on liimattu kaksi lehtileikettä, joissa kerrotaan äänten jakautuminen ja vaalien lopulliset tulokset Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä) Näin ollen puolueäänestyksessä toisena ääniä saanut Hanna Karhinen asetettu 1 ensimmäiselle, 2 toiselle ja 1 kolmannelle sijalle, mutta kuudentena ääniä saanut J. Nurminen 2 ensimmäiselle ja 2 kolmannelle sijalle eli edullisemmin kuin ensin mainittu...Moisella sijoittelulla ei voinutkaan olla tulos muuta kuin sellainen, että *Hanna Karhinen jäi pois eduskunnasta.* Että tarkoitus on alun perin listojen laatijoilla ollutkin, selvenee siitä, että puolueäänestyksessä kahdeksantena olleelle Anna Nurmiselle on annettu 1 ensimmäinen sija sekä toinen sija niin huomattavalla kuin Sortavalan listalla. Hän siis sijoittui lähes yhtä hyvin kuin Karhinen.³⁴⁷

Kirjeessä selostettiin viisi muissa piireissä ilmennyttä tapausta, joissa naisia oli kohdeltu ehdokasasettelussa kaltoin. Sen olivat allekirjoittaneet liiton puheenjohtaja Ida Aalle-Teljo ja sihteeri

347 Sos.dem. Naisliittotoimikunnan kirje 22.10.1917, Puoluetoimikunnalle saapuneita kirjeitä, Vuoden 1917 kokoelma, kansio 1.2, TA. Hanna Karhinen oli alkuun Pietarin suomalaisia. Hän istui jo vuosien 1914 ja 1916 eduskunnissa. Karhinen toimi Hilja Pärssisen ohella Kansanvaltuuskunnan toisena naisministerinä sisäasiain 2. valtuutetun ominaisuudessa. Hän pakeni tappion jälkeen Venäjän kautta Amerikkaan ja palasi sieltä Neuvostoliittoon, jossa kuoli 1930-luvulla.

Sandra Lehtinen. Lähettäjät vaativat, että moiset häikäilemättömät joukkojen tahdon syrjäyttäjät oli vedettävä tilille, heidän tekonsa tuomittava ja puolueoimikunnan oli tutkittava mahdollisuudet syyllisten asettamisesta vastuuseen. Asia viedään muussa tapauksessa puolueen järjestyssääntöihin vedoten puolueuuvostolle. Kirjeen lopussa todettiin vielä, että

omituinen uutuus, nähtävästi porvareita matkien, oli näissä vaaleissa n.s. ”naistenlistat”. Sellaisia ei puolueperiaatteiden mukaan voi hyväksyä, sillä puolueen todellinen etu vaatii, että naisehdokkaat joita eri piireissä on vain joku harva, asetetaan monelle listalle loppusijoille, jotta valitsijalla samalla on tilaisuus äänestää jotain erityisesti suosimaansa naisedustajaa.

Koska puolueoimikunnan pöytäkirjat eivät ole tallella kyseiseltä ajalta, ei niistä voida selvittää kirjeen johdosta tehtyjen päätösten sisältöä. Jonkinlaista selvitystä piireiltä kuitenkin vaadittiin. Tähän viittaa Kuopion Sos.dem. vaalipiiritoimikunnan toimikunnalle osoittama kirje ”Pyydetyksi selvitykseksi eduskuntaehdokkaiden listoille asettamisesta Kuopion l. itäisessä vaalipiirissä”. Viipurin läänin itäisen vaalipiirin vastaavaa kirjettä ei asiakirjoista löydy.

Sosialidemokraattisten naisehdokkaiden kannatus koki näissä vaaleissa romahduksen. Eduskuntaan valittiin kaikkiaan 18 naista ja heidän määränsä väheni kuudella. Sosialidemokraattisten naisedustajien määrä aleni kymmeneen, kun se oli ollut aiemmin seitsemää suurempi. Näin muiden puolueiden naisedustajien määrä jopa kohosi. Tästä johtuva yleinen pettymys heijastui varmaankin osaltaan puolueen naisliikkeessä keskeisessä asemassa toimineiden Pärssisen ja Karhisen reaktioihin.

Piirin toimitsijat olivat mahdollisesti puolueäänestyksen perusteella selvillä äänestäjien mielenliikkeistä ja halusivat vahvistaa naisten heikoksi ennustettua aktiivisuutta ylimääräisellä naisehdokkaalla. Karhinen, joka oli istunut lyhyen kauden edellisessä eduskunnassa, ei kuitenkaan saanut riittävää tukea jatkoehdokkuudelleen yleisen äänestystrendin uhrina.

Naisten kannatuksen alenemiseen saattoi myös vaikuttaa ajan-
kohdan epävarmuus, jolloin naisäänestäjät turvautuivat tavan-
omaista enemmän miesehdokkaisiin tai jättivät äänestämättä.
Suomen eduskunnan satavuotisjulkaisuihin kuuluvassa ”Naiset
eduskunnassa” tutkimuksessa todetaan, että naiskansanedusta-
jien määrä paljastaa kulloistenkin yhteiskunnallisten virtausten
hengen eli poliittisen kulttuurin tilan. Tämä on näkynyt selvim-
min siinä, että lama-ajat ovat laskeneet naisedustajien määrää.³⁴⁸
Tuloksen valossa on myös ilmeistä, että muut puolueet onnistui-
vat saamaan naisäänestäjiään liikkeelle aikaisempaa enemmän,
kun tilanne sosialidemokraattien kohdalla muodostui päinvas-
taiseksi.

Julius, Anna ja Hanna Karhinen edustivat kukin puolueen
vasenta laitaa. Heidän ehdokasasetteluunsa ei näyttäisi liittyneen
näin maltillisen ja radikaalin siiven keskinäisen mittelön ainek-
sia. Johtopäätökseksi muodostuu, että kyse oli toisaalta naisliik-
keen sisäisestä ja toisaalta piirin vanhojen ja uusien ehdokkaiden
välisestä skismasta, jonka taustalla vaikutti vielä edellisen piiri-
sihteerin kavalluksen jälkeinen trauma. Pöytäkirjoista käy kaiken
lisäksi ilmi, että kirjelmän laati puoluetoimikunnalle Hilja Pärs-
sinen.³⁴⁹ Hän oli Annan vanha taistelutoveri Viipurin läntisestä
piiristä. Enemmän henkilökohtaisiin kuin aatepohjaisiin tai
sukupuolesta johtuviin seikkoihin viittaa samaten se, että Julius
ja Anna leimattiin yhdessä osallisiksi Karhista kohdanneeseen
vääryyteen.

Karhisen putoamista koskeva erimielisyys tuli julki järjestön
johtotehtävissä toimineiden Juliuksen ja Annan kannalta kiusalli-
sessa ja kompromettoivassa muodossa. Heidät leimattiin piirissä
juonittelijoiksi, oman pussiin vetäjiksi ja puoluerikollisiksi. Piiri-

348 Naiset eduskunnassa 2006, Irma Sulkunen ”Suomi naisten äänioikeuden
edelläkävijänä”, s. 84. Autonomian aikana naisten osuus kansanedustajista
pysytteli keskimäärin kymmenessä prosentissa. Puolueiden johtopaikkaa
ovat pitäneet sosialidemokraatit, joiden osuus naisedustajista on ollut noin
kolmannes.

349 Pöytäkirja kokouksesta 20.10.1917, Sos.dem. Naisliittotoimikunnan pöytä-
kirjat 1913–1918, Sos.dem. Naisliitto, kansio C 1.1, TA.

sihteeri Walavaaran kavallusasia hiersi edelleen johdon suhteita ja samoissa tehtävissä toiminutta Juliusta kohdeltiin nyt myös eräänlaisena ”köyhien kavaltajana”. Tämän on täytynyt koskettaa syvästi molempien idealistiseen vakaumukseen nojautuvien puolueaktivistien sielua. Episodi jäi lopulta Venäjän bolsevikkivallankumouksen nostattaman kuohun jalkoihin. Se tuli kuitenkin näkyvästi laajemminkin esiin ainakin puolueen pääjulkaisu *Työmieheissä* ja *Työ*-lehdessä.

Asialla olivat Hilja Pärssinen ja Mikko Wirkki; viimeksi mainittu oli Juliuksen kansanedustajatoveri Viipurin itäisessä piirissä. Molemmat olivat laatineet *Työ*-lehteen saman päivän numeroon omat kirjoituksensa – Pärssinen otsikolla ”Törkeää puolueellisuutta edustajaehdokkaiden asettamisessa” ja Wirkki ”Kummallinen vaalin tulos Wiipurin l. itäisessä piirissä”.³⁵⁰ Moitteet kohdistuivat erityisesti piiritoimikuntaan ja piirishteeriin, mutta Anna ja Julius nimettiin niissä manipuloinnista hyötyneiksi ja siihen osallistuneiksi, kuten seuraavat otteet kertovat:

...Näin menikin J. Nurminen kolmantena läpi; toisin sanoen hänelle taattiin läpimeno huolimatta siitä, että hänen menonsa olisi tullut jättää sen varaan saadaanko entinen edustajamäärä eli 6 lävitse...Kaikki parhaat listat, jotka edustivat väestökeskuksia ja suurilukuisemmin asutettuja paikkakuntia annettiin näille vähemmän ääniä saaneille. Vielä asetettiin ”Päivän Tietojen” toimittajan J. Nurmisen rouwa Anna Nurminen yhdelle ensimmäiselle sekä 1:lle toiselle sijalle huolimatta siitä, että hän oli vain kahdeksantena puolueäänestyksessä. Todella suurenmoinen, mutta samalla julkea yksilöjuonittelun näyte on edellä esitetty piirineuvoston teko... (Pärssinen).

Olemme tahtoneet keksiä uusia, tarkistettuja ja parannettuja menettelytapoja säilyäksemme yllätyksiltä. Mutta tämän vuoden vaalitulokset osoittaa, ettemme siinä vielä ole kaikissa suhteissa

350 Wirkki käytti työväestön nimeämälle kansanedustajalle harvinaista huvilanomistajan tittelä. Näitä hänellä oli Kivennavalla ja Terijoella. Karhinen oli kotoisin viimeksi mainitulta paikkakunnalta. Wirkki oli valittu kansanedustajaksi ensimmäisen kerran v. 1908. Hän toimi v. 1918 Suomen Pankin johtokunnan jäsenenä, pakeni Venäjälle ja kuoli luultavasti siellä.

onnistuneet. Kun me ”kovan onnen lapset” itäisen piirin sosiaalidemokraatit nyt taas seisomme yllätyksen edessä, tapahtuman edessä, joka lievimmin sanoen on kummallinen puoluerikos, niin sietäneen asia tulla julkisen käsittelyn alaiseksi niin periaatteellisesti kuin näin herkästä sielusta on mahdollista...Tässä hiukan valaistusta meidän piirimme omituiseen vaalin tulokseen. Olen tähän asiaan pakotettu tarttumaan viidestä eri syystä. Ensiksi, kuten on jo mainittu, on tässä tapahtunut pahinta lajia oleva puoluerikos, jota ei saa vaikenematta sivuuttaa, olkoomp rikokseen syyllinen kuka tahansa. Toiseksi, on tullut syrjäytetyksi meidän vaalipiirimme kaikkein kyvykkäin sos.dem. edustaja... (Wirkki).³⁵¹

Hilja Pärssinen julkaisi kirjoituksensa paria viikkoa myöhemmin vielä *Työmiehessä*.³⁵² Piirisihteeri Tuomikoski vastasi syytöksiin Työssä kiistäen ne ja todeten, että hänet itsekin oli asetettu ehdolle vastoin tahtoaan piiritoimikunnan painostuksella. Ehdo- kasasettelu oli siunattu piirineuvoston toimesta. Tosin se poik- kesi hänen alkuperäisestä ehdotuksestaan. Puhetilaisuudetkin oli järjestetty ehdokkaiden toivomuksia noudattaen. Tuomikoski mainitsi Juliuksen yhdeksi niistä neljästä ehdolla olleesta, joiden valintaa pidettiin varmana. Jostain syystä heihin lukeutuneen Karhisen kannatus jäikin liian alhaiseksi.³⁵³

Mahdollisesti jotkut lehdille lähetetyistä kirjoituksista jätettiin julkaisematta. Näin voi päätellä sekalaisen lähdeaineiston jou- kosta löytyneestä kirjeestä. *Päivän Tiedoissa* se on tosin saattanut olla. Kirjoittaja kritisoi siinä vaaliasiaa otsikolla ”Ikävä sattuma” seuraavasti:

...Niin selittää piiritoimikunta, siitä huolimatta, että :”lista lie- nee hutiloimalla tehty”. Jos Nurminen piti itseään eduskunnassa välttämättömänä, niin miksi ei antanut sinne läntisen piirin

351 *Työ* 6.11.1917; otsikko tekstissä.

352 *Työmies* 23.10.1917; Puolueen riennot, ”Törkeää puolueellisuutta edustaja- ehdokkaiden listoille asettamisessa”.

353 *Työ* 12.11.1917; ”Vaalien tulos”.

itseään viedä ”jossa olisi varmasti mennyt” vaan antautui sinne, jossa hänet täytyi viedä – toisten kustannuksella ja tavalla – jota ei kukaan kykene puolustamaan? Ei pidä siis paikkaansa selitys, että yksinomaan vaaleissa tapahtunut muutos entiseen nähden olisi ollut syynä Karhisen syrjäyttämiseen, kun kerran tunnustetaan, niin kuin piiritoimikunta tekee, oltuaan seurauksista tietoisia, vaan siitä huolimatta uskottiin ”eikä mitenkään tahdottu syrjäyttää”...Jos piiritoimikunta näki neuvoston menettelyn harmitsemattomaksi ja virheelliseksi, niin miksi ei pantu vastalauseita ja huomautettu teon oikeudettomuudesta ja sen seurauksista...³⁵⁴

Vaikka Juliuksen ja Annan omatoimista pyrkimistä eduskuntaan ei voida asettaa kyseenalaiseksi, oli piirineuvoston ilmeisenä tarkoituksena maksattaa Karhisella vanhoja, piirisihteeri Wala-vaaran kavalluksesta johtuvia kalavelkoja. Tapahtuma hiersi edelleen pahasti piirin johdon henkilösuhteita. Toimintaa johdettiin Sortavalasta, mutta Karhinen, kuten Wirkkikin edustivat piirin kaukaista kaakkoiskulmaa. Juliuksen ja Annan muukalaisuus – hämäläiset juuret ja tuore muutto Viipurista – heijastui myös näkemyksiin.³⁵⁵

5.2 Lehti, eduskunta ja suurlakko

Maaliskuun vallankumouksen jälkeiset poikkeukselliset ajat kasvattivat uutisnälkää ja mielenkiintoa sanomalehtiä kohtaan. Kaupungeissa kirjastojen lukusalit olivat ahkerassa käytössä. Maaliskuun manifesti vapautti lehdistön sensuurin ikeestä ja palautti

354 Juho Seppäsen käsinkirjoitettu kirje, Työväenjärjestöjen asiakirjoja, VRO-SyA, kansio 833, KA.

355 Kansanedustajien henkilövaaliin siirryttiin vasta vuonna 1954. Tätä ennen äänestettiin kolmen nimen listoja, joille puolueet sijoittivat ehdokkaansa haluamassaan järjestyksessä. Äänimäärät laskettiin äänestysalueittain ”d’Hondtin” suhteellista laskutapaa noudattaen, jolloin ensimmäisenä ollut sai kaikki äänet, toisena ollut puolet jne. Lopuksi laskettiin yhteen kaikki vaalipiiristä kertyneet ääniosuudet. Kiistan sisältö on mahdollista ymmärtää tätä taustaa vasten.

kokoontumisvapauden. Tämän seurauksena lehtiin palasivat lukuisat kokousilmoitukset. Myönteinen kehitys heijastui myös työväen julkaisuihin. Vuotta kuvattiinkin *Päivän Tietojen* ja sen julkaisijan sisällissodan jälkeen laaditussa toimintakertomuksen katkelmassa seuraavasti:

Liikkeemme II toimintavuosi eli vuosi 1917 oli liikkeellemme taloudellisessa suhteessa parhain. Osoittaahan liikkeemme tilinpäätös siltä vuodelta liikkeemme tilan parantuneen huomattavalla tavalla... Niinpä hyvään tulokseen vaikutti etupäässä se seikka, kun työväen järjestötoiminta oli kyseisenä vuonna erittäin vilkasta ja liike-elämäkin oli niihin aikoihin hyvin vilkasta. Siitä johtui, että ilmoituksia saatiin lehteen hyvin runsaasti ja kirjapainossa oli työtä niin paljon, ettei sitä kaikin ajoin voitu vastaanottaa. Lehden tilaajamäärä oli myös korkein mitä se oli milloinkaan ollut. Tällaisessa liikkeemme taloudellisessa nousukaudessa kului aika marraskuun suurlakkoon saakka, jolloin porvariston puolelta tapahtui jyrkkä käännekohta. Sen jälkeen nimittäin lopetivat paikkakuntamme liikkeenharjoittajat kaiken kannatuksen lehdeltamme ja kirjapainoltamme. Kun järjestötoiminta oli vilkasta, ei siitä ollut suurempaa taloudellista häviötä huomattavissa. Ei ainakaan työnpuutetta ollut olemassa.³⁵⁶

Täysin ongelmatonta ei aika silti ollut. Muiden alojen tapaan myös kirjateollisuudessa esiintyi runsaasti lakkoja. Ne koskettivat työväenliikkeen omaakin toimintaa. *Työ*-lehdessä kerrottiin heinäkuussa 1917 kuinka Viipurissa oli aloitettu lakko niin, että kaikki kirjapainot ja sitomot olivat olleet sen piirissä lehteä itseään lukuun ottamatta, ”jossa on kaikki työläisten esittämät vaatimukset hyväksytyt sellaisenaan.” Lehti kertoi myös, että Helsingissä oli kaikki kirjapainojen työläiset sanottu irti 14 päivän kuluessa ja Sortavalassa ei edes *Päivän Tiedot* ilmestynyt.³⁵⁷

356 Toimintakertomus tammikuun 1. pstä 1917 maaliskuun 23. päivään 1919, Karjalan Työväen Sanomalehti-, Kirjapaino- ja Kirjansitomo-osuuskuntarl, 07 (luetteloinaton kansio), TA.

357 *Työ* 3.7.1917; ”Työriidat kirjateollisuudessa”.

Päivän Tietoja julkaissut kustantaja oli juridiselta muodoltaan osuuskunta. Tämä merkitsi sitä, että osuuskunnan jäsenillä oli yhtäläinen oikeus osallistua päätöksen tekoon vuosikokouksissa. Jäsenistö koostui pääosin liikkeen rivijäsenistä. Asioiden hoito oli erimielisyyksien sävyttämää ja vaivalloista. Tilanne rassasi erityisesti palkattua johtoa, joka joutui taiteilemaan omistajien eripuran ja päättämättömyyden keskellä. Yksin kustannusosuuskunnan hallitus jouti kokoontumaan 17 kertaa vuoden 1917 aikana. Pitkälle näistä syistä johtuen Julius teki lehden hallinnolle esityksen osuuskunnan muuttamisesta osakeyhtiöksi. Sitä selostettiin jälkikäteen seuraavasti:

Lehtemme toimittaja Julius Nurmisen toimesta herätettiin kysymys liikkeemme muuttamisesta osakeyhtiöksi. Asiasta oli laajanlaisesti keskusteltu hallinnon lokakuun 30 p:nä pitämässä kokouksessa. Asian alusti suullisesti hallinnon jäsen Arvid Nieminen ja suositeltiin siinä osakeyhtiömuotoa liikkeellemme sopivammaksi sen takia, että siten saataisiin liike kokonaisuudessaan työväenjärjestöjen määräysvallan alaiseksi, kun yksityisille ei osakkeita myytäisi. Samalla myöskin kävisi helpommin liikkeen liikepääoman korottaminen. Alustuksen johdosta virisi laaja keskustelu, jonka tuloksena oli, että mielipiteet jakautuivat kahteen, toisistaan eriävään suuntaan. Alustuksen mukainen ehdotus oli, että liike olisi muutettava osakeyhtiöksi ja vastaehdotus, että se oli edelleenkin pysytettävä entisellään, siis osuuskuntana. Jälkimmäistä ajatusta perusteltiin sillä, että liike jo nykyisin on työväenjärjestöjen määräysvallasta riippuvainen ja että edelleenkin on työväenjärjestöillä tilaisuus ryhtyä jäseneksi osuuskuntaamme ja uusien osuuksien oston kautta lisätä liikkeen liikepääomaa tarvittavan verran. Asia ratkaistiin äänestyksen kautta siten, että osakeyhtiömuodon puolesta annettiin 4 ääntä ja liikkeen entisellään pysymisen puolesta 3 ääntä, joten hallinnon päätökseksi silloin tuli, että liike on muutettava osakeyhtiöksi. Hallinto kuitenkin päätti yksimielisesti siitä, että ennen kuin asian vaatimiin toimenpiteisiin ryhdytään, pyydetään sekä Viipurin läänin itäisen vaalipiirin ja Kuopion läänin itäisen piirin sos. dem. piiritoimikuntien lausuntoa sitä. Kun edellä mainitut lausunnot ovat vielä saapumatta, on asia edellä kerrotulla asteella. Toimittaja

Nurminen herätti kysymyksen sivukonttorin avaamisesta Elisenvaaraan, mutta hallinto ei pitänyt sitä tarpeellisena, vaan antoi asian raueta.³⁵⁸

Juliuksen esiintymiseen liittyi, kuten joissain muissakin yhteyksissä, luovuutta ja ennakkoluulottomuutta. Kymmenen vuotta kestänyt toimitsijaelämä oli sopeuttanut hänen idealisminsa järjestötoiminnan todellisuuteen. Sinänsä osakeyhtiöt eivät olleet työväenliikkeelle taloudellisen toiminnan organisaatiomuotoina vieraita. Aloitteen esimerkkinä toimi todennäköisesti *Työ*-lehteä Viipurissa yhtiömuotoisena julkaiseva Karjalan Työväen Sanomalehtiosakeyhtiö.³⁵⁹

Julius toimi kansanedustajakautensa alussa muodollisesti *Päivän Tietojen* päätoimittajana, vaikka vastaavan toimittajan nimeä pitikin koko ajan hallussaan lehden taloudenhoitaja Kapanen. Tämä ei kuitenkaan puuttunut lehden tekoon. Juliuksen rooli lehden sisällön suhteen rajoittui joihinkin pääkirjoituksiin ja eduskuntakatsauksiin.³⁶⁰

Juliuksen pitkien poissaolojen ja toimituksen lisääntyneen työtaakan sekä lehden hyvän taloudellisen aseman johdosta *Päivän Tietojen* henkilökuntaa vahvistettiin keväällä 1917 uudella toimittajalla. Tämä, filosofian maisteri ja farmaseutti Pekka (Bertil) Railo, kuvaa pestaamisensa vaiheita seuraavasti:

Näistä yhteyksistä puolueeseen ja Työmies-lehteen oli seurauksena, että jo pari viikkoa ennen kandidaatiksi valmistumistani saapui asuntooni Sortavalassa ilmestyvän puoluelehden päätoimittaja Julius Nurminen, joka oli eduskunnan jäsen, ja tarjosi minulle toimitussihteerin ja vt. päätoimittajan tointa lehdessään. Lyhyen keskustelun jälkeen hyväksyin tarjouksen palkkaehtoineen, vaikka palkka olikin pienempi mitä olisin farmaseuttina

358 Toimintakertomus tammikuun 1. pstä 1917 maaliskuun 23 päivään 1919, Karjalan Työväen Sanomalehti-, Kirjapaino- ja Kirjansitomo-osuuskunta r.l, 07 (luetteloinaton kansio), TA.

359 Soikkanen 1970, s. 116–119.

360 Elsinen 1981, s. 91.

palvelemalla ansainnut...Noin minusta siis oli tullut sosialisti ja sosialidemokraattisen sanomalehden toimittaja. Eikähän siitä enää kestänyt kauan kun olin jo niin punainen, että kelpasin valkoisten vangiksi.³⁶¹

Päivän Tietojen levikki liikkui vuoden 1917 aikana noin 7.000 kappaleessa. Painos nousi seuraavan vuoden alussa vielä viidellä sadalla. Lehti ilmestyi kolme kertaa viikossa. Kustannusyhtiön palveluksessa oli vuoden lopussa 25 henkeä. Julkaisun nimen palauttamista *Rajavahdiksi* pohdiskeltiin pitkään, mutta nimeksi valittiin vuoden 1918 alussa *Kansa*. Ensin mainittua pidettiin nimenä liian oikeistolaisvivahteisena ja vallankumouksen jälkeen myös liian Venäjän vastaisena.³⁶²

Lehden toimituskunnassa esiintyi loppuvuonna 1917 kahdenlaista ilmaa. Toimitussihteeri Pekka Railo edusti maltillista suuntaa hallinnon puheenjohtaja Anton Kotosen ja taloudenhoitaja Pekka Kapasen tuella. Vallankumouksellisia olivat ensisijaisesti Julius ja toimittaja Juho Lonkainen.³⁶³ Viimeksi mainittu toimi vuoden 1917 marraskuun suurlakon aikaan paikallisen lakkotoimikunnan puheenjohtajana. Railon mukaan Julius ja Lonkainen vihjailivat porvarillisen hapatuksen vaikutuksesta hänen kannottoihinsa.

Ajankohtana vallinneen käytännön mukaisesti oli sosialidemokraattisen puolueen jäsenillä yleensä mahdollisuus saada tekstinsä liikkeen lehtiin. Ehtona oli, että tämä ei ollut liian alatyylinen tai herjaava, jolloin lehdellä oli oikeus kieltäytyä jutun julkaisemisesta. Kirjoitus oli varustettava nimellä tai tunnetulla nimimerkillä. *Päivän Tiedoissa* esiintyi sekä maltillisen, että vallankumouksellisen linjan kannattajien kirjoituksia. Toimitus-

361 Pekka Railon painamaton käsikirjoitus ”Valkoisten vankina” s. 31–32, TA.

362 Toimintakertomus tammikuun 1. pstä 1917 maaliskuun 23 päivään 1919, Karjalan Työväen Sanomalehti-, Kirjapaino- ja Kirjansitomo-osuuskunta rl., 07 luetteloinaton kansio, TA.

363 Vuonna 1890 syntynyt Lonkainen oli kansakoulun käynyt ja itseoppinut lehtimies. Hän toimi kansalaissodan jälkeen 1920 ja 1930-luvuilla eduskunnan jäsenenä sekä teki pitkän uran vapaana kirjoittajana sekä työväen sanomalehdistön tehtävissä Karjalassa.

kuntaan kuulumattomien joukosta viimeksi mainittua edusti erityisesti August Wesley. Lehden sisältö painottui aatteelliseen aineistoon. Tuoreiden uutisten käsittelyä edistivät puhelin sekä parlofoni – toimitukselle hankittu sanelukone. Valtaosa aineistosta kulki silti postin kautta ja uutisten tuoreuteen vaikutti myös se, että lehden päiväpainoksen ajaminen painokoneesta vei 14 tuntia.³⁶⁴

Uusi eduskunta kokoontui vuoden 1917 marraskuun alussa. Sosialidemokraattien ja muiden puolueiden kuilun laajeneminen ilmeni jo puhemiesistön vaalin yhteydessä. Sosialidemokraattiset kansanedustajat boikotoivat äänestystä tai jättivät tyhjän vaalilipun. Myös valtakirjojen tarkastuksesta aiheutui erimielisyyttä kun sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä ei ollut valmis hyväksymään Venäjän hallituksen nimeämää tarkastajaa, vaan edellytti eduskunnan itse hyväksyvän valtuutuksensa.³⁶⁵

Sosialidemokraattien piirissä oli alkanut vaalitappion jälkeen kypsyä myös *Me vaadimme* -julistus. Siinä ei tuotu esiin työväen omia kaarteja, mutta mainittiin uhkana suojeluskunnat ja vaadittiin niiden hajottamista. Puoluejohdossa pohdiskeltiin ajatuksia ulkoparlamentaaristen keinojen käyttöön ottamisesta ja suurlakon mahdollisuudesta. Työväen järjestökaartien syntyminen alkoi merkitä potentiaalista tekijää aseellisen vallankumouksen tiellä. Bolshevikit olivat jo aikaisemmin ilmaisseet halukkuutensa aseistaa kaarteja, tosin lähinnä Venäjän väliaikaista hallitusta vastaan.³⁶⁶

Pari viikkoa tämän jälkeen sosialidemokraattisen puolueen ja ammattijärjestön johdon yhteinen kokous julisti yleislakon alkavaksi marraskuun 13. ja 14. päivien välisenä yönä. Bolshevikit olivat käynnistäneet tätä ennen vallankaappauksen ja Pietarissa toimiva Suomen aluekomitea oli julistanut maan sotatilaan. Työ-

364 Toimintakertomus tammikuun 1. p:stä 1917 maaliskuun 23. päivään 1919, Karjalan Työväen Sanomalehti-, Kirjapaino- ja Kirjansitomito-osuuskuntaril, 07 (luetteloimaton kansio), TA.

365 Suomen kansanedustuslaitoksen historia VI 1968, Sven Lindman; ”Eduskunnan aseman muuttuminen 1917–1919”, s. 154–156.

366 Salkola 1985, s. 144–147.

väen Vallankumouksellinen Keskusneuvosto aloitti toimintansa Helsingissä Kullervo Mannerin johdossa.

Karjalassa bolsevistivallankumouksen luoma innostus vaikutti Pietarin läheisyydestäkin johtuen erityisen suuresti suurlakon syntyyn. Karjalaiset kansanedustajat toimivat myös sosialidemokraattisessa eduskuntaryhmässä näkyvästi suurlakkoon johtaneen kehityksen taustalla, vaikkakin myös sitä vastustavia äänenpainoja esitettiin ja ryhmien välistä sovittelua edistettiin erityisesti Evert Huttusen toimesta. Lakon loppuvaiheessa monia muita alueita rauhallisempi poliittinen ilmapiiri kehittyi niin, että se oli Karjalassa kireimpiä koko maassa.³⁶⁷

Suurlakko lamaanutti lähes täydellisesti taloudellisen toiminnan ja sulki liikenneyhteydet. Se säikäytti muita puolueita, mutta kiihdytti samalla suojeluskuntien ja järjestyskaartien varustamista. Eduskunnassa onnistuttiin sentään lakon puhjettua saamaan aikaan tarpeellinen enemmistö kunnallislakien ja kahdeksan tunnin työaikalain vahvistamiseksi ja se ryhtyi toistaiseksi käyttämään maan korkeinta valtaa. Eri aatesuuntien mielipiteet törmäsivät lakon johdosta jyrkästi yhteen. Osa työväestöstä piti valtalain vahvistamista ponnistuksiinsa nähden vielä aivan liian vähäisenä. Suurlakko oli tarkoitettu rauhalliseksi mielenosoitukseksi, mutta sosialidemokraattien puoluetoimikunnan yksimielinen päätös vastustaa vallan ottamista ratkaisi vasta sen, että puolueen ”vallankumoukselliset” eivät jo tässä vaiheessa voittaneet.³⁶⁸

Juliuksen käyttäytymisessä on havaittavissa eduskunnan koonnuttua ero aikaisempaan; hän vaikenä lähes totaalaisesti. Tämä oli nähtävästi seurausta vaalien jälkeisestä kielteisestä julkisuudesta ja sen tuloksena syntyneestä epävirallisesta disponibilitetista. Toisella edustajakaudellaan Julius käytti täysistunnoissa vain yhden puheenvuoron.³⁶⁹ Hänellä ei ollut mitään lähteistä

367 Soikkanen 1970, s. 262–265.

368 Wiik 1919, s. 59–61.

369 Juliuksen esiintyminen täysistunnossa tapahtui iltamyöhällä 11.1.1918. Hän esitti ”Eräänlaisen omaisuuden käytöstä sodan aiheuttamissa poikkeuksellisissa olosuhteissa annetun lain 13 §:n muuttamista” koskevan hallituksen esityksen panemista pöydälle. Esitys saattoi olla puoluetoimiston

ilmi käyvää roolia Vallankumouksellisen Keskusneuvoston muodostamisessa tai suurlakon käynnistämisessä. Vaikuttaa siltä, että hän oleskeli koko lakon ajan Helsingissä, eikä olisi kyennyt puuttuvien junayhteyksien johdosta käymäänkään Sortavalassa.

Eduskuntaryhmä kokoontui vuoden 1917 marraskuun 1. päivästä alkaen viimeiseen, 23.1.1918 pitämäänsä kokoukseen mennessä kaikkiaan 33 päivänä ja piti joinain päivinä kaksikin pala-veria. Pöytäkirjoista välittyä elävästi se, miten poukkoilevaa ja hallitsematonta asioiden käsittely alkoi loppua kohti kuljettaessa olla. Ryhmässä uhrattiin runsaasti huomiota eri puolilta maata saatuihin viesteihin, joita tuli puolueen järjestöjen ja alaosastojen taholta, mutta myös epävirallisista kansalaiskokouksista, maanvuokraaja- ja torpparikokouksista ja monista muista spontaanisti syntyneistä paikallisista joukkotapaamisista. Viestit käsiteltiin sekä kirjattiin uskollisesti ryhmän pöytäkirjoihin ja niihin vastattiin.

Huomattava osa eduskuntaryhmän työpanoksesta vaikuttaa sitoutuneen näihin rutiineihin. Tämä selittää osaltaan toiminnassa syvemmin mukana olleiden tovereiden turhautumisen ja poissaolot ryhmän tapaamisista. Edustajat tekivät ryhmäkokouksissa keskellä koko valtakunnan tulevaisuutta koskevia ratkaisuja myös omia intressejään palvelevia esityksiä, joiden käsittely rasitti niin ikään ryhmän rajallisia resursseja. Voidaankin nähdä, että ryhmä jakautui tuolloin karkeasti kolmeen kastiin: niihin, joilla oli kädet täynnä tehtäviä liikkeen ylätasolla ja vähän aikaa ryhmäpolitiikoinnille, niihin jotka osallistuivat ja esiintyivät aktiivisesti ryhmässä sekä niihin, jotka olivat yleensä paikalla, mutta vaikenivat.

Julius osallistui uskollisesti eduskuntaryhmän kokouksiin ja oli poissa vain yhdestä. Hän oli tässä mielessä yksi kaikkein aktiivisimmista. Monien muiden jäsenten osalta käytiin jatkuvaa keskustelua poissaoloista ja heidän osallistumisestaan pyrittiin kontrolloimaan sekä kokouksen alussa, että lopussa pidetyin nimenhuudoin. Toisaalta Julius oli eräs hiljaisimmista käyt-

valmisteleva ryhmän kannanotto, jonka esittäjäksi hänet oli osoitettu. Esitys kaatui istunnossa äänin 98–88.

täen vain kolme puheenvuoroa. Ne kaikki osuivat marraskuun suuralakon tienoille. Kahdessa ensimmäisessä kommentissaan Julius kannatti torpparivapautusta sekä rajattoman äänioikeuden myöntämistä 20-vuotta täyttäneille. Kolmannessa ja edellisissä pitemmässä puheenvuorossaan suurlakon päättymisen jälkeen hän lausui seuraavaa:

Ryhmän tähänastiset toimenpiteet ovat olleet turhia. Vallankumousta ei ole vielä ollut, sillä sitä on ehkäisty. Vallankumoustilanne on vasta tästä eteenpäin. Tila on nyt hyvä, kun eduskunnalle esitetään se senaattorilista ja ohjelma. Järjestyskaartit – vallankumoukselliset voimat – suorittakoon eduskunnan painostamisen, kun vaaditaan tunnustusta punaiselle hallitukselle ja eduskunnan on se tehtävä. Pääasia on saatava ohjelma läpi, suurlakko ei ole vielä vallankumousta, mutta aseistetut voimat sen kuluessa ovat antaneet sille voimaa.³⁷⁰

Annalle suurlakon aika muodostui sen sijaan vaiherikkaaksi. Hän toimi jäsenenä Sortavalan lakkokomiteassa, osallistui aktiivisesti lakon organisointiin ja piti lakkolaisille kannustuspuheita kaupungin torilla. Annan toimintansa ylitti paikallisen julkisuus-kynnyksen episodin johdosta, joka kehittyi kiertävän teatteriseurueen Sortavalan vierailun ylle. Kaupungissa ilmestynyt nuorsuomalaislehti kuvasi tapahtumia seuraavasti:

Kun suomalaisen operetin perjantaina piti aloittaa operettiesitys, ilmoitti lakkokomitea, ettei mitään huvitilaisuutta saa toimeenpanna. Suunnilleen tuntia ennen näytännön alkua saapui lakkokomitean jäseniä kaupungintalolle, missä näytäntö oli ilmoitettu pidettäväksi ja kielsivät näytännön alkamisen mainiten verenvuodatuksista ym. yhtä kauheuksista. Lakkolaisten käytöstä oli talon edustalla seisovan yleisön kauhea nähdä ja kuulla, varsinkin erään Anna Nurminen-nimisen naisen, joka lakkaamatta syyti uhkauksia. Tilanteen muuttuessa tällä tavoin ”uhkaavaksi” ilmoitti johtaja Niska Suomalaisen Operetin puolesta yleisölle, että esitys peruu-

370 Pöytäkirjat 16.11., 19.11. ja 27.11.1917, Sos.dem. puolueen eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1908–1917 ja 1917–1918. mikrofilmit 14 ja 15, TA.

tetaan ja kehoitti yleisöä rauhallisesti poistumaan, varsinkin kun ”punaisten” taholta oli pelättävissä suoranaista väkivaltaa. Johtaja Niskan edelleen koettaessa selittää tapahtumaa, kuului lakkolaisten taholta uusia uhkauksia. Yleisö poistui tällöin kohotettuaan eläköön-huudon taiteelle Porilaisten marssia laulaen...³⁷¹

Suurlakon aikana olivat Sortavalan puhelinyhteydet päiväkausia poikki niin täydellisesti, ettei lakkokomiteakaan voinut niitä käyttää. Kauppaliikkeet olivat osittain auki, vaikka lakkovahdit olivat yrittäneet uhkailuin ne sulkea. Lakkolaiset häiritsivät laivojen lastaamista ja lähtöä. Junien kulku oli epävarmaa. Kun *Laatokka*-lehden toimesta oli paikallisen kirjakaupan ikkunaan kiinnitetty uutistoimistojen venäläisten lehtien artikkeleista keräämää tietoa, oli toimittaja Lonkainen käynyt lakkokomitean puheenjohtajan ominaisuudessa vaatimassa niiden poistamista, koska ne olivat vääriä ja kiihottivat yleisöä. Huolimatta tästä julkaisi *Laatokka* yleisönosastollaan seuraavan vastineen:

Laatokan toimitukselle

Sen johdosta, että lehtenne torstain numerossa suurlakkoselostuksessa Suomalaisen operetin näytännön estämistä koskevassa kohdasta löytyy seuraavanlainenkin lause: Lakkolaisten käytöstä oli talon edustalla seuraavan yleisön kauhea nähdä ja kuulla, varsinkin erään Anna Nurminen -nimisen naisen, joka lakkaamatta syyti uhkauksia”, pyytää allekirjoittanut ystävällisesti huomauttaa, että selostus on ainakin siltä kohdaltaan jonkin verran pahan-suopa. Lakkolaisten so. Järjestyskaartin käytös oli mitä hiljaisinta. Kaartilaisten puolesta puhuin vain minä ja käytin kaksi puheenvuoroa. Edellisessä lyhyesti lakkotoimikunnan puolesta huomautin, että kaikki julkiset hovit, näytäntötilaisuudetkin, ovat peruutettuja suurlakon aikana. Toisessa lyhyesti vastasin johtaja Niskan vääristelevään selostukseen yleisölle, kun hän, minua sormellaan osoittaen hyvin teatraalisesti ja paatoksella huusi ”se on juuri tuo nainen, joku Anna Nurminen, joka estää Operetin näytännön ja uhkaa verenvuodatuksella!” Kumpainenkaan puheenvuoroni

371 *Laatokka* 22.11.1917; ”Sosialistien ”suurlakko” Sortavalassa”.

ei sisältänyt uhkauksia, mutta johtaja Niska kyllä uhkaili sekä minulle, että kaartilaisille vielä ”näyttää”. Me tietysti menemme hänen näyttämistilaisuuteensa ja paukutamme käsiämme aika tavalla – jos hän näyttelee kuten ennenkin, hyvin; päinvastaisessa tapauksessa säästämme kämmeniämme.

Kunnioittaen

Anna Nurminen

Nainen Sortavalasta

Lehti oli liittänyt Annan vastineeseen oman kommenttinsa:

Yllä olevan johdosta: Lakkokansliasta alkaneesta ”operettinäytelmästä”, joka sitten jatkui kaupungintalon eteisessä ja rapuilla Anna Nurminen, ”järjestyskaartin”, operettiseurueen ja suuren yleisön suorittamana, ei valitettavasti lehtemme arvostelija sattunut olemaan saapuvilla, mutta läsnä olleet kyllä vakuuttavat, että taistelun henki oli ollut Anna Nurmisen puheessa punaisena lankana. Hänen kenties on vaikea muistaa, mitä kulloinkin tulee tiimellyksen kuumuudessa lausuneeksi. Muutoin näytelmä oli hyvä sellaisenaan eikä se puolestamme kaipaa pitempiä puheita.³⁷²

Olettavasti lakkotapahtumista kirjoitettiin myös *Päivän Tietojen* palstoilla, mutta niiden sisältö ei ole käytettävissä. On pidettävä epätavallisena, että vastapuolen edustajan annettiin tällä tavoin kommentoida häntä koskevaa juttua. Se saattoi toki johtua siitä, että kirjoittajan katsottiin vaan nolaavan itsensä entistä pahemmin. On silti todennäköistä, että Anna oli *Laatokan* kannalta erikoisasemassa puolisonsa päätoimittajuuden perusteella. Hänelle luovutettiin siksi palstatilaa kollegiaalisista syistä. Saatettiinhan sitä itsekin joskus tarvita vaihtokauppana.

Kirjoitusten ilmestymisaikoihin ei tilanne ollut vielä kärjistynyt äärimmilleen ja keskusteluyhteys osapuolten välillä toimi jotenkin. Suurlakko toimi tässä suhteessa vedenjakajana. Sotilaallisen konfliktin väistämättömyys alkoi sen jälkeen näyttää todennäköiseltä ja osapuolten asenteet kehittyivät tämän mukaisesti.

372 *Laatokka* 24.11.1917; tekstin otsikoilla.

Annalle näkyvä rooli operettikiistassa merkitsi painolastia, joka vaikutti raskaana tulevan vangitsemisen jälkeisissä kuulusteluissa. Hän selosti omaa rooliaan kiistassa myöhemmin Valtiorikos oikeudelle laatimassaan puolustus kirjelmässä seuraavasti:

Suurlakko aikana tapahtunut näytelmäseurueen Niska & Haverinen näytännön estämisessä oli allekirjoittanut osallinen siten, että silloin oli kaikilta työväen järjestöitäkin näytännöt ja iltamat kielletyt, koska pelättiin mahdollisia väenkokouksia ja niissä helposti sattuvia yhteentörmäyksiä. Kun sain kuulla, että järjestyskaarti aikoi mennä estämään yllämainittua näytäntöä, juoksin oikotietä Sortavalan kaupungin talolle, jossa tilaisuuden piti olla. Täällä sanoin järjestyskaartille jyrkästi; nyt puhun vain minä. Miehet suostuivat kernaasti tähän, ja näin sain minä yksin selvittää asian seurueen johtajalle. Näytäntöä ei pantu toimeen, mutta vihamielinen oli näytännön johtaja kylläkin eikä se edes anteeksi pyynnöistä parantunut; siitä syystä hänen ystävänsä saivat tämänkin seikan aiheeksi valtiopetos syytökseen minua vastaan, vaikka tässä mielestäni ei sellaiseen edes viitattu.³⁷³

Suurlakolla oli useita taustatekijöitä ja siinä oli useampia kerroksia. Sosialidemokraattisen puolueen ylätasolla tilanne ratkesi Työväen Vallankumouksellisen Keskuskomitean tekemään äänestys päätökseen, jossa vallan ottamisesta päätettiin luopua ja lopettaa lakko. Karjalassa lakko sai erityispiirteensä, joiden tuloksena alkuun muita alueita rauhallisempi poliittinen ilmapiiri kiristyi ratkaisevasti sen loppuvaiheessa. Lakon jo päätyttyä Karjalassa retkeilyt Kaljusen kotkalais-viipurilainen järjestyskaarti laisten joukko syyllistyi vielä moniin aseellisiin välikohtauksiin ja aiheutti syytöksiä työväestöä kohtaan. Työväenliikkeen rivijäsenten piirissä lakon lopettaminen koettiin yleisesti hätköidyksi toimenpiteeksi, joka toteutettiin ennen kuin oli saatu aikaan mitään

373 Puolustuslausunto valtiopetos syytteeseen, Anna Albertina Haverisen henkilöakti n:o 3231, VRYO, KA.

konkreettista; tätä on pidetty alkusoittona myöhemmille tunnelmille siitä, kuinka ”johtajat pettivät”.³⁷⁴

Puolueen eduskuntaryhmässä pohdittiin lakon jälkeen punaisen senaatin muodostamisen mahdollisuutta. Puhemiehelle jätettiin tämän tuloksena senaattorilista. Lopullinen päätös siirrettiin kuitenkin ylimääräiseen puoluekokoukseen. Julius edusti eduskuntaryhmässä alkuun punaisen senaatin kannattajia, mutta muutti tilanteen edistyessä mielipiteensä.

5.3. Marraskuun puoluekokous ja Sortavalan loppuvaiheet

Sosialidemokraattinen puolue oli järjestänyt vuoden 1917 kesäkuussa ylimääräisen puoluekokouksen, mutta joutui poliittisen tilanteen kehittymisen johdosta kutsumaan samat edustajat koolle uudelleen marraskuussa. Bolsevikkien vallankaappauksen helppo onnistuminen Venäjällä ruokki vallan ottamiseen liittyviä vaatimuksia puolueväen piirissä ja kiristi ajatussuuntien välejä. Ehdotuksia vallan ottamisesta tehtiin marraskuun suurlakon aikana Pietaristakin käsin ja J. Dshugasvili (Stalin) kävi sitä varten bolsevikkien lähettinä Helsingissä.

Sosialidemokraattien eduskuntaryhmä äänesti suurlakon päättymispäivänä hallituksen muodostamisesta ja hylkäsi esityksen tämän toteuttamisesta ulkoparlamentarisin keinoin. Kun jäsenten piirissä oli huomattavan ristiriitaisia näkemyksiä menetetlytavasta, päätti eduskuntaryhmä samalla esittää puolueoimikunnalle uuden ylimääräisen puoluekokouksen järjestämistä. Puolueoimikunta päätti toteuttaa tämän viivytyksettä ja ajan vähyiden vuoksi kokoukseen kutsuttiin viisi kuukautta aikaisemmin pidettyyn kokoukseen valitut edustajat.

Julius valittiin jäseneksi puoluekokouksen järjestävään valiokuntaan, johon kokouksen puheenjohtajien ja sihteerien lisäksi kuului neljä muuta jäsentä. Sen tehtävänä oli ehdottaa jäsenet

374 Soikkanen 1970, s. 261–264.

muihin valiokuntiin, tarkistaa kokouksesta annettavat lehtiselostukset sekä huolehtia kokousjärjestelyistä ja järjestyksen pidosta. Valinta voidaan hyvällä syyllä nähdä uutena luottamuksenosoituksena Juliuksen sovittelu- ja organisointitaitoille. Samalla jatkui hänen puoluekokousten luottamustoimiensa ketju.³⁷⁵

Kokouksesta säilyneiden muistiinpanojen mukaan Julius käytti sen yhteydessä seuraavan puheenvuoron: ”Eduskuntaryhmässä olen ollut punasenaatin kannalla. Puolueen yhtenäisyyden ja yksimielisyyden vuoksi olen pakotettu kannattamaan tämän kokouksen enemmistön mielipidettä, joka esiintyy myöskin mietinnössä. Ei liene aika vielä kärjistää tilannetta puolueessa niin pitkälle, että tapahtuisi hajaannus, joka uhkaa”. Tällä hän viittasi äänestykseen, joka koski menettelytapavaliokunnan esitystä suhtautumisesta vallan ottamiseen.³⁷⁶

Ylimääräiseltä puoluekokoukselta odotettiin erityisesti vastausta kysymykseen ”Millä tavoin senaatti on muodostettava”. Kokouksessa muodostui sekä innokas vallankumouksen tielle lähdössä olevien, että sitä vastustavien ryhmä. Edustajien suuri enemmistö ei kuitenkaan ollut varma kannastaan. Menettelytapavaliokunnan jäsenet, kuten Kuusinen ja Valpas, olivat Soikkasen mukaan laatineet sen mietinnöstä sellaisen, että se sisälsi sekä vallan kaappaamisen, että kokoomushallituksen menon mah-

375 Pöytäkirjaselostus puolueen 10:stä (ylimääräisestä) puoluekokouksesta Helsingissä 25.–27.11.1917, s. 3.–12. Sos. Dem. Puolueen Pöytäkirja. 1917, TA.

376 Käsikirjoitetut muistiinpanot, pöytäkirjat 25.–27.11.1917, Sosialidemokraattisen puolueen ylimääräisen edustajakokouksen 25.–27. 11. 1917 asiakirjat, VROSyA, kansio C: a 9:1, KA. Marraskuun puoluekokouksesta laadittiin aikanaan pöytäkirja. Sen painattaminen lykkääntyi O. W. Kuusisen viivyttellessä menettelytapavaliokunnan alustuksen sisällön tarkastuksessa. Pöytäkirja katosi pian alkaneiden sekavien olojen saatossa tammikuussa 1918 Säätytalon sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän huoneessa olleen kirjoituspöydän laatikosta mukanaan myös käsikirjoituksensa. Kokouksen sihteeri Anton Huotari laati myöhemmin siitä selostuksen, joka ei kuitenkaan selvitä käytettyjen puheenvuorojen sisältöä. Kokousmuistiinpanot olivat samoin pitkään kateissa. Ne löytyivät Kansallisarkistoon kerättyjen vapaussodan dokumenttien joukosta. Nämä kokouksen sihteerinä toimineiden useamman henkilön kirjoittamat muistiinpanot sisältävät kokouksen yhteydessä käytettyjen puheenvuorojen yksityiskohtaisen selostuksen.

dollisuudet. Monimutkaisen äänestyksen jälkeen mietintö pääsi voitolle. Sitä vastaan esitettiin vielä hyväksymisenkin jälkeen vastalauseita ja puolueen todettiin jäävän ristiriitaisten menettelyjen umpikujaan. Osa puoluejohdosta tulkitsi tilanteen vallankumoukselliseksi ja oli lähdössä liikkeelle omin päin.³⁷⁷

Myös Karjalasta valittujen osanottajien joukossa oli molempien ääriainojen kannattajia. Radikaalien johtohahmot Eero Haapalainen ja Ali Aaltonen sekä näkyvimvät maltillisten linjan edustajat Evert Huttunen ja Paavo Leppänen olivat toimineet *Työ*-lehden toimituksessa ja näin Juliuksen tuttuja. Evert Huttusen rooli oli muutenkin korostuneen tärkeä, sillä hän toimi venäjänkielen taitoisena puolueen nimeämänä neuvottelijana venäläisten kanssa. Julius oli näin lähiympäristönsä kannalta ristitulle, jossa häneen pyrittiin vaikuttamaan molempien ääriainojen taholta.³⁷⁸

Puoluekokous näyttää muodostuneen Juliuksen osalta käännekohtaksi, jossa hän alkoi siirtyä radikaalin työväenvaltan kannattajasta kohti maltillisempaa linjaa. Tälle kehitykselle oli useampia syitä ja ne ohjasivat asioita eri lähtökohdista samaan suuntaan. Juliuksen kunnia ja aatteellinen uskottavuus olivat kokeneet lokakuun vaalien yhteydessä ankaran kolauksen. Hänen toimintaansa oli arvosteltu avoimesti liikkeen piirissä. On inhimillistä ja ymmärrettävää, että hän oli katkeroitunut. Tuomikoskea lukuun ottamatta kukaan ei noussut julkisuudessa esiin Juliuksen ja Annan puolustamiseksi ja tämäkin oli selittänyt tapahtunutta lähinnä omasta näkökulmastaan. Leikin kovuus alkoi arveluttaa. Julius saattoi jo tajuta menettäneensä pelin; hän ei voisi koskaan nousta olemassa olevassa asetelmassa liikkeen johtotehtäviin, vaikka valta siirtyisikin työväestölle.

Jälleen kerran olisi paettava menneisyyttä, mutta minne tällä kertaa. Julius koki varmaan yleistä vierautta uudessa sekavassa, mutta taistelunhaluisessa ilmapiirissä, jossa fyysinen uhka kasvoi päivä päivältä. Hän oli tottunut puolustamaan asiaansa puhein

377 Soikkanen 1975, s. 248–251.

378 Soikkanen 1970, s. 274–276.

ja tekstein. Juuri muuhun hänellä ei ollut kokemusta, koulutusta eikä eväitäkään. Puoluejohdon ja eduskuntaryhmän epävarmuus ja päättämättömyys hämmensivät. Vallankumouslinjan johtoon oli noussut uusia nimiä. Heistä Julius tunsi hyvin keskeisimmän osan ja tiesi heidän heikkoutensa – esimerkiksi Ali Aaltosen diplomaattisen alkoholin käytön. Kokeneena puoluetoimitsijana hän kykeni arvioimaan realistisesti myös kentän kykyjä ja taipumuksia.

Ratkaisun tarjosi tällä kertaa paluu Viipuriin. Julius valittiin uudelleen toimittajaksi *Työ*-lehteen. Hänen piti aloittaa työnsä vuoden 1918 helmikuussa. Juuri ennen tämän toteutumista hänet kuitenkin vangittiin niin, että siirto ei koskaan ennättänyt toteutua.³⁷⁹

Julius vietti kaikesta päätellen vuoden 1917 syksyn tiiviisti Helsingissä. Yhteys puolisoon jäi vaalien jälkeen pakosta vähäiseksi. Kun Annan tukikaan ei ollut lähellä Juliuksen epävarmuus kasvoi. Ehkä hänen henkinen tasapainonsakin alkoi tuolloin ratkaisevasti järkkyyä ja masennus vallata mielialaa. Tapahtumien virta vyöryi yli ilman, että Juliuksella oli siinä haluamallaan tavalla vaikuttajan osaa.

Anna toimi tänä aikana aktiivisesti työväenasian edistämiseksi Sortavalan seudulla. Kaupungin ja maalaiskunnan sosialidemokraattiset kunnallistoimikunnat valitsivat hänet vuoden lopulla yhteiseksi ”kotiakidaattorikseen”. Annan toimenkuvaan kuului puolueen sanoman vieminen kentälle niin, että yhdistykset voivat esittää pyyntöjä hänen vierailuistaan paikkakunnalle.³⁸⁰

379 Pöytäkirja (luonnos) Viipurin Työväen Sanomalehti- ja Kirjapaino-osuuskunnan hallinnon valmisteluvaliokunnan kokouksesta 23. p:nä tammikuuta 1918, *Työ*-sanomalehden asiakirjoja, Vapaussodan arkisto, kansio 154 A, KA. Päätöspöytäkirja kuuluu seuraavasti ”A. Aalto oli ilmoittanut ettei hän voi jäädä toimitukseen kun Tehdas- ja Sekatyöväen liitto ei vapauta häntä liiton sihteerin toimesta. Ehdotetaan kutsuttavaksi J. Nurminen toimitukseen ja hyväksytään hänen ehtonsa 700:- kk ja päätoimittajan sijaisuudesta 800:-”.

380 Sortavalan kaupungin ja maalaiskunnan sos.dem. kunnallistoimikuntien yhteisen kokouksen pöytäkirja, Sortavalan sk-piiri (2433), mikrofilmi F 127/174, Vapaussodan arkisto, SA. Samalta mikrofilmiltä löytyvän Sortavalan mlk:n sos.dem. kunnallistoimikunnan 4.11.1917 pitämän kokouksen

Joulukuun alussa Anna osallistui Helsingissä pidettyyn Suomen Tehdas- ja sekatyöväen liitto ry:n kolmanteen edustajakokoukseen liiton Wärtsilän piirin edustajana. Hänet nimitettiin kokouksen Agitaatiotoimikunnan jäseneksi ja sen kokoonkutsujaksi sekä valittiin järjestön liittovaltuuston jäseneksi. Anna piti kokousedustajille puheen kotiagitaation välttämättömyydestä, mistä päätellen hän oli täysin rinnoin valmis sitoutumaan uuteen tehtäväänsä.³⁸¹

Koko agitaattoriprosessi näyttää kuitenkin päättyneen ristiriitoihin, joiden johdosta Anna ei ottanut koskaan tehtävää vastaan. Tähän viittaa Sortavalan maalaiskunnan sos.dem. kunnallistoimikunnan kokouksessa joulukuun lopulla tehty seuraava päätös:

Käsiteltiin vielä kerran kotiagidatsiooni kysymystä, josta edellisessä kokouksessa tehtiin toistaiseksi peruuttava päätös, mutta joka synnytti pahaa verta varsinkin valitussa agitaattorissa ja hän oli siinä näkevinään persoona pyyteet olevan määrääjinä, mikä ei kuitenkaan kunnallistoimikunnan taholta antanut aihetta mihinkään toimenpiteisiin ryhtymiselle sillä kunnallistoimikunnan taholta on tätä asiaa tarkasti harkittu ja katsottu nykyisen ajan olevan ei sopivan siihen toimintaan.³⁸²

Päätöksessä mainitun peruuttamiskokouksen pöytäkirja ei ole käytettävissä, mutta kokous ajoittuneen marras-joulukuun vaihteen tienoille. Pöytäkirjassa viitataan ”nykyiseen aikaan” ja suoritettuun harkintaan. Tämä on ymmärrettävää sitä taustaan vastaan, että tilanteen kiristyminen oli jo johtanut väkivaltaisuuksiin

pöytäkirjan mukaan tehtävän hoitamista varten myönnettiin 100 mk:n kertakaikkinen korvaus. Se viittaa toimen määräaikaisuuteen tai siihen liitettyyn koeaikaan.

381 Työ 1.12. ja 4.12.1917. Vuonna 1907 perustettu liitto oli vuonna 1917 SAJ:n suurin jäsenjärjestö. Se lakkautettiin v. 1921 yhdistyessään ns. Kolmiliittoon saha- ja kuljetusalojen kanssa. Tämä lakkautettiin muutaman vuoden kuluttua teollisuusaloittain tapahtuneen uuden ryhmittymisen johdosta. Liiton perinteitä kantaa Rakennusliitto.

382 Sortavalan maalaiskunnan sos.dem. kunnallistoimikunnan kokous 28.12. 1917, Sortavalan sk-piiri, mikrofilmi F 127/174, Vapaussodan arkisto, SA:

punaisten ja valkoisten välillä. Se on täytynyt vaikuttaa hillitsevästi agitaation tiivistämistä koskeviin asenteisiin maltillisten ja epävarmojen liikkeen jäsenten keskuudessa. Silti ei voi välttyä näkemykseltä, että Annan omalla toiminnalla oli osuutensa päätöksen syntymiseen, kuten hän on myös itse arvellut. Olihan hän joutunut lokakuun vaalien yhteydessä arvostelun kohteeksi ja ollut näkyvästi esillä suurlakon aikana lakkojohtajan ominaisuudessa.

Joulukuussa Sortavalassa sattui vielä episodi, jossa Annalla oli merkittävä osuus. Se olisi saattanut pahimmillaan johtaa vakaavaan aseelliseen yhteydenottoon paikkakunnan punaisen järjestykskaartin ja suojeluskunnan kesken. Myös tämä saattoi heijastua maalaiskunnan päättäjiin ja olla viimeinen pisara Annan agitaattorin toimen peruttamisessa, sillä monien ajatuksissa alkoi lähteistä päätellen olla tarvetta enemmänkin mielten hillitsemiseen, kuin niiden kiihottamiseen. Asia koski punaisten joukkojen tulevan esikuntapäällikkö August Wesley'n vapauttamista Sortavalan suojeluskunnan hallusta.

Vasta kolmekymppinen August Wesley (alkuaan Veslin) oli vuoden 1917 elokuussa kotimaahan palannut amerikansuomalainen. Hän oli ilmeisen karismaattinen henkilö, jonka on kuvattu tehneen erityisen vaikutuksen lähipiirinsä naisiin. Wesley'n persoonallisuutta ja esiintymislahjoja kuvaa, että hänet nimitettiin jo muutaman kuukauden Suomessa oleskelun jälkeen sos.dem. puolueen Pohjois-Karjalan piirin vt. piirisihteeriksi, kun toimen haltija oli lokakuun vaaleissa valittu eduskuntaan.

Wesley oli saanut Amerikassa vaikutteita syndikalismista ja kirjoitteli aktiivisesti työväenlehtiin. Hän paneutui punakaarin hankkeisiin ja aseistamiseen niin, että tämä herätti pelkoa piirin liikkeessä pitempään toimineissa reaalipoliitikoissa. Piiritoimikunnan asenne Wesley'n toimintaansa muuttui kielteiseen suuntaan sen jälkeen, kun hän oli ollut Sortavalassa pidätettynä. Myös miehen raha-asioiden hoidossa ilmeni myöhemmin epäselvyyksiä.³⁸³

383 Salkola 1985, s. 306–308. Wesley'n Sortavalan käyntiä edelsi Laatokassa julkaistu seuraava pikku-uutinen otsikolla ”Joensuuhun saapunut kivääreitä”.

Anna oli oman kertomuksensa mukaan tavannut Wesley'n ensimmäisen kerran Sortavalan Työväen Naisosaston iltamassa 11.11.1917. Tämä oli kirjoittanut Helsingissä käydessään Annalle ja pyytänyt saada majoittua paluumatkallaan hänen luokseen Sortavalan pari päiväksi, koska hänellä ei ollut kaupungissa muita tuttavuuksia. Annan mukaan hän oli yhdessä Juliuksen kanssa vastannut myöntävästi miehen toivomukseen.³⁸⁴

Wesley oli vangittu Joensuun poliisilaitoksen pyynnöstä aseiden hallussapidosta epäiltynä Sortavalan asemalle saavuttuaan ja Työväen järjestyskaarti kävi Annan johdolla vaatimassa hänet vapautettavaksi. Tämän jälkeen Wesley vietti yönä Annan luona. Järjestyskaartin asettama patrulli vartioi taloa yöajan. Asunnon sisällä oli myös aseita Wesley'n turvana.³⁸⁵

Annaa kohtaan myöhemmin esitetyissä syytteissä tuotiin keskeisenä seikkana esiin, että Wesley'n vapauttaminen oli toteutettu venäläisiltä saatujen aseiden avulla. Tätä hän ei suoranaisesti kieltänyt. Tekoaan Anna perusteli kuulustelussa seuraavasti:

Ei ollut myös koskaan ennen kuullut Wesleystä mitään pahaa ja koska oli rauhallinen lain aika eikä Suomen lakien mukaan pitänyt ketään kunnan ihmistä vangita, niin tämän vuoksi ei ymmärtänyt silloin tehneensä mitään rikosta kun meni vaatimaan poliisi-

joka osaltaan kiristi siellä tunnelmia: ”Lauantaina saapui tullihallitukselle sähköitse ilmoitus Joensuun tullikamarista, että sinne oli saapunut Helsingistä, punakaartin päällikölle Wesleylle viisi laatikkoa kiväärejä. Lähetystä seurasi Suomen armeijan, laivaston ja työväen vallankumouksellisen komitean lupatodistus. Kun Wesley on Amerikan Yhdysvaltain alamaalainen on tullihallitus tehnyt asian johdosta ilmoituksen Yhdysvaltain Helsingissä olevalle pääkonsulille; Laatokka 11.11.1917.

384 Puolustuslausunto valtiopetos-syytteeseen, Anna Albertina Nurmisen henkilöakti n:o 3231, VRYO, KA. Annan osallisuudessa Suomen Tehdas- ja sekatyöväen Liiton edustajakokoukseen 27.11.–1.12.1917 on hänen ja Wesley'n välille saattanut syntyä yhteys, jonka jatkoa tapaaminen Sortavalassa oli. Kokouksen pöytäkirjan mukaan se myönsi Wesleylle läsnäolo-oikeuden ja hän luennoi osanottajille työttömyyskysymyksestä.

385 Pöytäkirja Sortavalan Keskusrikon asettaman tutkijalautakunnan kokouksesta 17.4.1918., Anna Albertina Nurmisen henkilöakti n:o 3231, VRYO, KA.

sikamarilta Wesleyyn vapaaksi. Wesleytä ei ollut vanginnut poliisikunta vaan silloin vielä hallituksen sotajoukoksi julistamaton suojeluskunta. Wesley oli kolme vuorokautta Sortavalassa vapautuksensa jälkeen, ilman että yritettiin vangita uudelleen. Vapautumisen hetkellä ei ollut poliisikamarilla enää suojeluskuntalaisia. Vapautuksen jälkeen luovuttivat poliisit Wesleyyn revolverin takaisin, joten eivät siis hekään nähtävästi silloin pitäneet häntä perin vaarallisena. Aseen, yhden kiväärin, oli Wesley saanut lainaksi venäläiseltä sotaväeltä ja toi hän tämän kiväärin luokseen niiksi kahdeksi yöksi, jotka hän oli allekirjoittaneen huoneistossa asunnassa. Allekirjoittanut ei pitänyt rohkeuden merkinä sellaista ”aseistautumista” ja tästä huomauttaen Wesleylle piilotin kiväärin, etteivät lapset saisi asetta käsiinsä, oman huoneeni sängyn alle. - Kun Wesley matkusti Joensuuhun pari päivää myöhemmin, toimitti hän itse jonkun mieshenkilön kautta aseensa takaisin sotamiehille – milloin ase tuotiin ja milloin se pois vietiin en nähnyt. Sen vaan tiedän, että riitelin Wesleylle sen vuoksi, että ase tuotiin minun huoneistooni, vaikka silloin ei yleistä asekieltoa ollut olemassa.³⁸⁶

Annan puolustuspuhe oli luonnollisesti subjektiivinen ja tapahtumat esittäjänsä kannalta parhain päin selittävä. Todistajana hänen ensimmäisen pidätyksensä yhteydessä Sortavalassa kuultu Maria Ahokas kertoi omalta osaltaan niiden vaiheista seuraavasti:

On ollut Nurmisella palveluksessa I/XI 17 siihen aikaan kun Wesley pidätettiin täällä ja vapautettiin punakaartin toimesta. Oli W: ollut yöstä N:n luona ja oli seuraavana päivänä heillä ollut 2 kivääriä, jotka vietiin pois Wesleyyn aikana; sotamiehet olivat ne tuoneet ja säilytettiin niitä sängyn alla. W. oli heillä silloin 2 yötä. N. ei ollut käynyt kokouksissa vaan ollut hiljalleen.³⁸⁷

386 Puolustuslausunto valtiopetosyytteeseen, Anna Albertina Nurmisen henkilöakti n:o 3231, VRYO, KA.

387 Kuulustelupöytäkirja (Ryssän koululla) 26.2.1918 § 50, Sortavalan SK-piiri, mikrofilmi 127/182, Vapaussodan arkisto, SA.

Anna kokosi punakaartilaiset ja hankki näille venäläisiltä sotilailta kiväärit. Hän marssi joukon vetäjänä Sortavalan poliisiasemalle, jonka putkassa suojeluskunnan asemalta pidättämää Wesleytä säilytettiin. Anna sai joko järjestyskaartin aseellisen uhan edessä tai muuten vangitsijat taipumaan tai vakuuttumaan pidätyksen laittomuudesta ja palauttamaan pidätetylle tämän taskuaseenkin. Lehtiutisen mukaan tapahtumaan liittyi myös ammuskelua. Wesley vietti tapahtuman jälkeen paikkakunnalla vielä pari päivää käyttäen Annan kotia tukikohtanaan. Annan kannalta kaikki tämä oli erityisen raskauttavaa suojeluskunta- laisten, mutta monien omienkin silmissä. Kuvauksista välittyi kiistattomasti vaikutelma, että Anna toimi koko operaation organisoijana, eikä hän tätä itsekään kiistä. Kyseisenä ajankohtana ei punaisten järjestyskaartilla ollut vielä aseita, joten tarvittiin venäläisten apua. Annan asunnosta muodostui näin hetkeksi symbolinen kaupungin punaisten voimien komentokeskus.

Wesleyn pidätys herätti paikkakunnalla kosolti huomiota. Paikallinen nuorsuomalaislehti kirjoitti tapahtumasta seuraavasti:

Aug. Wesley, joensuulainen asekuski pidätetty täällä eilen. Puna- kaartin painostuksesta poliisiviranomaiset vapauttaneet pidätetyn.

Eilen klo 18.00 Sortavalaa saapuneella junalla tuli kaupunkiimme tunnettu joensuulainen aseiden kuljettaja ja työväen kiihottaja, irtolaismies Aug. Wesley (alias Weslin). Asemalla pidättivät hänet kaupungin poliisiviranomaiset ja veivät poliisilaitokseen. Sikäli kun tietoomme on tullut, vapauttavat viranomaiset yöllä pidätetyn – tšekäläisen punakaartin painostuksesta ja uhkausten pelottamana. Mainita sopii, että tšekäläisen suojeluskunnan taholta tarjottiin poliisilaitokselle apua siltä varalta, että pidätetty aiotaan väkivaltaisesti vapauttaa, mutta syystä tai toisesta jätti poliisi tarjouksen huomioonottamatta. Wesleyn vapauttamista vaadittaessa punakaartin taholta esiintyi joukko tänne majoitettuja venäläissovittaita poliisilaitoksen lähetyvillä ammuskellen muutamia kertoja

mielienosoituksellisesti. Poliisipäällikön matkallaolon takia toimi sijaispäällikkönä ylikonstaapeli Westerinen.³⁸⁸

Välikohtaus sisälsi ainekset siihen, että se olisi voinut johtaa suojeluskunnan ja venäläisillä sotilailla vahvistetun punaisen järjestyskaartin väkivaltaiseen välienselvittelyyn. Pari vuotta myöhemmin tapahtumien jälkeen kirjoitetussa Sortavalan suojeluskunnan historiikissa kuvataankin tapahtumaa seuraavasti:

Myös joulukuun alussa oli suojeluskunta hälytettynä taisteluvalmiina koolle Aug. Wesleyyn vangitsemisen johdosta. Melkeinpä hiuskarvan varassa oli silloin, ettei tullut aseellinen yhteenotto punakaartin ja ryssien kanssa. Viranomaiset eivät kuitenkaan pitäneet Wesleyyn vangitsemista laillisena vaan vaativat häntä vapaaksi päästettäväksi, joka tapahtuikin, joskin vasten suojeluskunnan tahtoa. Että näin kävi, on pidettävä onnena, sillä epäonnistuksessa olisi suojeluskunta paitsi ihmishenkiä, voinut menettää sekä aseensa että aloitekykynsä, jotka tarvittiin edessä olevia tärkeämpiä tehtäviä varten, tapahtumia, jotka Sallimus oli uskonut Sortavalan Suojeluskunnan tehtäväksi ja jotka sittemmin menestyksellä suoritettuina pelastivat Itä- ja Pohjois-Karjalan vakavimmista taisteluista.³⁸⁹

Runsas kuukausi edellisten tapahtumien jälkeen riisuttiin juuri Sortavalassa ensimmäisenä paikallinen venäläinen varusväki aseista ja lannistettiin samalla kaupungin punaisten halu vastarintaan. Jälkikäteen onkin Wesleyyn vierailua seuranneen valmistautumisen nähty johtaneen aloitteen tempaamiseen ja seudun väkivallattomaan siirtymiseen valkoisten käsiin.

Suojeluskunnan historiikki kiittää onnea, ettei Wesleyyn vapauttamisen estämistä pantu toimeen. Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista käydä ajatusleikkiä siitä mitä olisikaan voinut

388 *Laatokka* 13.12.1917; otsikko tekstissä.

389 Sortavalan kaupungin Suojeluskunnan vaiheet ennen vapaussotaa ja sen aikana, Suojeluskuntakertomukset, mikrofilmi 121/12, Vapaussodan historian komitea, SA:

seurata, jos Sortavalassa olisi tuolloin syntynyt avoin yhteenotto. Historiikin kirjoittaja laatija antaa ymmärtää, että valkoiset olisivat jääneet mittelössä toisiksi. Mikäli taistelut olisivat tämän seurauksena leimahtaneet koko laajuudellaan osapuolten kesken jo joulukuun puolivälissä, olisi tällä voinut olla parhaimmillaan merkittävä vaikutus sodan kulkuun.

Tulkinnaksi muodostuu, että Wesleyyn vapauttaminen oli pitkälti Annan henkilökohtainen operaatio. Sen perimmäiset syyt olivat ainakin osin muualla kuin politiikassa. Annasta välittyvän luonteenkuvan ja yleisen elämäkokemuksen valossa arvioituna ne olivat tunneperäisiä puettuna bebeliläisen vapautusideologian siunaavaan kaapuun. Anna oli aikaisemmassa elämässään osoittautunut suhtautuvansa vapaamielisesti sukupuolikiusauksiin. Hän korosti naisen itsenäisyyttä ja valinnan vapautta paitsi puheissaan, myös teoissaan.

Julius oli tapahtumien alla oleskellut tiiviisti Helsingissä eikä ollut niiden aikaanakaan Sortavalassa. Inhimillisesti ottaen on ymmärrettävää, että 33-vuotiaan Annan ja 30-vuotiaan Wesleyyn välille saattoi syntyä jännite, joka johti kaiken muun ohella siihen, että Anna oli sen varjolla valmis riskeeraamaan jopa omaksumansa ideologian edun. Hänen puoluetoverinsa ymmärsivät mitä todennäköisimmin Annan toiminnan perimmäisen luonteen. Niin myös Julius, joka sai kuulla siitä vasta jälkikäteen, vaikka puolueasioissa liikkuneiden yövieraiden majoittaminen yksityiskoteihin ei sinänsä ollutkaan harvinaista. Hänen on myös täytynyt olla selvillä Wesleyyn maineesta ”naisten naurattajana.” Hieman myöhemmin sama asetelma ilmeisesti uusiutui.³⁹⁰

Päivän Tiedot vaihtoi vuoden 1918 tammikuussa nimensä *Kansaksi*. Erään aikalaisen mukaan olivat muutoksen ja *Kansana*

390 Wesley onnistui pakenemaan Joensuusta vihollisuuksien alkaessa ja hän siirtyi sieltä hiihtämällä toverinsa kanssa Lappeenrantaan. Wesleyyn toiminta punaisten yleisesikunnan päällikkönä kesti vuoden 1918 helmikuun puolivälistä huhtikuun alkupäiviin. Sen päätymisen syiksi on mainittu liiallinen oma puuhakkuus ja alkoholin käyttö. Hän siirtyi sodan loppuvaiheessa Venäjälle ja toimi myöhemmin Muurmanin legioonassa sekä Virossa.

ilmestyneen lehden julkaisemisen takana erityisesti Lonkainen, Railo ja Nurminen.³⁹¹ Toimenpidettä sävyttivät lehti-yhtiön sisäiset ristiriidat; erityisesti hallinnon ja toimituskunnan erilaiset näkemykset lehden toimitustavasta. Näiden syinä olivat suurlakkoa seuranneen ilmoitusboikotin vaikutukset lehden talouteen ja näkemyserot poliittiseen tilanteeseen.³⁹²

Kansa perusteli itse nimi uudistusta tilaajilleen osoittamassaan ilmoituksessa seuraavasti:

Päivän Tiedot lehti oli syntynyt poikkeuksellisissa olosuhteissa ja vain tilapäistä tarkoitusta palvelemaan, vaikkakaan ei nimeä kesken vuoden teknillisten vaikeuksien takia muutettu...*Kansa* on siis syvien rivien: yhteiskunnan köyhälistökerroksien, kuten työväen, torpparien ja pienviljelijäin äänenkannattaja.³⁹³

Uusittu julkaisu ilmestyi kolme kertaa viikossa ja sen vuositulo maksu oli 10 mk. Lehdestä ehdittiin ennen sen 31.1.1918 tapahtunutta lakkauttamista julkaista 12 numeroa. Juliuksen panos näkyy vahvasti *Kansan* säilyneiden kappaleiden sisällössä. Hän laati lehteen yksityiskohtaisen selostuksen eduskunnan täysistunnosta 9.1.1918. Samassa numerossa kerrottiin, kuinka Sortavalan Työväenyhdistyksen kokouksessa Julius oli asetettu yhdeksi puheenjohtajaehdokkaaksi tulevaa vuosikokousta ajatellen. Seuraavassa numerossa julkaistiin referaatti hänen lausunnostaan eduskunnassa valtuuksien myöntämisestä hallitukselle järjestyksen palauttamiseksi maahan. Lehdessä kerrottiin myös,

391 Santeri Saarikivi s. 21, Työväen muistitietokokoelma sidos 95/115, TA.

392 Myös *Kansan* painokset ovat kadonneet sen perustamista seuranneiden melskeiden keskellä eikä niitä ole tallentunut Kansalliskirjaston kokoelmiin. Kaikeksi onneksi Pekka Railo on liittännyt neljä lehden ainoan ilmestymiskuukauden numeroista todistuskappaleina Valtiorikosoikeudelle saamastaan tuomiosta tekemänsä armonanomuksen yhteyteen (Bertil Jakob Railon akti VRYO 21181, KA).

393 *Kansa* 15.1.1918; ”Karjalan köyhälistön äänenkannattaja”. (katso viite 392).

että Julius toimi Sortavalan sos.dem. kunnallistoimikunnan sihteerinä varamiehenään Pekka Railo.³⁹⁴

Myöhemmin, kun sotilaallinen toiminta oli maassa jo alkanut, Pekka Railo kirjoitti otsikolla ”Toimitukselta” siitä, kuinka J. I. Nurminen ja J. Lonkainen ovat ”pesseet kätensä viime aikoina lehdessä menettelytapaa koskevien kirjoitusten” vuoksi ja ilmoitti arvelujen ja väärinkäsitysten välttämiseksi itsensä näiden osalta syntipukiksi. Kirjoitus heijasteli ristiriitoja, joita lehden toimittamisessa alkoi ilmetä entistä tiiviimmin olojen kiristyttyä.³⁹⁵

Sortavalan suojeluskunta sai lopulta Mannerheimilta käskyn lehden lakkauttamisesta ja toimittajien vangitsemisesta. Sen johto kutsui tämän seurauksena vastaava toimittaja P. Kapasen ja Pekka Railon luokseen. Heille ilmoitettiin, että lehden painattaminen oli välittömästi lopetettava ja kirjapaino-osuuskunnalla oli jatkossa lupa tehdä tilapäistöitä vain sillä ehdolla, että sen puolesta vakuutetaan, että ei paineta mitään julistuksia. Osuuskunnan hallitus ilmoitti joutuvansa alistumaan asevoiman edessä ja lopettavansa toistaiseksi painattamisen. Vaatimuksen kunniasanan antamisesta hallitus katsoi kuitenkin nöyryyttäväksi ja ”vaikka pitääkin päätöksensä itseään kohtaan sitovana ilman kunniasanaakin, ei katso ihmisarvolleen sopivaksi siihen taipua.” Kun kunniasanaa ei kovistelujen jälkeenkään saatu, sulki suojeluskunta kirjapainon ja vangitsi Railon ja Lonkaisen sekä myöhemmin epäonnistuneelta Helsingin paluuretkeltään palanneen Juliuksen.³⁹⁶

394 *Kansa* 12.1. ja 15.1.1918; otsikot alkuperäiskappaleissa – eivät ole tallentuneet mikrofilmatuille aktin liitteille.(katso viite 392).

395 *Kansa* 29.1.1918; otsikko tekstissä. (katso viite 392).

396 Toimintakertomus tammikuun 1. pstä 1917 maaliskuun 23. pvvään 1919, Karjalan Työväen Sanomalehti-, Kirjapaino- ja Kirjansitomo-osuuskunta (luokittelematon kansio), TA.

6. Punaiset vangit

6.1 Eduskunnan hajoaminen

Marraskuun puoluekokous ei tuonut selvää ratkaisua sosialidemokraattisen puolueen linjaan ja suurlakon tapahtumat olivat vähentäneet mahdollisuuksia yhteistyöhön muiden ryhmittymien kanssa. Koska puoluekokouksessa hyväksytyssä menettelytapapöytäkirjassa oli vahvistettu sekä vallanoton, että kokoomushallituksen osanoton mahdollisuudet, tuli tapahtumien kulku pitkälle määräämään puolueen suunnan. Eduskunnassa käytiin kitkerää syyttelyä suurlakon aikaisista väkivallantöistä. Tilanne johti Svinhufvudin johtaman senaatin syntymiseen.

Sosialidemokraatit olivat väliaikaisen hallituksen aikana pyrkineet irti Venäjästä, mutta bolševikkien vallankumouksen jälkeen tämä ei ollut enää yhtä selvää. Suomen itsenäisyysjulistus hyväksyttiin eduskunnassa 6.12.1917 porvarillisten ryhmien esittämässä muodossa äänin 100–88 niin, että sitä vastassa oli sosialidemokraattien ehdotus. Sen mukaan maan riippumattomuus oli koetettava toteuttaa ”sovinnollista tietä Venäjän kanssa aikaansaataavalla sopimuksella”. Edes yhteistä lähetystä ei saatu kasaan bolševikkien hyväksymisen hankkimiseksi julistukselle ja senaatti lähetti Pietariin omat edustajansa.³⁹⁷

Eduskunta kokoontui vuoden 1917 marraskuun alun jälkeen kolmenakymmenenäkuutena päivänä. Työsuunnitelman mukaan parlamentin täysistunnot pidettiin säännön mukaisesti tiistaisin ja perjantaisin, mutta kokoontua voitiin myös keskiviikkoisin ja lauantaisin. Useina päivinä pidettiin kaksi, jopa kolmekin istuntoa, jotka saattoivat kestää pitkälle aamuun. Julius oli paikalla jokaisessa täysistunnossa yhtä (8.1.1918) lukuun ottamatta.

397 Suomen kansanedustuslaitoksen historia VI 1968, Sven Lindman; ”Eduskunnan aseman muuttuminen 1917–1919”, s. 202–208 ; Soikkanen 1975, s. 251–257.

Kun suuren valiokunnan kokoontumispäiväksi oli sovittu maanantai ja tämän päälle tulivat vielä lakivaliokunnan ja oman eduskuntaryhmän kokoukset epävirallisine neuvotteluineen ja tapaamisineen, ei Juliukselta liennyt edelleenkään aikaa Sortavalan käynneille. Ainoa pidempi jakso tähän tarjoutui joulusta vuoden 1918 alkupäiviin, jolloin eduskunta ei ollut koolla pariin viikkoon.

Julius osallistui eduskunnan työskentelyyn taka-alalta ja hänen panoksensa kanavoitui erityisesti jäsenyyksiin suuressa valiokunnassa ja lakivaliokunnassa. Hänet on merkitty allekirjoittajaksi lähes kaikkiin lakivaliokunnan esityksiin. Uudessa eduskunnassa lakivaliokunnan työtaakka näyttää olleen erittäin suuri; se arvioi työsuunnitelmassaan käsittelevänsä vuoden 1917 II valtiopäivien aikana 27 lakia.³⁹⁸ Edellisen eduskunnan vastaava tavoite oli ollut seitsemän lakia. Lakivaliokunnan jäsenten vastalauseista hyväksytyihin esityksiin vain yhdestä löytyy Juliuksen nimi. Se koski valiokunnan lausuntoa lakiin ”Järjestysvallan uudesta järjestämisestä maaseudulla.” Edustaja-aloitteidenkin osalta Juliuksen mielenkiintonsa kohdistui lakiasiainaloitteisiin, joista neljässä esiintyy hänen allekirjoituksensa.

Täysistunnoissa Julius esiintyi ensimmäisen ja ainoan kerran 11. tammikuuta iltamyöhällä pidetyssä kokouksessa Hän esitti siinä ”Eräänlaisen omaisuuden käytöstä sodan aiheuttamissa poikkeuksellisissa oloissa annetun lain 13 §:n muuttamista” koskeneen hallituksen esityksen panemista pöydälle. Ehdotus merkitsi valtuuksien myöntämistä viranomaisille pakkotoimenpiteisiin poikkeuslain aikana. Juliuksen esitys kaatui äänestyksessä porvarillisin äänin 98–88. Se saattoi olla puolueoimiston valmisteleva kannanotto, jonka esittäminen oli ohjattu äänettömyyteen vaipuneelle Juliukselle.³⁹⁹

Vuoden 1918 tammikuun kuluessa kehitys eteni maassa väijäämättä kohti osapuolten väkivaltaista välien selvittelyä. Tämän väistäämättömyys alkoi olla ilmeistä yhä useammalle. Juliuksen

398 Työsuunnitelma, asiakirjat IV–V, Toiset valtiopäivät 1917, Eduskunnan pöytäkirjat.

399 Pöytäkirjat 1, s. 858, Valtiopäivät II 1917, Eduskunnan pöytäkirjat.

osalta ei ole juuri käytettävissä lähteitä, jotka antaisivat suoralta kädeltä viitteen siitä, mitä linjaa hän henkilökohtaisesti edusti. Hän näyttää jääneen tapahtumien pyörteessä eräänlaiseen origoon, jossa oli toisaalta osallisena työväenliikkeen päättävien piirin työskentelyssä, mutta toisaalta silti sivullinen kaikesta siitä, missä ratkaistiin jotain merkittävää.

Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä kokoontui tilanteen kiristyessä tiiviisti. Kokoukset kestivät usein myöhään yöhön. Juliuksen panos ryhmässä rajoittui muutamien lyhyehköihin puheenvuoroihin. Joko hänet pidettiin syrjässä tai hän vetäytyi vapaaehtoisesti. Molempia ilmeisesti tapahtui, vaikka ryhmä nimesikin Juliuksen vielä tammikuun puolivälissä uuteen luottamustehtävään, laatiman lakivaliokunnan kuluvaan toimikauden toimintakertomuksen.⁴⁰⁰ Vapaaehtoisen vetäytymisen vaihtoehto tuntuu oikeimmalta. Kolmas selitys – Julius teki voitavansa ollakseen mukana, mutta ei pystynyt parempaan – on sekin mahdollinen.

Julius oli ryhmässä paikalla olijana ”suuri uskollinen”, mutta mielipiteen muodostajana vähämerkityksellinen. Hänen puheenvuoronsa olivat luonteeltaan yleisiä ja jo esitettyjä ajatuksia toistavia, eivät niinkään uusia näkökulmia avaavia. Käsiteltäessä *Me vaadimme* -julistusta ja yhteistyötä maalaisliiton kanssa hän lausui seuraavaa:

Maaseudulla kaivataan ehdottomasti torpparivapautusta ja sen suhteen on saatava porvaristolta takeita alustalaisvapautusta koskien puolueen mietinnössä olevilla perusteilla. Äänioikeuskysymys on ratkaistava siten, että kaikille 20-vuotiaille olisi saatava valtiollinen äänioikeus ilman rajoituksia.

Ilmeisesti lopullaan olleen suurlakon innoittamana hän oli vielä äänessä seuraavanakin päivänä todeten, että:

400 Pöytäkirja 17.1.1918, Sos. dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 14.11.1917–23.1.1918, TA.

Olisi määriteltävä kanta hallitukseen menosta nykyisen eduskunnan kokemuksen pohjalta. Ei tulisi sentään mennä hallitukseen, mikäli tiedetään, että maaseudulla on sama käsitys olemassa. Maalaisliitto ei ole hyötynä meille jos mennään hallitukseen. Mutta jos Helsingissä työväen kanta otetaan huomioon, niin voitaneen saada hallitus lailliseksi. Tällöin ei punainen hallitus tuotaisi suurempaa haittaa.⁴⁰¹

Yksi syy Juliuksen sivurooliin saattaa liittyä hänen ikäänsä. Olihan hän vasta kolmekymppinen. Johtavat sosialidemokraatit, kuten Sirola (s. 1875), Manner (s. 1880) sekä Gylling ja Kuusinenkin (s. 1881) kuten monet muut näkyviin aseisiin nousseet vallankumouslinjan kannattajat olivat Juliusta varttuneempia. On myös kiinnitetty huomiota siihen, että merkittävä osa punakaartilaisista oli väkeä, joka oli liittynyt työväenjärjestöihin vasta vuoden 1917 maaliskuusta lähtien. Tämä uusi joukko määräsi suunnan vuoden 1917 lopun ja kansalaissodankin ajan. Eivät suinkaan mm. järjestötyössä kauan olleet, kuten nuorisoliittolaiset.⁴⁰² Juliuksen ideologinen radikalismi oli erilaista kuin punakaartilaisien jyrkkyys – verbaalista ja teoreettista. Aseisiin turvautumisen mahdollisuus on oletettavasti hämmentänyt häntä.

Eduskunta kokoontui viimeiseksi jääneen kerran 23. tammikuuta 1918 ja kaksi päivää myöhemmin pidettiin viimeiset täysistunnot. Samana iltana punaisen kaartin päällikkö Ali Aaltonen kielsi istunnon vielä kestäessä eräitä matkustamislupaa pyytäneitä kansanedustajia poistumasta Helsingistä. Heidän joukkoonsa lukeutui myös Julius.⁴⁰³ Hän lähti tästä huolimatta seuraavana päivänä matkalle ja saapui Sortavalaan 28.1.1918. Oman kertomansa mukaan Juliuksen tarkoituksena oli vain piipahtaa kotipaikkakunnalla ja palata takaisin Helsinkiin. Yritettyään paluuta viimeisenä päivänä tammikuuta hän pääsi

401 Pöytäkirjat 16. ja 17.11.1917, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 14.11.1917–23.1.1918, TA.

402 Kairamo 1986, s. 239.

403 Jukka Tuomikosken kuulustelupöytäkirja, Vangittujen kansanedustajien kuulustelupöytäkirjoja s. 362, kansio Ca 9:2, VROSyA, KA.

junalla Mikkeliin, joutuen matkustamaan sieltä tyhjin toimin takaisin Sortavalaan.⁴⁰⁴

Päivä sen jälkeen kun Julius poistui Helsingistä (27.1.1918) punakaartin yleisesikunta antoi taistelumääräyksen. Senaattorit päätettiin vangita ja heidän tilalleen asetettiin Kansanvaltuuskunta. Suojeluskunnat aloittivat samoihin aikoihin Pohjanmaan venäläisten varuskuntien toimintakyvyttömäksi tekemisen. Sortavalassa oli ratkaisu osapuolten välillä tapahtunut jo 23. päivä tammikuuta, jolloin kaupungin valkoiset riisuiivat venäläisen varuskunnan aseista.⁴⁰⁵

Juliuksen Helsingistä poistumisen ja sinne paluuyrityksen syyt eivät käy suoranaisesti ilmi lähteistä. Mahdollisesti hän tunsi itsensä pääkaupungin tapahtumien suhteen virattomaksi ja ulkopuoliseksi. Hänen on kuitenkin täytynyt olla jossain määrin tietoinen Sortavalan siirtymisestä valkoisten haltuun. Kysymys siitä oliko kotimatkan motiivi henkilökohtainen, Annaan ja perheeseen vai yleisiin syihin liittyvä, jää avoimeksi. Paluuyrityksellekin voidaan löytää vain yhtä epävarmat vaihtoehdot.

Sortavalan suojeluskunta oli osallistunut 20–21. tammikuuta sisällissodan alkunäytöksenä pidettyyn Venäjänsaaren retkeen. Yksikön vahvuus oli 250 miestä. Nämä oli harjoitettu tehtäviinsä ja suojeluskuntaosaston historiikissa sen tilaa luonnehditaan seuraavasti:

404 Julius Ivar Nurmisen kuulustelupöytäkirja, Sortavalan sk-piiri, mikrofilmi 127/182, Vapaussodan arkisto, SA.

405 Lyhyt katsaus vapaussodan alkutapahtumiin ja vaiheisiin Karjalan rintamalla s. 3–4, kapt. S. Freyn selostus, Pikkukokoelma 869:1, SA. Kaappausta johtanut ja jälkihistorian mukaan venäläiset uhkarohkeudellaan kukistanut Pell oli palvellut kapteenina Venäjän armeijassa mm. Romanian suunnalla ja suorittanut lokakuun vallankumouksen jälkeen seikkailurikkaan matkan rintamalta Suomeen. Hän saapui salapuvussa punaisten linjojen läpi viimeisellä junalla Viipurista Sortavalaan. Pell toimi Kansalaisodassa pataljoonankomentajana, liittyi Venäjän valkoisiin joukkoihin ja kuoli Arkangelissa oman käden kautta, epäonnistuttuaan estämään osastonsa miesten antautumisen.

Tämä suojeluskunta oli monine osastoineen epäilemättä esimerkillisimmin järjestetty koko Karjalassa, aikana, jolloin vielä useammassa paikoissa muualla havaittiin hapuilemista itse toiminnassa ja epävarmuutta punaiseen liikkeeseen suhtautumisessa. Niinpä Sortavalan suojeluskunnan yhteydessä toimi koko syksyn hyvin järjestetty ja tarpeellinen tekninen osasto, minkä tehtävänä oli mm. miehistön aseistaminen – silloisissa oloissa mitä vaikein tehtävä.⁴⁰⁶

Valkoisten isku venäläisvaruskuntaan lamaannutti samalla kaupungin punaisten orastaneen sotilaallisen aktiivisuuden, eikä siellä käyty myöhemminkään taisteluja. Pikemminkin saatettiin valkoisten taholla todeta punaisten kohtalosta seuraavasti:

Loppujen lopuksi mikä onni kaiketi heillekin, että näin käy. Jos he pääsisivät vaikka muutamiksi päiviksi valtaan, mitä jälkiä se heidän uhkauksistaan päätellen jättäisi ja mitä rangaistuksia he jälkeensä vetäisivät päälleen. Nyt he muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, sodan syyttyä pitivät vapautensa, vieläpä saattavat tilanteen vaatimusten mukaan esiintyä melkeinpä valkoisina. Heille jää perääntymisportti raolleen.⁴⁰⁷

Tutkimuksessa on kiinnitetty jossain määrin huomiota niin Sortavalan, kun monien muidenkin paikkakuntien venäläisten sotilaiden alistamista ja aseiden haltuunottoa koskevien sankarikertomusten epätodelliseen luonteeseen. Heikki Muilu on huomauttanut, että kertomukset vaikuttavat keinotekoisilta ja liioitelluilta ja olettaa tapahtumien taustalla todellisuudessa useimmiten olleen venäläisten upseerien kanssa tehty sopimus. Näiden kehoituksesta ne vain puettiin väkivaltaisen demonstraation kaapuun. Tsaarinarmeijan upseerit olivat hyvin perillä tilanteesta ja kokivat

406 Sortavalan kaupungin suojeluskunnan vaiheet ennen vapaussotaa ja sen aikana, s. 2, Suojeluskuntakertomukset, mikrofilmi 121/127, Vapaussodan historian komitea, SA.

407 Asevaltaustapahtumat Sortavalassa tammikuulla 1918, Lehtori Eliel Vartiainen esitelmä juhlaillatamassa, Kapt. S. Freyn selostus, Pikkukokoelma 869:1, SA.

ensisijaiseksi uhkaksi bolševikit ja sen, että nämä aseistavat punakaartit. Neuvottelut voitiin käydä tasavertaisesti Venäjän armeijaa palvelleiden valkoisten upseerien kanssa, kuten Sortavalan tapauksessakin saattoi olla laita. Tällä suojeltiin tsariupseerien kunniaa ja asemaa siinä tapauksessa, että bolševikit voittaisivat. Muilun mukaan kriittinen historiantutkimus, joka rakentuu tutkittavan aikakauden asiakirjoihin, ei ole voinut ottaa käsiteltäväksi päällystön yhteistyötä, koska kirjalliset lähteet puuttuvat.⁴⁰⁸

Jälkikäteen oli muutenkin edullista ja sopivampaa kuvata tapahtumat suojeluskuntalaisten uhkarohkeina tekoina, kuin ”ryssänupseerien” keskinäisinä sopimuksina. Sortavalan suojeluskunnan historiikista välittyä tapahtuneen johdosta aina omahyväisyyteen yltävä ylpeys seuraavasti:

Historiallisesti on tämä tapahtuma merkittävä erikoisesti sen takia, että se oli koko maan ensimmäinen aloite ryssien aseista riisumiseksi ja ryssän pistinvallan kytkemiseksi maastamme. Pohjanmaalla alkoi tämä liike vasta kolme päivää myöhemmin (26.1.). Ryssän aseista riisuminen Sortavalassa muodostui myöskin esimerkilliseksi teoksi ja vaikutti semmoisena ratkaisevasti vapaussodan tapahtumiin koko Karjalassa. Sillä oli lisäksi se käytännöllinen merkitys, että se pani sulun punaiselle terrorille, joka Karjalassa varsinkin monilukuisen tehdastyöväen taholta oli päätetty toimeenpanna venäläisten aseiden suojassa. Ja mikä merkitys tällä kohta tämän jälkeen muodostuneen Antrean rintaman selkäpuolen puhdistamisella taas oli suoranaisesti rintamatapahtumiin, on itsestään selvää.⁴⁰⁹

Tutkimuksessa on myös tuotu esiin, että Mannerheim yritti selvästi hillitä vihollisuuksia Viipurin läänissä, vaikka olisi hyvin voinut lähettää sinne Vaasasta jonkin verran joukkoja ja ryhtyä johtamaan sotatoimia. Tämä ei kuitenkaan sopinut suunnitel-

408 Muilu 2010, s. 31–55.

409 Sortavalan suojeluskunnan vaiheet ennen vapaussotaa ja sen aikana, s. 4, Suojeluskuntakertomukset, mikrofilmi 121/127, Vapaussodan historian komitea, SA.

miin, koska hän ei halunnut aloittaa sotaa Suomen kaakkoisosista. Tässä vaiheessa oli tärkeämpää luoda päämajalle turvattu toimialue Pohjanmaalla, josta oli yhteydet Ruotsiin ja Saksaan. Laajamittaisten toimien alkaminen suojeluskuntien ja punakaartiin välillä Karjalassa olisi heijastunut venäläisten joukkojen valmiusasteeseen ja ryhmittymiseen sekä vaikeuttanut toimialueen muodostamista Pohjanmaalle.⁴¹⁰ Tätä taustaa vastaan voidaan Sortavalan kaappausta pitää tapahtumana, joka olisi saattanut epäonnistuessaan ja aseelliseksi yhteydenotoksi laajetessaan rikkoa valkoisen sotastrategian perusteita sekä hankaloittaa pahasti venäläisen sotaväen aseista riisumista.

Lähteet eivät kerro Annan mahdollisesta osuudesta paikallisen työväestön aktiivisuuteen kyseisenä päivänä. Oletettavasti hän seurasi tapahtumia tiiviisti. Myös Juliukselle niistä raportoitiin. Hän oli kunnallistoimikunnan jäsenenä ollut mukana perustamassa paikallista järjestyskaartia ja sitäkin kautta jossain määrin vastuullinen tilanteen kehityksestä. Juliuksen ja muiden samalta seudulta lähtöisin olevien kansaedustajien halu matkustaa kotiinsa paria päivää myöhemmin saattoi johtua näistä seikoista; he halusivat selvittää tapahtumien merkityksen ja vaikuttaa tilanteen kehittymiseen. Heitä saatettiin myös vaatia palaamaan.

Sortavalan kaappauksen ja Juliuksen tyssänneen paluuyrityksen jälkeen kesti verraten pitkään, ennen kuin Juliuksen ja Annan asemaan kiinnitettiin paikallisten valkoisten taholta huomiota. Tänä aikana oli tilanne maassa jo kehittynyt avoimeksi sodaksi. Sortavalassa muutama päivä kului siihen, kun menestyksestään vielä hämmentyneet valkoiset keskittyivät oman reviirinsä laajentamiseen lähialueille. Samanaikaisesti menetti työväestö seudulla epävarmimpia kannattajiaan.

Kaikki työväen edustajat eivät kuitenkaan vaienneet. *Kansa*-lehden ilmestymistä pyrittiin pitämään yllä erityisesti Juliuksen ja toimittaja Lonkaisen aktiivisuuden varassa. Lehden vt. päätoimittaja kuvaa tilanteen edistymistä seuraavasti:

410 Westerlund 2004, s. 12.

Perille (Mikkelistä) tultuani kuulin, että sieltä jo poistunut päätoimittaja Nurminen ja aputoimittaja Lonkainen olivat sillä välin arvostelleet lehden toimitustapaani ja lehdessä ilmoittaneet, että he eivät ole edellä selostamieni artikkelien kirjoittajia. Tämän johdosta ilmoitin lehden seuraavassa ja samalla viimeisessä numerossa, että minä olin nuo artikkelit kirjoittanut ja olin edelleen niiden takana. Mutta tuossa, 30.1.1918 ilmestyneessä numerossa, oli muutakin mielenkiintoista. Siinä oli uutiset Mannerheimin nimittämistä hallituksen joukkojen ylipäälliköksi, venäläisten aseista riisumisesta Pohjanmaalla ja valkoisten aloittamasta sotamarssista kohti etelää. Mutta siinä oli myös – ja ennen kaikkea vain uutisena punaisten toimeen panevan komitean pontevasana-nainen vallankumousjulistus kokonaisuudessaan... Mutta sotatilanteeseen sekä maltillisiksi ja hauskoiksi tunnettujen paikkakuntalaisten kovakouraiseen käsittelyyn olivat aluksi tottumattomia valkoisetkin. Eihän koko paikkakunnalla ollut siihen mennessä kummankaan osapuolen toimesta tapahtunut kuin yksi pidättäminen ja sekin selvitettiin kaikessa sovussa (Wesley)...Seuraavana päivänä tajusin syynkin toimenpiteen viivästymiseen. Myös Sortavalan porvarit aina suojeluskunnan johtomiehiä myöten olivat hieman ymmällä. Eivät hekään tajunneet, mitä näin oudossa tilanteessa olisi tehtävä. Kysyivät sen vuoksi Seinäjoelta. Vastaukseksi saivat sähkösanoman, joka minulle näytettynä kuului: ”Lehti lakkautettava ja toimittajat vangittava. Mannerheim.”⁴¹¹

Railon viittaus Juliuksen poistumiseen koskee ajankohtaa, jolloin hän yritti palata Helsinkiin. Joka tapauksessa työväenliikkeen toiminta jatkui kaupungissa häiriöttä viikon verran valkoisten kaappauksen jälkeen. Vasta tiedustelu uudelta ylipäälliköltä johti toimenpiteisiin.

Railo ja Lonkainen vangittiin 1. helmikuuta ja lukittiin vankilaksi valitun Sortavalan Seurahuoneen hotellihuoneeseen. Julius oli Railon mukaan kokenut lyhyeksi jääneen pidätyksen jo kolme päivää kaappauksen jälkeen, mutta vapautettu. Hän ilmaantui myöhemmin Railon naapurihuoneeseen. Juliuksen huoneto-veriksi majoitettiin Railon mukaan näyttelijäkuuluisuus Arne

411 Pekka Railon julkaisematon käsikirjoitus *Valkoisten vankina* s. 94–96, TA.

Orjatsalo, todellisuudessa samaa sukunimeä kantanut amatööri-näyttelijä Tauno Orjatsalo.⁴¹²

Erään toisen aikalaistodistajan mukaan Julius olisi vangittu kotoaan aamulla 9. päivä helmikuuta. Hänet laskettiin kuitenkin vapaaksi kymmenen päivää myöhemmin suoritettujen kuulustelujen jälkeen. Kun Julius lähti seuraavana aamuna käymään *Kansan* konttorissa pikku poikansa kanssa, hän ”ei palannut koskaan tältä matkalta, sillä Sortavalan suojeluskunta kiirehti vangitsemaan hänet uudestaan.”⁴¹³ Tätä tukevat myös tutkijalautakunnan pöytäkirjamerkinnot.

Näiden kahden todistajan aikataulutuksessa on ristiriita Juliuksen pidätyksen ajankohdan suhteen. Railon perusteella se olisi tapahtunut jo 3. 2. Toinen lähde mainitsee vajaan viikkoa myöhäisemmän päivän ja kertoo vielä sen jälkeen tapahtuneesta lyhyestä vapautumisesta. Lienee niin, että Julius onkin kokenut kaksi eri pidättämistä ja vapauttamista ennen lopullista vangitsemistaan. Tätä tukee myös se, että viipurilainen työväenlehti kertoi jo 5. päivä helmikuuta hänen vangitsemisestään seuraavasti:

Meille on saapunut Sortavalasta tieto, että lahtarit ovat vanginneet siellä kansanedustaja Julius Nurmisen syystä, jota emme tunne. Kuten tiedetään, on toveri Nurminen valittu lehtemme toimitukseen ja piti hänen astua toimeensa 1. p:stä helmikuuta, mutta joka tällä tavalla on tullut ehkäistyä...⁴¹⁴

412 Varakkaasta kodista lähtöisin ollut Orjatsalo – alkuaan Riddelin – piteetään eräänä Suomen teatteritaiteen lahjakkaimmista ja valovoisimmista persoonallisuuksista. Hän oli tuolloin 31-vuotiaana Annan ja Juliuksen ikätoveri. Orjatsalo oli jo ennen kansalaissotaa rakentanut näyttävän uran näyttelijänä ja teatterinjohtajana. Hän siirtyi kapinan jälkeen Muurmannin legioonan johtotehtävien kautta Englantiin ja USA:n esiintyen näiden teattereissa. Palattuaan Suomeen v. 1929 hän toimi mm. pari vuotta Helsingin Työväen teatterin johtajana. Palasi myöhemmin USA:n ja kuoli New Yorkissa v. 1941.

413 A. Anton kokoelma ”Luovutetun alueen TY:t” s. 1778–1779, TA.

414 Työ 5.2.1918. Etusivun kirjoitus otsikolla ”Kansanedustaja Julius Nurminen vangittu”.

Huonetoveri Orjatsalo on otettu ilmeisesti kiinni erikseen, koska miestä kuulusteltiin ainakin 8. helmikuuta. Juliuksen nimi löytyy kuulustelupöytäkirjasta vasta 19. helmikuuta. Lähteiden mukaan myös Anna olisi ollut jossain vaiheessa hetken pidätettynä. Tämä liittyy Orjatsalon pidättämisen ajankohtaan, sillä toimenpide toteutui oletettavasti Nurmisten asunnolla.

Aarne Orjatsalon oleskelusta Sortavalassa kansalaissodan puhkeamisen aikoina ei ole löytynyt Railon mustelmia lukuun ottamatta mainintaa muista lähteistä. Varhaisimman kuulustelupöytäkirjan mukaan Railon Juliuksen huonetoveriksi mainitsema henkilö ilmoitti nimekseen Tauno Orjatsalo, syntyneensä 28.5.1889 sekä kertoi olevansa nahkuri ja näyttelijä Jääsken pitäjän Kuurmanpohjan kylästä. Hän totesi tulleensa asioille Sortavalan edellisenä iltana ja yöpyneensä Nurmisilla. Mies mainitsi omistaneensa kaksi vuotta Värtsilässä nahkuriliikkeen, myyneensä tämän joulukuun alussa ja asuneensa sen jälkeen pääasiassa Sortavalassa, tammikuun ajan Nurmisilla. Hän vakuutti, ettei ollut ottanut viimeisen kahden vuoden aikana lainkaan osaa politiikkaan eikä käynyt työväenyhdistysten kokouksissa.⁴¹⁵

Pari viikkoa myöhemmin suoritettussa uudessa kuulustelussa Orjatsalo totesi, että ”ei ole ennen tuntenut J. Nurmista, vain kerän ennen nähnyt, oli Nurmisen luona yötä sen tähden, että oli jo 1.1.1918 vuokrannut huoneen ja koska oli kihloissa Jääskessä ja aikoi muuttaa sinne niin tuli nyt hakemaan huonekalujaan sinne muuttaakseen”.⁴¹⁶

Juliuksen työ- ja vankitoveri Pekka Railo kertoo omalta osaltaan painamattomassa muistelmakirjoituksessaan seuraavaa:

Pari päivää myöhemmin ilmestyi viereiseen huoneeseen päätoimittaja Nurminen, joka oli ensimmäisen pidätyksen jälkeen vapautettu mutta myöhemmin pidätetty uudelleen matkalla etelään. Hänen huonetoverikseen ilmestyi näyttelijä Aarne Orjatsalo,

415 Kuulustelupöytäkirja 8.2.1918 § 40 liite, mikrofilmi 127/182, Sortavalan skpiiri 1918, Vapaussodan arkisto, SA.

416 Kuulustelupöytäkirja 23.2.1918 § 40, mikrofilmi 127/182, Sortavalan skpiiri 1918, Vapaussodan arkisto, SA.

joka kuitenkin pari viikkoa myöhemmin meille tuntemattomalla tavalla katosi, ilmestyäkseen pian sen jälkeen Tampereelle ja siirtyäkseen sieltä Venäjälle, Muurmannille ja Englantiin.⁴¹⁷

Tässä kohdassa Railon muisti joko tekee tepposet tai kyseinen harrastelijänäyttelijä on todella kyennyt esiintymään niin hyvin varastetun identiteetin varassa, että Railokin siihen uskoi. On silti vaikea kuvitella, etteivätkö Julius ja Lonkainen olisi tunnistanee valenäyttelijää. Ehkä he vain menivät leikkiin mukaan.

Päätelmäksi vahvistuu muuta kautta, että pidätyksen kohteena ollut Orjatsalo puhui kuulustelijoille henkilöllisyydestään totta ja hänet voitiin tietojen tarkastamisen jälkeen vapauttaa. Kyseessä oli sekä nahkuri, että harrastajanäyttelijä, joka oli muuttanut 10.8.1915 sukunimensä Hämmäläisestä Orjatsaloksi ja kotiisin Pälkäjärveltä.⁴¹⁸ Juliuksen *Päivän Tiedot* jopa mainitsi hänet vuonna 1916 Wärtsilä Työväen Nuorten näyttämön ”Reviisori”-näytelmää koskevassa arvostelussaan todeten seuraavaa: ”Tauno Orjatsalon esitys oli kyllä elävää, mutta liiaksi laulava lausunto ja sopimattomat eleet loivat nimituomari Lapkin-Tiapkinista ikävän kuvan”.⁴¹⁹

417 Pekka Railon painamaton käsikirjoitus ”Valkoisten vankina” s. 98, TA. Filosofian maisteri ja farmaseutti Pekka Railo toimi vankeutensa jälkeen *Kansan Työn* toimitussihteerinä ja päätoimittajana siirtyen myöhemmin *Suomen Sosialidemokratian* ja Työväen Sanomalehtien Tietotoimiston palvelukseen. Railo nimitettiin v. 1926 Työväen Sivistysliiton sihteeriksi, mistä tehtävästä hän siirtyi Helsingin kaupungin sosiaalijohtajaksi. Hän oli Helsingin kaupungin ja valtuuston jäsen 1930- ja 1940-luvuilla sekä toimi kansanedustajana 1941–1944. Railo julkaisi teokset *Tie yhteiskunnalliseen suunnitelmallisuuteen* ja *Materialistinen historiankäsitys* sekä lukuisia lehtikirjoituksia. Hänen muistelmiensa käsikirjoitus on valmistunut 1959. Kun kustantaja (Tammi) ei suostunut sitä painattamaan luovutti Railo käsikirjoituksen liitettäväksi TA:n työväen muistitietokokoelmaan. Teos ilmestyy kuitenkin lopulta painettuna vuoden 2011 aikana. Railon tausta antaa perusteen olettaa, että hän olisi tuntenut henkilön kenestä kirjoitti. Ehkä aika oli jo tehnyt vuosikymmenien jälkeen muistikuville tehtävänsä.

418 Svl 1915:187, tunnus 406776.

419 *Päivän Tiedot* 21.12.1916. Kirjallisuutta ja Taidetta palstan kirjoitus otsikolla ”Reviisori” Wärtsilän Työväen Nuorten Näyttämöllä”.

Mistään huippuesiintyjästä ei siis ollut kyse. Jääsken suojeluskunnan arkistoista löytyy myös kopio Tauno Orjatsalon 6.2.1918 päiväisestä anomuksesta, jossa hän pyytää lupaa saada ”matkustaa Sortavalaan junalla eli hevosella, omille asioilleni ja tulla takaisin niin pian kun kerkiän”.⁴²⁰ Samainen nahkuri ja harrastelijanäyttelijä Tauno Orjatsalo veti vielä 1930-luvulla Salmin pitäjän Miinalan kylän opintokerhon toimintaa. Kuvauksen mukaan hän oli sikareja poltteleva iso mies, jolla oli hyvä lauluääni.⁴²¹

Annan ja Juliuksen parisuhteen näkökulmasta saattoi kysymykseen Orjatsalon asumisesta Sortavalassa kytkeytyä samoja elementtejä, jotka nousivat esiin Wesleyyn vierailussa. Lähteistä ei käy ilmi se, oliko vieras ei valinnut Nurmisten kodin majapaikakseen sattumanvaraisesti ja liittyikö siihen intiimi yhteys Annaan. Mestarinäyttelijään samaistunut ja tämän nimenkin omaksunut nahkuri oli hyvinkin sisäistänyt myös esikuvansa hurmuroolin. Tämä saattaisi selittää osin sen, että Julius pyrki pian Sortavalaan saavuttuaan takaisin Helsinkiin ja että hänen henkinen kanttinsa alkoi pian vangitsemisen jälkeen rakoilla.

Kaiken kaikkiaan Juliuksen ja muiden Sortavalan Seurahuoneelle sijoitettujen pidätettyjen elämä oli vankeuden alkuvaiheessa verraten siedettävää. Pekka Railo kuvaa heidän arkipäiväänsä seuraavasti:

Vankikoppini oli tavallinen matkustajahuone kaikkine siihen sisältyvine mukavuuksineen, kuitenkin sikäli vanhanaikainen parhaisiin verrattuna, että WC oli eteisaulan toisella puolen ja kylpyhuonetta ei ollut. Kiväärimies jäi oven ulkopuolelle, mutta

420 Kirjeet, luettelot, muut ym. 1918–20, Jääsken suojeluskunta, kansio SK 2438/2, SA. Orjatsalon nimi on myös mainittu samassa kansiossa olevassa Jääsken Kuurmanpohjan äänestysalueen ääniluettelossa ja hänen syntymävuodekseen on merkitty 1889.

421 Internet sivusto <http://www.kolumbus.fi/leo.mirala/Miinala/Miinalan-opintokerho.htm> (katsottu 27.7.2009). Orjatsalon kohdanneet muistelijan (s. v. 1920) mukaan mies oli ammattitaitoinen nahkuri. Hän katosi kylästä hyvissä ajoin talvisodan alla niin, että pidettiin mahdollisena hänen olleen vakoilija, joka seurasi vuoden verran rajapitäjän tapahtumia. Orjatsaloksi nimensä muuttaneita löytyy sinänsä useita.

avasi auliisti oven koputtaessani. Minulle ilmoitettiin, että ruokaa ja kieltolain alaista juomaa voi tilata hotellin ravintolasta nappia painamalla. Tuntuihan se ja myös näytti mukavalta vankilalta, varsinkin kun en ollut vielä siihen mennessä koskaan asunut oikeassa hotellissa ja näköalakin koppini avautuvasta ikkunasta oli kadun yli puistoon ja salli vilkuttelun kadulla käyskenteleville tuttaville...Elämä valkoisten vankina tuntui näissä olosuhteissa kaikin puolin loikoisalta. Nukuimme hyvin, lueskelimme, marssimme edestakaisin lattialla, keskustelimme lapsuuden ja nuoruuden aikaisista kokemuksistamme, elämän pulmista yleensä ja käynnissä olevasta vallankumouksesta erityisesti...Hotellin kadun puoli ei ollut millään tavalla vartioitu. Saatoimme huiskutella kadulla käveleville tuttaville ja heitellä heille paperinpaloja, jotka sisälsivät tilanneselostuksia vankilasta ja ohjeita siitä, mitä pitäisi hankkia tai lähettää. Ulkopuolisten tapahtumien tasalla pysyimme pyytämällä tarjoilijaa aamuteen ohella tuomaan meille Laatokka-lehden sen ilmestymispäivänä.⁴²²

Tämä ensivaiheen suhteellinen vapaus on koskenut kaiken todennäköisyyden mukaan myös muita vankeja, jolloin Juliuksellakin on ollut mahdollisuus pitää yhteyttä Annaan. Parin viikon kuluttua tilanne muuttui ja vangit siirrettiin aikaisemmin venäläisen varuskunnan majapaikkana käytettyyn, Valamon luostarille kuuluvaan Munkkalaan. Sinne oli koottu kaupungista ja sen ympäristöstä noin 80 vankia. Siirron jälkeen alkoivat vankien varsinaiset, vielä leppoisaksi muodostuneet kuulustelut.

Juliuksen osalta lähteistä löytyy vain yksi, Sortavalan venäläisellä koululla 19.2. suoritetun kuulustelun pöytäkirja. Samassa yhteydessä kuultiin myös Railoa sekä Lonkaista. Kuulustelijana toimi ”vanha ja hyväntahtoinen” kruununvouti Aleksander Weledejff kahden hovioikeuden auskultantin avustamana. Kaikki tapahtui korrektisti sekä tiukin juridisin muodoin.⁴²³

422 Pekka Railon painamaton käsikirjoitus *Valkoisten vankina*, s. 98–100, TA.

423 Pöytäkirja tutkijalautakunnan kokouksesta 19.2.1918, mikrofilmi 127/181, Sortavalan sk-piiri 1918, Vapaussodan arkisto, SA.

Kuulusteltavista Lonkainen kertoi olleensa Juliuksen ohella Sortavalan kunnallistoimikunnan jäsen, mutta kielsi kuuluneensa sen perustamaan punakaartiin, jonka hän luuli ”perustetun järjestyksen ylläpitämistä varten ja kun niitä muuallakin oli perustettu”. Lonkainen ilmoitti toimineensa vain *Kansa*-lehden toimituksessa harjoittelijana toimittaja Nurmisen osallistuessa valtiopäiville ja kielsi määränneensä lehden suuntaa. Hän oli myös ollut täysin tietämätön Wesleyyn vapauttamiseen liittyvistä puuhista. Hän oli kuulunut lakkokomiteaan, mutta sen tahollakin oli yritetty hillitä ”nälän ynnä muiden seikkain takia kiusaantuneita punakaartilaisia, jotteivät ne ryhtyisi laittomuuksiin”.

Sekä lakkokomiteaan, että kunnallistoimikuntaan vuodeksi 1918 valittu Railo vahvasti toimineensa Juliuksen poissa ollessa *Kansan* vt. päätoimittajana ja olleensa sen yleisen linjan takana, mutta kirjoittaneensa sekä muuten puhuneensa punakaarteja vastaan.

Tutkijalautakunta päätyi molempien suhteen siihen, että ”koska on syytä epäillä L:ta ja R:oa valtiopetoshankkeista ja yllytyksestä valtiopetokseen sekä pahenemisvaara on olemassa, ehdottaa tutkijalautakunta, että L. ja R. pidätettäisiin oikeudellista tutkintaa varten”.

Juliuksen osalta kuulustelijoiden huomio kiintyi samoihin seikkoihin. Lakkokomiteaan hän ei ollut omien sanojensa mukaan kuulunut valtiopäivätyöskentelyn johdosta. *Kansan* osalta Julius totesi toimineensa lehden toimituksessa eduskuntatyön kuluessa vain kuukauden ajan kesällä 1917 sekä joululomalla vähän aikaa. Hän oli hyväksynyt täysin *Kansan* kirjoitukset, mutta uutisissa on saattanut olla lieventämisen varaa. Julius otaksui, että ”aseet, joita työväestöllä on, ovat saatuja ryssän sotamiehiltä, sillä omia aseita ei työväestöllä ole”⁴²⁴

Juliuksen todellinen rooli paikkakunnan työväestön agitoinnissa näyttää jääneen kuulustelussa paljastumatta. Eräs toinen

424 Pöytäkirja tutkijalautakunnan kokouksesta 19.2.1918, mikrofilmi 127/181, Sortavalan sk-piiri 1918, Vapaussodan arkisto, SA.

lähde kuvaa sen huomattavasti merkittävämmäksi.⁴²⁵ Julius toimi sen mukaan puheenjohtaja Sortavalan kunnallisjärjestön kokouksessa maaliskuussa 1917. Hän alusti keskustelun toimenpiteistä joihin olisi ryhdyttävä ”sen johdosta, kun Venäjän vallankumouksen voimasta keisarivalta on kukistunut ja sen mukana Sortavalankin järjestysvalta.” Kokous päätti esittää väkijuomien myynnin ja anniskelun kieltämistä kaupungissa sekä puolsi siviilihenkilöistä koostuvan miliisin muodostamista. Julius nimitettiin perustettavan ”Työväen järjestystoimikunnan” puheenjohtajaksi. Myös Anna esiintyi näkyvästi useissa luottamustehtävissä, kuten kunnallisjärjestön sihteerinä ja perustamassa lastenosasto; hän toimi myös kaupungissa Suomen itsenäisyyden johdosta järjestetyn juhlatilaisuuden tervehdyspuheen esittäjänä.

Sortavalan työväenjärjestöjen puhemiesneuvosto oli päättänyt ryhtyä lokakuussa toimenpiteisiin työväen järjestyskaartin perustamiseksi. Julius nimettiin tuolloin jäseneksi kolmimiehiseen toimikuntaan, jonka tehtäväksi tuli valmistella kaartin säännöt. Hänet valittiin vielä vuoden 1918 tammikuun puolessa välissä Sortavalan kunnallistoimikunnan sihteeriksi eli tämän toimeenpanoportaan nokkamieheksi. Kaikelle tälle antaa mielenkiintoisen spekulatiivisen ulottuvuuden se, että vahvistaessaan asemaansa Sortavalassa Julius jo valmisteli paluuta Viipuriin hakiesaan toimittajan vakanssia *Työ*-lehdessä.

Tutkijalautakunta teki Juliuksen kuulustelun perusteella seuraavan päätöksen:

Koskei ole ilmi tullut sitovia todisteita sitä, että Nurminen olisi verekseltään tavattu rikoksesta, josta ei voi tulla vähempää rangaistusta kuin kuusi kuukautta vankeutta, niin T:ta nojautuen valtiopäiväjärjestyksen 12 §:ään ehdottaa, että N. laskettaisiin

425 August Anton selvitys ”Luovutetun Karjalan Ty:t”, kansio 4, s. 1926–1934, TA. Vuosina 1889–1974 elänyt Anto (alkuaan Antonen) toimi monissa liikkeen luottamustehtävissä. Hän oli koulutukseltaan kansakoulun opettaja ja toimi v:sta 1923 alkaen Viipurin maalaiskunnassa. Anto laati pitkälti haastattelujen ja kirjeenvaihdon avulla viiden vuoden työskentelyn tuloksena 3.500 sivuisen selostuksen luovutetun Karjalan työväenliikkeen toiminnasta.

vapaalle jalalle.” Pöytäkirjan loppuun on kuitenkin merkitty jälkikäteen lause: ”Merkittiin, että suojeluskunnan Sortavalan paikallisesikunnan toimesta Nurminen on myöhemmin vangittu ja lähetetty pois paikkakunnalta.⁴²⁶

Juristipitoinen lautakunta puolsi Juliuksen vapauttamista hänen kansanedustajuutensa perusteella valtiopäiväjärjestykseen nojautuen. Suojeluskuntaa, joka oli paremmin selvillä Juliuksen roolista työväenliikkeessä, eivät sentään pykälät vaivanneet. Sen suhtautumiseen vaikutti myös sodan nopea eskaloituminen. Vaikka vangitut eivät olisi vielä tässä vaiheessa pelänneet teloitetuksi joutumisestaan, on vapautumisella ja pikaisella uudelleenpidätyksellä varmaankin osuutensa Juliuksen sielunvoimien myöhemmässä heikkenemisessä.

Tutkintapöytäkirjassa kiinnittää huomiota se, että asioita käsiteltiin vielä vahvasti paikallisesta näkökulmasta. Muiden kuulusteltujen sosialidemokraattisten kansanedustajien kohtelu poikesi Juliukseen nähden tutkinta-asiakirjojen perusteella erityisesti siinä, että heitä syytettiin *Me vaadimme* -julistuksen allekirjoittamisesta sekä kovisteltiin muistakin valtakunnallisen tason poliittisen toiminnan kysymyksistä. Selityksen tälle antaa kuulustelun ajankohdan varhaisuus sotatapahtumiin nähden; myöhemmin kuulustelijoilla oli käytettävissään yhtenäinen ohjeisto syytteiden sisällöstä.

Sortavalaan perustettiin jo varsin varhaisessa vaiheessa vankila pidätetyille punaisille sekä valkoisten käsiin joutuneille venäläisille sotilaille. Väliaikaisiin sellitiloihin sijoitettujen vankien määrä kasvoi nopeasti. Helmikuun 9. päivänä 1918 laaditun vankiluettelon mukaan Juliuksen vankinumero oli 180. Ympäristön suojeluskunnille jouduttiin antaman kesän kynnyksellä ukaasi, että Sortavalaan ei saa passittaa uusia pidätettyjä ennen enna-

426 Pöytäkirja tutkijalautakunnan kokouksesta 19.2.1918, mikrofilmi 127/181, Sortavalan Sk-piiri 1918, Vapaussodan arkisto, SA.

kolta saatua suostumusta. Vankeja ryhdyttiin myös kuljettamaan muille leireille.⁴²⁷

Vankien olot säilyivät vielä Munkkalaan siirronkin jälkeen siedettävänä. Juliusta ja hänen tovereitaan säilytettiin sikäli muita pidätettyjä paremmissa olosuhteissa, että he saivat aluksi neljään pekkaan ja myöhemmin Orjatsalon kadottua kolmestaan käyttöön kokonaisen luokkahuoneen. Miehet kykenivät myös täydentämään ystävien avulla suorittamillaan hankinnoilla muonaansa ja vuodevaatteitaan. Railo kuvaa pidätettyjen arkea seuraavasti:

Keskustelu vilkastui aluksi sen johdosta, että meitä oli aluksi neljä ja sitten kolme kahden jo kaikki asiat setvineen asemasta. Pian olimme kuitenkin kerranneet uudelleen jo aikaisemmin pohdittuun. Ja kun Nurminen lisäksi osoittautui kovin hiljaiseksi miittelijäksi, syvennytimme kaikki lukemaan, kukin hankkimiaan kirjoja. Mitään hermostumista tai pelkoa omasta kohtalostamme emme itsessämme tai toisissamme havainneet, joskin Nurminen oli huolissaan kahden pienen poikansa ja vaimonsa toimeentulosta. Toistaiseksi Anna-rouva oli vapaana, mutta kun hän oli kovin suorapuheinen ja helposti tulistuva, oli ikävyyksiin joutumisen vaara olemassa.⁴²⁸

Railon ja Juliuksen henkilösuhteet olivat aikaisemmin jääneet verraten pinnallisiksi. Tähän on täytynyt vaikuttaa senkin, että miehet olivat olleet eri linjoilla toiminnan suuntaviivoista. He joutuivat olosuhteiden pakosta vasta nyt tutustumaan perusteellisemmin toisiinsa. Railon kokema kumppanin hiljaisuus on voinut olla monen eri syyn seurausta, mutta Juliuksen todellinen huoli kotiväen kohtalosta on uskottavaa. Saattaa myös olla, että mahdollisen ”aisankannattajan” asemassa hänellä ei ollut juuri-

427 Sortavalan vankileirin vankiluettelo 9.2.1918 sekä viikkoraportti 24.5.1918, mikrofilmi 127/182, Sortavalan sk-piri 1918, Vapaussodan arkisto, SA. Erikoisena yksityiskohtana voidaan todeta, että Julius sai maaliskuun alussa muiden Sortavalan henkikirjoitettujen miesten joukossa kutsun asevelvollisuuskutsuntoihin. Hän ei luonnollisesti siihen osallistunut ja luetteloon tehtiin merkintä ”punainen”.

428 Pekka Railon painamaton käsikirjoitus *Valkoisten vankina*, s. 104, TA.

kaan sanottavaa Orjatsalolle tai suurempaa halua ruotia henkilökohtaisia ongelmiaan muidenkään vangittujen kanssa.

6.2 Julius vankina Kokkolan ja Tammisaaren leireillä

Vankien oleskeltua Munkkalassa viikon verran he saivat tiedon siirtymisestä Pohjanmaalle. Railo kertoo varautuneensa matkaan suorittamalla vaatehankintoja, hankkimalla rahaa ja keräämällä kenkäläatikollisesta grahamkorppuja itselleen rautaisannoksen ravintoa. Kannettavaksi hänelle kertyikin matkalaukku ja kaksi muuta pakettia. Oletettavasti Julius toimi mahdollisuuksiensa mukaan samalla tavalla. Vartijatkaan eivät asettaneet tälle esteitä.

Vangit sijoitettiin tavalliseen härkävaunuun. Siinä oli toiseen suuntaan kuljetettu rajan yli omalle puolelleen marssitettuja venäläisiä sotilaita. Vaunut olivat näiden jäljiltä likaisia ja pehkuisia. Niissä oli joitain tilapäisesti kokoon kyhättyjä puupenkkejä. Päiväsaikaan kussakin vaunussa oleskeli neljä vartijaa. Yöksi vangit jätettiin yksin ja ovet sidottiin raolleen.

Railon mukaan todellisuus ei kuitenkaan ollut toivottoman ankea. Vangit päästettiin Savonlinnassa asemaravintolaan nauttimaan teetä ja leipiä. Kuljetettavien omat rautaisannokset täydensivät leipää, silliä ja vettä sisältäneen heikon matkamunan puutteita. Alkumatkasta väki jaksoi jopa kertoilla kaskuja ja kajautella lauluja mielensä virkistämiseksi. Vaikka käsitykset ja toiveet tulevista kokemuksista olivat varsin kirjavia, oli luottamus punaisten voittoon ja Karjalaan palaamiseen vielä tässä vaiheessa melko yleinen.⁴²⁹

Matkallaan vankijuna sai pysähdyspaikoillaan lisää matkustajia ja päätyi Kokkolaan. Siellä vangit sijoitettiin vanhaan kansakouluun, joka oli toiminut aikaisemmin venäläisten kasarmina. Toinen kaupungin vankileireistä oli sijoitettu työväentalolle.

Julius ja hänen toimittajatoverinsa majoitettiin kansakoulun kerrossängyillä varustettuun voimistelusaliiin yhdessä parin

429 Pekka Railon painamaton käsikirjoitus *Valkoisten vankina* s. 115–116, TA.

sadan muun vangin kanssa. Oleskelu näissä tiloissa tuli muodostumaan kolmen kuukauden mittaiseksi. Voimistelusalin vankijoukko valitsi huutoäänestyksellä nokkamiehekseen Railon. Hänen tehtävänään oli vastata muun muassa ruoka-annosten oikeudenmukaisesta jakamisesta neljän avustajan kanssa. Kun Railo siirtyi myöhemmin uusiin tehtäviin leirin sairaalaan, valittiin Julius hänen myötävaikutuksellaan majoitussalin eli ”ison murjun” päällysmieheksi, mutta hän ei ”kestänyt sitä kuin jonkun päivän ja luopui”.

Juliukselle tarjoutui näin ainutlaatuinen tilaisuus ”kapon” asemaan. Vankileirillä luottovangin tehtävä erityisesti ruuan jakelun piirissä antoi valitulle rivivankia paremman selviämisen mahdollisuuden. Julius ei joko kyennyt kantamaan vastuutaan vankitovereita tyydyttäneellä tasapuolisuudella ja painostettiin luopumaan tai hän menetti itse motivaationsa tehtävään. Todennäköisesti kyse oli samasta voimavarojen ehtymiskehityksestä, joka oli ilmennyt jo Sortavalassa Juliuksen sisäänpäin kääntyneisyytenä ja omiin ajatuksiin uppoutumisena.

Vielä noihin aikoihin oli elämä Kokkolassa tuleviin vaiheisiin verrattuna siedettävää eikä leirillä esiintynyt nälkäkuolemia. Railon mukaan vangeille jaetun ruuan määrä sekä sen ohella heidän terveydentilanteensa heikkenivät, kun valkoisille avautui yhteyden eteläosiin. Siihen saakka säilyneitä Pohjanmaan ruokavaroja ryhdyttiin rahtaamaan taistelevien joukkojen lisäksi myös puutetta kärsineelle vallatun alueen väestölle.

Päivittäin tarjottiin kaksi ateriaa, jotka valmistettiin venäläisten jälkeensä jättämistä tarpeista. Ateriat koostuivat leivästä ja puurosta, mutta myös venäläisten säilömästä lihasta sekä kevään tullen kalasta. Vangit pyrkivät mahdollisuuksiensa mukaan hankkimaan ravintoonsa täydennystä salakaupalla erityisesti makkaran ja voin muodossa.

Kokkolan leirin johtajana toimi aluksi näytelmäkiertueen johtaja Alarik Korhonen, ”aika tuulihattu ja juopottelija”, kuten silloinen vanki häntä muistelmissaan luonnehti. Muistelijan mukaan Korhonen pakotettiin eroamaan vankien liian ystävällisen kohtelun johdosta. Hänen jälkeensä johtajaksi nimitettiin ompeluko-

neagentti ja liikemies A. Arrhennius, kokkolalaisista kauppiaista koostuneen leirin esikunnan jäsen. Vartioinnista vastasi ankaraksi koettu Kokkolan komendantti Rohdén, kauppias hänkin.⁴³⁰

Sortavalassa oli ryhdytty jo suhteellisen varhain käyttämään hyväksi punavankien työvoimaa ja luovutettu heitä korvausta vastaan ympäristön maataloille ja teollisuuslaitoksille. Nähtävästi Juliusta ja hänen tovereitaan ei tässä tarkoituksessa vaivattu. Kokkolassa toimintaa ei harrastettu vastaavassa laajuudessa, minkä on kuvattu johtuneen leirin johdon suhtautumisesta vankeihin ja siitä, että työntajat eivät olleet Pohjanmaalla yhtä valmiita hankimaan käyttöönsä epäluotettavaksi koettua vankityövoimaa.

Keväällä 1918 Kokkolan kaupunki ryhtyi kuitenkin valmistamaan vankityövoimalla sepeleitä. Vangeille maksettiin korvauksena tästä markka päivältä. Työssä käyville luovutettiin myös kuluneiden vaatteiden tilalle pukineita venäläisten jättämistä varastoista.

Alkuvaiheessa ulkoilu oli vangeilta kokonaan kiellettyä. Käytäntö höltyi ajan myötä asteittain niin, että ennen poiskuljetusta he saattoivat jo oleskella päivisin vapaasti ulkoilmassa. Vangit järjestivät aikansa kuluksi keskustelutilaisuuksia valitsemansa puheenjohtajan johdolla. Niissä käsiteltiin arkisia aiheita, kuten kalastusta ja kotikasvatusta. Puhteeksi ryhdyttiin myös yleisesti harrastamaan käsitöitä.⁴³¹

Punavankien organisoitu tutkintatoimina leireillä läksi liikkeelle toukokuun puolivälissä. Laki valtiorikosoikeuksista annettiin 29.5.1918, mutta kesti vielä kolmisen viikkoa ennen kuin tuomioistuimet alkoivat toimia. Kokkolassa vankien kuuluste-

430 W. Korhosen vankileirimuistelmia, vihko 1, kansio HH 11, Vuoden 1918 arkisto, TA.

431 W. Korhosen vankileirimuistelmia, vihko 1, kansio HH 11, Vuoden 1918 arkisto, TA. Kuriositeettina mainitsemisen arvoinen on Kokkolan leirin johdon Oulun leirin kanssa käymä kirjeenvaihto. Kokkolalaiset tarjosivat vaihdettavaksi 70 samalta paikkakunnalta kotoisin olevaa vankia oululaisiin. Näistä kun aiheutuu huomattavasti ylimääräistä vaivaa sen johdosta, että heidän kaupungissa asuvat sukulaisensa vierailevat niin ahkerasti leirillä. Oululaisten vastaus oli kuitenkin kielteinen, sillä 70 vangin joukosta 70 vaihtaminen merkitsisi vain ”pisaraa meressä”.

leminen oli aloitettu Railon ja erään toisen aikalaistodistajan mukaan kevään tullen. Näitä ehdittiin suorittaa 300 ennen leirin sulkemista. Kuulustelut olivat luonteeltaan alustavia ja ne käynnistettiin varsinaisessa mielessä vasta Tammisaaressa. Vaikuttaa sitä, että Juliusta kuten Railokaan, ei kuulusteltu lainkaan Kokkolan vankeusaikana.

Kokkolassa teloitettiin valkoisten toimesta 39 henkeä. Heistä yli puolet oli paikkakuntalaisia. Railon muistelmista välittyy tältä osin vaikutelma, jonka mukaan hänen ja Sortavalan vankitovereiden ei tarvinnut kokea henkilökohtaista teloitusuhkaa. Vankien keskuudessa oltiin verraten hyvin selvillä sodan kulusta mm. leirille saatujen lehtien perusteella. Silti monenlaisia huhuja oli liikkeellä. Alussa punaisten pienetkin menestykset otettiin vastaan toivorikkaasti. Siinä vaiheessa kun tiedot valkoisten etenemisestä muuttuivat kiistattomiksi ja varsinkin, kun tieto saksalaisten mihin noususta levisi leirille, ei enää spekuloitu siitä kumpi häviää, vaan siitä mitä tästä kaikesta seuraa.⁴³²

Kokkolan vangeille ilmoitettiin toukokuun lopulla, että heitä odotti siirto Tammisaareen. Jo ennen tätä oli vangittujen keskuudessa liikkunut huhuja, että heidät kuljetettaisiin johonkin Pohjanmaan satamaan kalastamaan tai siirrettäisiin kaupungin ulkopuolelle pystytettyyn aitaukseen, koska kokkolalaiset pelkäsivät leirin levittävän kaupunkiin sairauksia.⁴³³

Junakuljetus Tammisaareen läksi liikkeelle kesäkuun 1. päivänä. Kokkolan kahden leirin 750 vankia sullottiin saman junan härkävaunuihin. Vangit päästettiin Vilppulassa ja Toijalassa jalloittelemaan ja jopa keskustelemaan asemalla olleiden vapaiden kansalaisten kanssa. Vanuihin oli myös jaettu evästä tuhdimmin, kun leirillä oli saatu. Juomavesiastiat täytettiin useilla asemilla. Kestettyään kaksi vuorokautta kuljetus saapui Tammisaareen. Juna pysäytettiin vankileirin lähellä olevan hiekkakuopan reunaan. Sieltä vangit siirtyivät jalkaisin lyhyen matkaa kulkien ”aamuaurion valaistessa ja lämmittäessä valtavalta näytävän

432 Pekka Railon painamaton käsikirjoitus *Valkoisten vankina*, s. 51, TA.

433 Vilho Korhonen 517/17 s. 10, Muistitietokokoelma, sidos 517, TA.

kasarmialueen poikki kulkevaan piikkilankakujaan ja siitä ”karjaportin” kautta sen idänpuoleiseen, ehkä noin 200–500 metrin laajuiseen aitaukseen”.⁴³⁴

Tammisaaren leiri, kuten muutkin pitempiaikaiseksi muodostuneet vankileirit, pystytettiin tsaarinarmeijan sotilaiden käyttöön rakennettuun varuskuntaan. Alueen rakennukset olivat valmistuneet 1910-luvun alkuvuosina ja osin I maailmansodan ollessa jo käynnissä. Arkkitehtuuriltaan kokonaisuus noudatti keisarikunnan standardisuunnittelua punatiilisine kasarmeineen ja harjoituskenttineen. Alueella sijaitsi myös jo Ruotsin vallan aikana rakennettu upseerinpuustelli.

Tammisaaressa (Dragsvikissä) oli palvellut Venäjän maavoimien yksiköitä. Varuskuntarakennukset olivat jääneet tyhjilleen näiden poistuttua ja ne olivat sen mukaisessa kunnossa. Koko alueesta vankileirin käyttöön osoitettiin neliökilometrin verran. Noin 270 Porin rykmentin asevelvollista huolehti leirin vartiointista. Heidän lisäksi tehtävään oli määrätty joitain suojeluskuntalaisia ja siviilivartijoita.

Kokkolasta kuljetettujen ohella leirille oli tuotu myös muita vankeja. Nämä saivat aluksi itse etsiä majapaikkansa piikkilangan ympäröimistä rakennuksista. Koska Kokkolasta tuoduissa vangeissa esiintyi ns. toisiokuumetta, keskitettiin heidän majoituksensa taudin leviämisen pelossa kahteen kohteeseen: entiseen pajarakennukseen ja yhteen kasarmeista. Näistä jälkimmäinen sai pian Kokkolan nimen.⁴³⁵

434 Pekka Railon painamaton käsikirjoitus *Valkoisten vankina*, s. 154–155, TA.

435 Toisio- eli toisintokuume (febris recurrens) on ns. karanteenisairauksiin kuuluva tartuntatauti, joka ilmenee jaksottaisena, muutaman päivän kerrallaan kestäväenä korkeana kuumeiluna. Sen yhteydessä esiintyy mm. keltatautia ja päänsärky, pahoinvointi sekä lihaskivut ovat sairaudelle ominaisia. Taudin aiheuttavat eräät spirokeettalajit ja sen tartuntaa levittävät täit ja punkit. Kokkolaksi kutsuttu majoitusrakennus on ilmeisesti aiheuttanut väärinkäsityksen, jonka johdosta Juliuksen kuolinpaikaksi on jossain yhteydessä mainittu Kokkolan kaupunki. Toinen väärä tieto löytyy eduskunnan 100-vuotishistoriasarjaan kuuluvasta teoksesta ”Naiset ja eduskunta”, jossa kuolinpaikaksi on mainittu Viipuri.

Tammisaareen tuotujen punavankien määrä oli suurimmillaan vuoden 1918 kesällä, jolloin heitä oli noin 8.500. Vangeista noin kolmetuhatta kuoli leirillä olon aikana. Tämä vastaa 23,7 %:n osuutta sinne sijoitettujen määrästä. Kaikkien ko. ajan vankileirien kuolleiden osuutena tämä oli ylivoimaisesti suurin.⁴³⁶ Koska tilastomateriaali on tärkeältä osin kadonnut (ns. kuolteiden kirja), arvioidaan menehtyneiden määrän voivan nousta tosiasiasa 3.100 vangin tienoille.

Kokkolaan kasarmiin sijoittuneiden vankien kuolleisuus oli ilmeisesti keskimääräistäkin yleisempää. Syynä tähän on pidetty heidän joutumistaan vangiksi useimmissa tapauksissa jo sodan alkuvaiheessa. Tällöin vankeudesta ja sen aikana koetusta nälästä sekä muista kärsimyksistä muodostui erityisen kuluttavia.⁴³⁷

Aivan alkuvaiheessa ruokaongelmaa helpotti se, että kasarmeista löytyi venäläisten sotilaiden jälkeensä jättämää leipää. Vangit saattoivat käyttää sitä ravintonaan ensin homeesta ja muusta epäpuhtaudesta putsattuaan. Eräs vankeuden kokenut kuvaa värikkäästi ruokaongelmaa ja tämän seurauksia:

Vangeilla ei kuitenkaan ollut muuta kalorimittaria kuin vatsa, ja siellä kaivoi jatkuvasti hivuttava nälkä, joka kiihtyi sitä mukaa kun ruuat huononivat. Vihdoin ajauduimme täydelliseen kaaokseen. Vankilaan oli hankittu jostain suuri määrä lihaa, joka oli kauttaaltaan turmeltunutta ja ihmisravinnoksi kelpaamatonta, sillä sen ympärillä ja sisällä, varsinkin luita vasten mehukkaammissa kohdissa, kuhisi paksultu noin puolentoista ja yhden sentin touk-

436 Vankileireillä ja vankiloissa menehtyneet v:n 1918 sodassa, Nimitiedosto, Suomen sotasurmat 1914–1922 projektin internet-sivut. Tammisaaren leirin poikkeavan suureksi ongelmallisuuden yhdeksi syyksi on esitetty sen käyttöönoton pikaisuutta. Valmistelut, kuten piikkilanka-aidan rakentaminen olivat vielä kesken ensimmäisten vankien saapuessa paikalle. Nämä joutuivat jopa itse osallistumaan myöhemmin epäkelvoksi ja hataraksi mainitun karsinansa rakentamiseen. Intedentuurin toiminta ruoka-aineiden toimittamisessa oli myös leväperäistä. Pelkästään puhtaan veden hankkimisessa oli ongelmia, joiden johdosta vankien ruoka valmistettiin aika ajoin meriveteen. Vangit pyrkivät mahdollisuuksiensa mukaan parantamaan tilannetta luvattoman ruoka-aine- ja tupakkakaupan välityksellä.

437 Pekka Railon painamaton käsikirjoitus *Valkoisten vankina*, s. 210, TA.

kia, joita sanoimme madoiksi. Tästä lihasta keitettiin vangeille soppaa, ehkäpä sitä käytettiin runsaammin kuin täyskuntoista lihaa. Toukat tietenkin kuolivat keitetessä, mutta kun soppa pantiin astioihin, oli liemen päällä milloin ohuempi, milloin paksumpi matokerros. Kerros oli suurimmalta osalta toukkien kuoria, mutta sehän ei itse asiassa ollut lieventävä asianhaara. Miehellä, joka pystyi syömään tuollaista keittoa, täytyi suorastaan olla suden luonto. Oli tietenkin myös sellaisia miehiä, jotka kuorivat madot kuin kerman pinnalta pois, panivat sen käymälän pönttöön ja pistelivät sopan suihinsa. Suurimmalta osalta tuo soppa kuitenkin jäi syömättä.⁴³⁸

Vankileirin muonitusoloja ryhdyttiin ohjaamaan jo suhteellisen varhain virallisin normein. Leirille annettiin toukokuussa ensimmäisen kerran ohjeet ruuan ravintoarvoista. Näitä muutettiin kesän kuluessa alemmiksi, mutta edes tätäkään normien määrittelemään muonitusta ei vangeille kyetty antamaan.⁴³⁹ Vankien ravintotilanteeseen ja nälkäkuolemiin kiinnitettiin huomiota myös valkoisten viranomaisten toimesta. Ulkomainen, erityisesti ruotsalainen, lehdistö ryhtyi kesän mittaan julkaisemaan kriittisiä kirjoituksia vankileirien olosuhteista. Heinäkuussa 1918 eduskunnassa esitettiin tilanteen johdosta välikysymys, jossa hallitukselta vaadittiin toimenpiteitä ulkomailla levitetyn kauhupropagandan kumoamiseksi.

Juliuksen vankitoverit Railo ja Lonkainen löysivät Tammissaarella pian itselleen luottamusaseman, joka auttoi heitä selviämään vaikeimman ajan yli tarjoamalla mahdollisuuden lisäravinnon hankintaan. Lonkainen nimitettiin ”Kuolleiden ministeriksi”. Hänen tehtäväkseen tuli kierrellä vainuamassa missä tehtiin kuolemaa, udella kuolevalta tai tämän tovereilta tarvittavat henkilötiedot ja kuoleman tapahduttua merkitä se leirin peruskirjanpitoon sekä toimittaa tästä aamuisin ote leirin kansliin. Palkkiokseen Lonkainen sai nukkua leirisairaalan tiloissa ja aterioida leivintuvassa.

438 Salmi 1967, s. 264–265.

439 Eerola & Eerola 1998, s. 125–126.

Farmaseutin tutkinnon suorittanut Railo hankkiutui puolestaan ”punaisena välskärinä” leirin sairaalan aputehtäviin ja pian myös alansa ammattilaisena sairaalan apteekin hoitajaksi. Hän kuvasi työtään nälkiintyneiden vankien keskuudessa seuraavasti:

Nälkäkuolemien yleistyessä heinäkuussa saapui joka päivä myös useita ”luurankomiehiä”, kuten me heitä nimitimme. Perin hiljaisina he valittivat, että heitä heikotti omituisesti ja toivoivat saavansa joitain virkistävää. Taudin määrittely oli helppoa ja kulkukin ennustettavissa. Parin vuorokauden sisällä mies kuolisi nälkään. Sopiva ravinto kykenisi vielä ehkä estämään. Yhdelle ja kahdelle sen olisi kyennyt vielä järjestämään, mutta kun samassa tilassa oli satoja, niin tunsin ja tiesi itsensä voimattomaksi auttaamaan. Jos olisi levinnyt tieto, että apteekista saa vielä ruokaakin, olisi toimmme päättynyt siihen. Siksi annoimme vain kamferitippoja ja usutimme kuolleiden ministerin ottamaan selvää miehen nimestä ja majoituspaikasta voidakseen hankkia tarvittavat tiedot tilikirjaamme. Joskus sattui niinkin, että tuollainen asiakas ei jaksanut vaeltaa kuin apteekkia vastapäätä olevaan metsikköön, missä laskeutui jonkun puun varjoon lepäämään, ja vietiin sieltä suoraan ruumisvajaan niin pian kun kuolleiden ministeri oli saatu paikalle ja antanut siihen luvan.⁴⁴⁰

Tammisaaren vankeuden edetessä Julius vaipui vähitellen tilaan, jota voidaan kuvata lääketieteen termillä *abulia*; fyysisen ja psyykkisen aktiivisuuden kadottaminen. Hän oli jo Kokkolassa joutunut luopumaan majoitustuvan vanhimman tehtävistä. Railo kertoo esittäneensä Juliukselle myös Tammisaarella joidenkin tehtävien vastaanottamista, mihin tämä ei ollut suostunut. Railon mukaan ”varmimmin pysyimme kunnossa me armoitetut, jotka olimme osanneet alun perin hankkiutua meille punaisille avautuviin toimiin ja tehtäviin. Pidettiin luonnostaan lankeavana ja asiaa kuuluvana, että meidän tuli olla toimintakykyisiä”.

Tammisaaren vankeuden aikana Juliusta ei ilmeisesti lainkaan kuulusteltu. Tosin se, että kuulustelupöytäkirjaa ei löytynyt arkis-

440 Pekka Railon painamaton käsikirjoitus *Valkoisten vankina*, s. 185–186, TA.

toaineistosta, ei vielä todista tätä. Leirin asiakirjoihin sisältyy kaksi Juliusta koskevaa henkilökorttia. Toisessa niistä todetaan henkilötietojen jälkeen, että tiedustelu hänestä on lähetetty 1.6.1918. Toisessa tiedusteluasiaa täydennetään toteamalla, että vastaus on saapunut ja että tutkinta on suoritettu 9.7.1918. Tarkemmin ei selviä kenelle tiedustelu osoitettiin tai mitä tutkinnassa kävi ilmi. Kortin laitaan on kirjoitettu ”30.7. ei vankilassa”.⁴⁴¹ Leirin tutkintapäällikön vankiluettelossa ei Juliuksen nimeä mainita niinkään ajankohtina, jolloin hän oli vielä elossa. Se puuttuu samoin tuomittujen punakaartilaisten luettelosta. Tämä voidaan selittää sillä, että hän oli jo niin heikko kuulustelujen päästyä vauhtiin, että tutkinta on jätetty silleen. Toinen vaihtoehto voisi olla, että Julius on entisenä kansanedustajana luokiteltu muista vangeista poikkeavaan kategoriaan.

Julius eli viimeiset viikkonsa leirillä heikkona ja toimintakykynsä täysin menettäneenä, koska hän makasi Railon mukaan sairaalassa jo kuukautta ennen kuolemaansa. Viisi kuukautta kestänyt vankeus päättyi 24.7.1918 menehtymiseen 31-vuotiaana. Sen aiheuttajaksi on mainittu perimätiedon mukaan nälkä. Railon kuvasi viimeisestä kohtaamistaan Juliuksen kanssa seuraavasti:

Kentällä, kasarmeissa ja sairaalassa kuolleet kannettiin puolialastomina tai alastomina paareille keskuskujan toisella puolella olevaan vajaan eli ruumishuoneeseen, kuten sitä juhlallisesti nimitettiin. Sinne ne heitettiin sikin sokin, kuin pinoamattomat halot tai risut puuvajaan. Pelkiksi kellastuneen nahkan peittämiksi luurangoksi kuihtuneet ja näivettyneet ruumiit muistuttivatkin suuresti kuorittuja karahkoja. Tarvittiin karaistunutta luontoa ennen kuin siltä etsimänsä vainajan löysi, jos halusi mennä tunnistamaan tai hyvästelemään. Muistan vielä varsin elävästi pari omaa yritystäni. Toinen niistä koski toimittajatoveriani, kansanedustaja Julius Nurmista. Hän oli elokuussa kuollut sairaalassa ja viety ruumisva-

441 Aalto-Ylikoski, henkilökortti n:o 472, Kokkolan tutkitut, kansio Aå 504, VroSya sekä Julius Nurmisen henkilökortti, kortistolaitikko/kansio 53 a, VroSya, KA.

jaan ennen kuin sain tiedon hänen kuolemastaan. Halusin nähdä hänet vielä viimeisen kerran voidakseni kertoa omaisille, miltä hän kuollessaan näytti ja samalla sanoa viimeisen jäähyväiseni hänelle. Jonkin verran päällimmäisiä siirreltyäni tapasinkin hänet sillä läjän keskeltä pieni paita päällään, useampien muiden ollessa alastomia. Siinä häntä katsellessani jouduin ajattelemaan, mitä hän tuosta voisi kertoa hänen vaimolleen ja kahdelle kauniille pienelle pojalleen, jotka myöhemmin saisivat kuulla, että isäkin oli sairastunut ja kuollut Tammisaassa. Jos minulta kysyttäisiin mihin Nurminen siellä kuoli, en voisi vieläkään vastata muuta kuin: Hän oli liian hiljainen, masentunut ja vaatimaton kyetäkseen pitämään puoliaan siinä olemassaolon taistelussa, mitä Tammisaassa käytiin. Kokkolassa hänet oli minun siirrettyäni pois isosta murjusta valittu murjun päällysmieheksi, mutta hän ei kestänyt sitä kuin muutaman päivän ja luopui. Tammisaassa hän ei, esityksistäni huolimatta suostunut ryhtymään punaisille tarjolla oleviin toimiin.⁴⁴²

Railon mukaan leirielämästä selvisivät parhaiten varttuneet ja elämäkokemusta omanneet vangit. Helpoiten sortuivat nuoret. Tätä taustaa vasten olisi Juliuksella pitänyt olla kaikki edellytykset elää, kun tukeakin oli tarjolla. Hän oli kuitenkin menettänyt luottamuksensa tulevaisuuteen. Kun elämänuskon viimeisetkin rippeet romahtivat vankeuden pitkittyessä nälän ja sairauksien keskellä, oli kaiken summana kuolema. Näinhän niin monelle muullekin tapahtui.

Tammisaaren vankien kuolinsyistä ei ole käytettävissä kovinkaan luotettavaa tilastoa. Kuolleiden luettelointi käynnistettiin vankien aloitteesta ja leirin lääkärin sekä pastorin myötävaiku-

442 Pekka Railon painamaton käsikirjoitus *Valkoisten vankina*, s. 212–213, TA. Keksitysleirikokemuksissa on kuvattu vankiysilöön kohdistuneita paineita ja sitä, mitkä tekijät auttoivat yksilöä selviämään. Itävallan juutalainen Viktor E. Frankl, Freudin oppilas ja psykiatri luonnehti oman Dachauin ja Auschwitzin leirikokemuksensa perusteella kysymystä seuraavasti: ”Selviytymiskykyisimmät olivat – ceteris paribus (muiden asioiden ollessa samat) – suuntautuneet kohti tulevaisuutta, kohti tulevaisuudessa odottavaa tehtävää tai ihmistä, kohti tulevaisuudessa olevaa toteutettavaa tarkoitusta; Frankl 1981 s. 33.

tuksella vasta 4.6.1918. Sitä ennen oli ilmeisesti menehtynyt jo useita vankeja. Luettelot ovat esitettyjen kuolinsyiden osalta puutteellisia. Pekka Railon laatima tilasto havainnollistaa hyvin nälkään kuolleiden osuuden suuruuden. Tätä koskevaan sarakkeeseen on merkitty 1.455 vainajaa. Ne muodostavat yli puolet tilaston kuolleiden määrästä. Kuolinsyyn määrittivät useimmiten muut vangit: punavälskärin, kuolleiden ministeri tai sairaalan sanitäärit. Myöhemmässä vaiheessa sana ”nälkä” jopa muutettiin kauniimmalta kuulostavaksi ”yleiseksi heikkoudeksi”. Railon mukaan tästä ei sinänsä aiheutunut väärinkäsityksiä missään portaassa, sillä kaikki tiesivät heikkouden johtuvan ravinnon puutteesta.⁴⁴³

6.3 Annan pidätys ja vankeus

Kun Julius ja Orjatsalo pidätettiin vuoden 1918 tammi- ja helmikuun vaihteessa, otettiin myös Anna talteen pariaksi päiväksi. Hän sai sen jälkeen nauttia vapaudestaan vielä kaksi kuukautta. Tänä aikana sota vyöryi kohti etelää. Annan lopullinen vangitseminen tapahtui 5. päivä huhtikuuta – samaan aikaan kun valkoiset onnistuivat murtamaan punaisten vastarinnan Tampereella. Anna kuvasi itse tapahtumaa seuraavasti: ”Minut ajoi sängystäni illalla klo ½ 10, lasteni viereltä suoj. kapteeni Ranken. Lapset, kaksi pientä poikaa jäivät nukkumaan; eivät tienneet minne äiti on viety, kun aamulla heräsivät. Sain kuulla että olivat aamulla sitten menneet erään tuttavamme perheen luo”⁴⁴⁴

Pidätystä edelsi ilmianto, jonka oli laatinut Annan asunnon vuokranantaja. Hän sanoi samoihin aikoihin irti myös asunnon vuokrasopimuksen. Vuokaisäntä totesi suojeluskunnan paikallisesikunnalle pari viikkoa myöhemmin antamassaan lausunnossa asiasta seuraavaa:

443 Pekka Railon painamaton käsikirjoitus *Valkoisten vankina*, s. 208–209.

444 Kirje kirkkoherralle Sortavalan poliisiputkassa 14.4.1918, Anna Albertina Nurmisen akti 3231, VRYO, KA.

Paikallisesikunnan kehoituksesta saan täten kohteliaimmin antaa Anna Nurmisen seuraavat tiedot: Oman kertoman mukaan on Anna Nurminen kuulunut paikkakunnalla Punakaartin johtajiin, agiteerannut Punakaartin hyväksi ja todistettavasti kehoittanut puoluelaisiaan liittymään Punakaartin riveihin. Wesley'n ollessa täällä vangittuna kävi Anna Nurminen hänet Poliisikamarilta vapauttamassa ja saman yönä olivat venäläiset sotamiehet Anna Nurmisen kehoituksesta tuoneet hänen luokseen aseita säilytettäväksi Wesley'n puolustamista varten. Pidän Anna Nurmista yhtenä nykyisen sekasorron aiheuttajista sekä erittäin vaarallisena henkilönä. Sitä paitsi kehoitan kuulustelemaan rouva Härköstä, ja hänen palvelijatarhansa, jotka asuvat Nurmisen kanssa samassa talossa ja on heillä sen tähden ollut tilaisuus yksityiskohtaisesti tutustua epäilyksenalaisen puuhiin.⁴⁴⁵

Annan pidättäjä, suojeluskunnan paikallisesikunnan esikuntapäällikkö Rancken, oli laatinut Annaa koskevan syytekirjelmän, jonka oheen vuokraisännän lausunto oli liitetty. Hän totesi siinä seuraavaa:

Anna Nurminen on myöntänyt pitäneensä luonaan tunnetun Punakaartin aseiden hankkija Weslein, sekä säilyttänyt venäläisten sotilaiden heille tuomia aseita luonaan. Yleisellä paikalla tässä kaupungissa pitänyt räikeitä, hallitusta solvaavia puheita. Käynyt tšekäläiseltä poliisilaitokselta huligaanijoukon kanssa vapauttamassa ylempänä mainitun Weslein. Soimannut tšekäläistä suojeluskuntaa rosvolaitokseksi...Mainitun Weslein majaillessa Nurmisenellä, kierteli kivääri patrulli/punainen/Nurmisen asunnon ympärillä.⁴⁴⁶

Samana päivänä, kun edellä todetut kirjelmät oli laadittu, suoritettiin Annan ensimmäinen kuulustelu. Sen toteutti Sortavalan

445 Juho Paavilaisen lausunto, Anna Albertina Nurmisen akti 3231, VRYO, KA.

446 Esikuntapäällikkö Rancken syytekirjelmä 17.4.1918, Anna Albertina Nurmisen akti 3231, VRYO, KA.

Keskusesikunnan asettama tutkijalautakunta. Tämän puheenjohtajana toimi nimismies J. L. Costiander.

Kuulustelussa käsiteltiin aluksi Annan toimintaa marraskuun suurlakon aikana. Kuulusteltava totesi puhuneensa tältä osin ”lakon lopettajaisissa kauppatorilla, jolloin pyynnöittä nousi kiittämään rautatieläisiä ja yleisöä, ettei ollut tapahtunut rauhattomuuksia, vaikka kansaa olikin provoseerattu.” Kuulustelijoiden esiin ottamaa teatteriesityksen keskeyttämisepisodia Anna selitti toteamalla vaatineensa yleisöä poistumaan ”koska muuten vuota verta, sanoி näin tehneensä joukkojen kiihtymyksen hillitsemiseksi”. Hän vakuutti myös, ettei ollut helmikuun pidättämisen jälkeen poistunut Sortavalasta eikä pitänyt kokouksia kuin yhden, kunnallisvaltuutettujen vaalia varten.

Wesleyn osalta Anna myönsi käyneensä vapauttamassa hänet poliisikamarilta työväen järjestyskaartin avulla. Seuraavaksi yöksi oli asetettu kaartin patrulli asuntoa vartioimaan; sisällä siellä oli kuitenkin ollut vain yksi kivääri. Anna vakuutti kannattavansa voimassa olevaa hallitusta ja kannattavansa Vaasassa olevaa hallitusta, ”vaan jos ”punakaartin hallituksen lait” olisivat voimassa, kannattaisi sitä”. Suojeluskuntalaisten Anna mainitsi esiintyneen sopimattomasti, mihin hän pöytäkirjaan sanatarkasti merkityn maininnan mukaan oli vielä lisännyt, että jos sosialidemokraatit olisivat saaneet aseita aikanaan, niin olot olisivat nyt toiset, eivätkä herrat olisi päässeet valtaan. Heille Anna ennusti ”koston päivän vielä koittavan”.

Kuulustelussa kuultiin todistajina Annan vuokranantajan nimeämiä henkilöitä. Heistä naapurin rouva ilmoitti kuulleensa Annan ”erään kerran talvella, kun oli päästetty pois poliisilaitokselta, alkaneen laulaa lempilauluaan Verituomio” (Gerhardt Hauptmanin näytelmäkappaleesta ”Kankurit”), jonka eräs säkeistö kuuluu: ”Niin, verikoirat ja koirat te, sen hulltiot helvetistä, me kaikki, me teidät kiroamme, me sairahat syvyyksistä”. Todistaja oli saanut sen käsityksen, että laulu oli kohdistettu suojeluskuntalaisiin. Hän kertoi myös Annan laulleen pitkin talvea tätä ja muita sen tapaisia lauluja sekä puhuneen suojeluskuntalaisista halveksivasti nimittäen heitä lahtareiksi, verikoi-

riksi, hurtiksi ja konniksi. Kolme päivää ennen pidätystään Anna oli julistanut, että Suojeluskunnassa ei ole yhtään sivistynyttä miestä, vaan ainoastaan hamppareista kohonneita roikaleita. Hän oli näitä tarkoittaen myös lausunut että, ”nyt ne nauravat, mutta kyllä vielä samalla suulla itkevät, kerran vielä kostetaan.”

Toisena todistajana kuultu naapurin palvelijatar vahvasti emäntänsä lausuman siitä, että Anna oli käyttänyt suojeluskuntalaisista halveksivaa kieltä ja kohdistanut usein näihin vallankumouksellisia lauluja. Tutkijalautakunnan päätökseksi merkittiin todistajien kuulemisen jälkeen seuraavaa:

Koska selville on käynyt, että Anna Nurminen on yllyttänyt kansaa hallitusta vastaan koettaen hankkia venäläisiltä sotilailta aseita alkuun saattamaan vallankumousta, ja kun täysi varmuus on, että Anna Nurminen yhä edelleen jatkaisi yllytystään, niin ehdotetaan, että hänet lähetettäisiin Vaasaan ja tehtäisiin vaaratomaksi.⁴⁴⁷

Vaasaan lähettämistä ei kuitenkaan toteutettu, vaan Anna siirrettiin Kuopioon, jonne hän saapui 26.4.1918. Vankeusaika Sortavalassa kesti näin kolmisen viikkoa. Päätellen kaupungin alue-esikunnan sotatuomarin nimissä annetusta viestistä 21.4.1918, jossa Sortavalan vankilapäällikölle luovutettiin Annaa koskevia asiakirjoja ja määrättiin ne toimitettavaksi pidätetyn ohella Vaasan kaupunkiin, oli Kuopion passitus alkuun tarkoitettu vain Vaasaan siirtämisen välivaiheeksi.⁴⁴⁸

Vankien Kuopion junakuljetuksen tapahtumista kertoo siihen vartijana osallistunut aikalainen, että: ”Vangit yrittivät matkalla heitellä kirjeitä, mutta saatuamme yhden siepatuksi ja kun pidimme tarkkaa vahtia, heittivät he pelinsä.”⁴⁴⁹ Anna ja muut

447 Anna Nurmisen kuulustelupöytäkirja, kansio 2433, Sortavalan suojeluskunta, Vapaussodan arkisto, SA.

448 Sortavalan Alue-esikunnan sotatuomarin lähete, Anna Albertina Nurminen akti 3231, VRYO, KA.

449 Yrjö Hautalan vapaussotakertomus, ote päiväkirjasta, Pikkukokoelma 869:2, SA.

naisvangit sijoitettiin Kuopiossa kasarmialueelle perustetun vankileirin sijaan lääninvankilan tiloihin.

Oltuaan viisi päivää vangittuna Sortavalan putkassa Anna laati Juliukselle kirjeen Kokkolaan. Viestinvaihto puolisoiden välillä toimi jollain tavoin tähän saakka, koska Anna viittasi Juliukselta edellisellä päivänä saapuneeseen kirjeeseen. Se oli päivätty 1.4.1918 ja viipynyt matkallaan viikon verran.

Anna aloitti viestinsä tunteikkaasti sanoilla ”Oma kulta ! Terve ! Kuten jo paperin väristä näet tämä on rakkavuren preivi”. Kirjeen kaksi ensimmäistä lehteä olivat punaisia. Anna selosti alkuun pidättämistään ja vuokraisäntänsä osuutta siihen. Pidättäjä Rancken oli lohduttanut häntä lasten suhteen toteamalla, että vuokraisäntä Paavilainen kyllä toimittaa ne orpokotiin. Onneksi rouvat Pelli ja Koistinen olivat luvanneet ottaa lapset huostaansa ”ettei minun lapsiani jätetä kenenkään juopporatin huorimuksen käsiin, vaan koetetaan niille saada ihmisten turvaa.”

Anna haukkui vuokraisäntänsä sekä suojeluskunnan edustajat asuntonsa laittomasta irtisanomisesta ja tavaroista tyhjentämisestä todeten, että Sortavalassa ei oikeutta saa yksikään sosialidemokraatti eikä mikään selitys tehoa ”noihin verenhimoisiin raukkoihin”. Hän selosti omia mielialojaan ja kohteluaan sanoen, että ”en tiedä miksi minua huvittaa nykyinen tilani. Näen tässä hullunkurista järjettömyyttä, etten halua edes helpotusta asemaani... Tahdon elää kaikki samat kärsimykset kun vankilatoverinikin. Vain paasto on minulla lisälystinä”.

Anna vakuutti olevansa voimakkaampi kuin muut ja kestävänsä kyllä. Hän totesi, että ”nyt tarvitsen entisen voimistelijan voiman ja jänteveyden tarkoin. Mutta siksi olenkin ollut parhaalla huviliviluulellani koko ajan. Toiset ovat surullisia. Minä en ole surullinen. Minun asenteeni puolesta kannattaa vaikka kuolla!” Annan mukaan tutkinnan suhteen ei ollut tapahtunut vielä mitään ”mutta heidän tutkintansa lasken minä kissanhännän kiskomiseksi”. Kirjeen päätteeksi hän totesi:

No niin. Ole vain iloinen Sinäkin rakas. Ehkä kerran vielä voimme koota pirstoutuneen kotimme sirpaleet. Silloin on myös onnemme vieläkin suurempi kuin ennen tätä katastrohvia. Hyvästi armas.

Sano reilut terveiset toimittajajopille ja muillekin tovereille siellä. Kirjoita myös pian jos olet tilaisuudessa.⁴⁵⁰

Kirjeestä välittyy aivan erilainen asenne tapahtumiin, kuin Juliuksen kohdalla. Voisi jopa kuvitella, että hän tunsu kärsimystensä johdosta masokistista mielihyvää. Anna oli halukas ottamaan vastaan samat koettelemukset kuin vankitoverinsakin. Itse hän oli ylimääräisenä lisänä liittännyt niihin vapaaehtoisen paaston. Hän julisti olevansa jopa valmis marttyyrikuolemaan.

Kysymys oli vielä vankeuden alkupäivistä. Annan teksti antaa vaikutelman pitkän odotuksen ja jännityksen purkautumisesta, kun pidätys hänenkin kohdallaan viimein realisoitui. Hän oli henkisesti Juliusta sitkeämpi ja hänellä oli parempi stressinsietokyky. Anna oli tehnyt ennenkin elämässään itsenäisiä ratkaisuja, jotka todistivat hänessä piilevästä uhmakkuudesta ja kyvystä taistella valtaa tai valtavirtaa vastaan. Jatkossa hänen uhmansa ja euforiansa heikkenivät. On oletettavaa, että Annan henkilökohtaisen selviytymishalun ohella hänen asenteeseensa vaikutti halu turvata kahden lapsen tulevaisuus; etenkin sen jälkeen, kun tieto Juliuksen menehtymisestä saavutti Annan. Koska kirje on liitetty hänen omiin tutkinta-asiakirjoihinsa, on ilmeistä, ettei sitä koskaan toimitettu Juliuksen käsiin.

Annassa kehityksessä ollut asennemuutos käy ilmi hänen viestistään Sortavalan kirkkoherralle.⁴⁵¹ Otsikolla ”Kunnioitettu Kirkkoherra” alkaneessa kirjeessä Anna totesi vain yhden keran tavanneensa kirjeen saajan, mutta tapahtuman muisto antoi

450 Kirje Sortavalan poliisiutkassa 10.4.1918, Anna Albertina Nurmisen akti 3231, VRYO, KA.

451 Kirje Sortavalana kirkkoherralle 14.4.1918, Annan Albertina Nurmisen akti 3231, VRYO, KA. Saajan nimi ei käy kirjeestä ilmi, mutta sen on täytynyt olla vuonna 1916 Sortavalan maaseurakunnasta erotetun kaupunkiseurakunnan ensimmäinen kirkkoherra Oskar Fredrik Kanervo. Hän otti tosin tehtävänsä vastaan vasta toukokuussa 1918, mutta oli tullut valituksi virkaansa jo srk:n perustamisvuonna. Kanervo oli toiminut aikaisemmin Sortavalan Diakonissalaitoksen pastorina. Hänen taustansa sopi näin hyvin siihen, että Anna oli valmis nöyrytymään asenteissaan ja lähestymään vastustamiensa voimien edustajaksi kokemansa kirkon johtohenkilöä.

hänelle rohkeuden lähestyä tätä ”sillä olemuksestanne huokuva todellinen inhimillisyys tekee rohkeaksi, luottavaksi”. Anna selosti vangitsemistaan ja olosuhteitaan todeten, että oli ollut kymmenen päivää ehdottomassa paastossa ja se johdosta jo heikentyneensä. Paaston syyksi hän mainitsi vangeille tarjottavan ravinnon, joka ”on paitsi äärimmäisen niukka, myös epäterveellistä ja päästäkseni siitä, että kaikki muut vangit ovat sairastuneet ankaraan vatsatautiin”.

Anna kritisoi vankien asumisolosuhteita, jotka olivat niin epäterveellisiä,

että vain äärimmäinen häilyisyys ja ajattelemattomuus voi sallia eläviä olentoja sullottavan sillä tavoin yhteen”. Yhdelle vangille tarjotettuun koppiin on sijoitettu seitsemän henkeä ja niiden ilma on hirvittävän tukahduttava ”syöpäläisiä onkin sen vuoksi aivan harmaana vanhemmissa vangeissa.

Hän jatkoi toteamalla halunneensa kertoa näistä seikoista sen vuoksi, että ”Te kirkkoherra tahtoisitte kiinnittää jonkun armelimaan ihmisen huomion sotavankiraukkoihin”. Omasta puolestaan Anna mainitsi, ettei hän pelkää kärsimyksiä ja on tahtonut tyhjentää kärsimyksen maljan samaan mittaan asti kuin toisetkin vangittuna olevat onnettomat. Hän palasi vielä vuokraisäntäänsä sekä omaan pidätykseensä ja paheksui sitä, ettei ollut siihen mennessä sanallakaan saanut kuulla syytä siihen. Lopuksi Anna selosti Juliuksen vangitsemista ja tuomitsi loppukaneettinaan koko porvariston toiminnan:

Ainoastaan aatettani en voi muuttaa enkä myydä. Köyhälistö tarvitsee asiansa ajajia kipeämmin kuin ne mahtavat jotka tällä hetkellä rahojensa puolesta ja rahojensa kansaa taistelevat roistoiksi tehtyjä ihmisparkoja vastaan. – Jos ei olisi niin suunnatonta yhteiskunnallista vääryyttä olemassa, ei olisi Suomessa kansalaisotaa. Jos ei gulassimaailma olisi riistänyt kautta maan nälkäisten suusta leipää tai omanvoitonpyynti kätkenyt sitä, ei olisi tapahtunut ryöväyksiä... Veljesvihaa kammoan, mutta vihaa vääryyttä vastaan pidän oikeana.

Koska tämäkin kirje on liitetty Annan tutkinta-asiakirjoihin vaikuttaa siltä, että sitä ei koskaan toimitettu kirkkoherralle. On toki mahdollista, että saaja katsonut aiheelliseksi toimittaa sen tiedoksi suojeluskunnalle.

Annan kirkkoherralle osoittaman viestin sisältö on kaksija-koinen: hän pyysi tältä apua omiin ja tovereittensa kärsimyksiin, mutta syytti samalla papinkin symbolisoimaa maailmaa heidän tuskistaan. Nöyryyttä ja katumusta ei kirjeestä liemmin löydy, pikemminkin epärealistista uhmaa ja taistelunhalua.

Kirjeen lopussa Anna suorastaan kiihtyi näyttäen unohtavan sen, kenelle hän kirjoitti ja missä tarkoituksessa. Työväenliikkeen näkyvänä toimihenkilönä hän koki ilmeisesti velvollisuudekseen esiintyä kaikkien vankitovereittensa nimissä. Vangitsijoiden näkökulmasta on ymmärrettävää, että he olisivat estäneet kirjeen eteenpäin menon sen sisältöön tutustuttuaan. Annan asemaa se vain vaikeutti.

Kuopion sotavankileiri sijaitsi entisen venäläiskasarmien rakennuksissa. Se oli perustettu paikallisten punaisten joukkoantautumisen yhteydessä yhtenä ensimmäisistä suurista leireistä. Puna-kaartin johtoon ja kiivaimpien agitaattoreiden joukkoon lukeutuvat vangit sijoitettiin kuitenkin aluksi kaupungissa sijainneen lääninvankilan tiloihin.

Myös naispuoliset vangit sijoitettiin lääninvankilaan. Heidän osaltaan vankilan johtaja totesi eräässä raportissaan, että: ”he ovat kaikki naisia ja sijoitetut siitä syystä tänne, ettei katsottu soveliaaksi säilyttää lainkaan naisia täkäläisessä vankileirissä”⁴⁵² Kyseisen kaltainen ajattelu oli ilmeisen poikkeuksellista valkoisen vankilahallinnon keskuudessa. Se saanee tässä tapauksensa selityksensä siitä, että kyseinen vankilanjohtaja Lauri A. Miettinen oli vasta 23-vuotias, edellisenä vuonna alemman oikeus-tutkinnon suorittanut kuopiolaisnuorukainen. Hän oli valmis ottamaan huomioon naisvankien erityisaseman. Aikalaismuistelmien mukaan heitä kohdeltiin muutenkin miehiä paremmin.

452 Kuopion lääninvankilan johtajan kirje, Saapuneita virkakirjeitä , Tutkinta-asiain päällikkö, kansio Aa 12, VRYO:n syyttäjästä 1918, KA.

Kuopioon sijoitetusta muutamasta kymmenestä naisvangeista ei vankeuden aikana menehtynyt kukaan.⁴⁵³

Kuopiossa Annaa kuulusteltiin ensimmäisen kerran kesäkuun alussa. Hän kertoi toimineensa Sortavalan sekatyöläisten ammattiosaston rahastonhoitajana ja naisosaston puheenjohtajana. Pöytäkirjaan oli merkitty, että Annan puoliso toimi työväenliikkeen johtajana ja kansanedustajana ja hänen olleen itsekin ehdokkaana eduskuntavaaleissa.

Annan kannalta raskauttavina seikkoina kuulustelussa tuotiin esiin hänen toimintansa Wesley'n vapauttamiseksi sekä teatteri-esityksen estämiseksi. Anna puolustautui sillä, että hän oli vain pyrkinyt osaltaan hillitsemään työväkeä ja estämään väkivaltaisuuksien syntymisen. Hän ei myöskään puolustellut punakaartilaisien tekemiä raiskauksia ja ryöstöjä. Pöytäkirjan mukaan syytetty esiintyy suorasti ja kertoo kaikki vapaasti eikä tahdo mitään salata. Kuulustelussa Anna mainitsi tuomari Pärssisen ja tohtorinrouva Relanderin henkilöiksi, jotka voivat mahdollisesti kertoa hänestä lisää.⁴⁵⁴

Oikeuden puheenjohtaja O. M. Ruuth on merkinnyt pöytäkirjan loppuun lausuntonaan ”Katson, ettei tutkimuksessa ole

453 Kuopion kasarmileirillä oli v:n 1918 kesäkuun puolivälissä 2.639 vankia. Sen vankikuolleisuus 17,7 % ylitti maan leirien keskimääräisen kuolleisuusluvun. Eräs punaisten johtohenkilö kuvaa olosuhteiden eroja seuraavasti: ”Kun sellaisista oloista pääsi vankilan yksityiskoppiin, se tuntui melkein autuaalliselta ja heräsi ajatus, että täällähän elelee vaikka pitempään”; Ampuja 1947.

454 Anna tarkoitti ilmeisesti sortavalalaista varatuomari, jääkäri ja kalterijääkäri Armas Pärssistä, joka toimi punavankien kuulustelijana, nimitettiin vuoden 1918 lokakuussa kaupungin nimismieheksi ja siirtyi sittemmin asianajajaksi. Tohtorinrouva Relanderilla hän tarkoitti Sortavalan seminaarin johtaja Karl Relanderin puolisoa. Hänen nimeämisenä oli mielekästä, sillä tohtori Relanderin karkotus Siperiaan ja hänen paluunsa vallankumouksen jälkeen olivat saaneet laajaa valtakunnallista huomiota. Relanderien poika osallistui jääkärikoulutukseen Saksassa. Nimien pelkkä mainitseminen oli jo sinänsä puoltolause, mutta saattoi olla Annan tapauksessa myös kaksiteräinen miekka. Tämäkin osoittaa sen miten huonosti Anna kykeni arvioimaan tilanteen ja oman asemansa. Lähteet eivät kerro kääntyvätkö kuulustelijat koskaan henkilöiden puoleen.

ilmennyt mitään raskauttavaa syytettyä kohtaan, jonka vuoksi ehdotan, että hänet vapautettaisiin”. Tekstistä on vedetty yli sanat ”Sortavalan esikuntaa kuultua”.⁴⁵⁵

Ehdotusta Annan vapauttamisesta voidaan pitää yllättävänä. Sota oli jo tuolloin päättynyt, mutta kuolemanrangaistuksia toteutettiin edelleen. Valtiorikosoikeuksien toiminta oli vasta alullaan. Kuopion näkökulmasta Sortavala oli kaukana ja sen sotaa edeltäneet, vähäisiksi jääneet tapahtumat olivat taistelujen varjossa menettäneet ajankohtaisuutensa ja kuohuttavuutensa. Vapauttamista ei kuitenkaan pantu toimeen Sortavalasta tulleen lausunnon johdosta. Mikäli vapautusehdotus on tullut Annan tietoon, on vankeuden jatkumisella täytynyt olla häneen myöhemmin masentava vaikutus; edessä saattoi olla paljon pahempaakin.

Sortavalan suojeluskunnan esikunta antoi Annasta lausuntonsa runsas viikko Kuopion kuulustelujen jälkeen. Pöytäkirjan muotoon laaditussa asiakirjassa todettiin, että se oli tehty ”Päämajan tutkintoasiain tuomarin” pyynnöstä. Kokouksen puheenjohtajana toimi Annan pidättäjä vänrikki Rancken. Annaa asiakirjassa kuvattiin seuraavaan tapaan: ”Kiivas, työteliäs agitaattori ja suuri yllyttäjä. Työskennellyt yksinomaan Työväen puhujana ja torikokousten räyhääjänä, jossa viimeksi olivat ryssän sotilaatkin mukana. Työnantajansa ”työläiset” antavat hänestä kiitettävän lausunnon”. Lausunnon lopussa esitettiin, kuten Annan passitukseksikin, että kyseinen henkilö on tehtävä vaarattomaksi.⁴⁵⁶

Annan asian tutkinnan Kuopiossa suoritti Valtiorikosoikeuden 12. osasto. Syyttäjä vaati Annalle kuolemanrangaistusta vedoten suojeluskunnan lausuntoon. Vaatimuksensa muina perusteina hän totesi Annaa koskevasta tutkinta-aineistosta käyvän ilmi, että tämä on toiminut jo pitemmän aikaa julkisena yllyttäjänä niin

455 Kuulustelupöytäkirja Kuopiossa 1.6.1918, Anna Albertina Nurmisen akti 3231, VRYO, KA. Tässäkin tapauksessa asia on mahdollista panna puheenjohtajan nuoruuden piikkiin; O. M. Ruuth oli tuolloin 26-vuotias ja v. 1916 oikeustutkinnon suorittanut kuopiolainen.

456 Sortavalan suojeluskunnan esikunnan pöytäkirja 11.6.1918, Anna Albertina Nurmisen akti 3231, VRYO, KA.

maanpetokseen kuin valtiopetokseen ja muutenkin aktiivisesti ottanut osaa vallankumoukselliseen toimintaan.

Pöytäkirjaan merkittiin, että Anna ”uudistaa kertomuksensa ja jättää kirjallisesti selvityksensä sekä kiistää milloinkaan kiihottaneensa mihinkään pahaan”. Hän esiintyi istunnossa ilman avustajaa. Anna oli ilmeisesti saanut etukäteen tiedon tulevasta syytteestään tai osannut arvioida sen sisällön, koska luovutti oikeudelle istunnon päätteeksi kirjallisen puolustuslausunnon.

Lausunto sisälsi seitsemän numeroitua kohtaa. Aluksi Anna puolustautui Wesleyyn vapauttamisasiassa painottamalla erityisesti, että tätä

ei ollut vanginnut poliisikunta vaan silloin vielä hallituksen sotajoukoksi julistamaton suojeluskunta. Wesley oli kolme vuorokautta Sortavalassa vapautuksensa jälkeen ilman että häntä yritettiin vangita uudelleen. Vapautumisen hetkellä ei ollut poliisikamarilla enää Suojeluskuntalaisia. Vapautuksen jälkeen luovuttivat poliisit Wesleyyn rullarevolverin takaisin, joten siis eivät hekään nähtävästi silloin pitäneet häntä vaarallisena.

Anna totesi myös, että Wesley oli palauttanut hänen asuntoonsa tuodun aseensa jonkun mieshenkilön kautta sotamiehille pari päivää sen jälkeen, kun oli palannut Joensuuhun. Hän painotti, että ”allekirjoittanut ei pitänyt rohkeuden merkinä sellaista aseistautumista ja tästä huomauttaen. Wesley piilotti kiväärin, etteivät lapset saisi asetta käsiinsä – oman huoneeni sängyn alle... Riitelin Wesleylle sen vuoksi, että ase tuotiin minun huoneistooni”.

Anna kielsi yllyttäneensä ketään valtiopetokseen ja uudisti aikaisemman kantansa siitä, että teatteriesityksen keskeyttäminen oli johtunut pelkästään halusta estää väkivallan purkautuminen. Laulujaan hän puolusteli sillä, että ”ne ovat tuttuja jokaiselle kärsineitten elämää tuntevalle ihmiselle”. Lopuksi Anna toi vielä esiin sen, että hänen pidättäjänsä Rancken, vuokraisäntänsä Paavilainen ja naapurinsa rouva Härkönen ovat hänen vihamie-

hiään ja ”heidän lausuntonsa ovat ymmärrettävät siltä kannalta katsottuna”.⁴⁵⁷

Valtiorikosoikeuden 12. osasto antoi Annaa koskevan tuomiionsa vielä saman päivänä, kun häntä oli sen edessä kuultu. Päätös kuului seuraavasti:

Valtiorikosoikeus on tutkinut tämän asian ja katsoo siinä selvityksi, että vastaaja Anna Albertina Nurminen on silloin kun punakaartilaiset valmistelivat aseellista kapinaa Suomen laillista hallitusta vastaan sekä sittemmin itse kapinan aikana neuvoilansa ja kehotuksillansa kapinallisten valtiorikosta edistänyt ja ottanut osaa vallankumoukselliseen toimintaan, minkä vuoksi Valtiorikosoikeus nojautuen Rikoslain 11.2 m.3 ja 11:6 sekä 5:3 harkitsee oikeaksi tuomita vastaajan avunannosta valtiopetokseen pidettäväksi kuusi (6) vuotta kuritushuoneessa ja olemaan kahdeksan (8) vuotta kansalaisluottamusta vailla.⁴⁵⁸

Valtiorikosoikeuksissa tutkituista tuomittiin kuolemaan kaikkiaan 555 henkeä, mutta kaikkia tuomioista ei kuitenkaan pantu toimeen.. Syytettyinä maan eri puolilla toimineissa oikeuksissa oli kaikkiaan 75.575 henkilöä, joista tuomion sai 67.788. Rangaistuksista 5,9 % oli naisia. Kuopion valtiorikosoikeuden osastot tuomitsivat eriasteisiin rangaistuksiin 2.274 punavankia, joista naisia oli 19.⁴⁵⁹

Annan onneksi hänen pidätyksensä ja tutkintansa olivat venyneet niin pitkälle, että kiihkein vaihe punavankien rankaisemisessa ja teloittamisessa oli ohi. Sota oli varsinaisesti päättynyt. Hänen tuomiotaan voidaan silti pitää varsinkin naiseen kohdistuneena keskimääräistä ankarampana. Vankikuolemien pääasialliseksi syyksi oli kesän edetessä muodostunut heikko ravintoti-

457 Pöytäkirja Valtiorikosoikeuden 12. osaston istunnosta Kuopiossa 12.7.1918, Anna Albertina Nurmisen akti 3231, VRYO, KA.

458 Valtiorikosoikeuden 12. osaston päätös 12.7.1918, Anna Albertina Nurmisen akti 3231, VRYO, KA.

459 Soikkanen 1969, s. 311 ja Eerola & Eerola 1998, s. 118.

lanne. Kuopion läänin alueella surmattiin silti heinäkuun aikana-kin vielä joitain punaisia.

Saatuaan tiedon tuomiostaan Anna jatkoi oikeustaisteluaan ilmeisen määrätietoisesti. Jo seuraavana päivänä tuomion julistamisesta hän laati valituskirjelmän Valtiorikosylioikeudelle pyytäen armahdusta ja vapautusta tai ainakin ehdonalaiseen vankeuteen päästämistä taikka rangaistuksen kohtuullistamista.⁴⁶⁰

Annan valituksessa korostuu se, että hän selitti oman tilanteensa ja epäonnensa vihamiehiksi mainitsemiensa ihmisten perättömistä syyteistä, eikä omasta toiminnastaan aiheutuneeksi. Hän on tässä mielessä sokea menneisyyden toiminnalleen, eikä kyennyt tunnistamaan ristiriitaa sen ja vallitsevan valkoisen totuuden välillä. Saattaa olla, että valituskirjeen ”sisällyksettömyys” johtui siitäkin, että kuolemanrangaistuksen uhka oli joka tapauksessa poistunut, eikä Anna jaksanut enää keskittyä tuomionsa lieventämisen perusteluihin. Valtiorikosylioikeus ei kajonnut tuomion sisältöön.⁴⁶¹

Kuopion sotavankileiri lakkautettiin vuoden 1918 syyskuun vankileiriudistuksen yhteydessä. Sen vangit siirrettiin pääosin Lahteen ja Hämeenlinnaan. Armeija tarvitsi erityisesti Itä-Suomen venäläisiltä jääneitä varuskuntia omiin tarpeisiinsa. Naisvangit oli vuoden 1918 kesästä pyritty keskittämään koko maassa Hämeenlinnaan ja Santahaminaan. Tämä ei kuitenkaan toteutunut kaikkien kohdalla ja Anna sai viettää vankeusaikansa lopun joulukuussa toteutuneeseen ehdonalaiseen siirtymiseen saakka Kuopion lääninvankilassa.⁴⁶²

460 Tähän Anna sai oletettavasti apua vankilan kansialta, sillä muista dokumenteista poiketen valitus on laadittu siististi konekirjoitettuna. Sen jätti asiakirjaan tehdyn merkinnän mukaan Valtiorikosoikeudelle 18.7.1918 lääninvankilan vt. johtaja Lauri A. Miettinen. Sieltä kirjelmä toimitettiin 22.7.1918 Valtiorikosylioikeuden kirjaamoon.

461 Kirje Valtiorikosylioikeudelle 13.7.1918, Anna Albertina Nurmisen akti 3231, VRYO, KA.

462 Anna Albertina Nurmisen kortti, Vankikortistot Bb 34 (Nikko-Nurminen Otto), Vuoden 1918 leirit, Sotavankilaitos, KA ja Kasarmin vankilan kappallisten vankiluettelo 1918 240–2600 sekä Kuopion vangit Eb 6, Vankiluettelot 1401–3523 Bb 2 kirja XIII, Kuopion sotavankileiri, Sotavankilai-

Poikkeusoloissa kiireellä perustettu Sotavankilaitos siirtyi 15.9.1918 Senaatin oikeustoimikunnan alaisuuteen ”siviilivankeinhoitolaitokseen” yhdistettynä. Samalla vankileirit muuttuivat pakkotyölaitoksiksi. Jäljellä oli vielä yhdeksän vankileiriä, joissa säilytettiin. 23.000 punavankia. Ensimmäinen armahduskierros näiden vapauttamiseksi toteutettiin lokakuun lopussa. Tällöin vapautteen laskettiin ne, joiden tuomion pituus oli enintään neljä vuotta. Toimenpide koski noin 10.000 vankia. Vapauttamisen seuraava vaihe toteutui 7.12.1918, jolloin ehdonalaiseen pääsy ulotettiin koskemaan kaikkia enintään kuuden vuoden vapausrangaistuksen saaneita. Tähän noin 6.500 vangin joukkoon lukeutui myös Anna.⁴⁶³

tos, KA. Koska valtaosa naisvangeista sai ehdollisen tuomion ja lopuistakin iso osa vapautui lokakuun armahduskierroksella, ei Kuopion lääninvankilaan jäänyt loppuajaksi enää kovinkaan monta naisvankia.

463 Paavolainen 1971, s. 310 -311.

7. Punainen leski

7.1 Uuden elämän alku

Vapauduttuaan Kuopiosta Anna palasi Sortavalaan.⁴⁶⁴ On todennäköistä, että tieto Juliuksen kuolemasta saavutti Annan hyvissä ajoin ennen hänen oman vankeusaikansa päättymistä. Siellä 9- ja 7-vuotiaat pojat olivat viettäneet vankeusajan kahden tutun rouvasihmisen hoidossa. Myös lapset olivat joutuneet kokemaan ajan ankaruuden. Aikaisempi asunto ei ollut enää perheen käytettävissä, joten Annan oli käännyttävä aatetovereittensa puoleen olosuhteittensa järjestämiseksi. Sota ei ollut johtanut Sortavalassa laajoihin pidätyksiin ja heitä sentään löytyi, nyt tosin kahteen leiriin jakautuneena. Moni oli myös luopunut aatteestaan.

Työväenliikkeen toiminnan on kuvattu muodostuneen sisällissodan jälkeen erityisen vaikeaksi Karjalassa, sillä rajaseudulla vallitsi sotatila. Työväestön nousussa nähtiin liittolaisuuden kehittymisen mahdollisuus bolsevistiseen Venäjään. Näin muun yhteiskunnan asenne liikkeeseen oli alueella vihamielinen ja varuillaan oleva, myös pelokkaaksi kuvattu. Työväenliikkeen piirissä kohosivat tässä asetelmassa esiin uudet henkilöt. He korvasivat kuolleet, maasta paenneet, vankilassa istuvat tai kansalaisluottamuksensa menettäneet vanhan kaartin edustajat. Heidän mukanaan toimintaan tulivat mukaan monia, joilla ei ollut siinä aikaisempaa asemaa.⁴⁶⁵

Aseellista toimintaa vastustaneiden sosialidemokraattien näkyvin edustaja Sortavalassa oli ollut lehtiosuuskunnan hal-

464 Sortavalan kaupungin valtiorikosoiikeuden tuomitsemat ja ehdonalaiseen vapauteen lasketut v. 1918, Luettelo ehdonalaisessa vapaudessa olevista valtiorikosvangeista 1918, Kansio Ee 2, Kanslia, Vankeinhoitohallitus, KS.

465 Soikkanen 1970, s. 346–348.

lituksen puheenjohtaja, varatuomari Anton Kotonen. Hän oli käynyt tammikuussa 1918 Juliuksen kanssa *Kansa*-lehden palkoilla niin vahvoja henkilökohtaisia sävyjä saaneen kiistelyn, että Railo oli lehden vt. päätoimittajana katsonut aiheelliseksi katkaista sanasodan vedoten sen toimitukselle haitalliseen ja lukijakunnalle ikäväksi käyneeseen luonteeseen. Kotonen oli myös vangittu joksikin aikaa ja passitettu Seinäjoelle, mutta vapautettu ilman tuomiota. Vuonna 1919 hänet vielä karkotettiin Sortavalasta kolmeksi kuukaudeksi lähinnä asevelvollisuuden vastustamista koskeneen toimintansa johdosta.⁴⁶⁶

Lehtiosuuskunnan toimintaa oli haitannut se, että sen kanslian tiloihin oli sijoitettu joksikin aikaa paikkakunnalla toimineen sotilasyksikön taloustoimisto. Tilojen käyttäjälle esitettyä laskua niiden vuokrasta ei koskaan maksettu. Osuuskunnan omaisuus haettiin heinäkuussa 1918 kaiken lisäksi myymis- ja hukkaamiskieltoon. Oikeus määräsi tämän valvojaksi suojeluskunnan esikuntapäällikkö Ranckenin. Anton Kotonen laati Valtioneuvostolle anomuksen päätöksen peruuttamiseksi ja kävi Helsingissä ministerin luona selvittelemässä ratkaisun viipymistä. Vuoden 1919 tammikuussa Valtioneuvosto peruutti takavarikon ja osuuskuunta sai näin omaisuutensa täyteen hallintaansa. *Kansan Voimaksi* nimetyn uuden lehden näytenumero ilmestyi 8.2.1919 ja sitä ryhdyttiin julkaisemaan säännöllisesti kolme kertaa viikossa.⁴⁶⁷

Sortavalan ensimmäiset sosialidemokraattisen kunnallijärjestön kokoukset järjestettiin jo joulukuussa 1918. Seuraavana keväänä ammattiosastot ja työväenyhdistykset käynnistivät toimintansa ja piirijärjestön toimintaa ryhdyttiin elvyttämään. Vuoden 1919 heinäkuussa saatiin käyttöön työväentalo ja muu takavarikoitu omaisuus. Jo samana vuonna perustettiin yhtiö nimeltä Työväen Keskus Oy. Sen osakkeita markkinoitiin liikkeen paikallisyjärjestöille. Yhtiö hankki joulukuussa omistukseensa entisen

466 Elsinen 1981, s. 103–108.

467 Toimintakertomus 1.3.1917–23.3.1919, Karjalan Työväen Sanomalehti-, Kirjapaino- ja Kirjansitomo-osuuskuunta, Kansio C 2 (luetteloinaton kansio), TA.

oluttehtaan kiinteistön, jonne kunnostettiin uudet toimitilat juhlasaleineen ja rantasaunoineen. Työväenliikkeen toiminnan elpymiselle tyypilliseksi piirteeksi Sortavalassa on kuvattu sitä, että innokkuus järjestöisiin toimiin ja tilaisuuksiin oli poikkeuksellisen vähäistä. Sen sijaan vuosi 1919 oli painajaisten päätyttyä työväenjärjestöissäkin korostuneesti huvittelun aikaa.⁴⁶⁸

Anna palasi Sortavalaan leskenä, joka jakoi kohtalonsa lukuisan naisjoukon kanssa. Hänellä oli tukenaan aatetovereittensa myötätunto ja voimanaan kahden orvoksi jääneen pojan elämäolosuhteiden turvaaminen. Poliittiseen toimintaan hän näyttää liittyneen saman tien Sortavalaan saavuttuaan. Melko pian myös huvielämään, sillä kun kaupungin sos.dem. naisosasto järjesti vuoden 1919 maaliskuun lopulla iltamat, todettiin niiden yhteydessä esitetyn näytelmän ”Wastanaineiden wastukset” arvostelussa seuraavaa: ”Erikoisesti mainittakoon rwa Nurminen Kärkkäänä ja hra Lietola Robergina, jotka olivat enemmän kuin paikallaan mainituissa osissa.”⁴⁶⁹

Sosialidemokraattinen puolue järjesti ylimääräisen puoluekokouksen Helsingissä vuoden 1918 joulukuussa. Karjalasta sinne lähettivät edustajansa 12 paikkakunnan järjestöt. Nämä olivat Viipuria lukuun ottamatta alun perin valkoisten puolelle jääneitä, joissa toiminnan järjestäminen oli muita helpompaa. Mukana

468 Eeva Karttusen työväenliikettä koskeva julkaisematon luku Sortavalan historiaan, Sortavalan Ty, Kansio H 2, TA. Vastaavan esimerkin sotaan seuranneesta uudelleen orientoitumisesta tarjoaa maan johtavassa paikallisorganisaatiossa, Helsingin Työväenyhdistyksessä tapahtunut kehitys, joka kiteytyy sen historiikin väliotsikossa ”Yhdistys jättänyt politiikoinen”. Liikkeen hajoamisen jälkeen 1920-luvun alkuvuosina HTY keskittyi taloudellisen toimintansa laajentamiseen ja perusti Mustikkamaan kansanpuiston ravintoloihin, tanssilavoihin ja ulkoilmateattereihin. Elannon kieläytyttyä myöntämästä sille riittävää provisiota leivän myynnistä perustettiin oma leipomo tyydyttämään ravintoloiden lisääntyneitä tarpeita sekä avattiin työväentaloa vastapäätä leipä- ja maitomyymälä. Myös virvoitusjuomatehtaan perustamista puuhattiin. Hankittiin kiinteistöjä, rakennettiin uusia tiloja ja investoitiin. Vuonna 1922 yhdistyksen palveluksessa oli 72 palkattua henkilöä, sen omaisuuden arvoksi arvioitiin 6–7 miljoonaa markkaa ja jäsenmaksutulo oli 107.000 mk.

469 *Kansan Voima* 27.3.1919; ”Sortavalan sos.dem. naisosasto”.

olivat myös Sortavalan edustajat keulahahmonaan Anton Kotonen. Hän toimi yhtenä tilaisuuden puheenjohtajista. Kokouksessa liikkeen nousulle pantiin vauhtia perustamalla väliaikaiset piiritoimikunnat. Näiden kiireisimpänä toimenpiteenä oli valmistautuminen vuoden 1919 alussa pidettäviin kunnallisvaaleihin ja maaliskuussa järjestettäviin eduskuntavaaleihin. Viipurin läänin itäisen piiritoimikunnan jäseniksi nimitettiin viisi henkeä, joukossaan Kotonen ja lehtiosuuskunnan taloudenhoitaja Kapanen.⁴⁷⁰

Annan nimi nousi vuoden 1919 alussa hieman yllättävällä tavalla esiin Viipurin läänin itäisen sos.dem. vaalipiirin piirisihteeriehdokkaana. Nimimerkki ”A.H” esitti tuolloin viipurilaisessa työväenlehdessä julistuksen omaisen artikkelin otsikolla ”Viipurin l. it. Vaalipiirin sos.dem. Kunnallisjärjestöille, työväenyhdistyksille ja puoluetovereille.” Hän selosti siinä joulukuussa järjestetyn puoluekokouksen päätöksiä väliaikaisen piiritoimikunnan nimeämiseksi ja perusteli päätöstä Sortavalan valinnasta piirin kotipaikaksi. Juttunsa loppuosassa hän totesi vielä seuraavaa:

Samalla rohkenen puolestani ehdottaa väliaikaiseksi piirisihteeriksi ja toimitsijaksi rouva Anna Nurmisen Sortavalasta, sillä hänellä on sekä kokemusta että tarvittavaa tarmoa hoitaa tuo tehtävä. Anna Nurminen on aikoinaan Viipurin läänin Läntisen Vaalipiirikanslian hoitajana ja vt. piirisihteerinä toiminut tavalla, että hänelle voidaan antaa täysi luottamus ja ollen entinen eduskuntaehdokkaamme antaa se puolestaan riittävää tukea ehdotukselleni.⁴⁷¹

Nimimerkin kirjainyhdistelmä ei viittaa kenenkään Viipurin läänin itäisessä piirissä näkyvässä asemassa toimineen nimeen. Artikkelin tyyli ja sisältö antavat sen sijaan perustellun syyn olettaa, että kirjoituksen laatijana olisi toiminut sortavalalainen

470 Pöytäkirja puolueen ylimääräisestä puoluekokouksesta Helsingissä 27. –29.12.1918, Sos.dem. puolueen pöytäkirjat 1918, TA.

471 *Kansan Työ* 2.1.1919; otsikko tekstissä.

johtohahmo Anton Kotonen. Viipurilaislehden latoja oli lukenut huolimattomasti hänen käsinkirjoitettua tekstiään ja valinnut K:n tilalle sitä muistuttavan H:n. Kirjoituksen loppu sopii myös hyvin Kotosen tyyliin: ”Rehellisin keinoin, puhtailla aseilla, parlamentaarista tietä porvaristoa vastaan, valloittamaan takaisin menetettyjä oikeuksiamme velvoittaa työväenluokkamme kärsimykset, viell’ uusi päivä kaikki muuttaa.”⁴⁷²

Kirjoitus oli laadittu kolme viikko Annan vapautumisen jälkeen. Kotosen laatimaksi se on muuten looginen paitsi siinä suhteessa, että Julius ja hän olivat olleet sodan puhkeamisen tienoilla jyrkästi eri mieltä liikkeen toimintatavoista. On luonnollista olettaa, että tämä heijastuisi parlamentaarisen linjan omaksuneen Kotosen suhtautumisessa myös Annaan. Lienee kuitenkin niin, että kirjoittajan lähtökohdat olivat pääasiallisesti pragmaattisia; piirin toiminta piti saada jaloilleen ja kukapa olisi ollut parempi sitä käynnistämään, kun näissä toimissa monien vuosien ajan kouliintunut Anna. Merkityksensä saattoi olla myös sillä, että Kotonen halusi hyvittää leskelle osan menetyksen ankaruudesta ja rakentaa sovintoa. Tuskinpa hän kuitenkaan teki ehdotustaan Annan tietämättä.⁴⁷³

Huolimatta saamastaan tuesta Annan nimitys piirisihteeriksi ei toteutunut. Piiritoimikunta valitsi tehtävän väliaikaiseksi hoitajaksi Jussi Rapon. Hänestä leivottiin samalla piirin rahastonhoi-

472 Kirjainyhdistelmästä mieleen tuleva Anton Huotari, myöhempi *Kansan Työn* toimittaja ja *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittaja, istui tuolloin vankilassa ja vapautui sieltä v. 1922.

473 Väinö Tanner toimi 1910-luvulla jonkin aikaa avustajana Kotosen asianajotoimistossa Sortavalassa ja kuvaa esimiästään seuraavasti: ”Kotonen sen sijaan ei ollut rauhallinen luonteeltaan. Olen harvoin tavannut niin kiihvasta, voipa melkein sanoa kiukkuista miestä. Seuramiehenä hän kyllä oli vilkas ja hauska, mutta työtoverina vaikea, melkein rasittava, koska hänen temperamenttinsa milloin tahansa saattoi ryöpsähtää yli äyräittänsä. ja se, mitä hänellä apulaiselleen oli sanottavana, ei aina ollut lempeintä laatua; hän voi äyskiä ja heitellä tuittupäisiä huomautuksiaan. Mikään pedagogi hän ei siis ollut aloittelevalle miehelle. Mutta toiselta puolen hänen otteensa ammatissaan olivat tarkkaan harkittuja.”: Tanner 1949/2, s. 413. Ehkäpä Annan nimen esiin nostaminen liittyi tässä tapauksessa enemmän impulsiivisuuteen kuin harkintaan.

taja. Siihen, että valinta ei lopulta kohdistunut Annaan, saattoi olla syynä hänen menetetty kansalaisluottamuksensa ja ehdon-alaisuutensa. Lainoppineen Kotosen on täytynt mieltää niiden rajoittava merkitys piirisihteerin vastuullisen aseman näkökulmasta. Rapo ei esiintynyt kapinan johdosta tuomittujen joukossa ja oli täten toimivaltainen. Hänen tehtävänsä piirisihteerinä jäi kuitenkin siinä vaiheessa lyhytaikaiseksi.⁴⁷⁴

Viipurin läänin itäisen vaalipiirin ensimmäinen sodan jälkeinen piirikokous järjestettiin Sortavalassa 12.1.1919. Kokouksessa oli edustettuna 14 järjestöä 19 edustajan välityksellä. Organisaation rakentamisella oli kiire, sillä eduskuntavaalit lähestyivät. Valitsijayhdistysten paperien piti olla kunnossa tammikuun loppuun mennessä, jotta vaaleihin voitaisiin osallistua. Niinpä piiritoimikunta joutui rikkomaan puolueen sääntöjä valmistelujen toteuttamisessa. Kolmessa viikossa nimitettiin ehdokkaat, rakennettiin vaaliorganisaatio ja hankittiin varat kampanjan läpiviemiseksi.⁴⁷⁵

Varsin pikaisesti jouduttiin piirille valitsemaan jo uusi sihteeriksi. Vaalipiirin keskuslautakunta kokoontui vuoden 1919 alkupäivinä eduskunnasta lähetetyn kirjeen perusteella käsittelemään piirin kolmen sodan aikana kuolleen kansanedustajan paikkojen täyttämistä heidän varamiehillään. Tämän ja eri virastoilta hankimiansa tietojen perusteella lautakunta päätyi luovuttamaan edustajan valtakirjan edesmenneen Julius Nurmisen jälkeen asioitsija Jussi Rapolle.⁴⁷⁶ Hänen tilalleen piirisihteerin tehtävän väliaikaiseksi hoitajaksi nimitettiin myös kansalaisluottamusta nauttiva taloudenhoitaja Kapanen.

474 Sortavalan mlk:sta kotoisin ollut Rapo oli syntynyt 1878 ja alkuperäiseltä ammatiltaan nahkuri. Hän toimi myöhemmin mm. sanomalehden toimittajana, kunnankirjurina ja asioitsijana. Rapo oli Eduskunnan varajäsen v. 1918 ja nimitettiin sen varsinaiseksi jäseneksi 17.1.1919 Julius Nurmisen tilalle. Hän toimi kansanedustajana myös vuosina 1932 ja 1936–38 sekä valittiin viidesti presidentin valitsijamieheksi.

475 *Kansan Työ* 7.1.1919; Puolueriennot, ”Kiireellinen huomautus” ja 16.1. 1919; ”Viipurin läänin it. vaalipiirin väliaikainen sos.dem. piirikokous”.

476 *Kansan Työ* 4.1.1919; Päivän uutiset, ”Jäännöseduskuntaa täydennetään”.

Vuoden 1919 huhtikuussa Sortavalan sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö valitsi ehdokkaansa uuteen piiritoimikuntaan ja yhdeksi heistä nimettiin Anna. Tehtävä varmistui Sortavalassa pidetyssä varsinaisessa piirikokouksessa, jossa samalla päätettiin siirtää itäisen piirin piiritoimisto Ensoon.⁴⁷⁷ Myöhemmin kunnallisjärjestö nimesi myös puoluekokousehdokkaansa, jolloin naisosasto ehdotti tehtävään Annaa. Tämän äänestyksen hän hävisi äänestyksen vähiten kannatusta saaneena.⁴⁷⁸

Huhtikuun piirikokoukselle olot välittyivät vielä niin epävarmoina, että Kotonen totesi avauspuheessaan toimintasuunnitelman laatimisen mahdottomaksi tänä aikana, ”jolloin kaikki maailman kansat ovat käymistilassa, eikä tiedä tänään mitä huomenna tapahtuu”. Järjestötoiminta oli kuitenkin elpynyt siksi hyvin, että piirijärjestöön oli liittynyt 43 yhdistystä, joissa oli 817 jäsentä. Kokous lausui huolensa rajaseudulla vallitsevasta epävarmuudesta ja sekavasta poliittisesta tilanteesta sekä kehotti puolueen eduskuntaryhmää tekemään kaikkensa kaikenlaista ulkopoliittista seikkailupolitiikkaa koskevan tuhoisan toiminnan estämiseksi. Tällä tarkoitettiin Vienan, Aunuksen ja muiden vapautusretkien ylläpitämää väliaikaistilaa.⁴⁷⁹

Piirin sisällä vellovat linjariidat ilmenivät kokouksessa kaikkein kiivaimpina piirilehtien valinnan yhteydessä. Viipurilaista *Kansan Työtä* veti tuolloin päätoimittajana Tammissaaresta loppuvuotena 1918 vapautunut Pekka Railo. Hänen lehtensä linjaa arvosteltiin ”ankarin kourin”. Jotkut puhujat katsoivat eräiden lehden kirjoitusten olleen ”sos. dem. vastaisia ja varsinkin vaalien edellä menettely huonoa.” Railo vakuutti kokoukselle lehden toimistustavan muuttuneen. *Kansan Työ* valittiin itäisen piirin toiseksi äänenkannattajaksi sillä ehdolla, että piiritoimikunta seuraa

477 *Kansan Voima* 17.4.1919 ; ”Sos. dem. vaalipiirikokouksen kokoontumisesta” ja 24.4.1919; ”Viipurin l. it. vaalipiirin sosialidemokraattinen piirikokous”.

478 Pöytäkirja 22.4.1919, Pöytäkirjoja 1902- 21, Kansio C 1, Sortavalan sos. dem. kunnallisjärjestö, TA.

479 Viipurin läänin itäinen sos. dem. piiri 25-vuotias, katsaus toimintaan aikana 1906–1931, s. 52–55, Viipurin läänin itäinen sos. dem. piiri, kansio H 2, TA.

tiukasti sen toimitustapaa. Sortavalalaisen *Kansan Voiman* valinta toiseksi piirilehdeksi ei sen sijaan aiheuttanut keskustelua.⁴⁸⁰

Episodin taustalla vaikuttivat vanhat henkilöstiriidat kapinaa edeltäneeltä ajalta, jolloin Railo oli toimittanut lehteä Sortavalassa. Sen yhtenä tekijänä voidaan aatteellisten näkemyserojen ohella pitää myös kilpailua markkinoista. *Kansan Voima* ja *Kansan Työ* kisasivat lukijoista erityisesti itäisen piirin eteläosissa, jossa viipurilaisjulkaisun tilaaminen saattoi olla luontevampaa kuin sortavalalaislehden. Molempien talous oli tiukalla. Itäisen piirin pääpaikan siirtyminen Ensoon heijastui myös asetelmaan.

Työväenjärjestöt viettivät vuoden 1919 vappua Sortavalassa näyttävin menoin. Se herätti ärtymystä vastustajien piirissä. Tämä purkautui ase kädessä tapahtuneena lippujen, airutnauhojen ja rintamerkkien repimisenä sekä uhkailuna. Jännitteet saivat aikaan sen, että osa työväen edustajista jäi saapumatta tilaisuuteen tai seurasi menoja sivusta. Paikallisen työväenlehden mukaan poliisit tyytyivät tarkkailemaan tilannetta eikä viranomainen puuttunut ”sotilasmielisiin pukuihin puettujen, Pohjan pojiksi nimettyjen” häiriköiden toimintaan. Vapunpäivän iltana Sortavalan kaupungintalolla järjestettiin kunnallistoimikunnan iltaamat, joiden ohjelmassa oli kaikesta huolimatta näytelmä ”Pohjalaisia”. Annan siinä esittämä Kaisan rooli oli lehtiselostuksen mukaan ollut ”paikallaan”.⁴⁸¹

Anna oli vankilasta palattuaan onnistunut pian vakiinnuttamaan asemansa Sortavalan ja Viipurin läänin itäisen vaalipiirin nimekkäänä sosialidemokraattisena naispoliitikkona. Hänelle tarjoutui luottamustehtäviä, mutta ei työtä. Kun Viipurin läänin läntinen vaalipiiri julisti syyskuussa 1919 piiritoimistonsa kanslistin toimen haettavaksi, näki Anna siinä tilaisuutensa. Piiritoimikunta nimitti hänet kymmenen hakijan joukosta tehtävään lokakuun puolivälistä alkaen.⁴⁸²

480 Viipurin läänin itäinen sos.dem. piiri 25-vuotias, katsaus toimintaan aikana 1906–31, s. 52–55, Viipurin läänin itäinen sos.dem. piiri, kansio H 2, TA.

481 *Kansan Voima* 3.5.1919; Sortavala ja lähiseutu,”Vappu Sortavalassa”.

482 *Kansan Työ* 24.9.1919; Ilmoitus, ”Kanslisti” ja 9.10.1919; ”Viipurin l. läntisen vaalipiirin sos.dem. piiritoimikunnan kokous”.

7.2 Annan paluu Viipuriin

Anna oli ehtinyt asua ennen pidättämistään Sortavalassa puoli-toista vuotta. Alkuun hänen asemansa paikallisessa työväenyhteisössä oli ollut kytköksissä Juliusuksen tehtäviin ja toimintaan. Anna ei ollut kuitenkaan tyytynyt jäämään pelkästään puolisonsa varjoon, vaan luonut omaa poliittista uraansa aina eduskuntaehdokkaaksi asti.

Viipurin Anna palasi kaikei mielellään. Hänet muistettiin siellä edelleen hyvin. Karjalan työväenliikkeen vaikuttajahahmojen keskuudessa oli tapahtunut sisällissodan seurauksena radikaali karsiutuminen. Annalle tarjoutui naispoliitikkojen rivissä Viipurissa muutenkin paremmin tilaa, kun läänin itäisestä piiristä oli kevään vaaleissa noussut eduskuntaan kaksi naista.

Anna saapui entiseen kotikaupunkiinsa punaleskenä sekä kahden pojan yksinhuoltajana. Tässä suhteessa hänen asemansa oli monia kanssasisaria helpompi. Julius ja hän olivat ansainneet ennen sotaa useiden vuosien aikana hyvin ja jotain oli ehkä vielä tallellakin. Järjestötyö antoi mahdollisuuksia pieniin tienesteihin, eikä Annan ja lasten oma toimeentulo ollut ympäristön armeliaisuuden varassa.

Helsingissä oli jo vuoden 1918 elokuussa perustettu Suomen Työläisten Avustuskomitea, joka listasi sodan jäljiltä avun tarvitsejien määräksi 43.066 henkeä 12.900 perheestä. Heidän joukkoonsa lukeutui 29.011 lasta. Komitea lakkautettiin huhtikuussa 1920 ja tilalle perustettiin Työväenjärjestöjen Avustustoimikunta. Sen varoista 2/3 saatiin ulkomailta. Sosialidemokraattinen naisliitto, joka oli kiinnittänyt painokkaasti huomiota leskien ja orpojen asemaan vaatien punaisten vainajien jälkeläisille samoja oikeuksia kuin valkoisillekin, jatkoi punaorpotyötään 1920-luvun puoliväliin. Tämän jälkeen toiminta siirtyi liiton paikallisosastojen huoleksi sekä kuntien ja valtion vastuulle.⁴⁸³

Valkoinen senaatti asetti sodan vielä ollessa loppuillaan ”1918 v. kapinan turvatonten lasten huoltokomitean”. Se arvioi keväällä

483 Lähtenmäki 2000, s. 120.

1919 valmistuneessa selvityksessään, että maassa olisi 5.194 perheessä 14.145 alle 15-vuotiasta lasta, joiden isä tai muu huoltaja oli kuollut tai vammautunut. Todellinen sodan takia turvattomaksi jääneiden lasten luku on arvioiden mukaan kuitenkin huomattavasti tätä suurempi ja liikkuu 20.000–25.000 hengen suuruusluokassa. Erityisen suureksi ongelma muodostui Etelä-Suomen taajamissa, kuten Viipurissa ympäristöineen ja Kymenlaaksossa.⁴⁸⁴

Anna oli liittynyt jo Sortavalassa vapaaehtoistyöhön vertaisensa auttamiseksi, kuten paikallisessa työväenlehdessä julkaistu ilmoitus kertoo: ”Avustuslistojen keräämistä varten pyydetään Sotaorpojen huoltajia Sortavalassa ilmoittamaan holhoteistaan rva A. Nurmiselle Kylmölän Osuuskauppaan. Sortavalan t.y:n Naisosasto.”⁴⁸⁵ Hän toimi Viipurissakin avustusvarojen hankkijana ja jakajana, ei niiden tarvitsijana.

Annan ei myöskään tarvinnut toimittaa poikiaan kasvatuskotiin, kuten virallisen arvion mukaan noin 15.000 ahdinkoperheen lapsen kohdalla tapahtui. Valkoisten taholla mielipiteet punaorpoja kohtaan olivat aluksi jyrkkiä. Heissä nähtiin kumuksen siemen, jonka estämiseksi tarvittiin erityistoimia. Julkisesti valkoisten ja punaisten orpojen kohtelu eriytyivät siten, että valkoisten orpojen huoltoa ei pidetty varsinaisena lastensuojelullisena ja huollollisena ongelmana, vaan eläkekysymyksenä.⁴⁸⁶

Sosialidemokraattisen naisliikkeen piirissä oltiinkin huolissaan siitä, että punaorpoja sijoitettiin laitoksiin ja vieraisiin koteihin. Työläisnaisia suututti tässä mielessä erityisesti valkoisten viranomaisten määrätietoiseksi nähty toiminta orpolasten riistämiseksi kodeistaan siveellisesti ala-arvoisiin olosuhteisiin vedoten. Työväen järjestöt katsoivat eräänlaiseksi kunnia-asiakseen huolenpidon siitä, että äitejä autettiin lasten kotihoidon mahdollistamiseksi. Naisliikkeen aloitteesta päätettiin heinäkuun ensim-

484 Matti Kauppi, Suomen historian pro gradu -tutkielma *Vuoden 1918 sotaorpojen huolto ja kasvatust*, Helsingin yliopisto 1991, s. 2–3.

485 *Kansan Voima* 22.5.1918; ”Sotaorpojen ja leskien avustus”.

486 Matti Kauppi, Suomen historian pro gradu -tutkielma *Vuoden 1918 sotaorpojen huolto ja kasvatust*, Helsingin yliopisto 1991, s. 24–29.

mäinen nimetä ”Punaorpojen päiväksi”. Sosialistiset ja sosiaalidemokraattiset naisjärjestöt järjestivät vielä eroamisensa jälkeen yhteisiä juhlia punaorpojen auttamiseksi ja toimivat yhteisissä toimikunnissa. Sosialistisen naisliikkeen toimesta ilmestyi myös jonkin aikaa *Punaorpo*-lehti.⁴⁸⁷

Uuteen työhönsä Anna paneutui pontevasti ja vanhalla rutinilla. Viikon kuluttua tehtävän vastaanottamisesta hän julkaisi lehdessä omissa nimissään piiritoimiston ohjeen toimintaan heränneiden työväenyhdistysten rekisteröitymiseksi.⁴⁸⁸ Marraskuun alussa Viipurissa pidetyn piirikokouksen järjestelyt kaatuiivat myös hänen harteilleen.

Anna toimi piirikokouksen sihteerinä. Liikkeen sisäiset ristiriidat nousivat voimakkaasti esiin sen yhteydessä. Kuumien keskustelujen käytiin eduskuntaryhmän toiminnasta. Erityisesti nuorisoliikkeen edustaja kritisoi harjoitettua ”kompromissipolitiikkaa”. Keskustelu päättyi Annan laatimaa, toiminnan siunaamista ehdottanutta päätöslauselmaa koskevaan äänestykseen, joka hyväksyttiin. Annalla ei ollut kokouksessa virallisen edustajan statusta, mutta hänelle sallittiin toimiston työntekijänä esitysoikeus, mitä kukaan ei näytä kiistäneen. Hän pyrki näin toimimaan oma-aloitteisesti välittäjänä piirin luottamushenkilöiden ristiriidoissa. Olihan asioiden sujuminen kaikin tavoin eduksi Annan työnkin kannalta.⁴⁸⁹

Vuoden 1918 tapahtumat jakoivat työväenliikkeen kahtia. Tällaisessa murrosvaiheessa ei yksilöille aina jäänyt valinnan varaa. Monessa tapauksessa he ohjautuivat tilanteen viemänä linjalle, joka oli ristiriidassa heidän aikaisemman käsityksensä kanssa. Tämä määritelmää voidaan soveltaa myös Annaan. Hänen radikalisminsa sai sodan jälkeen sovittelevan pragmaattisuuden piirteitä, joista vanha kärkevyys silti aika-ajoin pilkkahti. Kommunistien taisteluhenkiseen leiriin hän ei voinut siirtyä jo lapsiin liit-

487 Kilpi 1953, s. 213–214.

488 *Kansan Työ* 23.10.1919; Puolueriennot, ”Työväenyhdistyksille Viipurin l. läntisessä vaalipiirissä”.

489 *Kansan Työ* 3.11.1919; Puolueriennot, ”Viipurin l. länt. vaalipiirin sos. dem. piirijärjestön piirikokous”.

tyivistä henkilökohtaisista syistä. Ehkä voidaan myös sanoa, että ”Siperia oli opettanut”. Puolueen oikeistosuuntaus ei taas tullut kysymykseen Annan taustan ja työtehtävien kannalta. Se ei olisi ollut vallinneessa tilanteessa myöskään puhtaasti paikallisesta näkökulmasta järkevää.

Annan tehtävä piirikanslian hoitajana ei muodostunut tätä taustaa vasten helpoksi. Kaiken kädenväännön keskellä oli koko organisaation keskityttävä alkuvaiheessa piirin toiminnan elvyttämiseen. Yleiset olosuhteet alkoivat sentään ajan mittaan kohentua, kun viranomaiset hellittivät otetaan työväenjärjestöistä. Ongelmallisimpia alueita olivat rannikkopitäjät. Niissä vallitsi sotatila ja kokoontumisvapautta pyrittiin rajoittamaan tämän varjolla.

Annan ottaessa toimen vastaan oli piirissä 46 toimivaa yhdistystä, kun näitä oli pari vuotta aikaisemmin ollut 154. Vuoden 1920 maaliskuussa yhdistyksiä oli jo 80. Niiden jäsenmäärä oli kohonnut 80 %:iin vuoden 1916 tasosta. Toimintaa helpotti se, että piiritoimisto saatiin perustettua sanomalehtiosuuskunnan talosta Pellervonkadulta vuokrattuihin tiloihin. Sodan aikana kadonnutta piirin omaisuutta yritettiin hakea takaisin, mutta ”sotasaalistajat olivat sen vieneet löytämättömiin kätköihinsä”.⁴⁹⁰ Kadonneen konttorikaluston, suuren kirjaston ja muun omaisuuden kohtaloa koskevat tiedot pyydettiin lehti-ilmoituksessa välittämään Annalle. Piirin rahavarojen hoito siirrettiin pian myös hänen huolekseen.

Piirisihteeri U. Nyrkkö oli valittu vuoden 1919 valeissa eduskunnan jäseneksi ja hän oleskeli paljon Helsingissä.⁴⁹¹ Anna toimi tämän johdosta alkuvaiheessa myös vt. piirisihteerinä. Kun organisaation palveluksessa oli vain lyhyen aikaa kaksi tilapäistä luennoitsijaa, vaikuttaa Annan asema piirin toiminnan keskeisenä sieluna samankaltaiselta, kun aikanaan Juliuksen toimiessa pii-

490 Selostus Viipurin läänin läntisen vaalipiirin piirijärjestön toiminnasta marraskuun 1. päivästä 1919 maaliskuun 15. päivään 1920, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

491 Paikallispolitiikassa monilla tasoilla toiminut Nyrkkö istui eduskunnassa 1919–1921. Hän kuoli Viipurissa 1928.

risihteerin vakanssilla. Piirikanslian kirjeenvaihto, neuvontatyö ja muut rutiinit laajenivat nopeasti järjestötoiminnan elpymisen myötä. Koska valtaosa vanhan järjestökoneiston rutinoituneista työntekijöistä oli poistunut tehtävistään, vaati toiminnan elvyttäminen Annalta kaiken kattavaa työpanosta.

Annalla riitti silti aikaa myös hyväntekeväisyystyöhön. Hän koordinoi toimintaa, joka koski Viipurissa joulun alla ”eri koulupiireissä jaettavaksi tarkoitettuja amerikkalaisten lahjoittamia vaatteita varattomille lapsille”.⁴⁹² Kun Viipurissa vietettiin marraskuussa 1919 paikallista ”Naisten päivää” toimi Anna siellä puhujana.⁴⁹³ Hän esiintyi samoin seuraavana talvena ”Kansainvälisen naisten päivän” iltajuhlassa Kuusankosken Voikkaalla.⁴⁹⁴

Annan puhekierrokset piirin alueella lisääntyivät vuoden 1920 alkupuolella ja laajenivat myös ammattiosastojen tilaisuuksiin. Huhtikuussa hän kävi esiintymässä ”Soininmaan paperiammattiosaston” tilaisuudessa ja pian sen jälkeen jälleen Kuusankoskella yhdessä Matti Paasivuoren kanssa.⁴⁹⁵ Myös osuustoimintaliike hyödynsi hänen puhujankykyjään, kun Anna teki Wiipurin Osuusliikkeen perhejuhlassa selkoa ”niistä syistä, jotka pakottivat työläisiä liittymään osuustoiminnallisen aatteen ympärille”.⁴⁹⁶ Helluntaina hän esiintyi Miehikkälässä ja kesäkuun alkupäivinä Wiipurin maalaiskunnan kunnallisjärjestön kesä- ja kieltolakijuhlassa.⁴⁹⁷

Siitä, että kaikki ei sujunut vastoinkäymisittä kertoo lehti uutinen, jonka mukaan ”Virolahden poliisi Kimmo on tehnyt ilmiannon juhlapuheen johdosta, jonka piti Saivikkalan työväenyh-

492 *Kansan Työ* 28.11.1919; ”Työväenyhdistysten johtokunnille Wiipurin maalaiskunnassa”.

493 *Kansan Työ* 13.11.1919; ”Naisten päivä Viipurissa”.

494 *Kansan Työ* 9.3.1920; Puolueriennot, ”Naisten päivän vietto”.

495 *Kansan Työ* 16.4.1920; ”Huomattavia puhetilaisuuksia” ja 21.4.1920; Puolueriennot, ”Vappupuhujia” .

496 *Kansan Työ* 14.5.1920; Osuustoiminta, ”Wiipurin Osuusliikkeen r.l. Kangasrannan myymälä”.

497 *Kansan Työ* 19.5.1920; Puolueriennot, ”Helluntaipuheita” ja 5.6.1920; ”Kesäjuhlan ja Kieltolakijuhlan”.

distyksen kesäjuhlassa helluntaina rva Anna Nurminen Viipurista. Rva Nurmista on tämän johdosta kuulusteltu täkäläisessä keskusosastossa.”⁴⁹⁸ Päätellen siitä, että asiaan ei myöhemmin lehdissä kajottu, ei ilmianto johtanut jatkotoimiin.⁴⁹⁹

Anna asettui Sortavalasta muuton jälkeen asumaan Viipurin maalaiskunnan puolelle, jonne perheen kirkonkirjat on merkitty siirretyiksi 9.12.1919.⁵⁰⁰ Viimeistään Viipurin seudulle palattuun, on hänen täytyntä saada hyvä kuva Juliuksen vankeusajan vaiheista. Näin siksi, että Pekka Railo, Juliuksen työ- ja vankitoveri, työskenteli viipurilaisen *Kansan Työn* toimituksessa. Tästä tehtävästä hän kuitenkin erosi jo joulukuussa 1919 siirtyäkseen Helsinkiin.

Annan kirjoituksissa ei näy aivan elämän viimeisiä vuosia lukuun ottamatta merkkejä siitä, että hän olisi myöhemmin muistellut julkisesti Juliusta. Työväen lehdistä ja muistojulkaisuista ei myöskään löydy Juliuksen kuolinilmoitusta. Yhtenä selityksenä tälle saattaa olla se, että Anna koki yksityiselämässään verraten pian muutoksen, jonka tuloksena hän avioitui vuoden 1920 loka-kuussa kansakoulunopettaja ja kielenkääntäjä Juho Ristonpoika Haverisen kanssa.

Juho Haverinen oli syntynyt vuonna 1876 Vytegrassa, Syvärin suulla Venäjän puolella. Hän oli näin Annaa kahdeksan vuotta vanhempi. Haverinen oli jäänyt leskeksi 4.12.1919 ja hänellä oli

498 *Kansan Työ* 4.6.1920; Muualta Karjalasta, ”Virolahden poliisikin kunnostautuu”.

499 Raskauttavaa Annan näkökulmasta oli se, että hän oli tuolloin ehdonalaisessa ja valvonnan alaisena. Vuoden 1919 maaliskuussa perustetun Etsivän Keskuspoliisin valvonnan piiriin Anna ei ilmeisesti joutunut vielä Sortavalassa, koska hän oli muuttamassa pois kaupungista sen paikallisen alaosaston perustamisen aikoihin. EK:n Viipurin alaosasto tarkkaili ilman muuta hänen toimiaan, mutta suurin osa sen arkistosta tuhoutui sodan aikana. Ainoa Annaa koskeva merkintä on vuodelta 1926, jolloin Kymenlaaksossa pidettyä puhetilaisuutta koskevassa etsivän raportissa todetaan, että ”sos. dem. puolueen Lappeenrantaan ja Lauritsalaan verojaan maksavien tilaisuus, jossa Anna Haverinen piti alustuksen, kommunistien ponnet voittivat, olivat organisoineet vastapuhujat ”merkille pantavalla” tavalla”.

500 Anna Albertina Haverisen virkatodistus, Lakkautettujen seurakuntien keskusarkisto, MMA.

Kuvan takana lukee "31.5.1921 Mamma Anna Haverinen ja pojat". Pojat vasemmalta Veikko 10 v., Julius 12v., Väinö 16 v., Eino 18 v., Kauko 15 v. ja Toivo 11 v. Kuva Perti Nurminen.

neljä poikaa.⁵⁰¹ Uuden Avioliiton solmiminen tapahtui hänen osaltaan näin ennen kuin ”kunniallinen” vuosi oli kulunut vaimon kuolemasta. Hän oli toiminut vuodesta 1918 alkaen Viipurin maalaiskunnan Säiniön kylän Viljamaan koulun opettajana.

501 Anna Albertina Haverisen virkatodistus, Lakkautettujen seurakuntien keskusarkisto, MMA. Juho Haverisen isovanhemmat olivat muuttaneet 1880-luvun puolivälissä Kuhmon seudulta ja asettuneet asumaan Vosnesenjaan, Syvärin suulle Aunukseen. Perhe piti siellä kauppaa ja säilytti Suomen pasinsinsa sekä luterilaisuutensa. Juho kävi suomenkielisen opettajaseminaarin Kolpanassa Inkerissä ja muutti Suomen puolelle opettajan tehtävään v. 1900. Hän toimi tämän ohella venäjän kielen tulkkina alueen venäläisjoh-toisen hallinnon ja myöhemmin Viipurin läänin palveluksessa.

Kaksi leskeä ja heidän jälkeläisensä muodostivat näin kahdeksan hengen suurperheen. He asettuivat asumaan Viljamaan kouluinteistön ”Haverisen kouluksi” kutsuttuun erilliseen osaan. Luokkahuoneen lisäksi siinä oli kaksi opettajan asuntoa. Rakennus sijaitsi junaradan tuntumassa, Terijoelle johtavan maantien varrella.

Sosialidemokraattisen puolueen piiriin oli vuoteen 1920 mennessä kehittynyt kolme eri suuntausta. Ne kaikki olivat edustettuna myös Viipurin läntisen piirin kannattajakentässä. Suuntauksista keskustaksi kutsuttiin linjaa, joka tahtoi koota uudelleen työväen yhtenäiseen taisteluun pääasiassa entisiä menettelytapoja käyttäen. Molemmat äärisuunnat, oikeisto ja vasemmisto, pääsivät kuitenkin selvemmin näkyviin, koska niille oli syntynyt omat lehdistönsä ja omaa organisaatiotakin.⁵⁰²

Anna lukeutui Viipuriin siirryttyään Karjalassa muodostuneen puolueen sisäisen keskustan ryhmittymän jäseneksi. Hän esiintyi myös yhtenä liikkeen äärisuuntausten jyrkimmistä vastustajista. Sosialistisen ja keskustalaisen suuntauksen välinen vastakkainasettelu kulmineoitui keväällä 1920 Viipurissa muun muassa taisteluun *Kansan Työn* asemasta. Lehti itse esitti pääkirjoituksessaan tämän johdosta seuraavan julistuksen:

Tähän asti olemme me omasta puolestamme tyytyneet pelkkään asioita käsitteiden kokousten selostamisiin, mutta nyt jo lienee aika puuttua muullakin tavoin asiaan...Kyllä meidät siinä rintamassa kaiken oikeuden mukaan täytyisi laskea keskustaan kuuluviksi...Lehteä kustantavan osuuskunnan kokouksen tilapäinen enemmistö näytti nimittäin halukkaalta vaihtamaan ei ainoastaan toimitusta vaan myöskin koko hallinnon, jonka tehtävänä on toimittajien ottaminen. Siitä päätellen oli kysymyksessä, ei lainkaan sen vähemmät suunnitelmat kuin osuuskunnan jotenkin perinpohjainen muuttaminen...Lehden hallinto ei voi näitä ymmärtää mitenkään muuten kuin siten, että lehteä edelleen toimitettava

502 Ampuja 1947, s. 174.

socialidemokraattisena puoluelehtenä ja torjuttava kaikki toisenlaiset valtauspyrkimykset.⁵⁰³

Kevätalvi oli muutenkin sekava liikkeen jakautumisen kannalta. Viipurin kunnallisjärjestön johto oli vasemmistolaisten käsissä. He vaativat huhtikuussa 1920 pidettyä piirikokousta keskustelemaan edellisen vuoden puoluekokouksen päätöksistä ja halusivat niihin muutosta. Anna oli huolehtinut kokouksen koollekutsumiseen liittyneistä monista järjestelyistä. Hän osallistui siihen piiritoimikunnan jäsenenä ja toimi kokouksen sihteerinä.

Kokouksessa leimahti myös vanha Viipurin ja piirin läntisen osan riita ja kymenlaaksolaiset ehdottivat eräässä vaiheessa piirikanslian hoitajan siirtämistä Kotkaan. Saattaa olla, että Anna toimi itsekin tämän takana. Hän ei vielä tässä vaiheessa voinut olla varma avioitumisestaan ja vakiintumisestaan Viipurin seudulle. Olihan hän viettänyt elämänsä seesteisimmät vuodet Juliuksen rinnalla Kotkassa. Hankkeesta kuitenkin luovuttiin. Se korvattiin rahasumman varaamisella järjestäjän palkkaamiseksi kaupunkiin.

Kesäkuussa 1920 julkaistiin paikallisessa työväenlehdessä näkyvästi puolueen keskustalinjan kannattajien julkilausuma toiminnan suuntaviivoista otsikolla ”Julistus Suomen työväenluokalle.” Sen oli allekirjoittanut 51 suuntauksen tukijaa eri puolilta maata, yhtenä heistä Anna. Allekirjoittajat ilmoittivat edustavansa työväenliikkeen yhtenäisyyttä harrastavia puoluetovereita. He ilmaisivat käsittävänsä hyvin, että erimielisyydet johtuvat kansalaissodan onnettomista seurauksista ja katkeruudesta, jonka sota ja harjoitettu terrori on herättänyt. Julistuksen laatijat ilmoittivat, että

Me keskustalaiset tahdomme uudelleen koota hajaantuneet rivit jyrkän socialidemokraattisen luokkataistelun pohjalla.” Konkreettisenä esityksenään he vaativat ylimääräisen puoluekokouksen koollekutsumista, pyysivät puolueesta erotettuja järjestöjä ja henkilöitä jäämään odottavalle kannalle kunnes puoluekokous on

503 *Kansan Työ* 8.4.1920; ”Taistelu lehdestämme”.

poistanut erottamiseen johtaneet syyt sekä välttämään enempiä erottamisia.⁵⁰⁴

Joidenkin päivien kuluttua lehdessä julkaistiin puoluetoi-
mikunnan lausunto julistuksesta. Sen laatijoita kiiteltiin aluksi
oikeasta tarkoituksesta pyrkiä estämään työväenluokan keskuu-
dessa tapahtuva hajaannus. ”Puoluetoimikunnalla, jonka jäse-
nistä useimmat pikemmin lukeutuvat keskustaan (sosialidemo-
kraattiseen vasemmistoon), ei ole tietenkään syytä eikä halua
ryhtyä puolustamaan kaikkea, mitä puolueemme oikeistolaisten
taholta on esitetty tai tehty”. Lausunnon mukaan oli agitaatio
sosialidemokraattisella pohjalla järjestäytyvää työväenliikettä
kohtaan alkanut bolsevistis-kommunistisessa hengessä ulkopäin
johdetun salaisen toiminnan muodossa. Edellisen puolueko-
kouksen kommunistinen vähemmistö oli ryhtynyt perustamaan
omaa puoluetta, mikä on vahingollisuudestaan huolimatta olo-
suhteista johtuva välttämättömyys. Puoluetoimikunta sanoutui
irti oikeistolaisuutta ja luokkasovinnon tavoittelua koskevista
syytteistä todeten samalla, että se ei voi olla vastuussa puolueen
eduskuntaryhmän politiikasta.⁵⁰⁵

Julistus ja sitä koskeneet vastineet saivat seuraavina päivinä
vielä runsaasti huomiota *Kansan Työssä*. Asiaa käsiteltiin myös
muissa työväenlehdissä. Keskustelu hiljeni kesän tullen ja tais-
telu liikkeen sisällä siirtyi Karjalassa paikallisyhdistysten taholle
ja näiden kuulumiseen joko sosialidemokraattisen puolueen tai
SSTP:n piiriin.

Soikkasen mukaan keskustan julistuksen tavoitteet olivat jopa
avoimesti taktiset: hajaannuksen ja kommunistien kannatuksen
laajenemisen estäminen. Se oli haaste sekä järjestäytyvälle Suo-
men Sosialistiselle Työväenpuolueelle, että puolueen johdolle.
Kustantun ”radikaalisuus” tarjosi vaihtoehdon kommunismille ja
liikkeen toiminnalla arvioidaan olleen heikentävä vaikutuksensa
kommunistien kannatukseen vuoden 1922 vaaleissa joillain alu-

504 *Kansan Työ* 8.6.1920; otsikko tekstissä.

505 *Kansan Työ* 16.6.1920; ”Puoluetoimikunnan selitys keskustalaisten julis-
tuksen johdosta”.

eilla. Toisaalta keskustan vaatimukset saivat myös sosialidemokraattisen puoluejohdon taholla vastakaikua, jonka perusteella se ryhtyi valmistelemaan irtiotta kommunisteista ja toisaalta terävöittämään puolueen vasemmistolaista profilia.⁵⁰⁶

Teoksessa *Suomen Työväenliikkeen historia* sosialidemokraattista keskustalaisuutta pidetään osana liikkeen kautskylaista perinnettä, joka korosti joukkovoiman merkitystä. Laajan, yhtenäisen ja aktiivisen järjestöväen katsottiin olevan välttämättömänä tukena parlamentaariselle toiminnalle. Toisaalta keskustalaiset halusivat saavuttaa työväenliikkeen yhteisrintaman ”jyrkän sosialidemokraattisen luokkataistelun pohjalta”, mutta tämän tavoitteet ja täsmällinen sisältö jäivät hämäräksi. Silti heidän suhtautumisensa kommunisteihin oli vähemmän kielteistä kuin reformistien. Keskustalaisuus koki tappion 1920-luvun kapitalismin kriisittömän kasvun seurauksena toteutuneen työläisten elinehtojen paranemisen ja maareformin seurauksena. Keskustalaiset joutivat luopumaan ajatuksistaan harjoittaa poliittista yhteistyötä kommunistien kanssa myös näiden lainsuojattomuudesta johtuneen toiminnan varallisuuden vuoksi.⁵⁰⁷

Tauno Saarelan mukaan suomalaisen kommunismin synty liittyi pesäeron tekemisen tarpeeseen vuonna 1918 elvytetyn SDP:n käsityksiin menneestä ja tulevasta; elvyttäjät tuomitsivat vallankumousyrityksen ja irtisanoutuivat vanhan työväenliikkeen periaatteellisesta opposition linjasta korostamalla toimintaa edustuksellisissa elimissä. SDP:n kommunisteille vieraita lähtökohtia oli myös yhteistyö porvarillisen keskustan kanssa. Tapa nähdä sosialidemokratia yhtenäisenä tai ainakin samaan päämäärään pyrkivänä kokonaisuutena merkitsi kuitenkin sitä, että kommunistit eivät yrittäneet hyödyntää SDP:n suuntausten välisiä eroja. Saarela ei korosta sosialidemokraattista keskustalaisuutta suuntauksena, joka olisi noussut jollain tavoin merkittäväksi kommunistien yhteisrintaman rakentamista koskeneissa pyrkimyksissä,

506 Soikkanen 1975, s 381–390.

507 Haataja, Hentilä, Kalela, Turtola (toim.) 1978, s. 149–152.

vaan tuo esiin sen hajottajaluonteen.⁵⁰⁸ Tämä kuvaa osaltaan keskustalaisuuden irrallisuutta, heikkoutta ja sosialidemokratian elpymisen aikaista väliaikaisroolia, minkä suuntauksen nopea vaimeneminenkin vahvistaa.

Erkki Tuomioja toteaa, että sosialidemokraattien puoluekokous oli vuonna 1919 merkinnyt selvää tappiota kommunismiin taipuvaisten vasemmistoradikaalien yritykselle puolueen valtaamiseksi. Sen sijaan puolueessa nousi kohta vasemmistoradikaalien lähdön jälkeen uusi linjakako Hannes Ryömän ja Väinö Tannerin henkilöimän oikeiston ja keskustaksi itseään kutsuvan vasemmiston välillä. Keskustaopposition järjestäytymistä ja voimistumista joudutti äärivasemmiston puolueen jäsenmäärälle aiheuttama haaste, kun tämä putosi vuoden 1919 n. 67.000:sta vuoteen 1922 mennessä alle 32.000:n. Kannatuspohjan ylläpitämiseksi joukkojen keskuudessa puolueelta edellytettiin reippaampaa kritiikkiä ja radikaalimpaa esiintymistä. Monilla keskustasuuntauksen edustajilla oli myös käsitys, että työväenliikkeen jakautuminen ei ollut välttämättä pysyvä ilmiö.⁵⁰⁹

Näkyvä toiminta ja esiintyminen puolueen keskustan nimissä olivat nostamassa Annaa aatesuuntauksen johtavaksi naishahmoksi Karjalassa. Keskustan julistuksen allekirjoittajista vain viisi oli naisia. Anna oli heistä ainoa oman alueensa edustaja. Häntä myös kuultiin mielellään. Kun piirisihteeri saattoi kansanedustajuutensa johdosta toimia tehtävässään vain viiden kuukauden ajan, joutui Anna paikkaamaan tätä puhujan ominaisuudessa; vuoden 1920 aikana hänelle kertyi 59 puhetilaisuutta. Ne veivät useimmiten aikaa viikonlopusta, kun taas työpäivät kuluvat toimistotehtävien hoidossa ja kokousjärjestelyissä. Ympyrä oli sulkeutunut – Anna oli palannut järjestöruutiinin täyttämään hektiseen, tuttuun maailmaansa, josta kapina ja vankeus olivat joksikin aikaa repäisseet hänet irti.⁵¹⁰

508 Saarela 1996, s. 303–305.

509 Tuomioja 1982, s. 47–52.

510 Toimintakertomus Viipurin l. länt. vaalip. Sos.dem. piirijärjestöstä v:lta 1920, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

Annalle suoritettiin kanslianhoitajan toimesta 800 mk:n kuukausipalkka. Summa oli alussa sama mitä piirisihteerille maksettiin. Tämä perustui ilmeisesti siihen, että Anna joutui huolehtimaan piirisihteerin eduskunnassa ollessa molempien velvollisuuksista. Palkka sekä matka- ja päivärahat takasivat sen, että hänen ansiotasonsa muodostui silloisissa oloissa hyväksi ja turvasi puolison opettajanpalkan ohella uusperheelle kohtuullisen elintason.⁵¹¹

Työväenliikettä repineet riitaisuudet saivat Viipurissa sekä sen ympäristössä aikaan paikallisjärjestöjen eroamisvyöryn sosialidemokraattisesta puolueesta ja äärivasemmistolla oli vuoden 1921 alkuun mennessä huomattava menestys taisteltaessa yhdistysten hallinnasta. Kaikissa eronneissa yhdistyksissä ei kuitenkaan tehty päätöstä SSTP:n liittymisestä. Eropäätösten taustalla oli näin enemmänkin tyytymättömyys sosialidemokraattisen puolueen toimintaan, kuin myötämielisyys ääri-suuntaa kohtaan.⁵¹²

Liikkeen hajaannuksesta huolimatta Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sosialidemokraattisten paikallisyhdistysten määrä lisääntyi vuoden 1920 kuluessa reippaasti. Sen lopussa piirissä toimi 108 yhdistystä, joiden jäsenluku oli noussut 6.902 henkeen. Heistä 1.729 oli naisia. Annan työpanoksella piiritoimistossa oli merkittävä osansa tässä kehityksessä. Kansalaissodan jälkeinen kaaos alkoi väistyä, mutta ei vielä kaikilta osin, kuten Annan laatima vuosikertomus kuvaa:

Kun ottaa huomioon sen, että valkoinen terrori vei sieltäpäin melkein kaikki entiset järjestömiehet; voi ymmärtää, ettei herätettyjen yhdistysten toiminta ole vielä kaikissa suhteissa entisen voimaiseksi kehittynyt. Kolmen ennen toimineen työväenyhdistyksen kannattajat ovat niin tarkoin hävinneet, ettei niihin saatu eloa puhalletuksi, eikä luultavasti saadakaan, ennen kuin kokoon-

511 Tilikertomus 1/1 v. 1919–15/3 v. 1920, Selostus Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sos. dem. piirijärjestön toiminnasta marrask. 1. pstä 1919 maaliskuun 15. päivään 1920, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

512 Soikkanen 1970, s. 368–369.

tumis- ja liikkumisvapautta rajoittavat, laista poikkeavat määräykset saadaan poistetuiksi.⁵¹³

Annan merkittävä rooli puolueen viipurilaisvetoisen keskustaryhmän taustalla aiheutti hänelle ymmärrettäviä ongelmia piirikansliassa muiden suuntausten edustajien taholta. Tämä saattoi olla syynä sille, että hän ei esiintynyt samalla tavoin aktiivisena kirjoittelijana, kuin ennen sisällissotaa. Hänelle toivat silti automaattisesti julkisuutta paikallisessa työväenlehdessä julkaistut piirin ilmoitukset ja kehotukset, jotka oli useimmiten laadittu kanslian hoitajan nimissä.⁵¹⁴

Viipurin maalaiskunnan Säiniön asemaseutu, idän suunnasta ”Viipurin portti”, oli Annan näkökulmasta asuinpaikkana mainio. Maalaiskunta, aikanaan Suomen taajaväkisin, tarjosi Annalle hyvän alustan kunnallispolitiikassa toimimiseen ja teollistunut Säiniö oli sen taajamista suurin. Kuntalaisten kuolleisuusluvut sisällissodassa olivat kolmanneksi korkeimmat koko maassa Helsingin ja Tampereen jälkeen.⁵¹⁵ Sosialidemokraattien ääniosuus

513 Toimintakertomus Viipurin l. länt. vaalip. Sos.dem. piirijärjestöstä v:lta 1920, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

514 Annan arkielämä oli muiden ehdonalaisten vapautteen laskettujen punavankien tapaan aluksi jatkuvan kontrollin alaista. Hänen oli käytävä esittämässä vapauspassinsa valvojalleen tämän edellyttämin välein ja annettava muutenkin itsestään ja olosuhteistaan vaaditut tiedot. Valvojalla oli oikeus kieltää valvottavan meno mm. huvitilaisuuksiin ja kansankokouksiin. Tiedossa ei ole onko tätä Annan tapauksessa käytetty. Lain yleisohjeena oli, että henkilön ”tulee elää hiljaisesti ja nuhteettomasti ja on vältettävä seurustelua huonomaineisten ihmisten kanssa.” Puuttuva kansalaisluottamus esti ehdokkaana olemisen ja äänestämisen vaaleissa. Kun kansalaisluottamuksen menettäminen katsottiin juridisesti tekijäksi, jolloin henkilö ei ollut ”hyvämaineinen”, ei Anna voinut päästä osalliseksi mihinkään sellaiseen, jossa tätä ominaisuutta edellytettiin. Ensimmäinen eduskunnan antama armahduslaki annettiin 30.1.1920, jolloin n. 40.000 kansalaista sai takaisin luottamuksensa. Armahdettujen piiriä laajennettiin toukokuussa 1921, jolloin oikeudet palautettiin n. 20.000 hengelle. Heidän joukossaan oli Anna, joka saattoi tästä alkaen vakavasti havitella aktiivista roolia tulevissa eduskuntavaaleissa.

515 Surmaluvultaan suurimmat paikkakunnat, Nimitiedosto, Suomen sotasurmat 1914– 1922 projektin internet-sivusto.

kohosi 1920- ja 1930-luvuilla kuntavaaleissa Yläsäiniön vaalipiirissä 50 % tienoille ja Anna tuli aikanaan olemaan sotien välillä pisimpään valtuustossa toiminut puolueensa edustaja.

Karjala oli maantieteellisen sijaintinsa johdosta avainasemassa ääriivasemmiston toiminnassa. Useimmat kanavat Suomeen kuljivat Karjalan kautta ja SKP:n piirissä Venäjällä toimi tunnettuja Karjalan työväenliikkeen vanhoja edustajia. Kommunistit onnistuivat valtaamaan lähes kaikki Viipurin ympäristön suurimmat työväenyhdistykset. Kun ammattijärjestön johto joutui heidän käsiinsä vuoden 1920 toukokuussa, tuli liittoon kuuluvien järjestöjen osastoista myös Karjalassa liikkeen toiminnan välikappaleita. Vuoden 1921 syksyllä ääriinjan edustajat perustivat Viipuriin oman *Työ*-lehtensä. Sen ilmestyminen lakkautettiin kuitenkin jo lokakuussa.⁵¹⁶

Ääriivasemmiston aktiivisuus ja kilpailevan työväenpuolueen perustaminen heijastuivat ikävästi Viipurin läntisen sos.dem. piirin toimintaan. Sen jäsenmäärän lupaava kasvu tyrehtyi. Yhtenä syynä tälle oli toisaalta se, että Voikkaan ja Kymintehtaan väkirikkaat yhdistykset siirtyivät puolueorganisaation myötä Uudenmaan piiriin.

Piirin toimintakertomus kuvaa kehitystä seuraavasti:

Kommunistisella hajoitustyöllä on ollut osansa piirijärjestön jäsenmäärän vähenemiseen, sillä siltä taholta vuoden alussa tehtiin verrattain kiivasta hajoitustyötä, ollen tästä seurauksena paitsi jo mainittu Montrepoon työväenyhdistyksen ero, myöskin Talikkalan työväenyhdistyksen jäsenmaksujen lakkautus sekä Sorvalin ja Halilan työväenyhdistysten riippumattomaksi jääminen. Kommunistisien mielipiteidensä tähden erosi huomattavat määrät jäseniä Kelkkalan ja Tammisuon yhdistyksistä ja samasta syystä on eroamia tapahtunut myös joissain toisissakin järjestöissä.

Vuoden 1921 aikana perustettiin piiriin silti kaksi uutta paikallisyhdistystä ja herätettiin henkiin seitsemän vanhan yhdistyksen

516 Soikkanen 1970, s. 395–400.

toiminta.⁵¹⁷ Viipurissa taloudelliset yhteisöt, kuten osuuskauppa-
liike, Työväen säästöpankki ja pari suurta saunayhtiötä säilyivät
sosialidemokraattien käsissä, vaikka monia arvokkaita työväen-
talokiinteistöjä menetettiin.⁵¹⁸

Työväenliikkeen hajaannus johti 1920-luvun alkupuolella sii-
hen, että ay-liikkeen ohella myös sosialidemokraattinen raittius-
liike, nuorisoliitto ja naisliitto ajautuivat vasemmistosuuntausta
edustaneiden piiriin käsiin. Kesti kuitenkin jonkin aikaa ennen
kuin näiden selvä kommunistinen toimintalinja hahmottui.
Hajaannukseen vastattiin sosialidemokraattisen puolueen toi-
mesta pääsääntöisesti taktiikalla, jossa menetys korvattiin uuden
erityisjärjestön perustamisella.

Anna oli aloittanut aatteellisen toimintansa palvelijajärjestön
piirissä ja toiminut aktiivisesti naisjärjestössä. Puolueen naisliik-
keen piirissä nousseet ristiriidat koskettivat läheisesti myös häntä.
Sosialidemokraattisen naisliiton sisällä asetelmat selvitettiin ylei-
sellä tasolla vuoden 1920 kesällä toteutetussa liittoäänestyksessä.
Selvä enemmistö asettui siinä sosialidemokraattien ja maltillisen
etenemisen linjoille. Liikkeen vasemmistosiiven edustajat jat-
koivat kuitenkin aktiivisuuttaan pyrkien voittamaan aikaa. He
onnistuiivat sen tuloksena valtaamaan naisliiton saman vuoden
lopulla. SSTP ei kuitenkaan pitänyt tarpeellisenä erillisen naislii-
ton olemassaoloa, vaan näki sen jopa vahingollisena. Tämän joh-
dosta työläisnaisten vanha etujärjestö myöhemmin lakkautettiin.
Sosialidemokraattiset naiset alkoivat puolestaan rakentaa uudel-
leen omaa keskusjärjestöään.⁵¹⁹

Anna toimi aktiivisesti kotikylänsä naistoiminnan ohjaami-
seksi sosialidemokraattien kyltin alle. Hän organisoii paikalliselle
työväentalolle kokouksen, jonka kutsu oli osoitettu ”Säiniön työ-

517 Toimintakertomus vuodelta 1921, Piiritoimikunnan toimintakertomukset
sekä alustuksia Viipurin I. läntisen vaalip. Sos. dem. piirikokoukselle Viipu-
rissa 16.-17.4.1922, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.
dem. piiri, TA.

518 Hako, Huhtanen, Nieminen (toim.)1975; muistitietokatkelma Viipurista
”Ristivetoa”, s. 50 - 51.

519 Lähteenmäki 2000, s. 110-111.

läisnaisille.” Sen tarkoituksena oli naisjärjestön perustaminen paikkakunnalle. Anna valittiin perustetun yhdistyksen puheenjohtajaksi ja siihen liittyi 28 jäsentä. Ilmeisesti hänen kynästään lähtöisin olevan selostuksen mukaan ”Lopuksi kohotettiin kominkertainen eläköön huuto äsken syntyneelle luokkataistelujärjestölle ja laulettiin Työväen marssi.”⁵²⁰

Vuoden 1921 ensimmäisenä pääsiäispäivänä pidettiin Viipurissa läänin läntisen sos. dem. piirin piirikokous. Aikaisempi piiris sihteeri oli jättänyt toimensa vuoden lopulla kansanedustajan tehtävän rasittamana. Hänen tilalleen valittiin piirin luennoitsijana toiminut K. Lumijärvi.⁵²¹ Anna oli hoitanut tehtävää väliaikaisesti oman toimensa ohella. Hän ei ottanut osaa piirikokoukseen virallisena edustajana eikä häntä mainita kokoustoimihenkilöiden joukossa.

Vaikuttaa siltä, että Anna oli jättäytynyt tai hänet oli siirretty taka-alalle. Tähän viittaa sekin, että piirin nimissä lehtiin annettujen ilmoitusten ja julistusten allekirjoittajana alkoi säännönmukaisesti esiintyä piiritoimikunta. Muutos Annan asemassa liittyi hyvinkin piirisihteerin vaihtumiseen, mutta myös hänen omaan käyttäytymiseensä ja henkilökohtaisiin tavoitteisiinsa.

Annan väistyminen piirin keulahahmojen joukosta ilmeni muun ohella hänen pitämiensä puheiden määrässä. Vuonna 1921 ne jäivät 38 esiintymiseen. Aatteellisten luentotilaisuuksien kuulijakunta oli ollut muutenkin voimakkaassa laskussa vuoden aikana. Näiden osalta todettiin, että tilaisuuksien järjestäminen ”nykyisessä muodossaan ei vastaisi tarkoitustaan. Monin paikoin on havaittavissa se ikävä ilmiö, että niillä yleisesti käy vain muutamat harvat ja luokkatietoiset henkilöt, eikä ne, jotka todellisuudessa luentoja tarvitsevat.” Pelkkien puheiden ohella

520 *Kansan Työ* 25.2.1921; Puolueriennot, ”Säiniön työläisnaiset” ja 2.3.1921; ”Sos.dem. Naisyhdistys perustettu Säiniölle”.

521 Kristian Lumijärvi (v:een Laxfeldt) oli syntynyt v. 1880 ja työskennellyt maa-, metsä- ja puutyöläisenä Saksassa, USA:ssa, Kanadassa sekä viimeksi Englannissa vuoteen 1919. Hän oli näin laajalti maailmaa nähnyt ja kielitaitoinen. Toimi piirisihteerinä sekä Viipurin läntisessä, että itäisessä piirissä ja oli eduskunnan jäsen v. 1933–1935.

kaivattiin jotain muuta, jolla tilaisuudet voitaisiin saada ”mahdollisimman vaihteleviksi ja puolensa vetäviksi. Tämän saavuttamiseksi voitaisiin esim. hankkia varjolyhty ja siihen luentoihin sopivia kuvia. Missä tällaista on kokeiltu, niin sillä näyttää olevan vaikutusta tulijoiden luvun lisääntymiseen.”⁵²² Ongelmaksi oli samoin muodostunut puhujien kasvojen kuluminen ja sanottavan ehtyminen. Tämä koski myös Annaa, joka oli kiertänyt piiriä jo vuosia ja esiintynyt puhujana monissa eri roolissa.⁵²³

On myös uskottavaa, että piirisihteerin tehtävässä useaan otteeseen tuurannut ja sitä todennäköisesti pysyvästikin havitelut Anna ei ollut esimiehilleen helppo johdettava. Hänen aseman muuttamiseen kohdistuvista paineista antaa viitteen sekin, että piirikokoukselle esitettyyn talousarvioehdotukseen ei sisältynyt lainkaan kanslianhoitajan palkan osuutta, vaikka piiritoimikunta esittikin toimen säilyttämistä mahdollisesti lyhennettävän työajan puitteissa. Palkka lisättiin budjettiin vasta kokouksessa nostamalla se samalla 1.200 mk:si kuukaudessa, kun samassa yhteydessä päätettiin piiriveron korottamisesta. Annan toimi saattoi olla näin jopa katkolla ennen kokousta, mutta loppujen lopuksi hän selvisi tilanteesta voittajana.

Anna toimi piirin kanslianhoitajan tehtävässä vuoden 1922 syksyyn saakka. Työstä luopuminen johtui siitä, että hänet valittiin saman vuoden heinäkuun vaaleissa eduskunnan jäseneksi. Näiden läheisyys ja Annan yleisessä tiedossa ollut avoin pyrkimys

522 Alustuksia, valistustyön järjestely s. 18–19 ja toimintakertomus v.lta 1921 s. 7., Piiritoimikunnan toimintakertomukset sekä alustuksia Viipurin l. läntisen vaalip. Sos. dem. piirikokoukselle Viipurissa 16.–17.4.1922, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

523 Puoluetoimikunnan kokouksessa 3.11.1922 käsiteltiin tilanteesta huolestuneena piirijärjestöjen luentotoiminnan uudelleen järjestämistä, ”sillä nykyisin se ei vastaa tarkoitustaan eikä siihen uhrattuja varoja. Luennoitsijat eivät yleensä ole tehtävänsä tasalla, vaan puhuvat edelleen sitä samaa agitaatiopuhetta, mitä on jo kuultu kaksikymmentä vuotta. Puhetilaisuuksista ei ole riittävän hyvin ilmoitettu, kuulijakunnat ovat pienentymistään pienentyneet eivät luentotilaisuudet herätä enää entistä mielenkiintoa”. Puoluesihteerin otti esimerkiksi Kulutusosuuskuntien Keskusliitto KK:n luentotoiminnan järjestämisen, josta puolueella olisi hänen mukaansa paljon opittavaa.

kansanedustajuuteen ovat olleet yksi todennäköinen syy sille, että hänelle ei annettu enää entiseen tapaan mahdollisuutta tuoda itseään julkisuuteen piirin toimihenkilön etulyöntiasemassa.

8. Vaaleja, valintoja ja vaikeuksia

8.1. Selviytyminen ja syytös

Ensimmäiset sisällissodan jälkeiset eduskuntavaalit järjestettiin vuoden 1919 maaliskuun alkupäivinä. Puoluetoimikunta oli kutsumunut tätä ennen tammikuussa kaikki sosialidemokraattiset kansanedustajat pois eduskunnasta katsoen, että silloisen vajaanlaisen ”tynkäeduskunnan” työskentely oli laitonta varsinkin sen jälkeen, kun uudet vaalit oli määrätty toimitettavaksi. Puolue sai vaaleissa läpi 80 edustajaansa, mitä pidettiin odotuksia parempana.⁵²⁴

Puuttuva kansalaisluottamus esti Annalta oikeuden olla vaaleissa ehdolla tai edes äänestää niissä. Kun armahduslaki toukokuussa 1921 vapautti hänet tästä taakasta, oli Annalla mahdollisuus jatkaa poliittista työtään täysvaltaisena kansalaisena. Eduskuntavaalit olivat edessä seuraavana vuonna. Kaikesta päätelleen Anna teki melko pian päätöksen ryhtyä ehdokkaaksi ja hänellä oli tässä myös taustatukijoita.

Vuoden 1922 vaalien valmistelu aloitettiin Viipurin läntisessä piirissä suorittamalla puolueäänestys. Paikallisjärjestöt olivat asettaneet ehdolle 24 henkilöä. Anna oli heidän joukossaan ainoa nainen. Lähteet eivät paljasta tämän taustoja, mutta voidaan pitää todennäköisenä, että toimenpiteellä haluttiin keskittää äänet yhdelle henkilölle. Naisehdokkaana Anna oli ”katu-uskottava”; olihan hän Tammisaaren vankeudessa menehtyneen entisen piirisihteerin ja kansaedustajan leski sekä kahden orpolapsen äiti.

524 Sos. Dem. Puolueen Pöytäk. 1919, Kertomus Suomen Sosialidemokraattisen puoluetoimikunnan toiminnasta 1.p:stä tammikuuta 1919–30 p:ään syysk. 1919, s. 6.–7.

Näillä eväillä Annalla oli kaikki mahdollisuudet kilpailla tasavertaisesti myös äärivasemmiston naisehdokkaiden kanssa.

Puolueäänestykseen osallistui vain osa piirin paikallisyhdistyksistä ja runsaat 20 yhdistystä jätti toimenpiteen suorittamatta toimimattomuuden tai puuttuvien äänestäjien johdosta. Anna sijoittui äänestyksessä viidennelle sijalle lyöden muun muassa nimekkään Evert Huttusen.⁵²⁵ Tämä merkitsi sitä, että hän oli vaaleissa hyvässä asemassa jo siinä tapauksessa, että puolue kykeni säilyttämään entisen paikkamääränsä. Piiri asetti hänet ehdokkaaksi läntisen Kymenlaakson valitsijayhdistysten listoille. Annaa ei haluttu ehkä päästää näin sotkemaan suosikkiehdokkaiden, kuten Paasivuoren vaalikuviota väkirikkaissa Kotkassa ja Viipurissa.⁵²⁶

Äänestäjät joutuivat tekemään vuoden 1922 vaaleissa valintansa kahden vasemmistopuolueen välillä. SSTP ei esiintynyt kampanjoinnissaan kommunistisen puolueen nimellä, vaan sen listojen otsikkonimenä luki ”työväenpuolue”. Kristillinen työväenpuolue ei enää osallistunut vaaleihin.

Sosialidemokraattisen puolue järjesti ylimääräisen puoluekokouksen Helsingissä vaalivuoden huhtikuussa. Se toteutui suuren yhtenäisyyden merkeissä. Rajankäynti äärivasemmistoon oli päättynyt ja kokous hylkäsi yksimielisesti SSTP:n esittämän vaali-liittotarjouksen.⁵²⁷ Puolueen keskustasuuntauksen rooli tuli esille vain heikosti. Anna ei osallistunut kokoukseen, eikä puolueen naisliittolakaan ollut siellä edustajaa.

525 *Kansan Työ* 19.4.1922; Puolueriennot, ”Puolueäänestyksen lopullinen tulos”. Aikaisempi Kansan Työn päätoimittaja Huttunen oli siirtynyt v. 1920 päätoimittajaksi Poriin ja sieltä Suomen Sosialidemokraattiin. Hän ei näin omannut enää ehdokkaana paikallisen asukaan statusta. Toisaalta myös kärkiehdokkaat Matti Paasivuori, Johan Aalto ja Sakari Saarikivi olivat tuolloin kirjoilla Helsingissä.

526 Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sos.dem. Piiritoimikunnan Toiminta- ja Tilikertomus vuoden 1922 ajalta s. 4., Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

527 Sos. Dem. Puolueen Pöytäk. 1922, Pöytäkirja tehty Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XIII:ssa puoluekokouksessa Helsingissä 31/3–4/4 1922, s. 141–143.

Pian puoluekokouksen jälkeen Viipurissa järjestettiin läntisen sos.dem. piirin vuosikokous. Anna toimi sen toisena sihteerinä. Puhetta johti piirin vahvaksi mieheksi noussut J. F. Aalto. Hän toimi puolueeneuvoston varapuheenjohtajana ja nimitettiin vuonna 1919 *Kansan Työn* päätoimittajaksi. Lehdestä oli Aallon myötä muodostunut puolueen keskustalaisen suuntauksen äänitorvi. Aalto ehti nousta ennen piirikokousta *Suomen Sosialidemokratian* päätoimittajaksi, mutta tuli jo vuoden lopulla erotetuksi toimestaan. Päätös kumottiin kuitenkin osittain seuraavana vuonna karjalaisten puolueaktivistien painostuksesta, jolloin hänet nimitettiin Anton Huotarin rinnalle lehden toiseksi päätoimittajaksi.⁵²⁸

Aallolla vuoden oli 1922 eduskuntavaaleissa epäonnea, sillä puolueen Viipurin maalaiskunnan ehdokaslista jätettiin muotovirheen johdosta villiksi ja hän jäi sen johdosta valitsematta. Puolueen keskustalaisissa ja viipurilaisissa piireissä erehdys leimattiin tahalliseksi. Tapahtuma herätti Annan suhteen erityistä huomiota siinä mielessä, että hän oli piiritoimiston virkailijana yksi vaalien pääjärjestäjistä. Virhe sattui myös hänen kotikuntansa vaalipiirissä ja sillä saattoi olla edullinen heijastusvaikutus Annan omaan vaalimenestykseen muualla Viipurin läntisessä vaalipiirissä.

Aalto oli saanut puolueäänestyksessä runsaasti kannatusta ja ohittanut muun muassa Matti Paasivuoren. Hänen läpimeno-nsa vaikutti tätä taustaa vasten etukäteen verraten selvältä. Piirin

528 Monilla tavoin Annan vaiheisiin liittynyt, vuonna 1886 syntynyt Johan Fredrik Aalto (ent. Ståhlberg) oli lukuisien muiden työväenliikkeen johtohahmojen tapaan hankkinut järjestötoiminnan oppeja Amerikasta vuosina 1907–1914. Hän oli eduskunnan jäsenenä vuosina 1924–1930 sekä toimi Viipurin apulaiskaupunginjohtajana sekä Lauritsalan kauppalanjohtajana. Railo antaa Aallosta Tammisaaren vankileirin ajoilta hyvin epäedullisen kuvan toteamalla seuraavaa: ”Tässä (gulassikaupan) yhteydessä eniten ihmetyäni herätti myöhemmin suurpoliitikkona esiintynyt J. F. Aalto, joka vankileirissä toimi kansliatehtävissä ja sieltä hyvässä lihassa lähtiessään kehaisi, että hänellä oli runsaasti rahaa ja mm. neljä vankileirillä hankittua hyvää pukua.”

kolmella väkirikkaalla vaalialueella ja Lappeenrannan seudulla Aalto olisi kalastellut samoja ääniä Annan kanssa.

Aallon tippumiseen vaikuttaneen virheen alkusyynä oli ehdokkaiden listoille asetelusta piirikokouksen jälkeen tehty valitus. Sen perusteella puoluetoimikunta muutti näiden järjestystä Viipurin maalaiskunnan ja eräiden muiden kuntien vaaliliiton listalla. Piirin vuosikertomus kuvaa episodina jälkikäteen seuraavasti:

Vaaliliiton keskuudessa herätti suurta kiihtymystä Viipurin pitäjän listan villiksi jääminen ja erittäinkin se, kun sen johdosta jäi toimittaja J. F. Aalto eduskuntaan valitsematta, vaikka puolueäänestyksessä sai toiseksi korkeimman äänimäärän ja jonka muutenkin yleisesti toivottiin eduskuntaan pääsevän. Ja vielä enempi on lisännyt suuttumusta se, kun valitsijat eivät ole täysin selvillä siitä kuka tai kutka ovat syyllisiä listan vaaliliitosta poistamiseen...Mutta kun sitten tuli tieto, että puoluetoimikunta oli muuttanut ehdokkaiden järjestystä, tulivat ensimmäiset paperit mitättömiksi ja oli koottava nimiä uuden valitsijayhdistyksen perustamiskirjan alle. Ja siinä valitsijayhdistyksen asiamies, joka samalla oli keskusasiamies, teki erehdyksen, kun ei samalla koonnut nimiä myöskin vaaliliiton perustamiskirjan alle...Piiritoimistossa taas tehtiin erehdys siinä, kun ei vertailtu sanotun valitsijayhdistyksen perustamisasiakirjaa ja vaaliliiton perustamiskirjaa toisiinsa ja eikä jätetty niitä erityisen tarkkailua varten valitun toimikunnan tarkastettavaksi ennen keskuslautakunnalle vientiä. Tästä laiminlyönnistä on piiritoimikunta antanut toimitsijoille muistutuksen.⁵²⁹

Tapahtuman perimmäisin syy – valitus jonka perusteella puoluetoimikunta muutti ehdokkaiden asetelua – johtui eräiden Kymen seudun osastojen siirtymisestä Uudenmaan läänin vaalipiiriin. Tätä ei otettu oikealla tavalla huomioon puolueäänestyksen perusteella suoritettua ehdokkaiden listoille asetelussa. Valitus

529 Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sos.dem. piiritoimikunnan Toiminta- ja Tilikertomus vuoden 1922 ajalta s. 5–6, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

ei liittynyt puolueen sisäisiin linjariitoihin, vaan puhtaaseen matematiikkaan.⁵³⁰

Piiri oli vahvasti puolueen keskustalaisten näpeissä ja on vaikea kuvitella, että muita näkemysuuntia edustaneet henkilöt olisivat voineet ohjata tapahtumia. Vaikuttaa siltä, että vaalivirkailijat olivat yksinkertaisesti huolimattomia. Kärsineen osapuolen ja hänen kannattajiensa kannalta oli silti mahdotonta niellä tapahtunutta pelkkien laiminlyöntien näkökulmasta. Annalla oli ollut keskeisen toimijan rooli vaalipiirissä, eikä häntä haluttu päästää pelkällä huomautuksella. Lähteet eivät kerro oliko hän yksi niistä vaalitoimitsijoista, joille annettiin tapahtuneen johdosta piirin muistutus.

Kysymys siirrettiin Tannerin johtaman puoluetoimikunnan harteille ja otettiin käsiteltäväksi sen kokouksessa vaalien jo tulla pidetyiksi. Pöytäkirjaan asia sai seuraavan merkinnän:

Sihteeri esitti käsiteltäväksi kysymyksen, koskeva toimittaja J. F. Aallon syrjäytystä eduskuntavaaleissa, hänen listansa kun nimittäin jäi ulkopuolelle sos.-dem. vaaliliiton, ja hän ei näin ollen tullut valituksi. Esitti, että kirjoitettaisiin rva Haveriselle, joka oli tullut valituksi, vaan jonka syy näyttää olevan, että Aalto syrjäytyi, sekä myös Viipurin l. länt. piiritoimikunnalle, että ryhdyttäisiin järjestämään asiasta siten, että rva Haverinen kieltäytyisi edustajatoimesta ja Aalto sen sijaan tulisi edustajaksi, koska on tärkeätä, että puolueen pää-äänenkannattajan päätoimittaja tulisi eduskuntaan ja koska hän, ilman vaaliliitosta syrjäytymistään, olisi varmasti tullut valituksi.

Hyväksyttiin ehdotus, että sihteeri yksityisesti kirjoittaa asiasta piiritoimikunnalle ja rva Haveriselle sekä esittää asian järjestyksivaiheet puoluetoimikunnalle.⁵³¹

530 *Kansan Työ* 9.5.1922; Vaaliasiat, ”Sos.dem. vaalilistat Viipurin läänin länt. vaalipiirissä”.

531 Puoluetoimikunnan pöytäkirja 17.8.1922, Sos.dem. puoluetoimikunnan pt-kirjat 17.3.1922–4.8.1930, mikrofilmi n:o 3, TA.

Vaikuttaa siltä, että Annan asian esiintulo puolueen korkeim-
massa toimeenpanoelimestä perustui pitkälti puoluesihteerin Taa-
vi Tainion aktiivisuuteen. On luonnollista, että puoluetuomikun-
nan varapuheenjohtajaksi kevään puoluekokouksen yhteydessä
valitun J. F. Aallon korkea asema vaikutti tapahtuman saamaan
huomioon. Lähteet eivät kerro mitä kaikkea muuta asian ympärillä
tapahtui. Annalle esitettiin joka tapauksessa selityspyyntö,
jonka vastausta puoluetuomikunta käsittelee viikon kuluttua ja kir-
jasi sen perustella päätökseen seuraavaa:

Esitettiin rva Anni Haverisen vastauskirje elokuun 17 pöytäkirjan
10 §:ssä mainitussa asiassa. Rva Haverinen ilmoitti kieltäytyvänsä
edustajatoimesta ensimmäisen istuntokauden päätyttyä. Katsot-
tiin, että asia ei anna Puoluetuomikunnan taholta aihetta enem-
piin toimenpiteisiin.⁵³²

Annan kirje ei ole tallentunut puoluetuomikunnan asiakir-
joihin. Päätöksen sisältö ilmaisee kuitenkin sen, että hän olisi
vaikutusvaltaisten tahojen painostuksen alaisena hyväksynyt
syyllisyytensä moitittavaan toimintaan ja ilmoittanut eroavan-
sa myöhemmin tehtävästään kansanedustajana. Suostuminen
eroon viittaa myös siihen, että Anna olisi todella ollut vastuus-
sa tapahtuneeseen. Ero eduskunnasta ei kuitenkaan toteutunut.
Asia painettiin jostain syystä myöhemmin villaisella ja haudattiin
hiljaisuudessa. Sen näitä vaiheita ei koskaan myöskään käsitelty
julkisessa sanassa. On helppo kuvitella, että se jäi silti osapuol-
ten mieliin ja vaikutti Annan tuleviin ihmissuhteisiin ja asemaan
puolueessa. Tulihan tilanne vielä aikanaan uusiutumaan.

Vuoden 1922 vaalikampanjointi tapahtui Karjalassa pitkälti
työväkeä edustaneiden puolueiden keskinäisen syyttelyn mer-
keissä. Sosialidemokraatit leimasivat STTP:n edustajat hajotta-
jiksi ja väittivät, että puolue piti taloudellista hätää vallankumo-
uksellisena hyveenä. STTP:lle annetut äänet menisivät hukkaan,
koska heidän edustajansa olivat työväenliikkeessä tuntematto-

532 Pöytäkirja 25.8.1922, Sos.dem. puoluetuomikunnan pt-kirjat 17.3.1922–
4.8.1930, mikrofilmi n:o 3, TA.

Iso ja komea. Viipirin työväenyhdistyksen kesäpaikka Rientola. Kuva: Kansan Arkisto.

mia. Hajotustoiminnallaan puolue hyödyttäisi vain maalaisliittoa. Vastustajat taas korostivat, että he edustivat perinteellistä valankumouksellista työväenliikettä ja luokkataistelupuoluetta.⁵³³

Annan vaalikampanja kohdistui alueille, joiden valitsijayhdistyksissä hänen nimensä näkyi. Hän esiintyi 13 tilaisuudessa, joihin oli kokoontunut kaikkiaan 970 kuulijaa. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että J. F. Aalto esiintyi kampanjansa aikana yhdeksässä tilaisuudessa ja kokosi näihin 2.390 kuulijaa. Piirin toimintakertomuksessa valitettiin sitä, että yleisön määrä jäi varsin kin maaseudulla heiveröiseksi

Sillä kaikkiin kyliin ei mene ainuttakaan työväen sanomalehteä, eikä piiritoimikunnalla ollut myöskään kaikissa paikoissa, mihin puhujia lähetettiin, kenenkään puoluetoverin osoitetta tiedossa, että olisi voinut ilmoitukset lähettää. Johonkin paikkaan jäivät myös ilmoitukset saapumatta, vaikka ne lähetettiin.⁵³⁴

Vaikka Anna oli piirin ainoa naisehdokas, ei hänen ehdokkuutensa tätä ulottuvuutta juuri korostettu. Ainoaksi lähteeksi, jossa seikka tuodaan esiin, jää Lappeenrannan ja lähiseutujen työläisille osoitettu ilmoitus. Siinä työläisnaisia kehoitettiin äänestämään omaa ensisijalla olevaa naisehdokastaan, mainitsematta Annaa kuitenkaan nimeltä.⁵³⁵

Puolueen naisliiton julkaisemassa valtakunnallisessa vaalijulistuksessaakin naisia kehoitettiin vain yleisesti äänestämään sosiaalidemokraatteja, vaikkakin lueteltiin naisille tärkeät vaaliteemat. Huomion arvoista on myös se, että puolueen naisliikkeen konkari ja entinen kansanedustaja Ida Aalle-Teljo esiintyi Viipurin seudulla muutamissa työläisnaisille tarkoitetuissa tilaisuuksissa

533 Soikkanen 1970, s. 372–373.

534 Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sos.dem. Piiritoimikunnan Toimintaja Tilikertomus vuoden 1922 ajalta s. 5, Toimintakertomuksia, kansio D1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

535 *Kansan Työ* 23.6.1922; Lappeenrannasta ja lähiseudulta, ”Työläisnaiset”.

sekä eräässä yhteisessä vaalitapahtumassa yhdessä J. F. Aallon kanssa.⁵³⁶

Työväenliikkeen kannattajat joutivat vuoden 1922 vaaleissa äänestämään ensimmäisen kerran sosialidemokraattien ja kommunisteja edustaneen SSTP:n välillä. Vaalien osallistumisprosentti laski voimakkaasti. Soikkasen mukaan kahden työväenpuolueen kilpailu ei innostanut vaaliurnille ja ristikkäispaineesta johtunut valinnan vaikeus piti erityisesti vasemmiston äänestäjiä poissa vaalipaikoilta. Liikkeen jakautumisen näkökulmasta merkittävimpanä tuloksena Soikkanen kuvaa sosialidemokraattien selvää voittoa 53 edustajapaikalla (25,1 %) SSTP:n 27 (14,8 %) vastaan siitä huolimatta, että kommunisteilla oli muissa työväenjärjestöissä paljon suurempi menestys.⁵³⁷

Socialidemokraattinen puolue sai Viipurin läntisessä piirissä vaaleissa läpi viisi edustajaa ja menetti kuudennen paikan J. F. Aallon listan villiyyden johdosta. Kommunistit saivat yhden paikan. Annan valituksi tulemisen näkökulmasta ratkaisevat äänet kertyivät Lappeenrannan ja Haminan seuduilta. Hänen edelleen puolueen ehdokkaista piirissä menivät vain lääketieteen tohtori Oskar Reinikainen ja järjestökonkari Matti Paasivuori. Annan hyväksi laskettu äänien määrä oli yli 1.000 ääntä suurempi kuin neljänneksi tulleen Evert Huttusen. Ero piirissä viimeisenä valituksi tulleeseen oli jo yli 2.500 ääntä.⁵³⁸ Vaalipiirin 17 kansaedustajasta Annan äänimäärä oli kahdeksanneksi korkein. Vaalipiiristä valittiin hänen lisäksi eduskuntaan vain yksi naisehdokas, filosofin tohtori ja nimekäs kokoomuspoliitikko Tekla Hultin ja tämäkin selviytyjistä viimeisenä.

536 *Kansan Työ* 27.5.1922; Puolueriennot, ”Sosialidemokraattisen puolueen puolueyhdistyksille ja kaikille naisosastoille”. Aalle-Teljo oli paennut kapinan jälkeen Venäjälle ja palasi Suomeen 1919. Hän istui vankilassa vuoteen 1922 ja palkattiin vapauduttuaan puhujaksi piiriin. Piirin toinen ”vahva nainen”, Hilja Pärssinen istui vielä vangittuna seuraavaan vuoteen saakka.

537 Soikkanen 1975, s. 410–412.

538 *Kansan Työ* 12.7.1922; Omalta alueelta, ”Eduskuntavaalien tulokset”.

8.2 Tynkäeduskunta ja hajotusvaalit

Ääriivasemmiston avoin kumouksellisuus ja hallitusvallan sitä kohtaan tiukentunut asenne johtivat vuoden 1923 kesällä siihen, että joukko SSTP:n kansanedustajia ja johtoon kuuluvia vangittiin valtiopetoksellisen toiminnan johdosta. Maanalainen SKP oli järjestänyt edellisenä vuonna ”läskikapinan” nimellä tunnetun operaation, joka loi vallankumousspelkoa. SSTP:n eduskuntaryhmä teki kyseisen vuoden syksyllä lakialoitteen Suomen julistamisesta neuvostotasavallaksi. Ryhmä esitti eduskunnan vuoden 1922 syysistuntokaudella ja seuraavan vuoden kevätistuntokaudella lukuisia välikysymyksiä. Tätä on pidetty tavoitteena muokata eduskunnasta sananvapauden nimissä kommunistien avoin agitaatiofoorumi.⁵³⁹

Sosialidemokraatit paheksuivat pidätyksiä. Puolueen keskustalaisten käsissä ollut *Kansan Työ* suhtautui asiaan virallista linjaa tiukemmin. Se selosti laajasti vangitsemisia ja niiden taustoja: Moskovassa kesällä 1921 pidettyä *Kolmannen internationaalien* kongressia sekä Suomen kommunistisen puolueen kokousta, joiden osanottajat olivat pidätyksen kohteina, sillä ”kun ohrana oli päässyt asian perille ja todennut kokoukseen osanottaneet, ryhdyttiin heitä vangitsemaan.”⁵⁴⁰

Myöhemmin pidätettiin vielä SSTP:n johtomiehet ja eduskuntaryhmän jäsenet, lakkautettiin kommunistiset sanomalehdet ja kirjapainot sekä takavarikoitiin näiden omaisuus. Tähän reagoitiin sosialidemokraattien taholta voimakkaasti ja Tanner kutsui samana päivänä kokoon puoluetoimikunnan, eduskuntaryhmän valmisteluvaliokunnan ja joukon Helsingissä olleita eduskunnan jäseniä. Kokous päätti kääntyä oikeusministerin puoleen. Eduskunnan välitöntä kokoontumista vaadittiin. Puoluetoimikunta

539 Vares, Uola, Majander 2006; Mikko Uola, ”Parlamentaarisen demokratian haastajat 1920- ja 1930-luvuilla”, s. 162–172.

540 *Kansan Työ* 27.7.1923; Muualta Karjalasta, ”Ohrana kerää valtteja”.

asetti julkilausumatoimikunnan, joka järjesti Helsingissä vastalausekokouksia ja velvoitti piirejä niiden pittoon muuallakin.⁵⁴¹

Myös Viipurissa kokoonnuttiin ilmaisemaan mieltä tapahtumia vastaan. Annan osanotosta tähän tai pääkaupunkiseudun kokouksiin ei löydy lähteistä viitteitä. Eduskunta oli hajaantunut lomalle ja hän oleskeli kotiseudullaan. Viipurin keskustalaisia sosialidemokraatteja Helsingin tapahtumissa edusti näkyvästi mm. oikeusministerin tapaamisessa läsnä ollut J. F. Aalto.

Eduskunta aloitti vuoden 1923 syysistuntonsa lokakuun puolivälissä, kun kommunistien pidätyksistä oli kulunut kaksi ja puoli kuukautta. Samana päivänä kokoontunut sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä päätti, että ryhmä ”tosin jatkaa eduskuntatyötä, mutta vastustaa uusien asiain esille ottamista ja vaatii eduskunnan pikaista täyslukuiseksi saattamista”. Lisäksi päätettiin toistaiseksi olla osallistumatta valiokuntatyöhön. Voimakkaimmin toimia SSTP:n puolesta vaativat jo parhaan voimansa menettäneen keskustan opposition jäsenet. Loppujen lopuksi vain yksi edustajista (Ampuja) kannatti välikysymyksen tekemistä. Totaalisen eduskuntatyöstä vetäytymisen kannalla ei ollut kukaan.⁵⁴²

Eduskuntaryhmän pöytäkirjoihin ei ole merkitty Annan pitämänä puheenvuoroja, joissa hän olisi ottanut kantaa eduskuntatyön keskeyttämiseen. Hänen näkemyksensä vangitsemiskysymykseen jää tältä osin avoimeksi. Merkintöjen mukaan Anna osallistui 1923 loppupuolella kaikkiin ryhmän kokouksiin. On perusteltua olettaa, että ääriivasemmiston edustajiin kohdistuneet toimenpiteet kuohuttivat häntäkin. Ehkä Anna kykeni hillitsemään itsensä siksi, että vangitsemiset toimivat hänen edukseen. Ne olivat omiaan vahvistamaan hänen asemaansa tulevissa vaaleissa puolueen keskustasuuntausta edustaneena naisehdokka-

541 Sos. Dem. Puolueen Pöytäk. 1926, pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen puoluekokouksesta Helsingissä 1.2.–6.2. 1926, kertomus Sosialidemokraattisen Puoluetoimikunnan toiminnasta huhtikuun 8. päivästä 1922 lokakuun 31. päivään 1925, s. 6.

542 Sos. Dem. Puolueen Pöytäk. 1926, pöytäkirja Sosialidemokraattisen Puolueen puoluekokouksesta Helsingissä 1.2.–6.2. 1926, eduskuntaryhmän kertomus vuosilta 1922–25, s. 8–9.

na, kun SSTP:n kilpailijat oli työnnetty syrjään. Tai kenties hän pelkäsi, sillä pidätysten eskaloitumista sosialidemokraattien piiriin voitiin myös pitää mahdollisena.

Sosialidemokraattiset lehdet olivat pitkin vuoden 1923 syksyä jatkaneet vaatimusten esittämistä eduskunnan hajottamisesta ja uusista vaaleista. *Kansan Työ* Viipurista oli tässäkin linjassaan kaikkein ehdottomin. Sosialidemokraattisen puolueen puolue-toimikunta päätti lopulta vuoden 1924 tammikuun puolivälin tienoilla, että ryhmä jäisi pois eduskunnasta, jos SSTP:n edustajiin kohdistuneita toimenpiteitä ei peruta. Tämän päätöksen keskoa ei jouduttu kuitenkaan koettelemaan, kun presidentti päätti joidenkin päivien kuluttua hajottaa eduskunnan.⁵⁴³

Vaikka eduskunnan hajottaminen ja uusien vaalien mahdollisuus oli roikkunut jo pitkään ilmassa, tuli niiden toteutuminen ainakin Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sosialidemokraateille yllätyksenä. Piirin toimintakertomus kuvaa tätä seuraavasti:

Vuoden alussa ei ollut havaittavissa mitään erityistä muutosilmiötä puolueaisoissa. Tosin puhuttiin ja keskusteltiin eduskunnan hajoituksesta ja uusista vaaleista, mutta yleensä uskottiin, ettei hajoitus tulisi tapahtumaan ennen eduskunnan kokoontumista. Hiljaisissa merkeissä järjestöt valmistelivat muita sisäisiä asioitansa ilman että mitään suurempia muutoksia aikaansaavia tapauksia oli odotettavissa. Kun saatiin tieto eduskunnan hajoittamisesta, niin se heti toi vilkkautta puolue-elämään. Erittäin vilkas mielipiteiden vaihto syntyi siitä, meneekö työväki vaaleihin yhdessä vai erilleen.⁵⁴⁴

Sosialidemokraattien asemat olivat vuoden 1924 vaalitaistelussa monessa suhteessa edulliset. Puolueen johto oli sekä tuominnut hallituksen toimet SSTP:tä kohtaan, että arvostellut kommunisteja. Sosialidemokraattinen lehdistö oli julistanut ääriivasemmiston toiminnan johtaneen oikeiston vahvistumiseen. Eduskunnan ha-

543 Soikkanen 1969, s. 425–426.

544 Toimintakertomus v. 1924 s. 1, Toimintakertomuksia, Kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

jotus merkitsi arvovaltavoittoa juuri sosialidemokraateille, jotka sitä ponnekkaimmin vaativat. Soikkanen on kiinnittänyt huomiota siihen, että puolueen vaalipropagandassa alkoi myös näkyä entistä enemmän positiivisuutta ja käytännöllisiä tavoitteita. Vaalikamppailussa ei enää entiseen tapaan tuomittu kokonaisvaltaisesti kapitalistista yhteiskuntaa, vaan tuotiin esiin sen käytännön sosiaalipoliittisia kehittämistavoitteita.⁵⁴⁵

Uusien vaalien tultua ajankohtaisiksi Viipurin läänin läntisen vaalipiirin piiritoimikunta kehotti paikallisjärjestöjä asettamaan ehdokkaita puolueäänestystä varten. Järjestöt nimesivät tämän perusteella 37 henkilöä. Anna sai äänestyksessä viidenneksi eniten kannatusta. Piirikokous päätti asettaa listoille 12 eniten ääniä saanutta ehdokasta siten, että ”etupäässä olevat menevät lävitse”. Annan suhteen sijoittelu merkitsi sitä, että hänen valintansa näytti edellisten vaalien pohjalta jo etukäteen selvältä.

Myös valitsijayhdistysten nimeäminen eteni Annan kannalta suopeasti. Hänet asetettiin ensimmäiselle sijalle kahdessa yhdistyksessä kaikkiaan kahdeksasta – muut ensimmäiselle sijalle asetetuista ehdokkaista saivat vastaavan aseman vain yhdessä yhdistyksessä. Annan valitsijayhdistykset sijoittuivat Lappeenrannan ja Haminan seuduille. Tunnuslauseikseen ne valitsivat ”Verokuormaa vähentämään” sekä ”Valtaa ja valistusta kansalle”.⁵⁴⁶

Sosialidemokraatit joutuivat kohtaamaan vaalipiirin ehdokasasettelussaan jo toisen kerran peräkkäin kiusallisen ja suurta huomiota herättäneen vastoinikäymisen. Se johti Viipurin maalaiskunnan ehdokaslistan jäämiseen ”villiksi”, puolueen ehdokaiden muodostaman vaaliliiton ulkopuolelle. Syynä tähän oli se, että listaa ei toimitettu määräajassa vaalipiirin keskuslautakunnalle. Piirin toimintakertomus selosti tapahtumaa seuraavasti:

Heti, kun saatiin tietää mikä tuli valitsijayhdistysten numeroiksi, lähetettiin piiritoimistosta vaaliliittoa koskeva ilmoituskirjel-

545 Soikkanen 1975, s. 429.

546 Pöytäkirja Viipurin läänin läntisen vaalipiirin piirijärjestön kokouksesta 17.2. 1924 s. 5–21, Piirikokousten pt-kirjat 1908–38, Kansio CA 1, Kymen läänin sos.dem. vaalipiiri, TA:

mä kaikille valitsijayhdistysten asiamiehille ja pyydettiin palauttamaan se asianmukaisesti täytettynä. Kaikki muut asiamiehet palauttivatkin sen paitsi Viipurin pitäjän. Vaaliliittopapereiden järjestämisaikana sairastui piirisihteerä, joten ei ollut tilaisuudessa huolehtimaan siitä, että kaikki paperit todella tulisivat aikanaan palautettua. Kun sitten vaaliliittopapereiden keskuslautakunnalle jättöaika oli kulunut umpeen puuttui niistä Viipurin pitäjän asiamiehen ilmoitus...Myöhemmin asia tiedusteltaessa sanotun valitsijayhdistyksen asiamieheltä ilmoitti hän, ettei ollut mitään kirjelmää saanutkaan, eikä näin ollen osannut mitään tehdä. Onko kirje hävinnyt tai perille saapunut, siitä ei piiritoimikunta saanut varmaa tietoa. Piiritoimikunta on asia tarkasti tutkinut ja havainnut, ettei mitään tahallista väärinkäyttöä ole asianomaisten henkilöiden taholta tapahtunut, mutta kylläkin välinpitämättömyyttä.⁵⁴⁷

Laiminlyönti toteutui Annan kotikunnassa eli samassa paikassa kuin edelliselläkin kerralla. Hänellä ei ollut minkäänlaista muodollista asemaa piirin tai kunnallisjärjestön organisaatiossa, joten hänen viakseen virhettä oli vaikea panna. Arvailuja ja vihjailuja lienee kuitenkin esitettyä. Tapahtuma kirvoitti vielä seuraavan vuoden elokuun piirikokouksessa keskustelun, jossa eräs osanottajista ”oli sitä mieltä, että sellaista ei saisi tapahtua. Selitti Kymissä ollun hyvin katkeroituneita.” Toinen taas ihmetteli ”miten Viipurin pitäjän lista aina jääpi villiksi; kyseli onko jotakin edustajia vastaan, vai mistä sellainen johtuu.”⁵⁴⁸

Vaikutelmaksi jää, että sokea sattuma oli toisen kerran kohdistanut sormensa kohteeseen, jossa oli ehkä edellisellä kerralla tehtykin jotain sopimatonta. Tätä vahvistaa se, että kirjoittelu tapahtuman syistä jäi vähäiseksi. Suurimpana kärsijänä ensimmäisellä sijalla listan ehdokkaista oli jo edellisellä kerralla samasta syystä

547 Toimintakertomus v. 1924 s. 6, Kertomuksia, kansio D 1, Kymen piiri, TA.

548 Pöytäkirja Viipurin l. länt. vaalipiirin sosialidemokraattisesta vaalipiirikokouksesta 8.-9.8.1925 s. 5-6, Piirikokouspöytäkirjoja 1908-38, kansio CA 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

10 HYVÄÄ VOITTOA

ja tietoisuus siitä, että näistä arpajaisista saadut varat käytetään työväenostoon hyväksi ja työväen valistustyöhön Viipurin läänin laiv. vaalipiirissä, kehoittan kaikkia kansalaisia ostamaan näitä arpoja.

ARVAN HINTA ON SMK. 2.—

Kirjainkone
Smk. 2.750.—

Ompelukone
Smk. 2.800.—

Huonekalusto Smk. 2.500.—

Pienellä rahalla
hyvä voitto!

Valistusta
vähäväkisille!

Astiasenki, ruoka- ja kahvi-
kalustoon Smk. 2.000.—

Purjese Smk. 4.000.—

Haravakone (1 hev.)
Smk. 1.000.—

Arpoja myyvät: _____

Aura (Piskars No 10)
Smk. 500.—

Miesten polkupyörä
Smk. 1.300.—

Senäkello
Smk. 350.—

Hangno No 2
Smk. 1.300.—

VIIPURIN LÄÄNIN LAIV. VAALIPUIRIN SOS.-DEM. PIIRITOIMIKUNTA
VIIPURI, PELLERINKATU 9

Viipurin 2026. 7. päivä. Eteläpuolella

"Varat käytetään työväen hyväksi ja työväen valistustyöhön". Eduskuntavaalikampanjoiden rahoittamiseksi Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sos.-dem piiritoimikunta myi myös arpoja. Vuodelta 1927 olevan arpalipukkeen päävoittona oli purjese. Kuva Työväen Arkisto.

eduskunnan ulkopuolelle jäänyt J. F. Aalto. Hän tuli kuitenkin tällä kertaa valituksi muiden valitsijayhdistysten äänin.

Näissäkin vaaleissa Anna oli ainoa vaalipiirinsä naisehdokas. Puolueäänestyksessä naisista toiseksi eniten ääniä oli saanut todellinen puolueveteraani, Ida Aalle-Teljo. Hän jäi kuitenkin kokonaistilanteesta yhdeksännelle sijalle ja olisi joutunut selvästi Annaa heikompaan asemaan valitsijayhdistysten ehdokasasettelussa sekä läpimenomahdollisuuksissa. Niinpä hän kieltäytyi ehdokkuudestaan.⁵⁴⁹

549 Vuonna 1875 syntynyt Aalle-Teljo oli kuulunut vuosina 1899–1903 ainoana naisjäsenenä Suomen Työväenpuolueen puoluehallintoon ja toiminut eduskunnassa vuosien 1907–1914 sekä 1917 aikana. Hän kuului myös puolueen naisjärjestön perustajiin. Pakeni kansalaissodan jälkeen Venäjälle ja palasi sieltä v. 1919 istuen vankeudessa vuoteen 1922.

Vuoden 1924 vaaleissa piirin ainoan naisehdokkaan erityisasemaa uskallettiin korostaa aikaisempaan nähden uudella tavalla ja naisia rohkaistiin avoimesti keskittämään äänensä Annalle. Viipurilaisen työväenlehden ehdokkaiden yhteisesittelyn Annaa koskevassa osassa asenteen muutos ilmeni seuraavaan tapaan:

Valkoisen terrorin raivotessa joutui rva Haverinen myöskin porvariston luokkavihan uhriksi, saaden virua eri vankileirihelvetissä yli 9 kuuk. Vankilasta päästyään ryhtyi hän uudestaan innolla työväenluokan vapaustaisteluun, pysyen kuitenkin uskollisena sosialidemokraattiselle puolueelle, eikä antanut kostotunteillaan valtaa, kuten useat muut ovat tehneet ja niiden kiihottamana joutuneet työväen vapausliikettä vastustavaan leiriin. Valittiin ensi kertaa eduskuntaan viime vaaleissa. Täyttäneet tunnollisesti edustajanvelvollisuutensa. Piirimme ainoa naisehdokas. Toivottavasti valitsijat, erittäinkin naiset, pitävät huolta siitä, että toveri H. tulee uudelleen valituksi eduskuntaan.⁵⁵⁰

Vaalitaistelusta kehittyi verrattain kiihkeä. Anna esiintyi kaikkiaan 19 vaalitulaisuudessa, joissa häntä arvioitiin olleen kuulemassa 1.780 henkeä.⁵⁵¹ Äänestysaktiivisuus nousi hiukan suuremmaksi kuin edellisellä kerralla. Äärivasemmiston kokema tappio koitui suureksi osaksi sosialidemokraattien voitoksi, jotka onnistuivat korottamaan ääniosuuttaan miltei samassa suhteessa kun ääriryhmittymä hävisi. Eduskunnan porvarienemmistö nousi kuitenkin 120 edustajasta 122:een ja vasemmiston osuus jäi näin pienemmäksi, kuin koskaan yksikamarisen eduskunnan aikana. Sosialidemokraatit saavuttivat 60 ja Työväen ja pienvilje-

550 *Kansan Työ* 27.3.1924; ”Edustajaehdokkaitamme”. Kirjoituksessa syyllistettiin pieneen liioitteluun, sillä Annan vankilaelämä oli kestänyt todellisuudessa kuukautta vähemmän eikä kahdessa eri paikassa toteutunut vankeuskaan aivan täytä usean ”vankileirihelvetin” määritelmää.

551 Alustuksia Viipurin läänin länt. vaalipiirin sos.dem. piirikokoukselle 8.–9.8.1925 s. 4, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen piiri, TA.

lijään puolueen nimen käyttöön ottanut äärivasemmisto 18 edustajapaikkaa.⁵⁵²

Viipurin läntisessä vaalipiirissä edustajien määräksi muodostui entiseen tapaan viisi sosialidemokraattia. Anna tuli valituksi heistä viimeisenä. Kaikista vaalipiirin läpi päässeistä 17 ehdokkaasta hänen äänimääränsä oli kolmanneksi alhaisin.⁵⁵³ Eduskuntaan valittiin kaikkiaan 17 naisedustajaa eli kolme vähemmän kuin edellisellä kerralla. Huomionarvoista on, että heistä 12 oli sosialidemokraatteja.

Annalla vaalimenestys merkitsi hänen roolinsa vakiintumista Viipurin seudun valovoimaisimpana sosialidemokraattisena naispoliitikkona. Yhtenä keskustalaisuuden keulakuvista hänen suhteellinen asemansa alkoi silti samalla heiketä puolueen sisäisen vasemmistosuuntauksen menettäessä merkitystään. Lainsäädännölliset toimenpiteet saivat entistä suurempaa huomiota ja keskustelu sosialistisista teorioista jäi taka-alalle. Tämä selittyi Soikkasen mukaan sillä, että rajankäynti äärivasemmiston kanssa oli päättynyt eikä verbaalinen radikaalisuus ollut enää tarpeen. Toiminta eduskunnassa oli tuottanut tuloksia ja jäsenyys kunnallisissa elimissä oli aikaa myöten totuttanut työväenliikkeen paikalliset johtajat käytännöllispainotteiseen yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen.⁵⁵⁴ Kehitys edellytti myös Annalta kykyä uuteen orientoitumiseen, mikäli hän aikoi jatkossa turvata asemansa.

8.3 Kolme ehdokkuutta ja kolme valintaa

Vuonna 1925 maassa järjestettiin ensimmäisen kerran presidentin vaalit, joissa sovellettiin valitsijamiesten välityksellä tapahtu-

552 *Suomen kansanedustuslaitoksen historia VII* 1973, Mauno Jääskeläinen, ”Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938”, s. 52–53.

553 Alustuksia Viipurin läänin länt. vaalipiirin sos.dem. piirikokoukselle 8.-9.8.1925 s. 5, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen piiri, TA. Valituista Evert Huttunen kuoli ennen kuin vaalin tulosta oli ehditty julkaista ja hänen tilallaan eduskuntaan nousi Taneli Typpö.

554 Soikkanen 1970 s. 401.

vaa valtion päämiehen valintamenettelyä. Tästä koitui puolueille ylimääräistä pään vaivaa. Viipurilainen työväenlehti käsitteli vuoden 1924 syyskuussa syksyn järjestö- ja puoluetehtäviä piirissä todeten, että seuraavan vuoden tammikuun presidentin vaaleista ei ole olemassa mitään puoluepäätöstä eikä puolueen pääorganin taholta ole annettu mitään ohjausta, mutta kuitenkin ”on jotakuinkin varmaa, että niihin tullaan ottamaan osa ja vieläpä oikein innostuneestikin”. Jäsenistöä kehoitettiin varmistamaan äänioikeutensa tulevissa vaaleissa ja tarkistamaan nimensä vaaliluettelosta.⁵⁵⁵

Järjestökentän kaipaamat ohjeet presidentinvaalien suhteen saatiin syyskuun lopulla. Työväenlehdissä julkaistiin puoluetoimikunnan päätös jossa todettiin, että vaikka puolueen säännöissä ei ole ohjeita valitsijamiesten vaalivalmistelusta, on puoluetoimikunta päättänyt antaa järjestöille kehotuksen näiden käynnistämistä pitkälti eduskuntavaaleissa sovellettavien toimintamallien pohjalta. Viipurin läänin läntinen piiritoimikunta esitti tämän johdosta, että valitsijamiesehdokkaat asetettaisiin edellisten eduskuntavaalien ehdokasäänestyksen mukaisesti ja perustettaisiin samat valitsijayhdistykset kuin silloin.⁵⁵⁶

Valittu malli ei saanut kuitenkaan kentän varauksetonta hyväksyntää. Eräs eduskuntavaaleja edeltäneen prosessin tuloksen perusteella nimettävistä valitsijamiesehdokkaista ilmoitti myöhemmin kantanaan, että ehdokkaat olisi pitänyt nimetä uusilla puoluevaaleilla, koska ”tiheään asutut, voimakkaimmat työläis-keskukset saavat omansa etualalle ja laajat, harvaan asutut työläisseudut lukuisine haja-ehdokkaineen jäävät paikkojen jaosta osattomiksi”. Hän totesi tämän varjolla vetäytyvänsä ehdokkuudesta.⁵⁵⁷

Annalle menettely merkitsi sitä, että hänet asetettiin ehdolle ensimmäisenä nimenä Haminan ja Lappeenrannan kaupunki-

555 *Kansan Työ* 8.9.1924; ”Syyskuun järjestö- ja puoluetehdävät”.

556 Kiertokirje 30.9.1924, kiertokirjeitä 1922–26 alakansio, kiertokirjeitä 1908–1940, kansio F 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

557 *Kansan Työ* 12.11.1924; Yleisönosasto, ”Vähän presidentin valitsijamiesehdokkaista”.

Anna Haverinen, kansanedustaja. Kuva: Eduskunnan kuva-arkisto.

en ja näiden ympäristökuntien valitsijayhdistysten listoilla. Kun valittavien valitsijamiesten määrä nousi vielä kansanedustajia suuremmaksi, näytti hänen läpimenoa käytännössä jo kirkossa kuulutetulta.

Viipurin läntiselle vaalipiirille tapahtui vaalien valmistelussa jo kolmannen peräkkäisen kerran ikävä vastoinkäyminen, kun Viipurin maalaiskunnan ja kolmen lähikunnan alueelle perustetun valitsijayhdistyksen lista jäi villiksi siksi, että oli lyöty lainin pyyntö sen ottamisesta sosialidemokraattisten yhdistysten vaaliliiton jäseneksi. Erehdys kohdistui jälleen kerran pahiten J. F. Aaltoon, joka jäi paitsi varmalta näyttäneestä valitsijamiehen tehtävästä.

Tällä kertaa asia otettiin piirin keskuudessa ikään kuin korkeampien voimien johduksesta aiheutuneena, eikä siitä jaksettu tehdä enää numeroa ja kaivella syyllisiä. Niinpä viipurilaisessa työväenlehdessä kehoitettiin vain pidättymään villin listan kannattamisesta äänten hukkaan menon johdosta. Piirin vuosikertomuksessa ja seuraavan vuoden piirikokouksessa asiaan ei kajottu sanallakaan.

Socialidemokraattisen puolueen lehdistön piirissä tuleviin vaaleihin otettiin pääsääntöisesti kolmenlaisia kantoja. Täydellisen osallistumatta jättämisen ohella puollettiin oman ehdokkaan asettamista tai tämän asettamista vain muodollisesti niin, että hänet voitaisiin myöhemmin vaihtaa sopivimpaan porvarilliseen ehdokkaaseen. Parhaimpana vaihtoehtona pidettiin yleisesti Ståhlbergin asettumista uudelleen ehdolle; hänen katsottiin suurin piirtein täyttäneen sen, mitä työläisvalitsijat olivat voineet presidentiltä odottaa.⁵⁵⁸

Puolue päätti pohdinnan ja puolueuuvoston äänestyksen jälkeen asettaa presidenttiehdokkaakseen Väinö Tannerin. Puolueuuvoston päätettyä, että mitään varsinaista vaaliagitaatiota ei puolueen kustannuksella järjestetä, muodostui eduskuntavaaleja ja vaisummaksi ja vaalityö jäi lähinnä puoluelehtien huoleksi.⁵⁵⁹

558 Hirvikallio 1958, s. 26–27.

559 Kertomus Sosialidemokraattisen puolueitoimikunnan toiminnasta 8.4. 1922–31.10.1925, s. 36–37, Sos.Dem. Puolueen Pöytäk. 1926, TA. Puolue-

Viipurin läntisessä vaalipiirissä vaalitulaisuuksia järjestettiin vain muutama ja harjoitettiin jonkin verran jäseniin suoraan kohdistuvaa ”kotiagitatsuunia”. Annan kampanjointi supistui harvoin puhetilaisuuksiin aivan vaalien alla.⁵⁶⁰

Sosialidemokraatit kärsivät vaaleissa yleiseen kannatukseensa nähden selvän tappion ja saivat läpi 79 valitsijamiestä. Äänestysaktiivisuuskin jäi alle 40 %:n, kun se oli eduskuntavaaleissa ollut lähellä kuuttakymmentä. Viipurin läntisestä vaalipiiristä vaaleissa meni läpi äänikadon jälkeen seitsemän puolueen ehdokasta, Anna yhtenä heistä. Hänen vertailulukunsa kohosi ehdokasjoukon neljänneksi korkeimmaksi – korkein se oli Matti Paasivuorella. Äärivasemmiston ehdokkaista ei piirissä mennyt läpi ketään.⁵⁶¹

Valitsijamiehet kokoontuivat tekemään ratkaisunsa helmikuun puolivälissä. Sosialidemokraattinen ryhmä oli päättänyt toimia siten, että estettäisiin monarkististen piirien edustajan tulo presidentiksi ja paikalle pyrittäisiin saamaan luotettava tasavaltalainen. Ensimmäisessä äänestyksessä Tanner sai vielä eniten ääniä, mutta putosi pois seuraavassa, kun sosialidemokraatit siirsivät kannatuksensa Rytille. Kolmas äänestyskierrös käytiin Rytin ja Relanderin kesken. Sosialidemokraatit antoivat tukensa Rytille, mutta valituksi tuli Relander.⁵⁶²

Annan näkökulmasta ei kotiläänin maaherran ja henkilökohtaisen tutun valinta valtion päämieheksi ollut ilmeisesti loppujen lopuksi erityisen vastenmielistä. Valitsijamiesten kokouksista ei laadittu pöytäkirjoja, joiden perusteella olisi mahdollista arvioida hänen käyttäytymisensä prosessin aikana.

neuvosto arvioi v:n 1926 puoluekokoukselle laatimassaan kertomuksessa vaalitulosta toteamalla, että ”Vaalien tapahtuessa vallinneet olot ja myös hiljattain tapahtuneet kunnallisvaalit huomioon ottaen täytyy pitää hyvänä sitä tulosta, että puolue sai valituksi 79 valitsijamiestä...Nämä vaalit olivat, kuten oli jo ennakolta sanottu, taistelua taantumusta vastaan.”

560 Viipurin läänin länt. vaalipiirin sos.dem. piiritoimikunnan toimintakertomus vuodelta 1925 s. 1, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA:

561 *Kansan Työ* 24.1.1925; ”Presidentin valitsijamiesvaalin tulos”.

562 Hirvikallio 1958, s. 40–42.

Työväenliikkeen historiantutkimuksessa ensimmäiset todelliset presidentin vaalit ovat saaneet vain vähäistä huomiota. Soikkasen puoluehistoriassa samoin kuin hänen luovutetun Karjalan työväenliikettä koskevassa tutkimuksessaan ei vaaleja noteerata lainkaan. Väinö Tanner sentään selostaa vaaleja lyhyesti puolueen 50-vuosihistoriikissa ja toteaa lopuksi valituksi tulleen Relanderin ajasta seuraavaa: ”Alkupuoli hänen presidenttikaudestaan lankesi rauhalliseen ja onnelliseen aikaan, mutta loppuvuodet olivat rauhattomia ja taloudellisesti epäedullisia. Silloin olisi tälle paikalle tarvittu voimakkaampi persoonallisuus kuin Relander”.⁵⁶³

Sosialidemokraattinen puolue järjesti vuoden 1927 maaliskuussa puolueäänestyksen seuraavien, heinäkuussa pidettävien eduskuntavaalien ehdokkaiden nimeämiseksi. Kaikkiaan puolensataa Viipurin läntisen vaalipiirin järjestöistä toimitti ehdokaslistansa äänestystä varten. Ne pitivät sisällään 34 nimeä, joista Anna edusti yksin naisia. Äänestykseen osallistui 1980 puolueen jäsentä 87 järjestöstä. Tämä muodosti runsaan neljäkymmentä prosenttia piirin jäsenmäärästä. Anna sai toimituksen tuloksena piirissä kolmanneksi korkeimman kannatuksen. Hänen edelleen nousivat vain J. F. Aalto ja Matti Paasivuori. Vaalilistoille asetettiin 16 eniten kannatusta saanutta, joista osa kieltäytyi. Anna oli jälleen vaaleissa piirinsä ainoa naisehdokas.⁵⁶⁴

Sosialidemokraattinen naisliitto järjesti puolueäänestyksen alla kokouksen Helsingissä. Siinä hyväksyttiin naisten vaalitoimintaa koskeva päätöslauselma. Lauselmassa esitetyt teemat olivat pääosin puolueen yleistä kannatusta tukevia, eivätkä juurikaan kohdistuneet erityisesti naisiin liittyviin asioihin. Vaaliagitaation aiheiksikin nimettiin sellaisia nimikkeitä kuten ”vähävarainen kansanainees”, ”työläiset”, ”työväki” ja ”työläiskodit”. Päätöslauselmassa mainittiin kyllä, että vaalitoimikuntiin, siis vaalit järjestäviin elimiin eikä ehdokkaiksi, tulisi ehdottaa naisia. Vaalokokouksiin oli saatava

563 *Suomen sosialidemokraattinen työväenliike 1899–1949*, 1949, s. 211.

564 Kertomus Viipurin l. länt. vaalipiirin Sos.Dem. piiritoimikunnan toiminnasta 1/1–31/12 1927 s. 1, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA:

puheita ja esityksiä niistäkin kysymyksistä, jotka koskevat lähinnä naisia...Missä näyttää hedelmälliseltä, on pidettävä erikoisia naisten vaalitulaisuuksia, joihin ohjelma järjestetään tilaisuuteen sopivaksi ja joihin yritetään saada kaikki paikkakunnalla olevat työläisnaiset. Voidaan myös ajatella erikoiskokousten pitämistä palvelijoille, työläisäideille y.m. erikoisryhmille.⁵⁶⁵

Vaikuttaa siltä, että puolueen naisjärjestö toimi edelleen vapaaehtoisesti tai puoluejohdon vaikutuksen johdosta korostetun varovaisesti ja ”sammutetuin lyhdyin” osoittaessaan kentälle ohjeita naisten toiminnasta tulevissa vaaleissa. Vaikutelmaa korostaa päätöslauselman loppu. Sen mukaan ”vaalitoiminnassakin on pidettävä aina mielessä työväenjärjestöjen voimistuminen ja sen mukaisesti hoidettava vaalitehtävät”. Sosialidemokraattinen naisliike ei ilmiselvästi halunnut nostaa esiin naisten asemaan ja merkitykseen liittyviä erityisteemoja. Ei ollut hyväksi, että naisia kehoitettaisiin keskittämään äänensä naisehdokkaille, heitähän ei juuri edes ollut.

Työväenliike toimi miesten ehdoilla. Tätä seikkaa kuvaa se, että kun samapalkkaisuus oli ollut eräs työväen naisliikkeen 1900-luvun syntyvaiheen ydinteemoista, jäi se pian muiden kysymysten varjoon ja nousi uudelleen esiin vasta 1940-luvun puolivälissä. Naisten oli soveliainta askaroida perhepoliittisten ja sosiaalisten kysymysten piirissä, ei tunkea miesten reviirille. Tässäkin mielessä vertauskuvallista oli se, että naisliikkeen johdossa toimi naimaton, lapseton ja ronskiksikin kuvattu myöhempi talousneuvos Miina Sillanpää.⁵⁶⁶

Puolueäänestys ja ehdokkaiden asettaminen nostattivat Viipurin läntisessä vaalipiirissä keskustelun siitä, miten jo eduskunnassa istuvien ehdokkaiden työtä olisi arvioitava. Viipurilaiselle työväenlehdelle toimitetussa kirjoituksessa analysoitiin äänestyksen

565 *Kansan Työ* 11.2.1927; Kirjoitus Puolueriennot, ”Sos. dem. naisten vaalitoiminta”.

566 Kirjoittajalle sallittakoon yllä olevien luonnehdintojen siteeraaminen. Sillanpäähän verrattuna Anna edusti kolmeen kertaan avioituneena toisenlaisista, mutta ei hänenkään kohdalla ideaalia perhekeskeistä naiseuskuvaa.

kohteeksi asetettujen ehdokkaiden soveltuvuutta ja päädyttiin arvioon, että heistä vain neljä oli ”täydet mitat täyttävää eduskuntamiestä ja näiden jälkeen vielä kaksi paikkaansa puoltavaa, Haverinen ja Typpö”.

Viipurin maalaiskunnan osalta ehdokasasettelussa paikalliseksi ongelmaksi nousi, että pitäjän alueella muodostettu valitsijayhdistys keräsi 3.500 ääntä, kun yhdistysten koko oli pyritty yleisesti rajaamaan 1.100–1.900 äänen välille. Samankaltaiseksi tilanne muodostui myös Viipurin kaupungin yhdistyksen suhteen. Niinpä Suurperon työväenyhdistys esitti julkilausuman, jossa se vaati että piirissä muodostetaan kaksi uutta äänestysaluetta jakamalla kaupungin ja maalaiskunnan yhdistykset kahtia. Tämäkin vaatimus perustui pohjimmiltaan maaseututyöväen palkkatyöväkeä heikommaksi kokemaan vaikutusvaltaan ja epäluuloihin siitä, että suurten valitsijayhdistysten välityksellä voidaan ”helposti viedä läpi puolueäänestystä sivuuttamalla, maaseutuedustuksen kustannuksella joku johtavissa piireissä valittu henkilö”.⁵⁶⁷

Lopullinen päätös valitsijayhdistysten lukumäärästä tehtiin huhtikuun piirikokouksessa ja kahtiajako hylättiin tiukan äänestyksen jälkeen. Senkin aikana kaupungin ja maaseudun vastakohdat nousivat väkevästi esiin. Pienviljelijäin edustajat syyttivät piri-toimikuntaa asiakirjojen salaamisesta ja puolueäänestyksen tuloksen ohittamisesta. Heitä moitittiin puolestaan järjestön hajottamisesta ja pienviljelijäkysymyksellä ratsastamisesta jopa niin pitkälle, että eduskuntaan koetettiin ajaa porvariedustusta.⁵⁶⁸

Pienviljelijäin edut voitiin nähdä heidän väliasemansa vuoksi poliittisesti kahdelta puolelta. Vasemmistolainen pienviljelijäpolitiikka pyrki liittämään ne palkkatyöläisten etuihin, kun taas porvarilliset ryhmät kiinnittivät huomiota viljelijöiden asemaan itsenäisinä yrittäjinä sekä tuottajina. Sosialidemokraattien mielenkiintoa pienviljelijöiden asiaa kohtaan sävytti pelko, että itenäistyminen ja vaurastuminen myötä heidän kannatustaan valui-

567 *Kansan Työ* 12.3.1927; ”Keskustelua vaaliasioista”.

568 Pöytäkirja Viipurin l. länt. vaalipiirin sosialidemokraattisesta piirikokouksesta 15.–16.4.1927, Piirikokouspöytäkirjoja 1908–1938, kansio CA 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

si porvarillisille puolueille. Puoluesihteeri Taavi Tainio joutuikin toteamaan vuoden 1926 puoluekokouksessa torpparivapautuksen vähentäneen merkittävästi maatalousväestön, liikkeen kolmannen päähaaran osuutta puolueen jäsenistössä. Maaseutulaisia heistä oli silti 1920-luvun lopulla vielä 80 %.⁵⁶⁹

Anna oli lähtöisin maaseutuoloista. Hän kykeni hyödyntämään tätä tekijää jonkin aikaa erityisesti vaalipiirinsä naisten keskuudessa. Avioituttuaan opettajan kanssa ja asetuttuaan asumaan huomattavan teollistuneeseen ja runsasväkiseen Säiniön taajamaan Anna menetti ajan oloon tuon etunsa. Hän personoitui maaseudun pienviljelijäin ja näiden puolisojen silmissä ”työläisporvariksi”, jonka asuinpaikkakin käsitettiin mieluummin Viipurin asumalähiöksi, kuin osaksi viljeltyä maaseutua. Niinpä lukuisan pienviljelijäväestön kannatuksen vähenemisessä voidaan nähdä yksi merkittävimmistä Annan poliittisen kannatuksen hupenemisen tekijöistä.

Vuoden 1927 eduskuntavaalit olivat maan poliittisten valtasuhteiden kannalta aivan uutta. Nyt sosialidemokraatit olivat yksin hallitusvastuussa. Puolueen vaalityö toteutettiin Viipurin läänin läntisessä vaalipiirissä runsaiden puheiden ohella kotiagitaation, lentolehtisten ja -kirjasten levittämisen, piirilehtien jakamisen sekä kirjeiden ja kutsukorttien lähettämisen turvin. Anna esiintyi kampanjointiin liittyen 16 vaalitulaisuudessa puhuen 4.585 kuulijalle. Hänellä oli näin tilaisuuksissaan keskimäärin 300 hengen yleisö. Vaikka piirin toimintakertomuksen tilastot ovatkin summaarisia, oli tämä ylivoimaisesti korkein suhdeluku paikallisten ehdokkaiden kohdalla.⁵⁷⁰

Vuoden 1927 vaaleissa oli runsaasti uusia äänestäjiä. Äänioikeutettujen määrä oli kohonnut vaalien välissä lähes sadalla tuhannella henkilöllä. Sosialidemokraatit säilyttivät asemansa lisäämällä hieman äänisaalistaan. Vaikka puolueen suhteellinen osuus annetuista äänistä laskikin, säilyi edustajien paikkaluku 60:nenä.

569 Santonen 1971 s. 253–255.

570 Kertomus Viipurin l. länt. vaalipiirin Sos.dem. piiritoimikunnan toiminnasta 1/1–31/12 1927, s. 4–6, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

Myös Viipurin läntisessä vaalipiirissä voitiin olla tyytyväisiä lopputulokseen. Äänimäärä tosin lisääntyi vain hieman, mutta eduskuntaan tulivat valituiksi samat viisi kansanedustajaa jotka olivat istuneet jo edellisillä valtiopäivillä. Lukumääräisesti sosialidemokraattien äänet lisääntyivät eniten Viipurin maalaiskunnassa, mikä saattoi heijastella myös Annan kannatuksen nousua.⁵⁷¹

Annan saaman suosion eräänä taustatekijänä toimi varmaan hänen poikansa äskettäinen kuolema. Sen antamat myötätuntopisteet näkyivät myös hänen puhetilaisuuksiensa huomattavina kuulijamäärinä. Näin piirin ainoan naisedustajan leskeyttä täydensi kärsivän äidin sädekehä. Se vaikutti automaattisesti Annan kannatukseen riippumatta siitä, käyttikö hän asiaa tietoisesti hyväkseen vai ei.

Nämä ominaisuudet ja niiden tuoma julkisuus muodostuivat verraten pian tärkeiksi, sillä presidentti hajotti huhtikuussa 1929 eduskunnan kesken kauden ja määräsi uudet vaalit pidettäväksi heinäkuun alussa. Viipurin läntisessä vaalipiirissä ei ennen aikaisiin vaaleihin osattu varautua, eikä niihin ollut ylimääräisiä resursseja. Vaalien realisoituminen koettiin katkeran sävyisesti ”taantumuspörvariston” aikaansaannokseksi. Niiden tavoitteena oli paremmin pörvariston pyyteitä vastaavana eduskunnan aikaansaaminen. Vaalit rasittivat piirin taloutta – järjestelyjä varten oli otettava lisää velkaa. Syntyneitä aukkoja pyrittiin myös täyttämään kansanedustajien puhetilaisuuksin. Anna hoiti osuutensa pitämällä vuoden 1929 aikana 21 ”velvoitepuhetta”. Ne vapauttivat hänet samalla ylimääräisen piiriveron suorittamisesta.

Puheiden osalta on huomion arvoista, että Annan tilaisuuksien kuulijamäärä jäi keskimäärin 143 henkeen, kun vastaava luku oli J. F. Aallon kohdalla 403, Oskar Reinikaisen 533 ja Matti Paasivuoren osalta 688 kuulijaa. Annan suosio yleisöön vetoavana puhujana ja persoonana oli näin heikentynyt. Mahdollista on sekin, että hänen esiintymisensä ohjattiin tietoisesti tilaisuuksiin, joiden kuulijamäärä jäi keskimääräistä vaatimattomammaksi.

571 Kertomus Viipurin l. länt. vaalipiirin Sos.dem. Piiritoimikunnan toiminnasta 1/1-31/12 1927 s. 1-2, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

Anna suoritti edellä todettujen piirin tilaisuuksien ohella kolme luentoa Työväen Sivistysliiton tilaisuuksissa ”Kunnallisista kysymyksistä.”⁵⁷²

Hieman eduskunnan hajottamisen jälkeen Anna valittiin Säiniön Sosialidemokraattisen Naisyhdistyksen puheenjohtajaksi sekä tämän edustajaksi puolueen naisliiton kokouksiin. Samalla hänet nimettiin yhdeksi yhdistyksen vaaliehdokkaista. Vaikuttaa ilmeiseltä, että Annan ja muun paikallisen sosialidemokraattisen naisväen viimeisetkin ristiriidat olivat väistyneet ja Anna oli noussut asuinseutunsa kiistattomaksi ensimmäiseksi ”työläisnaiseksi”. Yhdistyksen toiminta tuli jatkossa viemään hänen aikaansa ainakin niin, että Annan oli suotavaa olla paikalla vähintään sen joka kuun ensimmäisenä maanantaina pidettävässä kuukausikokouksessa.⁵⁷³

Sos.dem. puoluetoimikunta kiirehti antamaan eduskunnan hajottamisen jälkeen julistuksen, jossa puolueen jäseniä kehoitettiin valmistautumaan taisteluun ja ilmoitettiin, että ehdokkaat asetetaan 12.5.1929. Puolueäänestyksen valmisteluihin jäi siten aikaa kolmisen viikkoa. Viipurin läntisen vaalipiirin piiritoimikunta ilmoitti välittömästi tämän jälkeen tiedotteessaan, että sen alueella on ehdotus eduskuntaehdokkaista annettava jo vajaan kahden viikon kuluttua. Koska ylimääräisen piirikokouksen järjestäminen veisi huomattavasti aikaa ja varoja, järjestetään ehdokaslistoille asettaminen puolueäänestyksen antamien osviittojen pohjalta samalla tavoin, kuin edellisissä vaaleissa.⁵⁷⁴

Eduskunnan hajottaminen tapahtui huhtikuun lopulla ja vuoden 1929 vappujuhlista muodostui näin työväen kannalta tavanomaista merkittävämpi tapahtuma. Annalle vapun puhujantehtävät osoitettiin tällä kertaa piirin länsikolkasta Ruotsinpyhtäältä,

572 Kertomus piiritoimikunnan toiminnasta 1.1.–31.12.1929 s. 3–5, Pöytäkirja Viipurin läänin länt. vaalipiirin Sosialidemokraattisesta piirikokouksesta 18.–19.4.1930, Piirikokouspöytäkirjoja, kansio CA 1, Kymen läänin sos. dem. piiri, TA.

573 *Kansan Työ* 30.4.1929; ”Säiniön sos.dem. Naisyhdistyksen vuosikokous”.

574 *Kansan Työ* 23.4.1929; ”Sos.dem. työväenjärjestöille Viipurin l. länt. vaali-piirissä”.

jossa hän esiintyi päivällä Stockforssissa ja iltatilaisuudessa Svartbäckissä. Verrattuna hänen aikaisempien vuosien esiintymisiinsä vaikuttaa siltä, että Annan saamat kohteet olivat piirin kannattajakunnan suhteen toisarvoisia, sivussa ja hankalien matkojenkin päässä. Niiden painoarvoa heikensi lisäksi ruotsinkielisen väestön runsas osuus. Huolimatta tästä ja räntäsateesta Stockforssin päiväjuhlan vappukulkueeseen osallistui 400 henkeä ja maksullisessa iltatilaisuudessa ”oli suuri sali viimeistä sopukkakin myöten täynnä.”⁵⁷⁵

Viipurin läntisen piirin sosialidemokraattiset naiset järjestivät toukokuun alkupäivinä neuvottelukokouksen. Sen tavoitteena oli ”saada yhtenäisyyttä naisten osanotossa vaalitoimintaan sekä määritellä tämän toimintamme suuntaviivoja, että mahdollisimman hyvään tulokseen päästäisiin.” Puhujina kokouksessa toimivat Ida Aalle-Teljo ja Hilja Pärssinen; heidän esiintymistään selostettiin laajasti tilaisuudesta laaditussa lehtiselostuksessa. Annakin sai esiintymisvuoron ja ”puhui rauhankysymyksestä ja selosteli erittäin menettelytapoja vaaliagitatsioonin tehostamiseksi.”

Kokous valitsi kuusijäsenisen komitean laatimaan julkilausuman vaaliasiasta. Anna nimettiin yhdeksi tämän jäsenistä. Tilaisuudessa keskusteltiin vilkkaasti siitä, että eri piireihin runsaslukuisesti esitettyjen naisehdokkaiden määrä saattaisi aiheuttaa äänten hajoamisen, jolloin jäätäisiin kokonaan ilman naisedustajaa. Esille nousi myös se, että kun ”porvareilla on opillisesti kouluuntuneita naisedustajia kilpailijoina naisten äänten keräämisessä, pidettiin jo puolueelle vahingollisena, että naisedustajia ei saataisi.”

Huoli naisehdokkaiden runsaudesta vaikuttaa perusteettomalta siinä mielessä, että heitä oli puolueäänestyksessä esitettyjen 52 nimen joukossa vain kuusi. Toisaalta oli piirin ehdokasjoukko ollut edellisissä vaaleissa vieläkin miesvoittoisempi ja naisedustus oli personoitunut vahvasti Annaan. Tällä kertaa hänellä oli nousemassa useita varteenotettavia haastajia. Vaikuttaa siltä, että kai-

575 *Kansan Työ* 26.4.1929; ”Sos.dem. työväen vappujuhlat Viipurin l. länt. vaalipiirissä” ja 3.5.1929; ”Onnistuneita vappujuhlia kaikkialla laajassa Karjalassa”.

ken taustalla oli piirin sisällä kasvanut paine saada aikaan muutos sen naisedustajan henkilössä.⁵⁷⁶

Anna sijoittui puolueäänestyksen tuloksena ehdokkaiden listalla neljänneksi saaden 897 piirin jäsenen tuen. Eniten kannatusta haali J. F. Aalto. On huomion arvoista, että viidenneksi eniten ääniä keräsi Hilja Pärssinen. Hänen kannatuksensa jäi vai 44 äänellä jälkeen Annan äänisaaliista. Myös Ida Aalle-Teljo nousi kymmenen eniten kannatusta saaneen ehdokkaan joukkoon. Molemmat Annan kilpailijat olivat selvästi häntä iäkkäämpiä ja olivat toimineet jo ensimmäisen eduskunnan jäsenenä.⁵⁷⁷

Anna ei voinut suhtautua valintaansa yhtä luottavaisesti kuin ennen. Nyt hänen oli nähtävä todella vaivaa sen eteen. Kaiken lisäksi Annan ykköshaastaja Pärssinen valitti piirin suorittamasta ehdokkaiden asettelusta. Hänet oli sijoitettu sellaisten valitsijayhdistysten listoille, joita hän piti itselleen epäedullisina. Puolue-toimikunta määräsi piirin korjaamaan asetelman, mutta keskusvaalilautakunta hylkäsi tämän. Episodissa sormi osoitti erityisesti Annaan. Piirin naisedustajan paikasta käytiin todellista taistelua.⁵⁷⁸

576 *Kansan Työ* 7.5.1929; ”Viipurin läänin I. vaalipiirin sos.-dem. naisten neuvottelukokous”. Piikki saattoi koulutuskysymyksen osalta olla kohdistettu välillisesti Annaan, joka jäi tässä suhteessa selvästi jälkeen tyttökoulun käyneestä ja opettajaseminaarin suorittaneesta, kirjailijanakin nimeä saaneesta Hilja Pärssisestä (os. Hilja Liinamaa).

577 Papin tytär Hilja Pärssinen oli toiminut naisliiton puheenjohtajana v. 1902–1909 sekä kansanedustajana v. 1907–1918. Hän oli toinen punaisen kapinahallituksen naisjäsenistä ja istui myös pitkän tuomion saaneena vankeudessa vuoteen 1923. Myös Aalle-Teljo oli toiminut näkyvästi kapinaliikkeen johdossa ja istunut vankeudessa kolmisen vuotta. Molempien Annan konkarikilpailijoiden kohdalla vanhat ”synnit” olivat alkaneet jo väljähtyä ja heidän painoarvonsa nousi kokemuksen perusteella muutenkin Annan edelle.

578 Kertomus Viipurin I. länt. vaalipiirin sos.dem. piiritoimikunnan toiminnasta 11.1.–31.12.1929 s. 6–7, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA. Hilja Pärssinen korosti puoluetoimikunnalle toukokuussa 1929 tekemässään valituksessa erityisesti sitä, että hänen sijoittelunsa on väärä puolueäänestyksen ja edellisten vaalien eri vaalipiireissä kertyneiden äänien suhteen valossa ja totesi lopuksi, että ”Luottaen puoluetoimikunnan oikeamielisyyteen pyydän, että Puoluetoimikunta kehoittaa

Anna Haverisen puhujakierroksen juliste. Kuva Työväen Arkisto.

Anna toteutti vaalikampanjansa yhteydessä kolme laajaa puhujamatkaa. Hän aloitti kierroksensa toukokuun puolivälissä Säkkijärven seudulle seitsemänä peräkkäisenä päivänä suuntautuneella retkellä. Kesäkuun alkupuolella Anna esiintyi ensin Säiniöllä, kiersi kymmenen päivän ajan Sippolaa sekä jatkoi sieltä suoraan vielä viikon turneelle Vehkalahden pitäjän työväenyhdistysten tilaisuuksiin. Vaaleja edeltäneenä päivänä hän toimi aikataulusta päätellen ns. autopuheen pitäjänä Johanneksessa ja Kuoleman-

Viip.l. länt. vaalipiirin piiritoimikuntaa oikaisemaan aikaisemman ehdolle asettelon siten, että suhde Haverisen ja minun vertailuluvun välillä tulee yhdenvertaiseksi kuin 4:n ensimmäisen ehdokkaan, eli noin 400 ääntä, jolloin vertailulukuni nykyisestä kohoaisi noin 4788 tahi niille paikkein.” ; Pt-kirjojen liitteet, Sos.dem. puoluetoimikunnan pt-kirjat 17.3.1922–4.8.1930, TA.

järvellä pitäen saman päivän kuluessa yhdeksän puhetta.⁵⁷⁹ Hän esiintyi vaalien alla vielä kotipiirissään Kelkkalan työväentalolla, jota koskevassa lehti-ilmoituksessa korostettiin, että ”Varsinkin naisia kehotetaan saapumaan tähän naisille tarkoitettuun vaalivalistustilaisuuteen.” Sorvalin työväenyhdistyksen kesäjuhlassa Anna puhui niin keveäksi rakennetun ohjelman lomassa, että tilaisuudesta voitiin periä viiden markan pääsymaksu.⁵⁸⁰

Sosialidemokraattisen puolueen vaalipropaganda kohdistui toisaalta porvarien taantumuksellisuutta ja toisaalta kommunistien vastuutonta seikkailupolitiikkaa vastaan. Viipurin läntisessä vaalipiirissä ylimääräistä huomiota kohdistettiin autosta pidettyihin puheisiin ja niiden määrää lisättiin huomattavasti, vaikka pelättiin, että kommunistit käyttävät hyväkseen näitä tilaisuuksia provokatorisessa mielessä. Myös vaaliluetteloiden tarkastamiseen ja niiden virheellisyteen kiinnitettiin huomiota, koska henkikirjat olivat ”suuresti puutteelliset”. Annan kovin vastustaja Hilja Pärssinen piti kampanjan aikana 16 varsinaista vaalipuhetta 2.775 kuulijalle – Anna 19 puhetta, mutta vain 1.213 kuulijalle.⁵⁸¹

Osanotto vaaleihin jäi laimeaksi. Yleinen kannatuksen kehitysuuntaus kulki oikealta keskustaan ja äärivasemmisto vahvistui. Maalaisliitto ja Sosialistinen työväen ja pienviljelijöiden puolue nousivat näin voittajiksi muiden puolueiden kokiessa takaiskuja. Sosialidemokraatit menettivät yhden edustajanpaikan (59), kun äärivasemmisto lisäsi edustajiensa määrää kolmella (23). Ensimmäisen kerran sosialidemokraattinen puolue ei ollutkaan edusta-

579 *Kansan Työ* 13.5.1929; Puolueriennot, ”Selostuksia eduskuntatyöstä”, 31.5.1929; ”Sos.dem. vaalipuheita”, 4.6.1929; Puolueriennot, ”Sos.-dem. vaalipuheita ja 28.6.1929; ”Vaalipuheita”.

580 *Kansan Työ* 22.6.1929; ”Sorvalilaisten huomioon” ja 27.6.1929; ”Työläisnaiset huomatkaa”. Jälkimmäisen lehden etusivulla oli myös Annan laatima ja valokuvalla varustettu kirjoitus otsikolla ”Työväenluokan äidit vaaleihin lastemme ja kotiemme onnen puolesta”.

581 Kertomus Viipurin l. länt. vaalipiirin sos. dem. Piiritoimikunnan toiminnasta 1.1.–31.12.1929 s. 3–10, Pöytäkirja Viipurin l. länt. vaalipiirin sosialidemokraattisesta piirikokouksesta 18.–19.1.1930, Piirikokouspöytäkirjoja 1908–38, kansio CA 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

japaikoissaan parlamentin suurin, vaan tämän omi Maalaisliitto (60).⁵⁸²

Sosialidemokraatit saivat Viipurin läntisessä vaalipiirissä 29,2 % ääniosuuden lisäten kannattajiensa määrää muutamalla sadalla. Eniten suosiotaan nostivat sielläkin maalaisliitto ja STPP, kun taas kokoomus ja ruotsalaiset menettivät sitä. Viipurin maalaiskunnassa ääriivasemmiston kannatus lisääntyi sosialidemokraattien kustannuksella. Kehitys oli samansuuntaista Annalle tärkeillä Sippolan ja Virolahden alueilla.⁵⁸³

Eduskuntaan valittiin piiristä edelleen viisi sosialidemokraattista edustajaa, mutta heidän henkilössään tapahtui enteellinen muutos; parlamenttiin nousi pienviljelijöitä edustaneen Taneli Typön sijaan Annan ohella myös Hilja Pärssinen. Anna ja hän olivat kaksi viimeistä valituksi tullutta kolmen paikkansa uusineen miehen – Osk. Reinikaisen, J. F. Aallon ja Matti Paasivuoren – jälkeen.

Anna menestyi vaaleissa sinänsä mainiosti ja hänen saamiensa 5.473 äänien määrä peittosi kirkkaasti Pärssisen saamat 3.324 ääntä. Kohoamalla kannatuksessa neljänneksi Anna kohensi muutenkin asemaansa piirin sosialidemokraattisten edustajien joukossa. Hänen on täytynyt silti tuntea myös pettymystä, sillä hän ei edustanut enää yksin eduskunnassa piirin sosialidemokraattista naisväkeä. Rinnalle nousi kokenut ja vaarallinen kilpailija. Ida Aalle-Teljokin menestyi siksi hyvin, että selviytyi Matti Paasivuoren varamieheksi.⁵⁸⁴

582 *Suomen Kansanedustuslaitoksen historia VII* 1973, Mauno Jääskeläinen, ”Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938”, s. 89–90.

583 Kertomus Viipurin l. länt. vaalipiirin sos. dem. Piiritoimikunnan toiminnasta 1.1.–31.12. 1929 s. 10–11, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos. dem. piiri, TA.

584 *Kansan Työ* 19.7.1929; ”Eduskuntavaalit Viipurin läänissä”.

9. Anna ja eduskuntatyö

9.1. Noviisi

Anna ensimmäinen kausi kansanedustajan tehtävässä alkoi, kun vuonna 1922 valittu eduskunta kokoontui syyskuussa Heimolan talolle valtakirjojen tarkastukseen. Hänen kannaltaan sen työskentelyyn liittyi nostalgisia piirteitä, jotka saattoivat vain muutama vuoden jälkeen vielä muistuttaa siitä, kuinka Julius oli esiintynyt vastaavassa asemassa ennen kapinaa.

Anna oli aloittanut Viipurissa uuden elämänvaiheen, mutta hänen kannatuksensa nojasi pitkälti menneisyyden heijastumiin. Sisällissodan haavat olivat edelleen avoinna. Nuoren tasavallan poliittiset asetelmat riippuivat monin tavoin sodan luomasta taustasta. Annan asemassa menneisyyttä oli mahdoton unohtaa ja se tunki politiikassa vastaan joka päivä. Uuden kansanedustajan suurimpana haasteena oli, että hänen oli kyettävä osoittamaan poliittiset kykynsä myös henkilökohtaisesti, ei vain poliitikon leskenä. Anna oli 38-vuotiaana eduskuntatyön käynnistyessä parhaassa iässään. Leskien avioliitto antoi elämälle järjestyneet puitteet.

Eduskunnan täysistunnot pidettiin tavanomaisesti tiistaisin ja torstaisin, joskus myös maanantaisin ja lauantaisin. Junamatka Viipurin ja Helsingin välillä kesti yhdeksän tuntia. Päivittäin kulki useita junia. Anna saattoi piipahtaa kotonaan myös valtiopäivien aikana, vaikka eduskuntaryhmän kokoontumiset ja valiokuntatyöskentely veivätkin muuta aikaa. Yöjunat olivat runsaassa käytössä. Junamatkalla saattoi tehdä kirjallisia töitä, tutustua aiheistoon ja tehdä politiikkaa muiden matkustajien sekä edustajatoverien kanssa.

Anna valittiin eduskunnan talousvaliokunnan jäseneksi. Valinnalle antaa mielenkiintoisen piirteensä se, että hänen nimensä

ei esiintynyt lainkaan eduskuntaryhmän valiokuntaehdokkaiden joukossa.⁵⁸⁵ Anna ei osallistunut ryhmän kokoukseen, mikä saattaa olla seurausta siitä, että hän protestoi tällä tiedossaan ollutta ulosjäättyä. Jotain kuitenkin tapahtui kokousten välillä ja Anna sai paikkansa. Sinänsä sen painoarvo oli eduskunnan valiokunnista vähäisimpiä.⁵⁸⁶

Anna piti seuraavassa eduskuntaryhmän kokouksessa ensimmäisen kirjoihin merkityn puheenvuoronsa. Se liittyi STTP:n ryhmän sosialidemokraateille tekemään ehdotukseen ulkomaisille työväenjärjestöille annettavasta yhteisestä julistuksesta koskien valtiollisten vankien vapauttamiskysymystä. Ryhmän valmisteluvaliokunta ehdotti ehdotuksen hylkäämistä. Anna kannatti julistuksen antamista todeten keskustalaisin äänenpainoin, että ”Työläiset eivät voisi ymmärtää, ellei edes sellaisessa asiassa voitaisi olla yhteistoiminnassa. Kommunisteja ei pidä kaikissa asioissa pelätä, vaan jos asian hyväksi voidaan jotain tehdä, on se tehtävä.” Ryhmä hylkäsi julistuksen antamisen 39 äänellä kahdeksaa vastaan. Tapahtuma kuvaa keskustalaissuuntauksen asemaa ryhmän sisällä ja selittää omalta osaltaan myös valiokuntapaikkojen jakoprosessia.⁵⁸⁷

Eduskunta kokoontui vuoden 1922 lopulla kaikkiaan 26 täysistuntoon. Käsittelyssä oli runsaasti edellisillä valtiopäivillä lepäämään pantuja ehdotuksia. Anna ei pitänyt täysistunnoissa vuoden aikana ainuttakaan puheenvuoroa. Tuoreena kansanedustajana hän opetteli talon tapoja ja joutui muutenkin seuraamaan sivusta puolueensa eduskuntaryhmän työskentelyä, kun keskustalaisuuslinja piti hänet ulkona Tannerin vetämästä ryhmän sisäpiiristä.

585 Valmisteluvaliokunnan ehdotus valiokuntien jäsenistä, kokouksessa käsitellyt asiakirjat, kokous 11.9.1922, mikrofilmi n:o 17, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1922–27, TA.

586 Jaakko Nousiaisen mukaan eduskunnan valiokunnat voidaan jakaa neljään ryhmään niiden tärkeyden ja suosittuuden perusteella. Tämän mukaisesti hän on sijoittanut talousvaliokunnan alimpaan neljänteen ryhmään yhdessä lakivaliokunnan ja puolustusvaliokunnan kanssa; Valiokunnat lähikuvassa 2007, s. 111.

587 Pöytäkirja 20.9.1922, mikrofilmi n:o 17, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1922–27, TA.

Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä muodosti muihin puolueisiin nähden poikkeuksen siinä, että se sai voimansa vuonna 1919 tai sen jälkeen valituista edustajista. Muissa ryhmissä esiin nousivat aikaisempaa valtiopäiväkokemusta omaavat henkilöt. Sosialidemokraattien yhdentoista naisjäsenen joukossa olivat tosin näkyvimmissä asemissa jo ennen kansalaissotaa eduskunnassa toimineet Miina Sillanpää ja Anni Huotari. Anna sai Huotarilta jopa kädestä pitäen opastusta, sillä heidät oli sijoitettu istuntosaliin vierekkäin. Huotariin Annan yhdisti sekin, että myös tämän puoliso oli vanha järjestöaktiivi ja Julius oli ollut näille molemmille hyvä tuttu.⁵⁸⁸

Talousvaliokunnan työskentely ei edellyttänyt jäseniltään järin suurta työpanosta. Sen toimesta annettiin loppuvuoden aikana lausunto vain kuuteen lakiehdotukseen ja valiokunnalle alistettujen aloitteiden määräkin jäi vähäiseksi. Annan nimi löytyy valiokunnan käsittelemistä dokumenteista vain kerran, kun hän oli yhtenä allekirjoittajana apteekkilaitoksen uudistamista koskevassa vastalauseessa. Siinä vaadittiin, että hallitus antaisi ensi tilassa esityksen laiksi apteekkilaitoksen yhteiskunnallistamisesta.⁵⁸⁹

Anna liitti ensimmäisen valtiopäiväkautensa aikana nimensä neljään aloitteeseen. Kolme niistä kytkeytyi vuoden 1918 tapahtumiin: ”Määrärahan myöntäminen kansalaissodan johdosta turvattomaksi joutuneiden avustamiseksi”, ”Eläkkeiden myöntäminen kansalaissodan johdosta työkykynsä menettäneille kansalaisille” sekä ”Ehdotus laiksi vuoden 1918 kansalaissotaan osaa ottaneiden armahtamiseksi.” Neljäs Anna allekirjoittama aloite koski ”Rautateillä vakinaisesti työskentelevien työläisnaisten laskemista rautateiden vakinaiseen henkilökuntaan”. Aloitteet olivat

588 Vuonna 1974 syntynyt Anni Huotari toimi eduskunnassa useaan kertaan valittuna v:sta 1907 alkaen. Hän istui sisällissodan jälkeen vankilassa vuosina 1918–21 ja toimi myöhemmin puolueen naisliiton puheenjohtajana. Anton Huotari oli syntynyt 1881 ja istui myös eduskunnassa vuosien 1908–1917 välillä sekä vankeudessa samoina vuosina puolisonsa kanssa. Työskenteli toimittajana vuosisadan alkuvuosista alkaen ja *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittajana v. 1923–31.

589 Vastalause anomusehdotusmietintöön n:o 10, mikrofilmi n:o 3, Talousvaliokunta 1919–25, Eduskunnan kirjasto.

yhtä lukuun ottamatta sellaisia, että niiden allekirjoittajina esiintyi vain sosialidemokraattisia naisedustajia – eräässä tapauksessa yhden naiskommunistin vahvistamana.⁵⁹⁰

Kansanedustajana Annan ansiotaso pysyi samalla tasolla, kuin mitä se oli ollut viime vaiheessa piirin toimistonhoitajan asemassa. Edustajien palkka varsinaisilla valtiopäivillä oli enintään 15.000 mk, josta päiväpalkkioksi luettiin 125 mk. Palkkion sai myös matkapäiviltä. Matkakulut korvattiin laskun mukaan.⁵⁹¹ Palkkiot suoritettiin täysimääräisenä, mikäli valtiopäiviä ei hajotettu tai edustajan toimi lakannut ennen kuin 120 päivää oli kulunut niiden alusta. Muussa tapauksessa sovellettiin päiväpalkkiota. Eduskuntaryhmä nipisti palkkioista 30 mk kuukaudessa.

Kun muita kulukorvauksia ei maksettu, oli maaseutuedustajien kyettävä pitämään tulojensa varassa kakkosasuntoa Helsingissä ja kustannettava muu ylöspitonsa. Annan asuntona toimi vuoden 1922 valtiopäivillä huoneisto C 36 osoitteessa Saarininenkatu 8 (As. Oy Saaristo). Samassa talossa asui Miina Sillanpää. Rakennus sijaitsi sopivasti vastapäätä. Helsingin Ty:n työväentaloa.

Sosialidemokraateilla oli ollut eduskunnassa suuria vaikeuksia taistelussaan ääriivasemmiston ”myyräntyötä” vastaan. SSTP:n olemassa olon seurauksena eduskuntatyön luonne oli muuttunut olennaisesti aikaisempaa repivämmäksi. Niinpä vuonna 1922 valittu eduskunta onkin puolueen oman historiategoksen mukaan saanut kantaa ”heikoimman eduskunnan” kielteistä mainesanaa.⁵⁹²

590 Sivut 87–88, 224–225, 228–229 ja 245–246, Liitteet I–X, Valtiopäivät 1922.

591 Laki edustajanpalkkioista, 1921 vp:ltä lepäämään jätetyt asiat n:o 4, Asiakirjat 1, Valtiopäivät 1922. Vasta vuonna 1954 kansanedustajille tuli mahdolliseksi saada korvaus makuuvaunulipuista ja parin vuoden kuluttua oikeus vapaalippuun 1. luokassa.

592 Väinö Tanner: ”Kansalaissotaa seuranneen vuosikymmenen kehitys” s. 174–179 *Suomen Sosialidemokraattinen Työväenliike 1899–1949*, Helsinki 1949. Tässä viitattu puolueen viralliseen historiategokseen sisältynyt Tannerin artikkeli kuvanee hyvin tilannetta sekä puolueen johdon, että sen parlamentaarisen siiven näkökulmasta. Kirjoittaja valitti vielä siitä, että kommunistien toiminnan oikean luonteen osoittaminenkaan ei ollut

Eduskunnan oma historiankirjoitus on edellä mainitussa suhteessa armeliaampi. Sen arvion mukaan ääriivasemmiston aktiivisuus ei sanottavasti häirinyt eduskuntatyötä. Vuoden 1922 valtiopäivien huomattavin saavutus oli lepäämään jätettyjen lakiehdotusten saaminen lopulliseen ratkaisuunsa. Kiihvain taistelu käytiin ”Lex Kallion” johdosta. Sekä kokoomus, että ääriivasemmisto suhtautuivat siihen arvellen, mutta laki saatiin hyväksytyä keskustaryhmien ja sosialidemokraattien äänin.⁵⁹³

Sosialidemokraattisten kansanedustajien suhde SSTP:n edustajiin oli monilla tavoin arka ja ristiriitoja nostattava. Valtiopäiväkauden lopulla tätä tilannetta sivusi viipurilaisessa työväenlehdessä nimimerkki ”U.H:ki”, piirin toimitsija U. Hautamäki. Hän oli heti vaalien jälkeen kirjoittanut lehteen artikkelin ”Mikä valitun uuden sos. dem. eduskuntaryhmän taktiikaksi”. Kirjoittaja painotti tuolloin ”asiallisen jyrkkyyden” merkitystä SSTP:n ajaman ”järjettömän jyrkkyyden” seurausten estämiseksi. Tällä kertaa sama kirjoittaja paheksui sitä, että jotkut sosialidemokraattiset edustajat olivat syyllistyneet liian voimakassanaiseen ääriinlinjan parhaamiseen. Tämä oli aiheuttanut työväestön piirissä ihmetystä ja apeaa mieltä sillä:

ei joukkojen keskuudessa jakseta käsittää, että nämä eroavaisuudet pakosta johtaisivat molemmin puolin siihen, että olisi välttämätöntä ryhtyä suorastaan raakasti haukkumaan ja menemään asiattomuuksiin ja siten valmistaa porvareille erinomaisia ja nautintorikkaita tilaisuuksia kuunnellessa vasemmiston keskenään riitelevän kovemmin kuin porvarit keskenään ja jopa paremmin kuin sosialistit ja porvarit ovat keskenään tehneet.⁵⁹⁴

sosialidemokraattien kannalta hyväksi, koska tällöin alettiin heti huutaa ilmiannoista ja ”ohranoinnista”.

593 *Suomen kansanedustajien historia VII* 1973, Mauno Jääskeläinen, ”Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938”, s. 47.

594 *Kansan Työ* 27.7.1922; otsikko tekstissä ja 24.10.1922; ”Sosialidemokraattisten kansanedustajien suhde kommunisteihin”.

Sosialidemokraattien johdon oli edellä todettua epävarmuuden taustaa vastaan suhtauduttava pakosta myös epäluuloisesti omiin jäseniinsä. Erityisen vaarallisia saattoivat olla sellaiset päättäviin elimiin ja eduskuntaryhmään lukeutuvat henkilöt, joiden luotettavuudesta ei voitu olla varmoja. Kysymys ei koskenut pelkästään loikkaamisen uhkaa vaan myös sitä, että nämä saattoivat vuotaa arvokasta sisäpiiritietoa vastustajille työväenliikkeen sisällä. On ymmärrettävää, että Annaa kohtaan saattoi alkuun kohdistua jonkinlainen epäilyn siemen.

Ryhmän naisedustajien kiistaton johtohenkilö Miina Sillanpää oli jättäytynyt kansalaisodassa sivustakatsojaksi ja edusti vakaata tannerilaisuutta. Sekä hänen, että Annan näkökulmasta menneisyys sisälsi ristiriitoja, jotka saattoivat rasittaa aluksi heidän yhteistyötään. Myöhemmin suhde muuttui läheiseksi. Annan näkökulmasta jopa alamaiseksi.

Sosialidemokraattisen puolueen keskustalaisuudella oli Soikkasen näkemyksen mukaan merkityksensä siinä, että se esti ilmeisesti eräitä vasemmistolaisia siirtymästä kommunisteihin ja vastasi erityisesti Karjalassa laajojen joukkojen mielipiteitä myös puolueen sisällä. Keskustalaisuuden painopiste keskittyi Viipurin sekä sen ympäristöön ja säilyi siellä niinäkin vuosina, jolloin se jo menetti kannatustaan muualla.⁵⁹⁵ Annalle keskustalaisuus oli turvallinen vaihtoehto. Hän edusti suuntauksen kannattajien joukossa kaikkein näkyvimmin puolueen radikaaleinta naissiipeä. Tähän nojasi myös hänen kannatuksensa.

Eräs Annan aikalainen – kansanedustaja ja keskustalainen aatetoveri – kirjoitti muistelmissaan, että keskustalaisuus jäi puolueen oikeistosuuntausta ja kommunisteja näkymättömämmäksi siksi, että edellä mainituilla oli omat julkaisunsa ja osittain järjestönsäkin. Jos keskustalaisuus olisi saanut samalla tavoin puoluelehtiä taakseen, olisi siitä saattanut muodostua työväenliikettä yhdistävä voima. ”Keskustan julistus” jäi loppujen lopuksi aatesuunnan merkittävimmäksi julkiseksi esiintymiseksi. Kirjoittajan mukaan julistuksen monien allekirjoittajien myöhempään luopumiseen kannastaan on vaikuttanut näiden taloudellisen ja yh-

595 Soikkanen 1970, s. 394–395.

teiskunnallisen aseman muuttuminen ja muut aineelliset seikat. Olihan ”luopioiden” joukossa pari kaupunginjohtajaakin.⁵⁹⁶

Keskustalaisuuden merkityksen väheneminen vaikutti siihen, että puoluetoimikunta erotti maalikuussa 1923 Tanneriin liittyneen arvovaltakiistan johdosta Viipurista *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittajaksi siirtyneen J. F. Aallon. Vastareaktion seurauksena ratkaisu peruttiin ja lehdelle nimettiin kaksi päätoimittajaa, Aalto ja Anton Huotari. Jonkin ajan kuluttua Aalto erotettiin kuitenkin lopullisesti. Toimenpide on nähty ilmaisuna siitä, minkä merkityksen puoluejohto vähitellen asetti yhteistyölle porvarillisen keskustan kanssa, keskittymiselle käytännöllisiin kysymyksiin sekä kunnallishallinnolle. Annan kannalta tapahtumat johtivat väistämättä tilanteeseen, jossa myös hänen oli valittava leirinsä, annettava periksi aatteen vaatimuksille ja keskittyttävä käytännön politiikkaan. Hänen tuleva paneutumisensa Viipurin maalaiskunnan kunnalliselämään voidaan nähdä tämän muutoksen ilmiönä.

Vuoden 1923 valtiopäivien puhemiehistön valinta tapahtui helmikuun alussa siten, että sosialidemokraatit saivat normaaliassa parlamentaarisessa järjestyksessä Väinö Vuolijoen ensimmäiseksi varapuhemieheksi. Annan asema eduskuntaryhmässä vahvistui hänen tultuaan valituksi sekä suuren valiokunnan, että talousvaliokunnan jäseneksi.⁵⁹⁷

Sosialidemokraatit jättivät eduskunnalle näiden valtiopäivien ensimmäisen istuntokuukauden aikana välikysymyksen armahduksen toimeenpanosta vuoden 1918 ”rikksellisille”. Anna toimi yhtenä sen allekirjoittajista. Samassa istunnossa SSTP:n edustajat esittivät välikysymyksensä kansalaisoikeuksien loukkaamisesta ja valtiollisten vankien vapauttamisesta. Annan kannalta kyseinen täysistunto muodostui historialliseksi. Hän käytti tuolloin ensimmäisen puheenvuoronsa käsiteltäessä ehdotusta lain laatimiseksi työajasta maa- ja kotitaloudessa. Sen sisältö oli seuraava:

596 Ampuja 1947, s. 174–175.

597 Täysistunto 7.2.1923, Pöytäkirjat 1, s. 28–29, Valtioapäivät 1923.

Tämä maa on viljelyksille raivattu maatyöläisten ja maatyöläisnaisten työvoimalla ja se työ on ollut kovaa. Minä olen varhaisemman nuoruuteni elänyt sellaisilla seuduilla, joissa on ollut näitä kärsiviä äitejä, joita otaksun ed. Lohen säälivän. Minä olen miehen rinnalla nähnyt äitien menevän niinkin varhain työhön kuin klo 4 aamulla ja työ on kestänyt kello 9:ään illalla ja sen jälkeen on täytynyt näiden äitien tehdä omat työnsä. Eivät nekään työpäivät ole olleet lyhyitä. Olen kuullut myös näitä äitejä solvattavan, että kun eivät ole kyenneet kasvattamaan lapsiaan ja hoitamaan kotejaan. Minä haluaisin tietää, eikö ole sydäntä oikeistolla näitä äitejä kohtaan sen verran, että annettaisiin heidän työpäiväänsä palkkatyössä lyhentää niin, että se riittäisi kotityöhön, joka on myös tehtävä. Yksi elämähän on elettävänä myös työmiehen vaimolla, siis säälitävä olisi myös heitä. Näitten äitien vuoksi on puhuttu myös täällä työpäivän lyhentämisestä. Näitä äitejä olisi säälitävä.⁵⁹⁸

Työaikalakien sääätämishanke oli saanut alkunsa jo edellisillä valtiopäivillä sosialidemokraattien aloitteesta. Asia oli edennyt nyt kolmanteen käsittelyyn. Maa- ja kotitaloustyön työaikojen sääätely herätti eduskunnassa puheryöpyn, vaikka lakiehdotus saatettiin vain hyväksyä sellaisenaan tai hylätä. Pitkän myllytyksen jälkeen eduskunta hyväksyi äänestyksessä Väinö Voionmaan välittävän ehdotuksen maataloudessa sovellettavaa työaikaa koskevan lakiesityksen kiireellisestä valmistelusta. Kotitaloudet jäivät sen ulkopuolelle.

Vuoden 1923 maaliskuussa Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä käsitteli hallituksen ehdotusta kivääripanostehtaan perustamisesta. Ryhmän valmisteluvaliokunta kannatti esitystä periaatteellisella tasolla, mutta puolsi perustamiseen ehdotetun määrärahan alentamista. Kysymys jakoi eduskuntaryhmän kahteen osaan. Pragmaattisesti asiaan suhtautuvat näkivät järkeväksi ”niellä” tämänkin ehdotuksen, todeten puolueen olevan kuitenkin puolustuslaitoksen ylläpidon kannalla. Ammukset tultaisiin joka tapauksessa hankkimaan ulkomailta.

598 Täysistunto 23.2.1923, pöytäkirjat 1 s. 220, Valtiopäivät 1923.

Vastustajille kysymys muodostui periaatteelliseksi ja sai aikaan tuntemuksia, ”että jokainen panos jonka valmistamme, valmistamme itseämme varten”. Myös Annaa asia kuohutti. Hän pyysi puheenvuorossaan ”kysymyksen kannattajia selittämään, miten joukkojen edessä on tällainen asia selostettavissa, että ryhmä kannattaa ammustehtaan perustamista. Ilmoitti, ettei ainakaan hän tule äänestämään asian puolesta, vaikka muut sen tekisivätkin.”⁵⁹⁹ Eduskunta hyväksyi lakiehdotuksen äänestyksen jälkeen, eikä Anna esiintynyt enää täysistunnossa sitä vastaan.

Muöhemmin samassa kuussa sosialidemokraattista eduskuntaryhmää keskustelutti täysistunnossa tapahtunut ryhmän hajoaminen. Se toteutui kun äänestettiin SSTP:n poliittisten vankien armahtamista koskevasta välikysymyksestä. Äärivasemmiston lehdet olivat saaneet siitä aiheen ryhmän parjaamiseen. Ryhmän puheenjohtaja Tanner piti sooloilua moitittavana, mutta paheksui eniten sitä, että jotkut sosialidemokraattiset edustajat olivat ”kommunistien syytösten johdosta hermostuneet siinä määrin, että menneet, esim. Reinikainen, tekemään tunnustuksia kommunistien lehdissä.” Anna ilmoitti keskustelun yhteydessä äänestäneensä hallituksen luottamuslausetta vastaan pitäen samalla suotavana, ”että mainitaan asiasta kirjoitettaessa olevan syytä epäillä kommunistien itsensäkin äänestelleen ”jaa” provokationi tarkoituksessa”. Ryhmä päätti merkitä käydyn keskustelun varoitukseksi ja toimittaa linjalta poikenneiden nimet piiritoimikuntien tietoon.⁶⁰⁰

Eduskunta kokoontui vuoden 1923 kevättalven kuluessa täysistuntoon 24 päivänä. Joinakin päivinä pidettiin kaksi istuntoa. Anna osallistui niistä jokaiseen. Eduskuntaryhmä kokoontui kymmenen kertaa ja hän oli mukana myös näistä kaikissa. Allekirjoittajana Anna esiintyi kolmessa eduskunta-aloitteessa. Erityistä huomiota niistä sai esitys ”Määrärahan myöntämistä haararadan rakentamista varten Viipurin-Koiviston radalta Uu-

599 Kokous 15.3.1923, mikrofilmi n:o 17, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1922–27, TA.

600 Kokous 22.3.1923, mikrofilmi n:o 17, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1922–27, TA.

raaseen”. Sen oli Annan ohella allekirjoittanut kolme muuta karjalaista kansaedustajaa: sosialidemokraattien Oskar Reinikainen ensimmäisenä sekä kokoomuslainen Tekla Hultin ja kommunistien Frans Hiilos. Viipurilainen työväenlehti laati asiasta jutun otsikolla ”Uraan rata”. Siinä selostettiin anomuksen perusteluja ja mainittiin allekirjoittaneiden nimet tuomatta millään tavoin esiin heidän puoluetustojaan. Lehti omaksui asiassa näin puhtaasti paikallisen etunäkökulman.⁶⁰¹

Aikansa poliittiseen tapakulttuuriin nähden ”epäsäätyisen” anomusehdotuksen on täytynyt herättää huomiota sosialidemokraattisessa eduskuntaryhmässä, vaikkakaan merkkejä sellaisesta ei ole kirjattu. On mahdollista, että Miina Sillanpäällä oli mielessään nimenomaan tämä asia hänen esittäessään eduskuntaryhmälle että ryhmän jäsenet eivät saisi ilman sen suostumusta tehdä eduskunta-aloitteita perustellen asiaa sillä, ”että aikaisemmin on sattunut tapauksia, jolloin ryhmän jäsenet ovat jättäneet asiallisesti puutteellisia ja siis vaikeasti puolustettavia aloitteita”. Sillanpään esitys hyväksyttiin ilman keskusteluja yksimielisesti.⁶⁰²

Vuoden 1923 Viipurin läänin läntisen sos.dem. piirin piirikokous järjestettiin huhtikuussa. Anna osallistui tilaisuuteen yhtenä paikalle saapuneesta neljästä kansanedustajasta. Jäsenmäärän aleneminen ja varojen puute olivat leimanneet piirin toimintaa. Eduskuntavaalien ehdokaslistojen laatimisessa tapahtunut laiminlyönti kirvoitti kirpeää arvostelua, josta saivat osansa niin piiritoimikunta kuin toimitsijat, Anna heistä yhtenä. Eduskuntaryhmän toiminnan osalta kokous totesi ”kun on todettu ryh-

601 Annan osalta allekirjoitus kuvaa ennakkoluulottomuutta ja ehkä tahallista kurittomuuttakin; mahdollisesti myös pyrkimystä näkyvyyteen äänestäjien silmissä. Karjalassa kenenkään oli puoluekannasta riippumatta vaikea asettua hanketta vastaan. Varmaankaan ei Hiiloksen päättä kommunistien rivissä juuri silitelty. Poikkeavinta oli kokoomuslaisen Hultinin asettuminen muuten vasemmistolaiseen joukkoon. Hänen osaltaan menettely voitiin kuitata seuraavana vuonna pitkän edustajauransa päättäneen puolueen ”grand old lady” luonteenomaisena omapäisyytenä, joka voitiin sallia myös hänen korkean ikänsä johdosta.

602 Kokous 5.2.1923, mikrofilmi n:o 17, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1922–27, TA.

mässä olleen kurittomuutta, painostaa kokous, että ryhmän on enempi pidettävä huolta ryhmän päätösten noudattamisesta ja valvottava, että kaikki edustajat täyttävät tehtävänsä.” Tämä heijasteli kommunisteja kohtaan ilmenneitä ristiriitoja.⁶⁰³

Nimimerkkiä ”Sakris Kuttelman” käyttänyt viipurilaisen työväenlehden pakinoitsija laati piirikokouksesta kirjoituksen otsikolla ”Sosialidemokraattisen kansan parlamentti”. Hän otti esiin tilaisuudessa naisten miehiä alemman jäsenmaksun korottamisesta tehdyn ehdotuksen ja sen kipakansävyisen käsittelyn, jonka tuloksena alennus säilytettiin ennallaan. Viitaten kykyynsä oppia yhdestä erehdyksestä pakinoitsija totesi seuraavaa:

Piirikokouksen jälkeisenä päivänä kävi nim. maan äiti Nurminen – Haverinen toimituksessa eikä ostanut kahvia, kuten hyvä tapa ja vakiintuneet periaatteet vaativat. Me luulemme tämän johtuneen siitä, että me puhuimme naisten piiriveron alentamista vastaan. Kyllä ne naiset ovat pitkävihaisia.⁶⁰⁴

Edettäessä kohti vuoden 1923 loppupuoliskoa alkoivat Anna esiintymiset puolueen tilaisuuksissa lisääntyä. Kansanedustajuuksien tekniikan kehittäminen kiinnostavan ja vähensi runsaiden aikaisempien esiintymisten ”kulumisvaikutusta”. Myös Annan itsensä kannalta oli järkevää esiintyä enemmän äänestäjien edessä kansanedustajien turvaamiseksi. Aina eivät asiat kuitenkaan sujuneet suunnitellulla tavalla. Viipurin pitäjän sos. dem. kunnallisjärjestön Tervajoella viettäminen suurten kesä- ja urheilujuhlien juhlapuhuja ei jostain syystä saapunutkaan paikalle. Viipurilainen työväenlehti kommentoi tätä seuraavasti: ”Juhlapuhujan, kansanedustaja Anna Haverisen ikävän ja kiusallisen poisjäämisen tähden juhlapuhujan paikan täytti piirisihteeri Kr. Lumijärvi, jolle aiottu toinen puhe niin ollen syrjäytettiin.” Asiaan ei jälkikäteen

603 *Kansan Työ* 3.4 ja 4.4.1923; Puolueriennot, ”Viipurin l. länt. vaalipiirin sos. dem. piirikokous”.

604 *Kansan Työ* 6.4.1923; otsikko tekstissä. Nimimerkin takana oli Juliuksen toimittajakollega ja vankitoveri Jussi Lonkainen.

palattu lehden palstoilla eikä myöskään Anna esittänyt anteeksi-
pyyntöä tai selitystä poissaololleen.⁶⁰⁵

Vaikuttaa siltä, että luvattujen puhujien poisjänti työväen-
liikkeen tilaisuuksista ei ollut aivan poikkeuksellinen ilmiö. Nii-
den lukuisuus, matkustusolosuhteet ja sopivien puhujien puute
hankaloittivat järjestelyjä. Piirin toimintakertomuksen mukaan
oli järjestöjen puhepyynnöistä jo kolmannes jouduttu jättämään
täyttämättä. Siinä todettiin, että ”pitäisi kehoittaa kaikkia sellaisia
henkilöitä, jotka voivat ja haluavat esiintyä puhujina, ilmoittautu-
maan piiritoimikunnalle, että heitä voisi tarpeen tullen käyttää.”
Voi vain kysyä mikä vaikutus tuo kaltaisella esiintyjien haalimi-
sella on ollut puhujien tasoon. Vaikka kaikki halukkaat eivät seu-
laa läpäisseetkään on myös puhujien laadulla ja sanomalla ollut
osuutensa siinä, että ”toisin paikoin luento- ja puhetilaisuuksissa
on ollut vähäisesti kuulijoita ja nekin useasti sellaisia, jotka eivät
luentoja tarvitseisi.”⁶⁰⁶

Annan siirryttyä eduskuntaan ei hänen tilalleen palkattu ta-
lousongelmien vuoksi uutta kanslian- ja rahastonhoitajaa, vaan
toiminnot yhdistettiin piirisihteeri Lumijärven tehtäviin. Piirin
toiminta sujui vuoden 1923 aikana lisääntyvän pessimismin mer-
keissä. Edellisen vuoden vaalien jälkeen oli järjestöissä alkanut
yleinen lamaannus ja toimettomuus. Näköpiirissä ei ollut mitään
huomattavia tapahtumia, jotka olisivat vetäneet puoleensa työ-
läisjoukon huomiota. Piirin toimintakertomus tuo myös esiin
erään piirteen, jota ei aikaisemmissa kertomuksissa mainittu vas-
taavalla vakavuudella:

Paitsi yleistä taantumiskautta, on väkijuomilla ollut suuri osuus
järjestötoiminnan lamauttamisessa. On paikkoja, joissa vä-
kijuomien vaikutuksesta on toiminta täytynyt lopettaa miltei
olemattomiin. Nämä tekijät ovatkin vaikuttaneet, ettei piirin

605 *Kansan Työ* 17.7.1923; Puolueriennot, ”Viipurin pit. sos.dem. kunnallisjär-
jestön kesä- ja urheilujuhlat”.

606 Pöytäkirja Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sos.dem. piirijärjestön ko-
kouksesta Viipurissa helmikuun 17. p:nä 1924, s. 8–13, Piirikokousten pöy-
täkirjat 1908–38, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

jäsenmäärä ole voinut kohota edellisestä vuodesta...Kuten jo yleiskatsauksessa mainittiin, ovat väkijuomat tehneet suurta tuhoa järjestötoiminnalle kuluneena vuotena. Piiritoimikunnan taholta on tähänkin puoleen kiinnitetty valtavaa huomiota. Missä vain on julkista kieltolakirikontaa tapahtunut järjestön jäsenten taholta, on annettu kehoitus erottaa rikkoajat järjestöstä. Tietysti on paljon tapauksia, jotka eivät ole tulleet lainkaan piiritoimikunnan tietoon...Tämä on surullista, mutta totta. Tähän puoleen olisi välttämättä saatava parannus aikaan.⁶⁰⁷

Kieltolain alkamisesta oli kulunut jo vuosia. Laittomien juomien käyttö rehotti laajana. Karjalassa sekä Venäjän, että Viron rajojen läheisyys ja olojen yleinen epävarmuus sekä ruokkivat viinan käyttöä, että antoivat sille tavallista laajemmat mahdollisuudet. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että monien tilaisuuksien puheissa korostettiin edelleen raittiusaatteen merkitystä työväenliikkeen pyrkimysten osana.

Annan esiintymisten suhteen vuoden 1923 loppukauden täysistunnot muodostuivat aikaisempaa aktiivisemmiksi. Hän käytti virkamiesten palkkauslain käsittelyn yhteydessä pitkäkhön puheenvuoron kannattaen lain hylkäämistä sen epäoikeudenmukaisuuden vuoksi. Tämä johtui siitä, että laki rankaisi niitä perheitä, joissa myös vaimo oli valtion palveluksessa ja kohteli väärin alempien palkkaluokkien virkamiehiä heidän työnsä vastuullisuuteen nähden.⁶⁰⁸ Anna puhui samana päivänä täysistunnossa vielä toisen kerran, kun käsiteltävänä olivat viljan tuontitullit.⁶⁰⁹

Seuraavan kerran Anna oli äänessä päivää myöhemmin, kun eduskunta käsitteli vuoden 1918 tapahtumien johdosta tuomittujen armahtamiskysymystä. Hän kertasi työväenliikkeen kannattajien kokemia julmuuksia painottaen, että ”täältä vasemmalta on monta kertaa harha-askeleiksi todettu työväen taholta tehdyt

607 Pöytäkirja Viipurin läänin läntisen vaalipiirin sos.dem. piirijärjestön kokouksesta Viipurissa helmikuun 17. p:nä 1924 s. 8–13., Piirikokousten pöytäkirjat 1908–38, Kymen läänin sos.dem. vaalipiiri, TA.

608 Pöytäkirjat 1 s. 1088 - 1089, Valtioapäivät 1923.

609 Pöytäkirjat 1 s. 1126, Valtioapäivät 1923.

pahat työt, mutta oikealla väki ei tunnusta pahoja tekojaan.” Puheensa lopulla Anna painotti sovinnon merkitystä todeten, että ”Olisi jo korkea aika laskea unohduksen vaippa kaiken menneen ylitse, ehkä se kykenisi arpeuttamaan ne haavat, joita kansa on toisiinsa iskenyt. Tämän sukupolven aikana ei täydellistä tervehdyntymistä voi tapahtua.”⁶¹⁰

Anna käytti vuoden 1923 täysistunnoissa vielä kaksi puheenvuoroa: toisen työttömyydestä sekä toisen leskien ja orpojen asiasta. Työttömyyden ongelmaa käsittelevä oli hänen puheistaan pisin. Siihen sisältyi siinä määrin lukuja ja tilastoja, että pöytäkirjaan on puheen loppuun tehty välihuutomerkintä (Ed. Renvall: Joko loppui?).⁶¹¹ Esitys olikin ilmiselvästi puolueoimistossa laadittu ryhmän kannanotto kysymykseen ja Anna oli valikoitunut sen esittäjäksi.

Työväen lehdistö osoitti runsaasti palstatilaa selostaessaan eduskunnan työskentelyä ja erityisesti omien edustajien esiintymisiä. Niin myös viipurilainen *Kansan Työ*, joka siteerasi eduskuntakatsauksissaan sekä Annan leski- ja orpopuhetta kuten työttömyyskannanottoakin.⁶¹² Edustajan kannalta oman lehdistön tarjoama forum oli elintärkeä. Hänen oli mietittävä viestinsä sisältöä myös tästä näkökulmasta, ei vain esiintymisenä suuressa salissa. Piirre vaikutti ilman muuta myös Annan puheiden sisältöön. Silloin, kun aihe oli kentän kannalta vetoava ja herkkä, ei tilaisuutta pitänyt jättää käyttämättä.⁶¹³

610 Pöytäkirjat 1 s. 1151–1153, Valtiopäivät 1923.

611 Pöytäkirjat 2 s. 1682–1685, Valtiopäivät 1923.

612 *Kansan Työ* 26.11. ja 6.12.1923; ”Eduskunta”.

613 Parlamentin toimintaa seurattiin toki myös muissa lehdissä. Kokoomuslainen viipurilaislehti mainitsi Annan armahdusasiassa käyttämän puheenvuoron eduskuntaselostuksessaan sekä referoi usealla lauseella hänen puhettaan työttömyysasiassa. Puhujan puoluekantaa ei tuotu selostuksissa esiin. Näin hänen toimintansa saattoi tulla vaalipiirin äänestäjien tietoon useammaltakin kuin oman lehdistön taholta; *Karjala* 25.11. ja 8.12. 1923.

9.2 Uudistunut mandaatti

Itsenäisessä Suomessa maailmansotien välillä tapahtunutta kehitystä on kuvattu matkana maatalousvaltaisesta ”Kehitysmaa-Suomesta” kohti hyvinvointivaltiota. Virallisesti Suomi pyrki kiinnittymään Pohjoismaisten valtioiden viiteryhmään. Tämän taustalla oli ennen muuta ulko- ja turvallisuuspolitiikka, vaikka myös ruotsalainen yhteiskuntamalli näyttäytyi erityisesti sosiaalidemokraateille tavoittelemisen arvoiselta. Kaiken kaikkiaan maailmansotien välisen Suomen sosioekonominen kehitys oli sisällissodan tärväämästä alusta sekä monista uhkatekijöistä huolimatta yhteiskuntaa vakauttava.

Suomalaisten henkeä kohti laskettu kansantuote kasvoi sotiin välillä vuosittain lähes neljä prosenttia. Se merkitsi kansantuotteen kaksinkertaistumista vajaassa kahdessakymmenessä vuodessa. Tuntuva ja näkyvä elinolosuhteiden kohentuminen legitimoivat parlamentarismia periaatteisiin sitoutuneiden puolueiden kautta harjoitettua politiikkaa. Maan teollisuuden kehitys oli kansantuotteen kasvuakin nopeampaa. Tällaiseen tulokseen, jota osaltaan selitti alhainen lähtötaso, ei yltänyt yksikään muu Euroopan maa. Erityisen huomattavaa kasvu oli vuosien 1924–28 välisellä jaksolla.⁶¹⁴

Sosialidemokraattisen puolueen parlamentaarista siipeä edustavalla johdolla oli kaikki syy tyytyväisyyteen työväestön etujen ajamisen näkökulmasta. Se saattoi samalla tuoda esiin sen, kuinka oikeassa väkivaltaisen linjan vastustajat olivat vasta joitain vuosia aikaisemmin päättyneessä sisällissodassa. Äärivasemmiston toiminnasta oli onnistuttu leikkaamaan pahin kärki, vaikkakaan tämän ansiot eivät levänneet yksin sosialidemokraattien harteilla. Kun maan talous vielä kehittyi suotuisasti ja olojen yleinen kohe-
neminen oli tosiasia, saattoi puoluejohto suhtautua luottavaisesti siihen, että edes sen keskustalaisryhmittymällä ei olisi mahdollisuutta asettaa kapuloita rattaisiin, vaikka uuden vastaryhmittymän muodostuminen oli jo näkyvissä.

614 Perna & Niemi 2005 (toim.); Vesa Saarikoski: ”Yhteiskunnan modernisointuminen”, s. 116–121.

Poliittisen vaikuttamisen rinnalla vaikutti työväenliike kasvavasti myös harrastus- ja sivistystoiminnan alueilla. Liikkeelle oli tyypillistä, että sen piirissä toimivat olivat aktiivisia muutenkin kuin puoluepoliittisesti. Toisaalta voidaan kaikkea liikkeen toimintaa urheilun ja raittiuden erityisjärjestöjä myöten pitää merkittävässä määrin myös poliittisiin tavoitteisiin tähtäävinä. Annan osalta aktiivisuus kanavoitui ennen kansalaissotaa ja hetken sen jälkeenkin teatteriin. Liikkeen kulttuurijärjestöjen toiminnassa hänellä ei kuitenkaan ollut asemaa. Myöhemmin eduskuntatyö ja sen rinnalle sekä sittemmin korvaajaksi 1920-luvulla nousut kunnallispolitiikka veivät Annan ajan ja huomion. Puolueen naistoimintakin jäi vähitellen sivummalle.⁶¹⁵

Annan toisen kansanedustajakauden aloittanut uusi eduskunta saattoi näin kokoontua vuoden 1924 toukokuussa yhteiskunnan vaurastumisen ja vakaantumisen merkeissä. Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän valmisteluvaliokunta ehdotti, että Anna nimettäisiin sekä suureen valiokuntaan, että työväenasiain - ja lakivaliokuntiin. Ryhmän varsinaisessa käsittelyssä nämä ehdotukset kuivuivat kuitenkin vain lakivaliokunnan jäsenyydeksi.⁶¹⁶

Vuoden 1924 valtiopäivien kevätistuntoa umpeutui jo toukokuun lopussa. Eduskunta kokoontui sen kuluessa täysistuntoon kuutenatoista päivänä – joinain niistä pidettiin useampia tapaamisia. Anna oli poissa vain kauden päättäjäistilaisuudesta. Eduskuntaryhmän tapaamisiin hän jätti osallistumatta ainoastaan kerran. Anna ei käyttänyt kauden aikana näissä kokouksissa yhtään puheenvuoroa. Eduskuntaryhmä kontrolloi edelleen tiukasti jäsentensä aktiivisuutta ja antoi edustajien laiminlyönnit

615 Sosialidemokraattinen työväenliike laajeni parlamentaarisen asemansa vakiintumisen ohella 1920-luvulla erityisesti omaehtoisen sivistystyön alueella. Organisaatiota rikastutettiin mm. Työväen Sivistysliiton, Työväen Musiikkiliiton ja Työväen Näyttämöiden Liiton perustamisella. Niiden syntymistä auttoivat ulkomaiset esimerkit erityisesti Englannista ja Ruotsista. Osuustoimintaliike täydensi erityisjärjestöjen kansansivistystoimintaa luentotilaisuuksien, valistusjuhlien ja kirjallisen valistustyön muodossa.

616 Valmisteluvaliokunnan ja eduskuntaryhmän pöytäkirjat 5.5.1924, mikrofilmi n:o 17, Sos.dem. eduskuntaryhmän pt-kirjat 1921–27, TA.

piiritoimikuntien tietoon. Se edellytti jäseniltään myös korkeaa moraalia. Julkisuuteen tulleiden juopumusrikosten lisäksi edustajille annettiin varoituksia myös uhkapelin harjoittamisesta.⁶¹⁷

Kansanedustajat jättivät vuoden 1924 valtiopäivillä 52 eduskuntaesitystä. Anna oli niiden suhteen merkittävästi aktiivisempi kuin esiintyjänä. Hänen nimensä löytyy kahdeksan aloitteen alta – tosin ei yhdestäkään ensimmäisenä. Aloitteet liittyivät enimmäkseen kansalaissodan seurausten jälkihoitoon ja sosiaaliin kysymyksiin. Uuraan radan rakentamisen käynnistämiseen liittyvän määrärahan myöntämistä koskeneessa aloitteessa Anna esiintyi johdonmukaisesti edelleen joukossa, joka koostui kaikkien suurimpien eduskuntaryhmien allekirjoittajista.⁶¹⁸

Sosialidemokraattisessa lehdistössä selostettiin puolueen edustajien jättämiä aloitteita yksityiskohtaisesti ja tämän kaltainen aktiivisuus nähtiin yleisesti tärkeäksi.⁶¹⁹ Vasemmistopuolueet eivät kuitenkaan enää mahtuneet yhteen edes kansalaissodan seurauksiin liittyneissä kysymyksissä. Niinpä sosialidemokraatit ja SSTP:n edustajat jättivät samana päivänä asiallisesti samantyyppiset aloitteet laiksi kansalaissodan johdosta rangaistuksiin tuomittujen armahtamisesta.⁶²⁰

Kevätkauden 1924 tuppisuuna eduskunnassa istunut Anna osoitti syysistuntojen alkaessa kohentunutta aktiivisuutta ja käytti melko pian ensimmäisen täysistuntopuheenvuoronsa, kun käsiteltävänä oli tulo- ja omaisuusverolain uudistaminen. Se oli pitkä ja perusteellisesti valmisteltu. Anna otti tiukasti kantaa maksukyvyltään heikossa asemassa olevien kansalaisten verottamiseen sekä paheksui aviopuolisoiden yhteisverotusta, jota hän kutsui ”kiskomiskeinoksi”. Hän koki erityiseksi ongelmaksi sen, että verotus rankaisi niitä, jotka olivat solmineet laillisen avioliiton, sillä ”Jos verotettaessa tahdottaisiin oikeuta tehdä, niin ei avioliit-

617 Kertomus puolueoimikunnan toiminnasta 8.4.1922–31.10.1925, Sos. dem. puolueen pöytäkirjat 1926, TA.

618 Liitteet 1–9 s. 130–132, Valtiopäivät 1924.

619 *Kansan Työ* 16.5.1924; ”Uusia eduskunta -aloitteita” ja 31.5.1924; ”Eduskunta”.

620 Liitteet 1–9 s. 435 - 439, Valtiopäivät 1924.

toa pidettäisi, kuten nyt, jonakin ”ansiottomana arvonnousuna”, jonka vuoksi on erikoisesti kohotettava asianomaisten verovelvollisuuksia.” Toisena epäoikeudenmukaisuuden erityispiirteenä Anna nosti esiin sen, että perheen verotuksessa ei voinut vähentää kotiapulaisen palkkaa ja ”Perheenäidin vaatimaton apulainen katsotaan ylellisyyspalvelijaksi, jonka aiheuttamista kustannuksista ei sallita helpotusta veroa laskettaessa.”⁶²¹

Puheenvuoron perusteella syntyy vaikutelma, että Anna oli alkanut jo etääntyä siitä radikaalista sosialistista, joka oli ensimmäisestä avioliitosta eroa ottaessaan pitänyt puolisoiden välistä liittoa näiden yksityisasiana ja ajanut ponnekkaasti palvelijoiden aseman kohentamista. Nyt äänessä oli enemmänkin hyvin toimeen tuleva rouvashenkilö, jonka henkilökohtaisen elämäntilanteen kannalta käsittelyssä olleet kysymykset olivat relevantteja. Olivathan yhteisverotus ja palvelijavähennyksen käyttömahdollisuus ajankohtaisia pääasiallisesti muiden kansalaisryhmien, kuin työväestön näkökulmasta.

Annan puheenvuorolle osoitettiin viipurilaisessa työväenlehdessä epätavallisen suurta huomiota. Se julkaistiin laajana kahden palstan selostuksena. Näkökohdat, joilla puhuja puolsi yhteisverotuksen keventämistä ja palvelijakustannusten vähentämistä tuotiin lehdessä seikkaperäisesti selville. Anna ei ollut aikaisemmin päässyt eduskuntaesiintymistensä johdosta kertaakaan näin näkyvästi esiin oman vaalipiirinsä puoluejulkaisun palstoilla.⁶²²

Tämän voi tulkita niin, että lehden toimitus oli havainnut Annan puheen perimmäisen luonteen ja toi tämän tarkoituksellisesti näkyvällä tavalla lukijoiden tietoon. Lehden päätoimittaja J. F. Aalto saattoi perustellusti pitää Annaa mahdollisena osallisena episodiin, joka johti hänen omaan epäonneensa edellisissä eduskuntavaaleissa. Tulevissa vaaleissa he olisivat jälleen kilpailijoita. Annan puheen ja sen saaman julkisuuden yhteydessä tulivat jo esiin ne tekijät, jotka johtivat myöhemmin työläisnaisista koostu-

621 Pöytäkirjat 1 s. 539–541, Valtiopäivät 1924.

622 *Kansan Työ* 14.10.1924; ”Tulo- ja omaisuusverolakien käsittely eduskunnassa”.

van äänestäjäkunnan vieraantumiseen ja Annan eduskuntauran päättymiseen.

Seuraavassa vuoden 1924 syyskauden täysistuntoesiintymisessään Anna kosketteli edelleen työväestön syville riveille epäajankohtaisen tuntuista aiheita, opettajankoulutusta ja opettajien asemaa. Hän kannatti ylioppilaiden kouluttamista kansakoulun opettajiksi seminaarikoulutuksen sijaan, koska

maalaisille tulee ehdottomasti helpommaksi kouluttaa ylioppilastietä lapsensa opettajiksi kuin pitkää seminaaritietä. Onhan kotoa käsin, kotoisin eväin ja kotona asuen ja kotoa yleensä hoidettuna lapsen, kun se jo varhain koulunkäyntinsä aloittaa, helpompaa käydä koulunsa ja sitten vuodella kuitata seminaarin kuin jos täytyisi käydä viisi vuotta seminaarissa usein lainavaroilla kaukana kotoa.⁶²³

Myös näille aiheille ja kannanotolle Annalla oli henkilötason yhtymäkohtansa; perheen kaikki kuusi poikaa kävivät Säiniöltä käsin junalla koulua Viipurin klassillisessa lyseossa. Puheensa päätteeksi Anna toi vielä esiin eräitä kansakoulunopettajien asemaan ja toimintaan vaikuttavia ongelmia, kuten asuntojen ahtauden ja niiden huonon suunnittelun. Koulun yhteyteen sijoitetussa virka-asunnossa asuvan opettajan puolisona nämäkin seikat olivat hänelle vahvasti omakohtaisia. Seminaarikysymys siinäkin mielessä, että neljä perheen ylioppilaspojista koulututtui aikanaan kansakoulunopettajiksi.

Anna esiintyi vuoden 1924 syysistuntokaudella täysistunnoissa vielä kolme kertaa. Puheenvuoroista pisin ja viimeisin koski tulevan vuoden tulo- ja menoarvioon sotaorpojen avustamiseksi varattavaa määrärahaa.⁶²⁴ Annan kannattamaa määrärahan muutosehdotusta ei hyväksytty. Sen sijaan eduskunta vahvisti toisen ehdotuksen, jossa summaa korotettiin. Tämä ja aikaisempi An-

623 Pöytäkirjat 1 s. 1.598–1.599, Valtiopäivät 1924.

624 Pöytäkirjat 2 s. 1.821–1.822, Valtiopäivät 1924.

nan puheenvuoro tulivat noteeratuiksi viipurilaisessa työväenlehdessä, joka selosti niiden sisällön pääkohdat.⁶²⁵

Anna oli poissa syyskaudella 1924 eduskunnan viidestä täysistunnosta. Näiden syiksi on merkitty yksityisasiat. Pisimmillään poissaolo kesti lokakuun lopulla viikon ajan. Hän käytti lakivaliokunnan kokouksissa kauden aikana yhden puheenvuoron.

Vuoden 1925 kevätistuntokaudella Annan rooli jäi esiintyjänä edelleen verraten vähäiseksi. Hän piti ainoastaan yhden täysistuntopuheenvuoron. Se käsitteli koulutilan perustamista kotitalousopettajaopistolle.⁶²⁶ Lakivaliokunnan pöytäkirjoihin on kyseiseltä kaudelta samoin tallentunut vain yksi Annan kannanotto. Tässä hän ehdotti muutosta oikeudenkäyntien julkisuutta koskevaan pykälään niin, että käsittelyn olisi tapahduttava suljetuin ovin jos julkisuus voi loukata siveellisyyttä tai asia koskee alle 18 vuotiaan tekemää tekoa. Esitys hylättiin äänestyksessä.⁶²⁷

Niin ikään eduskuntaryhmän kokouksissa Anna oli äänessä vuoden 1925 kuluessa yhden muistiin merkityn kerran kannattaessaan kansakoulunopettajien palkkoihin ehdotettua kalliinajan korotusta.⁶²⁸ Vuoden lopulla hänet valittiin toiseksi tarkastajaksi käymään läpi istuntokauden ryhmäkokousten pöytäkirjat. Ryhmän tapaamisiin Anna osallistui verraten tunnollisesti, ollen poissa vuoden aikana vain kolmesta kokouksesta.⁶²⁹

625 *Kansan Työ* 16.12.1924; ”Eduskunta”.

626 Pöytäkirjat 1 s. 1.036–1.037, Valtiopäivät 1925.

627 Istunto 17.3.1925, lakivaliokunta 1921–jatko 1930, Eduskunnan pöytäkirjat.

628 Kokous 29.11.1925, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1921–1927, mikrofilmi n:o 17, TA.

629 Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä kiinnitti yhä tarkkaa huomiota jäsentensä poissaoloihin ja elintapoihin. Edustajille huomautettiin piiritomikunnille saatettavan tiedon uhalla, että he eivät saa olla ilman hyväksyttävää syytä pois eduskunnan istunnoista. Vuonna 1925 jouduttiin yhdelle jäsenelle antamaan huomautus juopumusrikkomuksen johdosta ja muutamille muille uhkapelin harjoittamisesta. Pöytäkirjan mukaan ”n.s Sos. dem. keskusteluseuran kokoukset ovat muodostetut uhkapelin pelaamistilaisuuksiksi, niin että usein peli kestää siellä pitkälle aamuun asti”.

Vuoden 1925 kevätistuntokauden loppuvaiheessa Anna esiintyi näkyvästi viipurilaisessa työväenlehdessä kahdella lastensuojelua koskeneella kirjoituksellaan. Hän oli voinut lakivaliokunnan jäsenenä paneutua kysymykseen perusteellisesti. Anna selosti teksteissään lain pääkohtia sekä sen perusteella järjestettäviä hoitoyksiköitä, kuten vastaanottokoteja, lastenkoteja, turvakoteja ja kasvatustaitoksia. Artikkelit kohdistuivat alueelle, joka oli läheinen hänen potentiaalisimmalle äänestäjäjoukolleen. Ne oli mitä ilmeisimmin tarkoitettu eräänlaiseksi istuntokauden päätösjuulistuksiksi, joilla tahdottiin muistuttaa äänestäjiä piirin ainoan naispuolisen työväenliikkeen kansanedustajan aktiivisuudesta ja perehtyneisyydestä.⁶³⁰

Sosialidemokraattisen puolueen piiriin kehittyi 1920-luvun puolivälissä uusia erimielisyyden lähteitä, joissa keskustalaisuuden korvasi uuden tyyppinen sisäinen vasemmistosuuntaus. Se koostui kahdesta erilaisesta ryhmästä: puolueen johdon piirissä toimineista Ampujasta, Helosta ja Sventorzetskistä sekä J. F. Aalosta. Myös Ampujalla ja Sventorzetskillä oli aikaisemmalta ajalta viipurilainen taustansa. Henkilöiden ympärille kehittynyt keskustalaisen vasemmistolaisuuden perinne sai vauhtia, kun siihen liittyi Kulutusosuuskuntien keskusliitto KK:n toimitusjohtaja Väinö Hupli. Kiista hänen ja Tannerin välillä oli saanut alkunsa osuustoimintaliikkeestä ja piti sisällään sekä henkilökohtaisia, että valtopoliittisia aineksia.⁶³¹

630 *Kansan Työ* 2.4.1925; ”Lastensuojelulaki” ja 8.6.1925 sama otsikko.

631 Soikkanen 1975 s. 342. Viipurin mlk:sta syntyisin ollut Mikko Ampuja toimi eduskunnan jäsenenä v. 1919–44 sekä monissa ay-liikkeen, nuorisjärjestön ja osuuskauppaliikkeen tehtävissä. Hän oli toiminut mm. *Työ*-lehden toimistonhoitajana Käkisalmessa. Reinhold Sventozertski (v:sta 1938 Svento) oli Pietarin suomalainen, joka oli toiminut Suomen ministerivaltiosihteerin ja kenraalikuvernöörin kanslian virkamiehenä sekä suorittanut tuomarin tutkinnon Pietarin yliopistossa: Hän toimi kansanedustajana 1922–44 sekä 1945–47 (SKDL), toisena ulkoministerinä 1944–48 ja tämän jälkeen suurlähettiläänä Bernissä. Juhani Helo oli koulutukseltaan filosofian tohtori ja juristi, toimi eduskunnassa 1919–21 ja 1924–35 sekä 1945 (SKDL), jonka jälkeen siirtyi lähettilääksi Pariisiin. Oli ministerinä useaan kertaan 1920–40 -luvulla. Väinö Hupli oli myös syntyisin Viipurin mlk:sta ja työskenteli ennen KK:n palvelukseen astumistaan toimittajana.

J. F. Aalto oli palannut *Kansan Työn* päätoimittajaksi tultuaan erotetuksi Suomen Sosialidemokraatista. Hän oli luonut lehden ympärille voimakkaan viipurilais-vasemmistolaisen vastarintakeskuksen. Aallon vaikutusvallan alla toiminut paikallisten sosialidemokraattien ryhmä asettui muun muassa puolueen presidenttiehdokkaan nimeämisessä Tanneria vastaan todeten, että tämä ei ollut suosittu järjestöjen piirissä.

Eduskunnassa Aalto oli yksi äänekkäimmistä sosialidemokraattisista kansanedustajista. Hän oli puolueen Viipurin läntisen vaalipiirin piiritoimikunnan jäsen ja toimi piirikokouksissa pöytäkirjojen perusteella mielipidejohtajana käyttäen runsaasti puheenvuoroja. Aalto oli aktiivinen matkustaja ja puheiden pitäjä myös eri puolilla Karjalaa. Aikalaiskuvauksen mukaan hän oli periaatteellisesta radikaalisuudestaan huolimatta ”hieno ja hillitty mies”.⁶³²

Aallon vaikeudet linjansa ajamisessa johtivat muun ohella siihen, että hän sai vuoden 1925 helmikuussa sakkotuomion hallituksen ja sisäministerin kunniaa loukkaavasta arvostelusta kirjoituksensa johdosta, jossa käsiteltiin sisäministerin vastausta välikysymykseen työväenjärjestöjen oikeuksien loukkaamisesta.⁶³³

Vaikka olikin ollut näkyvä keskustalainen, ei Anna missään tapauksessa ollut enää ”aaltolainen”. Hänen jäämisensä jossain määrin taka-alalle piirissä – Anna ei ottanut muassa osaa vuosien 1925 ja 1926 piirikokouksiin, vaikka olisi saanut kansanedustajana niissä automaattisesti läsnäolo- ja puheoikeuden – on mitä ilmeisimmin seurausta Aallon dominoivasta asemasta järjestössä.

On todennäköistä, että asetelma heijastui Annan aktiivisuuteen eduskunnassakin. Hän jäi eräällä tavalla poliittiseksi väliinpuotoajaksi, kun ei voinut olla myöskään ”tannerilaisuuden”

Hän toimi kansanedustajana 1919–21 sekä kauppa- ja teollisuusministerinä 1926–27 päättäen uransa Helsingin rahatoimenjohtajana.

632 Hako, Huhtanen, Nieminen (toim.)1975; muistitietokatkelmä ”Viipurilainen suunta”, s. 53.

633 *Kansan Työ* 20.2.1925; Omalta alueelta, ”Sakkoa hallituksen ja pääministerin arvostelemisesta”.

kannattaja, jota taas puolueen vahvin naispoliitikko Sillanpää oli. On samaten oletettavissa, että Aallon erityisesti ajamien sotalais-toksyymysten laatu oli sellainen, että katsottiin parhaaksi Annan naisena ja vähemmän asioista ymmärtävänä niistä vaikenevan.

Vuoden 1925 syysistuntokaudella Anna aktivoitui edellisen vuoden tapaan täysistuntojen puhujana. Hän käytti 12 puheen-vuoroa ja esitti niiden yhteydessä kaksi muutosehdotusta, joista eduskunta joutui äänestämään. Istunnoissa hän oli paikalla kahta lukuun ottamatta. Anna toimi allekirjoittajana monissa puolueen edustajien yhteisaloitteissa, mutta ei edelleenkään saanut niistä ensimmäisenä ehdottajana nimiinsä yhtään.

Annan ensimmäinen täysistuntopuhe käsitteli avioliiton ulko-puolella syntyneistä lapsista annetun lain elatusavun nostoaikaa koskevan momentin muuttamista. Hän edellytti sen myötä koko lain korjaamista ja ilmoitti tulevansa vaatimaan tätä lakiehdotuksen kolmannessa käsittelyssä. Näin tapahtuikin ja Anna sai kannatusta yli puoluerajojen, jopa niin, että nimekäs kokoomus-laisedustaja Virkkunen tuki häntä ja piti tärkeänä uudistuksen kiirehtimistä. Äänestyksessä ryhmien kannatus hajosi ja Annan ehdotus hylättiin 76 äänellä 71 vastaan.⁶³⁴ Viipurilainen työväen-lehti noteerasi seuraavan päivän eduskuntakatsauksessaan asian lyhyellä maininnalla.

Seuraavan kerran Anna otti verraten pitkässä puheessa kantaa vuoden 1926 tullien kantamista koskevassa asiassa. Hän vastusti sitä, että ”hallituksen esityksessä korotetaan tullia melkein kaikille niille elintarpeille, jotka ovat maan vähävaraisimmalle väestölle jokapäiväisessä elämässä välttämättömiä”. Anna nosti esiin erityisesti kahvitullin epäoikeudenmukaisuuden, koska se tuntui hänestä ”sen vuoksi sydämettömältä, että kylläiset, hyvinvoipat ihmiset, jotka näistä asioista määräävät, iskevät kiinni juuri tämänkaltaisiin, kaikkein heikompien lohdutuksena oleviin nau-tinto- ja ravintoaineisiin”.⁶³⁵

634 Pöytäkirjat 2 s. 1.255–1.256 ja 1.269–1.274, Valtiopäivät 1925.

635 Pöytäkirjat 2 s. 1.363–1.365, Valtiopäivät 1925.

Loput Annan esiintymisistä koskettelivat rikoslain muuttamista ja naisten kelpoisuutta valtion virkoihin. Rikoslain osalta hänen huomautuksensa liittyivät siveellisyyserikoksia koskevien säädösten epäkohtiin; erityisesti lakiehdotuksessa 15–17 vuoti-asiin kohdistuneen rikoksen yhteydessä käytettyyn sanontaan, jonka mukaan teko on rangaistava vain jos se, jota kohtaan rikos on tehty, ei ole ”siveettömyyteen antautunut”. Eduskunta äänesti asiasta ja jätti sanamuodon voimaan 79 äänellä 68 vastaan.⁶³⁶

Pisimmän Annan siihen mennessä eduskunnan täysistun-
noissa pitämistä puheenvuoroista kirvoitti naisen kelpoisuudesta valtion virkaan annetun lakiehdotuksen käsittely. Se oli todennä-
köisesti puoluetöimiston valmistelema ja sisälsi laajoja viittauksia muiden maiden naisten tasa-arvoa koskevaan lainsäädäntöön sekä naisten asemaan näiden virkakunnissa. Oletusta tukee sekin, että Anna päätyi vain kannattamaan lain hyväksymistä lakivalio-
kunnan ja suuren valiokunnan jo vahvistamassa muodossa.⁶³⁷

9.3. Työ jatkuu

Annan kaksien eduskuntavaalien tuloksena vakiintunut työ valtiollisten velvollisuuksien piirissä sai jatkoa, kun eduskunta koontui jälleen valtiopäiville vuoden 1926 helmikuussa. Hän piti ensimmäisen täysistuntopuheensa maaliskuussa käsiteltäessä rikoslain 21. lukuun esitettyjä muutoksia. Huomautukset koski-
vat tällä kertaa lakiesityksen pahoinpitelyä koskevia säädöksiä. Niihin näyttää nytkin sisältyvän henkilökohtaisia tunnelatauksia. Anna laati asiasta eduskuntakäsittelyn alla viipurilaiseen työvä-
enlehteen myös artikkelin otsikolla ”Pahoinpitelyä koskevien rikoslain pykälien muutokset” käyttäen nimimerkkiä ”A.H.”⁶³⁸ Hän esitti lakiin muutosta, jossa kuritusvaltaansa käyttänyttä ja kuritettavalle vähäisen vamma aiheuttanutta rangaistaisiin siinä

636 Pöytäkirjat 2 s. 1.507–1.508 ja 1.594–1.596, Valtiopäivät 1925.

637 Pöytäkirjat 2 s. 1.588–1.591, Valtiopäivät 1925.

638 *Kansan Työ* 26.2.1926; otsikko tekstissä.

tapauksessa ”jos asianhaarat ovat erittäin raskauttavat”. Ehdotus asetettiin suuren valiokunnan hyväksymää lain muotoa vastaan ja hävisi äänestyksessä 68 äänellä 102 vastaan.⁶³⁹

Seuraavan ja vuoden 1926 osalta viimeisen kerran Anna esiintyi täysistunnossa vasta marraskuussa, kun käsiteltiin vuoden 1927 tulo- ja menoarviota. Tälläkin kertaa hänen puheensa teemana oli rikoslaki – nyt kuitenkin vankien rankaisemista koskevana:

Sillä kun minä katson tätä hallituksen esityksen perustelua, jossa sanotaan, että hallitus aikoo antaa sellaisen rikoslain muutosehdotuksen, jossa tulisi kysymykseen myös vesileipärangaistus, joka aiheuttaisi vankien lukumäärän vähenemisen, niin silloin minä tulini ajatelleeksi, että onkohan tämän esityksen tehnyt joku humoristi. Se tuntui niin mahdottomalta valistuneiden ihmisten tekemäksi...Mutta jo nyt ajatellaan, sentään, että vankilassa olevat ovat sisään suljettuja, sidottuja, eläviä ihmisolentoja, niin ei minun mielestäni enää heille pitäisi eikä sopisi ehdottaa eikä edes aikoa ehdottaa vesileipärangaistusta, sillä sellaiset rangaistukset kuuluvat ja saavat kuulua barbaariaikojen rangaistusmenetelmiin.⁶⁴⁰

Eduskuntaryhmän kokouksissa Anna käytti vuoden 1926 kuлуessa ainoastaan yhden varsinaisen puheenvuoron. Se kosketteli lakiehdotusta kieltolain valvonnan tehostamisesta ja salakuljetuksen ehkäisemisestä. Hänen näkemyksensä aseiden käytön laajentamisesta jäi lopullisesti määrittelemättä, mutta puhuja toivoi, että ”ratkaisuun keksitään oikeat keinot”.⁶⁴¹

Eduskuntaryhmän pöytäkirjoissa Annan nimi esiintyi vuoden aikana tosin toisenkin kerran, kun hän kannatti moitteen antamista Tannerille tämän esiintymisen johdosta osuuskuntien verotuskysymyksen käsittelyn yhteydessä. Asia sekä siitä sano-

639 Pöytäkirjat 1 s. 167–169, Valtiopäivät 1926.

640 Pöytäkirjat 1 s. 1.232–1.233, Valtiopäivät 1926.

641 Pöytäkirja 4.3.1926, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1921–1927, mikrofilmi n:o 17, TA.

malehdissä syntynyt polemiikki olivat johtaneet erimielisyyksiin edustajien piirissä. Ryhmässä suoritettiin äänestys moitteen antamiseksi niille ”jotka olivat huomiota herättäneellä tavalla ryhmän enemmistön kantaa vastustaneet”. Hyväksytyksi tuli lausuma, jossa teroitettiin ryhmän kokonaisuutta särkevän esiintymisen välttämistä. Tällä kertaa Anna oli samalla kannalla, kuin edustajatovereittensa enemmistö.⁶⁴²

Annan edustajauran alkuvuosien puheenvuorot eduskunnassa käsittelivät yleisesti ottaen elämänläheisiä, vähäisen mittaluokan kysymyksiä. Niissä ei otettu kantaa sellaisiin periaatteellisiin tai laajakantoisiin asiakokonaisuuksiin, joilla olisi ollut erityistä puoluepoliittista merkitystä tai jotka olisivat saaneet aikaan suuren luokan kädenvääntöä. Vaikutelmaksi jää, että Annaa innostivat puhumaan enemmänkin henkilökohtaisesti mieltä kuohuttavat tai kiinnostavat omakohtaiset tekijät, kuten lapsuus ja vankilakokemukset, kuin ideologia. Saattaa olla, että ryhmänsä vasemman laidan edustajana hänen olikin toimittava näin sekä jätettävä suuremman luokan asiat puolueen virallisen linjan edustajien ruodittavaksi. Tuoreen edustajan asemassa hän oli uransa alkuvaiheessa ryhmän nokkimisjärjestyksen häntäpäässä ja naisena muutenkin sivussa paljosta luonnostaan vain miehille kuuluvas- ta. Lähteet eivät ilmaise jäikö Anna taka-alalle vapaaehtoisesti ja painostettiinkö häntä. Täysistunnoissa esiintymisen ohella oli valiokuntatyöllä merkityksensä asioihin vaikuttamiseen nähden, mutta Anna vaikenä lakivaliokunnassakin.⁶⁴³

642 Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän kertomus vuosilta 1926–1929 s. 45–46, Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XV puoluekokouksesta Helsingissä 26.1.–1.2. 1930, TA.

643 Kehityksen myötä oli maahan saapunut uusi media-radio. Se nosti merkittävästi täysistuntoesiintymisten arvoa, kuten seuraava lainaus eduskunnan tuolloisen puhemiehen elämäkerrasta osoittaa: ”Maahamme oli parhailaan leviämässä uusi muotivillitys: eduskunta-keskusteluja seurattiin radiosta. Kurikan rovasti Yrjö Alanen kirjoitti Paavolle hallituksen kaatamisesta, että ”et voi arvata, että seurasin viime tiistain istuntoa yhtä hyvin kuin eduskunnan lehtereiltä”. Rovastilla ei itsellään ollut radiota, mutta hän kävi kuuntelemaan naapurin luona. Kesken kiihkeän eduskuntakeskustelun rovastin oli palattava viranomaistoimitukseen pappilan kansliaan, jolloin

Anna oli esiintynyt vuoden 1925 valtiopäivillä allekirjoittajana viidessä eduskunta-aloitteessa. Seuraavana vuonna hänen allekirjoittamiensa anomusehdotusten määrä nousi kolmeentoista. Edelleenkin hän ei saanut niistä ehdottajajoukon ensimmäisenä yhtään omiin nimiinsä. Tällä kertaa oli uutta, että parissa aloitteessa ehdotettiin tukea hankkeille, joilla oli uskonnollinen leima.

Sosialidemokraatit olivat asettaneet katsomuksellisen vapauden tavoitteekseen jo Forssan puoluekokouksessa. Siellä hyväksytyssä periaateohjelmassa todettiin, että puolue ilmoittaa tuomitsevansa kaiken kirkollisen holhonnin. Uskonto tulisi julistaa ihmisten yksityisasiaksi ja poistaa uskonnonopetus kouluista. Työväen sieluista kilpaili 1920-luvulle saakka Kristillisen työväen liitto. Se sai eduskuntaan parhaimmillaan kaksi edustajaansa, mutta joutui luopumaan kannatuksen heiketessä toiminnasta puolueena.

Vallankumousvuosi 1917 nosti katsomuspolitiikan esiin uudella voimalla. Tokoin senaatti asetti kolme komiteaa pohtimaan siihen liittyviä kysymyksiä. Itsenäistymisen, sisällissodan ja kuningasseikkailujen jälkeen uskonnonvapaus kansalaisten henkilökohtaisella tasolla hyväksyttiin jo riidattomana asiana vuoden 1919 tasavaltalaiseen hallitusmuotoon sisältyen. Uskonnonvapauslaki vahvistettiin lopulta eduskunnassa 1922 laajalla rintamalla niin, että sitä vastusti 25 edustajaa.⁶⁴⁴

Annan oma suhde uskontoon vaikuttaa käytettävissä olevien lähteiden valossa häilyvältä. Hän arvosteli jo varhain kirkkoa ja pappeja, mutta ei eronnut kirkon jäsenyydestä, kun tämä tehtiin

neuvokas kauppias asetti telefontin luurin radion viereen ja rovasti kuunteli keskustelua oman kansliansa telefontista. ”Kuin aivan hyvin. Minuun vaikutti koko eduskunnan istunto tragikoomiselta” Virkkunen 2002 s. 157. Täysistuntojen radiointia vastustettiin porvarillisten ryhmien piirissä. Kun sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä päätti toimenpidettä puoltavasta kannastaan 26.10.1926 siihen liitettiin klausuuli, jonka mukaan asia vietään suoraan täysistunnon päätettäväksi, mikäli kansliatoimikunta tekisi siitä kielteisen päätöksen. Ei ihme, jos tämä huomioarvon lisääntyminen olisi ohjannut aikaisempaakin selvemmin täysistuntojen puheenvuoroja puolueiden ”kellokkaiden” pidettäväksi.

644 Pikkusaari 1998, s. 130–132.

mahdolliseksi. Joutuessaan vangituksi Sortavalassa hän oli hädässään kääntynyt myös kirkkoherran puoleen. Myöhemmässä elämässä uskonnosta muodostuikin hänelle ilmeisen tärkeä tekijä.⁶⁴⁵

Kun vuonna 1927 täysistunnossa keskusteltiin vuoden 1918 kapinassa tuomittujen armahtamista, Anna selvensi omaa suhtautumistaan papiston puheisiin seuraavaan tapaan:

Minä tunnen suurta helpotusta täällä esiintyneiden pappien puheiden johdosta, se selvittää minun suhteeni heihin. Minun täytyy näet arvoisalle eduskunnalle tunnustaa, että minä kaikessa hiljaisuudessa olen uskonut pappien sydämissä asuvan sellaisen jumalkipinän joka yli muiden on laupias, ja olen kaikessa hiljaisuudessa pitänyt pappeja Kristuksen palvelijoina varsinkin silloin kun armosta on kysymys. Nyt kuitenkin minä kuulin jok'ainoan täällä esiintyneen papin puhuvan armosta, jota voidaan antaa vasta haudan takana. Minun täytyy sanoa: Minä en ymmärrä sellaista armoa. Jos ei armo ulotu tähän elämään, niin ei armo ole sitä mitä sen olla pitäisi...Jos siis todellakin tahdotaan näistäkin ihmisistä ihmisiä tehdä, jos tahdotaan heitä parantaa, niin minun mielipiteeni on se, että olisi papiston puhuttava myös armosta tämän maan päällä.⁶⁴⁶

Sellainen uskonnollistaustainen aktiivisuus, jossa käytännön armeliaisuus sekä puutteessa olevien avustaminen olivat yleisenä ohjenuorana, saattoi kuitenkin ylittää raja-aidat. Edustajien jättämien aloitteiden suhteen näin tapahtui Annan ja jokusen muunkin sosialidemokraatin kohdalla Viipurin Diakonissalaitosta ja viipurilaista Toukolan settlementtiä koskeneissa tapauksissa.

Ensin mainitun osalta Anna saattoi yhdessä lukuisien muiden eri puolueita edustaneiden karjalaisten kansanedustajien kanssa yhtyä anomusehdotukseen, jossa Diakonissalaitokselle esitettiin

645 Huolimatta siitä, että sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä piti yleisesti etäisyyttä kirkkoa lähellä oleviin instituutioihin, löytyi tästä poikkeuksia-kin. Vuonna 1922 valitun eduskunnan ryhmän jäsenistä 36 kuului kuolleessaan seurakuntaan ja vain 17 edustajan vähemmistö – Väinö Tanner mukaan lukien – oli eronnut kirkosta.

646 Pöytäkirjat 3 s. 3.197, Valtioapäivät 1926.

määrärahaa hoitolaitoksen perustamiseen sekä diakoniasisarten kasvattamista varten tarvittavien rakennusten rakentamiseen. Aloitteen ensimmäisenä allekirjoittajana esiintyi maalaisliittolainen maanviljelijä Viipurin läänin itäisestä vaalipiiristä ja siitä löytyivät niin hiippakunnan piispan ja tulevan arkkipiispan Erkki Kailan, kuin Matti Paasivuoren ja J. F. Aallon nimet.⁶⁴⁷

Toinen Annan tukemista uskonnollisväritteisistä aloitteista koski Viipurin kristillis-yhteiskunnallista työkeskus Toukolaa. Sen tapauksessa rovasti Antti Kukkosen ensimmäisenä allekirjoittaman toivomusaloitteen tarkoituksena oli, että valtio olisi myöntänyt työkeskukselle toiminta-avustuksen sekä avustuksen velkojen maksuun. Anomuksen allekirjoitti 36 kansanedustajan rypäs; heidän joukossa esiintyivät mm. piispa Kaila ja lääninrovasti Waldemar Bergroth. Sosialidemokraatteja oli Annan ohella pari muutakin.⁶⁴⁸

Useimmat muutkin Annan allekirjoittamista aloitteista liittyivät sosiaalisiin ja sivistyksellisiin teemoihin. Hän tuki muun muassa rovasti Frans Kärjen anomusehdotusta määrärahan myön-

647 Liitteet I–XI s. 69, Valtiopäivät 1926. Diakonialiike kehittyi Suomessa saksalaisen mallin pohjalta ja käynnistyi Helsingissä 1867 everstinna Aurora Karamzinin aloitteesta ja rahallisella tuella kulkutautisairaalan perustamisella. Liike oli kristillinen, mutta kohdisti toimintansa osattomien ja köyhien avustamiseen ilman uskonnollista paatosta. Viipurin Diakonissalaitos toimi kansalaissodan jälkeen aktiivisesti punaisten leskien ja orpojen aseman helpottamiseksi.

648 Liitteet I–IX s. 105–107, Valtiopäivät 1926. Settlementiliike oli saanut alkunsa 1880-luvun Lontoosta. Siellä Cambridgen ja Oxfordin yliopistojen opettajat olivat siirtyneet asumaan Itä-Lontoon köyhälistö-kaupunginosiin (to settle = asettua asumaan) ja järjestäneet opetus- ja valistustoimintaa näiden asukkaille tavoitteena tiedon omaksumisen kautta tapahtuva elämän edellytysten kohentuminen. Liike tuli Suomeen v. 1918 Lontoossa merimiespappina toimineen Sigfried Sireniuksen välityksellä. Se toimi aktiivisesti kanaslaissodan jälkeen pyrkien yhdistämään eri kansalaispiirejä ja vähentämään näiden välisiä ristiriitoja poliittisesti sitoutumattoman ja ekumeenisen kristillisyyden pohjalta. Viipurissa toimineen Toukolan settlementin juuret olivat Monrepon kartanon omistajan, paroni Paul von Nicolayn lahjoittamien varojen ja maa-alueen turvin perustetussa kristillisessä toimintakeskuksessa, josta oli muodostettu myöhemmin settlementti. Paikallisia settlementtejä syntyi myös monille muille paikkakunnille.

tämiseksi raittiustyön tekemistä ja alkoholistien huoltoa varten, aloitteita raittiislehden julkaisemiseksi, pienviljelijäin tukemiseksi, työttömyyden lieventämiseksi sekä pienten lasten hoidon järjestämiseksi ja hoitolaitoksen perustamiseksi. Erityisen vassemmistolähtöisiksi Annan tuolloin tukemista aloitteista voidaan katsoa vain kansalaissodan johdosta tuomittujen vapauttamista, työläisten kesäsiirtoloiden perustamista sekä sotaorpojen avustamista koskeneet anomusehdotukset.⁶⁴⁹

Vuoden 1926 valtiopäiviä ei kyetty lopettamaan normaaliin tapaan ja niitä oli jatkettava seuraavan vuoden puolelle. Anna esiintyi tämän pitkäksi venähtäneen työskentelyjakson kuluessa täysistunnoissa neljä kertaa. Kaikki häneen puheenvuoroistaan käsittelivät jo useaan otteeseen eduskunnassa esillä ollutta asiaa, vuoden 1918 kapinan johdosta tuomittujen armahtamista. Sosialidemokraattinen hallitus oli tuonut eduskunnan käsittelyyn esityksen kansalaisluottamuksen palauttamisesta sekä muun rangaistusseuraamuksen poistamisesta niiltä, jotka olivat jo kärsineen kapinan johdosta saamansa rangaistuksen tai päässeet ehdonalaan vapauteen. Armahduslaki hyväksyttiin lopulta ruotsalaisten muutettua viime vaiheessa sen osalta kantansa.

Anna piti lakiesityksen ensimmäisessä käsittelyssä avauspuheenvuoron. Tämä sekä puheen sisältö antavat aiheen olettaa, että hänet oli valittu esittämään ryhmänsä näkemys kysymykseen.⁶⁵⁰ Puhe sai poikkeuksellisen runsasta huomiota viipurilaisessa työväenlehdessä, joka selosti sitä eduskuntakatsauksessaan. Tätä täydensi lehdessä parin päivän kuluttua Annan kirjoitus nimimerkillä ”A.H.”. Sen otsikko oli ”Amnestian kohtalo nykyhetkellä”. Anna selosti siinä asian eduskuntakäsittelyä ja eri ryhmien kantoja.⁶⁵¹

Myös toista Annan saman asian johdosta pitämää puhetta referoitiin lehdessä samalla, kun kerrottiin eduskunnan hyväksyneen hallituksen esityksen. Kirjoittelun perusteella syntyi hel-

649 Liitteet I–XI s. 83–86, 91–92, 105–107, 124, 137–138, 139–141, 145–147, 212–213, 242–243 ja 253, Valtiopäivät 1926.

650 Pöytäkirjat 3 s. 2.867–2.868, Valtiopäivät 1926.

651 *Kansan Työ* 29.3. 1927; ”Eduskunta” ja 31.3.1927 ; otsikko tekstissä.

posti vaikutelma, että Anna olisi ollut armahdusasian pontevin ajaja eduskunnassa. Tämä tuli heijastumaan myönteisesti hänen kannatukseensa muutaman kuukauden kuluttua järjestetyissä eduskuntavaaleissa.⁶⁵²

Sosialidemokraattisen puolueen jäsenmäärä oli vuonna 1925 kääntynyt muutaman vuoden laskun jälkeen jälleen nousuun. Vuoden 1926 kuluessa jäsenten lukumäärä kohosi lähes 40 %. Uusia yhdistyksiä syntyi vuosien 1924–28 välisenä aikana noin kaksisataa.⁶⁵³ Syynä tähän oli tehostunut valistustyö, jota edesauttoi se, että jäsenkysymyksestä oli muodostunut puolueen sisäisen taistelun väline.

Viipurin läänin läntinen vaalipiiri oli vuoden 1920 puolivälissä jäseniltään puolueen runsaslukuisin. Senkin jäsenmäärä kasvoi muutamassa vuodessa yli neljäsosalla. Tässä suhteessa merkittävää osaa näyttelivät vuosina 1926 ja 1928 järjestetyt jäsenhankintaviikot. Piirin toimesta järjestettiin myös kentän aktivoimiseksi vuoden 1926 kuluessa puoluetoimikunnan ohjeiden mukaisesti ”Köyhien veronmaksajain kokouksia”. Anna esiintyi puhujana yhdessä näistä Lappeenrannassa. Tilaisuutta koskeneen ilmoituksen lopussa todettiin, että ”Köyhälistön yhtenä suurimpana rasituksena ovat verot. Siitä syystä muodostukoot nämä koko-ustilaisuudet valtaviksi mielenilmaisuiksi tunnotonta verotusta vastaan”. Teema vaikuttaa vieraalta myöhempien aikojen sosiaaliturvaan nojautuvan hyvinvointivaltion idean sekä vasemmistolaisen, verotuksen merkitystä korostavan linjan kannalta. Se oli kuitenkin looginen vastaveto äärivasemmiston koko verotuksen poistamista koskeville vaatimuksille.⁶⁵⁴

Verorasituksen esilläpito oli osa sosialidemokraattien jäsenhankintakampanjaa. Puolue oli äskettäin hyväksynyt verotushjelmansa. Viipurilainen työväenlehti kirjoittikin ilmeistä mielihyvää saavutettua huomiota kohtaan tuntien ”Vähävarais-

652 *Kansan Työ* 12.4.1927 ; Eduskunta, ”Hallituksen armahdusesitys hyväksyty”.
653 Puoluelitilat 1899–1942, Tilastollisia tietoja puolueen asemasta v. 1925–28, s. 46–54.

654 *Kansan Työ* 14.10.1926; ”Veronmaksajain kokoukset”.

ten veronmaksajien yhteisrintaman” tulevasta kokouksesta toteamuksella ”Tuskin mikään puolueemme toimenpide on vuosi-kausiin saanut aikaan sellaista meteliä vastustajien taholta kuin pian alkavat vähävaraisten veronmaksajien kokoukset ja heti sen jälkeen alkava jäsenhankintaviikko”.⁶⁵⁵

Edustajakautensa loppupuolella Anna muuttui äänestäjien silmissä pääsääntöisesti muuksi kuin maalaiseksi – enemmän toimihenkilöksi kuin palkkatyöläiseksi. Anna ei näytä liiemmin osallistuneen piirin sisäiseen ”diskurssiin” pienviljelijäväestön asemasta, eikä häntä voi siinä mielessä sijoittaa kumpaankaan piirin blokeista.

Istuvan kansanedustajan oli pidettävä jatkuvasti huolta näkyydestään ja nimensä säilymisestä ihmisten mielissä. Anna jatkoi näitä pyrkimyksiä omalta osaltaan erityisesti kirjoituksin ja puhein. Itse eduskuntatyö jäi vähemmälle, jos sitä mitataan esiintymisten valossa. Hänen työskentelymenetelmiinsä liittyivät myös laajat henkilökohtaiset kontaktit, vaikka näistä on lähteiden perusteella saatavissa vain välillisiä viitteitä. Runsas matkustaminen leimasi työtä, mutta se helpottui jo hieman yhteyksien nopeutuessa. Junamatkaa saattoi jossain määrin käyttää myös poliittiseen vaikuttamiseen.⁶⁵⁶

Vuoden 1926 kuluessa Anna osallistui kansanedustajan ominaisuudessa yhdeksään tilaisuuteen piiritoimiston järjestämänä puhujana. Hän toimi lisäksi piirin nimissä puhujana lukuisissa veronmaksajain kokouksissa ja jäsenhankintaviikon tapahtumissa.⁶⁵⁷ Tilaisuuksien kirjo vaihteli paikallisista pikkujuhlista valtakunnallisten teemojen nimissä vietettyihin väenkokouksiin.

655 *Kansan Työ* 15.10.1926; otsikko tekstissä.

656 Puhelinyhteydet Helsingin ja Viipurin välillä toimivat vilkkaasti. Linjat olivat ruuhkaisia ja puhelujen tilaaminen vei aikaa siitä huolimatta, että keskuksia jo automatisoitiin. Yhteyksien mittakaavaa kuvaa, että lehtiutuusen mukaan Posti- ja lennätinhallitus laajensi vuoden 1928 loppupuolella Helsingin ja Viipurin välistä puhelinverkkoaan niin, että kaupunkien välille pystyttiin kytkemään entisen kolmen sijaan kuusi yhtäaikaista puhelua. Tämän arvioitiin helpottavan huomattavasti puhelinliikennettä.

657 Toimintakertomus Viipurin l. länt. vaalipiirin sos.dem. piiritoimikunnan toiminnasta ajalta 1/1–31/12 26 s. 5–6, Toimintakertomuksia, kansio D 1,

Viipurilainen työväenlehti julkaisi lokakuussa jäsenhankintaviikon aloittamisen kunniaksi Työväen Sanomalehtien Tietotoimiston nimekkäiltä puolueen jäseniltä pyytämän kirjoitusten sarjan. He vastasivat siinä kysymykseen miksi olivat sosialidemokraatteja. Kirjoittajien joukossa oli monia puolueen veteraaneja kuten af Ursin. Anna pääsi yhtenä heistä näin merkittävään seuraan. Hän kertoi omassa kirjoituksessaan olevansa sosialidemokraatti muun muassa siksi,

että olen tajunnut ja haluan poistaa sen yhteiskunnan vääryyden, joka kapitalistisen tuotantojärjestelmän niin raskaasti ja monella tavalla painaa työväenluokkaa ja muita vähävaraisia kansankerroksia. Olen sosialidemokraatti siksi, että sosialistien yhteiskuntaopin, joka opastaa heikompiosaiset itseensä puolustautumaan järjestetyn luokkataistelun avulla, saadaan siihen helpotuksia jotta tämän järjestelmän aikana aukoen tietä uuteen yhteiskuntaan.⁶⁵⁸

Viitatessaan työväenluokkaan kansanvallan luoja ja puhuesaan myös kansainvälisestä taistelurintamasta Anna nousi tilityksessään esiin muihin kirjoittajiin nähden korostetun vasemmistohenkisenä, jopa kommunistisena. Teksti heijasteli varmaankin aidosti hänen ajatusmaailmaansa, mutta saattoi olla samalla tietoista julistusta tulevaa vaalikamppailua ajatellen. Anna totesi lopuksi sosialidemokratiastaan, ettei ” edes vastuuntuntoinen, vilpittön totuuden etsijä muuta voi olla”. Hänen vilpittömyyttään on vaikea asettaa kyseenalaiseksi, mutta ajoittain vaikuttaa siltä, että kokeneen poliitikon tavoin Annakin saattoi tilanteen ja henkilökohtaisen edun puoltaessa olla valmis joustamaan ihanteellisesta puhtaudestaan.

Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

658 *Kansan Työ* 19.10.1926; ”Miksi olen sosialidemokraatti”.

9.4. Kolmannella kaudella

Vuoden 1927 vaaleissa valitut edustajat kokoontuivat ensimmäiseen täysistuntoonsa syyskuun alussa. Kun edellisen vuoden valtiopäiviä oli jouduttu jatkamaan vielä saman vuoden kesäkuulle, jäi vanhojen edustajien mahdollisuus loman viettoon vaalien lisärasitteen johdosta poikkeuksellisen vähäiseksi.

Annan eduskuntatyö alkoi poissaololla kunnallisten velvollisuuksien johdosta. Tämä kysymys nousi kuukauden kuluttua esiin yleisellä tasolla puolueen eduskuntaryhmässä, kun sen valmisteluvaliokunta suosittelee erään toisen kansanedustajan vastaavassa asiassa tekemän vapautusanomuksen hylkäämistä siksi, että ”kunnalliset asiat eivät tavallisesti ole siksi tärkeitä, että edustajan niiden hoitamisen takia olisi syytä olla poissa eduskunnan istunnoista”. Kannanotto johti ryhmässä laajaan keskusteluun, jossa valmisteluvaliokunnan näkemystä sekä kannatettiin, että vastustettiin. Yleensä oltiin sitä mieltä, että ”kussakin tapauksessa on otettava huomioon se seikka voiko edustaja sillä kertaa kunnallisessa elämässä hyödyttää puolueen asiaa enemmän kuin kyseessä olevassa eduskunnan istunnossa, joten ei mitään kaikkiin tapauksiin soveltuvaa päätöstä voida ennakolta tehdä”. Riskiriitoja nostanut pyyntö ja kaksi muutakin vastaavaa anomusta hyväksyttiin lopulta.⁶⁵⁹

Kunnallispolitiikan aiheuttama ajankäyttöongelma kosketti monia sosialidemokraattisia kansanedustajia. Anna tuli valtuuston jäsenyyden ohella valituksi kuntansa edustajaksi myös Viipurin seudun huoltokeskuksen huoltoneuvostoon. Hän teki eduskuntaryhmässä käydyn debatin jälkeen johtopäätöksensä tilanteesta ja sai lokakuussa anomuksesta vapautuksen valtuuston työskentelystä vuoden 1927 loppuun.⁶⁶⁰

Eduskuntaryhmä nimesi Annan edelleen ehdokkaaksi laki-valiokuntaan sekä varalle suureen valiokuntaan ja sivistysvaliokuntaan. Näiden lisäksi hän sai varajäsenen paikan tarkastusva-

659 Pöytäkirja 6.10.1927, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1921–1927, mikrofilmi n:o 17, TA.

660 *Kansan Työ* 26.10.1927; ”Maalaiskunnan valtuuston kokous”

liokunnassa.⁶⁶¹ Kolmannen kauden kansanedustajuus lisäsi näin luottamustehtäviä. Anna oli 43 vuoden iässä parhaissa voimissaan, takanaan jo yli kaksikymmenvuotinen uurastus työväenliikkeen tehtävissä.

Annan esiintymiset eduskunnassa jäivät vuoden 1927 loppujaksolla aikaisempaakin vähäisemmäksi. Ryhmän kokouksissa hänen pitämäkseen ei ole merkitty yhtään puheenvuoroa. Täysistunnoissakin niitä oli ainoastaan kaksi. Molemmat koskivat lapsiin liittyviä kysymyksiä. Hän lausui seuraavaa käsiteltäessä lakia lastentarhojen perustamisesta:

Minusta tuntuu, että joka kerta kun täällä on puhe köyhälistön lapsista ja näiden auttamisesta, maalaisliittolaiset katsovat asiakseen tehdä pilkkaa näistä asioista. Mutta annapas kun tulee tulo- ja menoarvion käsittely ja puhutaan hevosista, lehmistä, lampaista ja porsaista, niin ei silloin kukaan tee pilkkaa. Silloin täytyy löytyä määrärahat vaikka mistä... Onko sitten joitakin muita asioita, vielä tärkeämpiä, joiden kanssa valtiolla pitäisi olla tekemistä? Eivätkö lapset ole juuri tulevan yhteiskunnan perustus ja siis työ, joka tehdään lasten hyväksi, arvokasta yhteiskunnalle. Eivätkö suuret humanistit kautta maailman työskentele juuri kärsivien lasten hyväksi. Eikö kaikissa maissa koeteta lasten hoitoa ja kasvatusta varten saada myös valtion varoja... Ei siis olisi ollenkaan pahasta jos maaseudulla suurimpiin kyliin saataisiin lastentarhoja toimeksi, eikä minun mielestäni ole pilkan alaista, että nyt jo liikekeskuksissa, kaupungeissa ja muilla suurimmilla paikkakunnilla niitä on olemassa.⁶⁶²

Toinen täysistuntoesiintymisistä rajoittui lyhyeen kannatuspuheenvuoroon. Anna tuki sillä sosialidemokraattisen naisedustaja Lehtokosken ehdotusta lastensuojelun ylimmän valvonnan kesittämisestä sosiaaliministeriöön.

Annan aloitteita koskeva aktiivisuus hiipui sekini. Hän allekirjoitti näillä valtiopäivillä vain kaksi aloitetta. Toisessa niistä –

661 Pöytäkirjat 1 s. 35–38, Valtiopäivät 1927.

662 Pöytäkirjat 1 s. 447–448, Valtiopäivät 1927.

Karstulan ja Soinin välisen maantien rakentaminen – Anna oli Vaasan läänin edustajien joukossa silmiinpistävän eriseurainen, maksaen ehkä nimellään johonkin muuhun aloitteeseen liittynyttä kiitollisuudenvelkaa.⁶⁶³

Naisten kelpoisuudesta valtion virkaan laaditussa aloitteessa oli Annan ohella kahdeksan muun yli puoluerajojen ulottuneen naisedustajan sekä yhden miehen – Eero Hj. Rydman – nimet. Siinä kiinnitettiin huomiota edellisenä vuonna voimaan tulleen kelpoisuuslain rajoitukseen, jonka mukaan asetuksella voidaan säätää, ”että joihinkin virkoihin tai toimiin, joita niihin kuuluvien virkatoimien laadun vuoksi voi asianmukaisesti hoitaa joko mies- tai naispuolinen henkilö, saadaan nimittää vain joko toista tai toista sukupuolta olevia”.

Allekirjoittajat katsoivat, että tämä säännös on johtanut varsin laajaan ja lakia heikontavaan tulkintaan. Suuri määrä valtion viroista oli määrätty sen nojalla asetuksella vain miehille kuuluvaksi. He vetosivat myös Saksan ja Englannin lainsäädäntöön, joka ei asettanut mitään rajoituksia naisten kelpoisuudelle valtion virkoihin. Vaatiessaan Suomessa naisille vastaavaa asemaa allekirjoittajat esittivät kuitenkin ”selvyyden vuoksi”, että naisia ei voitaisi kirkkolain mukaisesti edelleenkaan nimittää evankelisluterilaisen kirkon virkoihin. Koska mies hallitsee avioliittolainsäädännön johdosta eräin poikkeuksin vaimonsa omaisuutta, ei naimisissa oleva nainen voisi myöskään olla virassa tai toimessa, johon kuuluu yleisten ja yksityisten varojen hallussapito ”ellei hänen miehensä olisi sitoutunut niissä avioliiton aikana syntyvästä vajauksesta vastaamaan niin kuin omasta velastaan”.⁶⁶⁴

Viipurilainen työväenlehti julkaisi vuoden 1927 marraskuussa Annan useampipalstaisen artikkelin otsikolla ”Uusi aviokaariesitys”. Hän selosti siinä eduskunnan lakivaliokunnan käsittelyyn tullutta lakiehdotusta, ”joka on ollut valmistelun alaisena jo parikymmentä vuotta ja on se hallituksen esityksenä saapunut eduskunnalle jo ennenkin, tulematta kuitenkaan lopullisen käsittelyn

663 Liitteet I-IX s. 111–112, Valtiopäivät 1927.

664 Liitteet I-IX s. 293–295, Valtiopäivät 1927.

alaiseksi”. Kirjoittaja toivoi kaikin puolin yhä parannellun lain tulevan viimeinkin istuvan eduskunnan toimikautena valmiiksi.

Vanhan lain kaikkein huomattavimpana epäkohtana Anna nosti esiin sen, että aviopuoliso oli omaisuus- ja velkasuhteissa vaimonsa edusmies, vastasi tämän puolesta ja hallitsi ”pesää”. Vaimo joutui asemassaan näin eräänlaisen holhouksen alaiseksi ja menetti avioliittonsa myötä aikaisempia oikeuksiaan, mikä halvensi hänen ihmisarvoaan. Anna totesi artikkelinsa lopuksi, että ”Uusi aviokaariesitys merkitsee kaikissa tapauksissa pyrkimystä sovelluttaa laki todellisen elämän mukaiseksi. Sen vuoksi se on tervetulleena uudistusehdotuksena vastaanotettu”.⁶⁶⁵

Vuoden 1927 joulukuussa koittanutta Suomen itsenäisyyden kymmenvuotispäivää vietettiin sosialidemokraattisen hallituksen merkeissä. Itsenäisyyskysymys oli puolueelle edelleen herkkä ja ristiriitainen. Sen saavutusten merkitystä ei silti vähätelty, vaan korostettiin juhlien muodossa eri puolilla maata. Työväenliikkeen kansainvälisyyскään ei ollut ristiriidassa kansallisvaltiota koskevan tavoitteen ja vieraan vallan sorron alta pyrkimisen kanssa, kuten puolueen 25-merkkivuoden juhlaulkaisussa oli jo aikaisemmin korostettu.⁶⁶⁶

Sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö järjesti Viipurissa vuoden 1927 itsenäisyyspäivänä juhlan, johon osallistui arviolta 500 henkeä. Aluksi laulettiin yhdessä ”Vala” ja osuusliikkeen orkesteri esitti ”Finlandian”. Tervehdyspuheen pitäjä korosti sitä, kuinka ”Suomen itsenäisyyden vankinta ajajajoukkoa ja puolustajia, työläisiä, kohtelee porvaristo järjestämässään itsenäisyysjuhlissa kuokkavieraina.” Se oli hänen mukaansa syy, miksi Viipurin työväestö kokoontui omaan juhlaansa. Tilaisuuden lopuksi kuunneltiin kaiuttimien välityksellä pääministeri Tannerin itsenäisyyspäivälle omistama radiopuhe.⁶⁶⁷

Viipurilaisen työväenlehden itsenäisyyspäivänä julkaisemassa artikkelissa korostettiin sitä, kuinka työväenluokka oli alusta

665 *Kansan Työ* 23.11.1927; otsikko tekstissä.

666 Suomen Sosialidemokraattinen puolue 25-vuotta 1924: Anton Huotari: Sosialidemokratian osuus Suomen itsenäisyyden ajamisessa, s. 117–118.

667 *Kansan Työ* 7.12.1927; ”Viipurin työväen itsenäisyysjuhlasta muodostui...”

alkaen ollut itsenäisyydessä mukana. Erimielisyyttä oli vain toteutustavassa. Kuluneet kymmenen vuotta osoittivat, kuinka itsenäisyys oli ollut suureksi eduksi koko kansalle. Erittäin tärkeänä oli pidettävä, että suomalaiset olivat kyenneet vakiinnuttamaan kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestelmän ja tasavaltaisen valtiomuodon.

Lehti julkaisi samalla kuvat kolmesta vanhasta työväenliikkeen johtajasta otsikolla ”Itsenäisyysemiehiämme”. Heitä olivat Venäjälle kapinan jälkeen paennut Neuvosto-Karjalan johtaja Edvard Gylling, Muurmannin legioonan johtotehtävien jälkeen amerikkalaistunut Oskar Tokoi sekä poikansa jääkäriksi lähettänyt, vuonna 1923 oman käden kautta vankeudessa kuollut Yrjö Mäkelin. Tämän sinänsä perusteltavissa olevan, mutta erikoisen henkilövalinnan taustalla voisi nähdä keskustalaisuuden pilkkahduksen, ellei kysymyksessä sitten ollut vain istuvan puoluejohdon ärsyttämiseksi tarkoitettu ”muistin virkistäminen”.⁶⁶⁸

Sama lehti toi seuraavan päivän numerossaan otsikolla ”Hämästyttävää menettelyä” julki ihmettelynsä siitä, että sotalaitoksen töistä ei annettu työmiehille itsenäisyyspäivänä yhtään vapaata ja kysyi ”Kun valtio käy tällä tavalla edellä esimerkkiä antaen, niin miten voidaan silloin vaatia yksityisiltä työntäjiltä vapaata aikaa.”

Itsenäisyysasiaan sisältyvä ideologinen jännite tuli joitain päiviä myöhemmin vielä esiin lehden ”Viikonvarrelta” pakinapalstalla, jonka kirjoittaja paheksui Suojeluskuntien viettämiä ”omia erilaisia juhliaan”. Samalla hän tuomitsi sen, että maalaisliittolainen pappisedustaja Kukkonen oli Nikolainkirkon virallisessa itsenäisyyspäivän jumalanpalveluksessa saarnannut arvovaltaiselle kuulijajoukkoille naiviin sävyyn itsenäisyyden ja kaiken hyvän vain ”tulleen osaksemme Jumalan lahjana”.⁶⁶⁹

Anna oli vuoden 1927 joulukuussa poissa useista täysistunnoista ja eduskuntaryhmän kokouksista. Nämä lisääntyivät seuraavana vuonna erityisesti eduskuntaryhmän osalta, jonka 18

668 *Kansan Työ* 6.12.1927; ”Itsenäisyysemiehiämme”.

669 *Kansan Työ* 12.12.1927; otsikko tekstissä.

tapaamisesta hän ei osallistunut joka kolmanteen. Poissaolojen syitä ei ole kirjattu. Jonkinlaisen johtopäätöksen voisi vetää siitä, että hän ei käyttänyt vuoden 1928 aikana ryhmässä yhtään puheenvuoroa ja antoi täysistunnoissakin vain yhden lyhyehkön lausunnon, joka koski perunatullien asettamista.

Anna joko ajautui entistä pahemmin syrjään puolueen maltillistuvasta ja pragmaattiseen poliittiseen toimintaan yhä lisääntyvästi suuntautuvassa valtavirrassa tai hänet sysättiin sivuun. Ehkä hänen motivaationsa hiipui, kun näkemykset eivät enää saaneet vastakaikua. Myöhemmät vaiheet antavat vahvistusta tälle näkemykselle. Voi myös olla, että Anna koki lisääntyneet kunnalliset tehtävänsä kiinnostavammiksi, kuin naisetustajalle muutenkin helposti langenneen ”statistin” roolinsa valtakunnallisessa politiikassa. Pojan kuolemalla saattaa myös olla merkittävä osuus hänen passivoitumiseensa.

Kaikesta huolimatta säilyivät Annan esiintymiset vaalipiirin ja sen paikallisjärjestöjen tilaisuuksissa vuoden 1928 aikana entisellä tasollaan – toisaalta ei vuoden kuluessa käydyillä kunnallisvaaleilla ollut niihin lisäävää vaikutusta. Anna esiintyi vuoden kuluessa 13 kertaa piirin lähettämänä puhujana kentän tilaisuuksissa selostamassa eduskuntatyötä. Hän teki tätä eniten kaikista piirin kansanedustajista.⁶⁷⁰

Vuoden 1929 valtiopäivät kokoontuivat helmikuun alussa. Yhteiskunnallisia suhteita kiristivät nousevan äärioikeistolaisuuden ohella hallituksen heikkous ja maatalouden ongelmat. Ay-liike oli kokenut vuosikymmenen lopulla nousun sosialidemokraattien ja kommunistien solmittua linnarauhan. Ammattiliittojen jäsenmäärä oli kasvanut noususuhdanteen siivittämänä. Sosialidemokraatit olivat hallituskokeilunsa jälkeen epävarmoja siitä mihin suuntaan jatkaa ja puolueen ohjelmalliset tavoitteet olivat liian kaukana yhteistyön kehittämiseksi muihin ryhmiin. Eduskunnan hajottaminen ja uudet vaalit olivat nousseet vaihtoehdona esiin.

670 Kertomus Viipurin I. länt. vaalipiirin Piiritoimikunnan Toiminnasta 1/1–31/12 1928 s. 6, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos. dem. piiri, TA.

Puoluejohdon jäsen ja *Kansan Työn* päätoimittaja J. F. Aalto edusti hajotuskysymyksessä kielteistä kantaa. Sen hän toi kaihtelematta lehdessään esiin seuraavaan tapaan:

Heti sen jälkeen kun hallitus sai epäluottamuslauseen, alettiin hallituspuolueen taholla puhua eduskunnan hajottamisesta ja uusien vaalien toteuttamisesta. Tämmöinen kannanilmaisu otettiin poliittisissa piireissä vastaan oudoksuen, sillä tuntui luonnottomalta, että heti heitettiin esille eduskunnan hajottamisuhka, ennen kuin oli edes yritetty saada syntymään uutta hallitusta. . . Edellä esitettyjen seikkojen valossa asiaa katsellen joutuu lausumaan, että eduskunnan hajottaminen ja uusien vaalien toimittaminen ovat aivan turha manöveeri, joka ei millään tavalla muuttaisi tilannetta, ja näin olisi siitä toimenpiteestä pidättäydyttävä.⁶⁷¹

Aallon mielipiteeseen vaikutti osaltaan se, että hän joutui piirin johdon jäsenenä kantamaan vastuuta myös sen toiminnasta. Vuoden 1929 resurssit oli suunniteltu ja mitoitettu taloudellisesti säännöllisen valistus- ja järjestötyön mittakaavassa niin, että valmistauduttaisiin vasta seuraavan vuoden lakisääteisten eduskuntavaalien ”suurrynnistykseen”. Tähän kaavailuun eivät yllätysvaalit olisi sopineet.⁶⁷²

Aalto pysyi karjalaisen sosialidemokraattisen ajattelun ja toiminnan keskeisenä hahmona pitkälti 1930-luvulle, kunnes Eero A. Vuori astui uuden orientoitumisen johtajana hänen tilalleen. Kun Aallon johtama viipurilainen keskustalaisuus edusti puolueessa vasemmisto-oppositiota, tulivat viipurilaiset sosialidemokraatit uuden johdon aikana edustamaan sen suuntauksen kärkeä, joka pyrki sopeuttamaan liikkeen muuttuneisiin olosuhteisiin. Näihin ympyröihin ei Annan toiminta enää politiikan valtakunnallisella tasolla ulottunut.⁶⁷³

671 *Kansan Työ* 18.12.1928; ”Onko aihetta uusiin vaaleihin”.

672 Kertomus Viipurin I. länt. vaalipiirin sos.dem. Piiritoimikunnan toiminnasta ajalta 1.1.–31.12.1929 s. 1, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

673 Soikkanen 1970, s. 429.

Anna käytti vuoden 1929 ensimmäisten valtiopäivien täysistunnoissa kaksi puheenvuoroa. Päivien ensimmäisessä istunnossa helmikuun alussa käsiteltiin avioliittolakia. Kysymys oli Annalle tärkeä sekä poliittisesti, että henkilökohtaisesti. Niinpä hän koskettelikin sitä tavallista perusteellisemmin seuraavista lainuksista ilmenevällä tavalla:

Tämä laki on enemmän ihmiskohtaloita koskeva kuin mikään tämän eduskunnan säätämä laki. Voidaan sanoa, että laki merkitsee jonkinlaista vallankumousta eräissä suhteissa. Nythän kumoutuu tämän uuden lainsäädännön kautta monia lainkirjaimella pyhitettyjä katsantokantoja, jotka itse asiassa kuuluvat siihen aikakauteen, jolloin riideltiin sellaisista asioista kuin onko naisella sielua. Näiltä ajoilta lienee peräisin esim. säädös miehen edusmiesoikeudesta. Tämä säädös, joka elävässä elämässä on monessa suhteessa jo menettänyt merkityksensä ja muodostunut vain ristiriitaa nostattavaksi, aviovaimon ihmisarvoa alentavaksi diktatuurimääräykseksi, tulee nyt kumotuksi esillä olevan lainuudistuksen kautta...Niinikään tulee uusi laki entistä tiukemmin velvoittamaan kumpaistakin puolisoa lastensa elättämisen, kasvattamisen ja huolehtimisen suhteen. Nykyjään voimassa olevan lain säännösten suhteen voidaan sanoa, että aviottomille lapsille laki suo käytännössä nykyisin tehokkaampaa turvaa kuin sellaisille vähävaraisten vanhempien lapsille, jotka esim. puolisoiden välisen rikkoontumisen vuoksi ovat joutuneet yhteisestä kodistaan tuuliajolle. Nyt tulee itse avioliittolakiin sisällytettäväksi yksityiskohtaiset määräykset elatusvelvollisuudesta ja elatusoikeudesta.⁶⁷⁴

674 Pöytäkirjat s. 67–67, Valtiopäivät 1929. Eduskunnan 100-vuotisteossarjan 4. osassa ”Naiset eduskunnassa” Annan nimi mainitaan useaan kertaan. Hänen todetaan mm. olleen yksi ns. perhe-edustajista, joiden puoliso oli ollut jossain vaiheessa eduskunnan jäsenenä. Juliuksen tosin kerrotaan virheellisesti olleen Viipurin vankileirillä ja kuolleen siellä kesäkuussa 1918 (s. 113). Kun eduskunnassa käsiteltiin v. 1925 naisten kelpoisuutta valtion virkoihin mainitaan Annan olleen ainoa naisedustaja lain toisessa käsittelyssä, joka käytti siitä puheenvuoroja, kun porvarinaiset olivat hiljaa. Hän myös tyrmäsi ml:n edustaja Vehkaojan käsityksen siitä, että naisia ei voitu asettaa tuomarin virkoihin, koska he olivat impulsiivisia, subjektiivisia, tunteellisia

Ryhmäkuvassa vuoden 1929 vaaleissa valitun eduskunnan sosialidemokraattiset naiset. Kuva Työväen Arkisto. Istumassa vasemmalta Hilma Koivulahti-Lehto, Miina Sillanpää, Hilda Seppälä ja Olga Leinonen. Takana vasemmalta Aino Lehtokoski, Iida Vihuri, Hilja Pärssinen, Anna Haverinen ja Hilma Valjakka. Kuva Työväen Arkisto.

Paria päivää myöhemmin Anna pyrki vaikuttamaan lakivaliokunnassa avioliittolain sisältöön ehdottamalla sen 12 § seuraavaa muutosta: ”Jos puoliso jatkuvasti väärinkäyttää huumaavia aineita tai elää paheellista elämää, tuomittakoon...” Ehdotus tuli hylätyksi 13 äänellä kolmea vastaan.⁶⁷⁵

ja auktoriteettittomia (s. 119). Samoin Annan toiminta avioliittolain hyväksymisen puolesta mainitaan parine puhesitaatteineen (s.120–122).

675 Pöytäkirja istunnosta 10.2.1929, Eduskunnan lakivaliokunta 1921–1930 I vp., mikrofilmi.

Anna oli ottanut osaa vuoden 1928 valtiopäivillä kolmeen aloitteeseen. Hän ylitti tässä tarkoituksessa poliittisten ryhmien ja vanhan vakaumuksensakin rajat liittämällä nimensä kokoomuslaisen rovasti Leo Gummeruksen ensimmäisenä allekirjoittamaan raha-asiaan aloitteeseen määrärahan myöntämisestä Suomen kirkon sisälähetysseuralle tylsämielisten lasten hoitolan perustamista varten. Aloitteen muut allekirjoittajat edustivat porvarillisia ryhmiä Viipurin itäisen vaalipiirin sosialidemokraattista edustaja Jussi Rapoa lukuun ottamatta.⁶⁷⁶

Vuoden 1929 valtiopäivillä Anna oli osallisena neljässä aloitteessa ja ainoan kerran edustajaurallaan ensimmäisenä allekirjoittajana yhdessä niistä. Kyseinen toivomusaloite oli otsikoitu ”Toimenpiteistä sukupuolitautilien vastustamiseksi”. Toivomus, joka siinä esitettiin, kuului seuraavasti ”että hallitus kiirehtisi sukupuolitautilien vastustamiseksi asetetun komitean esittämien ehdotusten käsittelyä sekä panisi viipymättä alulle ne hallinnolliset ja lainsäädännölliset toimenpiteet, joita mainittu komitea ehdottaa.” Aloitteen alla oli kahdeksan nimeä – mukaan lukien kaksi rovastia – jotka edustivat yhtä lukuun ottamatta porvarillisia ryhmiä. Tekstissä mainittu komitea oli asetettu senaatin toimesta jo vuonna 1917 ja luovuttanut mietintönsä seitsemän vuoden työkentelyn jälkeen v. 1924.⁶⁷⁷

676 Liitteet s. 492–493, Valtiopäivät 1928.

677 Liitteet I–XI s. 221–223, Valtiopäivät 1929.

10. Valtakunta vaalipiiri ja Säiniö

10.1 Kenttätyötä edustajaroolin rinnalla

Eduskuntaan noustuaan Annan ryhtyi vuoden 1923 kuluessa hetken hiljaiselon jälkeen elvyttämään esiintymisaktiivisuuttaan liikkeen paikallisissa tilaisuuksissa. Luonnollinen selitys tälle oli hänen kansanedustajuutensa. Aseman turvaaminen edellytti toisaalta jatkuvaa esilläoloa henkilönä. Toisaalta se lisäsi Annan vetovoimaa ja järjestäjien intoa saada hänet puhujaksi tilaisuuksiin. Myös kirjalliset esiintymiset työväenlehtien palstoilla tihenivät.

Vuoden aikana 1924 Anna esiintyi puhujana eduskuntavaaleihin liittyneiden tilaisuuksien ohella kymmenessä tapahtumassa, joihin tilastoitiin osallistuneen yhteensä 3.030 kuulijaa. Määrä oli piirissä toiseksi suurin ja puheiden pidossa hänen edelleen nousi vain piirisihteeri K. Lumijärvi.⁶⁷⁸

Suomen sosialidemokraattinen puolue juhli vuonna 1924 toimintansa 25-vuotista taivalta. Merkkipäivän kunniaksi järjestettiin tilaisuuksia eri puolilla maata. Viipurin läntisessä vaalipiirissä juhlat pidettiin viidessä eri paikassa, joista Anna esiintyi Kymissä. Lehtiselostuksen mukaan ”Juhlapuheen piti kansanedustaja Anna Haverinen, selostaen työväenliikkeen alkutaisteluita ja nykyhetkeen asti voitettuja saavutuksia. Eritoten kosketteli puhuja naisten asemaa työväenliikkeessä.”⁶⁷⁹

Kun Viipurin sosialidemokraattiset naiset järjestivät elokuun lopulla Uuraassa arpajaiset ja iltajuhlan, esiintyi Anna – lehti-ilmoituksen mukaan ”uuraalaisille tunnettu ystävä” – molemmissa puheen pitäjänä yhdessä Miina Sillanpään kanssa. Viipu-

678 Alustuksia Viipurin läänin länt. vaalipiirin sos.dem. piirikokoukselle 8.–9. p:nä elokuuta 1925 s. 7, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen piiri, TA.

679 *Kansan Työ* 23.7.1924; ”Puolueemme 25–vuotisjuhlat”.

rin läntisen vaalipiirin piiritoimikunta laati myös vuoden 1924 syksyksi valitustyön edistämistä koskevan luento-ohjelman ja nimesi eri aihealueille kiertävät luennoitsijat. Annan vastuulle valistusaiheista osoitettiin ”Tullikysymys” sekä ”Lasten ja nuorten suojelu”.⁶⁸⁰

Väkijuomakysymys ja kieltolaki olivat olleet työväenliikkeen aatteellisen ohjelman ja käytännön työn olennaisia osia toiminnan alusta alkaen. Suomen Työväenpuolueen puolueohjelmaan oli jo sisältynyt vaatimus ”Yleinen kieltolaki väkijuomain valmistuksen ja kaupan suhteen.” Kieltolaki hyväksyttiin vuonna 1907 uudessa yksikamarisessa eduskunnassa lähes yksimielisesti, mutta sen täytäntöönpano lykkäytyi tsaarivallan toimien johdosta. Tokoin hallitus teetätti laista uuden päätöksen sosialidemokraattisen enemmistön turvin vuonna 1917, mutta voimaan laki astui vasta 1.6.1919.

Suomen Sosialidemokraattinen Raittiusliitto perustettiin vuonna 1914 ja se muutti nimensä Suomen Työväen raittiusliitoksi vuonna 1920. Liitossa oli 1920-luvun alkuvuosina 50.000–60.000 jäsentä. Sosialidemokraattinen puoluekokous hyväksyi 1922 alkoholipoliittiset päätöslauseet. Siinä puolueen palkatuille toimihenkilöille asetettiin ehdottoman raittiuden vaatimus ja määriteltiin liikkeen siveellisiin päämääriinkin kuuluvan sen, että jokainen jäsen olisi ehdottoman raitis.⁶⁸¹

Raittiuskysymys oli osalle työväenliikkeen jäsenistä tärkeä, mutta osalle vieras ja mahdoton. Väkijuomien myynti oli siirtynyt kieltolain myötä laittomaksi pirtukaupaksi. Työväenlehdet käsittelivät ahkerasti sen lieveilmiöitä – erityisesti silloin, kun juopunut, salakuljettaja tai trokari osoittautui tunnetuksi porvariksi tai suojeluskuntalaiseksi.

Viipurilainen työväenlehti julkaisi vuoden 1924 elokuussa uutisen otsikolla ”Olot Säiniöllä. Kylien välinen kokous nykyisen tilanteen johdosta.” Jutun mukaan paikkakunnalla oli järjestetty

680 *Kansan Työ* 28.7.1924; ”Sos. dem. puolueosastoille Viipurin...” ja 30.8.1924; ”Viipurin sos. dem. naisyhdistyksen...” .

681 Sosialidemokraattinen puolue 25-vuotta 1924; Väinö Voionmaa, ”Juomalakosta kieltolakiin”, s. 254–259.

kolmen kylän edustajien välinen kokous ”sen johdosta, että Säiniö on viimeaikoina muodostunut pirtukauppiaiden ja varkaiden pesäpaikaksi”. Tilaisuuteen osallistui viitisenkymmentä henkeä ja siellä keskusteltiin toimenpiteistä, joihin olisi ryhdyttävä tilanteen kohentamiseksi. Kansankokous päätti kääntyä läänin maaherran puoleen ja nimesi nelihenken lähetystön tämän toteuttajaksi. Sen yhdeksi jäseneksi valittiin kansanedustaja Anna Haverinen. Samalla valittiin erityinen kylähallinto, jonka tehtäväksi annettiin valvoa vastaisuudessa kylien elämänmenoa.⁶⁸²

Lähetystö toteutti muitakin toimia tilanteen korjaamiseksi. Se esitti Viipurin maalaiskunnan valtuustolle, että tämä ryhtyisi toimenpiteisiin järjestysvoiman lisäämiseksi Säiniöllä ja että kunta rakentaisi sinne rikollisten pidätystä varten arestihuoneen. Valtuusto päätti hakea tämän perusteella maaherralta varoja toimenpiteen toteuttamiseksi.⁶⁸³ Asiaa sivuttiin sen toimesta vielä vuoden lopulla, jolloin päätettiin pyytää kihlakunnanoikeudelta luvattomien nurkkatanssien järjestämisestä määrättävän uhkasakon korottamista, koska ”väkijuomien kauppa ja juopottelu sekä tappelut saavat otollisia esiintymispaikkoja eri puolilla kuntaa toimeenpantavissa nurkkatanssitilaisuuksissa”.

Säiniö oli Viipurin maalaiskunnan suurin taajama. Sieltä käytiin yleisesti töissä Viipurissa, mutta kyläkunnassa oli myös omaa teollista toimintaa. Junaliikenne oli vilkasta ja kuljetti monenlaisia väkeä. Viipurin lahden pohjukka oli pirtun salakuljetukselle otollista maaperää. Näin ollen ei ole ihme, että kieltolain ongelmat korostuivat siellä. Piirin toimintakertomuksessa 1920-luvun alkuvuosilta todetaankin seuraavaa:

Kieltolakitilanne piirissämme on epätoivoinen. Monen työväenyhdistyksen toiminta kärsii varsinkin rannikolla siitä. Piiritoimikunnan taholta on kuitenkin tässä koetettu tehdä, mitä on voitu. Varsinkin piirin toimitsijat ja luennoitsijat ovat puheissaan ja järjestelymatkoillaan työskennelleet kieltolain hyväksi. Edellinen

682 *Kansan Työ* 12.8.1924; otsikko tekstissä.

683 *Kansan Työ* 13.9.1924; ”Viipurin maalaiskunnan valtuusto”.

piirisihteeri kului mm. paikalliseen raittiuspiiritoimikuntaan. Lisäksi on vaikutettu leväperäisiin viranomaisiin.⁶⁸⁴

Ongelmaa vastustamaan nousivat kyläkunnan laajojen piirien edustajat poliittisista mielipiteistä riippumatta. Toimikunnan jäseniksi on Annan lisäksi valittu paikkakunnan parasta väkeä, kuten johtajan ja asemapäällikön tittelit kertovat. Aate ei ollut enää esteenä paikalliselle aktiivisuudelle, kun vihollinen katsottiin yhteiseksi. Lähteet eivät kerro kuinka pitkälle seudun rauhoittamiseksi jouduttiin menemään ja johtivatko toimet mihinkään. Annan tulevalle kunnallispoliittiselle uralle episodi oli eduksi.

Vajaa kuukausi edellä todetusta kirjoituksesta ilmestyi viipurilaisessa työväenlehdessä vielä Annan artikkeli, joka kosketteli naisen epäoikeudenmukaista asemaa lain edessä. Hän totesi sen yhteydessä seuraavaa:

Vaikka Suomi on kyllä monessa suhteessa saanut edeltävijän nimen, ja tämän nimen se on saanut siitakin syystä, että täällä enemmän kuin muissa maissa, nainenkin sai valtiollisia oikeuksia...Mutta vielä on paljon sellaisia pykäläiä laeissamme, jotka asettavat naisen oikeudettomampaan asemaan kuin miehet. Ja koska lakeja useimmiten täytyy noudattaa ihan kirjainta myöten, niin joutuu nainen käytännöllisessä elämässä kärsimään lainpykälillä säädellystä alennustilastaan.

Anna kajosi kirjoituksessa myös varakkaiden ja köyhien naisten aseman erilaisuuteen toteamalla, että ”omistus määrää heihin osoitetun huomion laadun. Sivistynyttä palvelustyttöä ei kohdella samalla huomaavaisuudella kuten esimerkiksi sivistymätöntä, rikkasta kauppaneuvoksetarta.” Teksti yhdistyi luontevasti kirjoittajan rooliin liikkeen ainoana naiskansanedustajana vaalipiirissä.⁶⁸⁵

684 Viipurin l. länt. sos.dem. piiritoimikunnan toiminta 1.1.1922–31.12.1924 s. 106, Sos.dem. puolueen pöytäkirjat 1926, TA.

685 *Kansan Työ* 2.9.1924; ”Naisen asema lain edessä”.

10.2 Vakautumista ja skismaa

Sosialidemokraattisen puolueen käyttöön ohjautui Vuoden 1925 aikana lehti-yhtiö Oy Kansanvallan voittovaroja. Puoluetoimikunta kykeni lähettämään niiden turvin kansanedustajia luentomatkoille ympäri maata. Luennoitsijoiksi nimitettiin yhdeksän edustajaa. Yksi heistä oli Anna.⁶⁸⁶ Hän suoritti tehtävään liittyen vuoden 1925 huhti-toukokuussa kierroksen Lappeenrannan ja Haminan ympäristössä tilaisuuksissa, joissa vierailijan ilmoitettiin saapuvan puhumaan ja selvittämään järjestöjen asioita. Tapaamisia oli kaikkiaan neljätoista ja Annalta kului niiden johdosta noin kuukausi, jonka aikana hän ei juurikaan ehtinyt viettää aikaa kotonaan.

Tilaisuuksien sisällössä yhdistyivät Annan kansanedustajuuden luoma arvovalta sekä hänen pitkäaikaisen uransa aikaansaama järjestöosaaminen. Kutsuissa ”kehoitetaan järjestöjen toimihenkilöitä tuomaan yhdistyksen tili- ja pöytäkirjat järjestäjän nähtäväksi. Puhetilaisuuksien yhteyteen on järjestettävä jäsenten vastaanottotilaisuus.”⁶⁸⁷ Annalle tapahtumat olivat poliittisesti tärkeitä, sillä hän liikkui alueilla, joilta oli saanut vahvimman kannatuksensa. Oletettavasti hänelle oli mieluista esiintyä puolueen ylimmän johdon lähettinä, joka saattoi tarvittaessa sekä ripittää paikallisjärjestöjen silmäätteviä, että syväluodata rivijäsenten mielialoja.

Anna esiintyi vuoden 1925 maaliskuussa Viipurissa järjestetyillä ”Köyhälistön naistenpäivillä”. Hän käsitteli lehtiselostuksen mukaan puheessaan työläisnaisten asemaa seuraavasti:

Aluksi puhui toveritar Anna Haverinen kuvaten työläisnaisten toiminnan kansainvälisyyttä. Me ikään kuin lähetämme tervehdyksemme taisteleville työläisnaisille toisissa maissa ja samalla lujitamme joukkojemme tietoisuuteen yhteisten tehtävien tärkeyden. Tämänkin talvinen työttömyys osoittaa, kuinka tärke-

686 Kertomus puoluetoimikunnan toiminnasta 8.4.22–31.10.25 s. 13, Sos.dem. puolueen pöytäkirjat, TA.

687 *Kansan Työ* 9.4.1925; Puoluerientoja, ”Valistustyö Viipurin...”.

ää olisi ollut saada suuremmat työläisjoukot aikoinaan niin hyvin valtiollisiin kuin kunnallisiin vaaleihin. Köyhälistön edustus ei nyt jaksa estää yhteiskunnan varojen joutumista suojeluskunnille ym. kansalle vastenmielisiin tarkoituksiin, ei se liioin jaksa vaikuttaa työttömyyden torjumiseksi. Kuvaten työttömyyden luomaa kurjuutta ja yleensä työväen tilaa puhuja teroitti mieleen järjestäytymistä ja valppautta yhteiskunnallisessa toiminnassa.⁶⁸⁸

Hieman myöhemmin Anna esiintyi puhujana Voikkaan sos. dem. naisyhdistyksen juhlassa. Vappunsa hän vietti tällä kertaa esiintymismatkalla Haminassa. Toukokuussa 1925 avattiin Säiniöllä Viipurin naisyhdistyksen kesäsiirtola, jonka avajaisiin Anna osallistui. Työväen Sivistysliitto hyödynsi myös piirin ainoaa sosialidemokraattista naisedustajaa luennoitsijanaan, kun Anna luennoi Koivistolla lempiaiheestaan ”lasten ja varhaisnuorison suojeluksesta”.

Vuoden 1926 helmikuussa järjestettiin Helsingissä sosialidemokraattisen puolueen kuusipäiväinen puoluekokous, joka muodostui tannerilaisen puoluejohdon ja Huplin kannattajien voimankoetuksiksi. Sen lopputuloksena Tanner voitti puheenjohtajavaalissa hiuksen hienosti vastaehdokkaansa Matti Paasivuoren, mutta kieltäytyi tehtävästä ja viimeksi mainittu tuli näin valituksi toimeen. Myös puoluesihteeriksi vaihtui.

Viipurin maalaiskunnan sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö oli asettunut Paasivuoren valinnan taakse ja *Kansan Työ* liputti avoimesti hänen puolestaan. Pöytäkirjamerkintöjen perusteella Anna ei osallistunut tilaisuuteen, vaikka hänellä olisi ollut siinä kansanedustajan ominaisuudessa puhe- ja esitysoikeus. Samana päivänä, kun puoluekokous alkoi, pidettiin valtiopäivien avajaiset ja puolueen eduskuntaryhmäkin kokoontui. Anna oli läsnä avajaisissa, mutta ei osallistunut ryhmän palaveriin.

Socialidemokraattinen Työläisnaisliitto järjesti edustajakokouksensa Helsingissä puoluekokouksen ja eduskunnan kokouksen alla. Anna osallistui siihen kansanedustajan mandaatillaan. Häntä ei valittu kokouksen toimihenkilöksi eikä nimitetty

688 *Kansan Työ* 2.3.1925; otsikko tekstissä.

naisliiton luottamustehtäviin. Hän käytti tilaisuudessa vain yhden puheenvuoron lastenhuollon kunnallistamista koskevan keskustelun yhteydessä.⁶⁸⁹

Annan passiivisuus kiinnittää huomiota. Muut paikalla olleet kansanedustajat olivat äänessä selvästi häntä aktiivisemmin. Vainkutelmaksi jää, että Annan ja Miina Sillanpään näpeissä vahvasti olleen naisliiton johdon välillä esiintyi ristiriitoja. Ne olivat joko esteenä valinnoille tai johtivat Annan vapaaehtoiseen vetäytymiseen. Sillanpää oli vankka tannerilainen, kun taas Anna edusti Viipurin läntistä vaalipiiriä, jonka johto oli asettunut avoimesti ja aktiivisesti Paasivuoren taakse. Sama seikka saattoi olla syynä siihen, että Anna jättäytyi tuossa vaiheessa taka-alalle myös eduskuntaryhmän toiminnassa.⁶⁹⁰

Yhtenä erimielisyyksien ilmentymänä saattoi olla viipurilaisessa työväenlehdessä hieman ennen kokouksia julkaistu uutinen. Sen otsikon mukaan Säiniön sos.dem. naisyhdistys oli herätetty jälleen toimintaan. Tätä selostettiin seuraavasti:

Kuten tunnettua, on Säiniön Sos.dem. Naisyhdistys ollut nuukuksissa jo parin vuoden ajan. Viime viikolla oli kuitenkin Sos.- dem. Naisliiton puolesta saapunut liiton puhuja Anni Rinne paikkakunnalle luennoimaan. Näiden aikana oli kuitenkin paikkakuntalaisten harrastus jälleen uudelleen herännyt ja he omasta aloitteestaan päättäneet herättää naisyhdistyksen jälleen henkiin. Viime perjantaina pitämässään kokouksessa lopullinen herääminen toimitettiin ja valittiin johtokunta y.m. virkailijat.⁶⁹¹

689 Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XI edustajakokouksen pöytäkirja s. 20, Sos.dem. Naisliiton IX–XV ed. kok. pt-kirjat 1919–1938, TA.

690 Puoluekokouksessa vaalipiirin edustajana esiintyi näkyvästi Viipurin maa-laiskunnasta kotoisin ollut pienviljelijä Juho Pyy, joka toimi myöhemmin eduskunnan jäsenenä useaan otteeseen vuosien 1930–1950 välillä. Hän kannatti avoimesti Paasivuoren valintaa ja piti puheenjohtajan vaihtamista välttämättömänä puolueen arvovalan säilyttämiseksi.

691 *Kansan Työ* 19.1.1926; Puoluerientoja, ”Sos.dem. naisliike elpyy”.

Annaa ei valittu yhdistyksen johtoelimiin. On vaikea kuvitella, että hän olisi ainoana piirin naispuolisena kansanedustajana ja kunnanvaltuutettuna voinut jäädä normaalitilanteessa kotikylänsä poliittisen naistoiminnan ytimen ulkopuolelle. Ilmeisesti Säiniön kokous masinoitiinkin naisliiton johdon toimesta ja se voidaan nähdä osana puolueen tannerilaisten ja huplilais-aaltoilaisten valtataistelua puolueessa.

Myös naisliiton toimintakertomuksessa sivutaan epätavalliseen tyyliin Säiniön paikallisyhdistyksen vaiheita. Vaikka yhdistyksen hiljaiselon mahdollisena taustasyynä voidaan pitää myös ääri vasemmiston ekspansioyritystä, ei tämä selitä Annan osattomuutta toiminnan elvytysprosessissa. Toisaalta se, että yhdistys pyysi Annaa jo parin kuukauden päästä pidettyjen iltamiensa puhujaksi viittaa siihen, että ristiriidat ovat jääneet lyhytaikaisiksi. Erään selityksen aikaisemman yhdistyksen kuolemalle saattaa tarjota päätös vaatia tiliselvitys entisiltä johtokunnan jäseniltä.⁶⁹²

Se, että jotain oli erityisesti vialla työväenjärjestöjen toiminnassa Säiniöllä käy myös ilmi viipurilaisen työväenlehden maaseutukirjeiden joukossa julkaisemasta nimimerkki ”Apulaisen” kirjoituksesta. Tämä kuvaili tilannetta seuraavasti:

Tässä eräänä aamuna mennessäni piiritoimistoon oli piiri-järjestömme pää hyvin tärkeännäköinen ja selaili papereitaan edestakaisin niin kiivaasti, että ei ehtinyt edes hyvään huomeneeni vastata. Vihdoin kun rykäisin tavallista kuuluvammin, nosti hän päätään ja silmäili minua erittäin tuikeasti sekä sanoa tokaisi: Kuuleppas ! Mistä johtuu se, että juuri Viipurin ympäristöllä järjestötoiminta on kaikkein heikoimpaa, jäsenmäärä yhä laskee ja mitä tulee järjestövelvollisuuksien täyttämiseen, niin siinä he ovat niitä kaikkein välinpitämättöimpiä. Tässä lienee parasta, että menemme kahdessa miehessä oikein paikan päälle katsomaan, että mikä niitä järjestöjä riivaa. Mikäpä siinä auttoi muu kuin mukautua pään mielipiteitä noudattamaan ja sonnustaa itsensä matkalle. Säiniölle, joka oli matkasuunnitelmamme ensimmäisiä,

692 *Kansan Työ* 9.3.1926; Puoluerientoja, ”Säiniön sos.dem. Naisyhdistyksen...”.

jouduin sentään menemään yksin ja tuskinpa olisi siitä suurempaa hyötyä ollut, vaikka sinne olisi molemmatkin tallusteltu, sillä ajan vähyyden takia oli tilaisuus huonosti järjestetty ja näin ollen ei ilmoitetussa puhetilaisuudessa ollut kuulijoita. Enemminkin kyllä olen pannut merkille sen, että lienee yhdentekevää jos Säiniön työväenyhdistykseen ilmoittaa joko kuukautta ennen määräpäivää tai määräpäivän edellisenä päivänä, niin tulos on sama... Mikäli minä käsitan tällaisia asioita ja olen tullut huomaamaan, niin olen havainnut, että sellaiset yhdistykset, jotka antavat arvoa valistustyölle, ovat hyvissä toimintavoimissa. Hyvin toimivissa järjestöissä on johto edistysmielistä ja joustavaa, ja sellainen vetää myöskin nuorisoa mukaan. Vanhoillisissa yhdistyksissä, joissa johtokin vastustaa kaikkea uudistusta, on toimintavoimien puute ja jäsenluvun supistuma yhä ilmeisempää.⁶⁹³

Kirjoituksessa kritisoitiin myös muita kuin Säiniön yhdistystä. Arvosteluun ei ilmestynyt vastinetta. Annan asemasta työväenyhdistyksen toiminnassa ei löydy lähteiden puutteesta selvyyttä. On kuitenkin vaikea kuvitella, että hän olisi voinut asettua ongelmien ja kaiken kritiikin ulkopuolelle.

Annan aktiivisuus puolueen naisliikkeen piirissä elpyi vuoden 1928 kuluessa. Hän laati *Toveritar*-lehden Naisten päivän numeroon liittotoimikunnan pyynnöstä artikkelin ”Mitä merkitsee uusi avioliittolainsäädäntö työväenluokan naisille”. Tästä aiheestahan Anna oli kirjoittanut jo aikaisemmin viipurilaisessa työväenlehdessä. Kun sos.dem. puoluetoimikunta järjesti syyskuussa Helsingissä ”Palkkatyöväen päivät”, pidettiin niiden yhteydessä naisten neuvottelukokous. Anna osallistui tilaisuuteen ja tuli valituksi Miina Sillanpään sekä Anni Huotarin ohella viisijäseniseen toimikuntaan, joka sai tehtäväkseen julkilausuman laatimisen lähestyvien kunnallisvaalien johdosta.⁶⁹⁴ Aikaisemmat skismat oli unohdettu ja Anna oli palannut naisliikkeen ytimeen. Tähän vaikutti osaltaan se, että hän oli kyennyt uusimaan hyvällä ääni-

693 *Kansan Työ* 14.1.1926; Maaseutukirjeitä, ”Apulaisen havainnoita...”.

694 *Kansan Työ* 15.9.1928; ”Maata käsittävä sos.dem. naisten...”.

määrällä eduskunnan jäsenyytensä ja lunastanut näinkin paikan liikkeen eturivissä.

Kehityksen jatkona Anna otti osaa merkittävällä panoksella Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton nelipäiväiseen edustajakokoukseen Helsingissä seuraavan vuoden toukokuussa. Hän toimi muodollisesti Säiniön Sosialidemokraattisen Naisyhdistyksen mandaatilla, mutta mainittiin myös läsnä olevana eduskuntaryhmän naisjäsenenä. Anna käytti kokouksessa lukuisia puheenvuoroja ja tuli valituksi sen valistusasiain valiokunnan jäseneksi. Hän piti myös alustuksen aiheesta ”Työläisnaiset ja rauhankysymys”.⁶⁹⁵

Vuoden 1928 kuluessa tuli täyteen 10 vuotta sisällissodasta. Tätä osapuolet juhlivat monin eri tavoin. Muistelun äänensävyt olivat luonnollisesti hyvin erilaisia. Viipurilaisessa työväenlehdessä julkaistiin otsikolla ”Valkoisen terrorin uhreja” valokuvat kahdeksasta kapinan seurauksena surmansa saaneesta; heistä yksi oli Julius. Lehdestä ei käy ilmi mihin juuri näiden henkilöiden valinta perustui ja oliko omaisten aktiivisuudella siinä osansa.⁶⁹⁶

Viipurin seudun työväenliikkeen toimintaan liittyi vuoden 1928 lopulla uusi ulottuvuus – maatalouskerhotyö. Se kosketti myös Annaa. Maatalouskerhotyöstä kiinnostuneet kansalaiset kutsuttiin marraskuussa Viipurin maalaiskunnan talolle keskustelemaan yhdistyksen perustamisesta kuntaan. Pääkaupunkiin oli äskettäin muodostettu Maatalouskerholiitto ja Viipurin läänissä toimi jo 10 paikallisyhdistystä. Toiminta oli kohdistettu kaikille puoluekannoista riippumatta. Monien kerholaisten kerrottiin ansainneen viljelyksillään jo huomattavia summia. Viipurin maalaiskunnan yhdistys päätettiin panna pystyyn ja sen johtokuntaan valittiin Annan ohella kaksi pienviljelijäväestöä edustanutta nimekästä sosialidemokraattia, Juho Pyy ja Eeno Pusa.⁶⁹⁷

695 Pöytäkirja XII edustajakokouksesta 28.–31. p:nä toukokuuta 1929, Sos. Dem. Naisliiton Ed. kok. pöytäkirjat 1919–1938, TA.

696 *Kansan Työ* 28.4.1928; otsikko tekstissä.

697 *Kansan Työ* 24.11.1928; ”Maatalouskerhoyhdistys perustettu...”. Maatalouskerhotoiminta oli saanut alkunsa v. 1907 USA:ssa vastauksena nuorten

Kysymys osallistumisesta maatalouskerhotoimintaan ei kuitenkaan edennyt työväenliikkeen näkökulmasta ristiriidatta. Viipurilainen työväenlehti julkaisi seuraavan vuoden alussa sosialidemokraattista nuorisoliikettä koskeneen kirjoituksen, jossa Säiniön työläisnuoriso-osaston todettiin asettuneen keskusjärjestönsä liittoneuvoston kannalle siinä, että ”työläisnuoriso ei voi suhtautua muuten kuin kielteisesti sellaiseen käytännöllisellä koulutuksella verhottuun porvarilliseen valistustyömuotoon kuin maatalouskerhotoimintaan. Jos taas vastaisuudessa käy välttämättömäksi työläisten osallistuminen tähänkin toimintaan, on silloin luotava itsenäinen, porvarillisista piireistä erillään oleva kerholiike.”⁶⁹⁸

Ristiriita nousi hieman myöhemmin esiin myös Viipurin läntisen vaalipiirin sos.dem. naisten piirikokouksessa, jossa asiasta käyty vilkas keskustelu kirvoitti maatalouskerhotyötä arvostelevia puheenvuoroja. Kokous päätti siirtää ongelman valiokunnan pohdittavaksi. Tämä toi mietinnössään esiin kerhotyön hyödyt varhaisnuorison maa- ja kotitaloudellisen ammattitaidon kohottamisessa sekä korosti tarvetta toiminnan kaikenpuoleiseen edistämiseen, todeten kuitenkin lopuksi, että ”Maatalouskerhotoimintaa ei saa käyttää porvarillisen maailmankatsomuksen juurruttamiseen vähävaraisen nuorison keskuuteen. Tämän takia on sosialidemokraattisesti ajattelevain liityttävä runsaslukuisina paikallisiin maatalouskerhoyhdistyksiin ja vaadittava riittävän suuri edustus johtoelimissä.”⁶⁹⁹

Laajemmin koko seikkaa kuvaa se, että vuoden 1928 valtiopäivillä maatalouskerhotoiminnan tukemiseksi jätettiin kaksi erillistä raha-asiain aloitetta: ”Korotetun määrärahan myöntämisestä

työttömyyteen, pahoinvointiin sekä näihin tekijöihin liittyneeseen muuttoaaltoon kaupunkeihin. Suomessa toiminta käynnistyi v. 1926–28 etupäässä Rockefeller-säätiön tukemana Mannerheimin Lastensuojeluliiton, Marttajärjestön ja maamiessuurojen toimesta. Suomen Maatalouskerholiitto perustettiin v. 1928 ja se pääsi seuraavana vuonna valtionavun piiriin. Järjestö muutti vuonna 1969 nimensä 4-H liitoksi.

698 *Kansan Työ* 21.1.1929; Nuorisoliike, ”Maatalouskerhotoiminta”.

699 *Kansan Työ* 27.3.1929; Puoluerientoja, ”Viipurin l. länt. vaalipiirin ...

maatalouskerhotoimintaa varten” ja ”Määrärahan myöntämistä nuorten maatalouskerhotoiminnan edistämistä varten”. Ensin mainitun allekirjoittajina esiintyi joukko porvarillisia ja maalaisliittolaisia kansanedustajia, jälkimmäisen neljä sosialidemokraattia.⁷⁰⁰

Vaikka työväenliikkeen aktiivisuus maatalouskerhotoiminnan suhteen personoitui erityisesti Annan aatetoveri Eeno Pusaan, ei mukanaolo liikkeessä ollut yhdentekevää Annankaan kannalta.⁷⁰¹ Pienviljelijöiden kannatukseen vetoava suunta oli noussut Karjalassa yleisesti korostetummaksi kuin muualla. Anna toi julkisissa esiintymisissään usein esille juuri maaseudun naisten asemaan liittyviä vaikeita kysymyksiä. Hänen aktiivisuutensa maatalouskerholiikkeen käynnistämiseksi voidaan silti nähdä sosioekonomisen aseman muutoksen ohella askelena kohti sellaista ajattelua ja toimintatapaa, joka johti myöhemmin kansanedustajan aseman menettämiseen.

10.3 Puoluetyötä kuntatasolla

Vuonna 1899 perustettu Suomen Työväenpuolue oli jo ottanut ohjelmaansa suhteellisen vaalijärjestelmän sekä vaatimuksen yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta kaikissa vaaleissa sukupuoleen katsomatta. Sosialidemokraattisen puolueen Forssan perustamiskokouksessa hyväksymään ohjelmaan liittyi 15-kohmainen kunnallispoliittinen osuus. Silti saatiin odottaa 1920-luvun alkuaan, ennen kuin näitä periaatteita voitiin soveltaa myös kunnallisissa vaaleissa.

700 Liitteet I–XI s. 572–575, Valtiopäivät 1928.

701 Viipurin maalaiskunnan maanviljelijänä toiminut Eeno (Enok) Pusa oli esiintynyt jo v:n 1918 puoluekokouksessa elintarvikekysymysten asiantuntijana ja nousi vuosien mittaan yhdeksi liikkeen johtavista maatalouden puolestapuhujista. Pusa istui kolmeen otteeseen eduskunnassa vuosien 1945 ja 1961 välillä. Hän toimi monissa järjestöissä ja kunnallisissa luottamustehtävissä ja nimitettiin kunnallisneuvokseksi v. 1950.

Valtuustoissa ja kuntakokouksissa olivat vuoden 1800-luvun jälkipuoliskolla säädettyjen lakien mukaan oikeutettuja esiintymään vain kunnallista veroa maksavat henkilöt. Heidän ääniensä määrä oli eräistä poikkeuksia lukuun ottamatta sidottu asianomaisen veroäyrien lukuun. Työväen ja vasemmiston edustajien osuus kuntien hallintoelimissä jäi näin ollen vähäiseksi. Erityisesti maalaiskunnissa maanomistajien osuus muodostui dominoivaksi. Työväestön toimesta asiaan reagoitiin yleisesti vaalilakoin. Kunnallishallinnollinen yleinen ja yhtäläinen äänioikeus oli jo onnistuttu lähes saavuttamaan valtakunnallisen vaaliuudistuksen siivellä vuonna 1908, mutta keisari jätti tällöin vahvistamatta eduskunnan hyväksymän lain.⁷⁰²

Vuonna 1917 eduskunta hyväksyi kunnallislakeihin muutoksia, joiden tarkoituksena oli modernisoida aikaisempia säädöksiä. Uusitukset olisivat laskeneet kunnallisen äänioikeuden 20 vuoteen ja kunnanvaltuuston päätös olisi voitu alistaa kansanäänestyksen ratkaistavaksi. Näitäkään säädöksiä ei ehditty soveltaa ja niihin tehtiin parin vuoden kuluttua korjauksia, joissa kansanäänestys poistettiin ja äänioikeusikä nostettiin 24 vuoteen. Vuonna 1920 ikärajaksi vahvistettiin viimein 21 vuotta ja äänioikeus tehtiin samalla verovelvollisuudesta riippumattomaksi.

Vuosien 1917 ja 1919 lakien mukaan valtuuston jäsenet valittiin kolmeksi vuodeksi, mutta kolmannes valtuutetuista valittiin aina vuosittain. Jokavuotiset vaalit johtivat näin usein toistuvaan paikalliseen vaalitaisteluun. Vuonna 1924 vaalilakia muutettiin niin, että valtuusto valittiin kerralla koko kolmen vuoden toimikaudeksi. Valtuutettuja tuli myös olla pariton luku niin, että joku ryhmittymä saattoi aina muodostaa enemmistön.⁷⁰³

Anna ei ollut osoittanut ennen vuotta 1925 ainakaan lähteistä ilmenevää mielenkiintoa kunnallispolitiikkaa kohtaan, vaikka hän olikin aktiivinen kotipaikkansa olojen kritisoinnissa. Tämä saattoi johtua siitä, että hänet tunnettiin aikaisemmilta ajoilta paremmin viipurilaisena, kuin maalaiskunnassa vaikuttavana

702 Holopainen 1969, s. 146–150.

703 Kaukovalta 1940, s. 367–374.

puolueaktiivina. Päätöstä kunnallispolitiikkaan ryhtymisestä edesauttoi todennäköisesti se, että maalaiskuntalaiseksi vakiintumisen ohella kolmen vuoden välein suoritettavat vaalit helpottivat prosessia.

Viipurin läntisen vaalipiirin piirikokous käsitteli vuoden 1925 elokuussa työväen kunnallista toimintaa. Kokouksessa päätettiin, että listoille asetetaan vain sosialidemokraattisten järjestöjen jäseniä. Näiden oli noudatettava valtuustotyössään piirikokouksen hyväksymiä sääntöjä. Työväenluokan oli vallattava valtuuston ohella muitakin kunnallisen hallinnon osia suhteellisen valtuustoedustuksensa mukaisesti. Valtuustoryhmille vahvistettiin oma ohjesääntönsä. Kokouksessa läsnä ollut puoluesihteerit Taavi Tainio painotti vaalien tärkeyttä. Hän kehotti kiinnittämään erityistä huomiota maaseudun asutuskysymykseen sekä väestön sivistystason kohottamiseen.⁷⁰⁴

Läänin itäisen piirin piirihallinto julkaisi piirikokouksen jälkeen paikallisessa työväenlehdessä tiedonannon, jossa sekin korosti kunnallisvaalien merkitystä. Työväestöllä oli uusien säädösten perusteella poikkeuksellinen tilaisuus murtaa kerralla kunnanvaltuustojen porvarillinen hegemonia, kun aikaisemmat vuosittaiset täydennysvaalit eivät olleet antaneet tähän mahdollisuutta. Ohjeiden suhteen on huomionarvoista, että niissä mahdollistettiin paikallisten vaaliliittojen solmiminen kommunistien kanssa. Tällöin oli yleishdokkaaksi kuitenkin asetettava sosialidemokraatti.⁷⁰⁵

Viipurin kaupungin ja pitäjän kunnallisjärjestöt järjestivät piirikokouksen alla yhteisen kesäjuhlan, jonka tarkoituksena oli polkaista käyntiin tulevien kunnallisvaalien kampanjointi. Anna piti tilaisuudessa puheen naisille, ”jota mielenkiinnolla kuunneltiin”. Tilaisuutta koskevassa lehtiselostuksessa ruoskittiin voimakkaasti paikallisia työväenjärjestöjä näiden edustuksen yleisestä puuttumisesta. Sen johdosta juhlan

704 Pöytäkirja Viipurin l. länt. Vaalipiirin Sosialidemokraattisesta vaalipiirikokouksesta Viipurissa 8.–9. p:nä elokuuta 1925 s. 11–14, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

705 *Kansan Työ* 26.8.1925; Puoluerientoja, ”Tiedonanto Viipurin l...”.

rahallinen tulos ei korvaa järjestelyistä koituneita vaivoja ja menoja, mikä seikka on järjestöjen häpeäksi merkittävä, sillä tulos osoitti jälleen miten huolimattomasti järjestöissä suhtaudutaan keskusjärjestöjen juhliin...Tällainen suhtautuminen ei voi olla muuta kuin vihamielisyyttä ja suoranaista sabotointia järjestötoimintaa kohtaan.⁷⁰⁶

Luonnollisena selityksenä asialle saattoi toimia se, että tilaisuutta koskeneen aikaisemman ilmoituksen mukaan olivat samalla päivälle epähuomiossa sattuneet TUL:n piirikunnalliset mestaruuskilpailut, jolloin enemmän urheilusta kuin aatteesta kiinnostunut työväki oli suunnannut mielenkiintonsa sinä päivänä muualle. Järjestöaktiivien oli kaikei mahdotonta ymmärtää tällaista.

Järjestötoiminnan ongelmat ja aktiivisuuden yleinen hiipuminen nousivat muutenkin entistä useammin esiin piirin toiminnassa. Viipurilaisessa työväenlehdessä julkaistiin vuoden 1925 heinäkuussa nimimerkkiä vailla ollut kirjoitus otsikolla ”Työväenjärjestötoiminta Viipurin ympäristössä.” Kirjoittajan syyttävä sormi kohdistui ikuisuuskysymykseen, nuorison vähäiseen innostukseen järjestötoimintaa kohtaan. Tätä hän kuvaili seuraavasti:

Yleinen valittelu kaikissa yhdistyksissä on se, että ei ole toimintavoimia, sillä nuoriso, jonka mukanaolo olisi välttämätöntä yhdistyksen huviohjelmien järjestämisessä, pysyttelee kaiken toiminnan ulkopuolella. Tämä on kyllä liiankin totta. Nuorisoa on perin vähän mukana järjestötoiminnassa. Kaikki tehtävät ovat vanhemman väen hartioilla, jotka kaiken lisäksi ovat kuormitetut kunnallisilla ym. toimilla siten, että tehtävien paljous tulee ylivoimaiseksi...Eihän nuoriso, jonka ajatusmaailma on suppea ja harrastukset uinuvat tietämättömyydessä kaikista paremmista elämän arvoista, saavu esitelmä – ja puhetilaisuuksiin. Nuorisoa varten on järjestettävä jotain muutakin, ennenkuin se kiinnittää mieltä niin paljon, että se saapuisi työväentalolle, eikä ensinkään

706 *Kansan Työ* 28.7.1925; ”Viipurin kaupungin ja pitäjän sos.dem...”.

ole vaarallista, että esitelmätilaisuuksien ja muun ohjelman loputtua annetaan nuorisolle tilaisuus keveämpään huvitteluun”.⁷⁰⁷

Sisällissodasta oli ehtinyt kulua jo seitsemän vuotta. Sosialidemokraattinen nuorisotoiminta oli joutunut sodan jälkeen saman hajoamisprosessin uhriksi kuin muukin työväenliike. Vuonna 1906 perustettu Suomen Sosialidemokraattinen Nuorisoliitto oli melko pian kapinan jälkeen valunut kommunistien käsiin. Sen tilalle oli saatu aikaan vuonna 1921 Suomen Sosialidemokraattinen Työläisnuorisoliitto, mutta tämän toiminta ei saavuttanut entistä laajuutta.⁷⁰⁸ Elinolosuhteiden koheneminen ja radikaaleimman aineksen ryhmittyminen äärivasemmiston taakse vaikuttivat ajan kulun myötä nuorisoon, jota oli muutenkin vaikea saada mukaan rutiinipitoiseen, perinteelliseksi muodostuneita uria noudattavaan ja vanhoja muistelevaan järjestötoimintaan.

Järjestö- ja valistustoiminnan ongelmat olivat pysyvä murehtimisen aihe erityisesti piirihallinnon tasolla. Vuoden 1925 aikana pidetyt kahdet vaalit rasittivat poikkeuksellisen raskaasti piirin taloutta. Palkallista väkeä jouduttiin tämän johdosta karsimaan ja siirtämään agitaation painopistettä vapaaehtoisvoimin tehtävään työhön. Piirikokoukselle laadittu esitys valistus- ja herätystyöstä kuvaa tilannetta seuraavasti:

Kun varsinaista luennoitsijaa ei voida palkata, täytyy luennoitsijoina käyttää kansanedustajia y.m. luentotyöhön pystyviä tovereita... Varsinkin aikaisemmin toiminnassa olleet keskusteluseurat, jotka pitävät yllä yhdistysten henkistä vireyttä, on saatava jälleen toimintaan...TSL:n opintokerhoja on perustettava sellaisiin yhdistyksiin, joihin ei saada perustetuksi keskusteluseuroja...Niissä kunnissa, joissa porvaristo järjestelee kerhotoimintaa omassa keskuudessaan käyttääkseen niihin kuntien apurahoja...on myös työväestön syytä kiinnittää huomiota ja perustella työväenyhdis-

707 *Kansan Työ* 25.7.1925; tekstin otsikolla.

708 Kairamo 1986, s. 298–299 ja 332–334.

tysten yhteyteen työväen kunnallisia kerhoja ja koetettava saada niille kuntien avustusta.⁷⁰⁹

Varsinkin viimeksi mainittu kohta – kuntien tuen varassa järjestettävä toiminta – herättää huomiota. Aikaisemmin, kun työväestöllä oli vähäinen edustus kunnallishallinnossa, ei sillä ollut kovin suuria mahdollisuuksia päästä osille näiden paikalliseen järjestötoimintaan osoittamista varoista. Nyt kun liikkeen edustus nousi monissa kunnissa merkittävästi, avautuivat samalla uuden rahoituslähteen hanat. Seikka lisäsi omalta osaltaan kunnallisten elinten jäsenyyden tärkeyttä ja jäsenten vaikutusvaltaa.⁷¹⁰

Viipurin pitäjän sos.dem. kunnallisjärjestö asetti vuoden 1925 syyskuussa yhdistysten nimeämät henkilöt puolueäänestykseen joulukuun kunnallisvaaliehdokkaiden valitsemiseksi. Anna oli yksi miesvaltaisen listan harvoista naisnimistä.⁷¹¹ Äänestyksen tuloksena hänet asetettiin ehdolle kaikille neljästä maalaiskunnan sosialidemokraattisista ehdokaslistoista. Annan ohella ehdokkaiksi ylsi kaksi muuta naista.

Piirin sosialidemokraattinen propaganda painottui kunnallisvaaleissa pitkälti paikallisten työväenlehtien kirjoitteluun. Äänestäjille jaettiin otsikolla ”Sanoma vähävaraisille” varustettu lentolehtinen sekä joukko kuntakohtaisia vaalilehtisiä. Piirin kansanedustajat lähetettiin puhujamatkoille myös oman kotikuntansa ulkopuolelle. Anna esiintyi tässä tarkoituksessa Kotkassa.

709 Viipurin läänin länt. vaalipiirin sos.dem. piiritoimikunnan Toimintakertomus vuodelta 1925 ja alustuksia 13.–14. p:nä toukok. 1926 pidettävälle piirikokoukselle s. 13–16, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

710 Tilanne vaikutti todennäköisesti jossain määrin siihen, että vuoden 1926 puoluekokouksessa hyväksytty uusi sosialidemokraattinen kunnallisohjelma korosti aikaisemmin tärkeänä pidetyn kansanvaltaisuuden kustannuksella tehokkuutta ja valtion määräysvalta paikallishallinnossa. Puolue otti huomioon kokemuksen kautta havaitut realiteetit.

711 *Kansan Työ* 29.9.1925; Puoluerientoja, ”Kunnallisvaalivalmistelut Viipurin maalaiskunnassa”.

Naiset saivat oman erityisosansa vaalipropagoinnissa. Viipurilainen työväenlehti julkaisi jo puolueen sisäisen ehdokasasettelun alla artikkelin ”Sosialidemokraattisille naisyhdistyksille”. Siinä korostettiin Suomen Työläisnaisliiton nimissä vaalien poikkeuksellista tärkeyttä ja naisten osanoton merkitystä. Kirjoituksessa todettiin, että

Se väite, joka usein tehdään, että naiset eivät kykenisi näihin toimiin, ei pidä useassa tapauksessa paikkaansa. Ja harvoinhan on naisten annettu edes kokeillakaan pystyvätkö he vai ei. Siksi naisetoverit pitäkää huoli, että näissä kunnallisvaaleissa saadaan myös naisia ehdokkaiksi.⁷¹²

Vaalien alla viipurilainen työväenlehti julkaisi kirjoituksen ”Työläisnaiset käykää kunnallisvaaleihin.” Työläisnaisia kehoitettiin luopumaan passiivisuudestaan ja vaikuttamaan vaalien välityksellä muun muassa siihen, miten kunnallinen ammattien-tarkastus toimii tai ketkä päättävät koulujen johtokunnissa. Sosialidemokraattinen Työläisnaisliitto kehotti naisia vaaliaktiivisuuteen myös siksi, että ”Tilastot osoittavat, että äänioikeutettuja naisia on paljon enempi kuin miehiä, mutta että miehet käyttävät äänioikeuttaan suuremmassa määrässä kuin naiset.”⁷¹³

Kunnallisvaalien tulos oli Viipurin läntisen piirin johtoa tyydyttävä. Puolueen saamien äänien määrän laskettiin kasvaneen tuhansilla siitä huolimatta, että kaikista kunnista ei saatukaan tietoa työväen edustajia äänestäneistä. Kommunisteja kannattaneiden määräkin jäi pieneksi. Piirin kuntiin valittiin 25 uutta sosialidemokraattista valtuutettua, vaikkakaan kaikkiaan 32 kunnasta kahdeksaan ei saatu lainkaan omaa edustajaa. Viipurin maalaiskunnassa sosialidemokraattisille ehdokkaille annettiin 3.646 ääntä, kun kommunistit saivat ainoastaan 370 ja porvarilliset ryhmät yhteensä 2.682.⁷¹⁴

712 *Kansan Työ* 26.8.1925; tekstin otsikolla.

713 *Kansan Työ* 25.11.1925; tekstin otsikolla.

714 Viipurin läänin länt. Vaalipiirin sos.dem. piiritoimikunnan Toimintaker-tomus vuodelta 1925 s. 9–10, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen

Myös Annalle ensimmäiset paikallisvaalit olivat henkilökohtainen menestys. Hän tuli valituksi maalaiskunnan 41-jäseniseen valtuustoon kahdeksanneksitoista suurimmalla vertailuvuorolla ja sijoittui kymmenenneksi puolueen omien ehdokkaiden kannatuksessa. Sosialidemokraatit valtasivat maalaiskunnan valtuustosta 23 paikallaan ehdottoman enemmistön. Kun ääri-vasemmiston edustajat onnistuivat saamaan kaksi edustajaa, jäi muiden puolueiden osuudeksi 16 paikkaa; puolet näistä kuului kokoomukselle. Annan ohella valtuustoon nousi vain yksi nainen, hänkin kommunistien listoilta. Työväen edustajilla oli näin varaukseton hegemonia Viipurin maalaiskunnan virallisen naisnäkökulman muodostamisessa.⁷¹⁵

Uuden kokoonpanon saanut Viipurin maalaiskunnan valtuusto kokoontui ensimmäisen kerran vuoden 1926 tammikuussa. Puheenjohtajaksi valittiin sosialidemokraatti ja varapuheenjohtajaksi maalaisliittolainen. Nimimerkki ”Puhveli” laati kokouksesta kepeähkön kirjoituksen, todeten siinä Annaa osoittaen, että avaja ”valikoiduin sanoin lausui valtuustoisät sekä yhden äidin – allekirjoittaneen mielestä mamman – tervetulleeksi” Anna jäi uunituoreena valtuutettuna vielä tässä vaiheessa rivijäseneksi ja kunnan keskeisen vaikuttajaportaan ulkopuolelle.⁷¹⁶

Seuraavat kunnallisvaalit järjestettiin vuoden 1928 lopulla. Viipurin läntisen vaalipiirin sosialidemokraattien kannalta ne sujuivat yleisesti aikaisempien koitosten veroisesti, vaikka suurimman voiton saavuttikin ääri-vasemmisto. Sosialidemokraattisten valtuutettujen määrä lisääntyi kyllä yhdellä, mutta näiden osalta kuudellatoista. Viipurin maalaiskunnassa sosialidemokraatit menettivät äärisuunnan edustajille kolme paikkaa ja porvariryhmälle yhden.⁷¹⁷ Viipurilaisen työväenlehden maalaiskun-

länin sos.dem. piiri,TA.

715 *Kansan Työ* 8.12. 1925; ”Vaalin tulos Viipurin maalaiskunnassa” ja 16.12.1925; ilmoitus ”Viipurin maalaiskunta”.

716 *Kansan Työ* 15.1.1926; Pakinaa, ”Maalaiskunnan valtuusto”.

717 Pöytäkirja Viipurin l. länt. vaalipiirin sos.dem. piirikokouksesta 13.–14.4.1929 s. 10–12, Piirikokouspöytäkirjoja 1908–38, kansio CA 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

taa koskeneen vaaliselostuksen mukaan oli ”porvaristo yhdessä kommunistien kanssa päässyt apajoimaan.” Sosialidemokraattien äänisaalis kunnassa kasvoi kyllä n. 5 %, mutta porvariryhmien yli 20 % ja ääriyhmittymän peräti 60 %.

Anna ei tällä kertaa esiintynyt lainkaan puhujana piiritoimiston ja naispiiritoimikunnan järjestämissä vaalitulaisuuksissa. Hän piti runsasta viikkoa ennen vaaleja Tammisuolla vaalijuhlissa ehdokkaan ominaisuudessa puheen yhdessä August Aallon ja Juho Pyyntä kanssa. Anna tuli tästä huolimatta valituksi maalaiskunnan valtuustoon puolueen 19 läpi menneen valtuutettujen joukon kärkipäässä. Sen turvasivat hänen hyvät sijoituksensa kunnan neljän vaaliliitossa olleen valitsijayhdistyksen listoilla.⁷¹⁸

Vaalipiirin toimintaa ruodittiin seuraavan vuoden piirikokouksessa, jossa Anna oli läsnä kansanedustajan ominaisuudessa. Pettymyksen tuottaneen kunnallisvaalituloksen tärkeimmiksi syiksi todettiin pitkäksi venynyt satamalakko sekä rakennusmiesten lakko Viipurissa. Ne olivat siivittäneet kommunistien menestystä ja lisänneet välillisesti myös porvarisryhmien kannatusta. Ääriyasemiston nousuun vaikutti myös se, että edellisissä vaaleissa näitä oli ”viety valtuustoihin yhteisillä vaalilistoilla.”⁷¹⁹

Vuoden 1929 piirikokouksessa keskusteltiin myös naisten määrän lisäämisestä puolueosastoissa. Tämän pohjaksi kuultiin piiritoimikunnan alustus. Puolueen naisjäsenten osuus oli sen mukaan vuoden 1927 tilaston perustella 26 %, mitä voitiin pitää kohtalaisena. Useilla teollisuuden aloilla oli palkkatyötä tekevien naisten joukko lisääntynyt. He olivat tällöin ”yhtä suojattomia kapitalismin riistolta kuin miestyövoimakin ja vaatisi se siis heitä järjestäytymään valtiolliseen puolueeseen, joka lisäisi puolueemme ajaman lainsäädännöllisen uudistuspolitiikan tehokkuutta.”

Vielä suuremmaksi ongelma koettiin kotitaloudessa ja perheissä elävien naisten kohdalla. Pääasialliseksi syyksi niin naiskuin miespuolistenkin työläisten alhaiseen järjestäytymisasteeseen

718 *Kansan Työ* 7.12.1928; Omalta alueelta, ”Kunnallisvaalit maaseudulla”.

719 Kertomus Viipurin l. länt. vaalipiirin Sos.dem. Piiritoimikunnan toiminnasta 1.1.–31.12.1928 s. 3–4, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

seen nähtiin ”valistumattomuus”. Kaikkien työväenyhdistysten tulisikin toimia siten, että naisjäsenten liittyminen saataisiin paremmaksi järjestämällä heille suunnattuja valistustilaisuuksia, perustamalla naisten keskuuteen opinto yms. kerhoja, lähettämällä naisia työväenjärjestöjen kursseille sekä ”varaamaan työväentaloille lämpöisiä ja viihtyisiä huoneita naisten käytettäväksi.”

Anna kannatti käydyssä keskustelussa alustusta ja painotti naisten valistustoiminnan välttämättömyyttä. Piiritoimikunnan ehdottaman puolueveron perimistä kansanedustajilta hän sen sijaan vastusti. Kokous hyväksyi puolueveron sillä lisäyksellä, että piirin kansanedustajilla on mahdollisuus kuitata vero pitämällä kymmenen vuosittaisen kiintiöpuheen lisäksi ylimääräisiä puheita. Jokaisesta tällaisesta heitä hyvitetään sadalla markalla.⁷²⁰

Viipurilaisen työväenlehden pakinoitsija ”Tahvo Änäkäinen” kommentoi kyseistä kokousta lehden ”Silmäilimme”-pakinapalsallaan seuraavasti:

Kansa määräsi miten on valistusta jaettava, miten naiset mobilisoitava luokkataisteluun ihan viimeistä hametta myöten. Kotkalainen Iida Aalle-Teljo, jota Haverinen sanoi ikivanhaksi puoluetoveriksi, ilmoitti naisten rakkauden puoluetoimintaa kohtaan olleen yksipuolista ja ilmoitti naisten odottavan piiritoimikunnan puolelta vastarakkautta...Kun näin paljon hyvää oli päätetty ja kansa oli saanut hyvän tuulensa takaisin, ei se viitsinyt marista suurille leiviskänsä hoitajille, kansanedustajille. Antoi kaikki vain anteeksi, vaikka Haverisen mamma ilmoittikin, että kyllä hänellä paikat kestävät, vaikka kansa hieman könistäisikin. Me emme epäile ollenkaan, etteivätkö ne kestäisikin, samoin usko kansakin, mutta amnestian se vain antoi, jolloin mekin omasta puolestamme toivoimme osamme joutuvan kansan hyvän tuulen vallitessa.⁷²¹

720 Pöytäkirja Viipurin I. länt. vaalipiirin sosialidemokraattisesta piirikokouksesta 13.–14.4.1929 s. 21–23 ja 7–8, Piirikokouspöytäkirjoja 1908–1938, Kansio CA 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

721 *Kansan Työ* 16.4.1929; tekstin otsikolla. Pakinoitsija oli Jussi Lonkainen. Annan vanha tuttu ja Juliuksen toimittaja- sekä vankitoveri Sortavalan ja Tammisaaren ajoilta.

Anna aktivoitui jälleen vuoden 1929 alkupuolella sekä puhujana, että kirjoittajana. Tähän vaikutti osaltaan se, että eduskunnan hajottaminen oli käynyt entistäkin ilmeisemmäksi. Toimenpide toteutui huhtikuussa ja uudet vaalit oli määrä pitää heinäkuun alussa.

Viipurin läntisen vaalipiirin kansanedustajat kiersivät tammikuussa, ”kun eduskunta on lomalla” selostamassa eduskuntatyötä piiritoimikunnan organisoimilla puhujamatkoilla. Annalle oli tässä tarkoituksessa järjestetty kuun lopulla viisi peräkkäistä esiintymistä Miehikkälän eri työväentaloilla. Viipurin sos.dem. Naisyhdistys järjesti maaliskuussa naistenpäiväjuhlan, jossa pääesiintyjänä toimi naispiiritoimikunnan puheenjohtaja Ida Aalle-Teljo. Anna esitti tilaisuudessa toisen juhlapuheen, joka lehtimaininnan mukaan ”tulisi varmaankin selostamaan sitä taistelua, jota meikäläiset edustajat käyvät eduskunnassa työläisnaisten ja yleensäkin koko työväenluokan puolesta.”⁷²²

Viipurilainen työväenlehti julkaisi naistenpäivän merkeissä nimimerkillä ”Äiti” varustetun artikkelin otsikolla ”Työläisnaiset ja rauhankysymys”. Kirjoitus oli Annan kynästä ja otsikoltaan sekä sisällöltään pitkälti sama kuin hänen esityksensä myöhemmin saman vuoden toukokuussa sosialidemokraattisen naisliiton kokouksessa. Kyseistä nimimerkkiä Anna oli käyttänyt ennenkin.⁷²³

Maaliskuussa 1929 Kotkassa pidettyyn piirikokoukseen Anna toi eduskuntaryhmän tervehdyksen ja selosti kuulijoille ryhmän toimintaa. Hän osallistui kansanedustajan ominaisuudessa myös pian tämän jälkeen järjestettyyn Viipurin pitäjän sos.dem. kunnallisjärjestön vuosikokoukseen sekä vielä muutamaa päivää myöhemmin Tienhaaran työväenyhdistyksen naisten juhlaan.⁷²⁴

722 *Kansan Työ* 16.1.1929; ”Arvokkaita luentoja Miehikkälässä” ja 14.3.1929; ”Viipurissa arvokas naistenpäiväjuhla...”

723 *Kansan Työ* 15.3.1929; tekstin otsikolla.

724 *Kansan Työ* 2.4.1929; ”Viipurin pit. sos.dem. kunnallisjärjestön...” ja 5.4.1929; ”Huomattava naisten juhla”.

11. Valtataistelun ja järjestötyön marginaalissa

11.1 Tannerin hallitus

Kallion hallituksen kaaduttua vuoden 1926 lopulla joutuivat sosialidemokraatit harkitsemaan presidentin esittämän tiedustelun johdosta hallitusvastuun ottamista. Puolueen eduskuntaryhmä asettui asian suhteen myönteiselle kannalle, mutta kokoomushallituksen muodostaminen osoittautui loppujen lopuksi mahdottomaksi. Tanner sai niin ollen puolueen puheenjohtajana tehtäväkseen sosialidemokraateista koostuvan ministeristön muodostamisen.⁷²⁵

Joulukuussa työnsä aloittaneen hallituksen erityispiirteenä oli, että ensimmäisen kerran tasavallan historiassa ministeriksi valittiin nainen, Miina Sillanpää. Hallituksen yleistä poliittista kokeisuutta ilmensi, että viisi sen jäsenistä oli kuulunut vuonna 1917 muodostettuun Tokoin senaattiin. Hankkeen onnistuminen kuvasi myös Tannerin tosiallista johtoasemaa puolueessa, vaikka hänen vastustajansa olivat kammenneet hänet puheenjohtajan paikalta muutamaa kuukautta aikaisemmin.⁷²⁶

Puolueen viipurilainen äänenkannattaja, jonka kirjoitukset olivat lähtöisin J. F. Aallon kynästä, käsitteli hallituskysymystä useaan kertaan jo vuoden 1925 puolella. Lehti muistutti siitä, että vuoden 1922 puoluekokous oli asettanut osanoton ehdoksi kansalaissodan johdosta vangittujen kansalaisten vapauttamisen, eikä tilanne tässä mielessä ollut muuttunut ”rahtuakaan edulli-

⁷²⁵ *Valtioneuvoston historia I*, s. 421–423.

⁷²⁶ Jussila, Hentilä & Nevakivi 2006; Seppo Hentilä, ”Vähemmistöparlamentarismia”, s. 148–149.

semmäksi.” Vain kokoomushallitukseen meno oli puolueelle mahdollista ja kysymystä oli tarkasteltava sitä taustaa vastaan ”voidaanko hallitukseen osanottamalla hankkia työväelle huomattavia etuja”. Jatkokirjoituksessa todettiin kuitenkin jo poliittisen tilanteen näkökulmasta realiteetit sellaisiksi, että ”hallitukseen menoaikeista on toistaiseksi luovuttava”.⁷²⁷

Annan kannalta hallituskysymys ajankohtaistui ajankohtana, johon liittyi perhettä samanaikaisesti kohdannut tragedia. Vanhempi hänen ja Juliuksen lapsista sairastui vuoden 1926 lopulla ja kuoli 2.2.1927. Anna oli tämä seurauksena anomuksestaan vapautettu toistaiseksi 12.12.1926 alkaen ”sairauden johdosta” eduskunnan työskentelystä – tätä kesti 14.12.1926 saakka. Anna vapautettiin ”perheessä tapahtuneen sairaustapauksen vuoksi” uudelleen eduskunnan työskentelystä 1.–11.2.1927 väliseksi ajaksi.⁷²⁸

Anna oli poissa kansanedustajatyöstä juuri niinä päivinä, jotka muodostuivat ratkaisevaksi puolueen hallitusvastuuseen siirtymisessä. Hänen suhtautumisensa hallituksen perustamiseen jää näin avoimeksi. On kuitenkin selvää, että Annalla ei olisi voinut olla erityistä painoarvoa ministerilistan laadinnassa; ei henkilökohtaisesti ehdokkaana, eikä hallituksen kokonpanoon vaikuttavana eduskuntaryhmän jäsenenä. On perusteltua olettaa, että

727 *Kansan Työ* 6.6.1925; ”Puolueemme suhde hallitukseen”, 12.6.1925; ”Onko tilanne kypsä sosialistien...” ja 13.6.1925; ”Onko tilanne kypsässä...?”

728 *Kansan Työssä* julkaistiin 4.2.1927 seuraava kuolinilmoitus: ”Surumieliin ilmoitamme, että rakkaamme Viipurin Klassillisen Lyseon V-luokan oppilas *Julius Emile Nurminen* pitkäaikaisen taudin uuvuttamana hiljaa sammui pois tästä elämästä kodissaan Viljamaan koululla Säiniöllä 2 p:nä helmik. 1927 klo 1,45 päivällä, 17 v. 6 kk. 10 p:n ikäisenä. Häntä rakkaudella muistelevat Vanhemmat ja veljet, ynnä laaja ystäväpiiri.” Julius nuoremman kuoleman syytä oli perheessä periytyneen tiedon mukaan nuoruuden diabetes, johon alistavaa geeniä Anna kuljetti perimässään. Siihen oli mahdollisesti saman ikäisenä kapinavuonna menehtynyt hänen ensimmäisen avioliittonsa poika. Tautiin sairastui vielä nuorempikin Annan ja Juliuksen pojista, mutta välttyi kuolemalta, kun insuliinihoito saatiin käyttöön hänen kannaltaan viime hetkellä. Vanhuudessaan Anna poti itsekin samaa vaivaa.

Anna noudatteli asenteissaan pääsääntöisesti J. F. Aallon skeptistä linjaa.

Puolueen toiminta hallituksessa nousi keskustelun kohteeksi muutaman kuukauden kuluttua Viipurin läntisen vaalipiirin piirikokouksessa, johon Anna otti osaa. Kokousväen selvä enemmistö asettui hallitusta myötäilevälle kannalle ja siunasi eduskuntaryhmän toiminnan. Merkittävin soraääni kokouksessa koski ryhmän jäsenten ”kurittomuutta”. Anna joutui antamaan tämän johdosta osanottajille selostuksen niistä pakottavista syistä, jotka olivat estäneet häntä osallistumasta eduskunnan työskentelyyn vuoden vaihteen tienoilla. Kokous päätti esittää eduskuntaryhmälle toivomuksen, että sille annettaisiin vastaisuudessa selvitys ryhmän jäsenten osallistumisesta eduskuntatyöhön.⁷²⁹

Sosialidemokraattisen puolueen hallituksessa olo sai aikaan rajun keskustelun pääministerin menettelystä hänen hoitaessaan valtion päämiehen tehtäviä. Tanner toimi vt. presidenttinä neljä kuukautta Relanderin ollessa sairauslomalla. Tähän ajankohtaan osui puolustusvoimien lippujuhla, joka oli samalla punaisista saadun voiton juhla. Tanner joutui asemassaan ottamaan vastaan armeijan paraatijoukkojen ohimarssin. Pohdittaessa kysymystä hallituksessa sen enemmistö päätyi näkemään asian vt. presidentin virkavelvollisuutena ja vain kaksi ministeriä asettui kieltäytymisen kannalle. Puoluetoimikunnan yksimieliseen vetoomukseen kieltäytymisen puolesta Tanner vastasi, ettei porvarillisillekaan ole helppoa nähdä häntä Mannerheimina.⁷³⁰

Tannerin päätöksen kirjoittamaa keskustelua käytiin tunnetuimmin myös *Kansan Työn* palstoilla. Se ei ottanut aluksi edes uskoakseen, että Tanner voisi toimia paraatin vastaanottajana.⁷³¹ Kun lehden epäilemä asia osoittautui sittenkin todeksi, jatkoi se kirjoittelua linjansa mukaan otsikolla ”Luokkavihan kylvö” seuraavasti:

729 Pöytäkirja Viipurin l. länt. vaalipiirin sosialidemokraattisesta piirikokouksesta 15.–16.4.1927 s. 16–17, Piirikokouspöytäkirjoja 1908–38, kansio CA 1, Kymen läänin sos.dem. piiri,TA.

730 Soikkanen 1975 s. 454.

731 *Kansan Työ* 10.5.1927; ”Mannerheimin Helsinkiin tulopäivän...”

Olemme odottaneet, että porvaristo tämän asian viimeinkin ottaisi huomioon ja luopuisi pääkallojuhlistaan, mutta sen sijaan saamme nähdä, että myös sosialidemokraattisen hallituksen pääministeri alentuu yhdessä porvariston kanssa juhlimaan tämän verisen muiston päivää ja seisomaan paraatin vastaanottajana sillä paikalla, jossa yhdeksän vuotta sitten näimme rehellisen työväen vihollisen, Mannerheimin.⁷³²

Puoluetoimikunta oli varoittanut kiivaasta polemiikista, mutta joutui toteamaan, että sillä ei ollut oikeutta kieltää arvostelua. Kannanotot Tannerin menettelyyn ja lehdistökeskustelu osoittivat kuinka erilaisia mielipiteet saattoivat tällaisessa kysymyksessä olla. Tapahtuma antoi myös pilalehdille mahdollisuuden esittää oma näkemyksensä kaiken kustannuksella. Puoluesihteeri lähetti lehden toimitukselle kirjallisen huomautuksen sen johdosta, että *Kansan Työn* kirjoittaja oli käyttänyt pääministeristä sopimatonta kirjoitustapaa. Puoluetoimikunta valtuutti hänet myös julkaisemaan asiaa koskevan perusteella tiedonannon, koska puolueen lehdissä oli annettu vääriä tietoja tämän suhtautumisesta paraatiin.⁷³³

Vaikuttaa siltä, että *Kansan Työn* provosoituminen Tannerin esiintymisestä oli kovin yksipuolista oikeisto- ja keskustapiirien reaktioihin verrattuna. Näitä ryhmittymiä edustaneet lehdet eivät juuri tuoneet esiin paheksuntaan tai sopimattomuuteen viittavia näkemyksiä tapahtumaa koskevassa uutisoinnissaan. Pikeminkin voi kuvitella viipurilaisen kokoomuslehden toimituksen nauttineen asetelmasta saadessaan selostaa sosialidemokraattisen vt. presidentin juhlapuheen itsenäisyyden puolustamisen sekä armeijan kunnian ja kuntoisuuden ylläpidon tärkeyttä painottavia lauseita. Keskustalainen *Karjalan Maa* julkaisi Tannerin puheen ilman kommentteja ja edistysmielisten *Karjalan Ääni*

732 *Kansan Työ* 16.5.1927; otsikko tekstissä.

733 Kertomus puoluetoimikunnan toiminnasta 1.11. 1925–1.7.1929 s. 27, Pöytäkirja Suomen sosialidemokraattisen puolueen XV puoluekokouksesta 26.1.–1.2.1930, TA.

kertoi Tannerin pitäneen ”voimakkaan ja isänmaallisen puheen joukoille”.⁷³⁴

Ei olisi yllätys, että kaikki tämä olisi kiertänyt puukkoa vielä arpeutumattomissa haavoissa niiden mielissä, joille sisällissodan kokemukset ja valkoinen armeija edustivat edelleen syvää vääryyttä ja tragediaa. Heistä yksi oli Tammisaaren vankeuden läpi käynyt J. F. Aalto, vaikka hän kuuluikin harvoin kokemuksesta pulskassa kunnossa selviytyneisiin onnekkaisiin. Eittämättä yksi heistä oli myös Anna.

Sosialidemokraattinen hallitus jätti eronpyyntönsä pian itsenäisyyspäivän jälkeen vuoden 1928 tulo- ja menoarvioon liittyneiden erimielisyyksien johdosta. Kun puolueen eduskuntaryhmä käsitteli vuoden 1927 maaliskuussa poliittisista syistä vangittujen armahduskysymystä, oli Aalto jo esittänyt hallituksesta luopumista toteamalla ”Koska työväestölle ei ole mitään hyötyä pysyä kauemmin hallituksessa, niin olisi hallituksesta erottava”. Samassa ryhmäkokouksessa Anna käytti vuoden ainoan puhevuoronsa ilmoittamalla ”En tiedä olisiko enää syytä jatkaa hallituksessa oloa”. Mielenpitojen voimasuhteita kuvaa se, että ryhmä päätti äänestyksessä lopulta 35 äänellä kolmea vastaan hylätä armahduskysymyksen asettamisen ”kabinettikysymykseksi”.⁷³⁵

Sosialidemokraattinen puoluetoimikunta arvioi hallitukseen kohdistuneiden odotusten toteutuneen vain rajoitetusti. Tähän pidettiin syynä hallituksen nauttiman kannatuksen riittämättömyyttä. Toisaalta hallituskokeilun todettiin johtaneen myös useisiin työväelle arvokkaisiin tuloksiin. Hallituksesta pyrittiin tekemään jossain määrin marttyyriä korostamalla sen joutuneen porvariston ankarasti ahdistamaksi sekä kommunistien häpeämättömän vääristelyn halventamaksi.

734 *Karjala, Karjalan Maa ja Karjalan Ääni* 17.5.1927.

735 Pöytäkirja 24.3.1927, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1921–1927, mikrofilmi 17, TA.

10.2 Yhdistyslaki

Vuoden 1929 toiset valtiopäivät kokoontuivat kuukauden kuluttua vaaleista. Parlamentin asialista oli pitkä. Yleiset olot olivat kiristyneet niin, että eduskunnan työskentelyyn syntyi sitäkin kautta ylimääräisiä jännitteitä. Valtiopäiviin löi leimansa Suomessa ja muualla maailmassa tapahtunut kommunistien toiminnan kiihtyminen.

Ääriivasemmiston siirtyminen entistä hyökkäävämpään toimintaan toimi osaltaan yllykkeenä oikeistoradikaalisen liikkeen nousulle. Taluspulan ensimmäiset enteet maaseudulla olivat rakentaneet pohjaa talonpoikaiselle liikkeelle, joka löysi uomansa lapuanliikkeessä. Ajan myrskyissä myös vastuunalaiset poliittiset johtajat punnittiin erilailla kuin normaalioloissa. Sosialidemokraattien piirissä esiintyi lapualaisuuden alkuvuosina selviä mielipide-eroja oikeistouhan edessä omaksuttavan taktiikan suhteen. Puoluejohto pysyi kuitenkin verraten yhtenäisensä, kun epäröintiä ilmeni lähinnä eduskuntaryhmän ja puolueuseuvoston taholla.⁷³⁶

Annan edustajantoimintaan heijastui hänen heikentynyt asemansa piirin työläisnaisten puolestapuhujana. Hilja Pärssinen oli sekä koulutukseltaan, että kokemukseltaan ylivertainen häneen nähden. Jouduttuaan altavastaajaksi Anna aktivoitui sekä puhujana, että aloitteiden allekirjoittajana. Hänet valittiin edelleen jäseneksi lakivaliokuntaan sekä varajäseneksi sivistysvaliokuntaan. Ensimmäisen puheenvuoronsa täysitunnossa Anna käytti lastensuojelulaista pari viikkoa eduskunnan kokoontumisen jälkeen todeten siinä muun muassa seuraavaa:

Nykyisin on lailla järjestetty kaikenlainen luonnon- ja eläinsuojelu hyvin tehokkaasti. Mutta sama ei voida sanoa lastensuojelusta. Välttämättömintä leipää ja ennen kaikkea runsaskätistä kuritusta on yhteiskunta jo lapsiakkin varten järjestänyt, milloin ei ole näillä ollut omakohtaista leivän ja kurituksen antajaa. Mutta elleinpä siihen onkin yhteiskunnallinen lastensuojelu rajoittunut...Mutta

736 Tuomioja 1982, s. 130.

mikään laki ei suojele lasta raskaalta ja pitkältä työpäivältä maataloudessa, eikä nyt esillä oleva lakiesityskään tee siinä suhteessa mitään muutosta. Vielä on aivan tavallista, että 12–14 vuotias hoidokkina, ansiotyössä tai palveluksessa oleva lapsi tekee kesäisin aikuisten rinnalla 11–12 tuntia pitkän työpäivän. Sanomattakin on selvää, että tällainen työ on liian rankka lapselle. On sattunut tapauksia, että tällainen lapsi on tainnostilassa kannettu pois työnsä äärestä. Paimenpojan ja paimentytön on paimenen virkansa lisäksi usein ehdittävä olemaan myöskin muussa työssä eikä suinkaan aina katsota, onko työ lapsen ruumiilliselle kehitykselle turmiollista⁷³⁷

Aihe vaikutti jälleen kerran puhujalle läheiseltä – jopa henkilökohtaiselta. Maaseudun kasvattina Anna kykeni perustamaan näkemyksensä omakohtaisiin kokemuksiin. Lasten asia oli luonnollisista syistä läheinen naisedustajille ja sai näin tavanomaista syvällisemmän ja tunnepitoisemman käsittelyn. Miina Sillanpää säästi heti Annan jälkeen tätä myös hänelle tärkeää kysymystä.

Seuraavan kerran Anna nousi puhujapöytäntöön lokakuun alkupuolella käsiteltäessä lakia kovennetusta vankeusrangaistuksesta.⁷³⁸ Tämäkin aihealue oli hänelle oman vankilakokemuksen perusteella syvästi henkilökohtainen. Se sai tilaa myös viipurilaisessa työväenlehdessä, joka siteerasi puheen yksityiskohtia eduskuntaselostuksessaan.⁷³⁹

Anna oli pyrkinyt vaikuttamaan lain sisältöön myös sen valmisteluvaiheessa. Sosialidemokraattinen edustaja ja asianajaja Jussi Leino ehdotti lakivaliokunnassa, että kovennetun rangaistuksen määräämistä pitäisi edeltää lääkärintarkastus. Hän esitti lakiin myös lisäystä, jonka mukaan ”Kovennetun rangaistuksen toimeenpanoa älköön keskeyttäkö, ellei sen jatkaminen ole vangin terveydelle vaaraksi.” Annan kannatti ehdotusta, mutta se hävisi valiokunnan äänestyksessä seitsemällä äänellä yhdeksää vastaan. Hän ja viisi muuta valiokunnan sosialidemokraattista

737 Pöytäkirjat 1 s. 135–136, Toiset valtiopäivät 1929.

738 Pöytäkirjat 1, s. 281–283, Toiset valtiopäivät 1929.

739 *Kansan Työ* 9.10.1929; ”Ehdotus vankeusrangaistuksen koventamisesta...”.

jäsentä esittivät vielä kirjallisen vaatimuksensa lain hylkäämisen puolesta.⁷⁴⁰

Taistelu johti loppujen lopuksi toivottuun tulokseen. Suuren valiokunnan enemmistö asettui lain hylkäämisen kannalle ja se äänestettiin kumoon toisessa käsittelyssä. Kotkalainen työväenlehti pitikin myöhemmin tätä työvoittoa näiden valtiopäivien merkittävimpänä saavutuksena seuraavin kommentein:

V. 1929 toisien valtiopäivien hyvien tekojen joukossa on myöskin mainittava, että se lopullisesti hylkäsi kaksilla valtiopäivillä perätysten käsitellyn esityksen vesileipärangaistuksen käyttöön ottamisesta. On omituista, että eduskunnan parhaimpien tekojen joukkoon on luettava teko, jonka se kieltäytyi tekemästä. Hyvä näinkin. Kun se ei voinut saada mitään hyvää aikaan, niin on kuitenkin mainitsemisen arvoista, että se kykeni seisomaan pahaa vastaan.⁷⁴¹

Edellä todettua taustaa vastaan tuntuu yllättävältä, että kun Anna esitti eduskuntaryhmän kokouksessa keskusteltavaksi siitä kuinka ryhmän jäsenten on lakivaliokunnassa suhtauduttava vesileipärangaistuksen käyttöönottoa tarkoittavan lakiesityksen käsittelyyn, ilmoitti kokouksen puheenjohtaja J. F. Aalto asian jo olleen esillä ryhmän valmistavassa valiokunnassa ja tämän katso- neen, ettei sitä ole nyt syytä ryhmän käsiteltäväksi esittää. Ryhmä päätti tämän perusteella, että käsittelyyn ei ole aihetta. Liekö niin, että ryhmässä vahvasti Annaan personoitunut asia haluttiin Aal- lon taholta siirtää sivuun esittäjänsä aseman vahvistumisen estä- miseksi.⁷⁴²

Terästäytynyt Anna käytti vuoden 1929 lopulla vielä kaksi muuta täysistuntopuheenvuoroa: laista naisten työskentelyä kos- kevista ikärajoituksista sekä vuoden 1930 tulo- ja menoarvion

740 Pöytäkirja lakivaliokunnan istunnosta 14.3.1929, mikrofilmi n:o 4, lakivaliokunta 1921–30 I vp:t.

741 *Eteenpäin* 30.12.1929; ”Eduskunnasta”

742 Pöytäkirja 19.9.1929, mikrofilmi n:o 18, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1927–29, TA.

koulumenoja koskevasta kohdasta. Jälkimmäisen suhteen kyse oli kouluhallituksen ohjeesta koulujen johtokunnille varattomien lasten vaatetusavun järjestämiseksi.⁷⁴³

Erityisen selvänä Annan kohentunut työmotivaatio ilmeni valtiopäivien kuluessa jätettyjen aloitteiden allekirjoittajana. Hän liitti nimensä niistä kaikkiaan 23:een. Aloitteiden aihealueet olivat työväenliikkeen intresseihin kohdistuvia, kuten määrärahan myöntäminen Suomen Rauhanliiton toimintaan, ehdotus laista v. 1918 kansalaissodan johdosta tuomittujen armahtamiseksi ja määrärahan osoittaminen TUL:lle voimistelu- ja urheiluopiston perustamista varten. Niihin mahtui silti myös yli puoluerajojen allekirjoitetut aloitteet Porvoon ja Kotkan välisen maantien uudistamisesta ja Tullisalmen syventämisestä sekä toivomusaloitteet kieltolain noudattamisen valvonnan tehostamisesta ja tutkimuksen toimittamisesta auto-onnettomuuksien syistä ja alkoholin osallisuudesta niihin.⁷⁴⁴

Annan kohentunut työteliäisyys ilmeni myös tunnollisena osallistumisena täysistuntoihin. Poissaolot jäivät vähiin ja koskivat ainoastaan aivan viimeisiä istuntoja. Tällöin kyse olikin jo siitä, että Anna oli asetettu ryhmässään sivuun ja hän joutui painostuksen alaisena lyömään laimin tehtäviään tai ei enää itse kyennyt asettumaan edustajaverieittensa eteen. Syynä tähän oli yhdistyslaki.

Vuoden 1929 lopulla ääri vasemmiston toiminta ja sen vastareaktiot huipentuivat siihen, että pääministeri Kallio ilmoitti eduskunnassa Lapuan tapahtumia koskeneen välikysymyskeskustelun yhteydessä hallituksen aikovan esittää muutoksia yhdistyslakiin. Tämä oli seurausta perustuslain myöntämien kansalaisvapauksien väärinkäytöstä, jota kommunistit olivat harjoittaneet.⁷⁴⁵

743 Pöytäkirjat 1, s. 730 ja Pöytäkirjat 2, s. 1.396–1.397, Toiset valtiopäivät 1929.

744 Liitteet I–XII, Toiset valtiopäivät 1929.

745 Lain muutoksella pyrittiin yhdistykset saamaan vastuuseen muun muassa siitä, millaista ohjelmaa niiden tilaisuuksissa esitettiin. Yhdistys voitiin lain muutoksen nojalla lakkauttaa, jos sen kokouksessa tai tilaisuudessa pidettäisiin puheita tai esitettäisiin ohjelmaa, joka sisälsi rangaistavan teon,

Sosialidemokraattisen puolueen johto ja eduskuntaryhmä joutuivat vaikeaan välikäteen hallituksen edellä todetun perusteella esittämien, yhdistymis- ja painovapautta rajoittavien lakien johdosta. Puolueen lehdistö myönsi kommunistien toiminnan ärsyttävyyden, mutta katsoi, että siihen vetoamalla pyrittiin vain tukemaan muihin tavoitteisiin tähtäävää toimintaa. Sisäisten kiistojen katsottiin jo heikentäneen merkittävästi kommunistien asemaa. Maalaisliiton asettuminen tukemaan vastareaktion takana olevia tahoja vaikutti silti pelottavalta, koska kommunistien rinnalle saattoivat pian joutua myös sosialidemokraatit.

Karjala oli pysynyt pitkään sivussa oikeistoradikaalisen liikehdinnän valtavirroista. Tämä selittyy Soikkasen mukaan osin äärivasemmiston vähäisestä panoksesta, osin maalaisliiton hallitsevasta asemasta porvarillisen ryhmän keskuudessa. Lisäksi Karjalassa oli merkittäviä kokoomuslaisia, jotka eivät kuuluneet puoleen oikeistolaisimpaan siipeen. Karjalan työväenlehdissä ei myöskään alkuun kiinnitetty erityistä huomiota Lapua tapahtumiin.⁷⁴⁶

Annalle yhdistyslain käsittelyprosessista muodostui lopulta hänen valtakunnallisen poliittisen uransa katkaissut tapahtumasarja, jonka suhteen hänen vaikuttimensa jäivät pitkälle arvailujen varaan. Eduskuntaryhmästä löytyi myös muita, jotka asennoituivat periaatteessa kysymykseen Annan tavoin. Kukaan heistä ei kuitenkaan edennyt toiminnassaan yhtä pitkälle.

Kun eduskuntaryhmä käsitteli kommunistien laatimaa välikysymystä, lausui karjalaisten sosialidemokraattien vahva mies J. F. Aalto näkemyksensä, että ”Fasismivaaran välttämiseksi ja parlamentarismien säilyttämisen vuoksi ei hallitusta ole kaadettava tähän kysymykseen. Minkäänlaisen ponsiesityksen esittäminen

ylistäisi sitä tai ehdottaisi sellaiseen. Lakkauttamisen mahdollisuus koski myös toimintaa, mikäli yhdistys tukisi taloudellisesti toisen yhdistyksen tai jonkin henkilön lainvastaista toimintaa tai ottaisi vastaan tukea lainvastaiseen toimintaan syyllistyneeltä järjestöltä tai henkilöltä. Lakkauttaminen olisi mahdollista samaten silloin, kun yhdistys havaittäisiin perustetun jatkamaan jonkin lakkautetun yhdistyksen toimintaa.

746 Soikkanen 1970, s. 413–414.

on varsin arka ja arveluttava”. Anna totesi puolestaan tällöin, että ”Työväenluokan puolustamiseksi on kommunisteille sanottava suoraan ja ankarasti. Kommunistit ovat hännäämisellään vaarananeet asemansa.”⁷⁴⁷

Viipurilainen työväenlehti kertoi pian Kallion ilmoituksen jälkeen, että oikeusministeriössä oli jo valmisteltu muutoksia yhdistyslakiin. Ne olivat parhaillaan hallituksen ministerivaliokunnan käsittelyssä. Tarkempaa tietoa ei vielä ollut annettaisiinko lakiesitys istuvan eduskunnan käsiteltäväksi sen ollessa vielä koolla eikä esityksen sisällöstäkään ollut käsitystä. Lehti arveli kuitenkin tarkoituksena olevan saada aikaan säädöksiä sellaisten yhdistysten aikaisempaa nopeammaksi lakkauttamiseksi, jotka harjoittivat yhteiskunnan vastaista toimintaa.⁷⁴⁸

Sosialidemokraattinen lehdistö kiinnitti runsaasti huomiota lain luonteeseen jo sen valiokuntakäsittelyn aikana. Asiasta hyvin perillä ollut J. F. Aalto kritisoi hanketta otsikolla ”Arveluttavia yrityksiä”. Hän myönsi lain kohdistuvan lähinnä kommunistien toimintaan, todeten

Mutta voitaisiin sitä tilaisuuden sattuessa käyttää myös sosialidemokraattien toiminnan vaikeuttamiseksi. Joku sosialidemokraattienkin järjestämissä tilaisuuksissa pidetty puhe tai esitetty ohjelmanumero voidaan katsoa sisältävän ”virallisen syytteen alaisen rangaistavan teon” sillä se millä tavalla näitä kysymyksiä katsotaan riippuu ”katsojan” poliittisesta kannasta ja-sivistyksestä.⁷⁴⁹

Puolueen eduskuntaryhmässä yhdistyslain muutokseen otettiin ensimmäisen kerran kantaa jo ennen sen valiokuntavaihetta, kun kokouksen puheenjohtaja K. Harvala lausui tämän aluksi, että ryhmän jäsenet ”valiokunnassa asettuvat luonnollisesti lakiesityksen suhteen hylkäävälle kannalle, mutta se on syytä täysin

747 Pöytäkirja 3.12.1929, mikrofilmi n:o 18, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1927–1919, TA.

748 *Kansan Työ* 7.12.1929; ”Muutoksia yhdistyslakiin”.

749 *Kansan Työ* 11.12.1929; otsikko tekstissä.

asiallisesti käsitellä”. Tämä muodostui ryhmän päätökseksi. Anna ei ottanut osaa kyseiseen kokoukseen.⁷⁵⁰

Kysymys nousi ryhmässä uudelleen esiin kolme päivää myöhemmin. Tällöin sen puheenjohtaja selosti lakivaliokunnassa esitykseen ehdotettuja muutoksia huomauttaen, että hallitus tekee todennäköisesti asiasta kabinettikysymyksen. Anna lausui tässä kokouksessa ”olevansa sitä mieltä, että tilanne nykyisin on sellainen, että jotakin on uhrattava, jotta säästytäisiin vielä suuremmilta menetyksiltä. Arveli, että lakiesitys olisi hyväksyttävä sellaisena kuin se lakivaliokunnassa on tullut hyväksytyksi.” Ryhmä päätti yksimielisesti, että laki on saatava määräaikaiseksi jos vain mahdollista ja suhtautumisesta sen hyväksymisestä ja hylkäämisestä päätetään myöhemmin. Lopuksi suoritettussa nimenhuudossa kävi ilmi, että enää 30 edustajaa oli paikalla, kun heitä oli ollut tilaisuuden alussa 51. Anna oli yksi kesken poistuneista.⁷⁵¹

Uudelleen eduskuntaryhmän harkittavaksi asia tuli neljän päivän kuluttua, jolloin sekä sen valmisteluvaliokunta että itse ryhmä päätyivät hallituksen esityksen hylkäämisen kannalle. Asiasta jouduttiin kuitenkin äänestämään, sillä edustaja A. Aalto esitti, että hallituksen asettamat minimivaatimukset lain sisällön suhteen hyväksyttäisiin. Hän perusteli tätä todeten, että ”Jos lakiesityksen hylkäämisen johdosta syntyy hallituspula, joudumme helposti tilanteeseen, jossa pimeät voimat molemmin puolin pyrkivät esiin ja joita emme pysty hillitsemään. On edullisempaa myöntää hallitukselle sen vaatimat valtuudet ja siten pelastaa sos.dem. järjestön toimintavapaus taantumuksen iskuilta. Muuta vaihtoehtoa ei ole.” Aallon kanta sai äänestyksessä 12 ääntä 26 vastaan. Anna oli paikalla kokouksessa, ei pitänyt puheenvuoroja ja äänesti enemmistön kannan mukaisesti lain hylkäämisen puolesta.⁷⁵²

750 Pöytäkirja 9.12.1929, mikrofilmi n:o 18, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1927–1929, TA.

751 Pöytäkirja 12.12.1929, mikrofilmi n:o 18, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1927–1929, TA.

752 Pöytäkirjat valmisteluvaliokunnan ja eduskuntaryhmän kokouksista 16.12.1929, mikrofilmi n:o 18, Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat

Työväenlehdistö seurasi tiiviisti yhdistyslain kaikkia vaiheita. Sosialidemokraattisten edustajien puheenvuoroja täysistunnoissa selostettiin osin sana sanalta. Kommentaattorit ja pakinoitsijat puivat tilannetta. Niinpä myös J. F. Aallon lausuntoa asiassa sen ensimmäistä pöydällepanoa seuranneen täysistuntokäsittelyn yhteydessä lainattiin seikkaperäisesti hänen omassa viipurilaisessa työväenjulkaisussaan.⁷⁵³ Puolueen päälehti esitti käsityksensä asiasta otsikolla ”Eduskunta ja edustajat”. Se kommentoi lain taustoja seuraavasti:

Eduskunnan budjettityö tuli, kuten tiedämme, katkaistuksi sen johdosta, että hallitus kokoomuksen käskystä esitti eduskunnalle ”ultimaatumin” ja sanoi: jollet eduskunta suoriudu 10 päivän kuluessa yhdistyslain ratkaisusta niin...Tämän uhkavaatimuksen yhteydessä hallitus ei jaksanut ajatella edes niin paljon, että sosialidemokratia ei voi antaa porvaristolle ”yli lakien” vielä erikoisia valtuuksia, mikä on itsestään selvä asia. Sitä eivät nähtävästi ymmärrä ne porvarit, jotka luulevat, että yhteistoiminta sosialidemokraattien ja sanokaamme maalaisliittolaisten kesken taistelussa kansanvallan puolustamiseksi merkitsee muka sitä, että sosialidemokraattien pitäisi hyväksyä kaikki, mitä maalaisliitto ehdottaa. Tällainen ”luulo” on niin lapsellisen naiivi, ettei siitä kannata sen enempää puhua. Ihmettellemme suuresti vain sitä, että eräät vahvatkin porvaripoliitikot voivat näin hassusti ajatella.⁷⁵⁴

Esitystä käsiteltiin lakivaliokunnassa tiiviisti useina lähekkäisinä päivinä. Anna oli poissa ensimmäisestä käsittelystä ainoana valiokunnan jäsenenä eikä hän ottanut osaa myöskään loppukäsittelyyn, jossa mietintöä kohtaan esitettiin kolme vastalauseetta. Dokumenteista ei löydy merkintöjä Annan puheenvuoroista. Sen sijaan puolueen päälehti mainitsi kokousselostuksessaan, että neljä viidestä sosialidemokraattisesta jäsenestä oli yhtynyt lain-

1927–1929, TA.

753 *Kansan Työ* 10.12.1929; ”Muutokset yhdistyslakiin...”

754 *Suomen Sosialidemokraatti* 18.12.1929; otsikko tekstissä.

muutosta koskevaan vastalauseeseen, kun sitä vastoin ”Ed. Haverinen (sos.dem.) äänesti valiokunnan mietinnön puolesta.”⁷⁵⁵

Lakivaliokunnassa esitykseen sisällytettiin olennainen muutos: päättäminen yhdistyksen väliaikaisesta lakkauttamisesta siirrettiin hallintoviranomaiselta tuomioistuimelle. Suuri valiokuntakin hyväksyi sen näin ”vesitettyinä.” Toisessa täysistuntokäsittelyssä laki sai kuitenkin monen äänestyksen jälkeen lopulta hallituksen esittämän muodon. Monet sosialidemokraattiset kansanedustajat ottivat tässä vaiheessa hiljaisesti kantaa olemalla poissa äänestyksistä. Heistä yksi äänesti kuitenkin hallituksen esityksen puolesta. Hän oli Anna. Lakiehdotus palautui samalla suuren valiokunnan uusintakäsittelyyn, koska sen mietintö ei ollut tullut hyväksytyksi sellaisenaan.⁷⁵⁶

Annan asettuminen hallituksen esityksen taakse nostatti tuoreeltaan suuren haloon. Se mainittiin monissa lehtiselostuksissa ja puolueen pää-äänenkannattajan pakinoitsija ”Sasu Punanen” toi asian esiin kolumnissaan seuraavasti:

Yksi sosialidemokraatti, Anna Haverinen, äänesti Lohen ehdotuksen puolesta. Hän, nainen, saakoon tunnustuksen siitä, että teki mitä ajatteli niin kaukana kuin hänen kantansa onkin omastamme tässä asiassa. Valitettavasti ei samaa voi sanoa niistä ryhmän jäsenistä, jotka jättäytyivät äänestyksestä pois.” Saman lehden etusivulla oli myös uutinen Helsingin Toveriseuran lainmuutoksen johdosta järjestämästä keskustelutilaisuudesta, jossa oli vaadittu eduskuntaryhmältä tiukkaa toimintaa muutoista vastaan ja esitetty paheksunta ryhmän ”hoipertelijoille.”⁷⁵⁷

Pari päivää myöhemmin lehti julkaisi kirjoituksen ”Onko puolueellamme eduskuntaryhmää vai ei”. Sen oli allekirjoittanut nimimerkki ”F-m”. Hän kommentoi suorasukaisesti yhdistyslain hyväksymisepisodia seuraavaan tapaan:

755 *Suomen Sosialidemokraatti* 14.12.1929; ”Hallitus ilmoittaa”, jatkoteksti s. 11.

756 Pöytäkirjat 2, s. 1.696–1.699, Toiset valtiopäivät 1929.

757 *Suomen Sosialidemokraatti* 18.12.1929; ”Mitä Sasulle kuuluu”.

Ei ole voitu jättää huomiotta yhdistyslain muutoksen toisessa käsittelyssä poissaolleiden suurta lukumäärää. Hämmästyksellä on myöskin todettu, että suurin osa poissaolleista oli sosialidemokraattisia edustajia. Toisen käsittelyn äänestyksestä oli poissa 10 edustajaa niitä lukuun ottamatta, jotka sairauden takia tekivät niin. Ja tämän lisäksi sosialidemokraattinen edustaja Anna Have-
rinen äänesti lakiehdotuksen puolesta. Huolestuneena kysyvät puolueen jäsenet: Mihin tämä johtaa? Yksinkertaisesti on kysymys siitä onko puolueellamme eduskuntaryhmää vai ei... Fascistimielisillä toimenpiteillään on porvarien onnistunut loih-
tia esiin pelkomielialaa, joka ilmeisesti on vaikuttanut muutamiin sociali-
demokraattisiin edustajiin. Nämä järkeilevätkin nähtävästi niin, että porvaristoa rauhoitetaan myöntämällä sille nämä yhdistyslain muutokset. Tätä lievemmin sanoen optimistista järkeilyä eivät puolueen laajat jäsenjoukot voi koskaan hyväksyä tai ymmärtää. Kun paholainen on saanut sormen, se vie koko käden.⁷⁵⁸

Viipurilainen työväenlehtikin selosti lain käsittelyä, mutta ei maininnut tässä yhteydessä mitään Annan äänestyskäyttäytymisestä. Vain lehden pakinoitsija ”Tahvo Änaskäinen” sivusi sitä palstallaan ”Silmäilimme” toteamalla, että ”Tässä yhteydessä on kansakunnan keskuudessa paljon mielipiteiden vaihtoa, sillä sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän yhden osan suhtautuminen asiaan on ratkaisevasti tähän asiaan vaikuttanut. osa ryhmän jäsenistä ei nimittäin ottanut osaa äänestykseen ja yksi edustaja äänesti käsityksensä mukaan.” Oman piirin edustajan toiminta koettiin niin yllätykselliseksi tai arkaluonteiseksi, että tapahtuman taustoista haluttiin ymmärrettävistä syistä tarkempi varmuus ennen asian julkista ruotimista. Piirin äänestäjien tietoon asia tuli joka tapauksessa muiden lehtien ja erityisesti kommunistien kautta.⁷⁵⁹

Välittömästi lain toisen käsittelyn jälkeen viipurilainen kommunistilehti julkaisi pääkirjoituksen otsikolla ”Häpeättekö”. Siinä

758 *Suomen Sosialidemokraatti* 20.12.1929; otsikko tekstissä. Nimimerkin takana oli lienee K.A. Fagerholm.

759 *Kansan Työ* 20.12.1929; otsikko tekstissä.

selostettiin alkuun Lapuan tapahtumien perusteella esitetyn välikysymyksen vaiheet ja tuotiin esiin maalaisliittolaisen hallituksen ”fascististen kansalaiskokousten” vaatimusten perusteella laatima ”surullisen kuuluisa” esitys yhdistymisvapauden kuristamisesta. Kun sos. dem. eduskuntaryhmän edustajista kymmenen oli poissa äänestyksestä

paljasti osa sos. dem. eduskuntaryhmää itsensä täydellisesti. Mutta vielä räikeämmäksi paljastui sos. dem. ryhmän katala menettely kun äänestettiin ehdotuksesta, että kysymys on käsiteltävä perustuslain muotoisena... Hylkäyksen puolesta äänesti yksi sosialidemokraatti ja kolmetoista sosialidemokraattia oli poissa äänestyksestä. Se merkitsee sitä, että sosialidemokraatit täten ratkaisevasti auttoivat fascistista taantumusta voimaan.⁷⁶⁰

Yhdistyslain ratkaiseva ja viimeinen käsittelyvaihe toteutui eduskunnan täysistunnossa muutama päivä sen sisällön vahvistamisen jälkeen. Tähän Anna ei enää ottanut osaa. Kolmannessa käsittelyssä äänestettiin ensin lain hyväksymisestä, jolloin kannatus jakautui siten, että tämän puolesta annettiin 98 ääntä ja 78 vastaan. Sen jälkeen käsiteltiin vielä esitys lain lykkäämisestä yli vaalien, mutta tämä sai taakseen enää vain kommunistit ja kolme sosialidemokraattia. Kyseisestä muutaman tunnin tauon jälkeen pidetystä äänestyksestä oli poissa 168 kansanedustajaa. Valtio-päivät päättyivät kyseiseen istuntoon eivätkä kaikki edustajat jaksaneet olla paikalla klo 22:40 loppuneessa kokouksessa; yleisessä tiedossa kun oli jo, että sosialidemokraatit olivat päättäneet olla äänestämättä lakia vaalien yli.⁷⁶¹

Viipurilainen kommunistilehti tuomitsi lain vahvistamisen kovin sanoin. Se mainitsi erityisesti edustaja Haverisen, joka oli äänestänyt fascistiporvarien mukana. Lehti julkaisi hieman myöhemmin vielä jutun otsikolla ”Musta risti vedettiin yli sanan ”Sos. dem. Työväenpuolue”” Artikkelin oheen oli liitetty ristin muotoon asetetut piirroskuvat Annan sekä muiden toisen käsittelyn äänes-

760 Työ 19.12.1929; otsikko tekstissä.

761 Pöytäkirjat 2, s.1.871–1.874, Toiset valtiopäivät 1929.

tyksestä poissa olleiden sos.dem. kansanedustajien kasvoista. Annan toiminta todettiin jutussa kaikkein ”katalimmaksi”.⁷⁶²

Yhdistyslain vahvistusnäytelmä sai julkisen tuomion myös sos. dem. puoleen ylimmän johdon taholta. Puoluesihtööri K. H. Wiik laati puolueen pää-äänenkannattajaan kirjoituksen otsikolla ”Parempaa puoluekuria”. Hän totesi siinä seuraavaa:

Pahinta asiassa on se, että liioitellun fascistivaaran edessä useat sellaisetkin, joiden asema olisi velvoittanut heidät pitämään päänsä kylmänä, menettivät arvostelukykynsä, vapisivat kuvitellessaan fascistivallankumousta ja olivat heti paikalla valmiita suostumaan myönnytyksiin. Kun tällaista ilmeni puolueemme keskuudessa eikä tämä seikka voinut pysyä salassa vastustajilta, rohkaisi se tietysti vastustajiamme. Täytyy kysyä, miten tällaiset työväenluokan luottamushenkilöt kestäisivät silloin, jos suuri vaara todella uhkaisi köyhälistöä ja vaatisi heiltä puolustustaisteluja, jommoinen on useasti työväenliikkeen historiassa ollut välttämätön.⁷⁶³

Annan nimi oli noussut kielteisessä mielessä voimakkaasti työväestön tietoisuuteen. Julkisuuden tuomio kohdistui toki myös ratkaisevasta äänestyksestä vetäytyneisiin kansanedustajiin, mutta hän oli ainoana heistä äänestänyt lain sisällön hyväksymisen puolesta. Käsittelystä poissa olleiden edustajien joukkoon kuului monia nimekkäitä ryhmän edustajia, kuten Miina Silanpää, Väinö Hakkila, Artturi Aalto ja Tuomas Bryggari. Tosin myös porvarillisten ryhmien kannatus oli hajonnut, kun suurin osa ruotsalaisista äänesti lakia vastaan ja osa kokoomuslaisista ja maalaisliittolaisista oli poissa äänestyksestä. Annasta muodostui tästä huolimatta nyt eräänlainen pelkuruuden ja petollisuuden symboli ja hänen menettelynsä tuomitseminen levisi työväenliikkeen keskuudessa, kuin rengas veteen heitetyn kiven ympärillä.

762 *Työ* 21.12. 1929; ”Pidättäytymällä äänestämästä...”. ja 24.12. 1929; otsikko tekstissä.

763 *Suomen Sosialidemokraatti* 21.12.1929; otsikko tekstissä.

Sos.dem. puoluetoimikunta otti kantaa kysymykseen välittömästi lain toisen käsittelyn jälkeen. Se päätti ”kehottaa vakavasti eduskuntaryhmää huolehtimaan siitä, että sen jäsenet ilman lailista estettä eivät ole poissa huomisesta istunnosta ja että kaikki ryhmän päätöksen mukaisesti äänestävät yhdistyslain muuttamista vastaan.” Puoluetoimikunta päätti samalla äänin 5–2, että eduskuntaryhmää ei kehoteta äänestämään lakia vaalien yli. Tätä päätöstähän Anna ei kunnioittanut, vaan oli poissa lain kolmannesta käsittelyistunnosta.⁷⁶⁴

Puolueen eduskuntaryhmässä asia kirvoitti kiivaan keskustelun. Osa äänestyksestä pidättäytyneistä edustajista luovutti ryhmälle menettelyään koskeneen kirjelmän. Allekirjoittajat puolustelivat siinä toimintaansa lain hylkäämisestä mahdollisesti seuraavan hallituspuolan työväenluokalle uhkaamalla varjolla. Eduskuntaryhmä päätti, että kaikkien sovittua äänestyskäyttämistä rikkoneiden edustajien piireille lähetetään kirjeet, joissa kumotaan eräissä porvarillisissa ja kommunistisissa lehdissä esitetyt väitteet toiminnan suunnitelmallisuudesta. Niissä todetaan erikseen nimettyjen piirin edustajien tehneen toimenpiteensä oman harkintansa perusteella ja siten omalla vastuullaan menettelleen ryhmän omaksumasta kannasta poikkeavalla tavalla.⁷⁶⁵

Viipurin läntisen vaalipiirin perusjärjestöissä Annan äänestyskäyttämisen käsittely eteni sitä mukaa, kun yhdistykset järjestivät kokouksiaan ja ottivat kantaa eduskuntaryhmän toimintaan. Johanneksen kunnallisjärjestö vaati, että eduskuntaryhmän oli jatkossa julkaistava toimintakertomuksensa vuosittain. Samassa yhteydessä ”Piirimme edustajalle rouva Haveriselle lausuttiin syvä paheksuminen siitä menettelystä, jota hän noudatti esiintymisellään yhdistyslain käsittelyssä ja sen hyväksymisessä.”⁷⁶⁶

Annan kotiseutua edustanut Viipurin maalaiskunnan sos.dem. kunnallisjärjestö ei sekään tyytynyt häneltä saamaansa selityk-

764 Pöytäkirja 19.12.1929, mikrofilmi n:o 3, Pöytäkirjat aikavälillä 17.3.–4.8. 1930, Puoluetoimikunta, Suomen Sos.dem. puolue, TA.

765 V. 1929 saapuneita kirjeitä ym., mikrofilmi n:o 18, Sos.dem. ed.k.ryhmän pöytäkirjat 1927–1929, TA.

766 *Kansan Työ* 18.1.1930; ”Sos.dem. eduskuntaryhmän julkaistava...”

seen suhtautumisesta lain käsittelyyn, vaan lausui paheksuntansa hänen menettelynsä johdosta. Myös Ylä-Säiniön ty. yhtyi Annan tuomitsijoihin. Viipurin kaupungin sos.dem. kunnallisjärjestö hyväksyi ”suurella äänten enemmistöllä” päätöslauselman, jossa se paheksui erityisesti Anna Haverisen menettelyä ja kehotti häntä jättämään edustajanpaikkansa varamiehelleen.⁷⁶⁷

Niin ikään Kotkan sos.dem. kunnallisjärjestö käsitteli tuoreeltaan asiaa vuoden 1929 lopulla pitämässään kokouksessa. Tilaisuutta koskeneessa lehtiselostuksessa todetaan, että ”Vaali-piirimme edustajaa Anna Haverista oli myös pyydetty tulemaan selostamaan, mistä syistä hän on puheenaolevan asian käsittelyssä toiminut eduskuntaryhmämme kannasta poikkeavalla tavalla. Haverinen oli kuitenkin ilmoittanut olevansa sairauden vuoksi estetty kokoukseen saapumasta.” Äänestyksen perusteella hyväksyttiin lisäys kokouksen päätöslauselmaan, jossa toivottiin tulevan piirikokouksen kehottavan Annaa jättämään paikkansa eduskunnassa.⁷⁶⁸

Asia oli pari viikkoa myöhemmin esillä Kymin sos.dem. kunnallisjärjestön kokouksessa. Siellä tapahtumista käytiin runsaan yleisön paikalla ollen ”laaja ja monipuolinen keskustelu.” Tämän tuloksena ”kokous lausui jyrkän paheksumisensa kaikille niille edustajille, jotka pakoilivat kysymyksestä eduskunnan äänestäessä ja piirin edustaja Anna Haverista päätettiin kehoittaa jättämään paikkansa eduskunnassa varamiehelleen.”⁷⁶⁹

Tilaisuuden jälkeen paikallisissa työväenlehdissä käytiin sananvaihtoa siitä, että Anna ei ollut syytä ilmoittamatta saapunut paikalle antamaan selvitystä äänestyskäyttäytymisestään, vaikka hänet oli tähän erityisesti velvoitettu. Kun viipurilainen työväenlehti asiaa ihmetteli, toimitti Anna vastineen kotkalaiseen veljeslehteen todeten tässä muun muassa seuraavaa:

767 *Kansan Työ* 9.1.1930; ”Yhdistyslain käsittely...” ja 15.1.1930; ”Ylä-Säiniön ty:n päätöksiä”.

768 *Eteenpäin* 30.12.1929; ”Eilinen sosialidemokraattien kokous...”

769 *Kansan Työ* 15.1.1930; ”Yhdistyslakiasia käsiteltävänä Kymissä”.

Luettuani Kansan Työn selostuksen Kymin ty:n taloon 12. p:nä tammikuuta kutsutusta kokouksesta, jossa selostuksessa mm. mainittiin allekirjoittanutkin pyydetyksi selostamaan yhdistyslain käsittelyä eduskunnassa, saan selityksenä lausua: Ei ole minua pyydetty eikä käsketty mainittuun tilaisuuteen eikä edes Kansan Työssä ollut minua mainittu puhujana tuohon tilaisuuteen.⁷⁷⁰

Vaalipiirin piirisihteeri laati tämän perusteella puolestaan viipurilaiseen työväenlehteen oman vastineensa, jossa hän selosti Kymin tilaisuuden taustoja seuraavasti:

Kun edustaja Haverinen väittää, kuten kirjoituksesta näkyy, että häntä ei ole pyydetty mainittuun tilaisuuteen ja koska edustaja H. uudisti mainitun syytöksen, joka kohdistuu allekirjoittaneeseen, suullisesti piirikokouksessa sunnuntaina, pyydän piirilehtiä julkaisemaan edustaja Haveriselle piiritoimistosta lähetetyn kirjeen, joka kuuluu seuraavasti:

Viipurissa tammikuun 2 p. 1930. Kansanedustaja Anna Haverinen. Säiniö

Saimme tänään Kymen sos.dem. kunnallistoimikunnalta velvoituksen kehoittaa Teitä menemään mainitun kunnallisjärjestön kokoukseen ja selostamaan yhdistyslain käsittelyssä sosialidemokraattisten kansanedustajain ottamaa kantaa. Kunnallisjärjestön kokous pidetään siinä toivossa, että menette järjestöjen järjestämään tilaisuuteen selostamaan asioita. Merkitsemme puolue-tervehdyksin. Sos.dem. Piiritoimisto...

Kuten tästä käy selville on H. pyydetty Kymin kunnallisjärjestön kokoukseen, mutta hän ei ole suvainnut sinne mennä. Että Kansan Työssä ei ole ilmoitettu hänen menevän puhumaan Kyymiin johdettua siitä, että hän ei ole vastannut mitään yllä olevaan pyyntöön, samoin kuin hän ei ole antanut minkäänlaista selostusta piiritoimikunnalle menettelystään.

Viipurissa tammikuun 20. päivänä 1930. Piirisihteeri.⁷⁷¹

770 *Eteenpäin* 17.1.1930; Yleisöltä, ”Kymin sos.dem. kunnallisjärjestölle”.

771 *Kansan Työ* 22.1.1930; Yleisöltä, ”Kymin sos.dem. kunnallisjärjestölle...”.

Tähän vastineeseen Anna toimitti vielä oman vastauksensa. Siinä hän antoi seuraavan vakuutuksen:

Kymin sos.dem. kunnallisjärjestölle ja puoluetovereille vaalipiirissämme. Piirisihteeri T. Lindmanin Kansan Työn numerossa 17 julkaisemassa kirjoituksessa minulle lähetetyksi väitettyä kirjettä (kutsua Kymin sos.-dem. kunnallisjärjestön kokoukseen tammikuun 12. p:ksi) *en ole tähän päivään mennessä saanut*, minkä vakuutan. Säiniöllä 22. päivänä tammikuuta 1930. Anna Haverinen.⁷⁷²

Asenteet alkoivat puolin ja toisin kiristyä, itse pääasia unohtua ja keskustelu siirtyä väittelyyn epäolennaisuuksista. Anna oli joka tapauksessa jo ajautunut tilanteeseen, jossa mitkään selitykset eivät riittäneet puhdistamaan häntä järjestötovereiden silmissä. Piirisihteerin näkökulmasta hän oli paitsi viralliselta linjalta haihtanut piirin edustaja, myös ylimääräisen vaivan ja harmin aikaansaaja. Mikään ei myöskään viitannut siihen, että Anna olisi ymmärtänyt toimineensa virheellisesti ja nöyrytyisi pyytämään anteeksi. Hänen uhmakas asenteensa puhui aivan päinvastaiselta.⁷⁷³

Puoluekurin rikkojiin kohdistunut paheksunnan aalto laajeni vuoden 1930 puolella useisiin muihin piirin järjestöihin ja toimielimiin. Annan toiminta sai niissä moninkertaisen tuomionsa ja alueen työväenlehdet kirjoittivat asiasta vilkkaasti. Tammikuussa pidetyn piirikokouksen alla viipurilainen työväenlehti julkaisi yleisönosastollaan Annan puolustuskirjeen. Se oli varustettu otsikolla ”Sosialidemokraattisille valitsijoille Viipurin l. läntisessä vaalipiirissä.”

772 *Kansan Työ* 24.1.1930; otsikko tekstissä.

773 Piirisihteeri Taavi (David) Lindman nousi eduskuntaan vuoden 1930 vaaleissa ja oli kansanedustajana Väino Meltin tilalla v. 1941–44. Hän toimi myös mm. Viipurin maalaiskunnan valtuustossa ja kunnallislautakunnassa aikana, jolloin Anna keskittyi kunnallispolitiikkaan.

Sen johdosta, että allekirjoittanut on viime aikoina joutunut tässä lehdessä julkaistujen kokousselostusten yhteydessä paheksunta- ja muiden halventavassa sävyssä esiintuotujen lausuntojen koh- teeksi, pyydän täten valitsijaini tietoon saattaa:

Äänestäessäni eduskunnassa yhdistyslakiin tehdyn muutoksen puolesta menettelin horjumattoman vakaumukseni mukaan, pää- määränäni työväenluokan ja kansanvallan uhatun aseman pelas- taminen.

Olen omalle kunnallisjärjestölleni äskettäin Viipurissa pide- tystä kokouksessa antanut asiasta selostuksen, saaden osakseni myöskin ymmärrystä, joskin paheksumistakin. Nykyisen kiih- keän mielialan vallitessa ja minun halventamiseksi käydyän häi- käilemättömän agitatsionin vuoksi en katso ajankohtaa sopivaksi tämän pitempiin julkisiin selityksiin. Poliittisen tilanteen selvittyä tulen antamaan valitsijoilleni täyden selostuksen syistä ja vaikut- timista, jotka olivat menettelyn perusteina. Vakuutan, että olen kaikessa toiminnassani eduskunnassa, kuten muissakin työvä- enluokan luottamustehtävissä katsonut kärsivän työväenluokan parasta, joten kaikki minuun kohdistuneet herjaukset ja uhka- ukset jätän omaan arvoonsa. Sääniöllä 15. päivänä tammikuuta 1930. *Anna Haverinen.*⁷⁷⁴

Vastine oli asiaan nähden sisällötön ja ylimielinen. Loukatuksi itsensä kokenut Anna asettui siinä koko ongelman yläpuolelle ja vetäytyi ideologisten iskulauseiden taakse vedoten tarkoitustensa puhtauteen, tekonsa vaikuttimia kertomatta. Lukijoille vastine ei paljastanut mitään uutta, mutta toi avoimesti ilmi laatijansa mart- tyyriasenteen. Tekstistä välittyi kirjoittajan suuttumus ja aggressio, ei syyllisyydentuntoa tai nöyryyttä. Jos Anna tavoitteli kirjeellään anteeksiantoa, sai hän sillä osakseen aivan päinvastaista.

Samana päivänä, jona Annan vastine ilmestyi lehdessä, pideti- tiin Lappeenrannassa Viipurin läntisen piirin piirikokous. Sitä varten kirjoitus olikin ilmeisesti laadittu. Anna osallistui tilai- suuteen kansanedustajan ominaisuudessa. Piiritoimikunta oli käsitellyt kokouksen alla puoluesihteerin kirjelmää, ”jossa selos-

774 *Kansan Työ* 18.1.1930; tekstin otsikolla.

tettiin tilannetta maassa yhdistyslain huononnusta käsiteltäessä sekä erinäisten piirien painostusta edustajiin nähden.” Piirisih-teeri ilmoitti tämän yhteydessä, että edustaja A. Haverinen ei ollut jättänyt piiritoimikunnalle selostusta menettelystään, jota edellisessä kokouksessa oli päätetty häneltä pyytää. Kokouksen pöytäkirjan merkittiin valittelu sen johdosta, että asia joudutaan ratkaisemaan yksipuolisesti. Päätökseksi merkittiin, että Annan menettelyä pidetään ankarasti paheksuttavana.⁷⁷⁵

Annan asia siirtyi näin piirikokouksen käsiteltäväksi vahvoim tuomion evästyksin. Kysymys otettiin esille käsiteltäessä eduskuntaryhmän toimintaa. Keskustelun pohjustivat J. F. Aalto, joka selosti eduskuntaryhmän kannan sekä Eero A. Vuori, joka toi esiin Viipurin kaupungin kunnallisjärjestön ponnet. Pöytäkirjaan on kirjoitettu, että

Haverinen sai nyt yleisön toivomuksesta puheenvuoron, jotta hänellä olisi tilaisuus selostaa kantaansa. Pitkässä puheenvuorossa hän selosti käsitystään puheenaolevista lain muutoksista ja vakuutti toimineensa harkinnan jälkeen tietäessään tilanteen vakavaksi ja pitäen sitä syistä, joita hän ei vielä ollut halukas selostamaan vakavampana, kuin useat ryhmän toiset jäsenet. Hän uskoi teollaan torjuvansa vaaralliset mellakat, joista työväki olisi saanut kärsiä. Lopuksi hän antoi laajan selostuksen niistä syistä, joiden vuoksi hän ei ollut voinut saapua kunnallisjärjestöjen tilaisuuksiin asiaa selostamaan.⁷⁷⁶

Anna joutui kokouksessa rankan ryöpytyksen kohteeksi. Asiasta käytettiin 16 puheenvuoroa. Näiden jälkeen se siirrettiin

775 Pöytäkirjat 27.12.1929 ja 13.1.1930, Piiritoimikunta 1926–1936, kansio CB 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

776 Viipurin sos.dem. kunnallistoimikunnan puheenjohtajana ja *Kansan Työn* toimittajana tuolloin toiminut Eero A. Vuori kohosi v. 1938 SAK:n puheenjohtajaksi ja v. 1944 kulkulaitosministeriksi. Hän siirtyi v. 1945 Suomen ensimmäiseksi sodanjälkeiseksi edustajaksi Lontooseen sekä myöhemmin vielä vastaavaan asemaan Moskovassa ja Tukholmassa, päättäen tapaturmaisen kuolemaan katkenneen uransa presidentti Kekkonen kansliapäällikkönä v. 1966.

yleisten asiain valiokunnan käsiteltäväksi. Tämä esitti kokoukselle seuraavan päätöslauselman:

Piirikokous tutustuttuaan sos.dem. eduskuntaryhmän toimintakertomukseen hyväksyy ryhmän menettelyn yhdistyslaki-asiassa, mutta samalla lausuu ankaran paheksumisen ryhmän niiden jäsenten menettelyn johdosta, jotka eivät noudattaneet ryhmän päätöstä, erikoisesti paheksuu piirin edustajan A. Haverisen menettelyä sanotussa asiassa ja kehottaa piiritoimikuntaa olemaan toistaiseksi käyttämättä A. Haverista piiritoimikunnan lähettämänä puhujana.

Lauselman johdosta virisi uusi keskustelu, koska valiokunta oli jättänyt pois ponsissa esiin tuodun kohdan, jossa Annaa vääditettiin luopumaan edustajatoimestaan. Asiasta jouduttiin äänestämään. Sen tuloksena valiokunnan kanta tuli hyväksytyksi 20 äänellä kuutta vastaan. Annan asialle oli näin pantu piste, joka merkitsi hänen joutumistaan tilanteeseen, jota Eero A. Vuori luonnehti puheenvuorossaan seuraavasti: ”Tässä tapauksessa paheksumislause tosiaan osoittaa, ettei piiri hyväksy ed. Haverisen menettelyä ja antaa hänelle epäluottamuslauseen. Siitähän voi jokainen vetää tarpeelliset johtopäätöksensä.”⁷⁷⁷

Kun puolueen viipurilainen äänenkannattaja vielä julkaisi yksityiskohtaisesti piirikokouksessa käytyjen keskustelujen sisällön, tuli kokouksen antama tuomio välittömästi äänestäjäkunnan tietoon. Saman lehden pääkirjoituksessa kokousta luonnehdittiin otsikolla ”Hyvä henki” ja todettiin sen toimineen niin, että

”Puolueemme eräiden luottamushenkilöiden harha-askeleihin kävivät piirikokousedustajat kiinni kovalla kädellä ja tehostivat voimakkaasti puoluekurin koventamista, jotta eivät

777 Pöytäkirja Viipurin läänin länt. vaalipiirin piirikokouksesta tammikuun 18.–19. päivänä 1930, s. 18–20, Piirikokouspöytäkirjoja 1908–1938, kansio CA 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

vastaisuudessa muutamien yksilöiden virheelliset teot pääsisi puolue toimintaamme häiritsemään.”⁷⁷⁸

Tämän jälkeen Anna joutui ainakin vielä kerran tulikokeeseen, kun Viipurin läntisen sos. dem. vaalipiirin naisjärjestö piti vuoden 1930 maaliskuussa vuosikokouksensa. Kokouksessa virisi vilkas keskustelu käsiteltäessä eduskuntaryhmän toimintaa ja Annan menettelyä arvosteltiin ankarasti. Hän puolustautui sekä esitti toivomuksen, että keskusteltaisiin muistakin eduskunnassa esillä olleista asioista. Annalle osoitettiin myös ymmärrystä ja toivottiin hänen arvostelunsa loppuvan. Keskustelun kulkuun vaikutti mitä ilmeisimmin itsekkin puoluekuria loukanneisiin lukeutuneen Miina Sillanpään paikallaolo sekä hänen omaa eriväätä näkemystään selvitelleet puheenvuoronsa. Sillanpää toivoi puheensa yhteydessä, että ”naiset tottuisivat tällaisia asioita käsittelemään suurpiirteisemmin.” Kokous yhtyi lopuksi puoluekokouksen päätökseen asiassa.⁷⁷⁹

Vaikuttaa siltä, että naisten keskuudessa oltiin yleisestikin valmiimpia antamaan Annalle synninpäästö ja ymmärtämään maahan kasaantuneen pelon ja epävarmuuden ilmapiiriin vaikutus. Sillanpään osuus naisliiton voimahahmona toimi tässä merkittävässä roolissa. Naisjärjestön piirissä ei myöskään yhdytty piirin päätökseen Annan esiintymiskiellosta, koska hän esiintyi saman kuun alussa puhujana kansainvälisen naisten päivän juhlassa Lappeenrannassa käsitellen naisten kansainvälistä järjestäytymistä ja sen merkitystä. Samoin hän piti naisliiton nimeämänä edustajana puheen äitienpäiväjuhlassa toukokuussa.

778 *Kansan Työ* 21.1.1930; otsikko tekstissä.

779 *Kansan Työ* 11.3.1930; ”Naisten piirikokousta jatkettiin eilen”. Samassa lehdessä ollut selostus Lappeenrannan Sos. dem. Naisyhdistyksen ”onnistuneesta naistenpäiväjuhlasta” kertoo Annan pitäneen siellä puheen naisten kansainvälisestä järjestäytymisestä ja vahvistaa osan puolueen naisista ymmärtäneen jollain tavoin hänen menettelyään.

12. Vastoinkäymisten jälkeen

12.1 Viimeiset ponnistukset

Anna oli ajoittain ahkera kirjoittaja, mutta pitäytyi yleensä asi-ateksteissä. Yhdistyslakikonfliktin jälkeen puolueen naisliikkeen lehti *Toveritar* julkaisi hänen yhdeksänsäkeisen juhlarunonsa, joka oli osoitettu ”Työn sankareille”. Tämän korkealentoisen työväenaatteen ylistyslaulun henki ja sanoma olivat vielä positiivisia.⁷⁸⁰ Myöhemmin samana vuonna lehti julkaisi kolme muuta Annan runoa. Ne olivat jo huomattavasti synkkämielisempiä. Maaliskuun numerossa esillä olleen runon otsikkona oli ”Toveruus, ystävyys, tuki tuskissa”.⁷⁸¹ Lehdessä vielä olleet kaksi muuta runoa jatkavat samojen tuntojen ilmaisun merkeissä, josta jo niiden otsikot ”Ah, kuinka teitä rakastan” ja ”Yksin...” hyvin kertoivat.

Annan runot eivät kuvastaneet nöyryyttä, eräänlaista kiitollisuutta kylläkin. Tämä kohdistui mitä ilmeisimmin hänen naispuolisiin järjestötovereihinsa; he olivat herkempiä aistimaan maan yleisen pelon ilmapiirin sekä hyväksymään pienempään pahaan turvautuvan alistumisen toimintamallin kumousuhkan alla. Piirin miesvoittoisen johdon silmissä Annan teko oli sen sijaan saanut lopullisen tuomionsa. Hänen aktiivisuutensa rajoitui tapahtuman jälkeen jälleen pitkäksi ajaksi naisliikkeen tehtäviin ja sekä toimintaan kunnallisen tason politikoinnin ympyröissä. Valtakunnan ja vaalipiirinkin tasolla hänet oli asetettu disponibiliateettiin.

Anna ei silti tyytynyt suosiolla piirihallinnon päätökseen luentoboikotistaan. Naisliiton maaliskuun kokouksessa saatu tuki,

780 *Toveritar* 4-5/1930

781 *Toveritar* 6/1930.

ehkä jopa siellä esitetyt kehotukset olivat hyvinkin taustana sille, että hän toimitti pian kokouksen jälkeen piiritoimikunnalle kirjelmän. Siinä Anna esitti, että piiri järjestäisi hänelle luentomatkoja, joissa hän puhuisi aiheesta ”Huliganismin vastustaminen”. Pöytäkirjaan on merkitty, että ”Lyhyen keskustelun jälkeen päätettiin, että H:n puhe- ja luentomatoille lähettämiskysymys otetaan myöhemmin uudelleen harkittavaksi ja tällä kertaa jättää asia kokouksen päätöksen varaan, koska pidettiin hänen luentoaiheitakin vähemmän sopivina.”⁷⁸²

Annan esiintymiskielto sai loppunsa vuoden 1931 piirikokouksessa. J. F. Aalto ilmoitti tällöin piiritoimikunnan päättäneen lopettaa kansanedustaja Anna Haverisen rangaistusajan, jonka kuluessa häntä ei voitu lähettää järjestöihin puhumaan ja toivoi, että piirikokous vahvistaisi yksimielisesti tämän ratkaisun. Yhdessä asiasta käytetyissä puheenvuoroissa esitettiin päätökseen liitettäväksi varaus, että Annaa ei kuitenkaan lähetettäisi puhumaan sellaisiin yhdistyksiin, jotka eivät häntä piiritoimikunnalta pyydä. Kokous päätti purkaa boikottipäätöksen ilman reunaehtoja.⁷⁸³

Motiivit Annan puoluelinjan vastaiseen toimintaan yhdistyslain käsittelyn yhteydessä jäävät lähteiden valossa epävarmoiksi. Hän ei koskaan esittänyt lupaamaansa selitystä ainakaan niin, että se olisi tallentunut lähteenä jälkipolvien tietoon. On kuitenkin yksi dokumentti, jossa Anna selvittää toimintansa vaikuttimia. Se on hänen Miina Sillanpäälle joulun alla 1929 laatimansa kirje. Anna kirjoittaa siinä seuraavaa:

Rakas Wilhelmiina kuningatar

Tervehdys täältä

Läksin kiireisten kotiasioitteni vuoksi hieman aikaisemmin eduskunnasta kun näin, ettei yksi sääski voi kesää tehdä. Nyt kuitenkin

782 Pöytäkirja 25.4.1930, Piiritoimikunta 1926–1936, kansio CB 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

783 Pöytäkirja Viipurin l. länt. vaalipiirin sosialidemokraattisesta varsinaisesta piirikokouksesta 5.–6. 4. 1931, s. 16–18, Piirikokouspöytäkirjoja 1908–38, kansio CA 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

haluaisin, että sinä lyhyesti tahtoisit minulle selostaa tilannetta sen yhdistyslain johdosta, varsinkin ryhmän suhtautumista meihin ”vastavirran akkoihin”. Olen ollut suruissani senvuoksi, etten ole voinut olla yhtä mieltä ryhmän kanssa tällä kertaa. Mutta en voi katua, en silläkään uhalla, että ryhmästä tulisin erotetuksi. Olen liian läheltä nähnyt valtiokaappausvalmistelua, tai oikeammin kuullut siitä. Sääliessäni nyt jo tarpeeksi kiusaantunutta työväenluokkaa, jota eivät raivopäiset kommunistit armahda millään ehdolla, olen yhtynyt suomaan hallitukselle enemmän laillisia keinoja holtittomia raukkoja vastaan kuin laki. On hirvittävää olla niin voimaton, kun on täytynyt olla sitä raivotautia vastaan, jota kommunistit levittävät ja joka herättää asemiehet jaloilleen... Säilytän siis mieluummin nykyisen tasavaltaisen hallitusmuotomme, kuin päästän kansaraukkani ja sen etunenässä työväenluokan suuriin kärsimyksiin, jotka aina seuraavat kaikenlaisia keikauksia... Nythän taipuvat samaan mieleen fascistien kanssa nekin, jotka eivät ole fascisteja. Kiihvimmat maalaisliittolaiset selittävät, että muu ei auta kuin oman käden oikeus sellaisia ryssänkätyreitä vastaan kuin kommunistit ovat. Nämä sanat olen viime aikoina kuullut kovin monta kertaa ja aina aseisiin viitaten vahvistettuna.”⁷⁸⁴

Kirjeestä välittyy kaksi keskeistä tekijää, ”raivopäisten kommunistien” toiminta ja ”asemiesten valtiokaappausvalmistelut”, jotka Anna nostaa esiin selityksenä sille, että hän oli valmis työväenluokan edun nimissä liittymään puoluelinjan vastaisesti yhdistyslain muutosta ajavien joukkoon. Hän sanoo nähneensä läheltä kaappausvalmistelun, mutta tarkentaa oikeammin kuulleensa sitä. Kommunisteja Anna kutsuu ryssänkätyreiksi ja heidän vastustajiaan fascisteiksi. Lukijalle jää epäselväksi kumpaa ryhmää kohtaan hänen vihansa oikeastaan on voimakkaampaa ja mitä perimmiltään olivat hänen vaikuttimensa: kommunistien toiminnan estäminen vai oikeistovoimien lepyttäminen.

Annasta oli kehittynyt yksityishenkilönä vasemmistolaisen järjestöeliitin hyvinvoipa ja arvonsa tunteva jäsen. Hänen oma-kohtainen elämäntilanteensa oli vakaalla pohjalla. Sosialide-

784 Anna Haverisen kirje 20.12.1929, kirjeitä 1904–1935, kansio F1, Miina Silanpää, TA.

mokraattisen puolueen vasempaan siipeen kuuluneen Annan ”keskustasympatiat” olivat vuosien mittaan jalostuneet kommunismin vastaisuudeksi. Anna eli arkipäiväänsä silloisessa mitta-kaavassa tosin vielä vaimeahkon julkisuuden valokeilassa ja liikkui valtakunnan johtavien poliitikkojen seurassa. Karjalassa hän oli kaikkien tuntuma emohahmo – ”mamma”. Elämäntavasta oli kehittynyt hänelle eräänlainen saavutettu etu, josta kenen tahansa olisi vaikea luopua. Michelsiä siteeraten voisi sanoa, että aate oli muuttunut ”tavaraksi”.

Se mitä Anna oli nähnyt ja kokenut, ei kuitenkaan ollut välttämättä ainutlaatuista muiden puolueen eduskuntaryhmän jäsenten vastaavaan kokemukseen nähden. Hän ei toiminut omassa puolueessaan vallan keskiössä siten, että olisi ollut erityisen hyvin informoitu maan poliittisesta ilmapiiristä. Ainakaan lähteet eivät sellaiseen viittaa. Osa ryhmän jäsenistä reagoi samoin kuin hän demokratian turvaamisen nimissä, mutta kukaan heistä ei vienyt toimintaansa yhtä pitkälle. Sosialidemokraattinen puolue sanoutui jyrkästi irti yhtä hyvin ääriivasemmistosta, kuin äärioikeistosta ja julisti puolustavansa suomalaista yhteiskuntaa molempien diktatuuriuhkaa vastaan.

Oikeistoradikalismilla oli Karjalassa tukijansa ja rajan läheisyys antoi kysymykselle erityisen lisäjännitteen. Johtavana toimijana kommunistien vastaisessa toiminnassa esiintyi Karjalan Kansalaisliitto Otto Kotosen vetämänä. Sen kehotuksesta järjestettiin Sortavalassa ja Viipurissa vuoden 1929 loppupuolella kokoukset, joissa oikeiston aktivoitunut toiminta katsottiin vuoden 1918 tapahtumien jatkoksi. Seuraavana vuonna perustetun Suomen Lukko Oy:n 32-jäseniseen valtuustoon nimitettiin Viipurin läänistä kuusi edustajaa.⁷⁸⁵ Valtakunnallisen liikehännän näkökulmasta alueella elettiin kuitenkin melko kauan sivustakatsojana äärioikeiston yleisestä liikehännästä, mikä sai selityksensä kommunistien vähäisestä panoksesta ja maalaisliiton hallitsevasta asemasta porvariryhmän keskuudessa

Karjalassa kyydityksetkin jäivät vuoden 1930 syyskesällä vähäisiksi, mutta sekä sosialidemokraattisia, että kommunisteja

785 Kaukiainen & Nurmiainen (toim.) 2010, s. 169–170.

edustaneita kunnanvaltuutettuja pakotettiin eroamaan tehtävästään eri puolilla maakuntaa. Lähteiden perusteella on mahdollonta arvioida, miten Anna olisi voinut olla oman kotiseutunsa näkökulmasta erityisen hyvin informoitu oikeistouhkan realisti-suudesta.⁷⁸⁶

Annan muuta perhettä voidaan perustellusti pitää porvarillisesti suuntautuneena. Juho Haverisen kaikista pojista tuli aikanaan kansakoulunopettajia ja yksi heistä kävi jopa kadettikoulua. Kukaan ei tietävästi kuitenkaan toiminut aktiivisesti oikeistoliikkeen piirissä, mutta tältä suunnalta saattoi hyvinkin tihkua sellaista sisäpiirin tietoa, joka antoi Annalle keskimääräistä paremman käsityksen kumousuhkasta.

Lopputulkinnaaksi muodostuu, että Annan kanta yhdistyslain hyväksymiseen oli retrospektiivinen reaktio, jonka kohdalla kyse pitkälti omakohtaisista syistä; hän todella pelkäsi itsensä ja perheensä puolesta. Kun näin oli, ei hän koskaan voinut esittää teolleen hyväksyttävää motiivia. Pelon taustalla oli puolisojen menneisyys. Sosialidemokraattinen puolue vastusti yhdistyslakia myös siksi, että sitä saatettaisiin soveltaa sen itsensäkin suhteen. Anna oli valmis tekemään myönnytyksiä oikeistovoimien hyvitämiseksi siksi, että hän pelkäsi mahdollisen vallankaappauksen johtavan myös sosialidemokraattien ahdisteluun – vankeuteen, kyydityksiin, väkivaltaan tai muuhun vastaavaan.

Hänellä itsellään oli kansalaissotaa edeltäneiltä ajoilta Juliuksen muiston välityksellä äärivasemmistolaisen leima ja sielussaan vankilakokemuksen ahdistus. Annan Venäjältä muuttaneella ja opettajan toimen ohella venäjänkielen tulkkina toimivalla puolisolla oli otsassaan ”ryssän” poltinmerkki. Kummatkin asioita, joiden näkökulmasta oikeistodiktatuuri oli todellinen vaaratekijä. Oli turvallisinta asettua jo valmiiksi asemiin, jotta ”lakkarissa”

786 Soikkanen 1970, s. 412–416. Huomion arvoista on, että Annan äänestyskäyttäytymistä ei noteerata lainkaan Hannu Soikkasen *Luovutetun karjalan työväenliikkeen historiassa* eikä hänen puoluehistoriassaan (*Kohti kansanvaltaa 1*). Hän käsittelee kyllä puoluehistoriassa yksityiskohtaisesti yhdistyslain käsittelyprosessia ja poissaoloja äänestyksistä. Olisiko asia jäänyt huomaamatta tai luokiteltu vähäpätöiseksi.

olisi jotain myönteistä esitettävää tilanteen varalta. Senkin uhalla, että vaarantaisi poliittisen uransa. Mahdottomana ei voida pitää sitäkään, että Anna olisi tulkinut tässä tilanteessa eduskuntaryhmänsä samoin ajattelevien jäsenten toimintasiinaalit yli niin, että olisi pitänyt todennäköisenä muidenkin kallistumista lopulta hyväksymisen kannattajiksi sen sijaan, että he jäivät vain puolitiehen. Tällaiselle arviointivirheelle ei ollut mitään hyvää selitystä.

Eduskunta kokoontui vuoden 1930 valtiopäiville helmikuun alussa. Annan panos näiden hänen osaltaan viimeisiksi jääneiden eduskunnan kokoontumisten suhteen supistui yhteen samassa kuussa käytettyyn täysistuntopuheenvuoroon. Se tapahtui käsiteltäessä aloitteita kommunistien yhteiskunnallisen toiminnan rajoittamisesta. Hän ilmaisi puheessaan muun muassa seuraavaa:

Silloin kun valtakunnan mahtimiesten taholla pidetään turnajaisia, niin on äitiväenkin puolelta sanottava painava sana. Tämän esilläolevan aloitteen johdosta minun tekisi mieleni aloitteen tekijöille huomauttaa, että emmehän ole toki Meksikossa, jossa joku mies vain hattua heilauttamalla voi saada vallankumouksen aikaan. Ei ole liiaksi käytävä kansalaisvapauksien kimppuun. Se on samanlaista kuin että alituisen turvauduttaisiin leikkauksiin sairastuneeseen nähden. Mielestäni parhaimpia valtakunnan suojelulakeja ovat kaikki yhteiskunnallista huoltoa tarkoittavat lait ja sellaisia lakeja minä toivoisin, mahdollisimman vaikuttavia laadittavan ja entisiä tehostettavan. Tässä suhteessa minä kääntyisin maalaisliittolaisen hallituksen puoleen sillä minulla on vissi luottamus nykyiseen hallitukseen kun vain myöskin sieltä oikealta tehtäisiin tämänlaisia aloitteita ja niiden saamisessa tuettaisiin hallitusta.⁷⁸⁷

Lausunto oli ympäripyöreä. Anna ei asettunut yleisessä mielessä vastustamaan kommunistien toiminnan rajoittamista, mutta piti esitettyjä menetelmiä yliampuvina ja väärinä. Hän ilmaisi myös tukensa Kallion johtamalle hallitukselle. Annan mielipiteet voidaan tässä nähdä jatkumona aikaisemmalle käyttäytymiselle

787 Pöytäkirjat 1, s. 228–229, Valtiopäivät 1930.

oikeistouhan alla sekä sen edustajien maltillisimman siiven myötäilynä. Kun puheenvuoron sisältökin muodostui kevyeksi, voidaan sitä pitää pikemminkin julkisena oman näkemyksen liputuksena, kuin haluna tuoda esiin jotain asiaan nähden uutta.

Niin ikään aloitteiden suhteen Annan rooli jäi valtiopäivillä laimeaksi. Hänen nimensä löytyy kahdesta verraten vähämerkityksellisiä kysymyksiä koskeneesta esityksestä, joista toinen koski avustuksen myöntämistä Helsingin sos.dem. naisyhdistyksen kesäsiirtolalle ja toinen määrärahan myöntämistä maantien rakentamiseksi Taipalsaaresta Lappeenrantaan.⁷⁸⁸

Yhdistyslakiepisodi nousi esiin eduskuntaryhmässä vielä vuoden 1930 alkupuolella, kun se käsitteli Someron kirkonkylän työväenyhdistyksen pöytäkirjanotetta. Siinä pyydettiin selvitystä eräiden ryhmän jäsenten menettelyyn kysymyksen yhteydessä. Käydyssä keskustelussa ehdotettiin puoluelehdissä kerrottavaksi, että ryhmä ei ollut järjestänyt äänestyksistä pidättäytymistä vaan sen olivat tehneet eräät jäsenet yksityisesti omalla vastuullaan. Jotkut ryhmän jäsenet vastustivat kuitenkin tätä tarpeettomana, koska asia oli jo selvästi ilmaistu eduskunnassa ja puoluekokouksen oli äsken antanut lausuntonsa ryhmän toiminnasta. Asiasta jouduttiin äänestämään ja lausunnon antaminen tuli sen perusteella hylätyksi 28 äänellä 14 vastaan.⁷⁸⁹

Eduskuntaryhmän kannanotto kertoo siitä, että yhdistyslakiin liittyneet näkemyserot olisi jo haluttu haudata. Merkille pantavaa on, että pöytäkirjaotteen oli lähettänyt Annan entistä kotikuntaa edustanut työväenyhdistys. Vaikka hänen nimensä ei nousut siinä eikä asiaa koskeneessa keskustelussakaan esiin, koska kysymys konkreettisimmin Annaa. Yhdistyksen johdossa toimi hyvinkin Annan nuoruuden aikaisia tovereita, jotka halusivat näpäyttää häntä hoipertelusta ja yhteisen työväenaatteen häpäisystä. Muita vastaavia lähestymisiä ei eduskuntaryhmälle lähdeaineiston mukaan tuossa vaiheessa yhdistyslakiasiaasta osoitettu.

788 Liitteet, s. 97–98 ja 108, Valtiopäivät 1930.

789 Pöytäkirja 3.2.1930, mikrofilmi n:o 20, Sos.dem. eduskuntaryhmän ptkirjat 31.1.1930–12.9.1933, TA.

Anna käytti viimeisillä valtiopäivillään eduskuntaryhmän kokouksissa kaksi puheenvuoroa. Ensimmäisessä näistä hän toi lakivaliokunnan jäsenen ominaisuudessa ryhmän käsiteltäväksi hallituksen esityksen ns. varapoliisien asettamisesta. Anna esitti näkemyksensä, että heidän palkkauksensa olisi vastoin lakiehdotusta suoritettava kokonaan valtion toimesta. Lyhyen käsittelyn jälkeen ryhmä päätti tukea hallituksen esitystä, mutta velvoitti samalla valiokunnan jäseniä toimimaan niin, että kunnallisille elimille varattaisiin oikeus varapoliisiksi sopivan henkilön ehdottamiseen.⁷⁹⁰

Toisessa puheenvuorossaan Anna otti kantaa Vaasassa tapahtuneeseen kirjapainon hävittämisasiään ja puolueen Lapun tapahtumien johdosta esittämään välikysymykseen. Hän huomautti, että ”ollaanko varmoja siitä, että Vaasan ilkiteko oli ”lapualaisten” syytä”. Lause jättää avoimeksi sen, ketkä muut olisivat saattaneet tulla kysymykseen tihutyön suorittajina, mutta voi tarkoittaa vain kommunisteja. Annan kannanotto on muuhun samassa yhteydessä käytyyn keskusteluun nähden outo ja irrallinen. Se oli johdonmukainen hänen kommunistiantipatiaansa nähden, mutta kovin epäsopiva esitettäväksi eduskuntaryhmän kokouksessa, jonka päätökseksi kirjattiin, että ”Vaasassa tapahtunut kirjapainon hävittäminen on näkyvä seuraus siitä kiihotuksesta mitä n.s. lapualaisen liikkeen taholta on harjoitettu, jonka vuoksi Eduskunta odottaa, että hallitus seuraa valppaasti sen toimintaa ja ryhtyy asian vaatimiin toimenpiteisiin, sekä siirtyy

790 Pöytäkirja 13.2.1930, mikrofilmi n:o 20, Sos.dem. eduskuntaryhmän ptkirjat 31.1.1930–12.9.1933, TA. Hallitus oli jättänyt v:n 1929 toisille valtiopäiville esityksen ”laiksi varapoliisien asettamisesta maalaiskuntiin ja kauppaloihin”. Sen taustalla oli puuttuminen poikkeukselliset mitat saavuttaneeseen rikollisuuteen ja huliganismiin varapoliiseja palkkaamalla. Heidän tehtävänänsä olisi ollut valvoa kieltolain noudattamista erityisesti lauantaisin ja sunnuntaisin, jolloin rikoksia eniten tapahtuu ja muulloinkin huvitilaisuuksissa, iltamissa, toripäivillä ym. väenkokouksissa. 1.100 miehen suuruiseksi arvioidun ylimääräisen poliisijoukon palkkakustannukset olisi osin sälytetty ao. kuntien harteille. Varapoliisit olisi palkattu enintään vuodeksi kerrallaan ja määräaikaisen lain oli tarkoitus olla voimassa kolme vuotta (Hallituksen esitys n:o 70).

päiväjärjestykseen.”⁷⁹¹ Voidaan hyvin olettaa, että Annan ”heitto” olikin eräänlainen turhautumisen oire ja huomion saannin väline silloisessa tilanteessa. Hän ymmärsi hyvin, että seuraavat eduskuntavaalit muodostuisivat hänen kaltaiselleen ”separatistille” vaikeiksi, mutta olihan niihin vielä kosolti aikaa.

Pahaenteiset pilvet varjostivat kuitenkin istuvan eduskunnan olemassaoloa. Hallitus valmisteli lakiesityksiä, joiden perusteella sille olisi annettu valtuudet ryhtyä tarpeellisiksi katsottaviin toimenpiteisiin yleisen järjestyksen ja turvallisuuden säilyttämiseksi. Se kutsui vuoden 1930 heinäkuun alussa huhtikuussa lomalle jääneen eduskunnan kokoon käsittelemään esityksiä, näistä yhtenä tasavallan suojelulakia. Kesä oli muutenkin syvenevän talouspulan johdosta levoton, mikä lisäsi ääriivasemmiston toimintaan projisoitunutta kiukkuja.

Lakiesityksen käsittelyn yhteydessä saamastaan luottamuslauseesta huolimatta Kallion hallitus jätti lapuanliikkeen ja presidentin painostuksesta tehtävänsä. Näin haluttiin samalla raivata tietä enemmistöhallitukselle. Sen muodosti P. E. Svinhufvud. Kun sosialidemokraatit muutaman ruotsalaisen vahvistamana siirsivät keskeisimpien poikkeuslakien voimaantulon yli vaalien, päätti presidentti hajottaa eduskunnan ja määräsi uudet vaalit järjestettäväksi lokakuun alussa.

Edellisistä vaaleista oli kulunut vain vuosi. Annalle toimenpide merkitsi uudelleenvalinnan kannalta pahinta mahdollista, olihan hän yhä piirissään puhekiellossa ja muutenkin syrjään sysättyä. Lisäksi eduskunnan hajottaminen perustui yhdistyslakiin rinnastettavissa oleviin jatkotoimenpiteisiin. Jotkut puolueen jäsenet olivat tästä varoittaneet. Asettumalla yhdistyslain taakse eivät sosialidemokraatit olisi kuitenkaan saavuttaneet mitään, joka olisi vaikuttanut tasavallan suojelulain ja kommunistilakien säätämiseen.

Lokakuun eduskuntavaalien ohella käytiin saman vuoden joulukuussa kunnallisvaalit ja seuraavan vuoden tammikuun puolivälissä presidentin valitsijamiesvaalit. Nämä poliittiset super-

791 Pöytäkirja 2.4.1930, mikrofilmi n:o 20, Sos.dem. eduskuntaryhmän ptkirjat 31.1.1930–12.9.1933, TA.

kuukaudet muodostuivat haasteeksi ehdokkaille ja rasittivat puolueiden taloutta. Viipurin läntisen vaalipiirin sosialidemokraatit järjestivät elokuussa ylimääräisen piirikokouksen; sitä ennen oli suoritettu puolueäänestys eduskuntaehdokkaiden nimeämiseksi.

Annan menestys puolueäänestyksessä oli odotusten mukainen. Hän sai 268 ääntä ja jäi kannatuksessa ehdokkaiden 13. sijalle. Sekä Hilja Pärssinen, että Ida Aalle-Teljo nousivat selvästi hänen edelleen. Kun piirikokous päätti ehdokkaista, ilmoitti Anna kieltäytyvänsä tehtävästä. Toimenpiteellä oli vain muodollinen merkitys, sillä hänen listoille pääsynsä olisi jäänyt joka tapauksessa puolueäänestyksen perusteella toteutumatta. Pärssinen ja Aalle-Teljo edustivat nyt listoilla piirin naisia.⁷⁹²

Eduskuntavaalit sujuivat piirin kannalta suotuisasti ja sosialidemokraattien äänimäärä nousi yli 11.000 äänellä, vaikka valituksi tulikin edelleen viisi edustajaa. Hilja Pärssinen pääsi läpi ainoana naisehdokkaana ja astui näin Annan tilalle piirin johtavan naispoliitikon roolissa. Sosialidemokraattien menestystä heikensi se, että porvaripuolueet esiintyivät vaalissa liittoutumana ja äärivasemmistoa edustaneiden vaaliliitto söi työväen kannatuksesta yli 2.000 hukkaan mennyttä ääntä.

12.2 Paikallispolitiikkaa

Puhujakielto ja huono menestys ehdokasasettelussa johtivat siihen, että Anna ei esiintynyt vuoden 1930 kuluessa yhdessäkään piirin valistus- tai vaalililaisuuksista. Naisjärjestö ei silti omaansa hyljännyt. Anna sai vuoden 1930 helatorstaina mahdollisuuden esiintyä lasten ohjelmallisessa raittiustilaisuudessa Tammissuolla. Elokuussa hän puolestaan hahmotteli tulevien eduskuntavaalien valistustyön suunnitelmia Viipurin ja sen lähiympäristön sociali-

792 Kertomus Viipurin l. länt. vaalipiirin sos.dem. piiritoimikunnan toiminnasta ajalta 1.1.–31.12.1930, s. 8–10, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

demokraattisten naisten neuvottelukokouksessa alustuksessaan, ”josta syntyi erittäin vilkas ja innostunut keskustelu.”⁷⁹³

Lokakuussa vietettyjen Viipurin sos.dem. naisyhdistyksen 30-vuotisjuhlien juhlaillallisilla Anna piti myös puheen, vaikka jäikin tässä yhteydessä Hilja Pärssisen ja monien muiden varjoon.⁷⁹⁴ Kun Haminan Sos.dem. Naisyhdistys esitti piiritoimikunnalle pyynnön, että tämä päättäisi kysyä ”tov. Haverista” puhumaan naisyhdistyksen juhlaan helmikuussa 1931, päätti piirikin viimein tähän suostua.

Vuoden 1930 joulukuun kunnallisvaalit käytiin Viipurin läntisessä vaalipiirissä porvarillisten puolueiden tiivistyneen yhteistyön merkeissä näiden pyrkiessä parantamaan menestystään paikallisin vaaliliitoin. Kommunistien esiintyminen ehdokkaina oli estetty hylkäämällä heidän vaalilistansa. Anna oli jälleen ehdolla Viipurin maalaiskunnassa. Hän kiersi vaalien alla puhumassa kotikuntansa eri kolkissa. Tilaisuudet olivat kunnallisjärjestön organisoimia. Tälle ei piirin puhujakielto asettanut estettä.

Sosialidemokraatit etenivät vaaleissa voitokkaasti ja lisäsivät piirin valtuutettujen määrää 20:llä, vaikka joitain heidänkin ehdokaslistojaan hylättiin. Myös Viipurin pitäjässä puolueen edustajat menestyivät saamalla kolme lisävaltuutettua eli kaikki kommunisteilta tyhjiksi jääneet paikat. Annakin tuli edelleen valituksi hyvällä äänimäärällä. Sosialidemokraateilla oli nyt maalaiskunnan valtuustossa ehdoton enemmistö – heidän saamaansa 22 paikkaa vastaan porvariryhmillä oli vain 19 valtuutettua.⁷⁹⁵

Viipurin maalaiskunnan voimakas kasvu tarjosi kunnallispoliittiselle toiminnalle mielekkäät puitteet ja sosialidemokraatien ehdoton enemmistö antoi ryhmän jäsenille mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen. Säiniön Sos.dem. Naisyhdistys valitsi kaiken lisäksi Annan vuoden 1931 helmikuun vuosiko-

793 *Kansan Työ* 28.5. 1930; Kieltolakijuhlia vietetään..., ”Tammisuolla” ja 14.8.1930; ”Viipurin kaupungin ja sen lähiympäristön...”

794 *Kansan Työ* 6.10.1930; ”Viipurin Sos.Dem. Naisyhdistyksen...”

795 Kertomus piiritoimikunnan toiminnasta 1.1–31.12.1931, s. 11–13, pöytäkirja varsinaisesta piirikokouksesta 5.–6.4.1931, kansio CA 1, piirikokouspöytäkirjoja 1908–1938, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

kouksessaan sihteerikseen. Vaikuttaa siltä, että hän luopui tässä yhteydessä vapaaehtoisesti yhdistyksen puheenjohtajuudesta ja vaihtoi sen toimeenpanijan rooliin. Siitä käsin oli paremmat mahdollisuudet antaa panoksensa paikallistason käytännön poliittiseen työhön. Siihen hänellä oli nyt resursseja. Kaiken lisäksi sihteerin työstä maksettiin pienehkö korvaus, jolle nyt oli käyttöä.⁷⁹⁶

Vuoden 1930 tammikuun presidentin valitsijamiesvaaleissa Anna ei ollut ehdokkaana. Heidät asetettiin eduskuntavaalien puolueäänestyksen pohjalta. Annan valinta olisi saattanut olla joka tapauksessa kyseenalaista, vaikka poisjäänti perustuikin muodolliseen kieltäytymiseen. Piirin listoilla esiintyi kolme naisehdokasta, joista Pärssinen ja Aalle-Teljo tulivat valituiksi. Annan esiintyminen puolueen valtakunnallisen tason tehtävissä sai myös tässä mielessä päätöksensä.⁷⁹⁷

Naisliiton lehti julkaisi joulunumerossaan Annan kirjoituksen ”Hyvä tahto ihmisille.” Hän käsitteli tässä eräänlaisessa jäähyväiskirjeessään pahansuopaisuuden ilmiötä. Lukijoille ei jäänyt epäselväksi miksi juuri tämä aihe oli kirjoittajalle ajankohtainen, niin selvästi Anna kuvaili kysymystä omien tuoreiden kokemustensa valossa.⁷⁹⁸ Eräässä mielessä järkeisti tekstissään oman poikkeavan käyttäytymisensä yhdistyslain yhteydessä ja siirsi moraalisen takaan niille, jotka olivat ”hyökänneet” häntä vastaan. Vetäytyminen pois puolueen valtakunnallisen tason tehtävistä oli tullut kiusaamiseen ja pikkusieluisuuteen kyllästymiseksi. Voidaan sanoa, että Annan kohdalla tavallaan omat koirat purivat, sillä eihän kirjoittaja ollut itsekkään ”maan hiljaisia”, vaan toi suorasukaisesti joukon koolla ollessa esiin omat näkemyksensä sanoja ja vastakkainasettelua kaihtamatta. Kirjoitus oli siksi läpinäkyvä ja katkeruuden sävyttämä, että se tuskin lisäsi toveripiirissä ymmärrystä laatijaansa kohtaan.

796 *Kansan Työ* 4.2.1931; Puoluerientoja, ”Säiniön sos.dem...”

797 Kertomus Viipurin l. länt. sos.dem. piiritoimikunnan toiminnasta 1.1.–31.12.1930, s. 14–15, kansio D 1, Toimintakertomuksia, Kymen läänin sos. dem. piiri, TA.

798 *Toveritar* n:o 23–24/1930.

Viipurin maalaiskunnan keskuksiksi muun muassa vilkkaan asemansa ja työpaikkojensa ansiosta kehittynyt Säiniö nousi aika ajoin esiin lehdissä elämän varjopuolien, erityisesti pirtun laajamittaisen käytön johdosta. Kieltolain toimimattomuus alkoi olla entistä ilmeisempää – salakuljettajien ja viranomaisten väkivaltaiset yhteenotot päivittäisiä. Anna oli esiintynyt raittiusliikkeen nimikkoehdokkaana tullessaan viimeisen kerran valituksi eduskuntaan. Hän vieraili tämänkin jälkeen raittiuslaisuuksien puhujana, esiintyen muun muassa Sos.dem. raittiusliiton lastenosasto Säteen juhlatilaisuudessa Talikkalan työväentalolla.⁷⁹⁹

Työväenliikkeestä oli tullut kristillisten piirien ohella aktiivisin kieltolain puolestapuhuja. Periaatteellinen sosialistinen idealismi joutui tässä mielessä ajan paineissa väistymään. Karjalassa järjestötoiminta oli kohdannut vaikeuksia, kun oli tehty päätöksiä humalassa olleiden ja kieltolakia rikkoneiden erottamisesta yhdistysten jäsenyydestä. Kieltolaki ei ollut toisaalta saanut osakseen laajojen joukkojen hyväksymistä, minkä vuoksi työväenliikkeen aktiivit ja toimihenkilöt joutuivat monin paikoin ongelmien eteen sitä puolustaessaan.⁸⁰⁰

Anna oli esiintynyt kaikissa yhteyksissä kieltolain kannattajana. Hän saattoi näin hyvin yhtyä Viipurin pitäjän sos.dem. kunnallistoimikunnan jäsenenä yhtyä kunnallisjärjestön syyskokouksessa päätettyyn kantaan siitä, että puolueen eduskuntaryhmän on pysyttävä tiukasti kieltolain kannalla ja on ”ehdottomasti muistettava, että työläiset tarvitsevat kipeämmin leipää kuin viinaa, jota ei missään muodossa ole laillistettava.”⁸⁰¹

Vuoden 1932 lopulla sosialidemokraattien hegemoniaa Viipurin maalaiskunnan valtuustossa kohtasi yllätyksenä eteen tullut vastoinkäyminen. Se muutti pysyvästi valtuuston voimasuhteet. Asia liittyi Viipurin ja sen lähikuntien (Viipurin mlk ja Johannes) kesken pitkään vireillä olleeseen esikaupunkien liittämiskysymykseen. Valtioneuvosto oli ratkaissut tämän vuonna 1922 siten,

799 *Kansan Työ* 6.11.1931; ”Useita huomattavia raittiusjuhlia...”

800 Soikkanen 1970, s. 424–426.

801 *Kansan Työ* 23.11.1931; Puolueriennot, ”Viipurin pit. sos.dem...”

että osia maalaiskunnasta yhdistetään kaupunkiin kolmessa erässä – näistä laajin (3,2 km²) toteutui vuoden 1933 alussa. Maalaiskunnan asukkaista 13.500 muuttui sen yhteydessä viipurilaisiksi ja kunnan asukasmäärä aleni 14.800 henkeen.⁸⁰² Sisäministeriö määräsi syyskuussa 1932 uudet vaalit järjestettäväksi perustellen päätöstään paitsi asukasluvun muutoksella, myös sillä, että maalaiskunnan valtuutettujen lukumäärä tulisi alenemaan 41:stä 28:aan.

Viipurin maalaiskunnan kutistuneeseen valtuustoon valittiin vaalien tuloksena 17 porvariryhmien edustajaa ja 12 sosialidemokraattia. Anna uudisti ongelmitta oman valtuustopaikkansa. Piirin toimintakertomuksessa vaalien tulosta selitettiin toteamalla, että ”kun siirtyneillä alueilla asui pääasiallisesti työväestöä ja vielä kun työläisiltä riistettiin äänioikeuksia saavutti porvaristo, joka oli sitä paitsi yhtynyt vaaliliitoksi, valtuustoenemmistön.”⁸⁰³

Annalle voimasuhteiden muutos merkitsi sitä, että hän joutui luopumaan köyhäinhoitolautakunnan jäsenyydestä ja vaihtamaan kouluneuvoston puheenjohtajuuden varapuheenjohtajan tehtävään. Toisaalta hänen luottamustehtävänsä lisääntyivät kunnallisvaalien keskuslautakunnan ja kirjastolautakunnan jäsenyyksillä.

Seuraavana vuonna normaalijärjestyksessä pidetyissä kunnallisvaaleissa maalaiskunnan valtuuston voimasuhteet muuttuivat hieman sosialidemokraateille edullisempaan suuntaan, kun heidän paikkamääränsä lisääntyi yhdellä. Vaikka porvarillisilla puolueilla oli valtuustossa enemmistö, oli sosialidemokraattinen valtuustoryhmä suurin, millä oli merkityksensä lautakuntien koostumuksesta päätettäessä. Näissäkin vaaleissa Anna tuli valituksi ilman ongelmia.

802 Viipurin maalaiskunnasta oli aikaisemmin erotettu osia perustettuihin Äyräpään (1906) ja Vahvialan (1921) kuntiin. Sen asukasmäärä oli ollut suurimmillaan v. 1918 (48.000) ja kunta oli pitkään maan suurin maalaiskunta.

803 Pöytäkirja Viipurin läänin läntisen vaalipiirin Sosialidemokraattisen Piirijärjestö ry:n vuosikokouksesta 16.–17.4.1933 s. 28, kansio CA 1, Piirikokouspöytäkirjoja 1909–38, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

Viipurilainen lehdistö seurasi tarkkaan sekä kaupungin, että maalaiskunnan valtuuston työskentelyä. Maalaiskunnan valtuuston kokousten kulku käytiin läpi viipurilaisessa työväen lehdessä päätös päätökseltä kommentoimalla sekä omien, että porvariryhmien edustajien ehdotuksia ja puheenvuoroja. Useimmista kokouksista oli lehdessä lisäksi pitkin 1930-luvun nimimerkin ”Korvenukko” toimesta laadittu pakina, joka oli yleensä varustettu otsikolla ”Maalaiskunnan papat”. Valtuuston ainoana naisjäsenenä Anna saattoi saada siinä erityismaininnan tapaan ”Maalaiskunnan papat ja ainoa pappojen joukkoon joutunut naisimmeinen, mamma Haverinen”, ”Maalaiskunnan papat ja yksi mamma” tai ”Maalaiskunnan papat ja mamma Haverinen kokoontuivat perjantaina vuoden viimeisen kuukauden manöövereille tarkastamaan mitä kunnassa kulutetaan ja mitä säästetään”.⁸⁰⁴

On helppo päätellä, että Annan ärhäkkä esiintyminen sekä hänen yksinäinen roolinsa valtuuston ainoana naisjäsenenä pitivät yllä hänen mainettaan kunnan naisäänestäjien keskuudessa. Ne olivat omiaan palauttamaan Annalle hyvät asemat myös tulevia valtakunnallisia vaaleja silmällä pitäen. Vuoden 1933 eduskuntavaaleja koskevassa puolueäänestyksessä hän asettuikin ehdolle Viipurin sos.dem. naisyhdistyksen asettamana ehdokkaana, jonka vaalipiirin sos.dem. naisten neuvottelukokous vahvisti tammikuussa 1933.⁸⁰⁵

Anna sai puolelleen 436 ääntä, jääden kymmenennelle sijalle sekä Hilja Pärssisen että Elsa Metsärannan jälkeen. Tämä merkitsi faktisesti sitä, että hänellä ei ollut todellisia mahdollisuuksia kansanedustajuuteen. Anna kieltäytyi näin ehdokkuudesta. Puolue menestyi hyvin Viipurin läntisessä vaalipiirissä ja voitti yhden lisäpaikan; sekä Pärssinen, että Metsäranta valittiin eduskuntaan.⁸⁰⁶

804 *Kansan Työ* 1.10.1931, 4.11.1933 ja 10.12.1933; otsikot tekstissä.

805 *Kansan Työ* 17.1.1933; ”Työläisnaiset valmistautuvat...”.

806 Elsa Metsäranta (s. Fallström, myöh. Virta, e. Aalto) oli syntynyt 1887 ja istui eduskunnassa vuosina 1933–1940. Hän oli toiminut Sos.dem. raittiusehdokkuuden ja naisliiton sihteerinä sekä hoiti Viipurin läntisen vaalipiirin naispiiritoimikunnan sihteerin tointa vuodesta 1932 kuolemaansa saakka v. 1941.

Annan kieltäytymisellä eduskuntaehdokkuudesta oli toinen, syvästi henkilökohtainen syyensä. Hän oli ajautunut eduskuntatyön päätyttyä vaikeaan taloudelliseen asemaan jo siksi, että kansanedustajan tulot olivat ehtyneet. Tilanne heikkeni entisestään, kun myös toinen Annan ja Juliuksen pojista sairastui soke-ritautiin. Tämä pakotti Annan kääntymään vanhan työtoverinsa, Miina Sillanpään puoleen, jolle hän kirjoitti seuraavasti:

Säiniö 7.2.-33.

Terve Kuningatar Vilhelmiina

Vasta nyt tulee minulta kirjoitus lehden ensi naistenpäivän numeroon, ehkäpä jotakin seuraavaan. Mutta nyt sitten juttelen muuta: Aion myydä vv. 1922–30 valt. päivien pöytäkirjat, 60 lujaa nahkaselkäistä sidosta 1.500:lla, siis 25 mk kpl. Mahtaako siellä ryhmässä joku uudempi poliitikko tarvita halvan kirjaston. Minulta saisi. Eihän ne sidotut nahkakirjat ole tässä kaupassa paljon (?) kalliimmat. Myös v. 1927 lakikirjasta maksoin 350:- joutaisi puoleen hintaan. Rohkenen pyytää, että kysyisit uudemmilta poliitikoilta. Minä tarvitsen vähän kapitaalia, sairasta poikaani varten. – Kieltäydyin eduskuntaehdokkuudestakin hänen vuoksensa. Ja nyt koitan yrittää vielä mitä voin. – Tiedän, että on tyhmää vaivata näin sinua, mutta minulla ei ole ketään jolle tällaisesta puhuisin. Kunnioittavimmin tervehtien Anna H:n.

JK. Vanha iso tietosanakirja nahkaselkäkansissa olisi myös. Mah-taisiko joku antikvariaatti ottaa ja mistä hinnasta.⁸⁰⁷

Lähteet eivät kerro johtiko yhteydenotto kauppoihin. Annan lähettämään korttiin on kuitenkin laadittu laskelmia, jotka voivat olla sen vastaanottajan tekemiä. Niiden perusteella saattaisi päättyä siihen, että kirjapakettia olisi kaupattu 1.600–1.650 mk:n hintaan.

Kunnalliset tehtävät antoivat Annalle mahdollisuuden kokouspalkkioihin ja kulukorvauksiin. Hänen muista mahdollisista

807 Anna Haverisen virallinen postikortti 7.2.1933, kirjeitä 1904–1935, kansio F 1, Miina Sillanpää, TA.

tuloistaan ei ole löydy tietoa lähteistä.⁸⁰⁸ Valtuuston jäsenille suoritettiin maalaiskunnassa palkkiona 25 mk kokouksesta ja lautakuntien jäsenenä Anna sai 20 mk kokouspalkkion. Lisäksi saatettiin suorittaa korvauksia ja päivärahoja osallistumisesta kunnan nimissä pidettäviin tarkastuksiin, neuvotteluihin tai muihin tilaisuuksiin. Näiden perusteella Annan palkkiotulot vaihtelivat kuukausittain 50–100 mk:n välillä, kun kansanedustajan palkkio oli ollut 200 mk istuntopäivältä.⁸⁰⁹

Annan ahdinko syveni kuitenkin niin, että hän joutui palamaan asiaan runsaan vuoden kuluttua Miina Sillanpäälle toimittamassaan kirjeessä:

Säiniö 20.5.-34

Kunnioitettu toveri

Tuhansin kerroin pääni ympäri mietittyäni tartun nyt tähän epätoivoiseen tekoon: kirjoitan yksityisasiossani Sinulle: Poikani Veikko Nurmisen pitkäaikaisen sokeritaudin vuoksi olen joutunut menettämään varoja niin paljon, että tällä hetkellä en pääse yli enkä ympäri erinäisistä sitoumuksista, jotka ovat nekin elämänehtoisia koko perheelle. Tarvitsisin 3000 mk kesäk. 1 p:nä enkä parhaista ponnistuksistani huolimatta voi saada mistään. Ainoa lehmämmekin on tärkeä kerman vuoksi tuolle sairaalle, eikä riitä silloinkaan kun 1500:- ostajia kyllä olisi sillä kuinka, mutta pojalta menee tärkeä ruoka. Niin että nyt tiedustelen etkö sinä voisit tunnetulla tarmollasi järjestää jotain ansiokeinoa minulle esim. puhujana liitossa t.m.s. jota voisin tästä hädästä päästä.–Minä en totisesti raahisi vaivata sinua tällaisilla yksityisasiollani, kun tiedän, että suunnaton työtaakka lepää hartioillasi ilmankin, mutta ”hukkuvaa tarttuu oljenkorteen”. Minä alan lamaantua kaikenpuolisessa ahdistuksessa jo niin perin pohjin, ettei mistään tunnuta enää toivoa olevan kun kaikki mahdolliset onnettomuudet ovat

808 Kansanedustajien oikeus eläkkeeseen hyväksyttiin v. 1947, mutta jäi vielä lepäämään yli vaalien. Anna nautti tämän perusteella viimeisinä elinvuosinaan ajankohdan tulotasoon nähden kohtuullista eläkettä, joka riitti kattamaan hänen asumisensa yksityisessä vanhainkodissa.

809 Pöytäkirja 14.1.1933, Viipurin maalaiskunnan kunnanvaltuuston pt-kirjat/ I Cb 14, MMA.

alkaneet ikään kuin erikoisen piiritystilan minun nähden. Ajatelles: yllä mainittu ainoa Nurminen kuolemansairas, mieheni nuorin poika joutui eroamaan kadettikoulusta juuri muutamaa viikkoa ennen lentäjäksi valmistumistaan, nyt on toimettona; tämän vanhin veli on kolmatta kuukautta sängyn omana, sairastui kesken lukujen H:ssä. Ja yksi menee juuri naimisiin voimatta kotiin luovuttaa yhtään ansioitaan, oma suu lähempänä kuin kodin suu. Sitä paitsi velimiehen raskas sairaus on kurittanut itse kutakin aineellisesti. Mieheni sydänvikainen. Summa on , että nyt olen keinoton saamaan tuota edellä mainitsemaani 3000:n eräellen saa itse jostakin ansiota. – Koita siis Miina armahtaa minua ja järjestä jotenkin minulle ansiomahdollisuutta. – En anois ellen tarvisisi polttavan kipeästi. Tiedän tämän anomukseni mahdottomaksi, mutta esitän sen kuitenkin. Anna anteeksi, Tervehdien *Anna Haverinen*.⁸¹⁰

Kirjeen laatiminen on vaatinut Annalta kosolti nöyryyttä. Sen on täytynyt todella olla viimeinen oljenkorsi hänen ahdingossaan. Kansanedustajakaudellaan Anna oli aika ajoin ajautunut ristiriitoihin Miina Sillanpään kanssa, eikä yhteistoiminta ollut puolueen naisjärjestön nimissäkään ollut aina ongelmatonta. Lähteet eivät kerro kykenikö Miina auttamaan, mutta jollain tavoin asiat lopulta selvisivät kunnialla. Miinan väliintuloon voisi viitata se, että Anna piti häneen myöhemmin tiivistä kirjeyhteyttä, välin Miinan sekä yksityishenkilönä että naisliikkeen asioissa tavatenkin. Sokeritautinen poika sai avun viime hetkellä insuliinihoidon kehityttyä ja kadettikoulusta potkittukin valmistui aikanaan kansakoulunopettajaksi.

Perheen kriisin aika oli Annalle poikkeuksellisen merkityksellinen siinäkin mielessä, että hän täytti 6.8.1934 viisikymmentä vuotta. Sekä viipurilainen työväenlehti, että useat muut puolueen äänenkannattajat noteerasivat tämän näyttävästi ja selostivat Annan poliittista uraa. Erityistä huomiota sai hänen puhujanmaineensa seuraavaan tapaan:

810 Anna Haverisen kirje 20.5.1934, kirjeitä 1904–1935, kansio F 1, Miina Sillanpää, TA.

Puhujana ”Mamma Haverinen” on monen sydäntä lämmittänyt. Hänen tunteikas ja kaikille kärsiville lämmintä myötätuntoa uhkuva puhetapansa on varmaan tuottanut huojennusta monelle kurjuuden kanssa kamppailevalle ja epätoivon partaalle joutuneelle antanut uutta uskoa sen onnellisemman tulevaisuuden koittoon, jolloin köyhää ja vähäosaista ei sorreta kovan kohtalonsa vuoksi, vaan työ on taattu tekijälle ja täysi palkka sen suorittajalle.⁸¹¹

Päätettyään pyrkiä takaisin eduskuntaan vuoden 1933 vaaleissa Anna aktivoitui esiintyjänä ja kirjoittajana. Kun hän luopui ehdokkuudesta, jatkoi hän toimintaansa tähtäimessään kolmen vuoden kuluttua pidettävät uudet vaalit.

Puolueen Viipurin läntisen vaalipiirin toimintaan Anna ei ottanut osaa muutamaan vuoteen sen jälkeen, kun oli joutunut sen boikotin uhriksi. Hän ei ollut paikalla vuoden 1934 huhtikuussa pidetyssä piirikokouksessa, mutta tuli äänestyksen jälkeen valituksi viimeisenä nimenä ja ainoana naisena piiritoimikunnan jäseneksi. Samalla Anna syrjäytti toimikunnan edellisen naisjäsenen, joka siirtyi varajäseneksi.⁸¹²

Annan uusi nousu heijasteli piirin aatteellisen orientoitumisen uudistumista. Kun viipurilaisuus oli 1920-luvulla tietänyt asettumista vasemmisto-opposition asemaan, niin 1930-luvulla viipurilaiset olivat kärjessä, kun sosialidemokraattinen puolue pyrki sopeutumaan muuttuneisiin olosuhteisiin. Edellisen vuosikymmenen vasemmistolinja oli liittynyt korostetusti J. F. Aaltoon, kun taas uutta suuntausta johti Eero A. Vuori. Hän kohosi myöhemmin merkittäväksi hahmoksi puolueen piirissä. Vuoren linjalla oli arvostelijansa, jotka pitivät liikkeen luokkataistelukantaa liian varovaisena. Samoin sitä kritisoivat raittiusihmiset ja puolueen maataloussiipi omista lähtökohdistaan.⁸¹³

811 *Kansan Työ* 5.8.1934; ”Anna Haverinen 50-vuotias”.

812 Pöytäkirja Viipurin l. länt. vaalipiirin Sosialidemokraattisen Piirijärjestö ry:n vuosikokouksesta 1.–2.4. 1934, s. 19, Piirikokouspöytäkirjoja 1908–38, kansio CA 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

813 Soikkanen 1970, s. 429–430.

Vaikka Vuori olikin asettunut yhdistyslakiasiansa avoimesti Annan toiminnan tuomitsevalle kannalle, saattoi tämä olla uudessa tilanteessa hänen tarkoituksiinsa sopiva, paluuta yrittävä ja joustamaan valmis ehdokas, jonka elämäntilannekin oli omiaan tukemaan kompromissivalmiutta taloudellisen aseman kohentumisen toivossa. Vuori seurasi Aaltoa *Kansan Työn* päätoimittajana. Aalto säilytti kuitenkin asemansa piirin puheenjohtajana.

Piiritoimikunnan kokoukset eivät työllistäneet Annaa erityisesti. Se kokoontui vuoden 1934 aikana seitsemän kertaa. Kokouspalkkiokin oli vain 5 mk kokoukselta. Sen sijaan vastuut lisääntyivät Annankin kohdalla rutkasti, kun piiritoimikunnan jäsenet menivät henkilökohtaisesti takuuseen Viipurin Työväen Säästöpankille piirin erääntyneen 10.000 mk:n lainan vakuudeksi. Annan taloudellisia ongelmia heijasteli pöytäkirjamerkintä, jonka mukaan hänelle päätettiin korvata matkakulut piiritoimikunnan kokouksiin.⁸¹⁴

Vuoden 1935 Annan valinta piiritoimikunnan jäseneksi uudistui, tosin vain yhden äänen enemmistöllä toiseen naisedustajaan nähden. Jotain ratkaisevaa oli kuitenkin tapahtunut joko henkilökohtaisella tai yleisellä tasolla, koska Anna pyysi toimikunnan ensimmäisessä kokouksessa eron sen jäsenyydestä.

Kokous totesi keskustelun jälkeen, ”ettei piiritoimikunta voi myöntää kenellekään jäsenelleen eroa, mutta koska tov. Haverinen oli ehdottomasti kieltäytynyt työskentelemästä piiritoimikunnassa, päätettiin hänen tilalleen kutsua piiritoimikunnan varsinaiseksi jäseneksi varajäsen tov. Hilda Olkkonen.”⁸¹⁵ Annan ero kirvoitti seuraavan vuoden piirikokouksessa puheenvuoron, jossa tiedusteltiin miksi hän ei osallistunut piiritoimikunnan työ-

814 Pöytäkirjat 30.4. ja 18.11.1934, Piiritoimikunta 1926–36, kansio CB 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

815 Pöytäkirja 27.4.1935, Piiritoimikunta 1926–36, kansio CB 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

hön. Asia hyväksyttiin piirisihteerin luettua kokoukselle hänen erokirjeensä.⁸¹⁶

Annan oli jälleen kerran joutunut konfliktiin aatovereittensa kanssa. Tapahtuman taustat jäävät käytettävissä olevien lähteiden valossa hämärään. Ehkä Anna vain menetti otteensa politiikkaan ja paloi loppuun. Tätä ajatusta voisi tukea myös hänen toimintansa vuoden 1936 eduskuntavaalien alla.

Annan mahdollisuudet palata eduskuntaan kohenivat merkittävästi, kun Hilja Pärssinen menehtyi vuoden 1935 syksyllä. Hän nousi seuraavan vuoden maaliskuussa järjestetyssä puolueäänestyksessä 592 äänellä ehdolla olleista viidenneksi. Kaikki näytti näin lupaavalta, kun eduskuntaan oli edellisissä vaaleissa selviytynyt piiristä kuusi ehdokasta. Merkittävin huolen aihe saattoi olla se, että Elsa Metsäranta nousi äänestyksessä Annan edelle.

Ongelmat jatkuivat kuitenkin niin, että valinnan ratkaisseessa piirikokouksessa Annan ehdolle asettamisesta jouduttiin äänestämään, vaikka sääntöjen mukaan ehdokkaiksi oli valittava 16 eniten kannatusta saanutta. Viipurin kunnallisjärjestön edustaja ehdotti järjestönsä antamien evästysten mukaisesti ”että vaikka edustajaehdokkaaksi asetettu tov. Haverinen olikin sijoittunut puolueäänestyksessä melko korkealla äänimäärällä, niin tästä huolimatta häntä ei tulisi asettaa puolueemme kansanedustajaehdokkaaksi. Perusteli lähemmin ehdotustaan järjestönsä antamin eväin.” Viipurin maalaiskuntaa edustanut J. Pyysing piti esitystä aiheettomana ja vastaili Annaa kohtaan tehtyihin väitteisiin. Kokous hyväksyi äänestyksen jälkeen Annan ehdokkuuden äänten mennessä tasan, mutta puheenjohtajan äänen ratkaistessa asian.⁸¹⁷ Kun samassa kokouksessa oli hyväksytty Annan ero pii-

816 Pöytäkirja Viipurin I. länt. vaalipiirin Sosialidemokraattisen Piirijärjestö ry:n vuosikokouksesta 12.–13.4.1936, Piirikokouspöytäkirjoja 1908–38, kansio CA 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA.

817 Pöytäkirja Viipurin I. länt. vaalipiirin Sosialidemokraattisen Piirijärjestö ry:n vuosikokouksesta 12.–13.4.1936, s. 16–17, piirikokouspöytäkirjoja 1908–38, kansio CA 1, Kymen läänin sos.dem. piiri, TA. Kokouksen puheenjohtajana toimi V. Kupari Kymistä.

ritoimikunnasta näyttää ilmeiseltä, että hänen tähän liittyneellä erokirjeellään ja sen taustoilla oli yhteys äänestysepisodeihin.

Viipurin kunnallisjärjestön pöytäkirjoista ei käy ilmi millaisia kokousedustajan saamat evästyksiset olivat. Piirikokouksen jälkeen Anna peruutti ehdokkuutensa.⁸¹⁸ Oli tapahtunut jotain niin kuohuttavaa, että teoreettisesti hyvät menestymismahdollisuudet omaavan Anna vetäytyi vaaleista omatoimisesti. Hänen vaikean taloudellisen asemansa suhteen olisi luullut kansanedustajuuden olevan enemmän kuin tärkeää. Huono talous merkitsi kuitenkin samalla huonoja mahdollisuuksia vaalikampanjointiin, jossa ehdokkaan omat satsaukset olivat välttämättömiä. Ehkä ratkaisevana tekijänä olikin viime kädessä se.

Runsaan kuukauden kuluttua piirikokouksesta viipurilaisen työväenlehden pakinoitsija ”Puntarpää” käsitteli jutussaan sitä, miten Viipurin maalaiskunnan ”iikollit koettavat epätoivoissaan kalastella itselleen työläiskuulijoita kaikenlaisilla teatterikonserteilla...Ovat haastaneet eräitä tunnettuja pitäjän puoluetovereita muka kanssaan väittelemään Säiniön nuorisoseuran talolle... Haastetuilla sosialidemokraateilla ei tietystikään ole aikomustakaan lähteä iikollien tilaisuuksien reklaamikuviksi. Eikä työläisillä yleensääkään ole syytä mennä iikollilaisten tilaisuuksiin.”⁸¹⁹

Jonkin ajan kuluttua lehdessä julkaistiin kirjoitus, jonka otsikona oli ”Outoa menettelyä”. Siinä todettiin seuraavaa:

Viipurin pitäjän kunnanvaltuuston sos.dem. jäsen Anna Have-
rinen avusti eilen ikl:n puhetilaisuuden onnistumista Säiniöllä

818 Piirikokouksessa ehdokkaiden asettamisesta käytyä keskustelua ei tällä kertaa ruodittu lainkaan *Kansan Työssä*, vaan tyydyttiin vain selostamaan päätösten synty. Lehden pakinoitsija ”Puntarpääkin” totesi, että ”Emme tässä ryhdy sitä sen tarkemmin selostamaan. Ottakoon vaikka iikollilaisten lehtien kehuma pikku lintu siitä selvän”. Myöhemmin lehti antoi tiedonannon, jossa todettiin, että Anna Haverisen kieltäytymisen johdosta ja lähinnä kysymykseen tulleiden tovereiden myös kieltäytyttyä oli piiritoimikunta todennut, että 16. ehdokkaaksi piirissä tulee Juho Turkia Kouvolasta. Hän oli sijoittunut puolueäänestyksessä 20. sijalle: *Kansan Työ* 15.4.1936; ”Läntisen piirin kokous” ja 23.4.1936; Puolue, ”Tiedonanto”.

819 *Kansan Työ* 23.5.1936; ”Säiniöltä”.

menemällä sanottuun tilaisuuteen esiintymään. Rouva Haverinen oli tällöin menetellyt täysin omin päinsä, sillä asianomaisten puoluejärjestöjen kanssa hän ei tietävästi ole asiasta neuvotellut. Outoa on myöskin se, että hän lähtee letkauttelemaan puoluetovereittensa ja puolueen menettelytapoja puhuessaan ikl:n puhetilaisuudessa. Rouva Haverinen on aikaisemminkin ollut harkitsemattomien tekojen ihminen. Emme tiedä, onko hänellä tällä viimeisellä teollaan halunnut ilmaista lähtevänsä koko liikkeestämme. Joka tapauksessa hänen tekonsa on sellainen, että se ansaitsee tuoreeltaan julkisen paheksumisen.⁸²⁰

Mennessään IKL:n tilaisuuteen Anna tiesi, että hän liikkui kielletyllä alueella. Hänen on täytynyt ymmärtää sekin, että asia tulee väistämättä aatetovereiden tietoon. Silti Anna teki näin ja kaiken lisäksi arvosteli vielä työväenliikkeen ankarimman vastustajan vaalitulaisuudessa omiaan. Lehtijutussa ounasteltiin koko puolueen jättämistä. Tämä ei toteutunut. Anna jatkoi edelleen toimintaansa liikkeen edustajana kunnallispolitiikassa ja paikallisjärjestöissä, mutta piirin ja valtakunnallisen tason järjestötyöstä hän oli pelannut itsensä lopullisesti ulos. Kyse ei ollut asettumisesta jonkin liikkeen sisäisen ryhmän lipunkantajaksi, vaan koko liikettä vastaan. Sen tuomitsivat niin vanhat keskustalaiset kuin Eero A. Vuorikin.

Tapahtumien jälkeen Annaa ei enää käytetty puhujana piirin tilaisuuksissa vuoden 1939 eduskuntavaaleja lukuun ottamatta. Hän esiintyi silti edelleen vuosikymmenen lopulle saakka erityisesti raittiusjuhlissa sekä naisten päivän ja äitienpäivän juhlatilaisuuksissa. Annan julkinen näkyvyys alkoi muutenkin haalistua maalaiskunnan valtuuston kokousselostuksia lukuun ottamatta, joissa Mamma Haverisen tai ”mamman” puheet saivat edelleen palstatilaa.

820 *Kansan Työ* 18.6.1936; tekstin otsikolla. Loikka työväenliikkeen merkittävistäkin tehtävistä porvarileiriin ei ollut aivan tavatonta. Näin toimivat mm. entinen piirisihteeri Otto Piisinen, joka liittyi myöhemmin IKL:ään ja varatuomari Anton Kotonen, joka toimi myöhemmin mm. kokoomuslaisena oikeusministerinä.

12.3 Lopun ajat

Viipurin maalaiskunta oli menettänyt kuntaliitoksessa runsaasti painoarvoaan. Tämä ilmeni *Kansan Työ* innossa selostaa kunta-hallinnon kokouksia ja paikallisia tapahtumia. Poliittisten ääri-suuntien menettäessä asemiaan ja elintason kohotessa lehdessä valtasivat entistä enemmän palstatilaa kansainväliset kysymykset, kuten Espanjan ja Etiopian sodat sekä urheilua koskevat aiheet. Tämän myötä myös Annan näkyvyys paikallisena poliittisena vaikuttajana alkoi haalistua.

Huolimatta syrjäytymisestään piirin poliitikkojen eturivistä Anna osallistui ehdokkaana vuoden 1939 eduskuntavaaleihin. Viipurin läntisessä vaalipiirissä valinnan kohteiksi asetettiin puolueäänestyksen perusteella 17 henkilöä, joista neljä oli naisia. Anna selvisi äänestyksessä sijalle, josta läpimenomahdollisuudet olisivat voineet olla realistisia siinä tapauksessa, että kaksi neljästä piirin naisehdokkaasta olisi tullut valituksi

Vaalitulos muodostui sosialidemokraattien kannalta positiiviseksi ja puolueen edustajamäärä nousi kahdella. Annalle se koitui karvaaksi pettymykseksi, vaikka hän olikin toiseksi eniten ääniä kerännyt naisehdokas. Äänestäjät olivat keskittäneet tukensa niin tarkoin ykkösehdokas Elsa Metsärannalle, että hänen saamiensa 4.181 äänen jälkeen muille jäi vain rippeitä. Anna sai 845 ääntä ja jäi ehdokkaista kahdennelletoista sijalle niin, että Metsärannan jätettyä edustajan työnsä vuonna 1940 ja kuoltua seuraavana vuonna, hänelle ei avautunut edes varamiehen paikkaa.

Vuoden 1939 lopulla oli myös kunnallisvaalien aika. Niiden valmistelut oli jo pantu toimeen kun valtioneuvosto määräsi lokakuulle määrättyjä vaaleja siirrettäviksi toistaiseksi. Viipurin maalaiskunnan tasolla yleisen tilanteen epävarmuus ilmeni siinä, että maalaisliittolaiset olivat ehdottaneet ennen tätä vaalien järjestämistä sopuvaaleina. Viipurin pitäjän sos.dem. kunnallistoimikunta totesi vaalien siirtymispäätöksen johdosta, että ”tarjous ei tällä kerralla aiheuttanut enempää toimenpiteitä”. Se päätti

samalla kehottaa puoluetoimikunnan kirjelmän nojalla työläisiä osallistumaan väestönsuojelukursseille.⁸²¹

Maalaiskunnan valtuusto kokoontui vuoden 1939 lokakuun lopulla kokoukseen, joka oli jäävä sen viimeiseksi sodan alla. Asialistan päällimmäisiksi kysymyksiksi muodostuivat kriisin uhkaan liittyvät asiat, kuten 100.000 markan maanpuolustuslainan merkitseminen, avustusten myöntäminen Lotta Svärd-järjestölle ja sosialidemokraattiselle naisliitolle sekä kansanhuolto- ja työvelvollisuuslautakuntien asettaminen. Päätökset näistä tehtiin yksimielisesti.⁸²²

Nimimerkki ”Korvenukko” kuvasi tätä uutta konsensus-henkeä pakinassaan seuraavasti:

Maalaiskunnan papat torstaina pakisivat kaikessa sovussa ja ystävytydessä, mikä seikka pantakoon tyydytyksellä merkille. Oltiin sitä sentään joissakin kysymyksissä eri mieltä, mutta näistä sovittiin ilman riitahenkeä...Kaikki edellä kerrotut samoin kuin muitakin asioita päätettiin hyvin sovinnollisessa hengessä. Tämä on pantava mieltymyksellä merkille sillä toivomuksella, että vastaisuudessaakin kunnioitettaisiin toisen vakavia ajatuksia siinäkin tapauksessa, että samasta asiasta itse on saatu toisia käsityksiä. Rehellinen ja hyvä pyrkimys on tunnustettava aina.⁸²³

Jo ennen taistelujen alkamista Viipurin maalaiskunnassa oli kehittänyt ”Talvisodan henki”. Miina Sillanpääkin kirjoitti vajaat kolme viikkoa ennen neuvostoarmeijan hyökkäystä viipurilaisessa työväenlehdessä seuraavasti:

Kun kuului huuto, että itsenäisyytemme on vaarassa, niin vavahdutti se jokaista kansalaista. Se saattoi niin vanhoillisen porvariston kuin varattoman työväenluokan näkemään että vaara on yhteinen ja että se on yhdessä torjuttava. Ja näin on muodostu-

821 *Kansan Työ* 15.10.1939; ”Viipurin pitäjän sos.dem...”

822 Pöytäkirja 26.10.1939, kunnanvaltuuston pt-kirjat 1939, kansio I Cb 20, Viipurin mlk, MMA.

823 *Kansan Työ* 27.10.1939; ”Viipurin maalaiskunnan ...”

nut yhteinen rintama sanattomin sopimuksin. Patenti-isänmaallisuus on hävinnyt näyttämöltä...Tämä maa on meidän maamme, joissa meillä on isäntävalta ja joka kaikessa köyhydestään ja puutteestaan huolimatta on meille koti. Täällä me olemme eläneet ja taistelleet itsellemme kansalaisoikeudet, täällä olemme alkaneet kehittää sosiaalista ja kulttuuritoimintaa, joka on meidän oloissamme sopiva ja mahdollinen. Täällä olemme alkaneet kehittää taloudellista tuotantoamme niin, että kaikille saataisiin elämisen mahdollisuudet. Ja näitä mahdollisuuksia on meidän puolustettava ulkoa tulevia valtausyrittäjiä vastaan.⁸²⁴

Sota katkaisi rauhanajan toiminnot tunnetuin tuloksin ja johti myös Annan osalta kotiseudun menettämiseen. Piirin toimintakertomus vuosilta 1939–1943 kuvaa järjestöllisen tilanteen kehittymistä sodan varjossa seuraavasti:

Vielä vuoden 1939 alkupuolella jatkui sama määrätietoinen eteneminen ja poliittisen toiminnan kaikenpuoleinen voimistuminen, joka oli lupaa antavin enteinä alkanut edellisen kertomusvuoden loppupuolella. Mutta syyspuolella vuotta puhjennut suurvaltasota ja erittäinkin Neuvostoliiton marraskuun 30 päivänä maatamme vastaan aloittama yllättävä hyökkäys, tekivät siitä yhdellä iskulla lopun. Kun piirin itäisin osa, sekä saaristo- ja rannikkoseudut kohta hyökkäyksen alettua joutuivat joko sotänäyttämöksi tai muuten sotatoimialueeksi josta siviiliväestön oli nopeasti paettava turvallisemmille seuduille, seurasi siitä luonnollisesti järjestötoiminnan täydellinen pysähdys sanotuilla alueilla...Kun seuraavan vuoden maaliskuun 13 päivänä tehdyssä Moskovon rauhassa piirin alue tuli niin silvotuksi, että Neuvostoliitolle jouduttiin luovuttamaan alue, joka vastasi 37 % piirin koko pinta-alasta ja jolla enne sodan alkamista asui 52 % piirin väestöstä sekä toimi 5 kunnallisjärjestöä sekä 42 puoluesastoa, näytti toiminnan jatkaminen miltei toivottomalta. Näin sitäkin enemmän, kun piirijärjestö muun ohella menetti vanhan kotipaikkansa Viipurin sekä kaiken omaisuutensa. Vuoden 1940 kesäkuun 9 päivänä Kotkassa pide-

824 *Kansan Työ* 11.11.1939; ”Naisten osuus itsenäisyystaistelussamme”.

tyssä piirikokouksessa päätettiin toimintaa kuitenkin jatkaa sekä sijoittaa piiritoimisto toistaiseksi Kotkaan.⁸²⁵

Päätös toiminnan jatkamisesta Kotkassa voitiin todeta pian onnelliseksi. Olihan seutu puolueen vankkaa tulialuetta. Toimintakertomuksessa saatettiinkin tämän johdosta lausua, että ”Sota-ajan tainnuttamat järjestöt kokosivat yllättävän pian uudelleen voimansa ja varsinkin jäsenmäärän nousu oli noina aikoina hämmästyttävän suuri.” Väli rauhan elpymisvaihe katkesi kuitenkin uuteen konfliktiin ja vaikka vallatuilla alueilla olisi voitu ryhtyä organisoimaan toimintaa, oli sota jättänyt jälkeensä ilmapiirin, ”joka ei ollut järjestötoiminnalle suotuisa”. Tilanne näytti kohentuvan taistelujen pitkittyessä sillä ”Varsinkin työläisnuorisojärjestöjen kasvu on ollut valtava. Mitään mainittavampia hankauksia tai eri suuntiin käyviä virtauksia ei työväenliikkeen piirissä ole havaittavissa.” Menestys taistelukentällä piti toistaiseksi yllä työväenliikkeen yhtenäisyyttä.

Sota merkitsi Viipurin pitäjän osalta väestön evakuoointia alkuun Keski-Suomeen. Tämä vaihe muodostui kuitenkin Annan ja Juhon kohdalla lyhyeksi, sillä heidän kotipaikakseen merkittiin vuoden 1940 marraskuussa Hamina ja helmikuussa 1942 edelleen Olkinuoran kylä Antreassa. Kun kyseinen alue uudelleen menetettiin, muuttivat puoliset asumaan Heinän kylään Ruokolahdelle. Dokumenteista ei löydy merkintöjä siitä, että Anna olisi osallistunut sodan aikana poliittiseen tai muuhunkaan järjestötoimintaan.

Sodan aikana Viipurin maalaiskunnan hallinnosta huolehti alkuun Jämsästä, sittemmin Noormarkusta ja Hyvinkäältä käsin toiminut hoitokunta. Kunnan alueella toimi sen rinnalla erillinen kunnanesikunta, jonka tehtävänä oli pitää huolta lähinnä asuinpaikoilleen palanneiden evakkojen asioista. Elimet oli miehitetty kunnan luottamustehtäviin ja hallintoon osallistuneilla ikämiehillä sekä sotapalveluksesta vapautetuilla miehillä ja naisilla.

825 Kertomus Viipurin l. länt. vaalipiirin sos.dem. piirijärjestön toiminnasta 1.1.1939–31.12.1943, Toimintakertomuksia, kansio D 1, Kymen sos.dem. piiri, TA.

Anna ja Juho Haverinen kävivät talvisodan jälkeen 1.8.1940 kuvauttamassa itsensä Imatralla H. Melton valokuvausliikkeessä. Kuva Pertti Nurminen.

Sodan lopulla 60 vuotta täyttänyt Anna oli oletettavasti jo liian vanha tarjoutumaan tai kutsuttavaksi ko. tehtäviin.

Maalaiskunnan valtuusto kokoontui sekini poikkeusajan hallintoelinten rinnalla, tehden näin yhdeksän kertaa sodan syttymisestä vuoden 1945 maaliskuussa pidettyyn päättäjäiskokoukseensa saakka. Anna oli poissa neljästä ensimmäisestä tapaamisesta. Vuoden 1943 helmikuun valtuuston kokouksessa Viipurissa todettiin, että kunnan 16.000 asukkaan joukosta kotikonnuille oli palannut n. 9.000, eikä kaikille voitu antaa paluulupaa asunto-olojen puutteellisuuden johdosta. Vain ani harvat olivat ilmoittaneet, että eivät enää palaisi.⁸²⁶

826 Pöytäkirja 27.2.1943, kunnanvaltuuston pt-kirjat 1940–45, kansio Ca 1, Sota-ajan pt-kirjat/Viipurin mlk, MMA. Huolimatta evakkojen ohjatusta sijoittamisesta olivat pitäjän asukkaat hajaantuneet eri puolille maata niin, että vuoden 1941 veroilmoituksia saapui 273 kunnasta. Vuoden 1945 eduskuntavaaleissa kuntalaisten äänestyspaikkana oli Noormarkun kunnantoi-

Vallinnutta sotaoptimismia kuvaavat hyvin kunnanvaltuustossa vielä vuoden 1943 kesäkuussa tehdyt päätökset koulujen tulevien vuosien rakennusohjelmasta sekä takauksen myöntämisestä Säiniön Tiilitehdas ja Saha Oy:n 12,0 Mmk:n lainalle uusien tuotantolaitosten rakentamiseksi.⁸²⁷

Sijoituttuaan Ruokolahdelle Anna elvytti tuntumansa politiikkaan. Hän toimi Vuoksenniskan sos.dem. naisyhdistyksessä ja esiintyi puhujana tämän tilaisuuksissa. Toimintaa täydensivät imatralais-lappeenrantalaiseksi muuttuneessa *Kansan Työssä* julkaistut Annan kirjoitukset.⁸²⁸ Hän toimi samoin sodan loppuvaiheessa *Tulevaisuudeksi* nimensä muuttaneen puolueen naisjärjestön lehden avustajana.⁸²⁹ Viimeinen esiintyminen lehdessä toteutui Annan ollessa 71-vuotias ja muistellessa kirjoituksessaan *Veteraanimuistelmia* kokemuksiaan liikkeen eri vaiheissa. Anna kertoi asuvansa poikansa läheisyydessä Jyväskylässä ja totesi kotiutuneensa niin, että ”jos joku haluaa minua lähestyä, tarvitsee osoitteeni kaupungin lisäksi vain nimeni.”⁸³⁰

Kansan Työn pääosin pakinatyyppisissä kirjoituksissaan Anna uudisti aikaisemman Mamma-roolinsa siten, että jutut oli useimmiten laadittu otsikon ”Anoppi ajattelee” alla. Lehti julkaisi vuosien 1945 ja 1957 välisellä ajanjaksolla kaikkiaan 147 Annan laa-

misto, jolloin valtaosa eri puolille hajaantuneista kuntalaisista joutui äänestämään vaalioitteen turvin.

827 Pöytäkirja 19.6.1943, kunnanvaltuuston pt-kirjat 1940-45, kansio Ca 1, Sota-ajan pt-kirjat/Viipurin mlk, MMA. Esimerkkinä vieläkin rohkeammasta optimismista voidaan pitää Viipurin kaupunginhallinnon kevättalvella 1944 tekemää päätöstä arkkitehtikilpailun julistamisesta erään rakennuskohteen toteuttamiseksi.

828 *Kansan Työ* muutti vuonna 1963 nimensä *Saimaan Sanomiksi*. Lehti lakautettiin vuonna 1985.

829 Lehden nimen muutos toteutettiin v. 1944 ”sillä vanhan nimen (Toveritar) todettiin herättävän sodan aikana ennakkoluuloja sen sisältöön nähden koska nimi vaikuttaa venäläisperäiseltä ja koska maa on parhaillaan sodassa mainitun maan kanssa, eivät lukijat halua tilata eivätkä myöskään ilmoituksenantajat käytä lehteä jolla on tällainen nimi”. Näin vastattiin lehden numeron 3/4 Teresian kirjelaatikossa lukijan kysymyksen muutoksen syistä.

830 *Tulevaisuus* 3/1956.

timaa kirjoitusta. Verrattuna sotien alla vielä vahvasti poliittisiin ja julistuksenomaisiin teksteihin oli anopin ajattelu menettänyt särmänsä ja kirjoitusten aihealueet liikkuivat useimmiten elämän arkipäivän kysymyksissä ja niihin ilmestyi kristillishenkisiä ulottuvuuksia.⁸³¹

Vuoden 1952 touko- ja syyskuun välisiltä ajoilta on säilynyt Annan muistiinpanovihko. Hän laati päiväkirjamerkintöjä myöhemminkin, mutta niiden sivut on revitty pois. Yhteiselämä kuolemaa tekevän puolison kanssa yksinäisessä Heinän maalaismökissä oli usein ahdistavaa. Annan puolison pitkään jatkunut piina päättyi Vuoksenniskan sairaalassa heinäkuussa 1952. Mökki Ruokolahden Heinässä myytiin ja Anna muutti seuraavan vuonna poikansa luo. Sen aikaisissa oloissa hyvän taloudellisen turva antanut eduskuntaeläke mahdollisti sen, että hän kykeni hankkimaan vuokrahuoneen yksityisestä vanhainkodista, kunnes oli pakotettu terveyden heikennyttyä siirtymään kaupungin kunnalliskotiin.

Eduskuntakauden päättymisen jälkeen muodostui yhteys Miina Sillanpähän monella tavoin Annalle tärkeäksi ihmissuhteeksi, joka kesti Miinan kuolemaan saakka. Hän oli Annaa 18 vuotta vanhempi ja näin sopiva aatetoveruuden ohella äidilliseksi esikuvaksikin. Miina oli syntynyt Jokioisissa ja aloittanut työuransa puuvillatehtaan kehräämössä 12-vuoden ikäisenä Forsassa, Annan synnyinseudulla.

Annan ja Miinan tiet yhtyivät vuonna 1905 palvelijatarten ammatillisen järjestäytymisen merkeissä. Henkilöt joutuivat vuosien mittaan tekemisiin toistensa kanssa monissa eri yhteyksissä. Vaikka Annan toiminta ei näytä olleen yhteisinä eduskuntakausina aina Miinan mieleen, ei tästä jäänyt pysyvää ongelmaa kahden välisiin suhteisiin. Myöhempinä vuosina Miinasta muodostui Annalle todellinen hyväntekijä, jolta löytyi apu niin omiin kuin läheistenkin ongelmiin. Annan asenne Miinaan luisui lopulta jopa nöyristelyn ja imartelun asteelle, jota sen kohde ei näytä panneen pahakseen. Laaja-alaiselle Miinalle Anna oli ensin

831 *Kansan Työ* 22.12.1956; ”Anoppi ajattelee”

mainitun kirjeenvaihdon perusteella vain yksi apua tarvitsevista ”Wilhelmiinan alamaisista.”

Miinan ja Annan kirjeenvaihtoa on säilynyt jonkin verran vuosien 1943 ja 1950-luvun alun väliltä. Niiden sisältö viittaa siihen, että kirjeitä ja kortteja on liikkunut enemmänkin. Vanhin dokumenteista kertoo, kuinka Miina muisti pula-ajan olosuhteissa Annaa paketeilla. Tällainen oli antanut aiheen kiitoskorttiin:

Koljola 19.9.-43

Arv. t. Miina Sillanpää

Olen t.k. 17 p:n vastaanottanut arvokkaan pakettisi, josta riemuiten lausun kiitokseni. Olin juuri jännäämässä mitä veisin 21 p:n pikkuressun ristiäislahjaksi. Ja nyt sinä kultainen ihminen ja kansalainen poistit yhdellä iskulla huoleni. Ne kaikki ovat enemmän kuin tarpeellisia. Sen laukun idän itse.–Kun nyt huomiseksi menen Viip. maalaiskunnan valtuuston kokoukseen niin samaa kyytiä jatkan Korialle, jossa pieni Pertti-Veikko saa nimensä oikein virallisesti tiistaina. Kyllä siellä sinua siunataan, se on varmaa. Tuhannen tuhatta miljardia kiitosta.–Kirjeestäkin. Anna Haverinen.⁸³²

Vuodelta 1946 on säilynyt neljä Annan kirjettä Miinalle. Ensimmäisessä niistä hän onnitteli tätä 80-vuotispäivän johdosta sekä esitti samalla ylenpalttisen kiitoksensa toteamalla muun muassa, että: ”Emme unohda koskaan, että Sinä lähetit meille aivan paljaaksi jääneille vaatteita ja kenkää, kun syksyn kouristeleva kylmyys kipeimmin koski vuonna 1944 jo kolmannen evakkoreissumme aikana sotien johdosta. Varjelkoon vakainen Luoja Sinun elämääsi...”⁸³³

Myöhempien vuosien kirjeenvaihto noudatti samaa rataa, jossa Annalla oli joko esitettävänä joku avun tarve tai hän kiitti ja ylisti Miinaa saamastaan tuesta. Vuonna 1948 Anna saattoi vahvistaa toipuneensa täysin sairauksistaan ja kuvasi tuntevansa itsensä

832 Anna Haverisen postikortti 19.9.1943, Kirjeitä, kansio F 4, Miina Sillanpää, TA.

833 Anna Haverisen kirje 2.6.1946, Kirjeitä, kansio F 4, Miina Sillanpää, TA.

kuin 30- vuotiaaksi. Tähän Miina vastasi ilmeisesti käytettävissään olleen sihteerin koneella kirjoittamalla kirjeellä, jossa hän totesi muun muassa muistelleensa viime aikoina Annaa ja toteamalla: ”Älä sentään rupea ajattelemaan, että sinä olet vanha. En minäkään vaan ajattele vanhuutta, vaan asioita joita pitäisi jaksaa vielä hoitaa. Tosin voimani ovat vähäiset, kun halvaus jätti parantumattoman jäljen...Eduskunnassa en ole ollut koko talvena. Ensi vaaleissa jätän eduskunnan. Alan levätä laakereillani...”⁸³⁴

Viimeisimmät säilyneet pari dokumenttia vuodelta 1951 pitävät sisällään Annan kirjeen, joista ensimmäisessä hän jaksoi vielä puuttua yhteiskunnan tilaan toteamalla:

Olen tuumannut, että pitäisi saada tänne eri kylien kesken toimivaksi pienviljelijäosasto. Täällä on kehitys vielä ainakin 30 vuotta muusta maailmasta jäljellä. Niinpä menen pyynnöstä puolueettomien naisten juhlaan ja puhun kuin alkukantaisille ihmisille konsanaan, sillä eipä ole näillä seuduilla muita puhujia liikkunut, kuin saarnamiehiä. Sinä hämmentyisit jos kuulisit täkäläisten naisten käsityksiä. Sellaisille on keskustelussa selostettava asiat kuin pikkulapsille. Mutta juoppoutta on hurjasti. Naisväkikin kitkaa kotisahtia ja on ”käkenä” ukkojen mukana...⁸³⁵

Viimeisimpänä dokumentoidussa viestissään joulukuulta 1951 Anna pyysi Miinan apua tällä kertaa paikkakunnan myllärin 19-vuoden ikäiselle tyttärelle, joka halusi hankkia suurkaupungista koti- tai laitosapulaisen harjoittelukokemusta. Hän otti kirjeessään jo huomioon sairastelevan Miinan korkean iän toteamalla, että ”Ellet Sinä jaksaa enää tämmöisiä asioita hoidella voitko luovuttaa nämä paperit joillekin, jotka tarvitsevat apulaista. Tyttö on rehellinen ja siivo. Mutta ei liene hajuakaan politiikasta. – Syrjäkylän tytär”⁸³⁶

Toinen syrjäkylän tytär – Miina Sillanpää – kuoli neljä kuukautta kirjeen saamisen jälkeen. Hän sai muistomerkin hau-

834 Miina Sillanpään kirje Anna Haveriselle 12.5.1948, Kirjoittajan hallussa.

835 Anna Haverisen kirje 8.7.1951, Kirjeitä, kansio F 4, Miina Sillanpää, TA.

836 Anna Haverisen kirje 15.12.1951, Kirjeitä, kansio F 4, Miina Sillanpää, TA.

dalleen Jokioisiin sekä patsaan Helsinkiin, Eläintarhan lahden rannalle. Niin ikään syrjäkylästä lähtöisin ollut Anna menehtyi Jyväskylässä 16.12.1959. Hänen haudalleen ei pojan perheen toimesta koskaan hankittu kiveä. Tieto hautapaikan sijainnista ei siirtynyt jäljellä olevalle sukupolvelle ja hautakin lienee jo käytetty uuden vainajan tarpeisiin.

Johtopäätökset

Suomen työväenliikkeen kannatus räjähti vyörynomaiseen kasvuun vuoden 1905 suurlakon ja parlamentaarisen eduskunta-uudistuksen jälkeen. Puolue reagoi tilanteeseen muodostamalla kunnallis- ja aluejärjestöt sekä piirihallinnon, uudistamalla agitaatiotoimintansa, valmistelemalla vaaliohjelman ja hajottamalla punakaartit. Huolimatta lähes hallitsemattoman kasvun aiheuttamista ongelmista ja siitä, että ”puolueen menettelytavoille ja toiminnalle vieraita aineksia on pitkin aikaa yrittänyt tunkeutua sen piiriin”, kykeni puoluejohto pitämään järjestön toimintakykyisenä.

Puolueen kannatuksen kasvu oli erityisen runsasta maaseudulla mitä on pidetty suomalaisena erityispiirteenä liikkeen kansainväliseen kehitykseen nähden. Kyseiseen ilmiöön on yhdistettävissä myös tämän tutkimuksen kohteiden, Annan ja Juliuksen liittyminen omien maaseudun kotikuntiansa keskuudessa kehittyneen järjestäytymisaktiivisuuden piiriin. Saavutettuaan menestystä paikallisessa toiminnassa he siirtyivät pian kaupunkiympäristöön ja nousivat vastuullisiin tehtäviin liikkeen piiriorganisaatioissa.

Annan ja Juliuksen urakehitystä ohjasi osaltaan se, että järjestöllä oli huutava tarve riittävän kyvykkäistä ja aatteen perusasiat hallitsevista toimitsija- ja puhujaresursseista. He olivat työväenaatteen julistajina alkuun itseoppineita, mutta pääsivät myöhemmin osallisiksi järjestön organisoimasta koulutuksesta. Molemmat heistä saattoivat hyödyntää aikanaan toimitsija-asemansa nousemalla eduskuntaan.

Annan ja Juliuksen hakeutuivat liikkeen piiriin osana maaseudun hetkellisesti vallannutta kansanliikettä ja joukkopsykoosin omaista intoa perustaa paikallisia työväenyhdistyksiä tai liittyä niihin. Kun puolueen huippuvaiheen jäsenluku oli vuoteen 1910

mennessä nopeasti taantunut, olivat he jo yhdessä löytäneet työväenliikkeestä itselleen aseman, mikä vakiinnutti heidän roolinsa sen palveluksessa. Tämän jälkeen kyse oli siitä missä ja mitä tehtäviä hoitaen he pyrkisivät kehittämään asemaansa ja mahdollisena toimi- ja kotipaikkana saattoi tulla kyseeseen koko suurrutinaskunta. Näinkin ajatellen Anna ja Julius, kuten monet heidän kaltaisensa, olivat uuden liikkeen avulla repäisseet itsensä irti staattisesta maalaisympäristöstä ja siirtyneet hoitamaan tehtäviä, joita ei joitain vuosia aikaisemmin ollut edes olemassa.

Anna ja Julius löysivät paikkansa työväenliikkeen palveluksessa alistuttuaan ensin sen vaikutukselle tilanteessa, jossa molemmilla oli pyrkimys järjestää uudelleen henkilökohtainen elämänsä. Annan vaimonrooli maaseudun itsellisen puusepän puolisona ja kahden lapsen äitinä saattoi päättyä ja teko saattoi järkeistyä sillä, että uusi ihmiskunnan alistetuille ja sorretuille suunnattu yhteinen oppi antoi sille sekä motiivin, että selityksen. Ilman tätä hän olisi tuskin kyennyt toteuttamaan eroa perheestään; olihan se aikansa oloissa todella poikkeuksellinen ja naisen kohdalla erityisen leimaava.

Julius oli omaksunut sosialismin valmistauduttuaan kristillisvaikutteisesta opettajaseminaarista ryhdyttyään nuoruuden innolla ajamaan aatetta ympäristössä, joka ei sitä hyväksynyt. Hän oli sen seurauksena menettänyt käytännössä mahdollisuutensa jatkaa koulutuksensa mukaisissa tehtävissä. Myös Juliukselle ekspansiivinen työväenliike tarjosi kuin taivaan lahjana uuden perspektiivin, joka käänsi aikaisemman epäonnistumisen voitoksi. Hänen, kuten useiden toisten näkökulmasta eduskunta-uudistus ja vuoden 1907 vaalit antoivat sopivan harjoitustilaisuuden osallistua agitaatio- ja järjestelytehtäviin, joissa oli mahdollisuus tulla ympäristön huomaamaksi ja ponnistaa pidemmälle työväenliikkeen palveluksessa.

Tutkimuksessa nousee esiin, miten merkittäviksi ja ristiriitoja ruokkiviksi työväenliikkeen eri tasojen luottamushenkilöiden ja toimijoiden taustat, yksilölliset piirteet ja inhimilliset tekijät muodostuivat järjestöllisen kehittymisen eri vaiheissa. Esimerkkinä tästä voidaan nostaa kysymys suhteesta alkoholiin. Vaikka

seikka ei näytä muodostuneen probleemaksi Annan ja Juliuksen henkilökohtaisen toiminnan tasolla, nousivat järjestön sisäpiirin alkoholin käytöstä seuranneet ongelmat heidänkin eteensä puhumattakaan siitä, miten nämä korostuivat liikkeen kentätasolla. Tilanteen perustavaa laatua oleva ristiriitaisuus ilmeni jo siinä, että kieltolakia kannattanut työväenliike oli säätänyt myös jäsenilleen ja erityisesti toimihenkilöilleen raittiusvaatimukset, jotka jäivät käytännössä kuolleeksi kirjaimeksi sen monien ylempien johtajienkin kohdalla.

Työväenliikkeen järjestökokonaisuuden nopea paisuminen synnytti uusia toimintayksiköitä, joiden aktiviteeteista karttui omaisuutta ja rahavirtoja. Niiden hallinta ja kontrollointi eivät toteutuneet samassa tahdissa kuin yksiköiden kasvu. Taloudellista asiantuntemusta edellyttäviin tehtäviin jouduttiin palkkaamaan henkilöitä, joilla ei ollut asemansa edellyttäviä valmiuksia. Heidän valvontansa ja ohjauksensaakaan eivät olleet riittävällä tasolla. Liikkeen piirissä paljastui runsaasti taloudellisia väärinkäytöksiä, jotka saivat kielteistä julkisuutta ja söivät sen yhtenäisyyttä. Niiden selvittely ja syyllisten rankaiseminen pyrittiin suorittamaan omatoimisesti ”kulissien takana”, eikä rötöksiä viety aina yleisen oikeuskäsittelyn piiriin. Joskus väärinkäytösten käsittely muuttui järjestöpoliittiseksi kädenväännöksi.

Oulun kokouksessa päätetty sosialidemokraattisen puolueorganisaation pyramidirakenne mahdollisti paitsi toiminnan selkiytymisen, myös sen, että puolueverojen ja muiden tuottojen kerääminen puoluekentältä ja siirtäminen perusjärjestöistä kunnallis- ja piirijärjestöjen sekä puolueen keskusorganisaation käyttöön voitiin saada järjestelmälliseksi ja tehokkaammaksi. Vaikuttaa siltä, että varojen keräämisestä saattoi kehittyä jopa varsinaista aatteellista toimintaa painavampi mielenkiinnon kohde. Sana puoluevero sisälsi itsestään määreen jäsenmaksun pakollisuusluonteesta. Organisaation pyramidirakennettakin voisi tässä suhteessa verrata tehokkuudessaan tutkimuksen laatimisaikana julkisuudessa esillä olleisiin sijoituspyramideihin. Ongelmat puolueverojen ja lehtien tilausmaksujen yms. kokoamisessa pyrittiin selittämään valistumattomuutena ja aatteettomuutena, vaikka

niiden rasite oli erityisesti maaseutuoloissa ilmeinen. Jäsenkunnan taloudellisen aseman erilaisuudesta johtuen myös piirien taloudellisessa asemassa ilmeni huomattavia eroja.

Työväenaate tarjosi naisille tien irrottautumiseen perinteistä naisroolista ja mahdollisuuden uudenlaisen elämänsisällön löytämiseen. Tässä suhteessa Anna oli ääriesimerkki. Naisilla oli mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa 1900-luvun alun työväenliikkeessä, mutta vaaleissa heidän ehdokkaattensa määrää rajoitettiin, eikä naisehdokkaiden erityisasemaa haluttu tuoda esiin vaalilyöissä. Naiset saattoivat nousta keskeiseen rooliin piirien ja paikallisjärjestöjen toiminnassa. Liikkeen piirissä ilmeni aika-ajoin nais- ja miesrooleihin liittyneitä erimielisyyksiä, mutta ulospäin ne eivät juuri näkyneet.

Työväenliike ulotti jo varhain aktiivisuutensa myös kaupallisen ja taloudellisen toiminnan alueille ja osuustoiminnan edistämistä pidettiin ideologian olennaisena osana. Sen piiriin kehittyi monimuotoista liiketoimintaa, jonka palvelukseen puoluetehävissä toimivat myös hakeutuivat. Tältä osin voidaan perustellusti puhua monitoimialaisen työväen yritysklusterin muodostumisesta. Puolue ja kaupallinen toiminta palvelivat samojen henkilöiden ohjauksessa yhteistä ylätavoitetta – työväestön (työväenluokan) etua. Niille, jotka toimivat liikkeen johtotehtävissä, tarjoutui tulonhankintatilaisuuksia ja etuja. He olivat ajan tasalla kehittyvistä mahdollisuuksista ja saattoivat toimia niissä aloitteen tekijöinä.

Työväenliikkeen taloudellisen toiminnan, jo kadotetun ns. punapäätöiden merkitystä kokonaisuutena ja kansantaloudellisesti ei ole toistaiseksi tutkittu. Samoin puuttuu analyysi sen osuudesta ja merkityksestä sisällissodan synnyssä ja sotaa seuranneiden vaiheiden kehitymisessä. Sodan sytyttyä työväenliike oli jo saavuttanut pääosan keskeisistä poliittisista tavoitteistaan. Sillä oli samalla vaikutusvallassaan merkittävä osa maan vähittäiskaupasta tukku- ja hankintapalveluineen sekä tuotantolaitoksineen, se omisti ravintoloita, ylläpiti julkaisu- ja kustannustoimintaa, pyöritti maksullisia huvitilaisuuksia ja niihin liittyviä ohjelma-

palveluja sekä piti hallussaan merkittävää kiinteistöomaisuutta. Rahalaitos- ja vakuutustoiminta olivat kehitysvaiheessa.

Organisoitumisensa ja valistustyönsä järjestämisen yhteydessä työväenliike synnytti Suomeen uuden poliittisten toimitsijoiden ammattikunnan, jollaista muilla puolueilla ei samassa mielessä ollut. Sen jäsenet toimivat pääosin piiri- ja kunnallissihteereinä, ay-toimitsijoina, toimittajina ja puhuja/agitaattoreina ja saattoivat vaihtaa tehtäviään moneen kertaan uransa aikana. Näistä rooleista kouliinnuttiin myös työväen liikelaitosten tehtäviin. Tehokasta organisointia täydensivät koulutus ja kurssitus, opaskirjallisuus sekä perusjärjestöjen raportointijärjestelmän mahdollistama puoluetilastointi.

Työväenliikkeen toimitsijan ammatista aatteen ympyröissä muodostui Juliukselle ja Annalle sekä heidän kaltaisilleen kokonaisvaltainen, kaiken elämän täyttävä erityissuhde, jonka ulkopuolelle ei juuri jäänyt aikaa eikä voimavaroja. Heidän asuntonsa toimi yhtä lailla kotina kuin työpaikkana – toisaalta iso osa heidän ajastaan kului puhuja- ja muilla matkoilla, kokouksissa, työväentaloilla, lehtien toimituksissa ja muissa liikkeen ympyröissä. Liikkeen tarpeet sanelivat perheen arkipäivän. Toimitsijan työ oli vastuullista ja vaativaa. Kenttäväki seurasi haukkana edustajiensa toimintaa ja antoi herkästi palautetta. Kasvava ja uusille toimialoille laajentuva liikkeen kaupallinen sektori tarjosi järjestötehtävissä työskennelleille mahdollisuuksia siirtyä tai ”paeta” sen yritysten palvelukseen ja tätä myös käytettiin.

Toimitsijan asemasta muodostui eduskuntauudistuksen jälkeen monille astinlauta, jolta saattoi ponnistaa parlamenttiin. Tämä toteutui myös Juliuksen ja Annan kohdalla. Eduskunnassa he lukeutuivat lähinnä puolueen rivijäsenten ryhmään nousematta sen paremmin sosialidemokraattista ideologiaa kuin käytännön toimintaa kehittäneiden puolueen kansanedustajien eturiviin. Heidän esiintymisensä täysistunnoissa, valiokunnissa ja eduskuntaryhmässä jäi myös vähäiseksi. Annan kohdalla putoaminen eduskunnasta romahdutti hänen taloutensa, jota aktiivisuus kuntatason luottamustehtävissä ei pystynyt kompensoimaan.

Toiminta työväenliikkeen tehtävissä palkitsi suorittajansa koh- tuullisesti. Tutkimuksessa ei ole laajemmin selvitetty etuja, joita eri asemissa toimineille tarjoutui, mutta Annan ja Juliuksen elä- mänvaiheiden näkökulmasta kysymys on näin määriteltävissä. Avoimeksi jää mitä edut, asema ja julkisuus loppujen lopuksi merkitsivät yksilöiden toiminnan ja reaktioiden kannalta, mutta pelkästään inhimillisen käyttäytymisen yleisten piirteiden näkö- kulmasta voidaan väittää, että saavutetun aseman turvaaminen esiintyi monien kohdalla sisällissodan alla toimenpiteiden vai- kuttimena. Kysymys tulee puolueen tasolla hyvin esiin vuoden 1917 marraskuun ylimääräisen puoluekokouksen selostuksessa ja kokousta koskevissa muistelmissa; oltiin yleisesti huolissaan siitä, että menetetyt eduskuntaenemmistön sekä porvaripuolu- eiden aktivoitumisen ja yhteistoiminnan seurauksena menete- täänkin muun muassa jo eduskuntakäsittelyssä olleet 8 tunnin työaikalaki ja uusi kunnallislaki.

Tutkimuksen perusteella voidaan vetää johtopäätös, että Anna ja Julius suhtautuivat henkilökohtaisesti suopeammin työväen- luokan vallanottoon ja aseelliseen toiminnan mahdollisuuteen, kuin kuulustelupöytäkirjoista välittyy. Dokumenttien rajallisuus jättää kuitenkin epäselväksi heidän todellisen panoksensa asiassa, vaikka viittaakin osallisuuteen Sortavalan punakaartin perusta- misessa. Annan toiminta Wesleyyn vapauttamisen yhteydessä ker- too ainakin siitä, että hänellä oli käytettävissään hyvät kontaktit vallankumouksellisiin venäläisiin sotilaisiin. Ajankohdan tapah- tumien kuvaus perustuu pitkälti Pekka Railon muistelmiin ja sitä on tältä osin pidettävä jossain määrin epäluotettavana muiste- lijän puhdistaessa itsensä kaikesta vallankumouksellisuudesta. Läpikäymistäni lukuisista VRO:n kuulustelupöytäkirjoista ilme- nee ymmärrettävistä syistä sama piirre; kuulusteltavat kuvasivat oman toimintansa pääsääntöisesti vähämerkitykselliseksi ja joko punakaartilaisille maksetusta palkasta tai ympäristön painostuk- sesta johtuneeksi.

Annan venäläisten avulla toteuttama Wesleyyn vapauttaminen oli episodi, joka olisi saattanut vaikuttaa sisällissodan alkuvai- heiden kulkuun, kuten valkoisen puolen jälkiarviot korostavat.

Oikeastaan varsinaisen sodan varjoon jääneet konfliktin esivaiheet Sortavalassa muodostavat kapteeni Pellin toiminnan, venäläisten sotilaiden kohtelun, Juliuksen ja hänen tovereittensa sekä Annan vangitsemisten ja muiden oheistapahtumiensa ohella historiallisen kokonaisuuden, joka ansaitsisi hyvinkin kaunokirjallisen tai näytelmällisen tulkintansa, kun tähän yhdistetään vielä romantiikan ulottuvuudet niin Annan ja Wesleyyn, kuin näyttelijä Orjatsalon alter egon suhteen.

Annan ja Juliuksen vankeus kuvaa osaltaan yksilöiden sattumanvaraista kohtaloa ja heidän luonteenomaisuuksiensa merkitystä vapauden menetyksen eri vaiheissa. Asema vankileirin avustavissa tehtävissä tarjosi joillekin mahdollisuuden säilyttää terveytensä ja henkensä, mutta se edellytti henkilöltä kykyjä toimia leiriorganisaation hyödyksi ja hyväksyä olojen ikävät tosiasiat. Juliuksella olisi ollut tähän mahdollisuudet ja hänelle niitä jopa tyrkytettiin. Hän ei kyennyt ottamaan vastaan saamaansa tukea ja oli Railon kuvauksesta päätellen menettänyt otteen elämänsä jo pidätyksensä alkuhetkistä lähtien. Vaikuttaa siltä, että Juliukseen ei kohdistettu missään vaiheessa teloitusuhkaa ja hän lamaantuneena vain vaipui uupuvien vankien massaan taistelematta menehtymistään vastaan.

Anna säilytti uhmakkuutensa vielä vankeutensa kuulusteluvaiheissa ja riskeerasi sillä henkensä. Ratkaisevaa roolia vankeuden näkökulmasta näytteli hänen osaltaan pääsy Kuopion vankilaan, jossa kohtelu olosuhteet olivat toista luokkaa kuin tilapäisillä vankileireillä. Tutkimuksesta välittyy yleisenä huomiona se, kuinka nopeasti Anna niin kuin muutkin vankeudesta vapautuneet pääsivät kiinni arkeen ja käynnistivät lamaantuneen järjestötyön. Annan kohdalla uuden työn ja parisuhteen aloittaminen näyttävät verraten pian painaneen taka-alalle henkilökohtaiset traumat. Tästä riippumatta hänen poliittinen nousunsa perustui leskeyden ja marttyyriroolin kantavuuteen ja sen hiipuminen näiden merkityksen himmenemiseen.

Sosialidemokraattisen puolueen piiriin kehittyi sisällissodan jälkeisinä vuosina keskustalaisuuden nimellä tunnettu löyhä ryhmittyminen. Anna kuului sen jäseniin ja edusti liikkeessä keskeisesti

naisten panosta. Keskustalaisuuteen suhtauduttiin kommunistien taholla hajotusliikkeenä, jolla yritettiin heikentää heidän asemaansa. Annan kannalta ryhmittymä tarjosi mahdollisuuden profiloitua sosialidemokraattien ja äärivasemmiston keskivaiheille sekä kerätä näin kannatusta molemmista ryhmistä. Keskustalaisuus menetti pian merkityksensä ja jätti Annan etsimään itselleen uutta viiteryhmää sosialidemokratian piirissä. Tätä hän ei enää löytänyt. Työväen naisliikkeestäkään ei sitä muodostunut ristiriitojen vuoksi, joihin Anna liikkeessä ajautui.

Karjalassa kyettiin kansanedustajatasolla jo 1920-luvun alkuvuosina ajoittain ylittämään aatteellisten näkemysten ja sisällissodan kokemusten ylipääsemätön muuri, kun kyse oli maakuntaa hyödyttävästä ”siltarumpupolitiikoinnista” tai poliittisten kiistojen yläpuolelle nostettujen hyväntekeväisyysjärjestöjen tukemisesta. Paikallisella tasolla ryhmittymät ylittävä aktiivisuus nousi esiin, kun kyse oli yhteisistä intresseistä kieltolain valvonnassa. Talvisodan alla paikallispoliittiset erimielisyydet haudattiin yhteishengessä täydellisesti.

Annan ura politiikan valtakunnallisella tasolla päättyi hänen luopiomaiseksi tulkittuun toimintaansa yhdistyslain käsittelyssä. Muutkin sosialidemokraatit epäröivät, mutta hän meni pisimmälle. Anna ei koskaan antanut käyttäytymiselleen kunnon selvitystä, eivätkä lähteet paljasta sen suhteen mitään oivalluttavaa. Vaikutelmaksi jää, että ikä, elämäntilanne, ja kokemukset olivat valmistelleet hänet tähän. Annan puolustuspuheet viittaavat uhkaan ja pelkoon eivätkä sisällä mitään konkreettista – sellaista-kin saattoi olla. Loppuelämässä poliittinen toiminta paikallisella tasolla muodostui sisällölliseksi kompensatioksi. Sekin päättyi, kun sota mullisti kaiken.

Lähteet

Arkistolähteet

Eduskunnan kirjasto

- Lakivaliokunnan pöytäkirjat (mikrofilmi)
- Suuren valiokunnan pöytäkirjat (mikrofilmi)
- Talousvaliokunnan pöytäkirjat (mikrofilmi)

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

- Tammelan tuomiokunnan Someron 1907 syyskäräjien ja 1908 käräjien pöytäkirjat
- Tammelan tuomiokunnan Urjalan kalunkirjoitukset 1915 – 1917 ja 1929 – 1930
- Tammelan tuomiokunnan Urjalan syntyneiden ja kuolleiden luettelot 1794 – 1860

Joensuun maakunta-arkisto (JoMA)

- Tohmajärven kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1906–1907

Kansallisarkisto (KA)

- EK:n henkilömapit
- EK/Valpo pääosasto 1919–1933
- EK/Valpo, Viipurin alaosaston arkisto
- K.A. Wiikin muistiinpanoja vuosilta 1917 ja 1918 (mikrofilmi)
- Kansanvaltuuskunta, ulkoasiain osasto
- Porvoon tuomiokapitulिन (PTA) päätökset 1906 1912

Porvoon tuomiokapitulin (PTA) asiakirjat, kiertokouluseminaarien vuosiker-
tomukset

Senaatti, prokuraattorin toimituskunta; kirje- ja päätöstalot 1913 ja 1914

Senaatti, oikeusosaston puhtaaksikirjoitetut pöytäkirjat I ja II/1913

Sotavankilaitos

Tammelan kihlakunnan Urjalan henkikirjat 1882 (H65) ja 1909 (H129)

Valtiorikosoikeuden asiakirjat

Valtiorikosoikeuden syyttäjän arkisto

Valtiorikosylioikeuden asiakirjat

Vankeinhoitohallitus

Vapaussodan arkisto

Kansallisarkisto/Sota-arkisto (SA)

Jääskén suojeluskunnan arkisto

Nimismiesten ja papiston kertomuksia vapaussodasta

Pikkukokoelma

Sortavalan suojeluskunnan arkisto

Vapaussodan arkisto

Vapaussodan historian komitea

Kansan arkisto (KanA)

Jussi Tuomisen kokoelma

Vallankumouksellinen liikehdintä 1917

Vuoden 1918 kansalaissotaan liittyvät muistelmat

Mikkelin maakunta-arkisto (MMA)

Lakkautettujen seurakuntien keskusarkisto

Viipurin maalaiskunnan arkisto

Viipurin maalaiskunnan hoitokunnan arkisto

Seurakuntien kirkonkirjat (ev.lut.)

Hauho, Hausjärvi, Jyväskylä, Kotka, Luopioinen, Riihimäki, Rovaniemi, Ruos-
vesi, Somero, Sääksmäki, Tammela, Tohmajärvi, Urjala, Viiala

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto

Evakkomuistelmia
1918 kokoelma

Työväen arkisto (TA)

August Anton selostus ”Luovutettujen alueiden ty:t”

Eeno Pusan arkisto

Hilda Seppälän arkisto

Hilja Pärssisen arkisto

Karjalan Työväen Sanomalehti-, Kirjapaino- ja Kirjansitomo-osuuskunnan kansio

Kuopion läänin itäisen vaalipiirin asiakirjat

Kymen sos.dem. piiri (Viipurin l. länt. vaalipiiri)

-asiakirjat 1908 – 1940

-piiritoimikunnan pöytäkirjat 1926 – 1936

-piiritoimikunnan ja jaostojen pöytäkirjat 1950-1956

-lähteneet kirjeet 1950 – 1954

-saapuneet kirjeet 1951 – 1954

Miina Sillapään arkisto

Mikkelin sos.dem. piirin asiakirjat

Pekka Railon painamaton käsikirjoitus ”Valkoisten vankina” 12.8.1961

Puolueopisto/SDP 1910–1913

Puolueopisto/SDP 1913

Suomen sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmän pöytäkirjat (mikrofilmi)

Suomen sosialidemokraattisen puolueen puoluetilastot

Suomen sosialidemokraattisen puolueen puoluetoimikunnan pöytäkirjat (mikrofilmi)

Suomen Tehdas- ja sekatyöväen Liiton asiakirjat

Torpparien ja Maanvuokr. Liiton Edust. Kok. Pöytäkirjat 1906–1913

Turun läänin pohjoinen sos.dem. vaalipiiri

-Porin piirin pöytäkirjat 1906–1908

- Satakunnan äiirin piiritoimikunnan pöytäkirjat
- Satakunnan piirin kirjeenvaihto 1906–1908
- Satakunnan piirin matkapuhujien kirjeitä ja kertomuksia 1906–1908

Työväen muistitietokokoelma

Urjalan työväenyhdistys Kipinän asiakirjat

Viipurin l. itäinen sos.dem. piiri

- 25-vuotis historiikki
- selostus toiminnasta 1906–1936
- kirjeenvaihtoa 1909–1944
- lähetetyt kiertokirjeet 1906–1946

Viipurin työväenyhdistyksen asiakirjat

Vuoden 1917 kokoelma

Vuoden 1918 arkisto

Väestörekisteri

Riihimäki (Hämeenlinnan maistraatti)

Painetut lähteet

Alemman kansanopetuksen järjestäminen. Komiteamietinnöt v:lta 1909/ 9a ja 9b

Eduskunnan pöytäkirjat

Eduskunnan pöytäkirjojen liitteet ja asiakirjat

Eduskuntakalenterit

Ehdotuksia asetukseksi kansakoulu- ja opettajaseminaarin järjestämisestä Suomen Suurruhtinaskunnan maassa. Komiteamietintö 5/1895

Kirjanpito-opas sos.dem. puolueen järjestöille sekä yhdistysten ja osastojen luottamustoimissa oleville henkilöille. Selostanut A.J. Partanen, Pori 1911.

Karjalaista Sanoma- ja aikakauslehistöä 1821–1969. Luettelo. Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö. Toim. Sulo Haltsonen, Helsinki 1971

Kymmenen vuotta 1909: Kymmenen vuotta. Suomen Työväenpuolueen muistoja ja ennätyksiä. Helsinki 1909

Kymen sos.dem. piirin (Viipurin l. länt. vaalipiiri) piirikokouspöytäkirjat 1908–1938

Kymen l. sos.dem. piirin (Viipurin l. länt. vaalipiiri) toimintakertomukset

Puolivuosisatainen työläisnaisten taival taittuu 1954. Porin sosialidemokraattisen naisyhdistyksen 50-vuotiskertomus, Pori 1954

Puoluetilastot 1899–1942 (sos.dem.)

SDP-Julkaisut 1905–1919

Seitsemännenten kirkolliskokouksen pöytäkirjat ja liitteet

Sos.dem. puoluetoimikunnan kertomukset 1905–1911

Sos.dem. puoluetoimikunnan kertomus 1909–1911

Sos.dem. puoluetoimikunnan kertomus 1911–1913

Sos.dem. puolueen pöytäkirjat

Suomen Sosialidemokraattisen Nuorisoliiton pöytäkirjat 1906–1922

Suomen Sosialidemokraattisen Naisliiton (Työläisnaisliitto) pöytäkirjat

Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1909

Suomen Virallinen Tilasto XVIII, Oikeustoimi, Keisarillisen senaatin oikeustoimikunnan alamaainen kertomus vuodelta 1915, Helsingissä 1916

Työväenyhdistysten Edustajain Kokousten Pöytäkirjat 1893, -96, -99

Valtiokalenterit

Verkko 1893: K.Werkko (toim.) Matrikkeli Suomen kansakouluista ja kansanopistoista kevätkautena 1893, I-osa, Pori 1893

Verkko 1909: K.Verikko: Suomen Pikku- ja Kiertokoulujen matrikkeli. Ynnä pikku- ja kiertokoulujen opettajista tiedonantoja

Lehdistö

Alempi Kansanopetus 1905–1910

Eteenpäin 1908–1934

Hämeen Sanomat 1907–1909

Hämeen Voima 1906 –1909

Iltasanomat 1982

Itä – Suomen Työmies 1917–1918

Kaleva 1911–1916

Kansa 1917–1918

Kansan Lehti 1912–1930

Kansan Työ /Työ 1908–1957

Kansan Voima 1919–1920

Kansanvaltuuskunnan Tiedonantoja 1918

Karjala 1923–1934

Karjalan Aamulehti 1923–1924
Karjalan maa 1927
Karjalan Suunta 1931
Karjalan Ääni 1927
Laatokka 1917
Länsi-Suomen Työmies 1905–1908
Päivän Tiedot 1915–1916
Rajavahti 1906–1907
Sosialidemokraatti 1907–1908
Sosialisti 1912–1915
Sortavalan Sanomat 1917
Suomen Virallinen Lehti 1906–1910
Tieteessä tapahtuu 2009–2011
Toveritar/Tulevaisuus 1921–1956
Työläisnainen 1907–1921
Työmies/Suomen Sosialidemokraatti 1908–1950
Uusi Aika 1944
Wiipurin Sanomat 1915
Yhdenvertaisuus 1906–1907

Opinnäytteet

Minna Kaupin Suomen historian pro – gradu tutkimus: Vuoden 1918 sotaorpojen huolto ja kasvatus, Helsingin yliopisto 1991

Haastattelut

Felix Arjaranta (puhelimessa)

Kirjallisuus

Aalto, Boxberg, Ijäs ja Paalumäki (toim.) 2011: Aalto, Ilana, Boxberg, Laura, Ijäs, Ulla ja Paalumäki, Heli: Vallan teoriat historiantutkimuksessa, Turku 2011
Aaltonen 1953: Aaltonen, Esko: Kuluttajat yhteistyössä, Helsinki 1953

- Aaltonen 1958: Aaltonen, Esko (toim.): Someron historia II, Forssa 1958
- Aatteen Ja aseet: Suomen työväen henkinen perinne, Helsinki 1968
- Aartelo 1978: Aartelo, Aimo: Taistelun ja toiminnan vuodet. Kymmentehtaalisten työväenyhdistys 75-vuotta 1903–1978, Kotka 1978
- Ahrne & Hedström (toim.) 1999: Ahrne, Göran & Hedström, Peter: Organisation och samhälle: analytiska perspektiv, Lund 1999
- Ahtiainen & Tervonen 1996: Ahtianen, Pekka & Tervonen, Jukka: Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiankirjoitukseen, Helsinki 1996
- Alapuro 1994: Alapuro, Risto: Suomen synty paikallisena ilmiönä, Porvoo 1994
- Alkutaipaleelta 1929: Alkutaipaleelta. Muistelmia työväen ensivaiheista,
- Ampuja 1947: Ampuja, Mikko: Pajasta parlamenttiin, Turku 1947
- Andersson, Anttila ja Rantanen (toim.) 2005: Andersson, Marja, Anttila Anu-Hanna, ja Rantanen, Pekka: Kahden muusan palveluksessa: Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat, Vaajakoski 2005.
- Annola 2011: Annola, Johanna: Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918, Helsinki 2011
- Anttila et al. 1953: Anttila, Leo et al.(toim.): Kotkan historia I, Helsinki 1953
- Anttila et al. 1955: Anttila, Leo et. al.(toim.) Kotkan historia II, Helsinki 1955
- Anttila – Kauranen et al. 2009: Anttila, Anu-Hanna, Kauranen, Ralf et al.: Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa, Tallina 2009
- Arajärvi I 1973: Arajärvi, Kirsti: Urjalan historia I, Tampere 1973
- Arajärvi II: Arajärvi, Kirsti: Urjalan historia II, Tampere 1975
- Aron 1972: Arons, Raymond: Progress and disillusion. The dialectics of modern society, Harmondsworth 1972
- Arosalo 1994: Arosalo, Sirkka: Poliittisen väkivallan yhteiskunnallisista edellytyksistä. Punainen ja valkoinen väkivalta Suomessa vuonna 1918, Vammala 1994
- Asuntokysymys 1904: Asuntokysymys. Esitelmää ja ehdotuksia. Julkaissut Kansantaloudellinen yhdistys, Helsinki 1904
- Autio, Katajala-Peltomaa ja Vuolanto 2001: Autio, Sari, Katajala-Peltomaa, Sari ja Vuolanto, Ville: Historioitsijan arki & tutkimuksen prosessi, Jyväskylä 2001
- Bebel 1907: Bebel, August: Nainen ja sosialismi, Kotka 1907
- Behm 2008: Behm, Janne: Tutkimusetiikka ja tutkimusympäristön normit, Helsinki 2008
- Birchall 1997: Birchall, Johnston: The international co-operative movement, Manchester and New York 1970

- Blomqvist 2002, Blomqvist, Raimo: Työväenyhdistyksen 100-vuotishistoriikki. Sääksmäen Työväenyhdistys r.y, Lauttapaino 2002
- Bonsdorff 1956: von Bonsdorff, Göran: Svenska Folkpartiet. Bakgrund, tillblivelse och utveckling till 1917, Helsingfors 1956
- Borg 1965: Borg, Olavi: Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964, Porvoo 1965
- Brown 1971: Brown, Wilfred: Organisation, London 1971
- Brunsson 1987: Brunsson, Nils: Thee Irrational Organisation. Irrationality as a Basis for Organizational Action and Change, Avon 1987
- Clarkeburn & Mustajoki 2007: Clarkeburn Henriikka ja Mustajoki Arto: Tutkijan arkipäivän etiikka, Tampere 2007
- Dahl 1971: Dahl, Robert: Johdatus politiikan tutkimukseen, Helsinki 1971
- Eerola 1989: Eerola, Jouni: Tammisaari 1918, Helsinki 1988
- Eerola & Eerola 1998: Eerola, Jari ja Eerola Jouni: Henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918, Turenki 1998
- Ehnrooth 1992: Ehnrooth, Jari: Sanan vallassa, vihan voimalla, Jyväskylä 1992
- Eley 2002: Eley, Geoff: Forcing Democracy. The History of the Left in Europe 1850–2000, New York 2002
- Ellonen 1947: Ellonen, Vilho et al: Entistä Viipurin maalaiskuntaa sanoin ja kuvin, Helsinki 1947
- Elsinen 1981: Elsinen, Pentti: 75-vuotta karjalaista työväenlehteä, Joensuu 1981
- Elvander 1980: Skandinavisk arbetarrörelse, Helsingborg 1880
- Eskola & Peltonen 1997: Eskola, Katarina ja Peltonen, Eeva (toim.): Aina uusi muisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54, Saarijärvi 1997
- Espo 1977: Espo, Markku: Yksi aate, yksi voima, Kotka 1977
- Foucault 1984: Foucault, Michel: The history of sexuality. An Introduction, Harmondsworth 1984
- Foucault 1986: Foucault, Michel: Power/Knowledge, Brighton 1986
- Frankl 198: Frankl, Viktor: Elämän tarkoitusta etsimässä, Keuruu 1981
- Galbraith 1984: Galbraith, Kenneth: Vallan anatomia, Juva 1984
- Ginzburg 1996: Ginzburg, Carlo: Johtolankoja, Helsinki 1996
- Gustafsson, Lunden, Birgersson 1982: Gustafsson, Lars, Lunden, Thomas, Birgersson, Bengt Owe: Socialidemokratian I Stockholms län 1907–1982, Borås 1982
- Haapala 1995: Haapala, Pentti: Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920, Helsinki 1995
- Haapala et al. 2008: Haapala, Pertti et al: Kansan kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905, Jyväskylä 2008

- Haapala – Hoppu 2009: Haapala, Pertti, Hoppu, Tuomas: Sisällissodan pikku jättiläinen, Porvoo 2009
- Haataja, Hentilä, Kalela, Turtola (toim.) 1978: Haataja, Lauri, Hentilä, Seppo, Kalela, Jarmo, Turtola, Jussi: Suomen työväenliikkeen historia, Juva 1978
- Hakalehto 1986: Hakalehto, Ilkka: Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia I, Tampere 1986
- Hakkila et al. 1949: Hakkila, Väinö et al.: Suomen sosialidemokraattinen työväenliike 1899–1949, Helsinki 1949
- Hako, Huhtanen, Nieminen (toim.) 1964: Hako, Matti, Huhtanen, Heimo, Nieminen, Matti (toim.): Aatteet ja vaatteet. Työväen muistitietotoimikunnan julkaisuja n:o 1, toim., Helsinki 1964
- Hako, Huhtanen, Nieminen 1975: Hako, Matti, Huhtanen, Heimo, Nieminen, Matti (toim.): Jako kahteen. Työmiehen 1920-luku, Helsinki 1975
- Hako, Huhtanen (toim.) 1981: Hako, Matti ja Huhtanen, Heimo: Lapuan laki vai kansanvalta. Pula-ajan muistelmia, Helsinki 1981
- Halila I–III 1949: Halila, Aimo: Suomen Kansakoululaitoksen historia I–III, Turku 1949
- Halila 1969: Halila, Aimo: Väinö Voionmaa, Helsinki 1969
- Harjula 2006: Harjula, Mikko: Suomalaiset Venäjän sisällissodassa 1917–1922, Jyväskylä 2006
- Harmaja 1990: Maailmansodan vaikutus Suomen taloudelliseen kehitykseen, Helsinki 1990
- Harrington 1989: Harrington, Michael: Socialism: Past and Future, New York 1989
- Haukiputaan Työosuuskunta 1981: Haukiputaan Työosuuskunta (historiikki), Oulu 1981
- Heikkilä 1993: Heikkilä, Jouko: Kansallista luokkapolitiikkaa. Historiallisia tutkimuksia 168, Helsinki 1993
- Heikkinen ja Leino-Kaukiainen (toim.) 2011: Heikkinen, Anja ja Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.): Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle, Hämeenlinna 2011
- Heimo 2010: Heimo, Anne: Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulokset osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia, Helsinki 2010
- Heinivaara & Kanerva 1950: Heinivaara, Eino ja Kanerva, Unto: Osuusliike Voima i.l. ja sen edeltäjät, Tampere 1950
- Heinonen 2006: Heinonen, Jukka: Tuulessa ja sateessa, pyryssä ja pakkasessa. Postiliiton Vaasan osasto 1906–2006, Jyväskylä 2006
- Hentilä & Lähteenmäki 1990: Hentilä, Marjaliisa & Lähteenmäki, Maria: Kansainvälinen naisten päivä 1910–1990, Hakapaino 1990

- Hentilä 1999: Hentilä, Marjaliisa: Keikkavaaka ja Koussikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalvelu-aikaan, Helsinki 1999
- H.T.Y. 40 v.1924: Helsingin Työväenyhdistys 40-vuotias, Tampere 1924
- Heporauta 1945: Heporauta F.A.: Suomen kansakoululaitoksen historia, Helsinki 1945
- Herlin 1993: Herlin, Ilkka: Kivijalasta harjahirteen. Kustaa Vilkkunan yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta, Keuruu 1993
- Hietanen-Loppi 2010: Hietanen-Loppi, Mervi: Turvan taival 1910 –2010. Sata vuotta keskinäistä vakuutusturvaa, Porvoo 2010
- Hilden, Honka-Hallila 2006: Hilden, Mikael, Honka-Hallila, Helena: Miten eduskunta toimii. Suomen eduskunta 100 vuotta, Helsinki 2006
- Hobsbawm 2011: Hobsbawm, Eric: How to Change the World. Tales of Marx and Marxism, London 2011
- Hodgson, 1975: Hodgson, John H.: Otto Wille Kuusinen, Poliittinen elämäkerta, Helsinki 1975
- Holopainen 1969: Holopainen, Toivo: Kunnan asema valtiossa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja n:o 81, Vammala 1969
- Honka-Hallila 1992: Honka-Hallila, Helena: 100 vuotta kotkalaista työväenliikettä, Loviisa 1992
- Honka-Hallila 1995: Honka-Hallila, Helena: Eteenpäin 1905–1988, Turku 1995
- Honka-Hallila 2006: Honka-Hallila, Helena: Sata vuotta vaalien sosialidemokratiaa. Kymen sosialidemokraattinen piiri 1906–2006, Jyväskylä 2006
- Hoppu 2008: Hoppu, Tuomas: Tampereen naiskaarti. Myytit ja todellisuus, Jyväskylä 2008
- Horgby 1993: Egensinne och skötsamhet: arbetarkulturen i Norrköping 1850–1940, Stockholm 1993
- Huhta 2009: Huhta, Ilkka (toim.): Sisällissota ja kirkko, Helsinki 2009
- Huhta 2010: Huhta, Ilkka: Papit sisällissodassa 1918, Viro 2010
- Huhtinen 2001: Huhtinen, Aki-Mauri: Näkyvä ja näkymätön kuri. Tieto, valta ja vaikuttaminen sotilasdiskurssissa, Helsinki 2001
- Huttula 2000: Huttula, Tapio: Nauloilla laadittu laki. Työväentalojen sulkemiset 1929–1932, Helsinki 2000
- Huttunen 1918: Huttunen, E.: Sosialidemokraattinen puoluejohto ja kansallissota, Helsinki 1918
- Huttunen 2010: Huttunen, Niko: Raamatullinen sota, Helsinki 2010
- Hyttinen 2012: Hyttinen, Elsi: Kovaa työtä ja kohtalon oikkuja. Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadan vaihteen Suomessa, Turku 2012

- Hytönen 1930: Hytönen, Viljo: Suomen raittiusliikkeen historia, Sivistys ja tiede LXXIII, Porvoo 1930
- Hyvärinen 1948: Hyvärinen, Kalle: Karjalan luovutetun alueen osuuskauppa-liikkeen historia, Helsinki 1948
- Hyvönen 1963: Hyvönen, Antti: Suomen vanhan työväenliikkeen historia, Hel-sinki 1963
- Hyvönen 2010: Hyvönen, Eero: Sateenkaaren tällä puolen. Työmiehen ja Suo-men Sosialidemokraatin sivutoimistot ja vaihtosivut 1914–1988, Turenki 2010
- Hölttä 1982: Hölttä, Outi: Suomen puolueiden organisaatiot vuosina 1918 –39, Turku 1982
- Idman 1953: Idman, K.G.: Maamme itsenäistymisen vuosilta, Muistelmia, Por-voo 1953
- Ignatius 1927: Ignatius, Hannes: Sortovuosista itsenäisyyteen, Muistelmia, Hel-sinki 1927
- Ikonen 1963: Ikonen, Veli: Osuuskassaliike luovutetussa Karjalassa, Helsinki 1963
- Ilmari 1971: Ilmari, Vilho: Teatterimiehen lokikirja, Helsinki 1971
- Ilmonen 1984: Ilmonen, Kaj: Jäsenet ja jäsenten liike. Tutkimus kaupan ja jäsenten suhteesta E-osuuskauppaliikkeessä osuustoiminnan alkuajoilta 1980-luvulle, Tampere 1984
- Ilmonen & Siisiäinen 1998: Ilmonen, Kaj, Siisiäinen, Martti: Uudet ja vanhat liikkeet, Tampere 1998
- Inkinen 2000: Inkinen, Kari: Diffuusio ja fuusio. Osuuskauppainnovaation levinneisyys ja sen dynamiikka 1901–1998, Helsinki 2000
- Isomäki 1956: Isomäki, Veikko: Hämeen Voima – Hämeen Kansa 1906–1956, Hämeenlinna 1956
- Issakainen 2010: Issakainen, Matti: Haposen tapaus, Heinävesi 2010
- Jalas & Åberg 2010: Jalas, Aaro ja Åberg, Veijo: Suomen leipuriliitto 1900–2010, Kerava 2010
- Jerneck & Baderstein (red.) 2010: Jerneck, Magnus & Baderstein, Björn: Kont-raster och nyanser. Svensk statvetenskap I brytningstid, Lund 2010
- Jonas 2010: Jonas, Michael: Kolmannen valtakunnan lähettiläs, Wippert von Blucher ja Suomi, Juva 2010
- Josephson 1996: Arbetarna ta ordet. Språk och kommunikation i tidig arbetar-rörelse, Malmö 1996
- Joskitt (toim.) 1985: Joskitt, Lea (toim.): Aatetta ja arkielämää. Työväenliike Jyväskylän maalaiskunnassa, Jyväskylä 1985
- Jussila et al. 1967: Jussila, Osmo et al.: Maakunnasta valtioksi, Porvoo 1987

- Jussila, Hentilä, Nevakivi 2006: Jussila, Osmo, Hentilä, Seppo, Nevakivi, Jukka: Suomen poliittinen historia 1809–2006, Juva 2006
- Jutikkala 1934: Jutikkala, Eino: Sääksmäen pitäjän historia, Jyväskylä 1934
- Jääskeläinen 1973: Jääskeläinen, Mauno: Suomen kansanedustuslaitoksen historia VII, Helsinki 1973
- Kaakkuri-Knuuttilla & Heinlahti 2006: Kaakkuri – Knuuttilla, Marja-Liisa ja Heinlahti, Kaisa: Mitä on tutkimus. Argumentaatio ja tieteenfilosofia, Helsinki 2006
- Kaarninen 2008: Kaarninen, Mervi: Punaorvot 1918, Hämeenlinna 2008
- Kairamo 1986: Kairamo, Aimo: Ponnistusten kautta vapauteen, Joensuu 1986
- Kakkuri 1999: Kakkuri, Pekka: Suomettarelainen maalaisliitossa. Juho Lahdensuon yhteiskunnalliset aatteet ja toiminta, Helsinki 1999
- Kalela 2000: Kalela, Jorma: Historiantutkimus ja historia, Tampere 2000
- Kalemaa 1992: Kalemaa, Kalevi: Sylvi-Kyllikki Kilpi. Sörnäisten tyttö. Poliittinen elämäkerta, Juva 1992
- Kallenautio 1992: Kallenautio, Jorma: Eka Suomessa, Hämeenlinna 1992
- Kallenautio 1994: Kallenautio, Jorma: Kansan tarina, Keuruu 1994
- Kallenautio 2010: Kallenautio, Jorma: Lamasta uuteen nousuun. Eka-yhtymän ja Tradeka-yhtymän historia 1983–2008, Helsinki 2010
- Kalliokoski 2002: Kalliokoski, Matti: Pitkä sarka. Viljami Kalliokosken elämä, Juva 2002
- Kanerva 1950: Kanerva Unto: Osuusliike i.l. ja sen edeltäjät 1900–1950, Tampere 1950
- Kanerva 1986: Kanerva, Unto: työväenliikkeen taivalta 100 vuotta, Tampereen työväenyhdistys 1886–1986
- Karkama & Koivisto (toim.)1999: Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne: Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta, Jyväskylä 1999
- Kaukiainen & Nurmiainen (toim.) 2010: Kaukiainen, Yrjö ja Nurmiainen, Jouko (toim.): Karjala itärajan varjossa, Viipurin läänin historia VI, Porvoo 2010
- Kaukovalta 1940: Kaukovalta K.V.: Suomen maalaiskuntien kunnallisen itsehallinnon historia. Maalaiskuntien liiton julkaisuja n: 1, Helsinki 1940
- Keskinen 2011: Keskinen, Lauri: Seura tekee kaltaisekseen. Poliittinen siviilisaatio varsinaissuomalaisissa työväenurheiluseuroissa vuosisadan vaihteesta 1920-luvun alkuun, Turku 2011
- Ketola 1987: Ketola, Eino: Kansalliseen kansanvaltaan. Suomen itsenäisyys, sosialidemokraatit ja Venäjän vallankumous 1917, Helsinki 1987
- Kilpi 1953: Kilpi, Sylvi -Kyllikki: Suomen työläisnaisliikkeen historia, Pori 1953
- Kilpi 1965: Kilpi, Sylvi-Kyllikki: Sörnäisten tytön vaellusvuodet, Helsinki 1965

- Kivimäki 1963: Kivimäki T. O.: 75-vuotta sosialidemokraattista rakennustyötä. Kotkan sosialidemokraattinen yhdistys 1888–1963, Kotka 1963
- Kivisalo 1931: Kivisalo, Väinö: Työväenliike Etelä-Hämeessä. Muistojulkaisu 25-vuotis toiminnasta, Hämeenlinna 1931
- Koivisto 1963: Koivisto, Johan: Suomen Metallityöväen Liitto 1889–1930, Helsinki 1963
- Korjus 2009: Korjus, Olli: Hamina 1918. Nimi nimeltä, luoti luodilta, Porvoo 2009
- Kuisma 2010: Kuisma, Markku: Sodasta syntynyt. Itsenäisen Suomen synty Sarajevon laukauksista Tarton rauhaan 1914–1920, Juva 2010
- Kuisma 2010/2: Kuisma, Markku: Rosvoparonien paluu. Raha ja valta Suomen historiassa, Juva 2010
- Kurth & Soikkanen 2006: Kurth, Rami & Soikkanen, Timo: Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle, Turku 2006
- Kuujo, Lakio 1982: Kuujo, Erkki, Lakio, Matti: Viipurin pitäjän historia II, Mänttä 1982
- Kuujo, Tiainen, Karttunen 1970: Kuujo, Erkki, Tiainen, Jorma, Karttunen, Eeva: Sortavalan kaupungin historia, Jyväskylä 1970
- Kuusi, Alapuro & Klinge (toim.) 1977: Kuusi, Matti, Alapuro, Risto & Klinge, Matti: Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena, Keuruu 1977
- Kuusipalo 2011, Kuusipalo, Jaana: Sukupuolittunut poliittinen edustus Suomessa, Acta Universitatis Tamperensis 1614, Tampere 2011
- Laakso & Åberg 2006: Laakso, Mikko & Åberg, Veijo: Sosialismin. Sosialidemokraattiset nuoret 1906–2006, Helsinki 2006
- Laine 1946: Laine, Y.K.: Kahlittu demokratia, Helsinki 1946
- Lakomäki, Latvala, Lauren (toim.) 2011: Lakomäki, Sami, Latvala, Pauliina ja Lauren, Kirsti: Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin, Vantaa 2011
- Lappalainen 1981: Lappalainen, Jussi T.: Punakaartin sota 1–2, Helsinki 1981
- Launis – Tikka 2009: Launis, Kari, Tikka, Marko (toim.): Työväki ja kokemus. Väki voimakas n:o 22, Sastamala 2009
- Lehtoranta 1938: Lehtoranta, Arvid: Suomen punakaarti, Tampere 1938
- Linden & Thorpe 1990: van der Linden, Marcel ja Thorpe, Wayne: Revolutionary syndicalism and international perspective, Worcester 1990
- Linden & Rojahn (ed.) 1990: van der Linden, Marcel & Rojahn, Jürgen: The Formation of Labour Movements 1870–1914, Leiden 1990
- Lindman 1968: Lindman, Sven: Suomen kansanedustuslaitoksen historia VI, Helsinki 1968

- Lorwin 1953: Lorwin, Lewis L.: The international labor movement. History, policies, outlook, New York 1953
- Louhikko 1943: Louhikko, E.K.: Teimme vallankumousta, Helsinki 1943
- Lundin 2006: Lundin, Johan A.: Näten på Linhamn: sociala relationer i ett lokalsamhälle, Malmö 2006
- Lyytinen 1983: Lyytinen, Eino: Työväen pankki, STS ja sen edeltäjät 1909–1984, Helsinki 1983
- Lähteenmäki 1995: Lähteenmäki, Maria: Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa, Saarijärvi 1995
- Lähteenmäki 2000: Lähteenmäki, Maria: Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosiaalidemokratia 1900-luvun Suomessa, Helsinki 2000.
- Lähteenmäki 2009: Lähteenmäki, Maria: Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944, Hämeenlinna 2009
- Löfström (toim.) 2012: Löfström, Jan (toim.): Voiko historiaa hyvittää. Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen, Tallinna 2012
- Majander ja Rentola (toim.) 2012: Majander, Mikko ja Rentola, Kimmo (toim.): Ei ihan teorian mukaan, Helsinki 2012
- Manninen 1974: Manninen, Ohto: Kansannoususta armeijaksi, Helsinki 1974
- Markkola 1994: Markkola, Pirjo: Työläiskodin synty. Historiallisia tutkimuksia n:o 187, Helsinki 1994
- Martikainen 2011: Martikainen, Keijo: Valtaväylien sivusta Euroopan reunalle. Paperiliiton Simpeleen ammattiosasto N:o 25 ry 100 vuotta. Vuodet 1911–2011, Lappeenranta 2011
- Melin 1977: Melin, Vuokko: Alkuopetus Suomen maaseudulla ennen oppivelvollisuuslakia 1866–1921, Turku 1977
- Meltti 1938: Meltti, Veijo: Kotkan Työväenyhdistys 1888–1938. Kappale Suomen työväenliikkeen historiaa, Kotka 1938
- Meri 1995: Meri, Veijo: Ei tule vaivatta vapaus, Helsinki 1995
- Metsämäki – Nisula 2006: Metsämäki, Mikko, Nisula, Petteri: Aktivistit. Suomalaisen kansanliikkeiden tarina. Helsinki 2006
- Michels 1986: Michels, Robert: Puoluelaitos nykyajan demokratiassa, Juva 1986
- Mikkola – Paikkala 1993: Mikkola, Pirjo, Paikkala, Sirkka: Suomalaiset sukunimet, Keuruu 1993
- Mills 1963: Mills, C. Wright: Power, politics and people, New York 1963
- Mosca 1939: Mosca, Gaetano: The ruling class, USA 1939
- Muilu 2010: Muilu, Heikki: Venäjän sotilaat valkoisessa Suomessa, Keuruu 2010
- Murtorinne IV 1995: Murtorinne, Eino: Suomen Kirkon Historia IV, Porvoo 1995

- Mäkelä 2007: Mäkelä, Pentti: Vuosien 1917–19 kulkutaudit, espanjantauti ja vankileirikatastrofi. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 16/2007, Edita Prima 2007
- Mäkikossa 1947: Mäkikossa, Oma: Yhteiskunnalle omistettu elämä, Helsinki 1947
- Mäkinen – Rossi 1995: Mäkinen, Katriina, Rossi, Leena (toim.): Rakkautta, ihanteita ja todellisuutta. Retkiä suomalaiseen mikrohistoriaan. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:42, Turku 1995
- Naisen työ 1980: naisen työ. Sosialidemokraattisen naisliikkeen 80-vuotisjuhla-kirja, Joensuu 1980
- Naiset ja sosialidemokratia 1925: Naiset ja sosialidemokratia Suomessa. 25-vuotismuisto. Suomen sos.dem. työläisnaisliiton julkaisu, Helsinki 1925
- Napier & Gershenfeld 1993: Napier, Rodney W. & Gershenfeld, Matti K.: Groups. Theory and Experience, USA 1993
- Nevalainen 2002: Nevalainen, Pekka: Punaisen myrskyn suomalaiset. Suomalaisien paot ja paluumuutot idästä 1917–1939, Vammala 2002
- Norrena 1993: Norrena, Leevi: Talonpoika, pohjalainen – ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järviseudun työväenliikkeestä vuoteen 1939, Tampere 1993
- Norvanto 1997; Norvanto, Teija: Kaartista kabinettiin. Viljo Sohkasen elämäntaival 1900 – 1989, Jyväskylä 1997
- Nummela 1989: Nummela, Ilkka: Kuopion historia, Kuopio 1989
- Nurmi 2010: Nurmi, Esko: Alussa oli hellahuone. Asuntoreformiyhdistys 1910–2010, Hämeenlinna 2010
- Ojanen 1989: Ojanen, Eeva: Urjalan seurakunnan historia, Forssa 1989
- Ollila - Paloheimo 2007: Ollila, Anne, Paloheimo, Heikki: Kansanedustajan työ ja arki. Suomen eduskunta 100 vuotta, Helsinki 2007
- Oittinen 1953: Oittinen, Reino H.: Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa, Porvoo 1953
- Paasivirta I 1953: Paasivirta, Juhani: Työväenliike yleiseurooppalaisena ilmiönä I, Turku 1953
- Paavolainen 1967: Paavolainen, Jaakko: Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 2, Valkoinen terrori, Helsinki 1967
- Paavolainen 1971: Paavolainen, Jaakko: Vankileirit Suomessa 1918, Helsinki 1971
- Paavolainen 1977: Paavolainen, Jaakko: Nuori Tanner, menestyvä sosialisti, Helsinki 1977
- Paavolainen 1979: Paavolainen, Jaakko: Väinö Tanner 2, senaattori ja rauhan-tekijä

- Palola 1920: Palola, Eino: Kertomus Suomen Punaisen Ristin Tampereen osaston toiminnasta kapinan aikana v. 1918, Helsinki 1920
- Pareto 1963: Pareto, Vilfredo: The mind and society. A treatise on general sociology, New York 1963
- Pareto 1966: Pareto, Vilfredo: Sociological writings, London 1966
- Pareto 1968: Pareto, Vilfredo: The Rise and Fall of the Elites, USA 1968
- Pekkalainen 2011: Pekkalainen, Tuulikki: Susinartut ja pikku immet. Sisällissodan tuntemattomat naiset, Ruotsi 2011
- Pekkanen – Rustanius 2007: Pekkanen, Tuulikki, Rustanius, Seppo: Punavankileirit 1918, Porvoo 2007
- Peltonen (toim.) 1990: Peltonen, Matti (toim.): Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta, Jyväskylä 1990
- Peltonen 1999: Peltonen, Matti: Mikrohistoriasta, Tampere 1999
- Peltonen 1996: Peltonen, Ulla-Maija: Punakapinan muistot, Rauma 1996
- Peltonen 2003: Peltonen, Ulla-Maija: Muistin paikat, Helsinki 2003
- Pennanen 1970: Pennanen, Jarno: Tervetuloa, tervemenoa. Jarnon saogat 1 ja 2, Porvoo 1970
- Perko (toim.) 1990: Perko, Touko (toim.): Tiede muutosten maailmassa, Jyväskylä 1990
- Pernaa, Niemi 2005: Pernaa, Ville, Niemi, Kari (toim.): Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia, Helsinki 2005
- Piilonen 1982: Piilonen, Juhani: Vallankumous kunnallishallinnossa, Helsinki 1982
- Pikkusaari 1998: Pikkusaari, Jussi: Vaikea vapaus, Biblioteca Fennica 32, Helsinki 1998
- Pitkänen 1991: Pitkänen, Weiho: Lämpölaistusta valta. Suomalaisen kansanedustajien persoonallisuustyyppien tarkastelu kuvakertomustekstin avulla, Jyväskylä 1991
- Rahikainen 1986: Rahikainen, Marjatta: N.R. af Ursin, Aatelismies Suomen työväenliikkeessä, Historiallisia tutkimuksia 13, Jyväskylä 1986
- Railo et Laamanen (toim.) 2010: Railo, Erkka ja Laamanen, Ville: Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen ymmärryksen historiaa, Porvoo 2010
- Raitio 1947: Raitio, Jussi: Työväen sanomalehdet ja sanomalehtimiehet, Lahti 1947
- Rajala 1991: Rajala, Panu: Taiteesta ja taistelusta. Tampereen työväen teatteri 1901–1918, Tampere 1991
- Rantala 2002: Rantala, Jukka: Kansakoulunopettajat ja kapina, SKS:n historiallisia tutkimuksia 214, Helsinki 2002

- Renvall 1947, Renvall, Pentti: Historiantutkimuksen työmenetelmät, Turku 1947
- Riihinen, Hentilä, Roos 1975: Riihinen, Olavi, Hentilä, Kalevi, Roos Jeja-Pekka: Rautatieläisten Liiton historia. Vaikeat vuosikymmenet. Kehitys vuoteen 1930, Espoo 1975
- Rinta-Tassi 1896: Rinta-Tassi, Osmo: Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena, Helsinki 1986
- Roselius 2006: Roselius, Aapo: Amatöörien sota. Rintamataisteluiden tappiot Suomen sisällissodassa 1918. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2006. Edita Prima 2006
- Roselius 2007: Roselius, Aapo: Teloittajien jäljillä, Ruotsi 2007
- Ruostetsaari 1992: Ruostetsaari, Ilkka: Vallan ytimessä. Tutkimus suomalaisesta valtaeliitistä, Tampere 1992
- Saarela 1932: Saarela, A.K.: Sortavalan maa- ja kaupunkiseurakunnan historia, Sortavala 1932
- Saarela 1996: Saarela, Tauno: Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923, Tampere 1996
- Saarela 2008: Saarela, Tauno: Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930, SKS 2008
- Saaritsa ja Teräs (toim.) 2003: Saaritsa, Sakari ja Teräs, Kari: Työväen verkostot, Vaasa 2003
- Shafritz & Ott 1966: Shafritz, Jay M. & Ott, J. Steven: Classics of Organisation Theory, USA 1996
- Salkola I–II: Salkola, Marja-Leena: Työväenliikkeen synty ja kehitys punakaartiksi I–II, Helsinki 1985
- Salmi 1967: Salmi, Väinö: Olin punikki, Joensuu 1967
- Salmi – Niklander, Suodenjoki & Uusitalo 2010: Salmi-Niklander, Kirsti, Suodenjoki, Sami ja Uusitalo, Taina (toim.): Lukeva ja kirjoittava työläinen, Väki voimakas n:o 23, Sastamala 2010
- Salmela-Järvinen 1966: Salmela-Järvinen, Martta: Taipui vaan ei taittunut, Porvoo 1966
- Salmelin 1967: Salmelin, Pentti: Järjestölehdessä puoluelehdistöön, Vammala 1967
- Santonen 1971: Santonen, Arvo: Pienviljelijäin järjestäytymiskysymys ja pienviljelijäväestön vakiintuminen Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 83, Helsinki 1971
- Santonen 1988: Santonen, Arvo: Kansainvälinen. Utopioita ja vallankumouksia – työväenliike vuoteen 1945
- Sassoon 1996: Sassoon, Donld: One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century, New York 1996

- Selin 1982: Selin, Rauno: Sääksmäen historia I-II, Valkeakoski 1982
- Selovuori (toim.) 1999: Selovuori, Jorma: Valta ja byrokratia Suomessa 1809–1998, Helsinki 1999
- Seitkari-Tuominen 1958: Seitkari, O., Tuominen, Uuno: Suomen kansanedustalaitoksen historia V, Helsinki 1958
- Seppälä 2010: Seppälä, Mikko-Olavi: Suomalaisen työväenteatterin varhaisvaiheet, Hämeenlinna 2010
- Siipi 1963: Siipi, Jouko: Puoli vuosisataa Elantoa, Helsinki 1963
- Siltala 1985: Siltala, Juha: Lapuanliike ja kyyditykset 1930, Keuruu 1985
- Siltala 2009: Siltala, Juha: Sisällissodan psykohistoria, Keuruu 2009
- Simonen 1951: Simonen, Seppo: Antrea. Antrean ja Vuoksenrannan kuntien muistojulkaisu, Helsinki 1951
- Siro 2009: Siro, Jukka: Tuomiovalta kansalle. Vallankumousoikeudet sisällissodassa vuonna 1918. Suomen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 295, Jyväskylä 2009
- Soikkanen 1961: Soikkanen, Hannu: Sosialismin tulo Suomeen, Porvoo 1961
- Soikkanen 1970, Soikkanen, Hannu: Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia, Helsinki 1970
- Soikkanen 1967–68: Soikkanen, Hannu (toim.): Tiennäyttäjät I-III. Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin I-III, Helsinki-Rauma 1967–68
- Soikkanen 1975: Soikkanen, Hannu: Kohti kansanvaltaa 1. Suomen sosialidemokraattinen puolue 75 vuotta, Vaasa 1975
- Soikkanen 1987: Soikkanen, Hannu: Kohti kansanvaltaa 2, 1937–1944, Joensuu 1987
- Stark 2011: Stark, Eija: Köyhyyden perintö. Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa, Vantaa 2011
- Storbom 1992: Storbom, N.B.: Väinö Linna, Juva 1992
- Strömberg 2004: Strömberg, Kenneth: Vi och dom i rörelsen. Skötsamhet som strategi och identitet bland föreningsaktivisterna I Hovmantorps kommun 1884–1930, Göteborg 2004
- Sulkunen 1986: Sulkunen, Irma: Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin, Jyväskylä 1986
- Sulkunen, Lähteenmäki, Korpi-Tommola 2006: Sulkunen, Irma, Lähteenmäki, Marja, Korpi-Tommola, Aura: Naiset ja eduskunta. Suomen eduskunta 100 vuotta, Helsinki 2006
- Suodanjoki – Peltola 2007: Suodanjoki, Tauno, Peltola, Jarmo: Köyhä Suomen kansa katkoo kahleitansa. Luokka, liike ja yhteiskunta 1880–1918. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla 1, Tampere 2007

- Suodenjoki 2010: Suodenjoki, Sami: Kuriton suutari ja kiistämisen rajat. Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteiskunnassa 1899–1909, Vantaa 2010
- Suomen kansanedustuslaitoksen historia VI 1968: Sven Lindman: Eduskunnan aseman muuttuminen 1917–1919, Helsinki 1968
- Suomen kansanedustuslaitoksen historia VII 1973: Mauno Jääskeläinen: Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938, Helsinki 1973
- Suomen kansanedustajat 2000: Suomen kansanedustajat 1907–2000. Matrikkeli, Helsinki 2000
- Suomen sosialidemokraattinen puolue 25 vuotta 1924: Suomen sosialidemokraattinen puolue 25 vuotta, Sos.dem. puoluetuomikunnan muistojulkaisu, Tampere 1924
- Tainio 1977: Tainio, Tauno: Neljästi linnassa – neljästi eduskunnassa. Taavi Tainion ja hänen perheensä vaihteita, Jyväskylä 1977
- Talka 1997: Talka, Hannu: Imatran kirja, Jyväskylä 1997
- Tanner 1948/1: Tanner, Väinö: Kuinka se oikein tapahtui. Vuosi 1918 esivaiheineen ja jälkiseurauksineen, Helsinki 1948
- Tanner 1948/2: Tanner, Väinö: Nuorukainen etsii sijaansa yhteiskunnassa, Helsinki 1948
- Tikka 2009: Tikka, Marko: Kun kansa leikki kuningasta. Suomen suurlakko 1905, Helsinki 2009
- Tilly & Wood 2009: Tilly, Charles & Wood, Lesley J.: Social Movements 1768–2008, Colorado, USA 2009.
- Tohmajärvi 1956: Tohmajärvi. Juhlajulkaisu Tohmajärven pitäjän 300-vuotis- ja kirkon 200-vuotisjuhlaan. Toim. Tohmajärven seurakunta ja kunta, Pieksämäki 1956
- Tokoi 1947: Tokoi, Oskari: Maanpakolaisen muistelmia, Lahti 1947
- Tommila 1960: Tommila, Päiviö (toim.): Venäläinen sortokausi Suomessa. Historian Aitta XIV, Porvoo-Helsinki 1977
- Torfin & Triantafillou 2011 (toim.): Torfin, Jacob & Triantafillou, Peter: Interactive policy making, metagovernance and democracy, Colchester UK, 2011
- Torsti 2012: Torsti, Pilvi: Suomalaiset ja historia, Tampere 2012
- Torvinen-Jääskeläinen 1977: Torvinen, Taimi, Jääskeläinen, Mauno: Valtioneuvoston historia 1917–1966 I, Helsinki 1977
- Tuomikoski 2011(toim.): Tuomikoski, Pekka (toim.): Pekka Railo. Valkoisten vankina. Päiväkirja Kokkolan ja Tammisaaren punavankileireiltä 1918, Juva 2011
- Tuomioja 1979: Tuomioja, Erkki: K. H. Wiik 1, Itsenäisyysmies ja internationalisti, Helsinki 1979

- Tuomioja 1982: Tuomioja, Erkki: K. H. Wiik 2, Puoluesihteeri ja oppositiososialisti, Helsinki 1981
- Turun historiallinen arkisto 1980: Turun historiallinen arkisto 34, Turun historiallisen yhdistyksen julkaisuja 34, Turku 1980
- Turunen 2005: Turunen, Mirja: Veripellot: Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918, Jyväskylä 2005
- Tyynilä 1992: Tyynilä, Markku: Senaatti. Tutkimus hallituskonselji-senaatista 1908–1918, Helsinki 1992
- Työn naisen juhluvuosi 1950: Työn naisen juhluvuosi. Sosialidemokraattinen työläisnaisliitto, Helsinki 1950
- Työväen omaehtoinen sivistystyö 1954: Työväen omaehtoinen sivistystyö. Pieni tietokirjasto, Helsinki 1954
- Uola 1998: Uola, Mikko: ”Seinää vasten vain”. Poliittisen väkivallan motiivit Suomessa 1917–1918, Helsinki 1998
- Upton 1970: Upton, Anthony F.: Kommunismi Suomessa, Rauma 1970
- Vares 2002: Vares, Vesa (toim.): Valta, vapaus, edistys ja kasvat. Jyväskylä 2002
- Vares, Uola, Majander 2006: Vares, Vesa, Uola, Mikko, Majander, Mikko: Kansanvalta koetuksella. Suomen eduskunta 100 vuotta, Helsinki 2006
- Vares 2009: Vares, Vesa: Kokoomusnaisten matka kodista kabinettiin. Kokoomuksen Naisten Liiton ja Suomalaisen Puolueen Naisjärjestöjen Liiton historia 1906 –1983, Helsinki 2009
- Watkins 1970: Watkins, W.P.: The International Co-operative Alliance 1895–1970, Leicester and London 1970
- Westerlund 2004: Westerlund, Lars (toim.): Venäläissurmat Suomessa 1914 – 22, valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2/2004, Helsinki 2004
- Viipurin historia 1981: Viipurin kaupungin historia IV: Julkaisija Torkkelin säätiö, Lappeenranta 1981
- Viipurin kirja 1958: Viipurin kirja. Muistojulkaisu. Torkkelin säätiö, Pieksämäki 1958
- Virkkunen 2002: Virkkunen, Paavo (nuor.): Lannistumaton. Paavo Virkkusen elämä, Helsinki 2002
- Ylikangas 1993: Ylikangas, Heikki: Tie Tampereelle, Helsinki 1993 a

Sähköiset lähteet

Helsingin Diakonissalaitoksen kotisivut: www.diakonissalaitos.fi

Helsingin yliopisto: www.helsinki.fi/hum/hist/yhd/julk

4H-liiton kotisivut: www.4h.fi

Leo Miralan kotisivut (Salmi-seura): www.kolumbus.fi/leo.mirala

Paulin, Petra: Rörelsens ledare. Karriärvägar och ledarideal i den svenska arbetarrörelsen under 1900-talet: V. 2012 julkaistua väitöskirjaa ja sen tiivistelmää koskeva pdf-tiedosto: https://gupea.ub.se/bitstream/2077/gupea_28832_1.pdf

Suomen Sotasurmat 1914–1922 projektin sivusto: www.vesta.narc.fi

Suomen Setlementtiliiton kotisivut: www.setlementtiliitto.fi

Muut lähteet

Anna Haverisen päiväkirjavihkot 1940–1950-lukujen vaihteessa, kirjoittajan hallussa.

Miina Sillanpään kirje Anna Haveriselle, kirjoittajan hallussa.

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran verkkokirjat 2010-2015

19. Matias Kaihovirta, Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 452 s.
18. ¡NO PASARÁN! Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa, toimittaneet Hanne Koivisto & Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 464 s.
17. Tauno Saarela, Finnish communism visited. The Finnish Society for Labour History, Papers on Labour History VII. Helsinki 2015, 236 p.
16. Petri Jussila, Tilastomies torpparien asialla. Edvard Gyllingin maatalouspoliittinen ajattelu ja toiminta suurlakon ja sisällissodan välillä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 286 s.
15. Pauli Kettunen, Historia petollisena liittolaisena – Näkökulmia työväen, työelämän ja hyvinvointivaltion historiaan. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 248 s.
14. Tapio Bergholm, Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden muotoutuminen 1944-1969. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 270 s.
13. Juuso Marttila, Työ teollistumisen ja arjen rajapintana Strömforsin ja Ramnäsin rautaruukkiyhteisöt 1880–1950. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 283 s.
12. Seppo Hentilä, Bewegung, Kultur und Alltag im Arbeitersport – Liike, kulttuuri ja arki työläisurheilussa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 288 s.
11. Kulkijapoika on nähnyt sen – Kirjoituksia nykyhistoriasta, toimittaneet Kimmo Rentola & Tauno Saarela. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 256 s.

10. Leena Enbom, Työväentalolle vai seurahuoneelle? – Työväen vapaa-ajantoiminta, politiikka ja vastarinta 1920- ja 1930-lukujen tehdasyhdyskunnassa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 262 s.
9. Taina Uusitalo: Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930. Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisidonnaisista käytännöistä. Helsinki 2014, 435 s.
8. Marjaliisa Hentilä: Sovittelija – Matti Paasivuori 1866-1937. Helsinki 2013, 446 s.
7. Elina Katainen: Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus – Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930. Helsinki 2013, 474 s.
6. Kai Hirvasnoro: Päätalon matkassa – Johdatusta Iijoki-sarjaan. Helsinki 2013, 337 s.
5. Jukka Tainio: Tienhaarasta vasempaan – Siperiaan kauppa-asiamieheksi ja Neuvosto-Karjalaan. Helsinki 2012, 196 s.
4. Mikko Majander ja Kimmo Rentola (toim.) : Ei ihan teorian mukaan – Kollegakirja Tauno Saarelalle 28.2.2012, Helsinki 2012, 289 s.
3. Hanne Koivisto: Poliitiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua – Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistoälymystöstä 1930-luvulta, Helsinki 2011, 340 s.
2. Sakari Selin: Kun valtiopetos oli isänmaallinen teko – Nuoret sodassa Hitleriä vastaan, Helsinki 2011, 357 s.
1. Jukka Rantala: Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio, Helsinki 2010, 195 s.

Kirjat ovat saatavissa sekä verkkoversiona että painettuna kirjana. Voit ladata itsellesi pdf-version seuran kotisivulta, <http://www.thpts.fi/julkaisut/muut-julkaisut/>. Painettua kirjaa myyvät hyvinvarustetut kirjakaupat, esim Tiedekirja, myymälä Snellmaninkatu 13 ja verkkokirjakauppa www.tiedekirja.fi/.

Työväenliike syntyi maaseutuvaltaiseen Suomeen 1800-luvun lopulla muualta omi­tuin opein ja esimerkein. Liike organisoitui paitsi aatteellisenä ja ammatillisena liikkeenä, myös taloudellisen toiminnan eri alueilla. Voimakkaasti kasvaessaan se tarjosi kannattajilleen paitsi luottamus­tehtäviä, myös työpaikkoja. Niiden ympärille kehittyi laaja toimitsijoiden ja politiikan ammattilaisten joukko, joka liikkui ja vaikutti järjestötoiminnan, ay-liikkeen, osuustoiminnan ja julkaisutoiminnan eri tehtävissä. Tehtävät tarjosivat yksilötasolla mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen nousuun, mutta loivat myös pohjaa kielteisiin ja liikkeen yhtenäisyyttä rapauttaviin ilmiöihin. Vuoden 1918 tapahtumat mullistivat kaiken. Elpyminen oli taloudellisen toiminnan osalta nopeaa, mutta aatteellisesti oikeistoradikalismien ahdistamana ja kahtia jakautuneena vaikeaa.

Tutkimus kuvaa työväenliikkeen ja liikkeeseen sitoutuneiden nousua ja kriisejä kahden vaikuttajan ja avioparin, Julius Nurmisen ja Anna Have­risen (ent. Nurminen) vaiheiden kautta 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Molemmat toimivat työväenliikkeen eri tehtävissä ja useamman kauden kansanedustajina.